

LES POBRESSES DE LES JOVENTUTS. FORMES DE VULNERABILITAT SOCIAL JUVENIL

Francesc Valls Fonayet

Dipòsit Legal: T. 1424-2012

ADVERTIMENT. L'accés als continguts d'aquesta tesi doctoral i la seva utilització ha de respectar els drets de la persona autora. Pot ser utilitzada per a consulta o estudi personal, així com en activitats o materials d'investigació i docència en els termes establerts a l'art. 32 del Text Refós de la Llei de Propietat Intel·lectual (RDL 1/1996). Per altres utilitzacions es requereix l'autorització prèvia i expressa de la persona autora. En qualsevol cas, en la utilització dels seus continguts caldrà indicar de forma clara el nom i cognoms de la persona autora i el títol de la tesi doctoral. No s'autoritza la seva reproducció o altres formes d'explotació efectuades amb finalitats de lucre ni la seva comunicació pública des d'un lloc aliè al servei TDX. Tampoc s'autoritza la presentació del seu contingut en una finestra o marc aliè a TDX (framing). Aquesta reserva de drets afecta tant als continguts de la tesi com als seus resums i índexs.

ADVERTENCIA. El acceso a los contenidos de esta tesis doctoral y su utilización debe respetar los derechos de la persona autora. Puede ser utilizada para consulta o estudio personal, así como en actividades o materiales de investigación y docencia en los términos establecidos en el art. 32 del Texto Refundido de la Ley de Propiedad Intelectual (RDL 1/1996). Para otros usos se requiere la autorización previa y expresa de la persona autora. En cualquier caso, en la utilización de sus contenidos se deberá indicar de forma clara el nombre y apellidos de la persona autora y el título de la tesis doctoral. No se autoriza su reproducción u otras formas de explotación efectuadas con fines lucrativos ni su comunicación pública desde un sitio ajeno al servicio TDR. Tampoco se autoriza la presentación de su contenido en una ventana o marco ajeno a TDR (framing). Esta reserva de derechos afecta tanto al contenido de la tesis como a sus resúmenes e índices.

WARNING. Access to the contents of this doctoral thesis and its use must respect the rights of the author. It can be used for reference or private study, as well as research and learning activities or materials in the terms established by the 32nd article of the Spanish Consolidated Copyright Act (RDL 1/1996). Express and previous authorization of the author is required for any other uses. In any case, when using its content, full name of the author and title of the thesis must be clearly indicated. Reproduction or other forms of for profit use or public communication from outside TDX service is not allowed. Presentation of its content in a window or frame external to TDX (framing) is not authorized either. These rights affect both the content of the thesis and its abstracts and indexes.

UNIVERSITAT ROVIRA I VIRGILI
LES POBRESES DE LES JOVENTUTS. FORMES DE VULNERABILITAT SOCIAL JUVENIL
Francesc Valls Fonayet
Dipòsit Legal: T. 1424-2012

UNIVERSITAT ROVIRA I VIRGILI
LES POBRESES DE LES JOVENTUTS. FORMES DE VULNERABILITAT SOCIAL JUVENIL
Francesc Valls Fonayet
Dipòsit Legal: T. 1424-2012

Francesc Valls Fonayet

LES POBRESSES DE LES JOVENTUTS. FORMES DE
VULNERABILITAT SOCIAL JUVENIL

TESI DOCTORAL

Dirigida pel Dr. Ignasi Brunet Icart

Departament de Gestió d'Empreses
Grup de Recerca Anàlisi Social i Organitzativa

UNIVERSITAT ROVIRA I VIRGILI

Reus, maig de 2011

UNIVERSITAT ROVIRA I VIRGILI
LES POBRESES DE LES JOVENTUTS. FORMES DE VULNERABILITAT SOCIAL JUVENIL
Francesc Valls Fonayet
Dipòsit Legal: T. 1424-2012

Índex de continguts

Synthèse.....	13
Preàmbul.....	17
A mode de presentació	17
Estructura de la tesi doctoral	19
Agraïments.....	22
Capítol 1 – Punt de partida	25
1.1 Plantejament de la recerca, pregunta inicial, hipòtesi de partida i objectius	25
1.2 Justificació de la investigació: la vigència de la pobresa i l'exclusió social	29
Capítol 2 – La construcció sociològica de la pobresa: qüestions teòriques, metodològiques i conceptuals.....	37
2.1. La pobresa absoluta	37
2.2. La pobresa relativa.....	40
2.3. La pobresa subjectiva	42
2.4. La pobresa multidimensional.....	43
2.4.1. Els indicadors de privació relativa de Townsend	45
2.4.2. A. Sen i l'estudi de la pobresa de capacitats.....	46
2.5. El debat contemporani sobre l'exclusió social	49
2.5.1 La necessitat d'adaptar els conceptes a la dinàmica social	49
2.5.2 La definició de l'exclusió social	52
2.5.3 Els enfocaments de l'exclusió social	56
2.5.4 Els àmbits de l'exclusió social.....	59
2.5.5 L'exclusió com un procés expulsor: la <i>davallada</i> de la població <i>excedent</i> ... 61	
2.5.6 L'exclusió social com a instrument atemoridor: l'ascens de la incertesa..... 64	
2.5.7 El paper de les institucions	67
2.6. Recapitulació	70
Capítol 3 – Dades empíriques sobre pobresa i exclusió social a Catalunya i a l'Estat espanyol.....	73

3.1 L'estat de la qüestió a Catalunya.....	73
3.1.1 Qüestions metodològiques.....	74
3.1.2. La pobresa a Catalunya: dades empíriques.....	78
3.1.3 Els perfils.....	85
3.1.4. La distribució territorial de la pobresa a Catalunya.....	88
3.2 L'estat de la qüestió a l'Estat espanyol	90
3.2.1 Qüestions metodològiques.....	91
3.2.2. La pobresa a l'Estat espanyol: dades empíriques	96
3.2.3. Els perfils.....	104
3.2.4. Distribució territorial de la pobresa a l'Estat espanyol.....	105
3.3. Recapitulació	107
Capítol 4 - La construcció sociològica de la joventut. Aspectes teòrics, metodològics i conceptuals	111
4.1 Introducció.....	111
4.1.1 El context i la pluralitat d'aproximacions.....	111
4.1.2 El camí escollit en aquesta revisió.....	116
4.2. La joventut com a col·lectiu social: la perspectiva empirista.....	117
4.2.1 Introducció.....	117
4.2.2 La perspectiva empirista sota el paraigües de l'Administració Pública: els Informes Joventut	120
4.2.3 Crítiques a la perspectiva empirista.....	130
4.3. La joventut com a grup nominal: la crítica nominalista	132
4.3.1. Les bases teòriques de la crítica nominalista.....	133
4.3.2. La crítica nominalista a Catalunya i a l'Estat espanyol.....	155
4.3.3. Les crítiques a la crítica nominalista	160
4.4 La joventut com a procés: la sociologia de la transició a la vida adulta.....	163
4.4.1 Els fonaments de la sociologia de la transició	163
4.4.2. Les modalitats d'itineraris	168

4.4.3. Joventut, diversitat d'itineraris i individualització	174
4.4.4. L'allargament de la joventut.....	179
4.4.5. Carències detectades a la proposta de la sociologia de la transició.....	182
4.5. Recapitulació	186
Capítol 5 – Factors de vulnerabilitat social juvenil	191
5.1 El mercat de treball.....	191
5.1.1 Temporalitat.....	195
5.1.2 La subocupació i el desencaixament entre formació i treball.....	197
5.1.3 Exclusió laboral	200
5.2 Polítiques públiques de joventut i de pobresa	202
5.2.1. Les polítiques contra la pobresa obliden els joves?.....	202
5.2.2 Les polítiques de joventut tenen en compte la vulnerabilitat social?	207
5.3 Formes d'emancipació i canvis en els models de família	212
5.4 El gènere	220
5.5 L'ètnia.....	224
5.4 Recapitulació	230
Capítol 6 - Joventut, pobresa i exclusió social. Estat de la qüestió	235
6.1 Introducció i context.....	235
6.1.1 La pobresa i l'exclusió social juvenil, un àmbit oblidat	235
6.2 Investigacions sobre joventut i pobresa a Catalunya i a l'Estat	241
6.2.1 La pobresa juvenil a Catalunya i a l'Estat: algunes dades sintètiques i planificació de la nostra investigació.....	241
6.2.2 Pobresa juvenil i llar	244
6.2.3 Joves sense sostre	254
6.3 Una perspectiva comparada amb Europa	259
6.4 Recapitulació	265
Capítol 7 – Estratègia metodològica de la investigació.....	269
7.1 Estratègia per a l'anàlisi quantitativa.....	271

7.1.1 L'enquesta	271
7.1.2 L'Enquesta de Condicions de Vida: avantatges i inconvenients	272
7.2 Estratègia per a l'anàlisi qualitativa.....	275
7.2.1 L'entrevista.....	275
7.2.2 La font d'informació i el treball de camp.....	277
7.2.3 Perfil de joves i dels agents socials participants.....	279
Capítol 8 – Vulnerabilitat social juvenil: una proposta d'anàlisi quantitativa a partir de la construcció de grups socials juvenils.....	281
8.1 Introducció i justificació de la proposta	281
8.2 Grup I (benestant): Joves adults emancipats amb posició acomodada.....	286
8.2.1 Perfil demogràfic	286
8.2.2 Formació i mercat de treball.....	291
8.2.3 Pobresa i privació	295
8.2.4 Vincl social i relacional	301
8.3 Grup II (intermedi): Adolescents rurals. Pobresa integrada en un context de rendes baixes i manca d'oportunitats.....	305
8.3.1 Perfil demogràfic	306
8.3.2 Formació i mercat de treball.....	309
8.3.3 Pobresa i privació	314
8.3.4 Vincl social i relacional	321
8.4 Grup III (vulnerable): Adolescents desfavorits amb severes limitacions econòmiques i materials	324
8.4.1 Perfil demogràfic	325
8.4.2 Formació i mercat de treball.....	328
8.4.3 Pobresa i privació	333
8.4.4 Vincl social i relacional	341
8.5 Grup IV (benestant): Adolescents urbans, acomodats i estudiants	345
8.5.1 Perfil demogràfic	345

8.5.2 Formació i mercat de treball.....	348
8.5.3 Pobresa i privació	353
8.5.4 Vincl social i relacional	360
8.6 Grup V (vulnerable): Joves desqualificats, amb problemes de salut i risc d'exclusió.....	363
8.6.1 Perfil demogràfic	363
8.6.2 Formació i mercat de treball.....	368
8.6.3 Pobresa i privació	374
8.6.4 Vincl social i relacional	381
8.7 Grup VI (vulnerable): Joves emancipats en situació de precarietat i baixa qualificació	385
8.7.1 Perfil demogràfic	386
8.7.2 Formació i mercat de treball.....	389
8.7.3 Pobresa i privació	393
8.7.4 Vincl social i relacional	401
8.8 Grup VII (benestant): Quadres juvenils. Joves acomodats, no emancipats i amb titulació universitària	404
8.8.1 Perfil demogràfic	404
8.8.2 Formació i mercat de treball.....	407
8.8.3 Pobresa i privació	412
8.8.4 Vincl social i relacional	419
8.9 Recapitulació	422
Capítol 9 – La resposta a la pobresa: els discursos i les pràctiques dels agents socials	427
9.1 Arrelament, treball comunitari i vincl empàtic: la triple proximitat entre agents socials, joves i comunitat com a requisit metodològic en l'actuació contra la vulnerabilitat social juvenil	428
9.1.1 Proximitat entre joves i recursos: obertura, adaptació, referència i voluntat	429
9.1.2 Proximitat entre agent social i comunitat: xarxa social, coneixement de la realitat i capacitat d'incidència	433

9.1.3 Proximitat entre joves i comunitat: millorar la percepció i facilitar la participació pública.....	437
9.1.4 Els riscos de la distància: desinformació, barreres i actuacions paternalistes	439
9.2 Les relacions entre els agents socials i la mà esquerra de l'Estat.....	444
9.2.1 L'Administració com a provisor de recursos: la necessitat de professionalització dels agents socials per a fer front a les limitacions dels sistemes de dotació de recursos públics	444
9.2.2 L'Administració com a provisor de serveis: exigència de qualitat, necessitat de coordinació i de concreció	449
9.2.3 L'Administració com a provisor de polítiques: la indeterminació de les àrees de joventut	452
9.3 Recapitulació	455
Capítol 10 – Les veus de la vulnerabilitat social juvenil.....	461
10.1 Primera part. El vincle social.....	461
10.1.1. La passivitat com a forma d'evitar experiències negatives	463
10.1.2. Formes de producció de subjectes (móns tancats).....	466
10.1.3. Quatre estratègies per afrontar l'aïllament social	470
10.2 Segona part. Obstacles.....	487
10.2.1 Un desavantatge familiar estructural	487
10.2.2. 30 euros. Estratègies d'adaptació a la debilitat de rendes	499
10.2.3. La docilitat com a forma d'entrada i permanència al mercat laboral	509
10.2.4. Els tripijocs: l'emprenedoria dels pobres	520
10.3 Tercera part. Identitats	526
10.3.1. Una població desvalorada (identitat negativa)	527
10.3.2. Incertesa i desil·lusió (identitat insegura).....	536
10.3.3. Ansietat i depressió (identitat angoixada)	542
10.3.4. Els veritables i els falsos pobres (identitat distintiva)	545
10.3.5. Maduresa prematura (identitat dual).....	551

10.4. Recapitulació	555
Capítol 11 – Reflexions finals (réflexions finales).....	561
11.1. Réflexions conceptuelles et méthodologiques.....	562
11.2. Sur les pauvretés des jeunesses	568
11.3. Point à la ligne. Les nouveaux chemins de la recherche	573
Annex metodològic 1: Glossari de conceptes teòrics i analítics	575
1. Dimensió de la pobresa.....	575
2. Privació.....	580
3. Vincle social i relacional	583
4. Altres indicadors i conceptes utilitzats	584
Annex metodològic 2: La construcció dels grups socials juvenils	589
1. Fonaments d'aquesta elecció	589
2. Les etapes de construcció dels grups socials juvenils	591
Annex metodològic 3: Fitxes dels joves participants	601
1. Adolescència desfavorida amb limitacions econòmiques i materials	601
2. Joventut desqualificada, amb problemes de salut i risc d'exclusió	603
3. Joventut adulta emancipada en precarietat i amb baixa qualificació.....	606
Annex metodològic 4: Guions de les entrevistes.....	608
1. Guió per a la fase d'entrevistes amb joves	608
2. Guió per a la fase d'entrevistes amb agents socials.....	613
Bibliografia.....	615

UNIVERSITAT ROVIRA I VIRGILI
LES POBRESES DE LES JOVENTUTS. FORMES DE VULNERABILITAT SOCIAL JUVENIL
Francesc Valls Fonayet
Dipòsit Legal: T. 1424-2012

Synthèse

L'analyse quantitative est le plus utilisé pour l'analyse de la vulnérabilité sociale. Mais dans ce champ d'étude, la jeunesse n'est pas un collectif très abordé. En plus, la plupart des études ont une orientation vers la pauvreté monétaire et vers l'identification de la jeunesse comme un group d'âge. Ce type d'approximation a quelques problèmes qu'on a détectés. Le principal problème dans le champ d'étude de la vulnérabilité sociale juvénile, surtout en Espagne, est le manque de recherches. Mais, après, il y a d'autres limitations, spécifiquement dans la conceptualisation de l'objet d'étude :

- a) D'abord, l'homogénéité dans la conception méthodologique (quantitative et déterminée par variables monétaires) et discipliner (économie) de la vulnérabilité.
- b) Après, la conceptualisation de l'objet d'étude (*la jeunesse*), qui est abordé à partir d'une définition basée en l'âge biologique, sans aucune considération sociale sur ce qu'on appelle, tout simplement, jeunesse.

En conséquence, la construction de la problématique de la vulnérabilité sociale dans la jeunesse s'effectue d'habitude par rapport à deux catégories abstraits : pauvreté/non pauvreté et jeune/non jeune. On suppose, alors, que tous les individus inclus dans l'une de ces catégories forment une classe d'équivalence : ils auraient les mêmes caractéristiques distinctives. En plus, en faisant la conceptualisation de cette forme, on accepterait que ces catégories sont fondamentales, et que toutes les autres caractéristiques sont secondaires.

Alternative méthodologique proposée

L'alternative proposée dans cette thèse est de casser l'homogénéisation artificielle à travers de laquelle on construit habituellement la catégorie jeunesse, qui est considérée presque toujours comme un group social défini par des frontières d'âge. Alors, l'objectif a été expliciter l'existence de configurations différentes de la vulnérabilité sociale dans différentes classes de jeunesses. Des jeunesses que ne sont pas configurées ici comme des groupes d'individus qui ont un même âge (perspective démographique : cohorte d'âge) mais comme un conjoint hétérogène d'individus que, dans le processus de

passage à la vie adulte, ont des conditions de vie similaires (perspective sociologique : position sociale). En fin, l'unité d'analyse n'a pas été *la* jeunesse mais *les* jeunes.

La stratégie méthodologique est constituée, alors, par :

- Une partie quantitative, en utilisant l'Enquête de Conditions de Vie (ECV) de l'Institut National de Statistique d'Espagne (2006). On a pris comme population de référence les 8.831 individus de 16 à 34 ans de l'échantillon¹. On a détecté l'existence de 7 groupes sociaux juvéniles à partir d'analyses factorielles et de classification.
- Une partie qualitative, en deux directions : a) 14 entretiens avec des agents sociaux qui travaillent sur la vulnérabilité sociale et sur la jeunesse, et b) 23 entretiens biographiques avec des jeunes en situation de risque de pauvreté ou d'exclusion sociale (ces profils ont été définis par l'analyse quantitative : ils appartiennent aux trois profils plus vulnérables détectés).

Discussion des résultats

A. Analyse quantitative

À partir de la classification des individus dans des groupes sociaux on a détecté l'existence de trois grandes réalités sociales juvéniles en Espagne. La première est formée presque par la moitié des jeunes espagnols (on peut distinguer trois groupes dans son intérieur). Ils sont caractérisés par une absence du risque social dans toutes les dimensions analysées (formation, travail, pauvreté monétaire, privation matérielle, lien social). Au pôle opposé, un jeune sur trois est membre d'un groupe social avec une position de faiblesse dans la structure de la société espagnole. Ils ont eu une sortie rapide du système éducatif, une insertion précaire ou inexistante au marché de travail, un faible revenu familial, des problèmes matériels (qualité de l'habitat, capacité de consommation). Ils ont aussi des caractéristiques différentes (ils appartiennent à trois groupes sociaux), ce qui nous indique que, s'il n'existe pas une unique jeunesse, alors on ne peut pas parler d'une seule vulnérabilité.

Un troisième groupe est composé par des jeunes qui habitent dans des contextes ruraux : la pauvreté est modérée mais il n'y a pas une accumulation d'autres facteurs de vulnérabilité (exception : la situation des femmes dans le marché de travail).

¹ Cette marge d'âges est volontairement grande, car l'objectif était faire la minime intervention dans le modèle de définition des groupes sociaux et donner la maxime liberté au modèle statistique pour détecter les réalités sociales existantes.

Cette analyse quantitative est peu orthodoxe dans le conjoint d'études sur la position de la jeunesse dans la structure sociale. Il n'y a pas des données sur une jeunesse ni comparaisons entre cette jeunesse et l'enfance ou la vieillesse. On croit qu'avec cet exercice on a affronté une débilite habituelle : mettre dans une même categorie des realites sociales qui ont seulement le même age biologique en ignorant la structuration de la societe en groupes sociales. Groupes qui produisent des conditions d'existence differentes et qui offrent des possibilites heterogenes et inegales aux membres. Dans notre cas, on a detecte des differentes formes de vulnerabilite sociale juvénile.

B. Analyse qualitative (entretiens avec des agents sociaux)

Les discours des agents sociaux ont montré l'importance de deux dimensions analytiques : a) les processus de proximite dans la lutte contre la vulnerabilite sociale juvénile, et b) les problemes dans le modele de relation entre agents sociaux et l'administration publique (et des autres organismes privés). Dans le premier cas, on a detecte l'importance de la notion de proximite. Une proximite qui est structuree par la relation jeune / communaute sociale / agent sociale, et qui implique une amelioration de la qualite du travail contre la vulnerabilite sociale. Il faut eliminer des frontieres materielles et symboliques : s'adapter aux comportements, aux horaires, aux espaces urbains, et aux rythmes de vie des jeunes. Mais il faut impliquer aussi la communaute sociale : pour provoquer une ampliation du reseau social des jeunes (et leur contact avec des autres realites), et pour faciliter l'acceptation et la reconnaissance du jeune dans son quartier. Dans le deuxieme cas, on confirme ce que Bourdieu considere les problemes de la main gauche de l'Etat. La structure de l'Etat (et des autres administrations publiques) n'est pas adaptee aux besoins de flexibilite de ce type de travail. Il faut aussi montrer que l'indéfinition de la jeunesse (et sa définition comme un age de la vie) n'est pas efficace dans le travail avec des collectifs heterogenes.

C. Analyse qualitative (entretiens biographiques avec des jeunes)

On a organise les discours des jeunes dans trois categories. La premiere categorie aborde le lien social. La vulnerabilite sociale favorise le processus de rupture du lien et facilite la production de comportements passifs (renoncer a l'echec social). Une partie importante de cette reclusion est due a l'importance des espaces de socialisation des jeunes, leur permettant de rester confortablement a l'interieur (car ils sont produits pour eux) mais qui representent un obstacle quand il faut avoir des relations avec des espaces

extérieurs (répondre aux demandes des professeurs, affronter un entretien de travail, etc.). Toutefois, nous avons conclu que l'exclusion n'est pas un état unique, mais un processus graduel. Nous avons constaté que les jeunes produisent des stratégies différentes pour affronter cette rupture du lien social. Plus précisément : pour surmonter les expériences négatives (compensation des débilites et construction d'un monde intime ; lien sociale aliénant ; lien sociale spécialisé). Par conséquent, nous devons éviter les explications déterministes qui mettent l'inclusion sociale comme but des individus. Cette inclusion abstraite est irréaliste. Elle doit être considérée dans des domaines spécifiques dans lesquels est inséré chaque jeune. D'habitude, l'idée de créer un lien social avec l'environnement social est rejetée par les jeunes. Cette stratégie est cohérente (consciemment ou inconsciemment) avec le monde social d'appartenance. En tout cas, on a détecté une même motivation : le jeune veut être l'acteur principal de sa vie. Et, alors, il planifie la stratégie plus adaptée à sa subjectivité et à son environnement. La deuxième partie examine comment les jeunes affrontent les obstacles rencontrés dans leurs vies. On considère que la source de ces obstacles est généralement la même : la reproduction des inégalités de classe. Il faut mettre en évidence l'importance du désavantage structurelle des familles vulnérables : la faible transmission du capital scolaire et culturelle est le premier chapitre d'une reproduction générationnelle de la vulnérabilité sociale. On a détecté aussi des formes d'adaptation des modes de vie des jeunes à ces restrictions objectives. En dernier lieu, la troisième partie aborde des aspects relatifs à la construction identitaire de ces jeunes. On analyse comment les jeunes intériorisent les conditions objectives de vie dans leur subjectivité. On a détecté quelques formes de construction de l'identité liées à sa position sociale : le sentiment d'infériorité, l'adaptation aux conditions d'existence, l'incertitude et l'orientation au présent, la dualité entre l'autonomie familiale et la soumission à l'extérieur, et la distinction entre les *vrais* pauvres et les *faux* pauvres.

Preàmbul

“Els misteris socials estan amagats darrere les façanes”

Berger (1995)

A mode de presentació

Aquesta tesi doctoral ofereix els resultats que hem obtingut en una recerca sociològica sobre el risc de vulnerabilitat social en la joventut, duta a terme al llarg de quatre anys, de 2006 a 2010. El títol de la tesi doctoral, “Les pobreses de les joventuts”, en plural, no és neutre ni ha estat immòbil al llarg d’aquest període, sinó que és el resultat final del procés de reflexió entorn el nostre objecte d’estudi, que ha donat pas a una de les primeres conclusions: no existeix una única configuració social de la joventut, ni una única configuració de la pobresa. En aquesta recerca no s’ha analitzat una única joventut sinó diversos grups socials juvenils construïts i determinats a partir del fet clau de compartir una mateixa posició social, a més d’una mateixa posició en l’itinerari vital. Aquestes diverses joventuts detectades han estat, de forma independent (però comparada), les nostres unitats d’anàlisi. Però tampoc hem analitzat una única pobresa sinó la configuració de diversos factors entorn al que hem denominat vulnerabilitat social, i que són: manca de qualificació formativa, posició de debilitat dins el mercat de treball, pobresa monetària, privació material en l’habitatge i en la capacitat de consum, i risc de ruptura del vincle social. L’objectiu ha estat avaluar quina configuració de la vulnerabilitat social estava vinculada a cadascun dels grups socials juvenils, amb la qual cosa creiem que hem contribuït a aprofundir en la maduresa de les investigacions sobre joventut i sobre pobresa (entesa, com diem, més enllà d’un àmbit monetari) a Catalunya i a l’Estat espanyol.

L’àmbit d’estudi d’aquesta tesi és a la vegada Catalunya i l’Estat espanyol. En l’anàlisi quantitativa hem utilitzat la matriu del 2006 de l’Enquesta de Condicions de Vida de l’INE. Tot i que per cadascuna de les Comunitats Autònomes la mostra és representativa (fet del qual ens hem servit a efectes comparatius), cosa que per tant possibilitaria haver focalitzat la investigació al territori català, vam considerar oportú utilitzar la totalitat de la mostra participant amb la finalitat de poder realitzar les desagregacions socials plantejades d’inici (els grups socials juvenils) sense por a perdre

precisió en l'estimació analítica. L'anàlisi qualitativa, en canvi, s'ha centrat només al territori català, per tres motius. En primer lloc per les limitacions de recursos inherents a tota investigació, que en aquest cas ens impossibilitaven dur a terme un treball de camp arreu del territori estatal. En segon lloc perquè la selecció de la mostra estructural d'aquesta fase de la tesi procedia dels perfils de grups socials juvenils identificats en l'anàlisi quantitativa. I a Catalunya hi hem detectat la presència de joves de tots els grups socials juvenils, és a dir, de totes les unitats d'anàlisi potencials en aquesta anàlisi qualitativa. En darrer lloc, el conjunt d'entrevistes amb els agents socials també s'ha limitat al territori català, per tal de donar una imatge més nítida d'aquesta realitat més propera, i tenint en compte que bona part de les polítiques públiques inherents a l'objecte d'estudi (sense anar més lluny, les polítiques de joventut i les polítiques de protecció social bàsica) estan descentralitzades a les diferents administracions autonòmiques.

Aquesta triangulació metodològica que hem posat en marxa trenca amb la dualitat entre tècniques d'investigació quantitatives (majoritàries en aquest àmbit d'estudi) i tècniques d'investigació qualitatives, amb la idea d'aconseguir una major profunditat en la investigació i superar una de les limitacions existents en aquest àmbit d'estudi: el seu encasellament en una disciplina (econòmica) i tècniques (quantitatives) molt concretes.

L'elecció i interès per aquest tema d'estudi no són arbitraris. En primer lloc perquè estem convençuts que l'estudi de la desigualtat d'accés als recursos materials i simbòlics, i la producció i reproducció de l'ordre social que aquesta desigualtat de poder genera, ha de ser un dels camps d'investigació prioritaris en la sociologia. Bourdieu (1998) es pregunta, retòricament, què passaria si l'ordre econòmic dominant no fos més que la instrumentació d'una utopia neoliberal. Una utopia que ha creat una teoria desocialitzada i deshistoritzada, que s'explica a sí mateixa mitjançant un discurs que estableix l'existència d'un paradís basat en la competència perfecta i on els models de producció i distribució de béns responen a unes lleis econòmiques racionals que els individus (consumidors) i els productors segueixen en una posició d'igualtat. Un discurs que, en definitiva, tendeix a reproduir i a legitimar amb pretensió científica aquest ordre dominant basat en la perfecció del mercat. Si això fos així, aquesta teoria –que procedeix del cantó dels poderosos– contribuiria a (re)construir el món tal com és al dominar les decisions d'aquells que dominen les relacions econòmiques. És en aquest context que la sociologia es converteix en una necessària eina crítica de coneixement de la realitat social. Una eina per a desemmascarar i desvetllar allò que queda amagat, com

apuntava Berger (1995) i ens recordava Salvador Cardús a les seves classes d'epistemologia a la Universitat Autònoma de Barcelona. I, al nostre entendre, l'estructuració jeràrquica de la societat i la reproducció d'aquesta desigualtat és un d'aquells temes que no sempre interessa desemascarar ni desvetllar.

A més, a nivell personal, aquesta tesi ve a completar un procés de recerca en els camps de la joventut i de la pobresa als quals he estat vinculat els darrers anys, participant en diverses investigacions. Per exemple, en les diagnosi sobre la realitat juvenil en diversos municipis del Camp de Tarragona (anys 2004 i 2005), dins l'equip de treball de la Coordinació Territorial de la Secretaria de Joventut de la Generalitat. I, més recentment, per les investigacions dutes a terme com a membre del grup de recerca Anàlisi Social i Organitzativa, vinculat a la Universitat Rovira i Virgili: "Condicions de vida i desigualtats socials a la ciutat de Tarragona", l'any 2007; "Nova pobresa i exclusió social per raó de gènere. El cas del Camp de Tarragona", l'any 2009; i en els projectes competitius d'innovació i desenvolupament "Pobresa, exclusió i desigualtat de gènere a Espanya" i "Nova pobresa i exclusió social en els joves a Espanya", en el període 2008-2011. Un procés que s'ha pogut completar amb l'estada a l'Équipe de Recherche sur les Inégalités Sociales (ÉRIS) del Centre Maurice Halbwachs (CMH), vinculat a l'École des Hautes Études en Sciences Sociales (EHESS) de París, de gener a maig del 2011, sota la coordinació del professor Serge Paugam.

D'altra banda, aquesta tesi ha rebut un impuls econòmic decisiu amb l'obtenció d'una beca l'any 2008 per a la realització de tesis doctorals en matèria de joventut, promoguda per l'Agència Catalana de la Joventut, i d'una subvenció per a la mobilitat d'estudiants per a l'obtenció de la Menció Europea del títol de Doctor, a càrrec del Ministeri d'Educació, l'any 2010.

Per últim, fem notar que totes les cites d'altres obres han estat traduïdes de la llengua original (en l'obra referida) a la llengua catalana per part de l'autor de la tesi, amb l'objectiu de donar uniformitat lingüística al text produït.

Estructura de la tesi doctoral

Aquesta tesi doctoral està estructurada en 11 capítols que, sintèticament, ofereixen el següent contingut:

El capítol 1 ens serveix per a fixar la nostra posició en l'estudi de la pobresa i l'exclusió social juvenil. Hi justifiquem la idoneïtat de les investigacions sobre aquest objecte

d'estudi i hi formulem, de manera explícita, la pregunta inicial, la hipòtesi principal i els objectius generals que han guiat la recerca.

El capítol 2 aborda els conceptes de pobresa i exclusió social des d'un nivell teòric i conceptual. Pel que fa a la idea de pobresa, es remarca quines són les formes de mesura més generalitzades (avantatges i inconvenients inclosos) i es constaten els intents de superació d'un nivell analític estrictament monetari, tot incorporant aspectes subjectius o multidimensionals en la seva mesura. Pel que fa a l'exclusió social, concepte generalitzat des de la dècada de 1990, es destaquen les principals aportacions entorn a aquest procés dinàmic d'acumulació de factors de vulnerabilitat i inherent al capitalisme postindustrial.

Al capítol 3 revisem les principals investigacions empíriques a nivell català i estatal, bàsicament sobre pobresa monetària però destacant també les recents aportacions en matèria, per exemple, de privació multidimensional. Es fa una anàlisi tant a nivell global com desagregat: per grups socials i demogràfics (gènere, tipus de llars, edat, etc.), per territoris (rural o urbà) i Comunitats Autònomes, i també a nivell longitudinal. S'obté una conclusió clara: les darreres dues dècades representen un període en el qual el creixement econòmic no aconsegueix reduir la pobresa de forma sostinguda.

El capítol 4 analitza les principals conceptualitzacions sobre joventut presents a Catalunya i l'Estat espanyol. Seguint el criteri proposat per Cardenal (2006), hem analitzat críticament els postulats teòrics de la perspectiva empirista, la crítica nominalista i de la sociologia de la transició, i la influència que han tingut en les principals recerques sociològiques sobre joventut al nostre territori.

El capítol 5 de la tesi es centra, des d'un vessant decididament empíric, en un seguit de factors que poden generar, sota determinats condicionants, processos de vulnerabilitat social al llarg de la doble transició juvenil cap al mercat de treball i cap a la llar de procreació. Per la seva capacitat explicativa, així com per acotar el pes d'aquest capítol a un espai raonable, hem decidit centrar-nos en tres factors temàtics de tipus estructural (el mercat de treball, les polítiques públiques, i els canvis en els models d'emancipació i de família) i dos factors transversals i relatius a l'individu (el gènere i l'ètnia).

El capítol 6 serveix de transició entre el marc teòric i el marc analític i aborda les investigacions empíriques sobre pobresa i exclusió social juvenil a Catalunya i a l'Estat, remarcant els darrers resultats obtinguts i les recents novetats metodològiques, i adoptant una clara perspectiva comparativa amb Europa.

En el capítol 7 es presenta la triangulació metodològica utilitzada en la part analítica de la tesi. D'una banda, s'hi detallen les característiques de l'anàlisi quantitativa duta a terme a partir de l'Enquesta de Condicions de Vida de l'Institut Nacional d'Estadística (avantatges i inconvenients del seu ús, passos utilitzats per a l'obtenció dels grups socials juvenils que són analitzats, i un glossari terminològic on es detalla la construcció dels diferents índexs, conceptes i variables utilitzats, que és d'especial rellevància per a la posterior comprensió dels resultats). D'una altra banda, pel que fa a l'anàlisi qualitativa, es detalla com s'ha fet la selecció dels joves participants a les entrevistes biogràfiques (a partir dels resultats obtinguts en l'anàlisi quantitativa) i dels agents socials, els seus perfils, i es mostren els qüestionaris utilitzats per a les entrevistes a joves en situació de vulnerabilitat i als agents socials que han actuat d'informants privilegiats.

El capítol 8 és el més extens de la tesi doctoral i mostra els resultats de l'anàlisi quantitativa d'aquesta investigació. A partir d'un conjunt d'anàlisis factorials i de classificació (detallades al capítol metodològic) s'ha detectat l'existència de 7 grups socials juvenils a l'Estat espanyol: joventut adulta acomodada, adolescents rurals, adolescents desfavorits que viuen a la llar d'origen, adolescents urbans acomodats, joves amb risc d'exclusió i mala salut, joves adults emancipats i en precarietat, i quadres juvenils. Cada grup ha estat sotmès a una anàlisi sobre el grau d'afectació i la configuració de la vulnerabilitat social (en termes de baixa qualificació, de dèbil posició al mercat de treball, de pobresa monetària, de privació material i de risc de ruptura del vincle social).

El capítol 9 dóna pas a l'anàlisi qualitativa i analitza els processos d'empobriment i d'exclusió social com un element de la consciència que les societats modernes tenen d'elles mateixes i es preocupen de combatre. Es recullen els discursos de diversos agents socials implicats en la lluita contra la vulnerabilitat social juvenil i que han participat en la recerca. D'aquests discursos en destaquem dues dimensions: d'una banda, la importància dels procediments de proximitat entre els joves, els recursos posats en marxa pels agents socials i la comunitat de referència i, d'una altra banda, els obstacles en la relació amb l'Administració Pública en els diferents rols que aquesta assumeix (com a provisor de recursos econòmics, com a provisor de serveis i com a definidora de polítiques públiques).

El capítol 10 aborda els discursos dels joves participants en la recerca. S'hi analitza la manera com les condicions objectives de vida s'han interioritzat en la subjectivitat dels

individus. És a dir, com es relacionen les disposicions amb la posició social de pertinença. Concretament, hem estructurat el capítol en tres parts analítiques: a) els discursos produïts entorn al vincle social que estableixen amb l'entorn, tenint en compte no només la seva força sinó també la seva naturalesa; b) les estratègies que els joves posen en marxa per a interpretar i afrontar diferents obstacles objectius que es presenten a les seves vides, com el desavantatge estructural familiar, la precarietat d'ingressos o la posició en el mercat de treball, i c) la construcció de la identitat i el sentit que els joves donen a la seva existència.

El capítol 11 tanca la tesi doctoral i ens serveix per a oferir algunes reflexions finals de la investigació. D'una banda, entorn a la conceptualització i a l'estratègia metodològica escollida. D'una altra banda, entorn a l'objecte d'estudi, les pobreses de les joventuts. Per últim, tanquem la tesi amb una mirada al futur, assenyalant les portes obertes que, entenem, ens han quedat per resoldre i que han de guiar les nostres investigacions en aquest àmbit d'estudi d'ara endavant.

En darrer terme es mostren quatre annexos metodològics. El primer consisteix en un glossari terminològic on es detalla la construcció dels diferents índexs, conceptes i variables utilitzats, i que és d'especial rellevància per a la comprensió d'algunes dades que s'ofereixen. El segon detalla els passos utilitzats en l'anàlisi quantitativa per a l'obtenció dels grups socials juvenils, mitjançant la juxtaposició d'anàlisis factorials i de classificació. El tercer annex mostra les fitxes dels joves participants en la recerca, amb una breu descripció del seu perfil i un comentari sobre el desenvolupament de l'entrevista. El darrer annex metodològic publica els guions d'entrevista que s'han utilitzat en la fase qualitativa de la recerca.

Agraïments

Això sembla que s'acaba. Tota tesi doctoral genera un grapat d'episodis dominats pel sentiment de solitud. Malgrat això, una vegada ens aturem i fem una mirada cap enrere, no costa gaire recordar totes les persones i institucions que han convertit un projecte a priori individual en una recerca coral. És el moment d'agrair la seva participació, sense la qual aquest projecte no hauria arribat fins aquí.

En primer lloc, a la Universitat Rovira i Virgili i al Departament de Gestió d'Empreses per creure que una recerca sobre pobresa tenia lloc en un departament sobre empresa. Evidentment, als membres de l'Àrea de Sociologia (tal com la vaig conèixer), ara Grup

de Recerca en Anàlisi Social i Organitzativa, que un dia van decidir confiar en mi més del que jo, crec, hauria fet. Especialment a l'Ignasi, que com a director ha sabut transmetre els seus coneixements i experiència, estant sempre disponible (diumenges al matí inclosos). A l'Àngel i la Inma, atents a tots els dubtes o neguits que m'han anat sorgint en aquest temps. A l'Amado (quantes hores haurem compartit en aquell despatx?). I a la resta de professorat, als/les doctorands/es que ja són doctors/es i als/les que els queda poc per a ser-ho.

En segon lloc, financerament aquesta tesi no hauria estat possible sense la concessió d'una beca predoctoral de la Universitat Rovira i Virgili i de l'ajut per a la realització de tesis doctorals en matèria de joventut, concedit per la Direcció General (llavors Secretaria) de Joventut de la Generalitat, amb la col·laboració de l'AGAUR. També ha estat imprescindible l'ajuda a la mobilitat rebuda per part del Ministeri d'Educació, de cara a obtenir la Menció Europea.

En tercer lloc, vull agrair a Serge Paugam haver acceptat rebre'm i coordinar la meva estada al seu centre de recerca (Équipe de Recherche sur les Inégalités Sociales) de París, durant el 2010, i per a trobar sempre un forat en la seva (saturada) agenda. A més, també cal agrair l'atenció rebuda per part de l'equip investigador, especialment la Cécile Van de Velde, Mohammed Marwan i Marion Selz, i a l'equip de doctorands, especialment a l'Ingrid Bejarano per haver-me integrat al grup. També, a Gerard Mauger per la seva senzillesa, amabilitat i cordialitat cap a un pobre doctorand català amb problemes per expressar-me en francès. I, com no, a tota la gent del Casal Català de París, que saben que els pujaré a veure un dia o altre. Una experiència inoblidable tan en el terreny personal com en l'acadèmic.

En quart lloc, i molt especialment, als joves participants i als agents socials que treballen dia a dia en la temàtica de la tesi i que han col·laborat desinteressadament amb aquesta recerca. Espero que els resultats d'aquesta investigació serveixin per a retornar-los una petita part de l'atenció que m'han donat. Ficar-ne la llista completa seria ecològicament insostenible, i segur que amb aquestes línies ja saben que va per ells.

I, per últim, ja a nivell personal, també tinc unes quantes coses a agrair. A la família, les amistats i gent coneguda que durant aquests anys no han parat de preguntar-me: com va la tesi? Em sembla que ja els podré començar a dir que l'he acabat (per fi). Tinc curiositat per saber què em preguntaran a partir d'ara. A la Raquel, que ha viscut, patit i espero que gaudit aquesta tesi, literalment, des del primer dia, gràcies per tot. A la Yvonne, que ha aparegut de manera inesperada per a donar-li l'empenta definitiva i per

fer-se un lloc a la meva vida diària. Sense ella crec que hauria trigat uns quants mesos més a acabar-la. I, sobretot, al Josep, la Núria, la Montse i Enric, germans i pares que han estat en tot moment a sobre, aguantant les meves preocupacions, potser sense entendre però si acceptant que m'estigués tantes hores tancat en el meu món (aquesta tesi en té gran part de culpa).

Espero que tenint-la a les mans ja us hagi valgut la pena.

Ens ha costat Déu i ajuda arribar fins aquí.

Capítol 1 – Punt de partida

“Hauríem d’estar atents de no sobreestimar la ciència i els mètodes científics quan es tracta de problemes humans; i no hem d’assumir que els experts són els únics que tenen dret a expressar-se sobre les qüestions que afecten a l’organització de la societat”

Einstein (1949)

1.1 Plantejament de la recerca, pregunta inicial, hipòtesi de partida i objectius

El plantejament inicial d’aquesta tesi doctoral parteix d’una qüestió fonamental que, com indica Paugam (2007: 18), cal que el sociòleg formuli com a punt de partida d’aquest àmbit d’estudi: què fa que una persona sigui considerada pobra en una societat determinada? Per a trobar la resposta, l’autor ens proposa que beguem de Durkheim i vinculem la pobresa a un concepte essencial de la sociologia: la solidaritat. Fins i tot en les societats modernes, fonamentades en el desenvolupament de l’autonomisme i en el supòsit que els agents són cada vegada més lliures, el vincle social no només no desapareix sinó que es reforça gràcies a la complementarietat i a la relació d’interdependència que es dona entre els individus. Seguint aquest postulat, ser pobre és una manera d’estar vinculat al món social i, per tant, el que cal analitzar no és una suposada pobresa en sí, de tipus abstracte, sinó la relació “d’interdependència entre la població considerada pobra –en el sentit d’un estatus social concret- i la societat de la qual forma part i de la qual depèn per a la seva supervivència” (Paugam, 2007: 220). Empès per aquesta base teòrica holística i relacional, Paugam s’acosta a Simmel a l’hora de concretar l’estatus de pobre: el d’aquella persona que ha de rebre una ajuda pública per part de la col·lectivitat per a poder subsistir dins uns paràmetres acceptables per aquesta societat. La primera idea que agafem de cara a la pregunta inicial és, doncs, que la pobresa no és un estat o atribució individual sinó una condició social que depèn de la configuració del vincle social de la societat de referència. Per tant, més que d’una pobresa en abstracte caldrà parlar de diverses pobreses (i, també per tant, de diverses condicions i estatus de pobre) en funció de com es configuri la connexió entre la població pobra i el conjunt de la societat.

Però basar l'estudi de la pobresa en aquesta relació d'interdependència implica necessàriament referir-nos a la qüestió de la distribució desigual del poder en una societat i, en conseqüència, al desigual accés (o apropiació) als diversos recursos disponibles. Aquí és on reivindiquem la importància que en la sociologia de la pobresa ha de tenir l'aportació de Marx i de les evolucions posteriors de la teoria marxista sobre la divisió i la lluita de classes. És per això que entenem que en l'anàlisi de la pobresa i de la seva reproducció cal incorporar l'estudi de l'estructuració de la societat en classes socials, com a resultat del funcionament del mode de producció capitalista i del sistema d'organització social occidental i contemporani. Des d'aquesta perspectiva, la pobresa no és una conseqüència desafortunada i marginal sinó una condició estructural que assegura el manteniment del model d'acumulació capitalista. Així, la segona idea que recollim és que la pobresa (les pobreses) és una condició socioestructural de tipus dialèctic, fonamentada en la divisió social que estructura la societat en diverses classes, que distribueix desigualment el poder i l'accés als recursos i que condemna un conjunt de població a restar desvinculada de la dinàmica econòmica i social, és a dir, a viure en condicions desfavorides en relació a la capacitat col·lectiva de producció de benestar.

Aquests dos primers plantejaments fan referència a la qüestió de la pobresa. Però ens cal abordar també la noció de joventut com a col·lectiu específic de la recerca. I just en aquesta afirmació de partida ja detectem l'error que ens servirà per a reorientar ràpidament la definició de l'objecte d'estudi. L'error recau, al nostre entendre, en considerar com a categoria social (la joventut) quelcom (podríem dir-ne una il·lusió col·lectiva) que, a falta de contrastació, és conceptualitzat de forma acrítica com una categoria demogràfica i biològica. És a dir, empíricament, com una franja d'edat. Perquè si acceptem que el principal agent estructurador de la societat és la posició social de l'individu, és a dir, la seva pertinença a una classe o grup social determinat, l'estudi de la joventut ha de respectar aquesta divisió i trencar l'homogeneïtzació artificial que suposa prendre l'edat biològica com a element unificador d'un grup de població, fins i tot per sobre de les evidents desigualtats socials que s'estableixen entre els seus membres. Per això, ens acostem a Bourdieu en considerar que, més que l'estudi de la joventut, el que hem de situar a la base de la definició del nostre objecte d'estudi són les diferents joventuts. D'aquesta manera, creiem que cal incorporar l'anàlisi de l'estructuració de la societat en classes a l'anàlisi de les trajectòries juvenils d'inserció a la vida adulta mitjançant el coneixement de les relacions de dominació i de subordinació

que s'estableixen tant entre “joves” i “vells” dins d'un grup social com entre “joves” produïts en móns socials heterogenis.

D'acord amb aquests tres breus plantejaments inicials, que situem com a punt de partida de la tesi doctoral, sintetitzem formalment la pregunta inicial que orientarà el conjunt de la investigació, tant en la direcció que es donarà a la revisió del marc teòric com en la metodologia i anàlisi del vessant empíric. Una pregunta inicial que dividim en una direcció macrosociològica associada als factors de vulnerabilitat social juvenil, i una direcció microsociològica associada a les pràctiques dels joves:

Quins són i com es configuren els factors socials de vulnerabilitat social que estableixen una lògica de desvinculació econòmica i social heterogènia en els diferents grups socials juvenils?

Quina és la subjectivitat per part dels joves sobre la pròpia posició social i els condicionaments socials viscuts, i quina és la pràctica associada a aquesta subjectivitat?

La hipòtesi interpretativa de partida, que pretén començar a articular una resposta primerenca a aquesta pregunta inicial i en la qual sostenim els objectius de la recerca, la formulem de la següent manera:

Malgrat el desenvolupament en la capacitat de producció de benestar de les societats occidentals, diversos grups de població pateixen una discriminació i limitació en l'accés a determinats recursos que són objecte de lluita, com una qualificació cultural i formativa, una inserció plena i de qualitat al mercat de treball, una garantia de recursos econòmics i materials, o la capacitat de vincular-se i relacionar-se positivament amb l'entorn social. L'apropiació o desposseïció d'aquests recursos (resultat de l'estructuració de la societat en classes socials) genera una desigualtat entre les posicions socials resultants i provoca l'assimilació d'unes condicions d'existència diferenciades verticalment. Els individus que transiten per la joventut (entesa com un doble passatge cap a l'autonomia financera i familiar) també es veuran afectats per aquesta distribució no equitativa dels riscos de vulnerabilitat social, en funció de la seva heterogènia estructura de capitals i trajectòria social. Per tant, la posició social de pertinença serà un element clau en la determinació tant del nivell de vida de les persones joves com de la configuració de les seves pràctiques i de la naturalesa de l'etapa juvenil.

Prenent com a guia el plantejament, la pregunta inicial i aquesta hipòtesi de partida, l'objectiu general del projecte de la tesi és, doncs, analitzar les formes de configuració de la pobresa i l'exclusió social a les quals s'enfronten els joves, i que són fruit de les reorganitzacions i reestructuracions productives i laborals (Tortosa, 1993) que han provocat la creació d'una "autèntica màquina d'excloure" (Gaulier, 1992). Unes formes de pobresa i exclusió social que entenem com a processos de desvinculació de la dinàmica econòmica i social (Castel, 2003; Paugam, 1993, 2007). Aquest és un punt rellevant ja que ens serveix per a distanciar-nos dels discursos que legitimen la desigualtat social en aïllar-la de la idea de pobresa, i relegar aquesta última a la idea de misèria o fam.

Concretament, volem abordar els efectes del procés de "descol·lectivització, reindividualització i d'insegurització" que Castel (1997) defineix com a "desafiliació social", en les diferents caracteritzacions que fem de la joventut, és a dir, en els grups socials juvenils (o, sintèticament, en les diferents joventuts). Un procés inherent a l'enfonsament de la societat salarial i caracteritzat per l'absència d'inscripció del subjecte –el jove, en aquest cas- en estructures que atorguen sentit social a les seves accions.

Els objectius concrets del projecte, expressats aquí de forma seqüencial i acumulativa, són:

1. Caracteritzar, tant quantitativament com qualitativa, l'exposició dels joves a les situacions de pobresa i als processos d'exclusió social, mitjançant una anàlisi que incorpori decididament dimensions de caràcter social.
2. Identificar situacions de vulnerabilitat que vagin més enllà del reduccionisme economicista en el qual s'emmarca tradicionalment el concepte de pobresa. Sota la denominació de vulnerabilitat social pretenem detectar unes formes elementals de pobresa basades en la manca de qualificació, en una posició d'exclusió o d'inserció precària al mercat laboral, en la carència de recursos econòmics, en la privació de tipus material i en el risc de ruptura del vincle social.
3. Abordar l'impacte d'aquestes formes de vulnerabilitat social sobre diferents grups socials juvenils heterogenis, que haurem de detectar en base a uns criteris de tipus social.
4. Analitzar el conjunt d'estratègies dels diferents tipus de joves i les seves famílies en relació al sistema escolar, al mercat de treball, a l'accés a la xarxa

d'intervenció social, i al paper del jove respecte a la família d'origen i respecte a l'emancipació domiciliària.

5. Incorporar l'anàlisi de la dimensió subjectiva, integrant les pràctiques socials dels joves en relació a la seva posició en l'estructura social. Concretament, es vol comprendre com els joves que pateixen situacions de pobresa o exclusió social construeixen simbòlicament la seva experiència social i quin discurs reflexiu elaboren en relació a la seva posició social.
6. Conèixer i avaluar l'impacte de la política social que duen a terme les Administracions Públiques entorn al fenomen de la pobresa i l'exclusió social en referència als joves, així com proporcionar instruments i línies d'actuació que incorporin la dimensió "joventut" en les polítiques socials orientades a la lluita contra la pobresa i l'exclusió social.

Donats aquests objectius, la investigació abordarà els recursos, capitals i competències de què disposen els joves, que caracteritzen i configuren les seves trajectòries juvenils diferenciades i que es troben a la base explicativa per a entendre les desigualtats socials i l'accés diferenciat als recursos i oportunitats que genera la societat.

1.2 Justificació de la investigació: la vigència de la pobresa i l'exclusió social

Més enllà dels objectius inherents a l'objecte d'estudi, una tesi doctoral té uns objectius que es poden extrapolar al conjunt de la recerca científica. En aquesta línia, entenem que aquesta tesi doctoral garanteix el compliment de tres criteris que ens hem marcat com a requisits imprescindibles per a justificar-ne la seva idoneïtat: a) que la tesi suposi un aprofundiment sobre una problemàtica social real; b) que contribueixi a l'ampliació del coneixement científic en aquest àmbit d'estudi, i c) que aporti originalitat sociològica i capacitat innovadora, especialment en l'àmbit metodològic. Uns criteris que es poden apreciar al llarg del treball i que aquí introduïm sintèticament.

Aprofundiment sobre una problemàtica real

Cada vegada se'ns fa més evident que a les societats occidentals, de forma paral·lela al creixement de la capacitat de produir benestar, emergeixen noves formes de pobresa i d'exclusió social lligades a processos de desvinculació de la dinàmica econòmica i

social de la comunitat de pertinença. Com constaten anualment els diversos recomptes oficials, el risc a la pobresa presenta símptomes d'arrelament en les societats occidentals en general, i en la catalana en particular: el 2008, amb dades de l'ECV, la taxa de pobresa a Catalunya (entesa com la proporció de població amb uns ingressos inferiors al 60% de la renda mediana) es situava en un 16,6% de la població. Particularment greu és la situació dels joves entre 16 i 29 anys. Són el segon grup amb un risc de pobresa més alt, amb una taxa de pobresa i de pobresa persistent -els anys 2003-2004- superior a la de la resta de població, i especialment greu si descomptem els majors de 65 anys.

La qüestió de la pobresa reapareix, doncs, amb força a les agendes polítiques europees. I també en el món acadèmic, on es centren esforços per elaborar noves formulacions del concepte que superin la tradicional idea, vinculada a les societats industrials o en vies de desenvolupament, de pobresa com a estricta manca de recursos materials. En aquest sentit, destaca la determinació de la Unió Europea en la provisió d'instruments que harmonitzin metodologies i indicadors per a investigar la pobresa dels països membres, arran del Consell Europeu de Laeken l'any 2001 (Eurostat, 2001), així com l'aportació acadèmica de diversos autors a escala internacional cap a una aproximació a la naturalesa multidimensional de la pobresa (Townsend, 1979, 1993, 1999; Sen, 1984, 1995, 1999; Atkinson, 1998). A nivell polític, arran de la crisi de l'Estat del Benestar, els poders públics han hagut de posar en marxa instruments de política social per reduir els nivells d'atur, pobresa i exclusió². La Unió Europea s'ha dotat de diversos Programes Marc de lluita contra la pobresa i per a la inclusió, mentre que a nivell català destaca l'aplicació del Programa Interdepartamental de la Renda Mínima d'Inserció (PIRMI) a partir de 1990 o l'elaboració d'un Pla integral de lluita contra la pobresa. A Catalunya el cicle de creixement econòmic també ha anat acompanyat de l'emergència de noves formes de pobresa fruit del deteriorament del mercat laboral, els canvis demogràfics i en la composició de la família, de l'augment del preu de l'habitatge i de l'arribada de la immigració. Això ha provocat l'emergència i consolidació de noves formes d'inserció a la vida adulta marcades per la posició de debilitat en el mercat laboral i per les dificultats d'ajustar les pròpies expectatives en el context econòmic i social actual, com són les trajectòries en precarietat i dels itineraris desestructurats (Casal, 2001).

² Vegeu, per exemple, les discussions sobre com aconseguir aquests objectius, des d'una aposta pel creixement econòmic i augmentant els ingressos i la capacitat de consum de la població (Banc Mundial, 2001), passant per una major igualtat provinent d'un model de distribució dels recursos (Townsend, 1999), o la proposta de tipus estructural d'establiment d'una renda bàsica universal (Van Parijs, 1992)

Albert i Davia (2007) indiquen que l'estudi de la pobresa juvenil és especialment rellevant des del punt de vista de la política social per almenys dues raons:

- a) La primera és que la pobresa juvenil pot ser el resultat d'un estancament de la pobresa infantil i estar vinculada a una transmissió generacional de la protecció i de la vulnerabilitat. De ser cert, la dedicació de polítiques públiques per a la reducció de la pobresa infantil podria donar resultats, uns anys més endavant, en la reducció també de la pobresa juvenil. De no ser certa aquesta linealitat, la reducció de la pobresa juvenil implicaria la necessitat de destinar una major quantitat de recursos a les polítiques orientades directament sobre els joves. En tot cas, s'obre un camp d'anàlisi de tipus longitudinal per a afrontar aquest debat.
- b) La segona és que, en direcció contrària, la pobresa juvenil pot convertir-se en pobresa infantil si els joves no assoleixen unes garanties econòmiques i socials en el moment de tenir fills. En aquest punt, les polítiques destinades a reduir la pobresa juvenil tindrien una prolongació en la reducció de la pobresa infantil.

D'altra banda, Bendit i Stokes (2004: 118) identifiquen els principals factors determinants de les desavantatges que afecten als joves i que la literatura acadèmica ha destacat: un precari transfons social; problemes d'accés a l'habitatge i altres necessitats bàsiques no cobertes en diferents col·lectius juvenils; desavantatge o discriminació per raó del sexe i estereotips relatius al gènere; condicions precàries al mercat de treball; contextos regionals desfavorables; poc suport institucional en els nivells educatiu, professional i social; condicions legals incertes en determinats col·lectius; factors culturals i de valors. A més, aquests factors estructurals habitualment tenen conseqüències en forma d'aparició de carències a nivell individual, que se sumen a l'agreujament de la vulnerabilitat social. Per exemple: la incapacitat física o mental; les situacions familiars problemàtiques; els successos crítics en l'àmbit de referència de l'individu; els factors psicològics; la carència d'habilitats socials. En unes de les obres impulsores d'aquest camp d'estudi a l'Estat, Cantó i Mercader-Prats (1999, 2001a i 2001b) constaten l'efecte ajuda que representa la presència de joves treballadors a les llars amb risc de pobresa, apuntant a una solidaritat bidireccional entre pares i joves. Una estratègia que resulta simbiòtica (Ayllón, 2009): els joves treballadors troben a la família la protecció per fer front a les condicions desfavorables que es troben al mercat de treball, i les famílies es beneficien de l'entrada d'una nova font d'ingressos. En

aquesta línia, Ayllón et al. (2003) apunten a l'elevat risc de pobresa que pateixen les llars catalanes on un jove menor de 30 anys que viu amb els pares s'ha convertit en el principal sustentador de la llar. Iacovou i Aassve (2007) demostren que la taxa de pobresa juvenil a l'Estat espanyol seria superior si l'edat d'emancipació fos similar a la d'altres països europeus amb altres tipologies d'Estat del Benestar, especialment en comparació amb els països nòrdics. A Gómez (2008) es dona suport a aquesta hipòtesi: bona part dels joves espanyols que viuen a la llar d'origen patirien un elevat risc de pobresa si s'emancipessin. En aquesta línia, Baizán (2003) apunta que la dependència dels joves respecte als recursos de les famílies d'origen perpetua les diferències socials existents, assenyalant com a etapes claus per a la caracterització de la pobresa juvenil a la transició escola-treball, a la formació de llars i famílies i a l'accés a les polítiques públiques.

Ampliació del coneixement acadèmic sobre aquest objecte d'estudi

En un nivell acadèmic, la pobresa i l'exclusió social són un dels "aspectes incomprendiblement oblidats en l'estudi de la joventut" a Catalunya (Paris et al., 2006). A nivell estatal, l'interès sobre la pobresa juvenil també ha estat escàs (com afirmen Comas, 2007, i Tully et al., 2008) però s'ha intensificat recentment arran de la mediatització del costós procés d'inserció socio-laboral dels joves, que prolonga la transició a la vida adulta i la centralitat social dels joves, uns aspectes que tenen repercussions en el seu benestar futur i que constitueixen un exemple paradigmàtic de les connexions que s'estableixen entre els grans processos macrosocials i els itineraris individuals.

Sintetitzem quatre factors que expliquen l'encara escàs volum de recerques orientades a aquest àmbit d'estudi:

- a) L'orientació temàtica de la sociologia de la joventut es centra en aspectes eminentment culturals, participatius i expressius. L'estudi de la vinculació entre la joventut i l'estructura social resta oblidat o s'efectua des d'altres àmbits de la sociologia (del treball, de la família, etc.).
- b) La disponibilitat de dades quantitatives no facilita el tractament específic de la joventut, ja que aborden la pobresa com un fenomen familiar i no individual. Això facilita l'aparició d'un vel metodològic familiar que amaga, sota una

mateixa denominació de pobres o no pobres, realitats familiars que poden ser molt heterogènies.

- c) Aquest vel metodològic genera una infrarepresentació de la pobresa juvenil a Catalunya i a l'Estat espanyol, gràcies a l'efecte protector de la família d'origen i al retard en l'emancipació juvenil, que pot donar a entendre que la pobresa juvenil és força més moderada que en altres països europeus i, per tant, menys rellevant socialment.
- d) Les dificultats per abordar l'heterogeneïtat social del col·lectiu juvenil, malgrat que aquesta limitació conceptual no acostuma a repercutir en la praxis empírica: la majoria d'investigacions aposten per la convenció d'homogeneïtzar el col·lectiu en base a la seva pertinença a una franja d'edat.

Per tant, aquesta tesi doctoral vol contribuir a ampliar el marc d'investigacions que aborden sociològicament els processos d'empobriment i d'exclusió social dins l'àmbit de la joventut. Es tracta, per tant, de superar el buit i oblit detectat i de trobar elements teòrics per entendre com els canvis socioeconòmics produïts en el marc de la globalització afecten els joves de la nostra societat, és a dir, d'inserir l'estudi de la joventut en l'estudi global de l'estructura social.

Originalitat i capacitat innovadora

Per últim, hem detectat que gran part de les aproximacions que s'han fet sobre la pobresa i l'exclusió social juvenil segueixen presentant un seguit de limitacions, entre les quals dues es mouen específicament en un pla conceptual i metodològic:

- a) D'una banda, l'homogeneïtat en el tractament metodològic (dominant allò quantitatiu i allò centrat en les variables monetàries) i disciplinar (economicisme). Cal apuntar que aquesta limitació s'està veient progressivament solucionada per la incorporació de noves aproximacions. Per exemple, per investigacions qualitatives sobre la vulnerabilitat subjectiva arrel de la precarietat laboral (Albaigés, 2003), de les dificultats d'inscripció a la vida adulta (Cardenal, 2006) o de les desigualtats per raó de gènere en les conductes juvenils de risc (Berga, 2007). Altres investigacions aborden la pobresa juvenil des d'àmbits no exclusivament monetaris: Mercader-Prats (2005) apunta al fet que quan el sustentador de la llar és jove (emancipat) la vulnerabilitat no s'expressa

tant en termes de pobresa monetària sinó en deficiències en la capacitat de consum i en l'habitatge, mentre que Ayala (2008) indica que les reduïdes taxes de pobresa a l'Estat espanyol no amaguen una major vulnerabilitat subjectiva i un deteriorament de les condicions de vida dels joves.

- b) Per una altra banda, la definició de l'objecte d'estudi –els joves- s'aborda en la pràctica totalitat de les obres a partir d'una definició que situa l'edat biològica, variable somniada, estadísticament neutra i perfecta (Thévenot, 1979), com a característica substancial d'un suposat col·lectiu social, sense abordar quins factors socials de disgregació augmenten o disminueixen les possibilitats de patir vulnerabilitat entre els diferents grups socials de joves. En aquest punt cal mencionar l'entrada amb força de l'estudi dels itineraris de transició a la vida adulta, que suposa un pas endavant en referència a la definició social de l'objecte d'estudi. No obstant, la noció d'estructura social segueix sent una de les principals absències en el camp d'estudi de la joventut, sent suplantada encara constantment –en el seu rol de definició de col·lectius socials- per la variable edat (Martín Criado, 1997, 1998).

Aquesta tesi doctoral vol donar resposta a aquestes dues mancances detectades. D'una banda, incorporant l'estudi dels processos d'empobriment i d'exclusió social al conjunt d'estudis sobre la joventut catalana, trobant elements teòrics per a entendre com els canvis socioeconòmics produïts en el marc de la globalització afecten al conjunt de joves catalans i contribuint a complementar l'enfocament monetari amb noves aproximacions teòriques –com, en el nostre cas, des de l'àmbit de la sociologia-, i metodològiques, per tal de promoure la interdisciplinarietat en l'abordatge de la pobresa i l'exclusió social en els i les joves. Així, l'anàlisi es centra en la idea de vulnerabilitat social, que agrupa els fenòmens de pobresa econòmica, de privació material, de ruptura del vincle social, així com de baixa qualificació formativa i d'una dèbil posició en el mercat de treball. Per tant, en el nostre cas no es tracta tant de mesurar la capacitat adquisitiva de la població, o les desigualtats en la distribució de la renda, sinó de comprendre quins factors determinen els processos d'empobriment i com els viuen els propis actors, incorporant en l'anàlisi factors materials i socials (culturals, simbòlics) i observant el rol que juguen les institucions públiques entorn del fenomen de la pobresa. D'altra banda, la conceptualització de la joventut vol superar el determinisme de la variable edat, passant a concebre-la com una categoria sociològica. Amb aquesta

finalitat innovadora, hem tingut en compte un conjunt de variables socialment estructuradores (sexe, edat, nacionalitat, nivell formatiu, salut, renda, territori, família, etc.) que ens han servit per a delimitar la joventut o, més correctament, les diverses joventuts socials. Així, a partir de l'anàlisi quantitativa procedent de l'Enquesta de Condicions de Vida de l'INE hem detectat la presència de set grans realitats juvenils, sobre les quals hem analitzat particularment l'afectació de la vulnerabilitat social.

Per complir amb aquests objectius hem optat per una estratègia de triangulació metodològica, combinant tècniques quantitatives amb tècniques qualitatives, d'aplicació pràcticament inexistent en l'estudi de la pobresa i l'exclusió social juvenil a Catalunya i a l'Estat espanyol.

UNIVERSITAT ROVIRA I VIRGILI
LES POBRESES DE LES JOVENTUTS. FORMES DE VULNERABILITAT SOCIAL JUVENIL
Francesc Valls Fonayet
Dipòsit Legal: T. 1424-2012

Capítol 2 – La construcció sociològica de la pobresa: qüestions teòriques, metodològiques i conceptuals

“El discurs neoliberal es basa, en darrer terme, en un sofisme esgrimit constantment i que, en un sentit comú acrític, sembla lògic: si els empresaris i els detentors de capital guanyen més, hi haurà més a repartir. Això és absolutament fals: si es guanya més, el pastís no es repartirà millor. La història contradiu aquella afirmació: la classe obrera ha hagut de conquerir espais propis i els seus interessos (el temps de treball, els ritmes laborals, la seguretat, l’adequada retribució) a través d’una aferrissada lluita que ha acabat saldant-se amb víctimes”

Bonal (2005)

La pobresa és un fenomen de definició complexa, en el qual intervenen una multitud de factors i que pot ser analitzat des de diverses òptiques teòriques, moltes d’elles lligades a posicions polítiques i ideològiques diferenciades. Cadascuna de les aproximacions es caracteritza per l’elecció d’un conjunt de decisions metodològiques específiques. Per tant, és habitual que l’ús d’un mateix nom no es correspongui amb el d’un mateix objecte d’estudi. De fet, tal com apunta De la Cal (2009), les definicions de la pobresa no són neutrals.

La importància de prendre una perspectiva holística i integral del fenomen de la pobresa ens obliga a revisar les conceptualitzacions que se n’han fet. En les properes pàgines oferim una avaluació de les principals conceptualitzacions desenvolupades sobre la pobresa, donant un major pes a les elaboracions més recents, a les més complexes i completes, i a aquelles generalitzades al territori europeu. Concretament, ens aproximarem als conceptes de pobresa absoluta, de pobresa relativa, de pobresa subjectiva, de pobresa multidimensional i, per últim, al d’exclusió social.

2.1. La pobresa absoluta

L’estudi de la pobresa absoluta pertany al conjunt d’aproximacions de tipus monetari i objectiu. La voluntat d’aquesta aproximació és detectar la pobresa a partir de la

determinació d'un nivell absolut i inalterable de necessitats mínimes que garanteixen la subsistència humana. No preveu, per tant, una determinació històrica i social d'aquestes necessitats: la pobresa absoluta està més lligada a l'individu biològic que a l'individu social i vol ser un concepte suposadament vàlid per a l'estudi de qualsevol societat en qualsevol període. Aquestes necessitats mínimes absolutes (establertes habitualment de forma arbitrària i a partir d'un judici de valor previ) són convertides a un preu monetari, que passa a ser el llindar de pobresa per sota del qual tot individu serà considerat pobre.

Els inicis es situen a cavall dels segles XIX i XX. Booth (1892-1897) n'ofereix la primera gran sistematització a partir d'una enquesta sobre les condicions de vida de la població a Londres. Els resultats que obté apunten a un terç de població afectada per la pobresa. A més, l'autor fa una innovadora localització geogràfica de la pobresa i classifica, pels diversos carrers, les condicions de vida de la població i el grau de pobresa existent. En aquest mateix període, Rowntree (1901) defineix la pobresa primària com la que afecta a aquelles persones que presenten el risc de no poder garantir la seva subsistència (incloent productes d'alimentació bàsics, habitatge i vestimenta, tots ells adquirits als preus més baixos i en les quantitats mínimes necessàries).

Aquest model inicial, orientat a l'estudi de les formes de pobresa més extrema, és el dominant durant bona part del segle XX. Tot i això, progressivament s'hi van incorporant indicadors socials que complementen la cistella de necessitats bàsiques i que milloren la capacitat explicativa de les anàlisis. Aquest procés es consolida els anys 70 amb el ple reconeixement de la importància de la dimensió social per a l'establiment d'una vida digna per a les persones (Hicks i Streeten, 1979; Streeten, 1986; Townsend, 1993). És de la mà de l'Organització Internacional del Treball (OIT, 1976) que es consolida aquesta visió més social de la pobresa i es qüestiona la idea, estesa a partir de la Segona Guerra Mundial, que creixement econòmic sigui sinònim d'eradicació de la pobresa:

“El creixement econòmic no redueix automàticament la pobresa sense que s'efectuï una promoció de l'ocupació i dels mecanismes de redistribució de rendes (com els sistemes de seguretat social); si això fos així, països amb nivells similars de PIB per càpita no experimentarien una gamma tant diferent de nivells de pobresa i desigualtat. A més, no s'observarien nivells persistentment elevats de pobresa en països amb nivells relativament alts de PIB per càpita” (OIT, 2007: 13).

Anteriorment, alguns estudis sobre la pobresa al Regne Unit i als EUA a la dècada de 1960 ja constaten aquesta dissociació entre dinamisme econòmic i condicions de vida (Abel-Smith i Townsend, 1965; Harrington, 1962). Durant la dècada de 1970 l'OIT inicia una estratègia orientada explícitament al foment de l'ocupació com a eina de lluita contra la pobresa, mentre que el Banc Mundial, en una línia similar, insisteix en la necessitat de potenciar el creixement econòmic però també posa èmfasi en la importància de la redistribució de la riquesa generada (Streeten i Burki, 1978).

Actualment, l'estudi de la pobresa absoluta està en desús a Europa però ni de bon tros ha desaparegut. Als EUA l'estudi de la pobresa es fa seguint la proposta, amb certes variacions, d'Orshanski (1965), calculant el cost de les necessitats energètiques mínimes dels individus. El Banc Mundial defineix la pobresa absoluta a partir dels ingressos mínims que una persona necessita per a cobrir les seves necessitats bàsiques en alimentació, vestimenta i habitatge, i és, en realitat, un conjunt de dues mesures internacionals. La primera és de 1,08\$ per persona i dia (a preus internacionals de 1993, ajustats per a tenir en compte la paritat del poder adquisitiu) utilitzada especialment per a l'anàlisi de la pobresa als països amb un feble desenvolupament econòmic i productiu. La segona es situa en 2,15\$ per persona, orientada als països amb un relatiu dinamisme econòmic (Chen i Ravallion, 2007).

L'estudi de la pobresa absoluta ha rebut nombroses crítiques. Sen (1992) en sintetitza tres:

- a) Els requeriments de nutrició de cada individu són difícils d'establir de forma universal (depenen, per exemple, de les característiques físiques, del context climàtic o de les condicions de treball), per la qual cosa la definició d'una única pobresa absoluta ja és en sí una arbitrarietat.
- b) El cost d'adquisició d'una dieta per a la simple subsistència pot ser baix, però en resultaria una dieta extremadament monòtona, que es correspondria poc amb els hàbits de consum de la població.
- c) No es resol la dificultat de definir les necessitats no alimentàries.

Més enllà del mètode, Tortosa (2001: 22) critica dues de les conseqüències polítiques lligades a aquest enfocament. D'una banda, el pes que es dona a la dimensió monetària promou que les polítiques d'eradicació de la pobresa es centrin gairebé exclusivament en la sustentació de la renda familiar. D'altra banda, la centralitat de la noció de pobresa absoluta tendeix a amagar la idea de desigualtat social. D'aquesta manera,

l'estudi de la pobresa absoluta seria plausible per a societats "globalment pobres i amb un horitzó productiu limitat, com les preindustrials" (De la Cal, 2005: 17), on aquesta està lligada a la fam i la misèria, mentre que, per contra, és un mecanisme poc adequat per a les societats occidentals desenvolupades, en les quals la falta de recursos no es deu a la insuficiència productiva sinó a la seva distribució desigual i, per tant, té sempre un component de relativitat social.

2.2. La pobresa relativa

El punt de partida d'aquesta aproximació és la idea que la pobresa no és un concepte estàtic sinó dinàmic, que l'home no és un individu aïllat sinó que està establert en un sistema complex de relacions socials. El seu benestar, per tant, no s'ha de mesurar a partir d'unes necessitats absolutes sinó que cal fer referència a l'estructura, l'organització, l'entorn físic i el conjunt de recursos disponibles de cada societat (Townsend, 1962: 219). Com apuntava Galbraith (1958: 235), les persones estan afectades per la pobresa quan els seus ingressos cauen molt per sota dels de la comunitat, encara que siguin suficients per a sobreviure i, per tant, cal diferenciar les nocions de subsistència física i de dignitat social.

Townsend (1993: 36) defineix la pobresa relativa com el desavantatge en relació a la comunitat de pertinença. És a dir, és pobre qui no pot gaudir d'un estàndard de vida similar al que correspon a la majoria de població, o que està acceptat o institucionalitzat. Per tant, la pobresa relativa és un concepte plenament social: el resultat d'un accés diferenciat als recursos existents en la societat.

El supòsit fonamental d'aquesta aproximació és que els individus no avaluen el seu benestar material en funció de la cobertura de necessitats absolutes sinó en funció d'un imaginari de recursos que haurien de posseir en el seu context social de referència. La pobresa està definida socialment i, per tant, no és un fenomen relacionat simplement amb l'escassetat o abundància de recursos sinó que està lligada al control i la distribució d'aquests recursos i, en conseqüència, al concepte de desigualtat i a la posició de l'individu en l'estructura social (Atkinson, 1998: 24-27).

L'entrada en escena del concepte de pobresa relativa va venir acompanyada d'una cèlebre polèmica entre Sen i Townsend. El primer (1983, 1985), en resposta a la idea de desavantatge relatiu respecte a l'estil de vida donat en una societat (Townsend, 1962, 1979), apunta a l'existència d'un nucli absolut irreductible en la pobresa (especialment

provocat per la fam), independent de qualsevol relativitat. Aquest nucli absolut està format per tots aquells elements que doten a l'individu de capacitat per a funcionar (nutrició, salut, habitatge, vestimenta, entre altres), mentre que la relativitat recau en les possibilitats socials d'accedir a aquestes capacitats. Per tant, el nucli absolut de la pobresa no és invariable al pas del temps ni immutable del context social, però és necessari contemplar la pobresa en termes absoluts i no com una simple comparació respecte a la resta de la població. Townsend (1985, 1993) respon que aquest nucli absolut de pobresa també està determinat socialment (per exemple: els requeriments nutritius varien en funció de la despesa energètica dels individus) i alerta del perill d'adoptar un enfocament absolut per al càlcul de la pobresa en societats industrials, ja que la majoria de prestacions públiques garanteixen les necessitats mínimes de la població i, per tant, es donaria a entendre que la pobresa ha estat eradicada.

L'anàlisi de la pobresa relativa s'ha generalitzat arreu d'Europa, especialment la continental³. L'oficina estadística europea defineix els pobres com aquelles persones, famílies o grups, els recursos de les quals (materials, culturals i socials) són tan limitats que els exclouen del mínim nivell de vida acceptable en els estats on resideixen (EUROSTAT, 1990).

Notten i Neuborg (2007) comparen els resultats obtinguts amb aquesta mesura de pobresa relativa en relació als que s'obtenen si s'utilitza una mesura de pobresa absoluta (la línia d'Orshansky), per a diferents països. Els resultats evidencien, d'una banda, que les taxes de pobresa relativa són habitualment superiors a les taxes de pobresa absoluta (malgrat les excepcions dels països del sud d'Europa: Grècia, Espanya, Itàlia i Portugal) i, d'una altra banda, que la pobresa relativa té un comportament més rígid que l'absoluta.

Tot i la seva generalització, l'estudi de la pobresa relativa també ha estat objecte de crítiques. De la Cal (2005: 20) i Tortosa (2001: 24) en sintetitzen les principals:

- Des de posicions conservadores es critiquen els llaços existents entre els conceptes de pobresa relativa i de desigualtat social. Efectivament, si el que analitzem és la pobresa relativa, un major creixement econòmic no redueix per sí sol la pobresa, fins i tot encara que s'hagi eradicat la misèria més extrema. Només hi ha una reducció de la pobresa relativa si es genera una major equitat, la qual cosa topa amb qualsevol discurs que legítimi la desigualtat social com una forma eficient d'organització de la societat.
- En un nivell metodològic la pobresa relativa presenta problemes de comparació entre diferents països. En aquesta perspectiva, una persona amb un mateix volum de recursos pot ser considerada pobra en un país i no ser-ho en un altre.
- L'ambigüïtat en la definició de la pobresa relativa pot comportar una actitud de passivitat, en el sentit que al tractar-se d'un problema de desigualtat es pot donar

³ Cantó et al. (2000: 62) apunten que en algunes ocasions el Regne Unit utilitza una línia de pobresa absoluta de tipus administratiu, com els ingressos necessaris per a rebre assistència social.

a entendre que és impossible eliminar-la (requeriria una distribució perfectament equitativa dels recursos).

Més enllà d'un nivell acadèmic, Cabrera (1998) lamenta que a nivell social costa acceptar la traducció en números absoluts dels percentatges de població afectada per la pobresa relativa. La polèmica de l'informe EDIS (1984), amb la difusió que ha l'Estat espanyol hi habitaven vuit milions de persones pobres, és un exemple d'aquestes reticències.

2.3. La pobresa subjectiva

L'estudi de la pobresa subjectiva ha aparegut en els darrers anys però no ha tingut un grau d'arrelament comparable a l'estudi de la pobresa relativa pel que fa a les anàlisis quantitatives i a les estadístiques oficials. La seva aplicació és molt limitada i adquireix un rol complementari, però en cap cas substitutiu. Parteix de la idea que la pobresa és una condició subjectiva viscuda per les persones i que aquesta subjectivitat, experiència i identitat són les principals dimensions a analitzar. Amb aquest procediment s'eviten les imposicions dels investigadors en la delimitació de qui és pobre i qui no, i es reconeix el paper actiu dels individus en la construcció de les pròpies vides. Townsend (1993) reconeix que aquesta perspectiva té en compte l'opinió de les famílies sobre quins són els recursos adequats per a una vida acceptable i, per tant, compleix amb la idea de la pobresa com a fenomen plenament social. Des d'aquesta òptica, dos individus amb els mateixos recursos materials poden viure i veure de forma molt diferent la seva situació.

Tot i que hi ha diverses propostes per a introduir la perspectiva subjectiva en l'anàlisi de la pobresa, ha estat a Europa on més s'ha desenvolupat aquesta òptica (Goedhart et al., 1977; Hagenaaars, 1984, 1986) mitjançant l'elaboració de les línies de pobresa subjectiva de Kapteyn i de Leyden. La primera parteix de les respostes obtingudes a la pregunta de quins són els recursos econòmics que la llar estipula com a mínim necessari per arribar a finals de mes. La línia de Leyden deriva de l'anterior i obliga a les llars a respondre a quin volum de recursos associen sis situacions econòmiques ordenades de molt dolenta a molt bona.

L'estudi de la pobresa subjectiva presenta alguns obstacles no solucionats. Destaquem els següents:

- El primer fa referència a la qüestió del llenguatge utilitzat, a la interpretació que els individus fan de les preguntes que se'ls realitzen i de les possibles categories de resposta, a la indeterminació respecte a la persona que ha de respondre el qüestionari i a la dificultat d'establir un indicador de necessitats que pugui superar l'ambigüitat i el canvi constant de la imatge de pobresa des d'una visió subjectiva (Cantó et al., 2000).
- El segon fa referència al tractament que es faci del consumisme com a element contemporani que pot distorsionar la noció de necessitats subjectives. En aquest sentit, es presenta una problemàtica referent a la idoneïtat de distingir entre consum com a necessitat i consum com a pràctica de classe (Bourdieu, 2000; Alonso, 2005).
- Per últim, les línies de pobresa subjectiva més utilitzades no aprofiten un dels principals avantatges potencials d'aquesta perspectiva: posar a la llum aspectes de tipus simbòlic, de domini i subordinació, d'estatus social, etc., ja que només contempnen informació de tipus monetari. Per tant, la novetat respecte a les mesures objectives de pobresa radica exclusivament en la forma de calcular el llindar.

2.4. La pobresa multidimensional

L'estudi de la multidimensionalitat de la pobresa aporta una major amplitud d'anàlisi respecte de les perspectives anteriors. El centre d'interès ja no és només el volum de renda d'un individu o d'una família sinó que es tenen en compte les condicions socials d'existència de la població, definint la pobresa com el resultat d'un conjunt de mancances tant a nivell material (renda, consum i possessió d'altres béns materials no monetaris) com a nivell no material (salut, debilitat social, marginació, exclusió, falta d'informació, de formació, de drets ciutadans i polítics o de possibilitat d'exercir-los, de participació en els mecanismes de redistribució, fragilitat de relacions socials, etc.) (Domínguez i Martín, 2006).

Aquest canvi en el focus d'atenció s'ha vist acompanyat d'un canvi en la terminologia, explícit en el marc de la Unió Europea: la noció de pobresa s'està arraconant per a descriure estrictament a la falta de recursos monetaris, mentre que nous conceptes, com exclusió social, ressalten la multidimensionalitat de la vulnerabilitat social. Tal com apunta Sen (2000), la importància del concepte d'exclusió social rau en el fet que

emfatitza el paper dels aspectes relacionals en la privació de capacitats i, per tant, en l'experiència de la pobresa: estar socialment exclòs pot esdevenir per sí sol un factor de privació i, a la vegada, pot ser origen de privacions en altres dimensions.

A INE (2006b: 25) i a Ayllón et al. (2003: 88) es defensa la necessitat d'abordar la pobresa des d'una òptica multidimensional ja que l'estudi de la pobresa des d'una òptica exclusivament monetària mostra tan sols una part del fenomen: se suposa que les llars amb els mateixos ingressos gaudeixen de les mateixes condicions de vida i, en conseqüència, no es tenen en compte les pautes d'estalvi/despesa seguides en períodes anteriors, o la possessió d'altres tipus de recursos com el patrimoni, que poden ser utilitzats pels individus i les llars per a evitar la caiguda a la pobresa en situacions d'emergència. L'anàlisi unidimensional també obvia altres tipologies de variables que no estan directament relacionades amb la renda, com l'educació, l'accés a la salut, el vincle social, la possibilitat d'accedir al crèdit, etc., les quals intervenen directament en el benestar social dels individus. De fet, alguns estudis empírics⁴ determinen que, tot i tenir una extensa base conjunta, el grup d'individus que pateix pobresa monetària no es correspon plenament amb el grup que pateix privació en altres dimensions no monetàries, i aquesta diferència és notable en alguns col·lectius. A més, una perspectiva que mesuri exclusivament els ingressos monetaris d'una llar no té en compte l'obtenció de recursos per vies com l'autoconsum, les retribucions en espècies, o les prestacions no monetàries que resulten de la utilització dels béns i serveis públics, totes elles de difícil quantificació.

Si bé a Catalunya i l'Estat espanyol els estudis que promouen una visió multidimensional de la pobresa no han aparegut fins els darrers anys⁵, a Europa aquest enfocament està consolidat⁶. De fet, el mateix EUROSTAT beu d'aquesta perspectiva multidimensional en la seva proposta de construcció *d'indicadors d'exclusió social i pobresa*⁷. Concretament, ha optat per seleccionar 18 indicadors, classificats per ordre de prioritats en tres nivells: 10 indicadors primaris composts per aquells àmbits considerats

⁴ Townsend, 1979, per al Regne Unit; Nolan i Whelan, 1996, per a Irlanda; Mercader-Prats et al., 2005, per a Catalunya.

⁵ Ayllón et al., 2003 a nivell català; Sanzo, 2000, per a Euskadi; i Martínez, 2007; Maestro i Martínez, 2003; i Pérez-Mayo, 2003, a nivell estatal

⁶ D'Ambrosio et al., 2002; Gordon et al., 2000; Layte et al., 2000; Paugam, 2007; Townsend, 1979, 1993, 1999

⁷ Estivill (2003) fa notar que el concepte de pobresa és cada vegada menys utilitzat en els documents de la Unió Europea, i es substitueix per altres termes amb menys connotacions ideològiques, com exclusió social, col·lectius amb situacions desfavorables, etc.

més importants de cara a l'exclusió social⁸, 8 indicadors secundaris⁹ que donen suport als primers i que descriuen altres dimensions de la problemàtica, i un conjunt no especificat d'indicadors a lliure elecció dels Estats Membre, de cara a objectivar les peculiaritats dels seus àmbits específics (EUROSTAT, 2001).

A continuació obrim dos subapartats que es centren en dues de les principals contribucions en l'estudi multidimensional de la pobresa: el concepte de privació relativa de Townsend i el de la pobresa de capacitats de Sen.

2.4.1. Els indicadors de privació relativa de Townsend

Townsend desenvolupa un conjunt d'indicadors de privació material, de tipus objectiu i no monetari. Hi inclou des de mancances a les llars fins la possibilitat de participar en activitats on pren part la majoria de la població. A partir d'una selecció prèvia de 60 indicadors (sobre alimentació, vestimenta, salut, oci, equipament de la vivenda, béns, entre altres) en selecciona 13 de forma arbitrària, als quals atorga la mateixa importància, i als quals considera com a bàsics i universals de cara a la construcció d'un índex de privació multidimensional. Dels 13 indicadors finalment seleccionats, 7 responen a privació material (dieta, vestimenta, estructura de la llar, equipament de la llar, medi ambient, localització i treball) i 6 a privació social (drets de treball, activitats familiars, integració en la comunitat, participació en institucions socials, activitats d'oci i educació) (Townsend, 1993: 70-74). L'índex respon a una simple agregació del nombre de privacions de l'individu, de 0 (en el cas de no patir privació en cap àmbit) a 13 (privació en tots els àmbits). La frontera entre patir privació i no patir-la la situa en la mancança de 5 o més d'aquests indicadors. La voluntat de Townsend és identificar la relació entre el nivell de renda i la privació multidimensional, és a dir, determinar si existeix un punt en l'escala de la distribució de la renda per sota del qual les famílies presenten greus dificultats per a participar de les costums, activitats i dietes de l'estil de vida de la societat; i fixar en aquest punt el llindar de pobresa monetària. L'objectiu és

⁸ Aquests indicadors primaris són: a) Taxa de renda baixa; b) Distribució de la renda; c) Persistència de renda baixa; d) Dispersió de la renda baixa mediana; e) Cohesió regional; f) Taxa d'atur de llarga durada; g) Persones que viuen en llars on no treballa cap membre; h) Persones que abandonen prematurament l'ensenyament i no segueixen cap tipus d'educació o formació; j) Esperança de vida al néixer, i k) Percepció del propi estat de salut.

⁹ Els indicadors secundaris són: a) Dispersió entorn al llindar del 60% de la renda baixa mediana; b) Taxa de renda baixa en un moment donat; c) Taxa de renda baixa abans de les transferències; d) Distribució de la renda –coeficient de Gini–; e) Persistència de la renda baixa –prenent com a llindar el 50% de la renda mediana–; f) Proporció d'atur de llarga durada, taxa d'atur de llarga durada; g) Proporció d'atur de molt llarga duració, i h) persones amb baixos nivells educatius

establir el llindar de pobresa monetari a partir de l'anàlisi multidimensional de la societat de referència, i no a partir d'una decisió arbitrària de l'investigador. En l'estudi, aquest llindar de pobresa es situa en el 150% de la renda mínima del Regne Unit, descobrint que les famílies amb rendes inferiors a aquesta quantitat acumulaven greus desavantatges materials i socials.

A partir d'aquesta proposta inicial de Townsend, la literatura acadèmica ha anat introduint modificacions tècniques en la mesura de la privació, des de la incorporació de més i diferents indicadors¹⁰, la ponderació dels indicadors utilitzats¹¹, la voluntat de valorar la privació multidimensional com a mostra de desavantatge social i no simplement com una *proxy* de pobresa monetària, o els avenços per a distingir quines mancances són realment una privació (és a dir, apareixen per impossibilitat d'accés a un determinat bé) i quines poden ser fruit d'una elecció de la família o de l'individu.

2.4.2. A. Sen i l'estudi de la pobresa de capacitats

La proposta de Sen (1984, 1995, 1999) sobre la pobresa de capacitats analitza aquells factors que impedeixen als individus gaudir de suficient benestar humà i pretén anar més enllà de la idea de pobresa com a manca de recursos materials. Si bé s'accepta que la falta de renda és un impediment per a la superació de la pobresa, ja que pot ser un motiu pel qual una persona estigui faltada de capacitats, la relació entre renda i capacitats no és ni constant ni automàtica: "Hi ha diferents tipus de contingències que alteren sistemàticament la 'conversió' de les rendes en les diverses 'funcions' que podem aconseguir, i això afecta als estils de vida dels quals podem gaudir" (Sen, 1999: 139). Al contrari, la relació instrumental entre ingressos i capacitats dependrà, segons Sen, de nombrosos factors com l'edat, el sexe, la ubicació geogràfica o la salut. La pobresa, des d'aquesta perspectiva, no recau en la insuficiència d'ingressos sinó en la incapacitat dels individus d'assolir un nivell de benestar humà suficient. És a dir, de convertir els recursos en funcionaments, a través de les capacitats: la intenció no és mesurar si un determinat conjunt de recursos és reduït o abundant, sinó avaluar la seva suficiència per a generar capacitats per a dur a terme determinades activitats. Així, els

¹⁰ Cal destacar el consens en la utilització dels indicadors de privació que s'ha assolit a nivell europeu, seguint la proposta de Mack i Lansley (1985).

¹¹ Com fan, per exemple, Ayllón et al. (2003) a nivell català: donant major importància a aquells indicadors pels quals hi ha un menor nombre de llars que pateixen privació (partint de la idea, doncs, que són menys habituals i més greus).

individus amb baixos ingressos que habiten en països desenvolupats, tot i tenir ingressos superiors als d'individus de països en vies de desenvolupament, tenen un gran desavantatge des del punt de vista de les capacitats, ja que en la seva societat rica es requereix una major renda per a adquirir els béns suficients que permetin aconseguir un determinat nivell de funcionament social (Sen, 1999: 116).

El punt de partida és una crítica a l'enfocament utilitarista (que relaciona el nivell de vida amb el consum de béns). Segons Sen (1995), el nivell de vida dels individus ve determinat per les seves capacitats, entenent que allò que realment preocupa en l'anàlisi de la pobresa no és la quantitat d'ingressos, ni les seves característiques, ni la utilitat que poden generar, sinó la capacitat dels individus de transformar aquests ingressos en funcionaments i finalitats per al seu benestar. Sen (1999: 114) cita els avantatges que aporta l'enfocament de la pobresa basat en les capacitats:

- a) L'enfocament de les capacitats centra l'atenció en les privacions, que són *intrínsecament* importants, a diferència de la renda baixa, que és tan sols *instrumentalment* important.
- b) A més de la renda, hi ha altres factors que influeixen en la privació de capacitats: la renda no és l'únic instrument generador de capacitats en els individus.
- c) La relació instrumental entre renda i capacitats varia entre comunitats, i fins i tot entre individus. L'edat, la incapacitat o un mal estat de salut fan que sigui més difícil aconseguir una renda, però a la vegada també fan més difícil convertir aquesta renda en capacitat, perquè pot ser necessària una major renda per aconseguir un mateix nivell de funcionament. Això implica que la pobresa real va més enllà de la simple manca de renda, ja que explicita l'existència de col·lectius pels quals el problema de la pobresa no es solucionaria només amb l'obtenció de complements a la seva renda baixa, sinó actuant en la incapacitat que puguin tenir de convertir aquesta renda en funcions. I, en conseqüència, una distribució equitativa de la renda no implica l'eradicació de la pobresa (com assumeix l'enfocament de la pobresa relativa), ja que les capacitats per transformar aquesta mateixa renda en finalitats no són homogènies.

La perspectiva de les capacitats, doncs, emfatitza la necessitat de comprendre millor “la naturalesa i les causes de la pobresa i la privació, traslladant el problema dels mitjans (renda) a les finalitats que els individus tenen raons per perseguir i, per tant, a les llibertats necessàries per a aconseguir aquestes finalitats” (Sen, 1999: 117). D'això es

desprèn que partint d'un mateix volum de renda, un major nivell de capacitat condueix a la consecució d'un nivell superior de llibertat, per la qual cosa l'individu gaudirà de majors possibilitats d'elecció o alternatives.

Les aportacions de Sen no s'han vist limitades al terreny teòric sinó que existeixen intents d'aplicació pràctica. El de major rellevància en la praxis política és el desenvolupat pel Programa de les Nacions Unides per al Desenvolupament (PNUD), que destaca la importància de la *capacitat*, entenent-la com a qualitat de vida de les persones. La privació es reflexa, segons el PNUD, en la manca de capacitats bàsiques quan la gent no té possibilitat d'assolir certs nivells de funcionament constitutius de l'estat d'una persona i que cal tenir en compte per a l'avaluació del benestar. El PNUD defineix la noció de pobresa global en el context de desenvolupament, tenint en compte aspectes com la possibilitat de tenir una vida llarga i saludable, tenir educació i gaudir d'un nivell de vida decent, llibertat política, respecte dels drets humans, seguretat personal, accés a un treball productiu i ben remunerat i participació a la vida de la comunitat (PNUD, 1997). Malgrat aquesta proposta ambiciosa, la dificultat de mesurar alguns d'aquests aspectes fa que s'hagi tendit a contemplar només els factors quantificables. Actualment, el PNUD estableix dos Índexs de Pobresa Humana, un per als països desenvolupats econòmicament (IPH2) i un per a la resta de països (IPH1), que mesuren la privació en les esferes considerades fonamentals, tot i reconèixer que la pobresa és un fenomen més ampli que el que poden explicar aquests indicadors. La taula 2.1 resumeix els indicadors que utilitza cadascuna d'aquestes dues mesures de pobresa.

Taula 2.1. Indicadors de Pobresa Humana (PNUD)

Dimensions	IPH1	IPH2
Longevitat	Percentatge de població sense expectatives de vida més enllà dels 40 anys	Percentatge de població sense expectatives de vida més enllà dels 60 anys
Nivell de vida digna	a) Percentatge de població sense accés sostenible a una font d'aigua potable b) Percentatge de nens amb pes inferior a l'adequat a la seva edat	Percentatge de població amb una renda disponible inferior al 50% de la mitjana
Educació	Percentatge de població adulta analfabeta	Percentatge de població adulta funcionalment analfabeta
Exclusió social	-	Percentatge, respecte a la població activa, d'aturats de llarga durada (12 mesos)

Font: PNUD (1997)

Algunes contraargumentacions a la perspectiva de les capacitats de Sen (per exemple, Wagle, 2002) recullen la influència de Townsend sobre la relativitat de la pobresa i han criticat l'excessiu pes que Sen dona a les capacitats individuals, en el sentit que no són només les capacitats de la persona les que determinen el seu nivell de benestar. També caldria observar el paper dels mecanismes institucionals i la seva imposició de traves o oportunitats per a transformar les capacitats en benestar humà.

2.5. El debat contemporani sobre l'exclusió social

Els canvis socioeconòmics sorgits als països industrialitzats a partir de la dècada dels setanta han afavorit el desenvolupament de noves aproximacions al fenomen de les desigualtats i de la vulnerabilitat social. L'èxit d'aquestes noves aproximacions és evident per la seva extensió tant a nivell acadèmic, com polític i social. Així, conceptes relativament recents com el d'exclusió social s'han fet un lloc al costat del tradicional terme de pobresa. La major capacitat d'adaptació d'aquests conceptes al context social i l'oferta d'una alternativa a les restriccions, estigmes i reticències que acompanyaven la noció de pobresa són part fonamental d'aquest èxit. En aquest punt centrem l'atenció a les noves aproximacions aparegudes en els darrers anys sobre la nova qüestió social, posant especial èmfasi en la que ha esdevingut una referència paradigmàtica: l'exclusió social, mescla de privació material, degradació moral i, sobretot, de desocialització (Paugam, 1996b: 8).

2.5.1 La necessitat d'adaptar els conceptes a la dinàmica social

El sorgiment dels conceptes de nova pobresa i exclusió social és inherent a les mutacions socioeconòmiques sorgides de la dècada dels setanta. Conceptes que fan referència a les situacions de vulnerabilitat originades per l'enfonsament de la societat salarial i l'aparició d'una nova societat moderna fonamentada en la incertesa, en el risc, en la liquiditat (Castel, 1997, 2003; Beck, 1998; Bauman, 2007).

Aquestes mutacions afecten l'organització social del treball. Al respecte, Paugam (2007: 176) constata un nivell elevat de desenvolupament econòmic associat a un fort deteriorament del mercat de treball, que esdevé un fenomen estructural en esgotar-se el model de plena ocupació i en implantar-se el treball precari i l'economia submergida.

Aquí hi intervé el procés de desindustrialització, és a dir, el pas cap a una economia globalitzada postindustrial o capitalisme informacional (Castells, 1997), de serveis no productius, amb menor requeriment de mà d'obra i que permeten l'enriquiment per pura especulació (Tortosa, 1993: 111). Així mateix, també es consoliden els canvis en la composició familiar, la inserció de la dona al mercat laboral i el progressiu envelliment de la societat, així com la dificultat de consensuar les formes de protecció social, més enllà de les restriccions pressupostàries a les que s'ha vist sotmesa la política social, i la falta d'adaptació dels *tradicionals* sistemes de protecció social per fer front a les *noves* necessitats (Rosanvallón, 1995). Tots ells s'han anat convertint en factors nuclears dels canvis socials de les darreres dècades

Tortosa (1993: 21-22) ordena les aportacions recents de la literatura sobre la pobresa occidental en tres direccions:

- 1) Als Estats Units el debat es centra en el terme *infraclasse* (*underclass*), al qual pertanyen el conjunt de marginats del sistema productiu i que té relació amb l'evident increment de la desigualtat de rendes per l'augment dels dos extrems de l'escala social. Tezanos (1996) apunta que amb l'aparició d'aquest terme els sociòlegs pretenien cridar l'atenció sobre els efectes de la política de retallades socials i dels fracassos dels programes de lluita contra la pobresa als EUA. Des de posicions progressistes es remarquen els factors estructurals de generació de la *infraclasse* i es posa en dubte la idea de somni nord-americà. Per contra, des de posicions conservadores i liberals es defensa que els (suposats) condicionants culturals i hàbits de conducta d'aquest col·lectiu els impedeix sortir de la seva situació i, per tant, les polítiques d'assistència són tant ineficaces com prescindibles.
- 2) A Europa, els anys vuitanta, apareix el concepte de nova pobresa, definida per Room (1990) per: a) l'augment de persones que subsisteixen gràcies a les ajudes públiques; b) l'atur i la inseguretat del treball, que afecten cada vegada a més membres de la classe mitjana; c) l'augment de famílies monoparentals, especialment sensibles a les situacions d'atur, i d) l'augment del nombre d'individus sense llar que sobreviuen al marge dels vincles familiars i socials. El mateix autor apunta que aquest concepte no ha substituït les formes tradicionals de pobresa, que es mantenen. Per contra, Mateo (2001: 34-44) argumenta que la nova pobresa té de nova alguns matisos que, en alguns casos, si que poden definir situacions noves, però que en altres casos té més de continuació que de

ruptura. També a Europa sorgeix la idea de quart món (Dennet et al., 1982) constituït pel subproletariat, situat al marge del mercat de treball i exclòs de les principals estructures de la vida econòmica, política i social.

- 3) Per últim, el concepte de nova pobresa estructural, que no s'ha de confondre amb el de nova pobresa, segueix la línia de l'argumentari del concepte d'infraclasse, però amb un major component ideològic contrari a la protecció pública. L'estructuralitat d'aquesta nova pobresa vindria generada per la cronificació de la pobresa en els individus que opten per caure i romandre en la situació de dependència del sistema d'ajudes públiques.

Pel que fa al concepte d'exclusió social, cal situar el seu naixement a França durant la dècada de 1970, recollint l'herència d'aproximacions elaborades durant la dècada anterior (Klanfer, 1965). El concepte s'estén progressivament a nivell europeu, gràcies a la influència de la comunitat científica francesa i als impulsos generats des de la Unió Europea. A partir, sobretot, de la dècada dels vuitanta, la idea d'exclusió social es consolida com un avenç en la comprensió i l'explicació dels nous processos d'empobriment, de les noves desavantatges i de les vulnerabilitats socials aparegudes als països industrialitzats, superant un concepte de pobresa que es veu arraconat a l'esfera monetària. Aquest procés expansiu, però, no ha servit per assolir una major nitidesa conceptual ni un consens en la seva construcció metodològica. En la mesura que ha estat apropiat per l'opinió pública (la seva *socialització* va lligada a una certa banalització), el concepte d'exclusió social s'ha vist abocat a una certa confusió i vaguetat com a categoria de pensament científic (Paugam, 1996b).

En els setanta, l'Administració francesa defineix com a exclosos aquells col·lectius dependents de l'assistència social, sense dret a la Seguretat Social, classificats com a problemes socials i en procés de desintegració social. Els exclosos, *les exclus* de Lenoir (1974)¹², esdevé una categoria que es remunta als debats ideològics i polítics dels anys seixanta de la mà d'una concepció substancialista de la pobresa, concepció generada pel moviment ATD-Quart Monde (Castel, 1997: 425). No obstant això, fins a finals dels

¹² *Les Exclus, un Français sur dix* és acceptada per la comunitat acadèmica com l'obra de partida del concepte exclusió social. Amb tot, com apunten Paugam (1996b: 9-10) i Estivill (2003: 5), la presència del concepte a l'obra és gairebé inexistent, el títol no va ser escollit per l'autor sinó per l'editor (amb una motivació evidentment mediàtica), i el que pretenia Lenoir era donar un toc d'alerta davant la incapacitat del capitalisme extensiu d'integrar una àmplia capa de població (*un francès de cada deu*) al benestar produït pel creixement econòmic de l'època. És a dir, enfocant l'anàlisi en la inadaptació. L'èxit de l'obra recau, d'una banda, en la consideració de l'exclusió com un fenomen social i no individual i, de l'altra, en alertar del seu caràcter expansiu.

setanta aquests col·lectius eren considerats inadaptats i responsables últims de la seva pròpia situació. Situació que, per tant, era tractada com a excepcional, marginal i inevitable i, d'aquesta manera, no se la considerava susceptible de posar en dubte les bases del vincle social, de posar damunt la taula el debat sobre la denominada nova qüestió social (Rosanvallón, 1995). Els exclosos eren els oblidats del desenvolupament i la noció d'exclusió social "no designava llavors el fenomen del deteriorament del mercat de treball i del debilitament dels vincles socials [sentit generalitzat posteriorment], sinó més aviat la supervivència visible i vergonyosa d'una població mantinguda al marge del progrés econòmic" (Paugam, 2007: 147). Els exclosos, doncs, formarien un estat proper a la idea de pobresa marginal de Paugam, idea encara inherent a un model d'organització social que s'estava enfonsant.

Amb l'extensió de l'atur de llarga durada durant els anys vuitanta, l'exclusió social deixa de ser vista com quelcom marginal i es consolida un enfocament estructural, posant l'accent en la naturalesa multidimensional i dinàmica del fenomen (Subirats i Gomà, 2003: 21; Martínez, 2001: 69; Paugam, 2007: 151). Malgrat això, el concepte d'exclusió no constitueix el paradigma majoritari en l'anàlisi de la qüestió social i de les desigualtats fins a la seva plena consolidació durant la dècada dels noranta. En aquesta dècada, especialment de la mà d'autors com Castel¹³, sorgeixen les definicions d'exclusió social més assumides en l'actualitat.

2.5.2 La definició de l'exclusió social

El trencament de la societat salarial i dels vincles socials i familiars són fruit d'un procés d'individualització (entesa com a manca de marcs comuns, i no com a excés dels interessos subjectius) que fragmenta la societat (Castel, 1997: 472). Seguint a Subirats (2004: 18-19), l'exclusió social es pot identificar com el resultat d'una cadena d'acumulació de factors de vulnerabilitat social inherents a la lògica del sistema econòmic i social, que generen no només desigualtat, sinó també pèrdua de vincles socials, desafiliació, desconexió o marginació social. L'exclusió és el resultat, en aquesta dinàmica, d'una col·lectivització estructural dels riscos i de la vulnerabilitat, i d'una *desocialització* progressiva d'individus heterogenis. Al respecte, Castells (2001: 98) defineix l'exclusió com un "procés pel qual a certs individus o grups se'ls impedeix sistemàticament l'accés a posicions que els permetrien una subsistència autònoma dins

¹³ Subirats i Gomà (2003: 23) el situen com l'autor de referència en aquest àmbit.

dels nivells socials determinats per les institucions i valors en un context donat”. Accés que, en el capitalisme informacional, ve donat per l’accés a un treball remunerat relativament regular i que pot excloure tant a individus com a comunitats (barris, municipis, regions, etc.).

Laparra (2001: 53) situa l’origen dels processos d’exclusió social com el resultat de l’articulació de dues lògiques diferenciades. Per una banda, la lògica del capitalisme, orientada a la mercantilització del treball humà i a la proletarització passiva, així com a l’exclusió de la propietat dels mitjans de producció d’una part de la societat. Per una altra, la lògica de la democràcia, que empeny cap a una societat homogènia en l’àmbit de la ciutadania i cap a una major igualtat en la redistribució del poder polític. L’exclusió social és, llavors, resultat del fracàs dels Estats del Benestar d’arribar a tots els individus, o de fer-ho de forma no estigmatitzant o punitiva.

Tezanos (2002: 47-48) també cita aquesta dualitat i assenyala l’aparició d’una doble ciutadania en les societats econòmicament desenvolupades. D’una banda, les persones relativament integrades a la societat, amb habitatge, relacions familiars i socials estables, ingressos i, en conjunt, un nivell de vida i unes perspectives vitals satisfactòries. D’una altra banda, tots els individus “prescindibles” o “intercanviables”, amb una mala posició al mercat de treball, una manca d’ingressos i un elevat risc de ruptura dels vincles socials, que passen a ser en individus externs i estranys en la seva societat. Entre aquesta doble dualitat, que l’autor defineix gràficament a partir d’un model de cercles concèntrics (un nucli intern definit per la integració i un nucli extern definit per l’exclusió) apareix una zona de transició marcada per la vulnerabilitat, pel risc de caiguda i per la incertesa en les expectatives socials.

Castel (1992) remarca l’existència de tres espais socials on els riscos d’exclusió social es distribueixen de manera desigual. En primer lloc, una zona d’estabilitat, protecció o integració, on els individus gaudeixen d’unes garanties materials òptimes i estableixen un vincle social consolidat amb el seu entorn. Les desigualtats que es poden donar dins d’aquest espai social no suposen una veritable amenaça a la cohesió social. En segon lloc, una zona de vulnerabilitat, precarietat o inestabilitat, caracteritzada per la fragilitat de les relacions laborals i per la possibilitat real de ruptura dels vincles socials. En darrer lloc, un espai d’exclusió caracteritzat per una ruptura amb el mercat laboral que no es veu compensada per altres mecanismes de protecció com la família, i que condueix a una situació d’aïllament social i de dependència de l’ajuda pública. Al llarg d’aquests tres espais els individus anirien basculant en un procés marcadament

relacionat amb la situació respecte al mercat laboral i amb l'accés a les xarxes socials de protecció.

El mateix esquema es reproduïx a García Roca (1998), que construeix tres zones segons el grau d'exclusió, que es conforma a partir de la relació entre tres dimensions: estructural o econòmica, contextual o social, i subjectiva o personal. Així, l'exclusió social és resultat de l'acumulació de desavantatges en aquestes tres dimensions, és a dir, de la coincidència d'exclusió laboral, d'un trencament social i d'una insignificança personal.

Martínez i Ayala (2001), per la seva banda, argumenten que l'exclusió social pot entendre's com un concepte multidimensional que inclou aspectes de participació social i de realització de drets com la seguretat (física, de sustentació i de protecció, d'identitat i de plena ciutadania), donat que no només aborda les dificultats d'accés als béns i serveis necessaris per a la satisfacció de necessitats bàsiques (pobresa), sinó també l'exclusió de la seguretat civil i social, és a dir, de la justícia i de la ciutadania. Parlar d'exclusió social suposa anar més enllà del reduccionisme econòmic al qual s'ha arraconat el concepte de pobresa, incorporant en l'anàlisi aspectes de naturalesa social, política i cultural. És, per tant, un procés dinàmic, associat a l'estructura econòmica i al canvi social i que procedeix del funcionament de les institucions i de les polítiques, que compleixen una funció activa en el procés d'inclusió o d'exclusió.

Paugam (2007), de forma sistemàtica i a través de l'estudi de la pobresa a Europa, sintetitza tres formes elementals o tipus ideals de pobresa en funció del tipus de relació d'interdependència entre la població pobra i el conjunt de la societat, notant aquí una vinculació pel concepte durkheimià de solidaritat. La primera és la pobresa integrada. Fa referència a la idea tradicional de pobresa com a debilitat econòmica (rendes baixes) i com un estat permanent i fàcilment reproduïble, característica de territoris generalment pobres com el cas dels països del sud d'Europa. En aquest tipus de pobresa, però, no és adient parlar d'exclusió social ja que es donen mecanismes consolidats d'integració de la població vulnerable en la societat, especialment gràcies a la solidaritat familiar. Allà on es dona, es tracta d'una tipologia de pobresa estesa i que no es diferencia d'altres estrats no pobres de la societat. Per tant, tampoc es produeix una estigmatització, ja que si bé el nivell de vida és baix, ho és de forma generalitzada i no hi ha una ruptura dels llaços socials. La segona és la pobresa marginal, o residual, o quart món, que està constituïda per una petita franja de població que són, "en la consciència col·lectiva, els inadaptats de la civilització moderna, els que no han pogut seguir el ritme de creixement

i les normes imposades pel desenvolupament industrial” (Paugam, 2007: 99). Pobresa característica de societats industrialment desenvolupades, que atorga un estatus social molt deteriorat als seus membres: són casos socials. Precisament per aquest fet, i per la voluntat de no posar en dubte els fonaments del funcionament del sistema econòmic i social establert, l’acció social recalca la idea que es tracta d’una pobresa al marge de la societat, incapaç d’integrar-s’hi de forma autònoma. És, doncs, un tipus de pobresa habitualment minimitzada i, a la vegada, estigmatitzada, en la qual ja apareixen de forma equilibrada tant el concepte de pobresa com el d’exclusió social. Per últim, la pobresa desqualificadora fa plena referència a l’exclusió social, més que no pas a la idea de pobresa en sentit de simple manca de recursos. Afecta cada vegada a més capes de població (i n’amença a moltes més, generalitzant una percepció d’incertesa i angoixa en l’horitzó social), que s’enfronten a la precarietat en el treball, que estan debilitades per a fer front al risc de patir situacions desfavorables: tenen baixos ingressos, gaudeixen d’un baix nivell de vida i de situacions de mal estat de salut, pateixen fragilitat en les relacions socials i en la participació comunitària. Es tracta d’un tipus de pobresa propi de les societats postindustrials, fruit de la crisi de la societat salarial, principalment per tres factors: un nivell elevat de desenvolupament econòmic lligat a un fort deteriorament del mercat de treball; una major fragilitat dels vincles socials; i uns models estatals de protecció social inadaptats a les noves necessitats. Aquesta conjunció genera una forta desvaloració social en els seus membres (amb l’agreujant que, a diferència dels altres dos tipus anteriors, molts dels desqualificats no havien experimentat situacions de pobresa al llarg de la seva vida: seran, literalment, *nous pobres*) i enceta un debat global sobre la nova qüestió social. La idea central de la desqualificació concep l’exclusió social com un procés dinàmic i no irreversible, que afecta a un major i més diversificat volum de gent, procedent de diferents categories socials. Procés on la vulnerabilitat econòmica i laboral es tradueix en una debilitació dels vincles socials i en una deficient integració en el sistema social que, en el seu extrem, pot portar als individus al límit de la ruptura social.

Taula 2.2. Factors que contribueixen al manteniment dels tipus ideals de pobresa¹⁴

	Desenvolupament econòmic i mercat de treball	Vincles socials	Sistema de protecció social	Context social característic
Pobresa integrada	Desenvolupament econòmic dèbil, economia informal, desocupació oculta	Força de la solidaritat familiar, protecció de les persones properes	Dèbil cobertura social, sense ingressos mínims assegurats	Societats pre-industrials o en vies de desenvolupament
Pobresa marginal	Plena ocupació, atur reduït	Manteniment o disminució progressiva del recurs a la solidaritat familiar	Generalització del sistema de protecció social, ingrés mínim garantit pels més desafavorits (recurs limitat)	Prosperitat econòmica. Societats industrials
Pobresa desqualificadora	Fort augment de l'atur, inestabilitat professional, dificultats d'inserció	Debilitat dels vincles socials, en particular en els desocupats i les poblacions desafavorides	Fort augment del número de perceptors de l'ingrés mínim garantit, desenvolupament de l'assistència als pobres	<i>Capitalisme postindustrial</i> Europa occidental (en l'actualitat)

Font: Elaboració pròpia a partir de Paugam (2007)

En aquest sentit, l'exclusió sorgeix arran del debat sobre la qüestió social, sobre el funcionament de la societat, no només pel fet d'abastar a capes cada vegada més nombroses de població que es veuen expulsades del progrés econòmic del capitalisme postindustrial, sinó per l'extensió de la inseguretat a col·lectius que tradicionalment tenien assegurada una posició de protecció social, el que Castel (2003) denomina col·lectivització dels riscos o ressorgiment de la incertesa. D'aquesta manera, es supera la idea d'exclusió com un residu marginal del creixement econòmic i es posa l'accent en la rellevància que el canvi de cicle econòmic i l'hegemonia d'una visió individualitzadora de la societat han tingut en l'aparició de nous models de pobresa com l'exclusió social.

2.5.3 Els enfocaments de l'exclusió social

Una de les característiques del concepte d'exclusió social és la rapidesa amb la qual la literatura (i, en correlació, la praxis política) s'ha organitzat en diversos enfocaments.

¹⁴ Com apunta el mateix Paugam, els diferents tipus ideals de pobresa es barregen en les societats contemporànies.

Això obstaculitza l'acord cap a una definició convencional del seu significat i de la seva naturalesa (Paugam, 1996a, Atkinson, 1998).

Silver (1995), distingeix tres paradigmes pel que fa a la manera d'abordar l'exclusió social i les polítiques orientades a la seva lluita. Són paradigmes concebuts a partir de diferents formes de pensar i de comprendre la societat, és a dir, fonamentats en orientacions ideològiques i polítiques. En primer lloc, el paradigma de l'especialització, que beu del liberalisme anglosaxó, apunta a comportaments i a intercanvis a nivell individual com a factors causants de l'exclusió social. És a dir, es responsabilitza als individus (amb les seves capacitats, habilitats i interessos diferents) de la seva situació. L'estructura de la societat es construeix, segons aquest enfocament, a partir de la divisió del treball i dels intercanvis en l'esfera econòmica i social per part dels individus i l'origen de l'exclusió o la inclusió és, en última instància, un fenomen individual en una societat amb igualtat d'oportunitats. En segon lloc, el paradigma de la solidaritat situa el debat sobre les desigualtats en un àmbit *holístic*, entenent que en l'ús del concepte d'exclusió social es fa una al·lusió a la qüestió social. L'exclusió social, des d'aquesta perspectiva, es defineix com un procés de ruptura dels vincles socials. Ruptura que comporta un perill evident per al desenvolupament de la cohesió social, objectiu màxim de les polítiques socials. Mentre que la societat es concep com un acord comunitari forjat a partir de valors, costums i obligacions morals, l'exclusió apareix com un dèficit en aquest vincle existent entre els individus particulars i cos social en el seu conjunt, davant el qual l'Estat ha d'actuar per assegurar el seu restabliment. Aquest enfocament, vinculat al republicanisme francès, és el més acceptat a nivell europeu i al sí de les institucions de la Unió Europea, i és fàcil observar-hi influències com la del "contracte social" rousseauià o de la "solidaritat orgànica" durkheimiana (Estivill, 2003: 37). Per últim, el paradigma del monopoli, construït sota el paraigua de la socialdemocràcia i promogut per l'esquerra europea, entén la societat com una jerarquia amb diferents grups en lluita per uns determinats recursos, com una lluita entre els inclosos i els exclosos, on els primers construeixen barreres per impedir l'accés dels segons als recursos i als béns i serveis que estan sota la seu *domini*. L'exclusió representa un mecanisme actiu i dialèctic per al sosteniment de l'estructura social que afavoreix a uns i perjudica a uns altres.

Els tres paradigmes i els seus discursos sobre l'exclusió social es poden sintetitzar en la següent figura:

Taula 2.3. Paradigmes i discursos sobre l'exclusió social

Paradigma Discurs	Especialització Moral	Monopoli Redistribucionista	Solidaritat Integracionista
Orientació ideològica i política	Liberalisme	Socialdemocràcia	Republicanisme
Causa de l'exclusió	Comportament Dependència	Pobresa	No participació en el mercat de treball
Consideració de la desigualtat	No es considera	En sentit ampli	Parcial
Integració	Intercanvi	Drets ciutadans	Cohesió social
Reconeixement del treball no remunerat	No	Si	Parcial: pretén convertir-lo en ocupació
Polítiques	Eliminació de subsídies Posar els pobres a treballar	Redistributives Garantia d'ingressos Reducció de desigualtat en guanys	Inserció laboral Formació Creació d'ocupació

Font: Starrin et al. (2000), De la Cal (2000: 84), Silver (1995) i Estivill (2003)

Entre les diverses aproximacions podem destacar, això sí, alguns trets comuns (Alcock, 1993; De la Cal, 2005; Subirats, 2004):

- a) La novetat del fenomen. El conjunt de divisions creades en les societats capitalistes actuals (reestructuració econòmica, dissolució de la família i revisió del contracte social) ja les trobàvem en el període industrial, però el que ha canviat és l'extensió de la vulnerabilitat i la fragmentació i heterogeneïtat d'aquesta població vulnerable, fruit de la ruptura dels mecanismes d'inclusió que asseguraven el mercat laboral fordista i l'Estat del Benestar keynesià, que no garantien igualtat però sí inclusió (Castel, 1997; De la Cal, 2005; Subirats, 2004).
- b) El dinamisme de l'exclusió social, entenent-la com un procés i no com una situació estàtica i inamovible. L'exclusió és fruit d'una trajectòria d'acumulació d'obstacles i handicaps que provoquen un empitjorament de les condicions materials de vida i una ruptura progressiva dels vincles socials (Paugam, 1993; Atkinson, 1998; Gallie i Paugam, 2003). En l'anàlisi de l'exclusió, doncs, no preval el recompte (visió estàtica, obstaculitzada per la dificultat d'establir una frontera entre exclosos i inclosos), sinó la comprensió dels processos i de les trajectòries d'exclusió.
- c) La multidimensionalitat de l'exclusió social, recollida tant a nivell acadèmic com institucional. La situació d'exclusió no seria explicable des d'una òptica

unidimensional sinó que es defineix a partir d'una acumulació de dèficits en diversos àmbits.

- d) L'heterogeneïtat. La visió de l'exclusió com una forma d'interrelació dinàmica de dèficits acumulats en diverses dimensions genera una fragmentació dels col·lectius vulnerables, una democratització de l'exclusió, una desocialització dels individus. Castel (2003: 47) apunta que aquesta fragmentació fa que no puguem parlar dels exclosos com un col·lectiu (homogeni) com ho serien els pobres de la societat salarial o la *underclass* dels guetos nord-americans, sinó com un conjunt d'individus que no tenen altra cosa en comú que la relació negativa amb la inclusió social, és a dir, que són agents lliures desocialitzats per un conjunt de forces estructurals produïdes pel sistema econòmic i social.
- e) El seu component estructural. L'exclusió s'inscriu en la trajectòria històrica de les desigualtats socials que, en la transició cap a la societat postindustrial, ha generat noves fractures en el teixit social (Subirats, 2004), fruit de l'"explosió dels riscos, de la hiperindividualització de les pràctiques i de la privatització de la protecció" (Castel, 2003: 63-64). Així, existeixen agents i institucions que s'encarreguen de produir exclusió, de generar residus humans (Tortosa, 1993; Bauman, 2007).
- f) La relativitat. No existeix una perspectiva absoluta d'exclusió, entenent que els exclosos ho són en relació a una societat determinada i per uns mecanismes establerts per la pròpia societat. Existeixen unes dialèctiques d'inclusió/exclusió ja que tota organització social implica la inclusió d'uns i l'exclusió d'uns altres (Schnapper, 1996).

2.5.4 Els àmbits de l'exclusió social

En línia amb el que acabem de descriure, cal fer referència a la complexitat per assolir una definició integral del concepte d'exclusió social. De fet, l'intent d'establir uns límits precisos de cara a l'operacionalització o la categorització del fenomen (és a dir, l'estat 'inclusió' i l'estat 'exclusió') pot portar-nos a no comprendre la variabilitat i el dinamisme del fenomen (Subirats i Gomà, 2003: 31). S'entén que l'exclusió no és una característica que es posseeix sinó una situació en la qual un es troba. Subirats (2004: 21-31) proposa set àmbits on es poden desencadenar processos d'exclusió social, travessats, tots ells, per les variables gènere, edat i ètnia:

- a) Àmbit econòmic. En aquest àmbit es diferencien quatre graus d'exclusió social, de menor a major: pobresa o manca de recursos, dificultats financeres, dependència de prestacions socials, i plena desprotecció social.
- b) Àmbit laboral. L'exclusió pot aparèixer des de la forma més clàssica -la impossibilitat d'accedir al mercat laboral-, fins a altres formes menys evidents però igualment rellevants que afecten a persones que sí que han aconseguit la inserció laboral (situacions de subocupació, temporalitat o precarietat, com a resultat de la crisi en la qualitat de la nova ocupació).
- c) Àmbit formatiu. L'exclusió en aquest àmbit es considera com la manca d'accés al sistema educatiu i al capital formatiu. En el primer cas, els factors causants serien la inaccessibilitat a l'educació obligatòria o l'absència d'escolarització en edats on aquesta és obligatòria. Pel que fa al capital formatiu, factors com l'analfabetisme o nivells escolars baixos, el fracàs escolar, l'abandonament prematur dels estudis o el desconeixement de l'idioma serien altres indicadors d'exclusió o de vulnerabilitat social.
- d) Àmbit sòcio-sanitari. L'exclusió es definiria en aquest àmbit com a manca d'accés als recursos sòcio-sanitaris bàsics, però, també, pel patiment de determinats tipus de malalties que generen rebuig social (addiccions, malalties infeccioses, trastorns mentals greus, discapacitats, etc.).
- e) Àmbit residencial. En aquest cas l'exclusió respon a la lògica espacialment segregadora i socialment selectiva del mercat del sòl i de l'habitatge. A la inflació del preu de l'habitatge (problemes d'accessibilitat) s'hi sumen l'existència de barris degradats, d'habitatges inadequats i d'habitabilitat sense condicions (problemes de condicions).
- f) Àmbit relacional. El deteriorament dels vincles familiars i/o de les xarxes socials suposen la pèrdua de possibles elements de suport per a fer front a situacions d'exclusió social, especialment en els països amb un sistema de benestar de tipus mediterrani. Així, la debilitació d'aquests llaços pot suposar un factor que agreugi les vulnerabilitats generades en qualsevol dels altres àmbits.
- g) Àmbit de ciutadania i participació. Els factors d'exclusió més rellevants en aquest àmbit són la inexistència de drets vinculats amb la condició de ciutadania (per exemple, derivats de la no regularització de la situació dels immigrants o de les conseqüències derivades de processos penals), així com la falta d'hàbits participatius en la comunitat (per exemple, de participació política).

Paugam (1996c: 389) apunta, en un altre sentit, que en l'anàlisi de l'exclusió social s'han de tenir en compte dues dimensions: la macrosocial i la microsocial. La primera implica fer referència a les representacions col·lectives d'aquests fenòmens i a l'elaboració social de les categories 'pobres' i 'exclosos', és a dir, a l'estatus concedit a la pobresa i a l'exclusió, així com a les formes institucionals d'intervencions socials. La segona serveix per a mesurar el grau d'estigmatització dels pobres, les seves percepcions subjectives, els seus hàbits de comportament i les formes d'adaptació a les diferents situacions viscudes. En aquesta divisió, Rodgers (1995) apunta que les causes de l'exclusió social es poden considerar des de l'òptica dels individus (l'exclusió social se centraria en les condicions de vida que les persones i grups exclosos tenen, considerant que aquests estan en una situació de desavantatge), o des d'una òptica institucional, inherent a les formes d'organització social que permeten l'existència de diversos tipus de discriminació. En aquest darrer sentit, hi ha exclusió social quan la societat permet diferents formes de discriminació, quan els mercats estan segmentats i els béns públics es converteixen en "semipúblics"; és a dir, quan els models de relacions socials neguen a la gent l'accés als béns, serveis, mercats i recursos que s'associen a la ciutadania.

Laparra (2001: 56) també contempla els àmbits macrosocial i microsocial per a l'anàlisi de l'exclusió social, en aquest cas dirigint l'atenció a tres nivells d'anàlisi. En primer lloc, el nivell estructural: els processos de canvi en el sistema productiu, en el poder polític i en l'estructura demogràfica i la composició familiar són factors que determinaran la tensió excloent i la potencialitat integradora d'una societat. En segon lloc, el nivell institucional, polític i ideològic, que determina –a partir de criteris valoratius dominants- sobre quins col·lectius es canalitzen les tensions excloents. Per últim, el nivell de resposta individual i col·lectiva, que contempla els col·lectius exclosos com a agents amb actituds i comportaments construïts a partir de les pròpies experiències i que serveix per a contemplar les relacions entre aquests i la resta de la societat i superar, així, l'exclusió.

2.5.5 L'exclusió com un procés expulsor: la *davallada* de la població *excedent*

El procés d'exclusió és un procés de rebuig de l'àmbit productiu al que es veuen abocats grups cada vegada més nombrosos. Paugam (2007: 100) apunta que la decadència

material i la dependència dels assistits respecte a les transferències socials es tradueixen en la sensació d'estar atrapats en un mecanisme que duu a la inutilitat social. Per altra banda, Castel (1997: 416) argumenta que el treball és més que l'ocupació, donat que esdevé una font d'identitat per a l'individu. Així, el no-treball és quelcom més que la desocupació: la precarització del treball i l'augment de la desocupació comporten un dèficit de llocs (posició social amb reconeixement públic) ocupables en l'estructura social. D'aquesta manera, l'actual model d'organització del treball genera un conjunt de població 'inútil per al món', inutilitat social que la desqualifica també en els àmbits cívic i polític.

És precisament en una època d'auge de la consideració de les virtuts del mercat, sorgida d'una època en la qual el treball era el gran element integrador i en què l'empresa havia estat una matriu organitzativa bàsica de la societat salarial, que aquesta, font de la riquesa nacional, de l'èxit, el model d'eficàcia i la competitivitat funciona també com una màquina de vulnerabilitzar, d'excloure (Gaulier, 1992). Al sí de l'empresa, la competitivitat exclou els treballadors menys aptes per a la productivitat, els que envelleixen o els menys experimentats, individus desvaloritzats i desposseïts dels llocs de treball que podrien ocupar a causa de la subocupació imperant al mercat laboral. El dinamisme econòmic i empresarial produeix efectes tràgics des del punt de vista de la cohesió social. El trencament del model d'integració social basat en la plena ocupació i en la solidaritat familiar i comunitària caduca el model de funcionament de la societat salarial.

El problema actual de la integració social (o la nova qüestió social) es concreta en tres processos (Castel, 1997):

- 1) La desestabilització de la població estable, formada per la classe obrera integrada i els assalariats de la classe mitjana, que no tenen molt a esperar (degut al bloqueig de la mobilitat ascendent) però sí molt a perdre amb l'enfonsament de la societat salarial, la qual cosa confirma que el risc d'exclusió social no recau exclusivament en un marge de la societat.
- 2) La instal·lació en la precarietat per part de desocupats o ocupats amb trajectòries erràtiques, emboirant les possibilitats de futur i limitant les estratègies vitals al "presentisme", o al "viure al dia"¹⁵.

¹⁵ "Viure al dia" és una expressió utilitzada per Serracant (2001) per a descriure les actituds i comportaments dels joves davant les incerteses que els presenta la societat (en especial, en relació al sistema d'organització del treball) de cara a planificar projectes de vida a mitjà i llarg termini.

- 3) La precarització del treball i l'augment de l'atur exclouen a un grup de població inútil per al funcionament del sistema (a diferència de la classe obrera, explotada però indispensable): “no estan connectats als circuits d'intercanvi productius, han perdut el tren de la modernització” (Castel, 1997: 414-416). Així, no és el progrés social qui guia el futur de la civilització, sinó un principi general d'incertesa fruit de les dificultats d'estar protegit davant els riscos socials clàssics, i l'aparició d'una nova generació de riscos socials, “produïts per l'home mateix a través de l'ús incontrolat de les ciències i de la tecnologia, i per una instrumentalització del desenvolupament econòmic que tendeix a fer del món sencer una mercaderia” (Castel, 2003: 57-60)¹⁶.

L'exclusió social seria per a la societat contemporània, doncs, el que el pauperisme va ser a les naixents societats industrials del segle XIX: dues característiques nuclears generades pel i funcionals per al capitalisme. Totes dues, segons Paugam (1996b: 8), posen, a la seva manera, el centre del debat en la nova qüestió social. L'un, el pauperisme, característic de les societats industrials abans de les conquestes socials i les regulacions estatals. L'altra, l'exclusió social, nascuda precisament de la crisi estructural d'aquests fonaments. Totes dues, com apunta Castel (1997), degudes a la precarietat laboral, a l'absència de qualificació, a l'atur i a la incertesa davant el futur. Totes dues, també, generadores de noves condicions de privació material, de degradació moral i de desocialització. La diferència: que el primer s'origina per la barbàrie industrialitzadora del segle XIX, és a dir, per la integració forçada de la població a la lògica i les necessitats del sistema capitalista, i l'altra correspon a un procés contrari, a l'expulsió fora de l'esfera productiva de les capes menys qualificades de la població, les que resulten menys rendibles per al desenvolupament del capitalisme, també sota la lògica i les necessitats imposades per aquest.

Bauman apunta, com a resultat, a una societat que ja no és integral, que és menys que la suma de les seves parts i que renuncia a incloure a tots els seus integrants. La classe exclosa està fora del sistema de classes, no té una funció (ni la de contribuir al desenvolupament de la societat per la seva condició de classe explotada, com correspon a la pobresa tradicional), no realitza contribucions útils a la vida dels altres, excepte la de relativitzar les preocupacions de la resta de la població (Bauman, 2001: 119). Castel (1997: 447), per contra, argumenta que l'exclusió no és la manca de relacions socials,

¹⁶ Sobre els nous riscos socials, Castel és proper a la interpretació de Beck (1998) i Giddens (1991).

sinó un tipus particular de relacions amb la societat com un tot: “no hi ha ningú que estigui fora de la societat, sinó un conjunt de posicions amb relacions vers el centre més o menys laxes”.

L'exclusió social no remet al sentit estricte de mort social, sinó que fa referència a certes situacions que expliciten l'existència de formes d'integració o inserció incompatibles amb les normes d'una societat d'individus iguals (De Queiroz, 1996). En la mateixa línia, Paugam (2007: 100) indica que l'exclusió afecta al conjunt de la societat i amenaça l'ordre social i la cohesió. A partir d'aquesta idea, Castel proposa el terme de desafiliació, en contra del d'exclusió. Els exclosos, més que exclosos es troben desafiliats, ja que segueixen sota la dependència del centre. Desafiliació remet, doncs, no necessàriament a una ruptura total de vincles socials, sinó a l'absència d'inscripció del subjecte en les estructures dotadores de sentit (Castel, 1997: 421). És a dir, el que manca no és tant la comunicació amb els altres individus, sinó l'existència de projectes a través dels quals les interaccions adquireixin sentit.

La desafiliació és fruit, doncs, del procés de *desocialització* de l'individu (recorregut invers a la *desindividualització* de l'individu en la societat salarial, on aquest s'inscrivía en estructures col·lectives). Procés de *desocialització* que associa la independència completa de l'individu amb la seva completa falta de consistència i, per tant, es sustenta en la possibilitat de l'*individu pur* d'esdevenir un ser absolutament separat (desafiliat). L'exclusió del sistema productiu de grans capes de població, en la mesura que la participació al treball representa encara la principal forma d'adquisició de significat en l'estructura social contemporània, envia aquesta població al *marge* de la societat, al seu aïllament de relacions dotades de significat.

És el que Castel (2003: 47) denomina el “retorn de les classes perilloses”. Les classes perilloses originals estaven formades per capes de població temporalment excloses i no reintegrades al sistema econòmic (per tant, *funcionalment inútils*), i que havien perdut els vincles socials i els sistemes de protecció. Tot, però, a l'espera d'una previsible reinserció futura. Les noves classes perilloses, però, són reconegudes com a no aptes per a aquesta reinserció, són excloses *permanentment*. Com afegeix Bauman (2007: 81), és “un dels pocs casos de ‘permanència que la modernitat líquida no només permet sinó que fomenta”.

2.5.6 L'exclusió social com a instrument atemoridor: l'ascens de la incertesa

Un dels molts trets perniciosos del capitalisme postindustrial és la capacitat de generar inseguretat, incertesa i desprotecció, és a dir, de produir una malestar difús capaç d'expandir-se fins a col·lectius tradicionalment protegits per l'antic model de societat salarial¹⁷. El procés exloent no és un procés lineal, sinó sotmès a variacions sobtades en una societat on s'ha desestructurat l'espai-temps i on, en paraules de Bauman (2001: 112), "l'experiència de viure en un món així (...) és l'experiència d'un jugador, i en l'experiència d'un jugador no hi ha forma de distingir allò inevitable d'allò accidental". Aquesta situació és aparentment paradoxal ja que es dona en les societats més protegides que han existit mai (les proteccions civils i de seguretat estan garantides en l'Estat de Dret). En realitat, com apunta Castel (2003), la inseguretat no seria l'absència de protecció, sinó el seu revers: la nebulosa que envolta tot el camp d'acció dels individus en un univers social que s'ha organitzat al voltant d'una recerca incessant i frenètica de proteccions i de seguretat. Recerca fruit de la individualització moderna i de la impossibilitat de fer que les relacions socials siguin fiables i constants. És a dir, conseqüència del desmantellament de les estructures col·lectives que garantien la solidesa en la modernitat i que protegien aquells individus desproveïts de tot tipus de capital, excepte de l'habilitat de treballar per a altres (Bauman: 2007). Indivius desprotegits que transcorren per un procés simultani de "descol·lectivització, reindividualització i d'insegurització" (Castel, 2003: 43) que els sobreexposa a les fragilitats de la desprotecció col·lectiva i de la qual en són conscients, requisit necessari per l'avenç de la incertesa. Un avenç que es basa, en darrer terme, en la individualització del risc i en la fragmentació de les trajectòries individuals en un nombre il·limitat.

Però la *frustració de la seguretat* contemporània no es dona només per la fragilitat de les formes de protecció clàssiques sinó també per un sentiment d'impotència davant les noves amenaces imprevisibles i incalculables. Aquesta frustració "barreja la por pel futur, l'obsessió de la caiguda i la decadència socials i l'angoixa per no poder transmetre el propi estatut als fills en una competició cada vegada més intensa i incerta per l'obtenció de títols i de llocs de treball" (Wacquant, 2006: 23)¹⁸. Inseguretat, per

¹⁷ Paugam (2007: 180) reconeix que aquesta hipòtesi és més acceptada a França que a la resta de països que han importat el concepte d'exclusió social.

¹⁸ A França el concepte *declassament*, definit com a mobilitat social descendent entre generacions, ha esdevingut un tema omnipresent dins el debat públic i acadèmic. A Catalunya i a l'Estat espanyol la seva pertinença és menor –i el seu arrelament, per tant, també– donat que el nivell d'instrucció i la qualificació laboral de la població adulta no són tan elevats ni representen, per tant, un llistó inaccessible per a les noves generacions.

tant, que colpeja de forma objectiva les classes populars, però també ho fa de forma subjectiva sobre àmplies capes de la classe mitjana.

Aquest procés és el que Bauman (2001: 113) descriu com la pèrdua de solidesa, de definició i de continuïtat de la identitat. La postmodernitat genera en els individus un estrès social basat en la (re)construcció contínua de la pròpia identitat, en un moviment continu que desdibuixa les fronteres entre l'èxit i el fracàs. Una societat en moviment que l'autor personifica en el turista i el vagabund, tipus ideals que serveixen per posicionar els individus en la societat en funció de la llibertat que tenen per a decidir els nous itineraris de les seves vides. La idea d'exclusió, doncs, fa referència a la reducció del ventall d'opcions objectives a escollir en un món d'incertesa que obliga a escollir constantment. L'existència terrible del vagabund és funcional quan serveix al turista per convèncer-se a sí mateix que, en els moments difícils generats per la incertesa, no hi ha altre camí alternatiu. Tortosa (1993: 55) apunta que "els miserables, llavors, compleixen amb una funció curiosament similar a la desenvolupada per la *jet set*: evitar el descontentament per la injustícia, la falta d'equitat en el repartiment". La denominada *jet set* esdevé un grup de referència a imitar per la població, mentre que els miserables són un grup de pertinença no desitjada, que esdevé una font de satisfacció i d'amenaça.

Bourdieu (1999: 10) proposa interpretar aquest malestar difús relacionant la dimensió macrosocial i microsocia. L'experiència de la posició ocupada en el macrocosmos social (per exemple: les posicions d'inclusió/exclusió) està determinada, o almenys influïda, per l'efecte de l'experiència quotidiana en els microcosmos socials (oficina, taller, petita empresa, veïnatge, família). La *misèria de posició* (referida a aquesta experiència quotidiana) està condemnada a semblar irreal si se la compara amb la misèria de condició (referida al macrocosmos): la relativitat la devalua en dues direccions: la condemna (no tens per què queixar-te) i el consol (hi ha gent que està molt pitjor) (Bourdieu, 1999). Però instituir només la misèria de condició, la *gran misèria*, com a mesura exclusiva impedeix percebre i comprendre la forma com la misèria de posició, la *petita misèria*, s'ha reproduït en una gran diversitat de camps socials fruit de la fragmentació de la primera. Aquesta petita misèria es construeix a partir dels sentiments quotidians d'una experiència d'inferioritat social, és a dir, a partir de l'angoixa de no ser suficientment reconeguts socialment pel grup de referència, i a partir de la por de resultar exclosos des de dins.

L'exclòs té un problema de no conformitat amb el tractament que la societat li dona davant les perspectives que ell té, fet que genera una estructura de decepció i que

perjudica greument la imatge que ell té de sí mateix. Tot allò relatiu a l'adquisició d'un lloc en la societat duu a un nombre cada cop més gran de persones a allò que De Queiroz (1996: 307) defineix com "desafecció social", perquè en certa manera l'experiència de l'exclusió resulta més important que l'exclusió mateixa. Desafecció social en el sentit que la identitat es sent abandonada per una societat, definida per una imatge d'un ú contra tots, que en última instància és qui dóna la legitimitat d'esdevenir un subjecte social.

Els conceptes d'"inseguretat" de Castel i de "misèria" de Bourdieu trobarien un punt en comú en el que Paugam (2007: 184) defineix com a "precarietat professional". En aquesta, l'assalariat és fràgil quan no té un treball estable i no pot preveure el seu futur. Això es tradueix en una debilitat econòmica i una vulnerabilitat social, entenent que els drets socials es basen en bona part en la participació productiva. Fins aquí cal parlar de precarietat de l'ocupació. Però, a més, l'assalariat és igualment fràgil quan no es sent motivat pel treball, quan percep que no és un treball reconegut socialment, i quan es veu com un inútil. Aquest aspecte es defineix com a precarietat del treball. Així, la individualització i autonomia del treball fan que els treballadors intentin distingir-se dins el seu grup, fet que augmenta la rivalitat i les tensions i que produeix fragilitat en les vides dels treballadors, per la por davant la incertesa de poder caure en aquesta doble precarietat.

2.5.7 El paper de les institucions

Tal com s'ha dit, s'accepta convencionalment que el terme exclusió social neix a la França de la dècada dels setanta. També cal reconèixer, però, el paper que ha tingut la Unió Europea en l'impuls per a la seva consolidació i difusió arreu dels països comunitaris (Estivill, 2003; Arriba, 2002; Subirats, 2004). A finals de la dècada dels vuitanta, amb el Segon Programa Comunitari de Lluita contra la Pobresa (1985-1988), es consolida l'ús del concepte, que es va imposant progressivament per sobre del de pobresa. Estivill (2003: 21-22), apunta a uns factors decisius en la consolidació d'aquest procés de substitució del terme pobresa pel terme exclusió social, com per exemple: la innovació conceptual i terminològica que suposa la seva aparició; la superació de conceptes relacionats amb la pobresa i que evoquen dramatisme (privació, misèria, penúria...); la possibilitat d'efectuar una reinterpretació més explicativa i precisa dels canvis sorgits durant la dècada dels setanta, fent referència al seu caràcter

pluridimensional, estructural i dinàmic; la seva menor càrrega estigmatitzant; i la superació d'un debat en termes de lluita de classes (pobresa/riquesa/desigualtat...) per un altre menys explícit, menys terrible, menys ideologitzat i més acceptable políticament (exclusió/inclusió/integració...) tant des de la dreta com des de l'esquerra. Per contra, la noció de pobresa ha perdut vigència a l'Europa occidental per, entre altres, els següents motius: ha estat el referent històric de mesures caritatives i individualitzadores; se la vincula especialment a la carència de mitjans financers (en especial, a la insuficiència salarial); pel seu caràcter conjuntural i definitori d'una situació inamovible; perquè la seva presència és incòmoda davant el discurs optimista de les benevolències del progrés econòmic; i perquè permet més la identificació i la gestió que la comprensió i la transformació del problema. Amb tot, la pobresa seria, igual que altres conceptes com precarietat o marginació, una dimensió específica (associada a aspectes materials, sobretot econòmics) de vulnerabilitat relacionada amb l'exclusió social: així, la pobresa seria una constant en les situacions de vulnerabilitat social i d'exclusió (Subirats, 2004).

Aquest avanç s'ha vist acompanyat d'un canvi terminològic, explícit en la Unió Europea (Comitè de Protecció Social, 2001), on el terme pobresa es limita a la falta de recursos monetaris, mentre que el concepte exclusió social emfatitza el paper dels aspectes relacionals en la privació de capacitats i amplia el centre d'interès al conjunt de condicions socials d'existència, i no exclusivament a les econòmiques.

En el marc del tercer Programa ("Programa Comunitari per la integració econòmica i social dels grups menys afavorits")¹⁹, conegut com Pobresa-3 (1989-1994), es dona l'impuls definitiu a aquesta substitució. En aquest període es crea l'Observatori Europeu sobre la Lluita contra l'Exclusió Social (1991-1994) i es redacten els Llibres Verd i Blanc sobre la política social europea (1993 i 1994). En aquest context, la Unió Europea lliga l'exclusió social, sota la influència de les conceptualitzacions relatives i multidimensionals de la pobresa dels anys anteriors, amb la falta d'accés als drets socials i defensa que cal prestar atenció a la naturalesa estructural del procés que separa una part de la població de les oportunitats econòmiques i socials. L'exclusió va més enllà de les mancances en l'àmbit estrictament econòmic, per amenaçar amb el sorgiment d'una societat dual o fragmentada. Per evitar aquest trencament, l'actuació de les institucions comunitàries posa l'accent en el treball, per assegurar la integració

¹⁹ La denominació d'aquest programa explicita el rebuig del concepte de pobresa per part dels països membres.

econòmica i social dels individus. L'enfocament de la Unió Europea, doncs, s'integra gairebé plenament en el paradigma de la solidaritat (Silver, 1995) on l'objectiu final és la cohesió de la societat i l'estabilitat de la democràcia europea, i els mitjans per aconseguir-ho estan vinculats a la plena inserció laboral de les persones²⁰. La preocupació de la Unió Europea queda reflectida en recents directrius que, com apunta Tortosa (2001: 79), busquen promoure la inclusió social en una societat activa, no excloent i sana que fomenti l'accés a l'ocupació, bones condicions de treball i la igualtat d'oportunitats. Amb el canvi de segle, la UE estimula el procés d'aprovació dels Plans Nacionals d'Acció dels Estats membres, que són qui tenen les competències en la lluita per la inclusió social, i es deixa per a la Comissió Europea les tasques d'acomodació i coordinació dels diferents Plans.

Però l'èxit en la generalització del concepte d'exclusió social (per situar-se tant en l'esfera acadèmica, com política, com periodística en una mesura similar) pot ser, a la vegada, un risc a l'hora d'usar-lo (Paugam, 1996d; Bourdieu i Wacquant, 1998). Paugam apunta a la probable confusió arran de l'ús de l'exclusió social com a definició de situacions i poblacions que no tenen gaire en comú. El resultat és la saturació del concepte i la debilitat de les polítiques socials de lluita contra l'exclusió, ja que no s'entenen els processos i sovint es cau en la simplificació de dividir la població entre inclosa i exclosa, sense valorar el component dinàmic inherent a la naturalesa de l'exclusió social.

Aquesta utilització confusa té una funció de deshistorització i de despolitització similar a la que ha adquirit el concepte d'infraclasse als EUA, creat artificialment tant des del món científic –per adquirir legitimitat– com des del món polític –per la seva rendibilitat– i importat des de cercles europeus fruit de la dominació simbòlica americana. Paradoxalment, el concepte l'encunya l'economista suec Gunnar Myrdal a partir del suec “*onderklass*”, per a descriure el procés de marginació de les fraccions inferiors de la classe obrera i criticar la idea d'aburguesament de les societats capitalistes. En la seva ruta per l'Atlàntic, el concepte perd aquesta òptica estructural, i als EUA es transforma la seva naturalesa: d'un concepte estructural “destinat a qüestionar la representació dominant n'ha sortit una categoria behaviorista tallada a mesura per a enfortir-la

²⁰ Amb tot, es presta una escassa atenció al treball no remunerat, amb les conseqüències que això comporta en l'anàlisi de la variable gènere. A més, tampoc es tenen en compte les desigualtats entre treballadors remunerats (Levitas, 1998).

imputant als comportaments ‘antisocials’ dels més desafavorits la responsabilitat de la seva desposseïció” (Bourdieu i Wacquant , 1998: 116).

Així, exclusió i infraclasse no serien conceptes substitutius ja que ni la definició ni el tracte a la població desafavorida són iguals a Amèrica i a Europa. Paugam (2007: 97) destaca que la pobresa desqualificadora (definida pel marcat grau d’exclusió social) no és equiparable amb l’*underclass*, en el sentit anglosaxó, degut a la inestabilitat i diversitat de situacions i d’estatus social de la primera. De fet, això suscita una nova pregunta: fins a quin punt l’exclusió social pot arribar a ser un concepte construït i aplicable només des d’una òptica francesa, i que posteriorment s’hauria exportat arreu d’Europa per la influència d’aquesta comunitat científica i del paper que hi ha jugat la UE? (Estivill, 2003: 22). Les diferents concepcions l’Estat del Benestar (Esping-Andersen, 1990) podrien ser un eix de desigual configuració i afectació de l’exclusió social als països europeus. De fet, a l’Estat espanyol es podria afirmar que la precarietat és abundant però l’exclusió social és un fenomen menor (Gaviria et al., 1995) gràcies a les xarxes familiars i socials de solidaritat, a l’extensió de l’economia subterrània i a la menor estigmatització de la pobresa.

Tal com apunta Martínez (2001: 83), aquesta no és una simple discussió sobre definicions, sinó que l’elecció de què s’entén per pobresa i exclusió social determina la població potencialment beneficiària d’ajudes i condiciona les mesures a prendre. També, en direcció contrària al procés d’exclusió, cal diferenciar els conceptes d’inserció (posicionar-se en un lloc en l’entorn social, sense que necessàriament es modifiquin les estructures de funcionament d’aquest indret), i d’integració (que suposa el reconeixement de la complementarietat, és a dir, una *inserció conjunta*, que aporta reconeixement a la persona integrada per part del conjunt social). Per tant, la inserció és un pas important en la lluita contra l’exclusió, però no garanteix una participació comunitària plena. Aquesta requereix, des d’una perspectiva dels individus, la capacitat per a relacionar-se, i des d’una perspectiva individual, l’existència d’un context social favorable; és a dir, les polítiques de lluita contra l’exclusió han d’encaminar-se a garantir la construcció d’una organització social oberta i que garanteixi la possibilitat de tots els col·lectius i de tots els individus de poder establir-se en un nòdul reconegut dins i per la xarxa de relacions socials.

2.6. Recapitulació

Aquest capítol ens ha servit per a contextualitzar les diferents definicions de pobresa i d'exclusió social utilitzades avui en dia, així com per a constatar que la seva conceptualització ve determinada per la identificació de la naturalesa del fenomen, i això implica la tria d'unes determinades opcions teòriques i metodològiques i comporta la posada en marxa d'unes polítiques determinades. Per tant, la primera conclusió és que cadascun d'aquests procediments no són neutres.

Des dels inicis de l'estudi acadèmic de la pobresa fins la dècada de 1970 predomina l'estudi de la pobresa absoluta, que busca detectar col·lectius amb problemes seriosos per a garantir la seva subsistència. La mesura de la pobresa, segons aquest enfocament, s'ha de desvincular de qualsevol referència social i limitar-se a una qüestió de risc biològic: pobresa equival a manca de recursos, en sentit estricte.

Ja des de la segona meitat del segle XX, i sobretot a partir de la dècada de 1970, comencen a aparèixer veus que critiquen aquesta desocialització de la pobresa i proposen, per contra, que cal inserir el fenomen a la societat de pertinença. En substitució de la pobresa absoluta, es proposa aquí la idea de pobresa relativa, que s'ha consolidat a Europa: la pobresa és la manca de recursos en relació a la societat on s'insereix un individu. Per tant, una persona serà pobre quan, fins i tot tenint assegurada la subsistència vital (garantida als països econòmicament desenvolupats), gaudeix d'unes condicions de vida molt desfavorides als ulls de la resta de la societat. La noció de pobresa relativa ja no posa l'accent en la manca de recursos d'una societat sinó en el desigual repartiment d'aquests recursos i, per tant, inclou el rol d'individus, agents i institucions en la definició del problema. Com apunta Tortosa (2001: 24-25), a la noció de pobresa relativa cal reconèixer-li avenços substancials: l'adquisició d'una perspectiva social en la definició de la pobresa, la possibilitat d'avaluar l'impacte de les polítiques redistributives, i la capacitat de qüestionar la suposada correlació entre creixement econòmic i reducció de la pobresa.

Una altra direcció que pren l'estudi de la pobresa durant la dècada de 1970 és la multidimensionalitat. Fins aquest moment, les aproximacions a la pobresa, potenciades per la disciplina econòmica, s'havien centrat en el vessant monetari de la vulnerabilitat. Aquesta visió monetarista parteix de la idea que a les societats capitalistes contemporànies la majoria de recursos per satisfer necessitats es poden calcular (convertir) monetàriament i, per tant, són mesurables en funció de la quantitat de diner disponible. L'aproximació multidimensional dota de major elaboració el concepte de pobresa ja que, a més d'abordar aspectes materials no estrictament monetaris (com

l'estat de l'habitatge o la capacitat de consum), també té en compte necessitats difícilment operables en termes monetaris (necessitats d'inclusió social, de participació en la vida comunitària, de relacions, d'estatus, etc.). Per tant, permet diferenciar les possibilitats d'elecció, les capacitats de les persones i les habilitats per manejar i utilitzar els recursos disponibles en una societat (el *com*, més que el *què*).

Per últim, a partir de la dècada dels noranta, davant la consolidació dels canvis en l'organització social produïts a partir de les reestructuracions del capitalisme, s'ha generalitzat en els àmbits acadèmic, social i polític l'ús d'un nou concepte: l'exclusió social. Remarcant d'entrada la varietat de definicions d'aquest concepte, la podem entendre com un procés no irreversible d'acumulació de factors de vulnerabilitat social en diversos àmbits (formatiu, laboral, residencial, econòmic, sanitari, relacional, etc.), inherents a la lògica del sistema econòmic i social, que generen no només desigualtat de rendes o escassetat de recursos materials sinó també una pèrdua progressiva dels vincles socials.

L'exclusió social és una dinàmica inherent a les societats occidentals durant els darrers anys i està lligada al fort deteriorament del mercat de treball, a la major fragilitat dels vincles socials i a la incapacitat dels models de protecció socials estatals d'adaptar-se a aquestes noves circumstàncies. A més, un element clau de l'exclusió és la seva heterogeneïtat: no és un estat sinó un procés i, per tant, afecta a un volum de gent procedent de diferents categories socials, que es veuen expulsades del progrés econòmic del capitalisme postindustrial ja que són poc rendibles. Un procés que, a més, genera incertesa davant el futur, un estrès social que obliga als ciutadans a reconstruir contínuament la pròpia identitat i a que desdibuixa la frontera entre èxit i fracàs.

Capítol 3 – Dades empíriques sobre pobresa i exclusió social a Catalunya i a l'Estat espanyol

3.1 L'estat de la qüestió a Catalunya

L'estudi de la pobresa i l'exclusió social a Catalunya ha proliferat en els darrers anys gràcies a l'accés a noves bases de dades representatives sobre condicions de vida i desigualtats socials. Durant la dictadura franquista ja s'havien dut a terme certs estudis sobre pobresa centrats en la ciutat de Barcelona (IRES, 1970), mentre que el període de transició democràtica va deixar de banda les qüestions socioeconòmiques (tot i la crisi de 1973) per centrar-se en el debat polític. Una excepció és l'estudi sobre disparitats territorials en la pobresa a Catalunya, de Miró et al. (1974). Els anys 80 veuen créixer l'interès per l'estudi de la pobresa, especialment amb motiu de l'impacte generat per altres investigacions d'àmbit espanyol (EDIS, 1984; Govern Basc, 1987), i tenen la seva extrapolació en un augment del tractament des de Catalunya (Càritas Diocesana, 1983 i 1985; Candel, 1988). La manca de dades representatives era un obstacle pels investigadors catalans interessats en l'estudi de les desigualtats i la pobresa, així com una limitació per a l'acció de les administracions públiques. Davant d'això, totes les iniciatives per a solucionar aquest dèficit havien de passar per la cerca de dades per part dels mateixos investigadors. No és difícil entendre, per tant, que els estudis més rellevants es concentrassin a la ciutat de Barcelona i la seva àrea metropolitana, per pes demogràfic i per sensibilitat de l'Administració Pública²¹.

Però cal matisar que la pràctica totalitat d'estudis que han abordat la pobresa a Catalunya, com també a Espanya, ho han fet des d'una perspectiva unidimensional utilitzant la variable monetària.

Per a aquesta revisió hem tingut en compte dues directrius:

a) La primera respon a criteris cronològics: destacarem les principals contribucions dutes a terme en els darrers 10 anys, que utilitzen dades des de principis de la dècada dels 90. El motiu és que fins la dècada dels 90 pràcticament no es disposava de fonts d'informació completes pel que fa al territori català, que estiguessin estandarditzades sota uns criteris de comparabilitat amb altres estudis a nivell estatal o europeu. Com veurem més endavant, fins fa ben poc la informació disponible per efectuar estudis

²¹ Vegeu, per exemple, Estivill (1994) per a la ciutat de Barcelona; EDIS (1996a) per a la diòcesi de Barcelona; Miguélez i López (1988) per a l'Àrea Metropolitana de Barcelona

sobre pobresa a Catalunya estava molt limitada en comparació amb la que es disposava, per exemple, per a l'estudi de la pobresa a nivell estatal. I és que fins entrat el nou segle no ha aparegut una font d'informació fiable que garanteix l'estudi d'aquest fenomen a nivell català (el Panel de Desigualtats Socials, PaD, en endavant), i que permet superar la impossibilitat de desagregar per comunitats autònomes la majoria de dades provinents de fonts estatals, de la mateixa manera que assegura als investigadors una regularitat anual. De fet, durant la dècada dels 90 tan sols es disposa de dues enquestes a nivell estatal que permeten desagregar la informació de forma significativa pel territori català: l'Enquesta de Pressupostos Familiars (EPF, en endavant), de l'any 1990, i Panell de Llars de la Unió Europea (PHOGUE, acrònim castellà, en endavant), del 1999.

b) La segona directriu ha estat la limitació a aquelles investigacions que en el seu marc d'estudi tinguessin present el conjunt del territori català. En la dècada dels 90, i sobretot a partir del canvi de segle, augmenta la disponibilitat d'informació per estudiar la pobresa de forma representativa per tot el territori català, fins i tot en termes de desigualtat territorial de la renda i de la incidència de la pobresa, i això facilita l'aparició d'una nova onada de literatura sobre la pobresa a Catalunya que serà l'objecte d'atenció d'aquest treball (Mercader-Prats et al., 2005; Ayllón et al., 2003; Oliver, 2001 i 2003; Masats, 1998).

3.1.1 Qüestions metodològiques

Les fonts d'informació

Tota referència que es faci sobre els estudis de la pobresa a Catalunya en els darrers anys ha d'incloure una explicació sobre l'escassetat de fonts d'informació disponibles, que resten limitades a uns anys concrets i que no permeten una anàlisi comparativa eficaç a nivell temporal (entre unes fonts i altres hi ha substanciosos buits temporals, per la qual cosa un exercici comparatiu pot resultar esbiaixat). De fet, algun dels articles més rellevants sobre la pobresa a Catalunya (Mercader-Prats et al., 2005) dedica una especial atenció a les limitacions metodològiques que provenen de la utilització d'aquestes fonts d'informació.

Fins a finals dels 90, la principal font d'informació per analitzar la pobresa a Catalunya era l'EPF de les onades de 1973-74, 1980-81 i 1990-91, que estableixen una proporció de

la mostra representativa per a Catalunya, i que permetia fer comparacions amb el conjunt de l'Estat (per exemple, l'enquesta de 1990-91 disposava d'una mostra de 1.643 llars i 5.351 individus per a Catalunya). Els estudis sobre pobresa de tombant de segle utilitzen majoritàriament les dades d'aquesta EPF de 1990 (Masats, 1998; Oliver, 2001 i 2003²²).

Durant la dècada dels 90 també va existir a nivell estatal l'Enquesta Continua de Pressupostos Familiars (ECPF), menys exhaustiva que l'EPF però amb l'avantatge de ser trimestral, i que en un principi no tenia una mostra representativa per a les Comunitats Autònomes. L'any 1997 es redefineix aquesta enquesta i s'amplia la mostra, passant a ser representativa per les Comunitats Autònomes (CCAA, a partir d'ara). Tot i això, alguns autors (Mercader-Prats et al., 2005) aconsellen desestimar aquesta font en haver trobat anomalies en la detecció dels ingressos, per la qual cosa ha estat una font poc utilitzada en els estudis sobre pobresa en l'àmbit català.

La següent font de d'informació disponible i fiable no apareix fins el 1999, quan l'INE amplia la mostra del PHOGUE (setena onada) per a fer-la representativa a les CCAA: a Catalunya la mostra passa a ser de 1.579 llars i 4.422 individus. També a nivell estatal, el 2004 apareix l'Enquesta de Condicions de Vida (ECV) que s'articula a partir de les directrius marcades per la Unió Europea per tal d'estandarditzar les dades dels països membres (Eurostat, 2001).

Per últim, i ja a nivell exclusivament català, l'any 2000 apareix, de la mà de la Fundació Jaume Bofill, el Panel de Desigualtats (PaD), la font d'informació més recent i més rica disponible per a l'anàlisi de les desigualtats socials i la pobresa a Catalunya. Es compona d'una mostra de 2.000 llars provinents de 200 seccions censals catalanes, la qual cosa implica entrevistar entre 4.000 i 5.000 individus (les llars i els individus varien sensiblement en cada onada) cada any. El PaD ha esdevingut la principal font d'informació dels estudis dels darrers anys sobre la pobresa a Catalunya. Així, el tercer informe sobre la pobresa a Catalunya de la Fundació Un Sol Món (Ayllón et al., 2003) ja passa a utilitzar les dades del PaD de 2000, aconseguint una formulació molt més rica i exhaustiva que permet, per exemple, introduir una anàlisi multidimensional de la privació.

²² En els estudis d'Oliver 2001 i 2003, la utilització de l'EPF no és directa, sinó que se n'extreu una funció d'ingressos que després s'aplica a les dades del padró de 1996

Taula 3.1. Fonts de dades sobre ingress disponibles amb representativitat per a Catalunya

Anys	1990	1991-1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004 - „„
Font	EPF	No disponibles o poc fiables	PHOGUE	PaD	PaD	PaD	PaD	PaD i ECV

Font: elaboració pròpia a partir de Masats (1998); Oliver (2003); Ayllón et al. (2003); Mercader-Prats et al. (2005); de l'Enquesta de Condicions de Vida i del Panel de Desigualtats Socials

Aquesta diversitat de fonts té unes connotacions metodològiques evidents. En primer terme, els investigadors es troben amb buits temporals que impedeixen una anàlisi longitudinal de la pobresa a Catalunya, ja que la informació relativa als anys 90 és escassa i poc constant: una enquesta a principis de la dècada i dues en els darrers dos anys. Mercader-Prats et al. (2005) fan un intent de comparació dels resultats obtinguts a partir d'aquestes tres fonts (EPF 1990, PHOGUE 1999 i PaD 2000) tant a nivell català com estatal i alerten de les dificultats que sorgeixen en relacionar les tres enquestes al trobar-se amb algunes tendències incoherents.

En segon terme, cal alertar que aquestes fonts parteixen d'un corpus metodològic propi i que, en alguns casos, no és recomanable (o és directament desaconsellable) efectuar comparacions, sense explicitar aquestes limitacions metodològiques, entre unes dades i altres. Per exemple, el PaD retalla un 2% els extrems de la renda per evitar l'efecte de dades considerades sospitoses, mentre que la resta d'enquestes no efectuen aquest tall.

Llindars i indicadors de pobresa utilitzats a Catalunya

En l'anàlisi dels estudis recents es fa palesa la utilització de diferents indicadors i llindars de pobresa per establir a partir de quina/es variable/es es defineix la població pobra, i com s'efectuava el recompte. Gairebé tots els estudis sobre pobresa a Catalunya opten per un enfocament relatiu (pràctica generalitzada arreu d'Europa), ja sigui de forma unidimensional (variables monetàries) o multidimensional. Amb tot, Masats (1998) ofereix complementàriament una aproximació absoluta seguint la metodologia utilitzada en el càlcul de la pobresa als EUA. Estableix la proporció de despesa total dels béns de consum bàsics, de l'habitatge i de les despeses secundàries per diversos col·lectius. Conclou que els col·lectius als quals s'ha detectat un major risc de pobresa monetària són els que major proporció de despesa dediquen al consum bàsic.

Fins fa pocs anys la majoria d'estudis utilitzaven de forma exclusiva la renda (o la despesa) com a indicador per a mesurar la pobresa, i establien en primer lloc el llindar

del 50% de la renda mitjana de la població de referència. A partir del canvi de segle, seguint les directrius marcades per l'EUROSTAT (entre altres motius, per tal de facilitar les comparacions a nivell comunitari, així com per ser una mesura menys sensible a valors extrems), la majoria d'estudis sobre pobresa a Catalunya passen a utilitzar el llindar del 60% de la renda mediana per. Per això, d'ara endavant, si no es cita el llindar de pobresa que utilitza una investigació, entendrem que es refereix al 60% de la renda mediana.

Algunes investigacions aprofiten el període de transició d'un llindar a l'altre per avaluar la sensibilitat dels resultats en funció de la utilització d'una o altra mesura, mostrant que a nivell català la utilització del llindar del 60% de la renda mediana tendeix a fer augmentar la xifra de població considerada com a pobra, cosa que no passa a nivell estatal, on la relació és més equilibrada (Mercader-Prats et al., 2005). Altres investigacions (Masats, 1998) utilitzen les variables ingressos i despeses per efectuar una descripció de la població pobra.

Mercader-Prats et al. (2005) també enceten un altre debat sobre l'ús del llindar de pobresa, debat especialment remarcable en el cas de Catalunya. Les preguntes que es fan són: quin llindar de pobresa cal establir per a Catalunya?: el llindar de pobresa del conjunt de l'Estat o estrictament el relatiu a Catalunya? Aquestes preguntes tenen un rerefons que implica decidir si es prendrà com a societat de referència la catalana o l'espanyola. Els autors aprecien que, amb dades de 1990, la taxa de pobresa catalana passa del 16,5% al 7% en canviar el llindar català per l'espanyol. L'Institut d'Estadística de Catalunya (IDESCAT) també facilita les dades de pobresa segons els dos llindars. En aquest cas amb dades de l'ECV del 2008, també mostra la sensibilitat dels resultats en funció d'aquesta elecció: la taxa de risc de pobresa del 2005 a Catalunya és del 16,6% de la població si utilitzem el llindar català, i del 12,8% si utilitzem el llindar espanyol. La majoria d'estudis sobre pobresa a Catalunya opten per utilitzar el llindar català.

L'aparició l'any 2000 del PaD aporta millores metodològiques per a l'estudi de l'estructura social i les desigualtats a Catalunya. Entre altres avantatges tenim que la disponibilitat de dades és anual, que el format panel permet efectuar una anàlisi dinàmica de la pobresa, que és la font d'informació per a Catalunya amb una mostra més gran de llars entrevistades, i que permet que comencin a aparèixer els primers estudis sobre la pobresa des d'una òptica de privació multidimensional (superant, per tant, la unidimensionalitat en l'estudi de la pobresa monetària). En aquest darrer sentit,

el treball d'Ayllón et al. (2003) representa l'enfocament multidimensional de referència i de major elaboració metodològica sobre pobresa a Catalunya, utilitzant 22 indicadors de privació classificats en tres dimensions: dimensió bàsica de consum, dimensió bàsica d'habitatge i dimensió secundària. D'aquesta manera, s'introdueix a Catalunya una nova metodologia multidimensional de mesura de la pobresa que, sota el precedent de l'estudi de Townsend al Regne Unit l'any 1979 i d'aportacions teòriques com les de Sen (1976) i Atkinson (1998), s'havia generalitzat a Europa per tal de superar les limitacions de restringir la pobresa a un àmbit estrictament monetari.

3.1.2. La pobresa a Catalunya: dades empíriques

Possiblement la pregunta que més interès desperta per part de l'opinió pública davant d'un estudi sobre la pobresa és: quants pobres hi ha en una societat determinada? Aquesta pregunta no té una resposta única i exclusiva ja que, com sabem, la identificació de la població pobra per part dels investigadors s'efectua a partir d'unes convencions més o menys generalitzades en l'àmbit acadèmic. Per la seva pròpia naturalesa, aquestes convencions evolucionen periòdicament fruit de l'esforç dels investigadors per adaptar el corpus metodològic (lindars de pobresa, indicadors, escales d'equivalència, àmbit territorial de referència...) a l'objecte d'estudi. En tot cas, si que podem afirmar que són el resultat d'una elaboració metodològica rigorosa i que l'ús d'aquesta metodologia acordada permet establir comparacions a nivells temporals i territorials. Per tant, tot exercici de mesura de la pobresa en una societat (en aquest cas, la catalana) ha de ser conscient de l'extrema sensibilitat dels resultats a les decisions de l'equip investigador, i donar a entendre així que qualsevol afirmació sobre la pobresa dependrà de les opcions metodològiques adoptades.

La desigualtat de la renda a Catalunya

La dècada dels 90 es caracteritza a Catalunya i a la resta de l'Estat per un augment agregat del creixement econòmic fruit de dos períodes econòmics diferenciats: d'una banda, els anys 90 s'enceten amb una recessió econòmica que té el seu punt àlgid en l'any 1993 (el PIB català decreix gairebé un 2% aquest any); de l'altra, a partir de 1994 el PIB passa a créixer gairebé cada any per sobre el 3%, i els dos darrers anys de la

dècada, 1999 i 2000, la taxa de creixement es situa entorn el 4%. A l'Estat espanyol l'evolució és similar tot i que la recuperació de mitjans dels 90 és més lenta.

Aquest augment del creixement econòmic català no ha servit, però, per reduir les desigualtats de renda de la població catalana durant els 90. La desigualtat de la renda augmenta significativament durant aquest període, mesurada a través del coeficient de Gini i de l'índex S80/S20, tal com mostren diversos autors i que reproduïm a la següent taula:

Taula 3.2 Evolució de la desigualtat de la renda a Catalunya. 1990-2005

Any	Font	Coefficient de Gini	S80/S20
1990	EPF	28,8	4,3
1999	PHOGUE	30,5	4,9
2000	PaD	31,6	4,7
2004	ECV	29,2	4,8
2005	ECV	29,4	4,7
2006	ECV	28,4	4,6
2007	ECV	29,5	4,7
2008	ECV	29,4	4,8

Font: Elaboració pròpia a partir de Mercader-Prats et al. (2005) i de l'Enquesta de Condicions de Vida pels anys 2004 a 2008

Tal com apreciem a la taula 3.2, el creixement econòmic no ha beneficiat a la població de tots els nivells de renda de la mateixa manera: tot i una certa reducció dels dos índexs en els darrers anys, tant el coeficient de Gini com el coeficient S80/S20 mostren que a Catalunya l'any 2005 hi havia major desigualtat de renda que l'any 1990.

Com veiem, la manca de microdades per a Catalunya durant bona part de la dècada dels 90 limita la nostra anàlisi. En aquest període ens hem de referir a la informació del PHOGUE relativa a l'Estat espanyol per intentar extrapolar una interpretació a nivell català²³. Així, la informació de què disposem a nivell estatal apunta a un augment de la desigualtat durant la primera meitat de la dècada i fins l'any 1996 (és possible que el punt màxim de desigualtat a Catalunya fos inferior a l'estatal i es donés abans de l'any 1996, ja que com hem vist l'economia catalana es recuperà més ràpidament que l'espanyola), és a dir, tres anys després del període de màxima recessió econòmica. A partir de llavors la desigualtat tendiria a reduir-se però, tal com mostren les dades dels darrers anys disponibles, la desigualtat de rendes a Catalunya a finals dels 90 és major que la que existia a principi de la dècada.

²³ Interpretació suggerida a Mercader et al. (2005)

La incidència i la intensitat de la pobresa a Catalunya: dades empíriques

La pregunta que ens fem ara és: com han incidit aquests resultats en l'extensió de la pobresa a Catalunya? De fet, la diversitat de fonts utilitzades també ens fa ser curiosos en la interpretació dels resultats obtinguts pels diferents estudis. Utilitzant com a llindar de pobresa el 50% de la mitjana de la despesa equivalent (escala OCDE), i prenent com a referència exclusivament les dades a nivell català, Masats (1998) situa la taxa de pobresa a Catalunya l'any 1990 en un 14,8% de les llars. Això es tradueix en que 268.000 llars efectuaven una despesa inferior al 50% de la despesa mitjana del conjunt de les llars catalanes. Aquest llindar, en termes econòmics, es situava en prop de 603.000 pessetes/any/unitat de consum. Més enllà, la taxa de pobresa severa (per sota del 25% de la despesa mitjana) era de l'1,4% i englobava 25.700 llars catalanes que no podien gastar més de 302.000 pessetes/any/unitat de consum.

Amb les dades que Oliver (2001) calcula per l'any 1996 (a partir d'una funció d'ingressos extreta de l'EPF de 1990 i aplicada al padró de 1996, i utilitzant altra vegada un llindar de pobresa del 50% de la despesa monetària equivalent), la nova taxa de pobresa a Catalunya creixia fins el 15,2% de les llars del país, que englobava 319.000 famílies en aquell 1996.

Mercader-Prats et al. (2005) tornen a calcular la taxa de pobresa per l'any 1990, però aquesta vegada amb el nou llindar de pobresa utilitzat de forma general els darrers anys i establert en un 60% de la renda mediana²⁴. Els resultats sota aquest nou enfocament metodològic situen la taxa de pobresa en un 16,2% de les llars l'any 1990 i, per tant, és un índex superior al que havia calculat Masats anys enrere. L'abast de la pobresa a Catalunya, l'any 1990, era lleugerament inferior al de l'Estat espanyol (que es situava en un 16,5%).

Les investigacions sobre pobresa a Catalunya no disposen de noves dades fins les proporcionades pel PHOGUE l'any 1999. El 1999, amb el mateix llindar del 60% de la renda mediana, Mercader-Prats et al. (2005) calculen que l'abast de la pobresa a Catalunya era del 17,8% de les llars i, l'any 2000, passava a ser del 18,6%. Tot i que es podria concloure que l'extensió de la pobresa a Catalunya ha augmentat durant la dècada dels 90, la taxa de pobresa d'un any respecte al període anterior no és significativa, tal com indiquen els mateixos autors. On sí que troben significativitat és

²⁴ I adoptant l'escala d'equivalència de l'OCDE modificada: el primer adult equival a 1, el segon adult i els majors de 13 anys equivalen a 0,5 i els menors de 14 anys equivalen a 0,3.

en calcular l'evolució de la pobresa a Catalunya sota un llindar de pobresa constant, el de 1990, al qual hi agreguen l'evolució anual de l'IPC per actualitzar-lo. Fent aquests càlculs, troben que la taxa de pobresa a Catalunya es redueix del 16,2% al 10,4%. Cal tenir en compte, però, que aquesta mesura de pobresa és molt sensible al creixement econòmic, com el donat a Catalunya durant la dècada dels 90

Les darreres dades disponibles vénen donades per l'Idescat a través de l'Enquesta de Condicions de Vida²⁵. L'any 2008, la taxa de pobresa a Catalunya era del 16,6%, amb un llindar de pobresa (60% de la renda mediana) de 8748 euros en llars d'una persona. Aquest és el tercer any consecutiu de descens en el percentatge de persones afectades per la pobresa, que es situa en el punt més baix des del canvi de segle. Si descomptéssim totes les transferències públiques, aquesta taxa de pobresa augmentaria fins el 33,7% de la població, mentre que tenint en compte les pensions de vellesa i supervivència la taxa de pobresa es situa en un 20,4%.

Taula 3.3. Taxes i llindars de pobresa a Catalunya

Any	Taxa de pobresa	Llindar de pobresa	Matriu de dades	Font
1990	16,2	60% renda mediana	EPF	Masats (1998)
1990	14,8	50% despesa mitjana	EPF	Ayllón et al. (2003)
1996	15,2	“	EPF/Padró	Oliver (2003)
1999	17,8	60% renda mediana	PHOGUE	Ayllón et al. (2003)
2000	18,6	“	PaD	Mercader-Prats et al. (2005)
2004	17,7	“	ECV	IDESCAT
2005	17,2	“	ECV	IDESCAT
2006	19	“	ECV	IDESCAT
2007	18,2	“	ECV	IDESCAT
2008	16,6	“	ECV	IDESCAT

Font: Elaboració pròpia a partir dels estudis citats

La diversitat de mesures metodològiques per al càlcul de la pobresa ens limita la interpretació dels resultats de la taula 3.2. En traiem, en tot cas, una conclusió que sembla clara: que el llarg cicle de creixement econòmic no ha servit per reduir el percentatge de població considerada pobra. Però on es situa aquesta taxa de pobresa del 16,6% en el context europeu i estatal?

²⁵ Idescat (2006, 2007)

L'any 2008, la pobresa a Catalunya abasta un 3% menys de població que a nivell estatal, on es situa en un 19,6% de la població. Pel que fa a la comparació entre Comunitats Autònomes, cal admetre que la literatura no ha donat una resposta metodològicament convincent en aquest sentit. L'explicació ja ha estat argumentada: no hi ha estudis exhaustius que calculin les taxes de pobresa de les Comunitats Autònomes a partir dels llindars de pobresa relatius a cadascuna d'elles, sinó que s'utilitza un llindar de pobresa comú a tot l'Estat, i a partir d'aquí es calculen les taxes de pobresa de cada CA. Amb aquesta metodologia, l'INE conclou que Catalunya és la cinquena CA amb menor taxa de pobresa l'any 2008 segons el llindar espanyol (12,8%), per darrere del País Basc (6,5%), Comunitat Foral de Navarra (8,5%), Cantabria (12%) i el Principat d'Astúries (12,5%). Per darrere de Catalunya hi ha Aragó (13,3%), les Illes Balears (13,8%) i la Comunitat Autònoma de Madrid (14,5%). A la cua de la classificació, Andalusia (28,9%), les ciutats autònomes de Ceuta i Melilla (32,7%) i Extremadura (38,4%) són els àmbits territorials amb major pobresa de l'Estat.

En canvi, si que es poden comparar les taxes de pobresa entre Catalunya i els països membres de la Unió Europea, si bé no hi ha investigacions exhaustives en aquest sentit²⁶. La taxa de pobresa a Catalunya és força similar a la del conjunt de països de la UE, que també es situa al voltant del 16% (un 16,5% a l'Europa dels 27 i un 16,1% a l'Europa dels 25)²⁷. En aquest sentit, només els països del nord d'Europa (Islàndia, Països Baixos, Noruega, Dinamarca, Suècia i Finlàndia tenen unes taxes de pobresa lleugerament superiors al 10%), alguns de l'Europa central (Àustria, Bèlgica i Alemanya, entre un 12,4% la primera i un 15,2% la darrera) i alguns de l'Europa de l'Est (República Txeca, Eslovàquia, Eslovènia i Hongria, al voltant d'un 10%) tenen una taxa de pobresa inferior a la catalana. Els països amb un risc més elevat de pobresa eren els del sud d'Europa (Grècia, Espanya, Itàlia i Portugal, lleugerament per sota del 20% de població afectada), el Regne Unit (18,8%) i altres països de l'antic bloc de l'est (Letònia, Romania, Bulgària, Lituània i Estònia).

Hem constatat que l'abast de la pobresa relativa s'ha mantingut de forma relativament estable a Catalunya durant els anys 90. No obstant això, hi ha una altra dada més preocupant, com és la constatació que la intensitat de la pobresa si que han augmentat en aquest període, i aquest cop els resultats si que són estadísticament significatius,

²⁶ Altres regions, com Galícia, sí que disposen d'estudis comparatius amb altres regions europees (Fernández, 1996)

²⁷ Dades consultades al servei web de l'oficina estadística europea, Eurostat.

seguint l'estudi de Mercader-Prats et al. (2005). Els resultats disponibles ens indiquen que les condicions de vida relatives de la població pobra han empitjorat, ja que aquesta té majors dificultats per sortir de la pobresa a finals de la dècada que a principis. Segons el citat estudi, la intensitat va passar del 3,2% del llindar de pobresa l'any 1990 al 5% l'any 1999: és a dir, caldria donar, de mitjana, un 5% del llindar de pobresa a cadascun dels individus pobres perquè sortissin de la pobresa. Aquest mateix estudi alerta que la desigualtat entre la població pobra també ha augmentat a Catalunya durant la dècada de 1990. L'any 2008, un altre indicador d'intensitat calculat per l'IDESCAT a partir de l'ECV (i que mesura, en aquest cas, la distància respecte al llindar de pobresa de la renda mediana de la població pobra, expressada també com una proporció del llindar) conclou que la renda mediana de la població pobra és un 26,7% inferior al llindar de la pobresa, la distància més elevada d'aquesta darrera dècada.

Per tant, podem apreciar que, si bé la incidència de la pobresa s'ha reduït a Catalunya en els darrers anys (tot i que de forma lleugera i irregular), no s'ha aconseguit reduir la intensitat d'aquesta pobresa: els col·lectius que segueixen sent pobres estan cada vegada més lluny de sortir de la pobresa.

La privació a Catalunya

L'anàlisi de la pobresa a Catalunya des d'una òptica de la privació, és a dir, de la carència en una sèrie de dimensions que van més enllà de la pobresa monetària, és molt recent. Això es deu a la manca de dades existents fins a l'aparició del PHOGUE, el qual, com ja s'ha comentat, tan sols té dades representatives a Catalunya per l'any 1999. Malgrat això, els pocs autors que han analitzat la privació des d'una òptica multidimensional a Catalunya s'han servit de les dades proporcionades pel PaD²⁸.

L'estudi referent sobre privació a Catalunya (Ayllón et al., 2003) utilitza un conjunt de 22 indicadors agrupats en 3 dimensions (consum bàsic, habitatge i secundària). Amb dades de l'any 2000, la dimensió de consum secundari era la que abastava a una major part de la població (el 54,5% de llars patia privació en almenys un indicador d'aquesta dimensió), seguida de la dimensió de consum (24,5% de la població) i la d'habitatge (9,2%). Pel que fa a la dimensió de consum, un 12,8% de llars afirmava no poder-se permetre la compra de roba nova cada temporada, i un 11,1% no es podia comprar roba

²⁸ Mercader et al. (2005), en la seva totalitat; i Ayllón et al. (2003), en un capítol de l'obra, són els referents per a l'estudi de la privació multidimensional a Catalunya

d'abric un cop l'any. Al voltant del 6% de les llars no podien comprar-se sabates un cop l'any, o s'havien retardat a l'hora de pagar rebuts d'aigua, llum o gas. La dimensió d'habitatge és la que abasta una menor proporció de població. Un 7,3% de la població declarava tenir deficiències greus en l'habitatge i moltes dificultats per a posar-hi solució, i prop d'un 4% afirmava tenir problemes de ventilació, esquerdes a la paret, aluminosi, corcadura o altres problemes de seguretat. Per últim, la dimensió secundària és la que pateix un major percentatge de població. Gairebé un 24% de la població afirmava que no pot canviar els mobles quan es fan malbé, i que no es poden permetre econòmicament anar de vacances un cop l'any. Un 19,7% conclou que les despeses de l'habitatge suposen molt esforç per a la llar, i un 14,2% diu que tenen moltes dificultats per arribar a final de mes. Menys generalitzats, però també importants, són altres dèficits com el no poder permetre's econòmicament una casa confortable (8,5%) o no poder fer regals a familiars o amics (7,6%). Per contra, hi ha un seguit d'indicadors que han estat pràcticament eradicats de les experiències de privació de la població catalana, com el fet de no poder comprar carn o peix setmanalment (1%), deficiències en les instal·lacions d'aigua o gas (2%), problemes de fred per mal aïllament (1,9%), d'humitat (1,9%) o patir manca d'aigua corrent i/o vàter i/o bany a la llar (0,4%).

D'aquestes dades, els autors n'extreuen una síntesi: les dues dimensions bàsiques (habitatge i consum) afecten a una part menor de la població però són molt més rellevants. El fet de patir problemes en alguna d'aquestes dimensions augmenta les possibilitats de tenir-ne en la resta. Pel contrari, la població que pateix dèficits en la dimensió secundària és superior, però té menys possibilitats de patir privació en les altres dues dimensions. Una anàlisi similar, efectuada a partir de la cistella de despeses familiars, l'efectua Masats (1998), que conclou que les famílies pobres tenen un percentatge de despesa superior en alimentació, vestit i calçat, així com també en despeses d'habitatge i mobiliari, mentre que les despeses en la resta de béns i serveis es veuen aparcades. Aquesta informació multidimensional ens ajuda a interpretar el procés d'empobriment de les llars catalanes, segons el qual en primer lloc es començarien a notar carències en la dimensió secundària per passar, posteriorment i en cas d'un l'agreujament de la situació, a patir deficiències en l'habitatge o en el consum bàsic.

A partir de l'estudi de Townsend sobre la pobresa i la privació al Regne Unit de l'any 1979, diversos estudis han seguit la seva influència i han analitzat la relació entre pobresa monetària i privació. A Catalunya, Ayllón et al. (2005) també fan aquest

exercici, obtenint una relació negativa però força dèbil entre renda i privació²⁹. Una mostra d'aquesta disparitat de resultats rau en el fet que la població amb major nivell de pobresa monetària no és la que presenta majors índexs de privació en cap de les tres dimensions considerades, la qual cosa ens porta a pensar que en l'estudi de la pobresa la utilització d'un únic indicador com la renda pot portar-nos a resultats poc explicatius del fenomen.

La dimensió secundària és la que té una correlació més forta amb la renda: les famílies ajornen l'adquisició de béns secundaris fins que s'asseguren la possessió d'una renda mínima adient. En canvi, les dimensions d'habitatge i de consum presenten una correlació menor per la seva importància clau en les condicions de vida de les famílies, sigui quina sigui la renda disponible de les llars. Per últim, els autors calculen que a un 8,8% de la població catalana se la pot qualificar de pobra persistent: és a la vegada pobra i té elevats índexs de privació en els 3 àmbits (el que significa un 47% de la població pobra segons la variable renda). Per altra banda, un 80,1% de la població no es pot considerar pobra ni pateix índexs elevats de privació. D'aquesta manera, existeix un 19,9% de la població catalana que es troba per sota del llindar de pobresa o que presenta elevats índexs de privació, però no ambdues situacions a la vegada, la qual cosa ens permet comprovar que pobresa monetària i privació presenten, en determinats col·lectius (com revisarem tot seguit), comportaments diferenciats.

3.1.3 Els perfils

A més de l'interès per saber quanta gent es veu afectada per la pobresa, els estudis publicats els darrers anys també han tingut la voluntat de caracteritzar la població pobra, és a dir, de definir quins trets són susceptibles de generar processos d'empobriment. Tant els estudis de principis de la dècada dels 90, basats en l'EPF, com els de finals de dècada, amb dades del PaD del 2000, consensuen uns trets comuns identificats com a factors de risc de patir pobresa que es vénen mantenint al llarg de la dècada. Són els factors tradicionals de pobresa. Altres, però, han estat identificats en el canvi de segle i els podem definir com a nous processos d'empobriment característics dels inicis del segle XXI.

²⁹ Tal com apunten els mateixos autors, els resultats obtinguts són força similars als d'altres estudis d'àmbit europeu, entre els quals el del citat Townsend (1979) per al Regne Unit, i al de Nolan i Whelan (1996) per a Irlanda.

Pel que fa als factors tradicionals de pobresa apunten a la vellesa del sustentador principal de la llar com un dels elements que atorga un major risc potencial de pobresa: un 33% de les persones majors de 65 anys estaria per sota del llindar de pobresa l'any 2000, que vindria lligada a la sortida del mercat de treball (Ayllón et al., 2003)³⁰. El risc de pobresa segueix sent major en les llars encapçalades per una dona, tot i que durant la dècada de 1990 es redueixen distàncies entre ambdós gèneres. Un 22% de les llars encapçalades per una dona esdevenen pobres, xifra que augmenta si es tracta de dones d'edat avançada. Oliver (2001 i 2003) calcula que l'any 1996 una de cada tres llars pobres de Catalunya estava encapçalada per una dona major de 65 anys. En la mateixa línia, l'autor apunta que la taxa de pobresa en llars encapçalades per dones sense cònjuge és de gairebé el 90%. En aquest cas, el risc de pobresa s'agreuja amb situacions de trencament familiar: viduïtat, separació o divorci són processos que afecten –en termes de pobresa- molt més a les dones que als homes: en gairebé una tercera part de les llars pobres encapçalades per dones, aquestes eren vídues, separades o divorciades, xifra 8 vegades superior a la dels homes. Per tant, constatem que la vellesa i la monomarentalitat (associades als processos de trencament descrits) són trets marcadament definitoris de la pobresa femenina.

Un nivell baix d'estudis o un mal estat de salut són també dues dimensions tradicionals de la caracterització de la pobresa a Catalunya. Pel que fa al règim de tinença de l'habitatge, les llars que paguen un lloguer (habitades majoritàriament per població que no pot adquirir un habitatge en propietat) i les que tenen una vivenda en propietat i amb totes les rendes pagades (vinculades en certa mesura a una població d'edat avançada) també presenten taxes de pobresa per sobre de la mitjana.

El mercat de treball manté igualment la seva vigència en l'estructuració social i, per tant, en la definició de la població pobra i la no pobra, i aquesta situació es veu agreujada perquè, un cop fora del mercat laboral, el sistema de transferències públiques no permet el manteniment de les condicions de vida. En situacions d'inactivitat, invalidesa laboral o atur, el risc de pobresa es veu agreujat. Especialment problemàtica hauria estat l'evolució de l'atur com a definidor de pobresa, ja que Masats (1998) situa la taxa de pobresa pels aturats un 0,8% per sobre del conjunt de població (dades referents a 1990), mentre que l'any 2000, Ayllón et al. (2003) situen aquesta diferència en un 12,9%. En aquest sentit, si el nucli familiar està format per una parella, el fet que

³⁰ Masats (1998) calcula aquesta xifra en un 41% per l'any 1990.

un dels dos treballi redueix el risc de pobresa a menys de la meitat (d'un 44,4% a un 17,4%, dades de l'any 2000), i la intensitat i la severitat de la pobresa també es veuen alleujades. En cas d'inactivitat, el fet que no es trenqui del tot amb alguna petita activitat remunerada ("feineta") redueix a la meitat la taxa de pobresa.

Però el fet d'estar vinculat al mercat de treball no és un factor d'eradicació de la pobresa, i és que el seu deteriorament i la precarietat laboral fan que determinats tipus de treballs no garanteixin una millora de la situació per la població pobra. La temporalitat del contracte i el tipus de jornada laboral són nous factors agreujants de la pobresa, especialment si a la llar tan sols hi ha una persona ocupada.

Oliver (2001) estableix tres col·lectius prioritaris per a l'atenció de les Administracions Públiques en matèria de pobresa i que defineixen com a pobresa estructural, en constatar que les seves condicions de vida no milloren en períodes de bonança econòmica: els nens, les dones inactives però en edat de treballar i mares de família, i el col·lectiu de dones velles que viuen soles.

L'estudi d'Ayllón et al. (2003) també apunta a l'aparició de nous col·lectius amb risc de pobresa ascendent, els quals no estaven identificats en l'estudi de Masats (1998). En l'anàlisi de la tipologia de les llars, a més de confirmar l'elevat risc de pobresa de les llars sustentades per un individu major de 65 anys, apareixen amb força dues tipologies de llars de recent aparició: d'una banda, les llars monoparentals (30% de taxa de pobresa) i, de l'altra, les llars formades per un nucli familiar on la persona de referència ha passat a ser un dels fills, menor de 35 anys (25,8% de taxa pobresa). Hi ha una gran quantitat d'estudis que constaten la relació entre monoparentalitat, pobresa i infància. Flaquer et al. (2006) analitzen l'empobriment dels infants en les llars monoparentals, en auge a Europa. Els estudis sobre el paper dels joves en les llars pobres ha estat molt menys abordat, però hi ha referències importants³¹. Un altre dels col·lectius que experimenta elevat risc de pobresa i que no estava identificat a principis de la dècada, pel seu poc pes poblacional, és el de la nova immigració, ja que quatre de cada deu immigrants no europeus es troba en risc de pobresa (especialment en el cas d'Amèrica del Sud, Central, Àsia o Àfrica).

La caracterització de la població amb privacions manté un estret paral·lelisme amb els trets de la població amb risc de pobresa monetària, tot i que Ayllón et al. (2003) constaten certs col·lectius on cal matisar aquesta relació. En primer lloc, la població de més de 65 anys que viu sola segueix sent la més afectada per la privació, especialment en l'esfera del consum, però aquesta taxa està molt allunyada de la que pateixen en termes de pobresa monetària. Això significa que es tracta d'un col·lectiu que posseeix recursos més enllà de les capacitats monetàries presents, especialment si viuen en parella, gràcies per exemple, a la possessió de vivenda, a una disponibilitat d'estalvis, etc. Pel que fa al sexe, la privació és major en les dones, especialment en les vídues (un 33,7% patiria privació, amb problemes per satisfer les necessitats de consum bàsiques).

³¹ Vegeu, per exemple: Cantó i Mercader-Prats (2001a) o Ayllón (2009), a nivell estatal i en comparativa amb Europa.

La privació en famílies monoparentals amb nens a càrrec també es reproduïx, especialment, en l'esfera de l'habitatge i la dimensió secundària. Les famílies joves en formació també presenten greus mancances pel que fa referència a les condicions de l'habitatge, mentre que, a l'extrem oposat, les famílies formades per una parella amb fills joves a la llar són les que presenten menors índexs de privació.

Altres condicions com un baix nivell d'estudis, una mala salut de les persones de referència, la immigració, o viure de lloguer (en aquest cas, amb dèficits importants en habitatge), a més de ser factors de risc de pobresa monetària, també ho són de privació en alguna de les dimensions de l'estudi. Pel que fa al mercat de treball, el col·lectiu d'aturats pateix greus problemes de privació (40% dels aturats), sobretot en les esferes de consum, tant la bàsica com la secundària. En canvi, la invalidesa laboral o la inactivitat s'associen a un major risc de pobresa monetària que de privació. La temporalitat o la mitja jornada laboral serien altres factors de privació, especialment en l'habitatge.

En canvi, la categoria professional presenta alguns col·lectius on la privació i la pobresa monetària són força diferents: els treballadors agraris, en l'àmbit rural, tot i patir un risc elevat de tenir rendes baixes, tenen una privació menor que la mitjana global; mentre que els treballadors qualificats (serveis, indústria), lligats a àmbits urbans, no pateixen greus problemes monetaris però sí que han de fer front a una situació de privació superior a la mitjana³².

3.1.4. La distribució territorial de la pobresa a Catalunya

Els darrers anys han adquirit certa empenta a Catalunya les anàlisis sobre la distribució territorial de la renda, gràcies a la disponibilitat de fonts estadístiques oportunes. Però certes limitacions metodològiques no han facilitat que aquest exercici comparatiu s'extrapolés a l'anàlisi de la distribució territorial de la pobresa. Així, si bé ja hi havia hagut alguna proposta interessant durant els anys 70 (Miró et al. 1974), no és fins l'any 2001 que apareix una obra exhaustiva i de referència en aquest sentit (Oliver, 2001). Aquesta obra forma part del conjunt d'informes sobre la pobresa que va promoure la Fundació Un Sol Món de Caixa Catalunya, i es centra en aquest segon volum a la

³² Miró et al. (1974) ja apunten a la diversificació de les condicions de pobresa entre àmbit rural i urbà.

realització d'un mapa de la pobresa a Catalunya per a l'any 1996, prenent com a referència els àmbits comarcal i municipal.

Miró et al. (1974) ja havien identificat un doble comportament rural/urbà de la pobresa, distingint així entre la pobresa rural (pobresa de descapitalització) i la pobresa urbana (pobresa d'exploació). El reduït volum de població de les zones rurals impedeixen el desenvolupament d'aquest àmbit i la generació d'activitat humana, augmentant el risc de pobresa a les zones interiors de Catalunya. Pel que fa a les zones urbanes, destaquen la mala planificació urbanística amb habitatges de mala qualitat i manca d'equipaments, especialment als municipis del cinturó de Barcelona.

Gairebé 30 anys després, Oliver (2001) coincideix en el diagnòstic en observar dissimilituds en l'estructura de la pobresa comarcal, sobretot en la dualitat entre comarques rurals i urbanes³³. D'una banda, les taxes de pobresa més elevades es concentren a les comarques de ponent, en tota la franja de sud a nord (totes elles, excepte la Vall d'Aran i el Segrià, presenten una incidència de la pobresa superior a la mitjana catalana). Aquesta pobresa ve caracteritzada per factors com, entre altres, l'envelliment de la població o la inactivitat del sustentador principal. També a les comarques d'interior és on es donen majors taxes de pobresa en llars encapçalades per una dona. Per una altra banda, les comarques que exerceixen de pol d'atracció industrial i demogràfica, com les de la Regió Metropolitana de Barcelona i del Camp de Tarragona, presenten un altre perfil de població pobra, caracteritzat per un major component juvenil i per problemàtiques d'atur.

Per últim, les comarques que pertanyen al triangle nord-est de Catalunya (des del Vallès fins la frontera francesa) són les que pateixen menor incidència de la pobresa, totes elles per sota de la mitjana catalana. Aquest mateix estudi també analitza la distribució de la incidència de la pobresa entre els principals municipis catalans. S'observa que els municipis relativament grans (entre 50.000 i 100.000 habitants) són els que presenten bosses de pobresa més rellevants (taxa de pobresa del 16,8%), mentre que el tram superior, el de majors de 100.000 habitants (excepte Barcelona), així com els municipis de menys de 20.000 habitants, presenten les taxes de pobresa més baixes: 14,2% i 14,6% respectivament.

³³ S'alerta també del biaix que pot representar haver utilitzat com a referent el llinard de pobresa català, i no un llinard per a cada àmbit territorial, comarcal o municipal.

3.2 L'estat de la qüestió a l'Estat espanyol

A nivell estatal la producció d'estudis sobre pobresa arranca força abans que a Catalunya, i durant els anys 60 ja trobem les primeres aproximacions des d'una perspectiva absoluta a aquest objecte d'estudi (ICE, 1962; FOESSA, 1966). A partir de la dècada de 1970, amb la posada en marxa de la primera onada de l'Enquesta de Pressupostos Familiars, comencen a proliferar els estudis sobre la pobresa i desigualtat de la renda (INE, 1976 i 1977), fins a consolidar-se a finals dels 80 i la dècada dels 90 gràcies a la disponibilitat de més fonts d'informació, de major periodicitat, de la possibilitat de dur a terme anàlisis més exhaustives de les dades i, també, degut a la influència de la publicació del famós estudi sobre la pobresa i la marginació a Espanya de l'EDIS, que xifrava en 8 milions el nombre de pobres a l'Estat (EDIS, 1984) i que situava la pobresa en l'agenda del món acadèmic, polític i de l'opinió pública. A partir de la segona meitat dels vuitanta i, sobretot, durant la dècada dels noranta i el canvi de segle, els estudis sobre pobresa a l'Estat espanyol s'han caracteritzat per la seva major abundància, rellevància, i per la utilització dominant de la perspectiva relativa i, darrerament, també de la multidimensional. En aquests darrers anys també s'han incorporat intents de conceptualitzar l'exclusió social a l'Estat espanyol.

Subirats i Gomà (2003: 25) sintetitzen els enfocaments sobre la pobresa i l'exclusió social a Espanya en quatre grans eixos:

- a) Enfocament sòcio-històric. És l'enfocament dominant fins la dècada dels setanta, en un context de subdesenvolupament econòmic i de desigualtats en l'estructura social. La voluntat és la diagnòsi de necessitats per estimar els recursos necessaris per a fer-hi front.
- b) Enfocament sociològic. És vigent des de 1966, impulsat de la mà dels informes de la fundació FOESSA i de Casado (1971) i consolidat a partir dels anys vuitanta. Aquest enfocament pretén fer una anàlisi rigorosa i sistemàtica sobre què és la pobresa, relacionant-la amb altres conceptes com classe social, desigualtat, estratificació i marginació des d'una òptica multidimensional.
- c) Enfocament estructuralista. Vigent des dels anys noranta, de la mà d'autors com Tortosa (1993), que centren l'anàlisi en la qüestió social (influència francesa) i en el capitalisme com a generador de pobresa i d'exclusió.
- d) Enfocament multidimensional. A cavall de segle, intenta incloure en l'anàlisi de la pobresa dimensions com el capital físic (recursos econòmics), el capital humà

(formació, cultura) i el capital social (relacions socials i institucionals, xarxes comunitàries). Fa referència al concepte d'exclusió social com un aïllament respecte a les condicions necessàries per a una vida digna, una acumulació de problemes que impedeixen la plena participació social, un a procés dinàmic amb trajectòries d'entrada i de sortida, i com a grups de persones que resten al marge de les possibilitats que ofereix la societat.

Per a fer aquesta revisió de la literatura, de la mateixa manera que hem procedit amb l'anàlisi dels estudis empírics a nivell català, hem seguit dues directrius.

- a) La primera fa referència al temps i, a diferència de l'apartat anterior, aquí s'englobaran també estudis anteriors als darrers 10 anys. El motiu és que per a l'estudi de la pobresa al conjunt de l'Estat espanyol ja hi havia disponibilitat d'informació adequada abans de la dècada dels 90 i, per tant, trobem una presència notable d'estudis a comentar. Amb tot, la major abundància de dades durant la dècada dels 90 i inicis del segle farà que dediquem especial atenció a aquest darrer període.
- b) De la mateixa forma que hem procedit en revisar els estudis aplicats a nivell català, ara ens centrarem exclusivament en aquells estudis que han analitzat la pobresa en el conjunt de l'Estat.

3.2.1 Qüestions metodològiques

Fonts d'informació

A excepció dels estudis que treballen amb enquestes pròpies (FOESSA, 1966; EDIS, 1984), a partir dels anys setanta³⁴ la majoria d'estudis sobre la pobresa es nodreixen de les dades de l'Enquesta de Pressupostos Familiars (EPF), en les seves tres onades: 1973-74, 1980-81, 1990-91³⁵. Tot i això, com apunten Cantó et al. (2001: 7), el fet de no disposar d'una sèrie llarga d'enquestes de major periodicitat, habitual en altres països, fa impossible determinar en quin sentit els resultats obtinguts sobre pobresa es

³⁴ Anteriorment, per exemple, l'estudi d'ICE (1962) utilitzava l'Enquesta de Comptes Familiars, predecessora de l'EPF

³⁵ Per una classificació dels principals estudis sobre pobresa a Espanya en el període 1958-2000, vegeu Cantó et al. (2000: 83-88).

deuen a canvis estructurals o són el resultat net de períodes successius d'augment i disminucions de la pobresa.

En la segona meitat de la dècada dels 80 apareixen les Enquestes Contínues de Pressupostos Familiars (ECPF) que, tot i ser menys exhaustives i disposar d'una mostra considerablement més reduïda que les EPF, tenen com a principal avantatge la seva periodicitat trimestral. En la mateixa direcció, l'aparició del PHOGUE l'any 1994 posa a disposició dels investigadors una altra enquesta, aquesta vegada anual, que té el valor afegit de permetre la comparació amb altres enquestes a nivell europeu, fruit del procés impulsat per la Unió Europea d'harmonització de les fonts d'informació sobre condicions de vida. L'existència d'aquestes dues fonts d'informació ha permès que pel que fa a l'Estat, a diferència del que succeeix a nivell català, existeixi una continuïtat en la producció literària durant la dècada dels 90. Però, més enllà, també ha donat la possibilitat a alguns autors de realitzar estudis longitudinals (Garcia i Toharia, 1998; Cantó, 1996; Cantó et al., 2001), avenç metodològic que a Catalunya no comença a ser possible fins la posada en marxa del PaD.

Per altra banda, Ruiz-Huerta i Martínez (1994) i INE (1996) han exposat algunes de les limitacions de les EPF i les ECPF, en referència especialment a l'exclusió de la mostra de la població que no viu en llars privades. Cantó et al. (2000) també mostren les limitacions a les quals es veuen sotmeses els estudis longitudinals basats en les ECPF i el PHOGUE, atès que les llars es mantenen en la mostra durant un període màxim de 2 anys (sense comptar l'elevat nombre de llars que abandonen l'estudi abans de completar aquest període), la qual cosa limita les anàlisis sobre dinàmica de la pobresa a mitjà o llarg termini. Ja al segle XXI, i seguint altra vegada les directrius de la Unió Europea, l'INE posa en marxa l'Enquesta de Condicions de Vida, successora del PHOGUE, que s'estructura com a enquesta en format panell rotatiu durant 4 anys (cada any es canvia el 25% de la mostra). El fet de ser tan recent (la primera onada és de 2004) fa que la seva utilització per la literatura sigui, encara, molt limitada.

Taula 3.4. Fonts de dades disponibles per a l'estudi de la pobresa a l'Estat espanyol

Enquesta	Font	Onades
EPF	INE	1973-74, 1980-81, 1990-91
Enquesta pròpia d'àmbit nacional	EDIS	1983
ECPF	INE	1985-...
PHOGUE	INE	1994-2001
ECV	INE	2004-...

Font: Elaboració pròpia a partir de les fitxes tècniques que proporciona l'INE a la seva adreça electrònica (www.ine.es) i EDIS (1984)

En referència a les fonts d'informació, cal citar que a nivell estatal hi ha menys traves metodològiques de les que hem observat a nivell català: si bé existeixen unes limitacions comunes (s'obvia la població que no viu en llars privades, hi ha problemes per la rotació de les llars per a una anàlisi longitudinal, etc.), l'anàlisi de la pobresa a nivell estatal presenta grans avantatges, com són el major volum d'informació, de mostra, la seva regularitat i periodicitat.

Variables i llindars de pobresa

La utilització de les enquestes proveïdes per l'INE i l'adopció d'una perspectiva relativa de la pobresa són les novetats metodològiques més importants entre els anys 80 i 90. Així, la pràctica totalitat d'estudis sobre pobresa d'aquest període utilitza un llindar de pobresa relatiu i el debat es trasllada cap a quina ha de ser la variable presa en consideració, si les despeses (INE, 1976; Ruiz-Castillo, 1987; Bosch et al., 1989; Escribano, 1990), els ingressos (INE, 1977; EDIS, 1984) o les dues (Ayala et al., 1993; Ruiz-Huerta i Martínez, 1994; INE, 1996). Posteriorment, a partir de la segona meitat de la dècada dels 90 i, sobretot, a principis de segle, s'han començat a desenvolupar alguns estudis que aborden el fenomen de la pobresa des d'una perspectiva multidimensional (Martínez, 2007; Pérez-Mayo, 2003; Maestro i Martínez, 2003; Martínez i Ruiz-Huerta, 2000), amb diferents matisos metodològics, o introduint el concepte d'exclusió social (Laparra, 2001; Vidal, 2006; Subirats, 2004). A més, la majoria d'estudis multidimensionals calculen també la pobresa monetària a efectes de comparar les relacions entre els dos fenòmens.

Els principals estudis sobre pobresa dels anys 60, com els citats d'ICE (1962) i de FOESSA (1966), adopten una perspectiva absoluta, fet comprensible si tenim en compte que les principals aportacions teòriques per una perspectiva relativa tot just es començaven a plantejar en la literatura internacional. El primer d'aquests estudis presenta una novetat en incloure una escala d'equivalència en la definició de la despesa per llar (i que reproduïen el model de família tradicional: 1 per l'home, 0,75 per la dona adulta i 0,5 per nen), pràctica que es convertiria en habitual uns anys després a través de les escales proporcionades per l'OCDE. Com a font estadística utilitza l'Enquesta de Comptes Familiars de l'INE, predecessora de la futura EPF, i constata l'existència d'una forta desigualtat en el consum corrent entre les famílies més riques i

les més pobres. El segon estudi pretén identificar i quantificar les llars pobres absolutes, definint-les com aquelles que disposen d'un ingrés per llar inferior a 2.500 pessetes al mes, arribant al resultat de 7 milions d'individus pobres. Tot i això, com apunten Cantó et al. (2000: 66), i Instituto de la Mujer (2003: 189) aquest estudi presenta unes limitacions tècniques importants motivades per la utilització d'enquestes directes a les famílies i degudes a l'elevada falta de resposta.

Durant els anys 70, gràcies a la disponibilitat de la primera EPF com a nova font estadística, els principals estudis es centren a analitzar la desigualtat i la distribució de la renda (INE, 1976 i 1977), mentre que l'estudi sobre la pobresa en sí no torna a aparèixer fins la dècada dels 80, especialment gràcies a l'impacte mediàtic produït per la investigació d'EDIS (1984). A més, cal apuntar que aquesta és la primera contribució a la literatura sobre pobresa a l'Estat espanyol que adopta una perspectiva relativa i eminentment sociològica, utilitzant com a variable els ingressos per càpita, com a llindar de pobresa el 50% dels ingressos mitjans mensual, i calculant l'equivalència de membres de la llar a partir de l'escala d'equivalència clàssica de l'OCDE (primer adult: 1; segon adult: 0,7; persones a càrrec menors de 14 anys: 0,5). En estudis posteriors duts a terme per les mateixes organitzacions (Foessa-EDIS, 1998), s'estableixen quatre situacions de pobresa i precarietat:

Taula 3.5. Tipologies de pobresa i precarietat social a Foessa-Edis (1998)

Tipus	Definició	% de la renda disponible equivalent
Pobresa relativa	Precarietat social	Entre el 35% i el 50%
	Pobresa moderada	Entre el 25% i el 35%
Pobresa severa	Pobresa greu	Entre el 15% i el 25%
	Pobresa extrema	Menys del 15%

Font: EDIS-FOESSA (1998)

A finals dels 80 apareixen nous estudis que incorporen altres innovacions metodològiques i tècniques. Ruiz-Castillo (1987) racionalitza l'enfocament economicista de la pobresa a l'Estat, acostant-lo a la línia que estava duent a terme la investigació aplicada europea. Aquest estudi incorpora els primers càlculs d'índexs proposats per la literatura anglosaxona per a mesurar la desigualtat i la pobresa, i també presenta la novetat d'utilitzar la despesa anual com a variable de referència, en considerar que és un indicador més adequat que els ingressos per a la mesura de la desigualtat (donat que l'estructura de les despeses és menys variable que els ingressos a

llarg termini)³⁶. Un altre estudi vinculat a Euskadi (Govern Basc, 1987) també incorpora una novetat metodològica, en utilitzar un mètode de línia de pobresa subjectiva, construint indicadors objectius de pobresa a partir de les percepcions subjectives de necessitat de la població.

A partir de l'estudi de Ruiz-Castillo (1987), doncs, la majoria de la literatura d'àmbit estatal de la dècada dels 90 que utilitza fonts microeconòmiques es centra en l'anàlisi de la pobresa des d'una òptica relativa. A diferència del que succeïa a Europa, a l'Estat espanyol la variable més utilitzada és la despesa, i el llindar de pobresa queda definit com el 50% de la despesa mitjana equivalent³⁷. Les directrius marcades a finals dels 90 per EUROSTAT (EUROSTAT, 2001) han originat, tant en els estudis sobre la pobresa d'àmbit estatal com en la pròpia definició de pobresa per part de l'INE, una tendència a la transició cap a un nou llindar establert en el 60% de la renda mediana (Adiego i Moneo, 2004; Cantó et al., 2001; INE, 2006b).

Ja en una nova línia d'estudi de la pobresa, des d'una òptica multidimensional, Maestro i Martínez (2003) segueixen la metodologia proposada pel PNUD amb el concepte de pobresa humana (concepte que, a la vegada, beu de les aportacions de Sen) en una anàlisi sobre la feminització de la pobresa a l'Estat espanyol, a través de la construcció de quatre indicadors desagregats per Comunitats Autònomes sobre privació en salut, analfabetisme funcional, pobresa d'ingrés i exclusió social (i un índex global de pobresa humana), utilitzant diverses fonts estadístiques.

Però la literatura sobre pobresa multidimensional a l'Estat espanyol ha estat més influïda per l'obra de Townsend (1979) i opta majoritàriament per la construcció d'un conjunt d'indicadors per mesurar la privació en certes dimensions de la vida. Martínez (2007) utilitza la rica informació sobre condicions de vida proporcionada pel PHOGUE (les anàlisis es centren en les dades de la setena onada –any 2000-, tot i que s'hi inclouen altres anys a efectes comparatius) i agrupa un seguit d'indicadors en les següents dimensions: dimensió d'indicadors corrents (menjar adequat, calefacció adequada, possibilitat de vacances, retard en els pagaments, dificultats per arribar a final de mes), dimensió d'indicadors duradors (televisió, telèfon, cotxe, ordinador), dimensió

³⁶ Si bé, com hem vist, INE (1976) també utilitza les despeses com a variable de referència, es tracta d'un estudi orientat a la distribució de la renda, i no a l'estudi de la pobresa en sí. Per tant, cal remarcar el caràcter pioner d'aquest estudi de Ruiz-Castillo (1987)

³⁷ A Instituto de la Mujer (2003) s'argumenta que aquest fet es deu a la influència de l'autor sobre la comunitat acadèmica estatal en aquest àmbit.

d'indicadors de la llar (dutxa, wàter, goteres, humitats, zones podrides) i dimensió d'indicadors d'entorn (sorolls, contaminació, delinqüència).

Les dues primeres dimensions queden agrupades en una dimensió de privació bàsica, i paral·lelament s'afegeixen a l'estudi dues dimensions sense voluntat classificadora: dimensió de dificultats financeres (habitatge, deutes, rebuts, compres, dificultat d'arribar a final de mes) i dimensió de misèria (falta d'inodor, dutxa, no poder menjar carn almenys cada dos dies, falta de telèfon i televisió i determinats impagaments). A partir d'aquí es fa una selecció d'11 indicadors i es calcula la proporció de població que pateix privació en aquests indicadors, per obtenir diverses tipologies de pobresa. Pérez-Mayo (2003) també utilitza el PHOGUE, en aquest cas per l'any 1996, i, a partir de 33 qüestions relatives a la situació financera, les condicions de la llar i els béns durables, selecciona tres dimensions específiques i una dimensió global de privació, que resulta de l'agregació de les anteriors. Aquestes tres dimensions corresponen a: necessitats bàsiques (alimentació adequada, pagaments al dia, cotxe, telèfon, entre altres); condicions de la llar (falta d'inodor, humitats, fuites, entre altres) i dimensió secundària o necessitats relatives a les condicions de vida (vacances, televisió, microones, rentaplats, possibilitat de canviar els mobles desgastats)³⁸.

De fet, l'elecció d'aquesta darrera dimensió relativa a les condicions de vida és influència directa de l'exploració que fan Martínez i Ruiz-Huerta (2000). Aquests dos autors fan una anàlisi de la privació a partir dels indicadors clàssics que s'estaven treballant fins llavors a nivell europeu (que, de forma genèrica, s'agrupen en “necessitats bàsiques”, “necessitats secundàries”, “qualitat de l'entorn”, i “qualitat de la llar”) però construeixen una dimensió addicional referent a les condicions de vida, amb variables relacionades amb la situació financera i la possessió de béns duradors.

3.2.2. La pobresa a l'Estat espanyol: dades empíriques

La mesura de l'extensió de la pobresa ha estat força abundant en els darrers 20 anys gràcies a la disponibilitat de dades, especialment les proporcionades per les EPF (1973-74, 1980-81, 1990-91) i pel PHOGUE (1994-2001), obtenint així un grapat de taxes de pobresa per diferents anys i segons diferents opcions metodològiques. Aquesta disponibilitat informativa ha permès que el món acadèmic analitzés l'evolució de la

³⁸ En aquest sentit, cal fer notar que diversos estudis es retroalimenten metodològicament: les dimensions són les mateixes que les treballades per Ayllón et al. (2003).

pobresa a l'Estat espanyol de forma continuada, cosa que no ha succeït en l'àmbit català on, com hem vist (apartat 2.2), la limitació de les dades provoca la pràctica inexistència d'estudis sobre pobresa i desigualtat social al llarg de la dècada dels 90.

Anteriorment, seguint criteris absoluts, l'estudi de Foessa (1966) ja havia quantificat en 7.000.000 el nombre d'individus pobres (1.630.000 llars), amb uns ingressos per llar inferiors a les 2.500 pessetes/any/família. La posada en marxa de la primera EPF l'any 1973-74 ve marcada per un menor interès sobre el fenomen de la pobresa: la utilització de les dades provinents de les EPF s'orienta més a l'estudi de la desigualtat de rendes que no a l'avaluació de la pobresa en si mateixa. És a partir de finals dels 80 quan la pobresa recupera rellevància dins el món acadèmic i comencen a aparèixer estudis (Ruiz-Castillo, 1987; Bosch, et al. 1989) que fan un exercici retrospectiu per calcular l'evolució de la pobresa en els 15 anys anteriors (concretament, servint-se de les onades de les EPF de 1973-74 i 1980-81 i de les ECPF des de l'any 1985). L'EPF de 1990-91 suposa la consolidació d'aquesta tendència i fa que es multipliquin els treballs que estudien la pobresa, servint-se també (tot i que en menor mesura) de les ECPF. El PHOGUE, per últim permet continuar l'anàlisi durant els anys 90 i facilita, juntament amb l'ECPF, l'aparició dels primers estudis longitudinals sobre la pobresa (Pena, 1996; Cantó, 1996 i 2000; Cantó et al., 2001; García i Toharia, 1998; Cantó et al., 2001; Adiego i Moneo, 2004).

La gran varietat de taxes de pobresa obtingues pels diferents estudis obliga a fer una anàlisi acurada de totes les metodologies utilitzades per tal de copsar les diferències. En aquest sentit, el proper apartat traçarà les principals etapes per les quals ha anat evolucionant la incidència de la pobresa a l'Estat espanyol.

La incidència, intensitat i durada de la pobresa a l'Estat espanyol

La lectura de la literatura sobre l'abast de la pobresa a l'Estat espanyol permet constatar que, durant la dècada de 1970 (és a dir, en el període que va de la primera onada de l'EPF 1973-74, a la segona onada de 1980-81), la pobresa relativa es redueix significativament. Bosch et al. (1989) quantifiquen aquesta reducció en gairebé un 1% (taxa de pobresa del 17,9% l'any 1973 al 17% l'any 1980, en tots dos casos agafant els individus, i no les llars, com a unitat d'anàlisi), i utilitzant la renda com a variable i un llindar de pobresa establert en el 50% de la renda mitjana estatal. Per aquest mateix període, INE (1996) també constata la reducció de la pobresa, si bé amb diferències en

els resultats obtinguts fruit de l'ús d'una distinta metodologia. En aquest cas, la pobresa hauria passat del 22% l'any 1973 al 20,6% l'any 1980, tenint en compte la variable despesa; i del 21,4% l'any 1973 al 19,9% l'any 1980, si es té en compte la variable renda (en tots els casos en referència a les llars).

Escribano (1990) calcula altra vegada les taxes de pobresa agafant, aquesta vegada, les llars com a unitat de consum i utilitzant el 50% de la despesa mitjana com a llindar de pobresa: si bé els resultats mostren unes taxes de pobresa superiors a les calculades per un estudi similar l'any anterior (Bosch et al., 1989), es torna a constatar la reducció de la pobresa en gairebé un 1% durant la dècada dels 70. Aquest darrer estudi d'Escribano, gràcies a l'ús de dades de l'ECPF, enceta també l'anàlisi de l'evolució de la pobresa durant els anys 80, i demostra que durant el primer quinquenni dels anys 80 la crisi econòmica va fer augmentar la taxa de pobresa a l'Estat espanyol (l'any 1985 la taxa és del 18,3% -superior a la de 1980- tot i que posteriorment es dona una altra reducció de l'abast de la pobresa fins el 1987, any en el qual l'extensió de la pobresa afecta un 16% de la població). De fet, en plena crisi econòmica es publica l'estudi d'EDIS (1984) on s'apunta a l'existència de 8 milions de pobres a l'Estat. Tot i l'augment de la pobresa durant el primer quinquenni de la dècada dels 80, el saldo final d'aquesta dècada apunta a una reducció d'aquesta, tal com mostren Ayala et al. (1993)³⁹, Ruiz-Huerta i Martínez (1994)⁴⁰, i INE (1996)⁴¹.

Fent l'agregació total dels resultats analitzats, comprovem que el període 1973-1990 es salda amb una reducció global de l'extensió de la pobresa a l'Estat espanyol, tot i el període de crisi dels primers anys 80, i que aquesta reducció de la pobresa és més acusada si s'utilitzen els ingressos com a variable que utilitzant les despeses. A INE (1996), l'únic estudi que engloba les dades de les tres onades de l'EPF sota una mateixa metodologia, la reducció de la taxa de pobresa entre 1973 i 1990 varia entre un 3% (variable despeses, llar com a unitat de consum) i un 4,8% (variable ingressos, llar com a unitat de consum).

Cantó et al. (2001), comparant les dades que obtenen de l'ECPF sobre pobresa absoluta i relativa, mostren que la reducció de la pobresa durant la segona meitat de la dècada de 1980 es deu més a l'augment econòmic experimentat que a una major redistribució dels

³⁹ Reducció d'un 1,1% de la taxa de pobresa entre 1980 i 1990 utilitzant la variable despesa, i d'un 3,2% en el mateix període utilitzant la variable ingressos.

⁴⁰ Reducció de la taxa de pobresa en el mateix període utilitzant la variable despesa i d'un 3,4% utilitzant la variable ingressos.

⁴¹ Reducció de la taxa de pobresa en un 1,6% utilitzant la renda, i d'un 3,3% utilitzant els ingressos, també entre 1980 i 1990.

recursos cap a la població pobra. Així, el percentatge de població pobra entre 1985 i 1991 disminueix d'un 20% a un 15%, aproximadament, però a partir de la nova crisi de principis de la dècada de 1990 es detecta un altre canvi de cicle que estronca la tendència general de reducció de la pobresa, i es situa entorn el 17%-18% a mitjans d'aquesta dècada.

Adiego i Moneo (2004) constaten, amb dades del PHOGUE, que els efectes d'aquesta crisi s'allarguen fins a finals de la dècada ja que, segons els seus càlculs (establint un llindar de pobresa basat en el 60% de la renda mediana) la taxa de pobresa entre 1994 i 1997 va créixer del 19,6% al 20,4%, mostrant, doncs, que la recuperació dels efectes de la crisi econòmica va ser força lenta. Amb el canvi de segle, l'abast de la pobresa torna a decreixer fins un 18,8% l'any 2001. Les dades que l'INE publica a la seva adreça electrònica, provinents del PHOGUE i de l'ECV, van en la mateixa direcció i apunten a un augment de la pobresa fins el 1997 (20,3%), una lleugera reducció i estancament els anys següents fins el 2001 (en taxes properes al 19%), i un nou augment del percentatge de població pobra fins l'any 2004 (19,8% de la població), amb un estancament posterior en aquests percentatges (19,6% l'any 2008).

D'aquesta manera, els diferents resultats obtinguts per la literatura indiquen que els darrers anys (1992-2008) signifiquen el període més perllongat dels darrers 30 anys en el qual no s'aconsegueix reduir la pobresa de forma sostinguda. Per contra, s'evidencien signes d'estancament i fins i tot, en alguns anys, d'augment de l'abast de la pobresa, fins i tot quan el creixement econòmic ha estat notable.

En les taules 3.3 i 3.4 apreciem sintetitzades les diverses taxes de pobresa que ha calculat la literatura d'àmbit estatal. Les hem dividit en dues taules per remarcar els dos períodes diferenciats de reducció de la pobresa (taula 7) i estancament (taula 8). Entre els anys 1990 i 1994 no hi ha dades detallades, però seguint Cantó et al. (2001) podem afirmar que la pobresa es redueix fins l'any 1991 i comença a augmentar posteriorment fins el període del qual ja hi ha informació.

Taula 3.6. Taxes de pobresa estatals en el període 1973-1990⁴²

Autors	Origen dades	1973	1980	1985	1986	1987	1990
Bosch et al. (1989)	EPF	17,9	16,8	-	-	-	-
Escribano (1990)	EPF i ECPF	18,9	17,9	18,3	17,6	16	-
Ayala et al. (1993)	EPF	-	16,2	-	-	-	13

⁴² Bosch et al. (1989) i Ruiz-Huerta i Martínez (1994) calculen la taxa de pobresa per individus. La resta ho fa per llars. Excepte Bosch et al. (1989) i Escribano (1990), que utilitzen les despeses, tota la resta utilitza la variable ingressos. Tots els estudis situen el llindar de pobresa en el 50% de la mitjana estatal.

Ruiz-Huerta i Martínez (1994)	EPF	-	18,4	-	-	-	15
INE (1996)	EPF	21,4	19,9	-	-	-	16,6

Font: Elaboració pròpia a partir dels autors citats i Cantó et al. (2001)

Taula 3.7. Taxes de pobresa estatals en el període 1994-2004⁴³

Autors	Adiego i Moneo (2004)	INE
Origen dades	PHOGUE	PHOGUE i ECV
1994	19,6	-
1996	-	18,2
1997	20,3	20,3
1998	-	18,2
1999	18,9	18,9
2000	-	18,4
2001	18,8	18,8
2004	-	19,9
2005	-	19,8
2006	-	19,9
2007	-	19,7
2008	-	19,6

Font: Adiego i Moneo (2004), INE (2006a) i dades publicades a la pàgina web de l'INE (www.ine.es)

A més d'aquests resultats transversals, la disponibilitat de fonts d'informació que aporten dades en format panell ha permès el desenvolupament d'una incipient literatura que aborda la pobresa des d'una anàlisi longitudinal i que permet incorporar el concepte de permanència en la situació de pobresa. Garcia i Toharia (1998) i Cantó (1996) són els primers autors en dur a terme anàlisis dinàmiques, mesurant els fluxos d'entrada i sortida de la pobresa. La primera obra analitza la relació entre la mobilitat de la part baixa de la distribució de la renda, l'atur i la rotació laboral i conclou que el sexe i el nivell d'estudis del sustentador principal, i el nombre de membres a la llar, determinen la possibilitat de la llar d'entrar o sortir de la pobresa, si ve reconeixen que existeix una elevada rotació en les llars que entren i surten de la pobresa. Cantó (1996) estima fluxos per les llars amb diferents característiques socioeconòmiques i indica que la probabilitat de sortir de la pobresa està relacionada amb el període en el qual s'ha romàs en ella i que aquesta permanència ve determinada pel nivell d'estudis de la persona de referència i per la mida de la llar.

⁴³ Tots els estudis utilitzen la mateixa metodologia: variable ingressos, llindar de pobresa del 60% de la mediana, unitat de consum: llar.

Cantó et al. (2001), constaten que la reducció de la pobresa de finals de la dècada dels 80 es deu a un descens en la taxa d'entrada a la pobresa, més que a un augment de la taxa de sortida. En canvi, el període següent d'augment de la pobresa ve donat, alhora, per un augment de la taxa d'entrada i per un descens en la de sortida. Els autors també detecten una mobilitat important de les llars en l'estructura de la distribució de les rendes (i, per tant, això implica un gran contingent de població que es troba en situació vulnerable), però la intensitat d'aquesta mobilitat de rendes és dèbil, i la majoria de salts es produeixen entre dos decils adjacents. En qualsevol cas, apunten que mentre la possibilitat de caure en la pobresa ve molt determinada per la posició en l'escala d'ingressos (propera o no al llindar), la possibilitat de sortida no està tan influenciada per aquest factor, ja que entre la població pobra són freqüents els augments sobtats en l'escala d'ingressos (relacionats amb les transicions demogràfiques i del mercat de treball que experimenten els individus).

Aquest mateix estudi és dels pocs que analitza l'evolució de la intensitat de la pobresa a l'Estat espanyol, en aquest cas durant el període 1985-1995. Apunta que, fins a principis dels 90, a més de la reducció de la seva incidència, la pobresa també va perdre intensitat (*distància* entre la població pobra i el llindar de pobresa), però a partir de l'any 1989, tot i que es segueix reduint el nombre de persones considerades com a pobres, ja comença a augmentar la intensitat de la pobresa, com a fet premonitori del posterior augment del percentatge de població pobra. Finalment, es detecta que el període de reducció de pobresa de finals dels 80 afavoreix la població més pobra dins del conjunt de pobres, mentre que el posterior augment perjudica de forma homogènia tot el col·lectiu.

Adiego i Moneo (2004), per la seva part, fan una anàlisi de la pobresa persistent utilitzant també la informació aportada per les vuit onades del PHOGUE (1994-2001). La població pobra persistent es defineix com aquella que ha estat considerada pobra en l'última onada de l'enquesta i, almenys, en dos dels tres anys anteriors, amb un llindar de pobresa del 60% de la renda mediana. Els autors calculen que durant la segona meitat de la dècada dels 90 la pobresa persistent es va reduir a l'Estat espanyol, situant-se en un 10,5% de la població l'any 2001, una de les més elevades dels països comunitaris.

La privació a l'Estat espanyol

Les investigacions sobre privació multidimensional a l'Estat espanyol són, com ja hem comentat, molt recents, donat que fins la posada en marxa del PHOGUE l'any 1994 la

disponibilitat de fonts d'informació que incloguessin indicadors de diferents dimensions era molt limitada. La majoria d'estudis fan una anàlisi de la possessió o carència de certs indicadors en unes àrees molt determinades que, sintèticament, podem agrupar en béns bàsics, béns d'habitatge, i béns secundaris⁴⁴. Tot i que totes les investigacions utilitzen les mateixes fonts estadístiques, l'elecció de diverses opcions metodològiques (el tipus d'indicadors i el número, la construcció de les dimensions i els models aplicats) fa que els resultats obtinguts pels diferents estudis donin una visió pròpia i, a la vegada complementària, del fenomen de la privació.

Martínez (2007) fa una selecció de 21 indicadors, agrupats en 4 dimensions (béns corrents, béns duradors, entorn i habitatge), i procedeixen a comparar-ne l'evolució durant els 7 anys del període de vigència del PHOGUE. D'aquests indicadors, un subconjunt d'11 conformen la dimensió bàsica de privació, que servirà per identificar la "pobresa consistent": conjunció entre pobresa monetària i carència en 3 o més d'aquests 11 indicadors i que, per tant, identificaria els col·lectius amb major risc d'exclusió social. La taxa de privació (carències en 3 o més indicadors) es situava en el 19% l'any 2001, la qual cosa suposava una reducció en 12 punts respecte l'any 1994 i que, per tant, apunta que durant la segona meitat de la dècada dels 90 el creixement econòmic va servir, de forma notable, per millorar la qualitat de vida dels ciutadans. Malgrat això, els resultats obtinguts apunten que la relació entre pobresa monetària i privació, si bé és notable, no és automàtica: així, l'any 2000 tan sols un 39% dels pobres tenia també carències en 3 o més ítems de privació⁴⁵. Entre la població que pateix privació en almenys tres ítems, la impossibilitat de gaudir d'unes vacances pagades almenys una setmana a l'any (97%), el fet de no disposar d'una calefacció adequada (93%) i la manca d'ordinador (72%) són les carències més esteses. Per contra, la privació d'altres béns més necessaris o més accessibles (com la possibilitat de menjar carn o la possessió d'un televisor) està pràcticament eradicada, i s'evidencia així que l'estratègia de les famílies en situacions problemàtiques consisteix en assegurar-se la provisió d'aquests determinats béns essencials i desistir de la resta de béns fins un millor escenari econòmic.

La investigació de Pérez-Mayo i Fajardo (2003) pertany al grup de treballs que utilitzen diverses tècniques econòmiques per acostar-se d'una forma alternativa al problema

⁴⁴ Alguns estudis (Ayala i Navarro, 2007; Pérez-Mayo i Fajardo, 2003) realitzen l'anàlisi multidimensional centrant-se exclusivament en la dimensió de la llar.

⁴⁵ Relació que va en la mateixa línia de la que obtenen Ayllón et al. (2003), i Martínez i Ruiz-Huerta (2000).

de la mesura multidimensional de la privació: utilitzant el mètode de classes latents. En aquest estudi, amb dades del PHOGUE de l'any 1996, treballen a partir d'un conjunt de 10 variables referides a la capacitat de satisfer les necessitats de la llar, i també inclouen al model una variable sobre la capacitat de fer front a aquestes necessitats amb els ingressos mensuals de la llar. Els resultats del model els porten a diferenciar entre tres grups de població. El primer (40,1% de la població) es caracteritza per la capacitat de satisfer totes les necessitats, amb un nivell de benestar elevat. El segon grup (47,8% de la població) no pot satisfer necessitats com la calefacció adequada, les vacances fora de casa o la renovació parcial del mobiliari, però sí que pot assumir necessitats com menjar carn o peix cada dos dies o la compra de vestimenta. Un darrer grup, compost pel 12,1% de la població no pot fer front a cap necessitat, excepte les més bàsiques com la del menjar i, parcialment, la de la vestimenta.

D'altra banda, Pérez-Mayo (2003) realitza un exercici similar però aquesta vegada amb dades de l'any 1996 i ampliant el camp d'anàlisi a tres dimensions: necessitats bàsiques, habitatge, i necessitats secundàries, en aquest cas a partir de 23 indicadors. Els resultats conclouen que es pot classificar la població en tres grups per cada dimensió: un primer grup que satisfà les necessitats sense problemes, un segon grup que en satisfà la majoria però presenta dificultats, i un tercer grup amb un elevat nivell de privació. Aquest darrer grup representa el 9% de la població en el cas de la dimensió de necessitats bàsiques, el 2% pel que fa a la dimensió d'habitatge, i el 28,2% pel que fa a la dimensió de necessitats secundàries.

Martínez i Ruiz-Huerta (2000) apunten a la relació imperfecta entre pobresa monetària i privació en diversos àmbits, per la qual cosa un mateix nivell d'ingressos no té sempre els mateixos efectes en el nivell de vida. Així, argumenten que, en l'anàlisi de la pobresa, cal buscar nous mètodes que vagin més enllà del reduccionisme monetari i que cobreixin les diverses dimensions del fenomen, tot i que alerten del camí que queda per solucionar determinats problemes amb els quals s'enfronta la perspectiva multidimensional, com la selecció dels indicadors a mesurar, l'elecció de les diverses dimensions que expliquin la pobresa, o la possibilitat de generar índexs de privació que puguin ser comparats a escala internacional.

L'anàlisi multidimensional de Maestro i Martínez (2003) utilitza un enfocament que pretén aplicar el traç teòric de la teoria de les capacitats de Sen (1995, 1999) mitjançant una anàlisi territorial de la pobresa humana i de la pobresa humana relativa al gènere a

l'Estat espanyol. L'indicador de pobresa humana es correspon amb l'IPH2 del PNUD⁴⁶, per a països desenvolupats, que inclou les dimensions de salut, analfabetisme funcional, pobresa d'ingrés i exclusió social. La màxima privació es dona en l'analfabetisme funcional, i afecta el 29% de la població⁴⁷, mentre que queden força enrere la privació d'ingrés (13,6%), l'exclusió social (7,6%) i la privació de salut (7%). En la mateixa línia que altres estudis citats, també apunten a la imperfecta relació entre privació d'ingrés i pobresa humana: si la primera abastava el 13,6% de la població estatal el 1997, mentre que la pobresa humana augmentava fins sobrepassar el 19%.

3.2.3. Els perfils

L'estudi de les característiques de la població pobra i dels principals factors de risc d'empobriment s'ha abordat a l'Estat espanyol tant des d'una òptica global, és a dir, analitzant un conjunt de característiques socioeconòmiques més o menys àmplies en funció de la tria de l'autor; com des d'una òptica restringida a l'anàlisi d'uns col·lectius concrets en els quals es detecta un elevat risc de pobresa.

Ayala, Martínez i Sastre (2006), i Cantó et al (2001) estudien l'evolució de la pobresa infantil. El darrer estudi analitza l'evolució d'aquesta durant el període 1973-1990, i apunta que la pobresa infantil no va disminuir i que, sota algunes definicions, fins i tot va augmentar. Flaquer et al. (2006) alerten que la falta de protecció social vers les famílies vulnerables fa que els nens que viuen en situació de pobresa tinguin elevades possibilitats de veure com aquesta es fa permanent, especialment si viuen en llars monoparentals, ja que demostren empíricament com aquests nens tendeixen a abandonar prematurament el món educatiu i com les seves llars presenten importants índexs de privació. Altres investigacions aborden la pobresa juvenil, donant un èmfasi especial al rol dels joves dins les seves llars. Aquestes investigacions reben un tractament especial en el capítol 6 d'aquesta tesi.

Com indiquen diferents autors (Tortosa, 2001; Brunet et al., 2008) un altre factor d'interès que està sent oblidat per la literatura sobre pobresa és el gènere. Dins l'escàs volum d'aportacions entorn a la pobresa per raó de gènere, Maestro i Martínez (2003) apunten que l'índex de pobresa humana és superior pel gènere femení, especialment en

⁴⁶ Vegeu: PNUD (1997)

⁴⁷ Aquesta taxa dobla la que calcula el PNUD per a l'Estat espanyol el mateix any. La diferència rau en la forma alternativa que proposen els autors per mesurar aquest índex (vegeu Maestro i Martínez, 2003: 70).

la dimensió d'analfabetisme funcional i d'exclusió social. A més, apunten que en les llars pobres és molt probable que les dones pateixin discriminació d'ingrés o de despesa respecte als homes, ja que estan més excloses del mercat de treball que els homes i tenen més càrregues familiars. Laparra (2001) remarca que aquest és el cas de les llars monoparentals (especialment les monomarentals) i d'aquelles llars encapçalades per dones vídues, que són un dels grups socials més vulnerables. Gradín et al. (2008) quantifiquen l'impacte dramàtic que la discriminació salarial per raó de gènere té sobre la pobresa i conclouen que, si bé la inserció femenina al mercat de treball és un factor que protegeix la llar davant la pobresa, aquest efecte es veu restringit per la discriminació salarial que pateixen les dones: la pobresa es reduiria aproximadament a la meitat en les llars on hi ha dones ocupades per compte aliè si no existís una discriminació salarial per raó de gènere. Les llars monomarentals i les constituïdes per una dona que viu sola també veurien alleugit el seu risc davant la pobresa.

Altres aportacions importants de la literatura no es centren en un col·lectiu concret sinó que analitzen un conjunt de factors socioeconòmics que es relacionen directament amb el risc de pobresa. En aquest punt destaquem l'aportació d'Adiego i Moneo (2004), que detecten un alt risc de pobresa en les dones, els menors de 15 anys i els majors de 65, la població amb estudis bàsics o sense estudis, en els aturats o inactius, i en llars en les quals el nombre de persones dependents és relativament important sobre el total de persones de la llar (llars monoparentals amb almenys 1 fill dependent, llars amb 2 adults i almenys 3 fills dependents, llars unipersonals formades per persones dependents). Extraient algunes dades del treball, amb dades de l'any 2001 s'observa que, a mesura que s'acumulen aquestes característiques, augmenta el percentatge de llars pobres: per exemple, la taxa de pobresa femenina era d'un 20,3%, però augmentava fins un 24,2% si les dones eren majors de 65 anys, fins un 25,5% si eren menors de 15 anys, i fins un 29,8% si no tenien estudis o tenien estudis primaris. A més, també detecten que alguns col·lectius tradicionalment allunyats de la pobresa mostren un augment de la vulnerabilitat: l'exemple més rellevant és el de les dones amb titulació universitària, que entre 1994 i 2001 veuen com la seva taxa de pobresa passa del 2,8% al 6,8%.

3.2.4. Distribució territorial de la pobresa a l'Estat espanyol

En els darrers anys ha proliferat l'estudi de la distribució territorial de la pobresa⁴⁸, com podem observar en alguns estudis que ja hem citat en altres apartats: Ruiz-Castillo, (1987), INE (1996), Ruiz-Huerta i Martínez (1994), García i Martín (1994), EDIS-FOESSA (1998), Maestro i Martínez (2003). Aquests utilitzen un llindar estatal de la pobresa, idèntic per a totes les Comunitats Autònomes, per la qual cosa cal citar el treball de Del Río i Ruiz-Castillo (1999), que si bé no centra la seva anàlisi en la geografia de la pobresa, si que hi dedica part dels esforços, amb la novetat que es fa ús tant del llindar estatal com dels llininars territorials de pobresa relatius a cada Comunitat Autònoma. La importància de l'estudi territorial de la pobresa queda constatada en els càlculs de Ruiz-Huerta et al. (1995) que conclouen que la reducció de la desigualtat de rendes en la dècada dels 80 es deu, en una tercera part, a les convergències regionals entre les diferents Comunitats Autònomes.

Sintèticament, la literatura confirma les zones del sud de l'Estat com les que pateixen més incidència de la pobresa i la pobresa extrema. Així, Andalusia, Múrcia i Extremadura lideren la majoria de classificacions, mentre que altres Comunitats com Galícia, Castella i Lleó, Canàries i les ciutats autònomes de Ceuta i Melilla es situen en un segon terme i adquireixen major o menor importància en funció de la metodologia utilitzada. Per contra, les regions del nord (Navarra, País Basc, La Rioja, Cantàbria) i altament urbanes (Balears i Madrid) es situen a la cua de la pobresa estatal. A més, l'evolució de la pobresa entre 1973 i 1990 també apunta a certes disparitats (Martín-Guzmán et al., 2001), ja que la principal reducció es dona en Comunitats situades al nord com Castella-Lleó i Galícia ja que, com apunten, la reducció de la pobresa està estretament lligada a l'augment del nivell d'estudis de la població i, per tant, la distribució territorial de la pobresa varia en funció d'aquest. La pobresa subjectiva es distribueix de forma idèntica a la pobresa monetària, però en aquest cas els percentatges són molt menors, la qual cosa confirma que la percepció de la pobresa ve molt determinada per l'entorn més immediat de la població. Pel que fa a l'anàlisi municipal, la relació entre pobresa i nombre d'habitants l'any 1990 és inversa, coincidint amb la idea d'una pobresa *rural* que ja apuntaven Oliver (2003) per a Catalunya, l'any 1996; i Miró et al. (1974) per a la Catalunya dels anys 70.

⁴⁸ Podeu trobar una síntesi dels estudis territorials a: Cantó et al. (2000)

3.3. Recapitulació

Aquest tercer capítol de la tesi doctoral ens ha servit per abordar les investigacions sobre pobresa i exclusió social (aquestes darreres estan molt menys generalitzades) abordades a Catalunya i a l'Estat espanyol.

Pel que fa a Catalunya, hem vist que la literatura sobre pobresa no es consolida fins la segona meitat de la dècada de 1990, gràcies a la posada en marxa de noves fonts d'informació representatives per a l'àmbit català, que garanteixen una major periodicitat, regularitat i exhaustivitat de les dades. Si bé la majoria d'aquests darrers estudis han utilitzat variables monetàries i han abordat l'estudi de la pobresa relativa, darrerament ja han aparegut estudis que s'acosten a la vulnerabilitat social des d'una aproximació multidimensional. És de preveure que, tal com succeeix arreu d'Europa i gràcies a la major disponibilitat d'informació en aquest sentit, aquesta serà una línia d'investigació creixent en el futur.

De la lectura de les dades n'hem d'extreure una conclusió clara: el creixement econòmic global de la dècada de 1990 i dels primers anys de la dècada de 2000 no ha afavorit una millora en la igualtat de rendes, en la reducció de la incidència de la pobresa ni de la seva intensitat. En aquests tres indicadors l'evolució està estancada o, fins i tot, lleugerament a l'alça. L'any 2008, el 16,6% de la població catalana estava sota el llindar de la pobresa, el 20% de població amb major renda n'acumulava 4,8 vegades més que el 20% menor, i l'anàlisi de la intensitat revelava que la distància mediana de la renda de la població pobra respecte al llindar de pobresa era d'un 29,4% d'aquest llindar, la més elevada de la dècada.

A més de l'agregació de la població pobra, els diversos estudis també han fet esforços per caracteritzar els trets que defineixen els col·lectius de pobres. Els col·lectius tradicionalment vulnerables (vellesa, viduïtat, aturats, inactius) apareixen en la totalitat d'estudis, però també destaca l'emergència de nous col·lectius de pobres que no estaven tan clarament identificats a principis de la dècada de 1990, principalment: joves que viuen amb els pares i que són qui aporten majors ingressos a la llar, famílies joves de recent creació, població immigrant, població ocupada en condicions precàries i llars monomarentals. A més, es constata una divisió territorial de la pobresa entre les zones rurals (lligada a la vellesa i a la inactivitat) i les zones urbanes (més característica de la joventut i l'atur).

Pel que fa a l'Estat espanyol, hem observat que la investigació sobre pobresa prolifera a partir de la segona meitat de la dècada de 1980. La manca d'estudis anteriors rellevants i la possibilitat d'accedir a dades retrospectives referides a la dècada anterior van comportar que gran part dels primers estudis es dediquessin a comparar l'evolució de la pobresa durant els anys 70 i 80. Aquests estudis, la pràctica totalitat dels quals ja utilitzen una perspectiva relativa, detecten una reducció global de la incidència de la pobresa durant el període 1973-1990. Posteriorment, igual que hem detectat pel cas català, el creixement econòmic no ha suposat tampoc per al cas espanyol un avenç en la reducció de la pobresa: es constata un augment de la pobresa fins el 1997 (20,3%), una lleugera reducció i estancament els anys següents fins el 2001 (en taxes properes al 19%), i un nou augment del percentatge de població pobra fins l'any 2004 (19,8% de la població), amb un estancament posterior en aquests percentatges (19,6% l'any 2008).

D'aquesta manera, els diferents resultats obtinguts per la literatura indiquen que els darrers anys (1992-2008) signifiquen el període més perllongat dels darrers 30 anys en el qual no s'aconsegueix reduir la pobresa de forma sostinguda. Per contra, s'evidencien signes d'estancament i fins i tot, en alguns anys, d'augment de l'abast de la pobresa, fins i tot quan el creixement econòmic ha estat notable.

La distribució territorial de la pobresa remarca la dualitat que a Catalunya es detectava en el binomi rural-urbà. En el cas de l'Estat espanyol la segregació es dona entre les Comunitats Autònomes del sud, amb una elevada incidència de la pobresa (Extremadura, Andalusia, Castella la Manxa, Múrcia, Canàries i les ciutats autònomes de Ceuta i Melilla ocupen sempre les primeres posicions pel que fa a risc de pobresa, també l'any 2008), i les del nord, amb una afectació molt menor (especialment en el cas de Navarra i el País Basc). A més, algunes Comunitats Autònomes del nord, com Galícia o Castella i Lleó, serien les que més haurien millorat en aquest aspecte. En tot cas, cal alertar que la majoria d'estudis sobre la distribució territorial de la pobresa a l'Estat treballen amb un llindar de pobresa calculat de manera global, és a dir, comú per a tots els territoris, i no amb llindars específics per a cada Comunitat Autònoma, la qual cosa tendeix a augmentar les disparitats regionals.

En darrer terme, els estudis sobre privació material tant a Catalunya com a l'Estat espanyol apunten a dues direccions: d'una banda, que pobresa monetària i privació material no vénen sempre donades de la mà; d'una altra banda, que la privació en el camp del consum bàsic i de l'habitatge és menor i té un comportament més rígid que la privació en el camp del consum secundari. L'estratègia de les llars en aquest camp

passa, doncs, per assegurar-se la provisió material en les dues primeres dimensions (garantir l'accés a productes de consum d'estricta necessitat, així com disposar d'un bon estat de l'habitatge), i sacrificar si cal –en períodes de dificultats financeres- aquells elements secundaris del consum.

UNIVERSITAT ROVIRA I VIRGILI
LES POBRESES DE LES JOVENTUTS. FORMES DE VULNERABILITAT SOCIAL JUVENIL
Francesc Valls Fonayet
Dipòsit Legal: T. 1424-2012

Capítol 4 - La construcció sociològica de la joventut. Aspectes teòrics, metodològics i conceptuals

“Tal com va el món, vindrà un dia en què ser jove serà un mèrit”

Fuster (1981)

4.1 Introducció

En aquest quart capítol de la tesi doctoral encetem el tractament al concepte de joventut. En concret, proposem una revisió dels fonaments conceptuals d'algunes de les principals línies d'investigació social en matèria de joventut presents a Catalunya i a l'Estat: la perspectiva empirista, la crítica nominalista i la sociologia de la transició. Abans, volem destinar aquesta introducció a comentar algunes de les especificitats de la sociologia de la joventut, donant especial èmfasi a la producció realitzada al nostre territori.

4.1.1 El context i la pluralitat d'aproximacions

Malgrat l'enorme volum d'estudis que els darrers anys han abordat la joventut des de les ciències socials (Comas, 2007), la sociologia de la joventut és una disciplina, a Catalunya i a l'Estat, encara recent. Aquesta manca de tradició científica explica les tres limitacions que hi detecten París et al. (2006: 292-295): a) la feblesa institucional de la investigació científica, expressada a través dels reduïts pressupostos que s'hi destinen; b) la manca de debat públic i acadèmic, i c) la manca de vinculació entre investigació i pràctica, tant entre universitats com entre aquestes i l'Administració Pública.

Aquestes debilitats tenen com a conseqüència algunes de les característiques específiques de l'estudi de la joventut en el nostre territori, com ara:

- a) La poca investigació rellevant sobre la posició dels joves en l'estructura social, sobre la immigració, participació i sobre temes relatius a la salut, en contraposició a la forta tradició que els estudis culturals, sobre processos de maduració psicològica, el mercat de treball i l'educació han tingut en l'àmbit de la joventut.

- b) Una manca d'anàlisis i avaluacions rigoroses dels efectes de les polítiques públiques sobre les condicions de vida dels joves i el seu impacte en la posició d'aquests en l'estructura social.
- c) Una escassa atenció a la relació entre les transformacions en l'esfera cultural (àmbit d'estudi de les perspectives que contempen els joves com una etapa de la vida i que observen els joves com a *problema*) i les transformacions en l'esfera material (àmbit d'estudi de les perspectives que contempen la joventut com una transició a la vida adulta i que es centren en els problemes dels joves), que relacioni esferes com l'oci o les identitats amb el mercat de treball o la vulnerabilitat dels joves.
- d) L'absència de mecanismes de monitorització de les polítiques públiques destinades a la joventut, tant pel que fa a la diagnosi, al disseny i a l'avaluació.
- e) Un aïllament entre les diferents disciplines acadèmiques, que s'ocupen principalment de temes molt especialitzats que tenen a veure amb la joventut i que són propis de la disciplina específica (tot i que des de la sociologia s'ha avançat cap a la interdisciplinarietat i cap al tractament polièdric de la joventut). Això ha facilitat la separació existent entre metodologia quantitativa i qualitativa en l'estudi de la joventut al nostre territori.

Aquestes febleses ens alerten que tota revisió teòrica de les conceptualitzacions sobre la joventut ha de mirar de reüll el context social i polític en el qual s'emmarquen. I encara més si es tracta, com és el cas, d'una disciplina jove i poc consolidada davant les incursions d'altres esferes externes al món acadèmic. I això cal tenir-ho present perquè, com apunta Mauger (1994b: 21), les classificacions socials entre edats són el resultat d'un treball flexible de delimitació, definició, representació i construcció d'identitat de la joventut en tres nivells:

- a) En un nivell cognitiu ordinari, on la idea de joventut es deu a l'atracció mediàtica que suscita en àmbits com els mitjans de comunicació o el consum, que poden impregnar la imatge social que es té dels joves i de la joventut en la societat i en els mateixos joves.
- b) En les delimitacions polítiques i institucionals, sorgides a partir del treball polític de construcció d'identitats col·lectives (d'aquí, per exemple, la presència d'àrees de joventut a l'Administració Pública, d'organismes i portaveus juvenils, de sectorials juvenils en partits, sindicats i altres organitzacions variades, etc.).

En la mesura en què la societat percep la joventut com un col·lectiu amb unes característiques específiques, es dona marge al naixement de les polítiques destinades a aquest col·lectiu.

- c) En les construccions derivades de la investigació acadèmica. Cal fer notar que aquesta acció acadèmica no s'emmarca exclusivament en el que podríem denominar àmbit de la joventut sinó que, com remarquen París et al. (2006: 292), bona part de les aportacions sociològiques més rellevants per a entendre els canvis produïts en el col·lectiu de joves provenen d'altres camps d'estudi de major tradició acadèmica dins la sociologia, com la sociologia del treball o la de la família.

L'estreta relació que existeix entre aquests tres nivells de representació de la joventut fa que tota revisió del concepte en l'àmbit acadèmic hagi de dedicar una part dels esforços a desvetllar aquesta especificitat pròpia al camp d'estudi de la joventut. Centrant-nos ja en el nivell acadèmic –la base de la nostra revisió– cal tenir en compte, de partida, la pluralitat de paradigmes i de disciplines existents en el camp de les ciències socials que s'ocupen de l'estudi de la joventut. Creiem que l'explicació d'aquesta pluralitat d'enfocaments es deu, en bona part, a les característiques específiques de la sociologia de la joventut que acabem de comentar. Com afirma Revilla:

“El problema més gran que existeix a l'hora d'intentar posar ordre en la literatura sobre joventut és la gran varietat de discursos que és possible trobar. Uns autors incideixen sobre uns aspectes que no semblen importar a altres. Els nivells de discurs són igualment heterogenis. Per tant, assistim a una barreja multiforme de proposicions i arguments més o menys suggerents, més o menys plausibles”
Revilla (2001: 105).

El mateix autor corrobora aquesta pluralitat amb la detecció de deu discursos entorn al concepte de joventut:

- a) La mitificació juvenil, consistent en una exaltació de tot allò referent a la joventut, que esdevé un objecte de desig (i d'intent d'apropiació) per part de la resta de la societat.
- b) El narcisisme, discurs força arrelat en mitjans de comunicació i en alguns agents socials (pares, professors...) basat en una crítica a la joventut contemporània (en oposició a una idealització dels joves d'altres èpoques), sota la hipòtesi que està impregnada de valors hedonistes, materialistes, consumistes, conformistes...

- c) La joventut com a producte històric i social, fruit de les condicions socials on s'insereix i que, per tant, no es pot estudiar aïlladament respecte al procés històric i a l'estructura social de referència.
- d) La joventut com a agent de canvi social, amb un paper actiu en la transformació de la societat davant el conservadorisme de la tradició. La joventut, entesa com a generació portadora d'innovació i lligada al futur, adoptaria un rol d'agent social substitutiu del de classe social.
- e) La contestació juvenil davant un món adult que és aliè per als joves. Aquest discurs es concentra en les diferències de valors entre joves i adults i en la rebel·lia i l'inconformisme que presenten els primers davant el món construït pels segons.
- f) La subcultura d'un grup culturalment homogeni, la joventut, amb unes normes, símbols i estils de vida propis, que difereixen del dels adults i que permeten als joves trobar un punt de referència en les activitats simbòliques i en els comportaments grupals, en una etapa de la vida basada en la provisionalitat.
- g) La transició a la vida adulta, com a perspectiva que entén la joventut com una etapa entre la infantesa i l'edat adulta i en la qual es construeixen itineraris de transició durant els quals es van adquirint responsabilitats i es van superant reptes de caire social (formació, inserció al treball, emancipació familiar) que determinen en bona part com seran les condicions de vida d'aquests joves en l'adulthood.
- h) El discurs sobre la discriminació de la joventut, que emfatitza les relacions de poder basades en les diferències d'edat (biològica i social), amb grups dominants que operen per l'alentiment dels ritmes de successió en el poder, i grups dominats (generalment més joves) que lluiten per accedir a aquest poder (sí bé també es donen casos d'exaltació de la condició de jove per part d'adults i d'acceptació de l'estatus de dominat per part dels joves). Aquest discurs, potencialment conflictiu i per tant poc arrelat en el medi social, també centra l'atenció en l'heretogeneïtat d'aquesta dominació.
- i) La cerca d'identitat, com a discurs molt vinculat a la psicologia i que concep la joventut com una etapa de construcció de la identitat (és a dir, com una etapa de carència d'identitat o amb una identitat precària) cap a una estabilitat i maduresa obtinguda en l'edat adulta (i donada per suposat).

- j) La diversitat d'allò juvenil, que destaca la pluralitat d'allò que s'entén per joventut i que es centra en l'estudi dels diversos estils de vida i de condicions d'existència dels joves, i que s'oposa a bona part dels discursos anteriors (joventut mitificada, conflictiva, en cerca d'identitat...) que es centren en l'estudi d'una joventut en sentit abstracte.

López Blasco (2008: 119-124) proposa un altre model de classificació, basat ara en les temàtiques d'estudi i no en els discursos, a partir de la revisió d'investigacions sobre joventut realitzades en els darrers anys a la Unió Europea, Canadà i Austràlia. Detecta quatre tipologies d'estudis:

- a) Estudis sobre les transicions juvenils, centrats en el procés de desenvolupament dels individus des de l'etapa de la infantesa a la de l'edat adulta.
- b) Estudis que incorporen un variat espectre d'àmbits de la vida que afecten els joves. Alguns d'aquests àmbits tenen una presència constant: formació, origen social, situació laboral, valors, comportaments, actituds culturals, temps lliure... En aquest format generalista, ni s'hi incorporen tots els possibles àmbits d'estudi ni els que s'estudien poden rebre un tractament aprofundit.
- c) Estudis sobre problemàtiques concretes, de caràcter preventiu o terapèutic sobre aspectes políticament o social rellevants (o, almenys, vistos així): situació formativa o laboral, relacions de parella, comportament sexual, orientació familiar, identitats, etc.
- d) Estudis des de la perspectiva del canvi social i dels efectes que aquest té en les condicions de vida dels joves: canvis en les perspectives laborals, canvis en els valors, en les xarxes relacionals, en els comportaments, etc.

Malgrat les diferències, aquestes tipologies comparteixen dues característiques comunes: la primera, una tendència al reduccionisme en abordar les condicions de vida dels joves a partir d'uns pocs indicadors, com la possessió de títols educatius o la situació laboral present; la segona, la notificació de la importància que el context social té en la configuració de les vides dels joves, sobretot per aquells individus amb menors capacitats (formatives, de suport familiar, de competències socials...), que els determinarà un menor ventall de possibilitats d'elecció en el futur i que, a la llarga, influirà també en els nivells de benestar de la societat de referència.

4.1.2 El camí escollit en aquesta revisió

Amb l'objectiu de dotar-nos d'un criteri per abordar la diversitat d'aproximacions conceptuals de la investigació social sobre la joventut, hem decidit aprofundir en la via que proposa Cardenal (2006). Seguint aquest camí, hem estructurat la revisió a partir de la conceptualització de la joventut que proposen tres perspectives: la perspectiva empirista, la crítica nominalista i la sociologia de la transició. Hem optat per aquest criteri d'anàlisi per tres motius:

- a) El primer és que són tres perspectives d'estudi especialment rellevants en la sociologia de la joventut a Catalunya i a l'Estat espanyol dels darrers 20 anys. La perspectiva empirista l'ubiquem en gran mesura en les investigacions sobre joventut promogudes per l'Administració Pública, com és el cas de la major part dels Informes Joventut i algun vessant de les Enquestes a la Joventut de Catalunya, i també en la majoria d'estudis de caire més local. En oposició a aquesta, la crítica nominalista ha penetrat a la sociologia de la joventut catalana i estatal de la mà, principalment, de Cardús i Estruch (1984) i sobretot de Martín Criado (1997 i 1998), si bé no ha tingut gaire acceptació més enllà d'un àmbit estrictament teòric. Per últim, la sociologia de la transició ha obtingut una gran difusió gràcies a l'impuls que han efectuat els investigadors vinculats al Grup de Recerca en Educació i Treball (GRET) de la Universitat Autònoma de Barcelona, tant en l'àmbit català com en el conjunt de l'Estat.
- b) El segon motiu és que aquesta estructura de revisió permet centrar-nos especialment en les conceptualitzacions de la joventut i no tant en altres aspectes menys rellevants de cara als propòsits de la nostra investigació (com poden ser les temàtiques d'estudi o el tipus de discursos que s'adopten entorn als joves).
- c) Per últim, i vinculat amb el punt anterior, hem pogut revisar un dels debats inherents al concepte de joventut que no sempre es veu abordat, i que es planteja l'interrogant de si es pot considerar a la joventut com una categoria social, en base a quins criteris es pot afirmar o desmentir, quines especificitats es reconeixen a la idea de joventut i quina relació té amb altres dimensions socials, especialment amb la classe social.

La revisió que ocupa aquest capítol s'estructura, per tant, en tres apartats, un dedicat a cadascuna de les tres aproximacions proposades. Dins d'aquests, s'ha volgut donar resposta als següents interrogants:

- a) Com es conceptualitza la joventut?
- b) Quins principis d'unitat o diversitat de la joventut s'estableixen?
- c) Com es delimita la joventut?
- d) Quina rol s'atorga a la joventut en el sí de la societat?

4.2. La joventut com a col·lectiu social: la perspectiva empirista

4.2.1 Introducció

La perspectiva empirista concep la joventut com una etapa de la vida que presenta unes especificitats pròpies i diferenciades respecte a altres períodes vitals. És la forma d'aproximació al concepte que major volum de producció té en la sociologia de la joventut, si bé en els darrers anys ha estat fortament qüestionada tant per la categorització homogènia que fa de l'objecte d'estudi com pels mètodes d'investigació habitualment utilitzats.

Podem sintetitzar els fonaments teòrics irreductibles de la perspectiva empirista en els següents dos trets específics:

- a) El tractament de la joventut com una categoria social (tot i que no sempre es reconeix explícitament). Segons aquesta premissa, la condició de joves genera en els individus uns estils de vida i unes pautes de comportament relativament homogènies que transcendirien les diferències evidents en les condicions d'existència.
- b) La delimitació d'aquesta suposada categoria social a partir de criteris demogràfics, per sobre d'altres intents de construcció en base a aspectes de major rellevància sociològica. L'edat, variable estadística somniada (Thévenot, 1979) s'erigeix jeràrquicament com el principal criteri per a delimitar els límits de la joventut, arran de l'ús –suposadament- neutre de les fonts d'informació secundària existents en matèria de joventut (derivades en la majoria dels casos de les estadístiques oficials).

Hi ha altres característiques també habituals en la majoria d'investigacions sobre la joventut inherents a la perspectiva empirista, però entenem que no tenen la mateixa rellevància que les anteriors en la configuració d'aquesta perspectiva d'estudi. Algunes d'aquestes són, per exemple, la dissolució de les variables d'estructuració social dins un ampli volum de variables utilitzades, l'oblit (o, en tot cas, un tractament molt puntual) dels efectes de les classes socials sobre les formes de vida dels joves, o la importància que rep la dimensió psicosocial: el rol dels joves (per exemple, en les relacions familiars), l'estatus, les creences, les opinions i percepcions dels joves en temàtiques variades i sense un nexa aparent, els estils de vida o les desviacions respecte a les normes acceptades pels adults (consum de drogues, sexualitat, conductes violents, etc.). Sobre quines bases es justifica la idoneïtat de concebre la joventut com una categoria social? Hem trobat diverses respostes, que tant poden passar per una suposada capacitat de les polítiques públiques de configurar un grup relativament homogeni per la seva condició de receptor de determinats serveis específics...:

“[...] els joves, en el seu conjunt, poden considerar-se una categoria social perquè estan identificats com a tal en termes administratius i són objecte de determinades polítiques que inclouen oportunitats, avantatges i opcions que es perden quan es deixa de ‘ser jove’. L'existència d'una certa pugna per allargar aquesta ubicació administrativa fins una edat més avançada per no perdre aquestes possibilitats escenifica molt bé el contingut de la categoria social ‘joventut’” (Comas, 2007: 163).

... com per explicacions de caire psicològic i culturalista i que fan referència a les suposades experiències que viuen comunitàriament els joves i no la resta de subjectes:

“Les coses que són vàlides per a viure la joventut, i les que tenen validesa per a fer-se un adult es van dissociant cada vegada més. Aquesta discrepància es manifesta en que regeixen uns valors i unes pautes diferents, quan estan immersos en el seu món de relacions juvenils i quan estan dedicats a fer-se un lloc en el món dels no joves” (Martín Serrano i Velarde, 2001: 16).

Però el cert és que més enllà d'uns i altres intents de justificació, la pràctica rarament està lligada amb els referents teòrics definits prèviament pels investigadors. Com tampoc és el resultat de les preguntes que aquests s'hagin pogut plantejar en relació a com definir l'objecte d'estudi, ni es tenen en compte les conseqüències que (almenys implícitament) comporta constituir un grup social simplement a partir de les seves edats. Més aviat, els intents de legitimació teòrica no són altra cosa que un exercici per dotar de sentit, a posteriori i sense conseqüències, a allò que s'ha construït cegament. El procediment metodològic segueix, en aquests casos, un camí concret: els investigadors

agrupen a tots els membres que comparteixen una mateixa edat sota la definició de joves, indistintament de la força que puguin tenir en aquests individus altres variables estructuradores (especialment significatiu és l'oblit de la classe social). Després s'etiqueta aquesta agregació amb el nom de joventut, erigida en categoria social receptora d'una anàlisi específica i de la qual se n'analitza un entramat de variables estadístiques que poden referir-se a qualsevol àmbit que pugui afectar als joves (o, potser, que els investigadors o altres agents creguin que afecten els joves, o que són temes que, en relació als joves, afecten a la societat), sense que es faci una avaluació dels resultats que comprovi la idoneïtat del procés de construcció que s'ha seguit. Una cita de l'Informe Joventut del 2000 ens permet copsar la potència que s'atorga a la variable edat:

“La joventut fa referència a diferents etapes biogràfiques en èpoques molt recents. Eren joves, allà pels Seixanta, els que encara no havien complert 22 anys, quan ‘juvenil’ era el que s’era abans de la majoria d’edat. I després, cap als Setanta, es va elevar la rasa de l’etapa reservada a la joventut fins els 24 anys complerts. I ara, -encara que sigui més exacte dir que ‘per ara’ - s’és oficialment persona jove des que s’assoleixen els quinze fins que s’ingressa en la trentena” (Martín Serrano i Velarde, 2001: 14).

En aquesta configuració de la joventut com a grup d’edat, doncs, la força centrípeta (el que a nivell teòric afirmen que és una condició social comuna a tots els joves i que a nivell empíric es tradueix senzillament en haver nascut els mateixos anys) preval sempre a les forces centrífugues (referents a les desigualtats socials i als mecanismes de reproducció social). L’ús predominant de l’edat com a variable classificadora respon, al nostre entendre, a tres situacions:

- a) La politització de la sociologia, deguda a l’acceptació de les demandes i necessitats d’actuació de les institucions públiques en la delimitació de l’objecte d’estudi i en la jerarquització de les temàtiques d’anàlisi. Com a màxim òrgan promotor de la investigació sociològica sobre joventut a nivell català i estatal, l’Administració Pública actua, en aquest sentit, de forma pragmàtica: si el col·lectiu receptor de les polítiques de joventut està definit per una franja d’edat, és fàcil intuir que bona part de les investigacions dependents d’aquestes institucions s’adaptaran a aquests requisits. En aquesta línia, París et al. (2006: 291) apunten que les institucions que intervenen en la conceptualització de la joventut són, bàsicament, les Administracions Públiques, però que dins el camp de la sociologia de la joventut (i, en el cas que ens concerneix aquí, en la

reificació de l'objecte d'estudi i en la tria de les temàtiques d'anàlisi) també s'han de tenir en compte els interessos d'altres agents socials com les universitats o, fins i tot, els mateixos investigadors.

- b) La voluntat de comparar els resultats obtinguts amb els de la majoria d'investigacions existents sobre la joventut. Una majoria que opta per una delimitació en base a les edats i que coopta les eleccions de les futures investigacions. Aquesta inèrcia genera una corrent en les dinàmiques internes del camp de la sociologia de la joventut que, malgrat les crítiques rebudes, encara manté una posició hegemònica pel que fa al volum productiu.
- c) La dependència de l'ús de fonts secundàries sobre joves que treballen amb una mostra determinada a partir de la variable edat. Per exemple, en el cas de l'enquesta que serveix de base pels Informes Joventut estatals, la franja d'edat és dels 15 als 29 anys, mentre que a la darrera Enquesta a la Joventut de Catalunya s'amplia fins els 34 anys. En les investigacions que es nodreixen d'aquestes enquestes, la construcció de la joventut respecta aquesta classificació. No és habitual, per tant, que es busquin explicacions alternatives a l'existència d'un col·lectiu social donat per descomptat, sinó que més aviat les possibles variables estructuradores es dilueixen en l'ampli ventall de variables utilitzables.

4.2.2 La perspectiva empirista sota el paraigües de l'Administració Pública: els Informes Joventut

El control que l'Administració Pública té en les investigacions sobre joventut fa que la perspectiva empirista hagi estat i segueixi sent la que més volum d'estudis genera. La producció d'estudis sobre joventut promoguda per organismes estatals, autonòmics i locals és immensa, i això comporta la impossibilitat pràctica de fer una revisió general i exhaustiva de les conceptualitzacions sobre la joventut. I encara és més difícil si tenim en compte l'extrema varietat de temàtiques relacionades amb la joventut que s'han publicat. Per exemple, Comas (2007: 178-179) classifica les temàtiques més assídues de la següent manera: investigació i difusió institucional (99 aportacions), cultura (86), informació (64), oci i temps lliure (44), prevenció (32), activitats de mobilitat (27), participació (26), formació, vivenda i treball (23). A més, habitualment, els informes generalistes han optat per l'estratègia d'abordar en un mateix document i de forma independent tot un seguit d'àmbits d'estudi que poden tenir a veure amb la joventut.

Aquesta estratègia ha estat característica dels Informes Joventut a partir dels anys noranta i s'ha anat mantenint fins a l'actualitat, tot i que les dues darreres edicions (2004 i 2008) suposen un canvi i s'estructuren en un menor nombre d'eixos temàtics que s'aborden amb major profunditat.

Malgrat que els set Informes Joventut publicats entre 1985 i 2008 presenten variacions substancials, tant en el format com en el contingut, les característiques nuclears de la perspectiva empirista (la conceptualització de la joventut com a categoria social i l'establiment de l'edat com a criteri unificador) són comunes a totes elles. Comas (2007: 165) indica que, en termes generals, els Informes Joventut tenen un contingut pròxim a les polítiques de transició. Afirmació arriscada perquè, com apunta Cardenal (2006: 7), en el període de 1992 a 2000 els Informes Joventut deixen de banda la centralitat de la transició juvenil i donen un major pes a les qüestions culturalistes sobre les quals es fonamenta la idea d'homogeneïtat de la joventut. Les dues interpretacions poden ser vàlides en funció del període de referència al qual s'atorgui major rellevància: és cert que el tractament dels aspectes relacionats amb el mercat de treball i l'emancipació han guanyat pes en les dues darreres edicions i que van ser centrals en la primera, però la deriva d'aquestes dimensions durant 3 edicions consecutives dels Informes Joventut fa que no puguem estar d'acord amb l'afirmació de Comas. López Blasco (2008: 126), en la seva aportació a l'Informe Joventut 2008, apunta que els estudis sobre joventut són tipològicament una solució intermèdia entre els estudis socials específics i els estudis estadístics oficials. Doncs bé, en el cas dels Informes Joventut, bona part de les edicions anteriors han estat més properes al format de recopilació d'estadístiques oficials que al d'estudis socials sobre una població específica, i només darrerament aquesta orientació s'ha anat situant cap a el citat punt intermedi. Cardenal (2006: 5-11) analitza aquesta tendència i destaca tres grans etapes en els Informes Joventut. La primera correspon a l'edició de 1985, on s'efectua una proposta de delimitació sociològica de la joventut i s'aborden de forma especial les transicions juvenils, si bé es segueix considerant els joves com un col·lectiu homogeni. La segona etapa engloba les edicions de 1992, 1996 i 2000, en les quals es produeix un aprofundiment en els aspectes essencialistes de la joventut. S'abandona la voluntat de categoritzar la joventut com un procés cap a la vida adulta amb la hipòtesi que, en retardar-se l'edat d'inserció al mercat laboral (fenomen que emergeix en la dècada dels 90), els joves viuen la joventut com una etapa plena de la vida. Sota aquesta idea es vol justificar que el focus d'atenció s'hagi de centrar en l'anàlisi dels universos culturals i

simbòlics dels joves, que esdevenen el pal de paller de la joventut en substitució d'elements com la inserció al mercat laboral o l'emancipació familiar, els quals esdevindrien, per als joves, perifèrics. En tot cas, és significatiu que en aquest període de subocupació laboral, d'augment de l'atur, de vulnerabilitat laboral o de retardament de l'edat d'emancipació, els Informes Joventut de la dècada dels 90 seguissin entestats a abordar principalment dimensions psicològiques i culturals. El resultat és l'emascament d'un discurs que podia resultar incòmode socialment (al voltant de la discriminació dels joves en aquestes esferes) i la seva substitució per un discurs centrat en dimensions que es consideren pròpies dels joves i que, per tant, no susciten cap qüestionament de la societat en conjunt. Durant els 90, doncs, es generalitza l'oblit de variables com la classe social, mentre que altres factors sociològicament rellevants es dilueixen enmig d'un volum inabastable de variables irrellevants i de saturació de taules estadístiques. La tercera etapa (edicions de 2004 i 2008) suposa un acostament a la primera edició i s'explicita un esforç per donar una major rellevància sociològica i una major profunditat a l'anàlisi de la joventut.

Aprofitem ara per aprofundir en quatre edicions dels Informes Joventut (1985, 2000, 2004 i 2008), que representen, per tant, cadascuna de les 3 etapes que detecta Cardenal. El 1985, en ocasió de l'Any Mundial de la Joventut, es publica el primer Informe Joventut (Zárraga et al., 1985). Malgrat que en compleix molts dels requisits, es tracta possiblement de l'edició que s'allunya més dels criteris amb què hem definit la perspectiva empirista i, a la vegada, és la més propera a la proposta de la sociologia de la transició. La llunyania amb la perspectiva empirista d'aquesta edició es fonamenta en dues característiques específiques d'aquesta edició:

- a) La centralitat que adquireix l'anàlisi de la transició juvenil i de les dificultats d'inserció a la vida adulta, enteses com a problemes que afecten directament els joves (i no com a problemes que, en relació als joves, preocupen a la societat): el pas de la formació al treball, l'emancipació familiar i la creació d'una llar independent. De fet, les poques dades que s'analitzen sobre aspectes relatius al comportament (per exemple, el nivell d'acord o de desacord amb els pares, que porten massa ràpidament l'autor a parlar d'una ruptura generacional) s'aborden en connexió directa amb les dimensions de la transició. La joventut és concebuda com un procés estructurat al voltant d'un eix, la inserció social, que es guanya amb la consecució de l'entrada a la vida adulta.

- b) L'intent de construir una categoria sociològica de la joventut independent de la categoria demogràfica de les edats. Es destriuen els *adolescents* (joves en sentit sociològic) dels *adults*, sigui quina sigui l'edat d'uns i altres. Segons aquesta premissa, la joventut comença amb el final de la pubertat (en tant que el subjecte ja pot iniciar una vida d'adult tant legalment com per les seves capacitats físiques i intel·lectuals però de fet no la inicia i, a la pràctica, la societat li ho impedeix) i finalitza amb la constitució dels subjectes en agents socials. Aquest final requereix, segons l'autor (1985: 25), que es donin quatre condicions necessàriament juxtaposades: la independència econòmica, l'autoadministració dels recursos, l'autonomia personal i la constitució d'una llar pròpia. Seran joves, per tant, els individus –entre els 15 i els 29 anys, com a requisit demogràfic que imposa la mostra de l'estudi- que no són econòmicament autònoms o que, si ho són, resideixen a la llar d'origen i sense conviure amb la parella⁴⁹. Segons les dades referents a 1984, tres de cada quatre joves des d'una òptica demogràfica (de 15 a 29 anys) serien també joves sociològicament (no emancipats i sense conviure amb la parella) (Zárraga et al., 1985: 39-43).

Si bé aquestes característiques situen l'Informe Joventut de 1985 molt a prop dels postulats de la sociologia de la transició, l'homogeneïtat amb què es concep la joventut el manté en l'essencialisme característic de la perspectiva empirista. Segons els autors el procés de joventut determina en els subjectes joves una condició social específica, la característica principal de la qual és el desequilibri entre la maduresa física i la seva qualificació socialment reconeguda com a agent actiu. És a dir, allò que definiria els individus joves és el decalatge entre *capacitat individual* i *competència social*: ja superada la infantesa (manca de maduresa tant física com social), la joventut és el camí cap a la vida adulta (assoliment de la doble plenitud).

En preguntar-se sobre si aquesta condició social que caracteritza el procés de transició a la vida adulta afecta per igual a tots els joves, la resposta de l'autor és sorprenentment afirmativa. Aquest plantejament que es fa de la universalitat del fenomen juvenil té com a conseqüència directa l'oblit, en l'anàlisi empírica, de l'estructuració dels joves en classes socials (exercici que sí que es té en compte amb el gènere i amb subgrups d'edat). Un segon factor que allunya aquest informe de la sociologia de la transició és la

⁴⁹ De fet, no es parla de conviure amb la parella sinó de l'estat civil (sollers o casats).

construcció d'itineraris com a simples etapes d'edat amb les seves corresponents metes, sense que sigui possible establir la relació entre els itineraris formatius, laborals i residencials a partir de l'origen social dels individus. De fet, si que s'accepta l'existència de diverses classes de joves però no de diverses estructures processuals de transició a la vida adulta o, en altres paraules, de diverses joventuts. D'una banda, reconeix l'existència de desigualtats en les formes de transitar per la joventut, així com en els diferents punts de partida i d'arribada. Però, d'altra banda, considera que tot i que hi hagi heterogeneïtats entre els diferents grups de joves (joves obrers, burgesos, camperols o de classes mitjanes), la condició juvenil és un determinant més fort que qualsevol altre factor en què s'estructura la societat, com el sexe⁵⁰ i la classe social⁵¹.

L'Informe Joventut de l'any 2000 (Martín Serrano i Velarde, 2001) és el darrer d'una etapa iniciada l'any 1992 i caracteritzada, a diferència de la primera etapa, per dur a l'extrem la perspectiva empirista: la joventut hi apareix com un col·lectiu unitari amb una identitat específica, hi ha una major rellevància del tractament dels aspectes psicològics dels joves i es fa un ús abusiu de dimensions i de variables estadístiques sense establir una jerarquització del seu paper en la configuració de la joventut.

L'estructura de l'Informe segueix una pauta de continuïtat respecte a les dues edicions anteriors: un document unitari produït per un únic autor (o per un petit equip) que analitza una àmplia varietat de dimensions i variables estadístiques que, en conseqüència, reben un tractament que no passa de la superficialitat descriptiva (a través de creuaments simples), sense una jerarquia i sense una justificació metodològica de la seva rellevància. En concret, l'edició del 2000 consta de 31 capítols agrupats en set parts: aspectes demogràfics, aspectes familiars, vinculació amb l'educació i el treball, participació i experiències sexuals, conductes de risc, construcció de la identitat, i tolerància i solidaritat. Els autors intenten relligar aquesta heterogeneïtat temàtica sota un supòsit que funcionaria transversalment en totes les dimensions: la dissociació que es genera entre la "joventut produïda" i la "joventut viscuda" (Martín Serrano i Velarde, 2001: 14). Aquesta dissociació vindria donada per l'allargament del període de dependència juvenil, vinculat a l'augment dels anys de formació i a l'endarreriment de

⁵⁰ "En l'actualitat, no obstant, tant la condició infantil com la juvenil són més determinants de la posició social dels subjectes que la seva condició femenina. En la superposició d'ambdues, preval aquella: els nens d'ambdós sexes i els joves d'ambdós sexes tenen més en comú per ser nens i joves, que en particular per ser homes i dones; i el que els separa, pel seu diferent sexe, és molt menys del que els diferencia, a ambdós per igual, dels adults" (Zárraga et al., 1985: 8).

⁵¹ "Però en la societat moderna, on l'estructura de classe ha deixat d'organitzar formalment a la població, el procés de joventut ha perdut la seva especificitat de classe, generalitzant-se, encara que continuïn sent molt diferents les circumstàncies on es desenvolupa" (Zárraga et al., 1985: 9).

la inserció laboral i de l'emancipació domiciliària. En aquest context, els autors consideren que ja no té sentit que els estudis sobre la joventut s'orientin al voltant de les dimensions relatives a la transició a la vida adulta (la "joventut produïda"), ja que aquesta s'hauria allargat tant que hauria perdut rellevància en les subjectivitats i les identitats juvenils (la "joventut viscuda"):

“Aquella visió de la joventut com una situació transitòria entre la infància i la vida adulta, en la que cap persona s’hi havia de quedar, s’ha quedat obsoleta. La joventut resulta ara massa llarga. Hi ha ocupacions, espais, temps, activitats i identitats que són per a *estar* arrelat en la joventut. No serveixen per a *passar* cap a cap altra condició existencial” (Martín Serrano i Velarde, 2001: 16).

Aquesta dissociació es plasma en l'avançament de conductes temptatives (desitjos, experimentacions, autonomia relativa, comportaments de risc...), i en l'endarreriment de conductes consolidades (emancipació, capacitats, confiança, estabilitat...). Una consideració que podria resultar sociològicament interessant si no fos perquè no està justificada, només reconeix categories cronològiques (entre diversos grups d'edat) i no transversals (entre diverses categories socials d'una mateixa edat), i en última instància perquè ràpidament es cau en l'abús de l'edat:

“Aquesta prolongació que ha experimentat la duració de la joventut té com a conseqüència la seva fragmentació. L'itinerari vital del món infantil a l'adult és una experiència que es viu en varies etapes. Durant la joventut canvien les condicions i els modes de ser de les persones joves varies vegades. És com si cada jove, dels quinze als vint-i-nou anys, hagués estat ocupat per subjectes diferents” (Martín Serrano i Velarde, 2001: 15).

La identificació essencialista de la joventut d'aquest Informe es sustenta, al nostre entendre, en tres errors:

- a) La uniformitat de la joventut. La construcció empírica de la joventut es fa sobre la base aparentment neutra de les edats. Això obliga, a la llarga, a haver de concebre la joventut de forma abstracta: no es pot reconèixer la imposició de les franges d'edat però tampoc es justifiquen els criteris en què es fonamentaria la idea d'un col·lectiu específic que aglutina a un grapat de subjectes que comparteixen quelcom en comú (una mateixa identitat social, segons els postulats teòrics; una mateixa edat, segons la pràctica empírica). Sota aquesta abstracció, a tots els individus que comparteixen unes mateixes edats se'ls poden imputar unes identitats comunes.

- b) El psicologisme. Arraconat l'intent d'establir la joventut en base a les condicions socials d'existència (que posarien de relleu la fragmentació d'aquest col·lectiu construït artificialment a partir de l'edat), es disposa d'un terreny abonat de cara a l'emergència del psicologisme. Aquest troba el seu extrem en la consideració de l'existència d'un món adult i un món juvenil, cadascun amb uns valors propis.
- c) L'abús d'estereotips per a justificar les mancances en la construcció de l'objecte d'estudi. El text n'està ple, tendint a una generalització implícita de la relació entre joves, immaduresa i conductes alienants⁵².

L'edició de 2004 (López Blasco et al., 2005) representa l'inici d'un canvi estratègic d'orientació dels Informes Joventut: les diverses temàtiques apareixen clarament diferenciades en forma d'informes autònoms (caldrà parlar d'Informes de Joventut), cadascun d'ells sota la responsabilitat d'un autor. En conseqüència, es reestructuren els continguts, concretament en 7 volums (família i transicions; economia, treball i emancipació; experiències i riscos; valors, participació i ús de tecnologies; gènere; immigració; demografia), s'inclouen tractaments específics de noves variables explicatives (el gènere, l'ètnia, mantenint en l'oblit la classe social) i de noves dimensions d'estudi (l'ús de les tecnologies de la comunicació), es diversifiquen i s'especialitzen els enfocaments, s'optimitza l'estructura temàtica i es disposa d'un major volum per a un major aprofundiment. Tot i que es segueixen analitzant dades quantitatives de tot tipus, en base a una delimitació demogràfica de la joventut com a grup d'edat, la capacitat explicativa de cada part de l'informe millora gràcies a la inclusió de marcs conceptuals previs a l'abordatge temàtic, i ja no seria just qualificar aquesta edició d'empirisme pur.

⁵² “D’una part, han estat educats amb major permissivitat. Per la qual cosa disminueix la capacitat d’autocontrol i d’abstinència. A més, les indústries de consum fan massatges ininterrompudament sobre els gustos amb l’objectiu de despertar sentiments de carència des de la infància i, sobretot, durant l’adolescència” (Martín Serrano i Velarde, 2001: 18). “La vida que es viu en tant que membres d’un grup juvenil sol transcórrer en contextos d’oci durant el cap de setmana. Compta el present i res el futur. Moltes persones adolescents i joves fan o almenys creuen que poden fer amb el *seu* cos –perquè això sí que es quelcom *seu*- el que imaginin. Les experiències s’avaluen per la seva intensitat i no per la seva projecció al futur. De totes formes podran repetir-se el cap de setmana següent. Només cal que es prolonguin mentre dura la *sortida*. I com que ‘la sortida’ pot portar més hores de les que el cos aguanta, algunes experiències com el ball han de ser estimulades; en la majoria de les ocasions amb el recurs a l’alcohol; alguna vegada recorrent a altres drogues” (2001: 32).

Pel que fa a la conceptualització de la joventut, n'hem volgut destacar dos aspectes rellevants: d'una banda, la recuperació de la noció de transició a la vida adulta i, d'una altra banda, l'enèsim oblit de les classes socials com a categories d'estructuració social. La idea de joventut com a transició a la vida adulta és recuperada en les dues primeres parts de l'informe⁵³, les quals fan referència als processos d'emancipació domiciliària i a la inserció al mercat de treball i l'obtenció d'autonomia econòmica, mentre que en les altres parts es manté el model anterior d'anàlisi de la joventut.

La transició s'hi aborda en relació amb la fragmentació d'itineraris, amb el seguiment de trajectòries no lineals, amb la individualització i amb l'allargament de l'etapa de joventut, entesa com un procés d'adquisició d'independència i d'estatus relacionats amb el món adult i durant la qual els individus, fent front als condicionants socials amb què es troben, posen en marxa unes pautes racionals d'actuació⁵⁴. Aquests condicionants que diferencien les transicions dels joves a la vida adulta (factors, motivacions, impulsos) són els que López Blasco, a la presentació de la primera part de l'informe, apunta que han de ser l'objecte d'atenció en l'estudi de la joventut.

D'altra banda, entre els factors que s'analitzen n'hi ha dos que gaudeixen d'una atenció especial, el gènere i l'ètnia, però això no succeeix en el cas de la classe social. Cosa que serveix per a demostrar altra vegada la ignorància que ha rebut tradicionalment la classe social en els Informes Joventut: quan ha estat tractada ho ha estat de forma molt puntual i se li ha donat el mateix rol que una multitud de variables força més supèrflues en la determinació de les condicions de vida dels joves (Cardenal, 2006). A més, el seu abordatge és metodològicament molt limitat degut a les restriccions que genera el qüestionari utilitzat. Així, Cachón parla més d'origen social que de classe social, i per construir el concepte es basa únicament en la categoria professional del sustentador principal de la llar, mentre que Comas, directament, aporta dades d'una altra enquesta. Potser el problema és aquest, que els Informes Joventut s'han preocupat durant molts anys de preguntar-se què feien els joves i no de per què ho feien, o de quins joves ho feien. Sota aquesta lògica, les variables psicològiques o culturalistes adquireixen tanta o

⁵³ En la tercera part es parla de "joves en transició" com els individus que tenen entre 19 i 23 anys, per a diferenciar-los dels "joves adolescents" (de 15 a 18) i dels "joves adults" (de 24 a 29). La concordança d'aquesta noció de transició respecte a la de les dues primeres parts no és, per tant, sociològica sinó lingüística.

⁵⁴ Per exemple, en l'endarreriment de la sortida de la llar d'origen: "Davant la necessitat de prendre decisions, els/les joves opten per esperar a temps millors; sempre que la situació socioeconòmica de les famílies ho permeti, aprofiten l'estància per augmentar el seu capital social, per estalviar, per preparar la seva independència, per millorar les seves opcions d'èxit. Mentre esperen, utilitzen els serveis de la llar i les relacions personals de la família" (López Blasco et al., 2005: 6).

més rellevància que les variables estructuradores. En aquest aspecte, l'informe del 2004 manté a grans trets la tendència que fins llavors havien adquirit els Informes Joventut de la dècada de 1990. Els intents de tractament de la variable classe social els trobem:

- a) En la segona part, de la mà de Lorenzo Cachón, on es relaciona breument l'origen social dels joves i les modalitats d'inserció al mercat de treball.
- b) En la tercera, on Domingo Comas intenta relacionar la classe social del jove amb les motivacions del consum de drogues.
- c) En la quarta, altra vegada de la mà de Lorenzo Cachón, en què torna a abordar la relació entre l'origen social dels joves, aquesta vegada immigrants, amb les formes d'inserció al mercat de treball.

A la darrera edició de l'Informe Joventut, la de l'any 2008 (López Blasco et al., 2008), s'hi mantenen algunes de les novetats que introduïa l'edició del 2004:

- a) La distribució coral, aquest cop en cinc volums, de les temàtiques incloses en l'estudi (en aquesta edició són onze temàtiques: evolució demogràfica; canvis en les situacions en què viu la joventut; desigualtats de gènere; desigualtats per raó d'ètnia; aspectes laborals, econòmics i de consum; estat de salut i vida sexual; valors i creences; participació social i política; pràctiques d'oci; relació amb les tecnologies de la informació i les comunicacions) i el seu repartiment entre diversos autors (alguns dels quals ja eren presents a l'edició de 2004, per la qual cosa s'aprecia una certa línia de continuïtat).
- b) La independència analítica i conceptual de la joventut entre les diferents parts dels informes, que afecta a l'homogeneïtat del conjunt. En allò que ens interessa aquí, detectem que les dues primeres parts (les que, igual que a l'edició del 2004, aborden l'emancipació de la llar d'origen i la inserció al mercat laboral) tornen a parlar obertament de la joventut com a transició a la vida adulta, mentre que en la resta es segueix abordant la joventut com un grup social (si bé en la cinquena i darrera part el tractament del gènere i de l'ètnia ja desvetlla una certa desagregació d'aquesta unitat social juvenil). En tots els casos, però, la delimitació empírica de la joventut es fa en base a criteris demogràfics.
- c) La generalització en quatre de les cinc parts de l'Informe (excepte la relativa a cultura, valors i participació) de l'ús de marcs teòrics conceptuals que contextualitzen la posterior anàlisi de dades i que permeten fugir de l'empirisme quantitatiu pur característic d'edicions anteriors.

Cal apuntar, també, dues novetats rellevants que apareixen en aquesta edició. La primera és un intent d'incorporació, en la primera part de l'Informe, d'una anàlisi qualitativa (inèdita però molt tímida). Es tracta d'una interpretació de 6 entrevistes biogràfiques efectuades a joves d'entre 22 i 29 anys (3 nois i 3 noies) que s'aborden de forma independent. Malgrat que encara queda recorregut per a parlar d'una triangulació metodològica, cal destacar la novetat que suposa en el marc d'uns Informes Joventut fins ara exclusivament quantitativs. La segona novetat és un major abordatge de la noció d'origen social, especialment en la part sobre inserció laboral dels joves, que ja s'havia intuït en l'informe de 2004, però que no serveix per a solucionar les deficiències que segueixen presentant els Informes de Joventut en el tractament de l'estructuració dels joves en classes socials i dels mecanismes de reproducció de les desigualtats, pels següents motius:

- a) L'atenció que es dona a la classe social segueix sent perifèrica. Es reconeix la influència de l'origen social en les condicions de vida dels joves (bàsicament en el nivell d'estudis assolits i en la situació professional del jove) però la incorporació de l'anàlisi per classe social està molt localitzat només en la segona part de l'Informe Joventut 2008.
- b) La construcció que els autors fan de la classe social segueix sent força precària, utilitzant com a únic indicador la professió del pare/mare/sustentador principal de la llar. Per tant, més que de classe social de pertinença (en aquest cas caldria incorporar dimensions relatives al jove en sí) hem de considerar que es parla del context de l'origen social del jove, i fins i tot les variables que serveixen per a construir aquesta variable poden ser qüestionades. En aquesta anàlisi s'agrupen indistintament tant els subjectes que viuen a la llar d'origen com els que ja s'han emancipat, sense preveure si la força de la variable origen social manté la mateixa intensitat en un o altre cas.
- c) Implícitament, se li atorga a la classe social un rol estructurador molt limitat. Si bé en els diferents marcs conceptuals i en les anàlisis puntuals s'apunta a la importància de l'origen social per a interpretar les condicions de vida dels joves, seguim trobant a faltar una anàlisi específica de la relació entre joves i estructura social, que tingui en compte la classe social (anàlisi que des del 2004 sí que existeix, per exemple, per altres variables potencialment estructuradores de la joventut: gènere i ètnia).

4.2.3 Crítiques a la perspectiva empirista

L'enorme volum d'investigacions sociològiques sobre la joventut que segueixen els postulats teòrics i metodològics de la perspectiva empirista no l'ha salvaguardat de rebre dures crítiques sobre les seves eleccions metodològiques i construccions conceptuais. Especialment punyent és, en aquest sentit, l'atac de la crítica nominalista, que veurem al següent punt, i que es concentra en el vel sociològic que suposa concebre la joventut com un grup social homogeni, i el llast que això genera en les interpretacions analítiques. A més, segons Martín Criado (1998: 28), quan es parla genèricament de joventut com un col·lectiu no s'aborda el conjunt de l'espectre social sinó que s'acostuma a utilitzar un model metonímic d'anàlisi: és a dir, es pren un grup molt específic d'individus com a representants de tot el col·lectiu. Aquest sector acostuma a estar format, en les aproximacions empiristes a la joventut, per joves de classe mitjana i universitaris, que són els que més quotidianitat comparteixen amb la majoria d'aquests investigadors. També des de la sociologia de la transició s'han criticat, almenys pel que fa a la conceptualització de la joventut (la qual cosa no vol dir que en certes aplicacions pràctiques les diferències es minimitzin), els postulats empiristes que aborden holísticament la joventut, sense tenir en compte la diversitat d'orígens socials, d'itineraris de transició a la vida adulta i de punts d'arribada que es generen al llarg del procés juvenil.

Els següents dos apartats d'aquest capítol ens serveixen per aprofundir en les crítiques que la crítica nominalista i la sociologia de la transició efectuen a l'aproximació majoritària dels estudis sobre joventut. Per tant, optem ara per fer una breu síntesi dels principals dubtes que ens genera la construcció de la joventut des dels postulats empiristes.

En primer lloc, cal fer menció de les dues dimensions inherents a la perspectiva empirista: l'homogeneïtat amb què s'aborda de la joventut i l'adopció de l'edat com a variable delimitadora. Pel que fa a la primera, respon bàsicament a imposicions externes per part de l'Administració en la delimitació del col·lectiu a estudiar. Un objecte d'estudi, per tant, que respon a la definició administrativa de joventut: la totalitat d'individus que comparteixen una franja d'edat. També, en part, es deu a una acceptació acrítica, per part dels investigadors, d'un conjunt d'estereotips i prenocios socials al voltant de la joventut preses del coneixement ordinari i que orienten les seves

interpretacions: la joventut portadora de valors de progrés, la joventut compromesa, la joventut irresponsable, la joventut egoista... En aquest sentit, més enllà de la gravetat de les generalitzacions, es corre el perill de caure en una anàlisi adultocràtica on les respostes dels joves siguin analitzades a partir dels paràmetres referencials dels adults (els investigadors): quan les respostes són alienes a la norma social vigent tendeixen a produir la interpretació de la joventut com a classe d'edat (la idea dels joves com a individus socialment en formació, immadurs), mentre que les respostes que engreixen la norma apuntarien a la joventut com a nova generació portadora de valors i en la qual cal dipositar les esperances.

Pel que fa a la segona dimensió, l'ús de la variable edat se sustenta en dues suposades avantatges: l'aparent neutralitat de la variable (i que evita que s'hagi de delimitar la joventut en base a criteris socials potencialment conflictius, com la precarietat al mercat de treball, l'atur, la subocupació o el bloqueig en l'emancipació), i la facilitat de tractament estadístic gràcies a la seva estabilitat i, en conseqüència, a la facilitat de comparació. No s'entra, per contra, a valorar la idoneïtat d'establir una frontera uniforme entre joventut i edat adulta (i entre joventut i infantesa), ni a valorar si l'edat biològica és el millor criteri per a contextualitzar aquest objecte d'estudi des de l'àmbit de les ciències socials.

En segon lloc, a més d'aquests aspectes substantius, a la perspectiva empirista també se li poden imputar un seguit de limitacions metodològiques:

- a) La delimitació de l'objecte d'estudi a partir de les seves edats s'estableix de forma prèvia a la investigació. No hi ha una conceptualització teòrica que justifiqui sociològicament aquesta elecció.
- b) Les justificacions que s'exposen no estan demostrades. S'advoca per una suposada condició juvenil que compartirien tots els subjectes d'unes determinades edats, però no es demostra que tots els individus la comparteixin ni que sigui específicament diferent de les d'altres etapes de la vida. I, encara menys, es demostra que les edats escollides reflecteixin fidelment aquesta suposada condició: no s'estudien en detall els efectes que en aquest sentit poden tenir variables com la classe social, el gènere, l'ètnia o el territori.
- c) La delimitació de la joventut és externa. Les edats de referència s'imposen prèviament en l'elecció de la mostra. No hi ha una avaluació que confirmi o desmenteixi l'encert d'aquesta elecció ni un tractament desagregat de les dades.

- d) S'abusa de la condició d'estudis generalistes. Es pretenen abordar unes dimensions extremadament diverses (algunes socialment estructuradores –com la situació laboral o la formació–, i altres simplement d'opinió sobre qualsevol temàtica) sense una jerarquizació sociològica prèvia.

4.3. La joventut com a grup nominal: la crítica nominalista

Sota el que Cardenal (2006) denomina crítica nominalista hi podem incloure un conjunt d'aportacions sociològiques entorn a la joventut (i també entorn a la sociologia de la joventut) que qüestionen la caracterització de la joventut com una categoria social. La proposta teòrica de la crítica nominalista concep la joventut com un grup nominal i entén que tota anàlisi que la construeixi homogèniament és un error epistemològic: és encabir sota un mateix concepte realitats que no tenen pràcticament res en comú, ignorant el paper central de les classes socials en la reproducció de les desigualtats i de la dominació (Bourdieu, 2008a: 144-145; Martín Criado: 1998: 88).

Tradicionalment, el punt de partida d'aquesta perspectiva sociològica es situa en l'entrevista efectuada l'any 1979 a Pierre Bourdieu (2008a: 142-153) i titulada per l'entrevistadora “La joventut és només una paraula”, expressió de caràcter massa simplista i que ha comportat considerables errors interpretatius a posteriori (Comas, 2007: 168). Paradoxalment, Bourdieu no nega l'existència d'una categoria denominada joventut sinó que la concep a partir de les divisions socials que s'estableixen entre diferents classes d'edat i entre diferents generacions. Cada camp, cada espai, cada classe social tindran la seva pròpia joventut, en funció de les divisions que s'estableixin entre classes d'edat i de les formes de producció de les diferents generacions. Serà dins d'aquests camps, espais o classes socials que caldrà analitzar com es construeix la categoria joventut: quins capitals hi entren en joc, quines lluites entre classes d'edat s'hi donen, quins ritmes de transició i fronteres s'hi estableixen, com es genera el continu reproducció/canvi, etc. El procés de construcció de la joventut és, per tant, invers al característic de la perspectiva empirista: ara els grups juvenils es delimiten a posteriori a partir dels processos d'estructuració social, i no a priori i en base a una variable sociològicament poc rellevant com l'edat.

La crítica nominalista és una proposta sociològica completa entorn al concepte de joventut i supera així la construcció de l'objecte d'estudi en base a criteris demogràfics. Cal reconèixer-li, doncs, la virtut de ressaltar l'heterogeneïtat de la joventut i la

necessitat d'incorporar l'estudi de les posicions socials i de les trajectòries dels individus en la construcció de la joventut.

Malgrat això, la pressió de les dinàmiques internes en el camp de la sociologia de la joventut, interessades a legitimar l'existència real de l'objecte d'estudi que es sent com a propi (París et al., 2006: 291-292) i, per tant, a justificar la necessitat de les pròpies investigacions, han arraconat els postulats de la crítica nominalista cap a terrenys estrictament teòrics. A l'Estat espanyol, com a exemple, les referències a la crítica nominalista són habituals en els programes d'assignatures de sociologia de la joventut i en la revisió teòrica de tesis doctorals i d'investigacions sobre la joventut, però rarament s'ha superat aquesta línia ni s'ha avançat cap a la consolidació d'un programa d'investigació empíric que parteixi d'aquestes directrius teòriques (Comas, 2007:169).

4.3.1. Les bases teòriques de la crítica nominalista

Els fonaments teòrics de la crítica nominalista contemporània tenen en Bourdieu el seu referent immediat. A nivell teòric, per la definició de joventut com una categoria nominal que no representa una unitat social. A nivell metodològic, per la necessitat de comprendre com es construeix la joventut a partir de les posicions socials dels individus i les relacions de poder que s'estableixen entre aquestes posicions. Això implica renunciar a prendre-la com un estat objectiu i estable (és a dir, no com una cohort d'edat) sinó partir de la seva naturalesa relacional, inserint-la en una dinàmica de lluita per la conservació o la transmissió del poder inherent a les posicions socials, en el marc de les lleis específiques d'envelliment de cada camp. Però limitar l'anàlisi dels fonaments teòrics de la crítica nominalista a Bourdieu és un exercici incomplet. Cal incorporar, també, l'aportació que una cinquantena d'anys abans havia fet Mannheim sobre la producció de les generacions i la seva inserció en la societat. Aportació que impregna tant l'obra de Bourdieu com la dels posteriors autors que podríem agrupar en l'etiqueta de crítica nominalista.

4.3.1.1. Karl Mannheim i la producció de les generacions

Mannheim és el primer autor que sistematitza sociològicament la noció de generació. Partint de la premissa que el coneixement, en totes les seves manifestacions, és fruit de les condicions socials en què es produeix, l'interès de l'autor és estudiar en quina

mesura la pertinença a una generació (les característiques de la qual depenen de les condicions socials i materials en què s'ha produït) és un factor que determina les formes d'estratificació de la consciència dels individus que en formen part. Cal destacar la importància sociològica del concepte "estratificació de la consciència" vinculada a la futura prefiguració del concepte d'habitus de Bourdieu. Mannheim reconeix a l'estratificació de la consciència la capacitat de crear paràmetres d'experiència, d'actuació, de percepció i de coneixement amb un elevat grau d'inconsciència. Els primers anys de la vida són claus en la construcció d'aquests paràmetres⁵⁵.

Aquesta estratificació de la consciència es podrà donar si una cohort d'edat es consolida com una unitat social homogènia dins l'estructura social. I aquí apareix una de les idees fonamentals de Mannheim: una cohort d'edat (entesa com un conjunt d'individus que comparteixen un mateix moment de naixement) no és, d'entrada, un grup social concret. Per a constituir una posició comuna en l'espai social cal que els individus, a més d'enfrontar-se als mateixos esdeveniments socials i en els mateixos períodes de les seves vides, els afrontin des d'una mateixa modalitat d'estratificació de la consciència (Mannheim, 1993: 216).

Segons l'autor, l'articulació de la posició generacional (determinada a partir dels cicles vitals) i la posició de classe (determinada a partir de les condicions socials i econòmiques) possibilita la producció d'una modalitat específica de vivència i de pensament, d'inserir-se en un context històric.

"Per tant, una *posició* d'aquest tipus elimina, d'entrada, un gran nombre de les modalitats i formes de vivència, pensament, sentiment i acció que són possibles en general, i delimita determinades possibilitats circumscrites com a terreny de joc de les realitzacions de la individualitat. Però al fixar aquesta limitació *negativa*, no ens hem fet càrrec de tot. Perquè existeix, a més, en sentit *positiu*, una tendència cap a determinats modes de conducta, sentiments i pensament, que és inherent a cadascuna d'aquestes *posicions*, i que els sociòlegs poden captar comprensivament, a partir del poderós pes de la posició" (Mannheim, 1993: 209).

Mannheim diferencia tres estadis en el camí que separa la generació cronològica de la generació constituïda en categoria social: la posició generacional, la connexió

⁵⁵ "El caràcter estructural de la consciència humana es pot caracteritzar per mitjà d'una determinada 'dialèctica interna'. Per a la formació de la consciència és, en gran mesura, decisiu quines siguin les vivències que es dipositen com 'primeres impressions', com a 'vivències de joventut', i quines siguin les que vénen en un segon o tercer estrat, i així successivament. Més encara: resulta ser completament decisiu per a una 'experiència' que ha de ser viscuda per un individu –així com també per a la formació i la rellevància d'aquesta- el fet que operi com una decisiva primera impressió de joventut, o que no ho faci i funcioni, per tant, com una 'vivència tardana'. Les primeres impressions tendeixen a quedar fixades com una *imatge natural del món*" Mannheim (1993: 216).

generacional i la unitat generacional. La posició generacional indica la pertinença comuna a mateix àmbit històric i social d'uns individus que comparteixen unes edats similars. Representa la possibilitat de participar en uns mateixos fenòmens socials i, en conseqüència, genera una afinitat potencial entre els seus membres. Però la posició generacional no deixa de ser un condicionant tant imprescindible com insuficient per a la cristallització d'un grup social. El següent estadi, la connexió generacional, és un pas més en el procés de consolidació dels llaços grupals: és la plasmació de la potencialitat gràcies a l'establiment d'un vincle real entre els individus que formen part de la mateixa generació. Per tal que es configuri una connexió generacional cal que els individus, inserits en una mateixa problemàtica històrica i social en un mateix moment de les seves vides, estableixin un sistema comú de relacions. Per últim, de l'articulació conscient d'aquesta connexió generacional en sorgeix la unitat generacional, una entitat social amb identitat pròpia i capaç de planificar i posar en marxa estratègies comunes per fer front a les oportunitats i als obstacles socials que es presenten als seus individus. Els llaços que formen una unitat generacional representen una adhesió molt més concreta entre els subjectes, que viuen els fenòmens socials contemporanis des d'una mateixa posició social i amb una gran similitud en les formes de consciència.

Amb aquesta distinció, l'autor explicita la pràctica impossibilitat de concebre una generació (entesa com una cohort d'edat) que englobi tot l'espai social. El fet que els individus d'una generació cronològica participin a una mateixa edat d'unes mateixes condicions socials no pot constituir un únic grup social si les seves condicions d'existència es veuen afectades per una posició desigual en l'estructura social⁵⁶. És a dir, en l'estudi de les generacions cal tenir en compte tant les diferències intergeneracionals, derivades de les variacions temporals en les formes socials i materials de producció dels individus, com les diferències intrageneracionals, derivades de les posicions socials que ocupen els membres d'una generació cronològica.

Aquesta idea llençada per Mannheim ha estat recollida des de les posicions de la crítica nominalista per constatar que en l'estudi de la joventut s'acostuma a categoritzar una població que només té en comú l'edat biològica⁵⁷. Es proposa, per contra, buscar

⁵⁶ En aquest cas, sí que es poden constituir diverses unitats generacionals al sí d'una connexió generacional. Unitats que poden, fins i tot, estar enfrontades o articular aliances entre sí, que poden captar membres a una i altra banda de la connexió generacional o, també, d'altres generacions anteriors o posteriors a la seva.

⁵⁷ "Els fets vitals (com el ser jove o envellir) no impliquen immediatament, pel que fa al contingut, determinats modes de comportament espiritual (com equiparar incondicionalment ser jove amb ser progressista, etc.), sinó que impliquen únicament tendències formals que només poden convertir-se en

l'origen de les diferències en les diferents condicions socials i materials en què s'han produït els individus. El que Mannheim vol deixar clar, amb això, és que les diferències generacionals no depenen tant de la cronologia com de les variacions en les condicions socials i materials en què es produeixen els individus i que configuren, per tant, diferents formes de percebre la realitat i d'actuar-hi. Per això, una societat dinàmica és, per definició, una fervent productora de generacions i, en conseqüència, un terreny de cultiu que possibilita l'aparició de conflictes generacionals entre grups de població *generats* en condicions diverses. En canvi, en les societats estàtiques el jove no està separat del vell més que per la seva edat biològica.

La generació es converteix, per tant, en un motor del dinamisme històric d'una societat i en un element clau en l'estudi dels mecanismes de reproducció i de transformació de les estructures socials. Un motor de transformació social que pot arribar a ser més potent que el de les lluites que es donen en un moment donat, com s'encarrega de remarcar l'autor: "(...) distingim entre dos tipus essencialment diferents de 'noves modalitats d'accés' a l'àmbit social i al contingut d'aquest: el que es fonamenta en els desplaçaments socials i el que es basa en els moments vitals (canvi generacional). Potencialment, l'últim és molt més radical, perquè la mudança de la disposició es realitza en els nous portadors, i per a aquests no conserva la mateixa rellevància el que a la història anterior havia estat objecte d'apropiació" (Mannheim, 1993: 212).

4.3.1.2. Bourdieu: la joventut només és una paraula

La hipòtesi central de Bourdieu en la concepció de la joventut parteix de la teoria de les generacions de Mannheim: els individus que comparteixen una mateixa edat biològica no formen, pel simple fet d'haver nascut en un mateix període, un grup social, ni han de ser analitzats sociològicament d'aquesta manera. Com apunta l'autor, "el fet de parlar dels joves com d'una unitat social, d'un grup constituït, dotat d'interessos comuns, i de referir aquests interessos a una edat definida biològicament, ja constitueix una manipulació evident" (Bourdieu, 2008a: 144)

Des de la perspectiva bourdieuniana, les divisions i classificacions que s'estableixen entre joves i vells i que es basen només en l'edat biològica són sociològicament arbitràries perquè parteixen de la ingènua pretensió que un col·lectiu que comparteix

rellevants en els elements socials i espirituals. Tota equiparació o combinació directa de les dades biològiques amb les manifestacions espirituals condueix a un *quid pro quo*, que només suscita confusió" (Mannheim, 1993: 216).

identitats cronològiques comunes es correspon amb un col·lectiu que comparteix identitats socials comunes. Bourdieu defensa, per contra, que joventut i vellesa no són categories donades de forma objectiva sinó que són posicions socials que es produeixen i reproduïxen constantment a partir de lluita per la distribució de poders entre els subjectes que les ocupen. Des d'un punt de vista sociològic cal situar la joventut com el resultat d'un sistema de relacions socials que defineix, en cada espai social, les pròpies fronteres entre classes d'edat.

Per això, Bourdieu es rebel·la contra la imposició de les fronteres d'edat en l'anàlisi de la joventut (imposició feta pels investigadors a priori, de forma externa a l'objecte d'estudi i basant-se habitualment en l'edat biològica) i reclama que en l'estudi de la joventut i de les divisions entre grups d'edat cal conèixer les *lleis específiques d'envelliment* de cada camp, és a dir: determinar, en cada espai social, les dinàmiques de dominació o subordinació que s'estableixen entre les diferents posicions, les bases sobre les quals s'assenten aquestes dinàmiques, la distribució de les espècies de capitals, els interessos de poder pels quals es lluita, els ritmes de successió en l'accés a aquests poders i, finalment, les divisions entre joves i vells que sorgeixen d'aquesta lluita.

4.3.1.2.1 Camp, capitals i habitus

La revisió de la conceptualització de la joventut per part de Bourdieu ens obliga a fer esment dels instruments teòrics que configuren el nucli central de la seva aportació, emmarcats en la denominada teoria general dels camps. Aquests instruments són el camp, els capitals i l'habitus⁵⁸.

El camp és concebut com un microcosmos social de caràcter relacional⁵⁹. Es tracta d'un espai social estructurat en diverses posicions a partir d'una desigual distribució de capitals (econòmic, cultural, simbòlic, social), entre les quals s'estableix una relació de forces (amb subjectes que poden actuar a títol individual o a través de les institucions de

⁵⁸ La teoria general dels camps de Bourdieu és una de les aportacions sociològiques més revisades per la literatura. Amb l'espai disponible no ens podem permetre fer gaire més que una revisió sintètica d'aquests instruments de què es serveix l'autor en la conceptualització de la joventut. Aquest és l'objectiu específic i entenem que anar més enllà entra en contradicció amb un principi de parsimònia que volem respectar. Qualsevol voluntat d'aprofundiment de l'obra passa per la lectura directa del sociòleg francès. D'altra banda, entre la multitud d'obres que n'analitzen la seva producció a Alonso et al. (2004: 13-37) es pot trobar una síntesi comentada de la bibliografia de (i sobre) l'autor.

⁵⁹ El primer camp que Bourdieu va analitzar a partir de la teoria general dels camps va ser l'artístic. Posteriorment, amplià l'ús del concepte per endinsar-se a altres àmbits d'anàlisi com l'educació, el sistema universitari o el camp del poder.

les quals formen part) en base a l'acceptació d'unes regles implícites i inherents al camp i amb l'objectiu compartit d'obtenir una major quota de poder.

“Un camp podria ser definit com una xarxa, o una configuració de relacions objectives entre posicions. Aquestes posicions són definides objectivament per la seva mateixa existència; per les determinacions que imposen als que les ocupen, siguin agents o institucions; per la seva situació (*situs*) actual i potencial en l'estructura de la distribució de les diferents espècies de poder (o de capital), la possessió de les quals dóna accés als avantatges específics que estan en joc en el camp; i finalment, per les seves relacions objectives amb les altres posicions (de domini, subordinació, etc.)” (Bourdieu i Wacquant, 1994: 73).

Martín Criado (2008: 17) sintetitza quatre propietats fonamentals dels camps⁶⁰: a) són espais estructurats i jerarquitats de posicions; b) on es produeixen lluites contínues que defineixen constantment l'estructura del camp; c) on funcionen capitals específics, i d) on funciona també un tipus de creença específica.

Nosaltres hem optat per agrupar aquestes quatre propietats en una dimensió d'estudi: la relació entre les estructures objectives del camp i les pràctiques dels agents. Aquesta relació indescindible entre estructura i agència suposa la superació de qualsevol intent il·lusòriament holista/individualista o objectivista/subjectivista d'abordar la realitat social. Queda clar, d'entrada, que la proposta de la teoria general dels camps té en compte que metodològicament l'estudi de les posicions objectives és inseparable de l'estudi de les pràctiques dels agents.

“Cal escapar de la visió mecanicista que reduiria els agents a simples partícules llançades en camps de força reintroduint no subjectes racionals que treballen per realitzar les seves preferències dintre dels límits de les coercions sinó agents socialitzats que, encara que biològicament individuals, estan dotats de disposicions transindividuals, i per tant duts a engendrar pràctiques objectivament orquestrades i més o menys adaptades a les exigències objectives, és a dir, irreductibles tant a les forces estructurals del camp com a les disposicions singulars” (Bourdieu, 2008b: 195).

Però anem per parts. Des d'una aproximació holística, l'estructura del camp és el resultat actual i acumulat de les lluites històriques entre les seves diferents posicions i, a la vegada, representa el marc de referència de cara a les futures lluites internes. Els subjectes orienten les seves estratègies en funció de l'estructura vigent del camp, que és la plasmació de les relacions establertes històricament, i que determinarà constantment

⁶⁰ Una cinquena característica és l'autonomia. Tot i això, potser és més adequat parlar d'homologia, la semblança en la diferència: “Tots els camps tenen els seus dominadors i els seus dominats, les seves lluites per la conservació o la subversió, els seus mecanismes de reproducció, etc. Però cadascuna d'aquestes característiques pren en cada camp una forma específica, irreductible” (Bourdieu i Wacquant, 1994: 83).

tant les posicions que aquests ocupen com la suma i distribució de capitals específics que són objecte de valoració al sí del camp. Degut a aquesta naturalesa dinàmica, l'estructura d'un camp no és, en cap cas, estàtica, ni tampoc se la pot pretendre analitzar independentment d'aquestes relacions de força, com quelcom naturalitzat.

L'anàlisi de l'estructura de posicions del camp ens porta a preguntar-nos, també, quins són els límits d'aquest microcosmos social. Bourdieu ofereix una resposta senzilla: la delimitació del camp no és altra que la delimitació de fins on arriben els efectes de les diferents espècies de capital que el configuren. Tan simple com que el camp arriba just fins allà on deixen de ser actives les seves forces. Per tant, per conèixer-ne l'estructura cal conèixer primer com es distribueixen les diferents espècies de capital entre les diferents posicions, i per conèixer-ne l'amplitud cal observar fins on intervenen aquestes espècies de capital⁶¹. Si, amigablement, ens imaginem el camp com un joc amb uns jugadors que competeixen, l'estructura del camp és el resultat jeràrquic d'aquesta competència per les millors posicions: uns jugadors estan en situació d'avantatge respecte als altres, són els dominadors del joc i ocupen les posicions que són objecte de desig per la resta, mentre que els altres jugadors es troben, per oposició, en posicions de subordinació. Bourdieu utilitza habitualment l'analogia del joc per referir-se als camps. L'aprofitem per introduir una altra noció de l'autor, la *illusio*, que Bourdieu concep com el fet d'estar enganxat o atrapat al joc i, en conseqüència, dotar-lo de sentit i, d'alguna manera, tenir ganes de jugar-hi. La *illusio* produeix l'acceptació de les regles del joc i de les seves conseqüències: que els subjectes que monopolitzen el capital específic valorat a l'interior del camp tenen dret a ocupar les posicions dominants. L'efecte immediat és la legitimació de la reproducció de l'estructura objectiva de relacions dins del camp. Malgrat això, a diferència d'un joc, el camp no és producte d'una creació deliberada ni obeeix a regularitats explícites i codificades. La *illusio* actua, per contra, de forma implícita i inconscient (Bourdieu i Wacquant, 1994: 74).

Allò que permet als subjectes agafar avantatge respecte als altres en la cursa cap a les posicions de domini del camp és la disposició de capitals, que vénen a ser, reprenent el camí de la metàfora, el conjunt de *cartes* de què disposen els jugadors. Bourdieu distingeix quatre tipologies específiques de capital: el capital econòmic, que opera com un conjunt de béns materials i de riquesa dels quals es pot treure un rendiment; el

⁶¹ Defensa habitual de Bourdieu, la d'alertar sobre el suposat coneixement unívocament academicista o unívocament aplicat, que ens recorda que tot concepte teòric (com és, en aquest cas, la noció de camp) és, per davant de tot, una eina concebuda per acostar-se a la realitat empíricament.

capital social, que prové de l'existència d'una xarxa de relacions que poden suposar una ajuda per al subjecte; el capital cultural (i, dins d'aquest, l'educatiu), fruit de l'adquisició d'uns coneixements i habilitats socialment reconeguts; i el capital simbòlic, que respon al grau d'influència social que es pot exercir en un determinat entorn⁶².

Generalment, un major volum de capital acostuma a oferir més probabilitats d'ocupar les posicions més reconegudes dins el camp. Però no sempre és així: cal destriar la tipologia dels capitals específics que formen el capital global dels subjectes, ja que si bé algunes espècies de capital tenen prou reconeixement com per ser eficaces en contextos molt diversos, la distribució específica dels capitals és un factor tan important com la suma del capital global⁶³. Així, en cada camp, o fins i tot al llarg de l'evolució històrica d'un mateix camp, el valor de cadascun dels capitals específics de què disposen els subjectes pot variar i provocar que un capital específic molt valorat en un camp (o en un període) sigui desesperadorament inútil en un altre camp (o en un altre període dins el mateix camp). Això explica que una mateixa quantitat de capital global (dos jugadors amb el mateix volum de fitxes) pugui generar posicions molt diferenciades en funció, d'una banda, de la distribució de capitals específics i, d'una altra banda, de la valoració que el camp en qüestió atorgui, en un moment concret, a aquests capitals.

Una altra consideració ha de quedar clara: la distribució desigual de capitals no només genera una estructura jeràrquica de posicions a l'interior del camp sinó que també, en conseqüència, produeix una diferenciació de les estratègies dels agents⁶⁴. Aquests actuaran d'una o altra manera en funció de la disposició del capital específic valorat dins el camp, cristal·litzada en posició social, i de la percepció que tenen del món des d'aquesta posició (Bourdieu i Wacquant, 1994: 78).

⁶² Castién (2004: 336-340) dubta que el capital social i el capital cultural puguin ser qualificats de capitals. A diferència de la naturalesa inherent del concepte de capital, el capital cultural no permet mobilitzar als altres en benefici propi, és a dir, no es valoritza directament a partir d'un procés d'explotació. Això sí que succeeix amb la resta de capitals, inclòs el social, però l'heterogeneïtat de situacions que configuren aquest darrer tipus de capital fa que tampoc se'l pugui considerar dins d'un marc conceptual amb aspiracions explicatives.

⁶³ Per exemple, el capital econòmic pot ser tant important en el camp dels negocis com superflu en el camp artístic, mentre que el capital cultural assegura disposar d'una bona posició en el camp intel·lectual però aporta pocs beneficis en el dels negocis.

⁶⁴ La noció d'estratègia de Bourdieu "fa referència no a la persecució intencional i prevista d'avançada d'objectius calculats, sinó al desplegament actiu de 'línies d'acció' objectivament orientades que obeeixen a regularitats i formen configuracions coherents i socialment intel·ligibles, ni que no segueixin cap regla conscient, ni que no es proposin objectius premeditats definits com a tal per un estrateg" (Bourdieu i Wacquant, 1994: 30-31). Això permet trencar amb la racionalitat utilitarista de l'home economicus i suggerir que els impulsos dels agents, les seves estratègies tenen quelcom de subjectivitat socialitzada.

Abordar l'estudi de les estratègies comporta passar de l'anàlisi estructural a l'anàlisi de l'acció. Efectivament, Bourdieu considera que la teoria general dels camps ha de ser una teoria que no només estudiï l'estructura dels camps sinó que es centri també en l'anàlisi de les estratègies que els subjectes duen a terme condicionats per la seva posició. En aquesta revisió volem diferenciar dues dimensions de les estratègies dels agents: allò que les orienta i les formes de procedir.

Pel que fa a la producció de les estratègies, posem sobre la taula la tercera noció clau de l'obra de Bourdieu, l'habitus. Parlar d'habitus és parlar de socialització de la subjectivitat: d'un esquema organitzat de percepció, de pensament i d'acció condicionat per la internalització de les estructures objectives de relacions socials en què l'individu s'ha socialitzat⁶⁵. L'habitus és un conjunt de paràmetres estructurats a través dels quals els subjectes prenen part de l'entorn social. Aquests paràmetres han estat incorporats mitjançant un procés inconscient de familiarització amb els espais i amb les pràctiques que caracteritzen l'entorn social dels subjectes. Per això, podem definir l'habitus com la posició social transformada en pràctica, i analitzar-lo com el resultat de la relació dialèctica entre allò objectiu (la posició ocupada en l'estructura social) i allò subjectiu (la interiorització d'aquesta posició i la seva cristal·lització en diferents formes de representar el món i en diferents pràctiques i estils de vida).

“Els condicionaments associats a una classe particular de condicions d'existència produeixen habitus, sistemes de disposicions duradores i transferibles, estructures estructurades predisposades per a funcionar com a estructures estructurants, és a dir, com a principis generadors i organitzadors de pràctiques i representacions que poden estar objectivament adaptades a la seva finalitat sense suposar la cerca conscient de finalitats i el domini exprés de les operacions necessàries per a assolir-los, objectivament ‘regulades’ i ‘regulars’ sense ser el producte de l'obediència a regles, i, a la vegada que tot això, col·lectivament orquestrades sense ser el producte de l'acció organitzadora d'un director d'orquestra” (Bourdieu, 2008b: 86).

Dins l'espai social que l'ha construït, l'habitus es mou amb comoditat i el món que percep és donat per descomptat, com una evidència, per la qual cosa les pràctiques dels

⁶⁵ Cal destacar la importància de la socialització primària en la configuració de l'habitus. Això es deu a una estratègia defensiva d'autoconservació: l'habitus tendeix a rebutjar o a reinterpretar des dels seus esquemes aquelles informacions que provenen de l'exterior i que el poden qüestionar. Igualment, l'habitus intenta evitar al màxim la presència del subjecte en aquelles experiències socials que l'allunyen del món social que l'ha creat. Això ens ha de fer tenir en compte que, en l'anàlisi de les pràctiques dels subjectes, no n'hi ha prou amb analitzar la seva situació present en l'estructura del camp, sinó que cal adoptar una perspectiva històrica: les pràctiques dels agents són el resultat de la confrontació entre l'habitus i el camp, concebuts com a *dues formes d'existència i de la història* (Bourdieu i Wacquant, 1994: 115).

subjectes tenen, a la vegada, un elevat grau d'inconsciència, de coherència i d'eficàcia respecte a aquest entorn social⁶⁶. Per això, en la mesura en què les condicions d'existència que afronten els subjectes siguin similars, les disposicions de l'habitus es veuran reforçades i, a llarg termini, reproduïdes. Durant aquest procés, els subjectes constreixen les seves voluntats a les exigències de les possibilitats i de les restriccions inherents a les condicions objectives en què l'habitus s'ha produït històricament. En certa manera, l'habitus està preadaptat a les exigències objectives, duu inconscientment als subjectes a desitjar allò que els és possible (o inevitable) i a rebutjar allò impensable (Bourdieu, 2008b: 88).

Però, aquest supòsit és real o és només un envit teòric? La reproducció perfecta dels habitus en el temps requereix que es compleixin almenys quatre condicions: a) que les formes de producció de l'habitus es mantinguin estables al llarg de l'evolució històrica; b) que aquestes formes siguin capaces de transmetre els mateixos codis generadors de percepció i conducta amb exactitud i eficàcia; c) que el context social es mantingui estable, és a dir, que les condicions on l'habitus actua en el present siguin el màxim de semblants possibles a aquelles que l'han produït històricament, i d) que els habitus restringeixin al màxim el marge de creativitat dels subjectes, és a dir, que sota les mateixes condicions d'existència objectives els habitus generin una mateixa resposta.

La irrealitat evident d'aquestes condicions des d'una perspectiva temporal no impedeix, però, la possibilitat que aquells subjectes que viuen en una mateixa classe i en un mateix període històric construeixin el món des d'una mateixa perspectiva col·lectiva i que engendrin, en conseqüència i de forma inconscient, unes pràctiques convergents (Bourdieu i Wacquant, 1994: 103). Producte, doncs, de les mateixes condicions objectives (posicionals i cronològiques), l'autor apunta que la sociologia ha de tractar com a idèntics els subjectes portadors d'un mateix habitus de classe. La relació entre l'habitus de classe i l'habitus individual és d'homologia, és a dir, una relació de diversitat en l'homogeneïtat.

L'habitus de classe es converteix, d'aquesta manera, en una dimensió fonamental per a entendre la configuració de les classes socials: és la classe social incorporada a la subjectivitat dels individus. Individus que comparteixen un univers comú

⁶⁶ La histèresi és la qualitat contrària a aquesta situació: és la inadaptació de l'habitus a un context social determinat. La histèresi es genera pels conflictes que apareixen entre les condicions socials que afronta el subjecte i el seu habitus. Els canvis temporals, espacials o socials són factors que faciliten l'aparició de la histèresi: l'habitus es revela inadequat per fer front a les condicions actuals ja que ha estat generat a partir d'una altra estructura objectiva de relacions.

d'experiències, de paràmetres de classificació de les categories socials i de conductes pràctiques, i que l'apliquen (amb "tocs personals) en la interpretació i participació del món social del qual són productes, contribuint, per tant, a la seva actualització i reproducció. Una reproducció social de l'habitus de classe que dependrà, en cada espai social, de la capacitat de ser transmès (és a dir, de les variacions temporals en les seves formes de producció) i de les condicions objectives on executa les seves disposicions. D'aquí que una de les dimensions claus per a interpretar l'habitus de classe sigui la seva naturalesa dinàmica, ja que les pràctiques concretes dels subjectes no es podran comprendre si només es té en compte la posició social actual dels subjectes. A aquest estat actual de les coses cal incorporar-hi l'anàlisi històrica d'adquisició de l'habitus corresponent. En tant que subjectivitat social incorporada històricament a partir dels processos de socialització, l'habitus modula l'activitat pràctica mitjançant l'actualització del passat en el present, evidenciant que dos subjectes que ocupen una mateixa posició en l'estructura social no tenen per què formalitzar les mateixes pràctiques o adquirir una mateixa perspectiva si la construcció històrica dels seus habitus els ha dut al mateix destí des de camins diferents: caldrà descobrir com s'hi ha arribat i des de quin punt de partida.

En la configuració de la relació entre camp i habitus, Bourdieu s'apressa a fugir de possibles interpretacions estructuralistes del tipus camp → habitus → camp, en base a almenys tres factors (Bourdieu i Wacquant, 1994). El primer factor és el que s'acaba de citar d'historicitat de l'habitus: no tots els subjectes que ocupen una mateixa posició social en el moment present han de ser analitzats com a propietaris d'una mateixa estructura d'habitus. El segon factor apunta que l'habitus condiona la conducta però no la determina: és a dir, no pot ser pres com un principi general d'acció sinó més aviat com un sistema de disposicions obert, permanentment exposat a noves experiències. Bourdieu atorga un marge de creativitat a l'agent, al qual li reconeix la capacitat de dominar conscientment algunes de les determinacions exercides a partir de la relació entre la posició social dins l'estructura de relacions objectives i la disposició d'habitus generadors de percepció i conducta⁶⁷. Per últim, l'habitus només es revela en base a uns determinats estímuls externs. Segons aquests estímuls, un mateix habitus pot engendrar pràctiques diferenciades o fins i tot oposades.

⁶⁷ Bourdieu qualifica aquest procés d'autoavaluació racional dels esquemes de percepció, pensament i acció, lligant-los amb les condicions d'existència que hom ha viscut, com a socioanàlisi, que concep com una sociologia del coneixement a nivell microsociològic. Amb tot, s'apunta que aquest procés és més favorable si es donen uns habitus i unes condicions d'existència determinades.

Si ens centrem ara els procediments estratègics, cal tenir clar que el seu objectiu principal és aconseguir una millora de la posició dels subjectes a l'interior del camp social on estan inserits. Per complir amb aquest objectiu, les estratègies s'orienten, en termes generals, en tres direccions. La primera direcció és la de reproducció/reconversió de capitals i es centra a augmentar o conservar el tipus de capital específic que legitima l'accés a les posicions dominants del camp. Bourdieu diferencia, dins d'aquesta línia, fins a vuit estratègies de reproducció de capital: les estratègies de fecunditat, les estratègies de successió, les educatives, les profilàctiques, les econòmiques, les d'inversió social, les matrimonials i les simbòliques/ideològiques (Brunet i Morell, 1998: 208). Totes elles impliquen la mobilitat dels agents a l'interior de l'estructura del camp, sense que la configuració actual d'aquesta estructura es vegi qüestionada. És una estratègia que reforça la creença col·lectiva en les normes del joc i que reconeix la importància del capital específic que es vol acumular/conservar i, per tant, legitima el fet que aquells agents que en monopolitzen la possessió es trobin en les posicions dominants dins del camp: els subjectes que ocupen posicions dominades opten per imitar les conductes dels subjectes que ocupen les posicions dominadores. La segona direcció està enfocada a reduir o ampliar els límits del camp amb l'objectiu de, per exemple, limitar la competència interna al camp mitjançant l'establiment d'elevats peatges d'entrada, que assegurin que els subjectes als quals se'ls permet l'entrada siguin fidels a l'estat actual de les coses. L'efecte que l'estratègia produeix, en aquest exemple, sobre l'estructura del camp és considerable, generant constantment microcosmos socials cada vegada més reduïts i hermètics, però a la vegada la legitimitat de la *doxa* interna no es veu alterada sinó reforçada per la via de l'homogeneïtat. La tercera direcció és la més profunda i passa per canviar les regles del joc, és a dir, modificar tant l'estructura del camp com les seves normes reguladores. Això succeeix quan en un moment determinat les estratègies d'uns subjectes aconseguixen desacreditar els tipus de capitals específics de què estan especialment proveïts els adversaris i legitimar els propis. En aquest cas, la voluntat és tant la d'erosionar la jerarquia actual de poder com la d'originar un canvi de reglamentació cap a una nova norma favorable. La pèrdua de valor de les qualificacions educatives en el mercat de treball, aspecte que afecta especialment als joves subocupats, és un exemple d'aquesta estratègia de canvi de les regles de joc a l'interior del camp de les classes socials: el capital cultural/educatiu, que legitimava un accés de qualitat al mercat laboral en estadis anteriors, ara ha perdut bona part de la seva eficàcia.

Un darrer aspecte que cal tenir en compte és que, en les estratègies de lluita entre els subjectes d'un camp, aquests tenen un interès salomònic compartit: la supervivència del camp on es lliura la batalla. Per això, els fronts oposats mantenen una complicitat objectiva que està per sobre dels efectes de les seves lluites. Aquest acord implícit existeix per regla general excepte quan no hi ha relació possible, és a dir, quan les posicions dominants –que són les que estan en disposició de fer funcionar el camp en benefici propi- aconsegueixen imposar els mecanismes de funcionament que més les afavoreixen. De dalt cap a baix, la lluita i la dialèctica, que són elements constitutius dels camps, desapareixen, i se'ns presenta un cas extrem de camp patològic: un aparell en termes althusserians que, havent substituït la relació per la coacció, potencialment, pot arribar a posar fi a la història del camp (Bourdieu i Wacquant, 1994: 79).

4.3.1.2.2. Joventut: de la teoria a l'empíria

Un cop abordades les principals nocions instrumentals de Bourdieu, ja podem tornar a la conceptualització de la joventut, centrant-nos ara específicament en les lluites entre joves i vells que es donen a l'interior dels camps. Bourdieu (2008a: 114) apunta que aquells subjectes que dins l'entramat de relacions existents en un camp monopolitzen el capital específic que els garanteix el poder adoptaran estratègies de conservació de la seva posició i de la naturalesa de l'estructura del camp, mentre que els menys proveïts de capital, habitualment els que acaben d'introduir-se a la dinàmica relacional del camp i que han tingut menys temps per acumular el capital específic (i que, per tant, probablement seran els de menor edat, si bé aquesta dada no és, a priori, sociològicament rellevant per a l'anàlisi), tendiran a inclinar-se per estratègies de subversió⁶⁸. Dins de cada camp, els vells, en la mesura que han pogut anar ocupant les millors posicions del camp intentaran retenir els joves el màxim de temps possible en l'etapa de joventut, és a dir, mantenir-los en un estatus d'irresponsabilitat i de llunyania respecte a les posicions de poder que ocupen ells. Els joves, d'altra banda, poden acceptar aquesta situació i obtenir-ne uns beneficis secundaris (per exemple, en matèria de cooperació amb els subjectes dominants, de protecció, etc.) o, per contra, rebel·lar-se

⁶⁸ Una mala interpretació d'aquest argument tendeix a identificar homogèniament categories pensades des de la sociologia formal com "jove", o "adult", amb categories determinades per la història (historico-sociològiques) com "progressista" o "conservador. Fer-ho equival a adscriure unes determinades formes de comportament social a partir de l'edat. Precisament, just el contrari del que proposa Bourdieu. Aquest error ja l'havia apuntat Mannheim anteriorment (1993: 215-216).

i pretendre accelerar els ritmes de successió i de transmissió de poder⁶⁹. El resultat de la representació ideològica d'aquesta divisió, d'aquesta lluita, és el repartiment d'uns atributs per als joves i d'uns altres atributs per als vells: l'exaltació de la joventut, presa com a objecte de desig ideal per la publicitat, alimentada com a font de consum en el marc del capitalisme actual, corre en paral·lel a la privació de l'accés al poder d'aquesta joventut i a una representació molt negativa (Cardús i Estruch, 1984: 147; Cardús, 2000: 328). Bourdieu exemplifica aquesta lluita dins dels espais socials a partir de les estratègies diferencials que duen a terme els joves i els vells a partir de la seva relació de proximitat o de llunyania respecte al poder: "Si es comparés als joves de les diferents fraccions de la classe dominant (...), el mateix any, es veuria que aquests joves posseeixen en major mesura els atributs de l'adult, del vell, del noble, del notable, etc., quant més pròxims es troben al pol del poder" (2008a: 143-144).

La construcció de la identitat "juvenil" o "no juvenil" (per exemple, en els atributs físics, en el comportament o en la vestimenta) es determina, per tant, a partir de la posició ocupada en l'estructura objectiva del camp i no en funció de l'edat, tenint en compte que això no implica que tots els subjectes que no han pogut acumular capital siguin necessàriament revolucionaris ni que tots els detentors d'un gran capital siguin automàticament conservadors (Bourdieu i Wacquant: 1994: 85). A la vegada, com apunten Cardús i Estruch (1984: 147), l'ostentació indefinida d'allò que fa jove esdevé, en l'adult biològic, un signe inconfusible de no participació (o de rebuig) en el poder. L'edat social, doncs, no és una perfecta variable independent com l'edat biològica⁷⁰, sinó que és resultat de les lluites per la divisió del poder, per l'establiment dels límits d'edat i pels ritmes de successió que es defineixen en cada camp entre els vells i els joves.

Bourdieu es preocupa constantment de contrastar la seva teoria general dels camps a partir de l'estudi empíric. Algunes de les seves investigacions més reconegudes inclouen, de fet, una anàlisi de les relacions existents entre joves i vells. Una d'aquestes anàlisis més famoses és *Homo academicus* (Bourdieu, 2008b), on trasllada la teoria dels camps a l'estudi del sistema universitari francès, observant la relació entre les diferents posicions objectives dels camps acadèmics amb els habitus corresponents i les lluites

⁶⁹ En cas de triomf, els vells es converteixen en el que Bourdieu denomina classes decadents, aquelles produïdes en un context ara desfasat i per les quals el seu únic futur és el retorn al passat.

⁷⁰ Thévenot (1979), amb aquest mateix esperit crític, defineix l'edat com una variable estadística somniada, universal i intemporal, quantitativa, naturalment matemàtica, disponible com a tal en qualsevol comparació i càlcul.

que se'n deriven. La principal proposta que extreu de l'anàlisi és que l'estructura del camp tendeix a la reproducció del poder a través dels mecanismes de selecció i d'adoctrinament de les noves generacions de professors. Bourdieu efectua, d'aquesta manera, una crítica a la lògica del camp acadèmic, caracteritzat perquè els seus subjectes dediquen més energies a l'acumulació i a la conservació del poder que a la innovació científica i intel·lectual⁷¹. Conclusió a la que arriba després d'observar com es duen a terme les estratègies de competència i cooperació dins del sistema universitari entre els professors establerts i els aspirants. Bourdieu utilitza com a referent analític les mobilitzacions universitàries produïdes a França el 1968. En aquestes, es va produir una divisió entre membres de la comunitat universitària joves i vells. Però aquesta qualificació no s'estableix (directament, almenys) a partir de l'edat dels subjectes, sinó a partir del xoc entre els habitus diferenciats d'uns i altres: d'una banda, un conjunt de professors acomodats als sistemes acadèmics antics de reclutament i de promoció (entre els quals hi abundaven els vells, biològicament parlant, però també un conjunt de joves) i, d'una altra banda, un conjunt de professors vinculats als nous mecanismes de captació. En realitat, però, Bourdieu destaca la divisió al sí d'aquests professors *joves*. D'una banda, alguns d'aquests havien internalitzat l'habitus de la vella generació i posaven en pràctica una estratègia d'acostament als pols de poder establerts (professors universitaris ja consolidats) mitjançant la submissió i la dependència a canvi de protecció. Aquests joves assimilats a l'estructura anterior del camp eren alumnes i professors amb elevades possibilitats d'ascens al poder, sempre i quan es mantingués l'estructura vigent del camp. Per això defensaven l'estabilitat del camp, acceptaven els ritmes de successió i reconeixien el poder de les posicions dominants. Una estratègia que concorda amb les dels seus mentors: assegurar-se l'alentiment de la promoció dels seus deixebles (per tal que no entrin en competència directa amb ells, per exemple, en la captació de nous deixebles com a tret de prestigi dins el camp universitari), però donant-

⁷¹ Hem trobat especialment rellevant per a nosaltres la següent cita sobre la dependència de les estratègies científiques front a les estratègies de poder: "En ser la distància temporal entre les generacions universitàries (entre vint i vint-i-cinc anys) la condició per a la bona conservació de l'ordre de les successions, la durada de la preparació de la tesi ha de situar-se entre deu i quinze anys (als quals s'afegirà una permanència de deu a quinze anys en posicions de professor conferenciant i de professor de província) amb la finalitat que aquesta distància es mantingui. I sens dubte no és excessiu pensar que són les necessitats institucionals de la feliç reproducció del cos les que determinen el temps de treball necessari per a la producció de la tesi i, a través d'això, la naturalesa mateixa del treball, el seu volum, la seva ambició, abans que a la inversa" (Bourdieu, 2008b: 200-201).

los aspiracions futures perquè aquests trobin sentit a l'espera del present i no vulguin accelerar la successió⁷².

En una altra banda, l'altre grup de joves posseïa un habitus diferenciat ja que havien estat reclutats per un nou sistema de captació: aquest grup va haver de ser contractat pel sistema universitari per fer front a un augment de la demanda de professorat, la qual cosa va suposar la relaxació dels antics filtres d'accés. Amb això, el camp universitari havia de renunciar a una estratègia de reproducció endògena de la seva estructura (basada en el control rigorós d'accés) però, com a reacció, construïa un nou filtre basat en el control dels sistemes de promoció del professorat. Per tant, la successió del poder dins el camp deixava de ser pacífica, propietat inherent a l'estadi anterior (gràcies al pacte entre els detentors de poder i els seus successors, és a dir, entre dues classes d'edat) per generar unes lluites entre els subjectes que s'havien introduït al camp a partir dels antics mecanismes de reclutament (i que defensaven la conservació de l'estructura del camp universitari) i els subjectes incorporats recentment (que tard o d'hora havien de descobrir que, amb el manteniment dels sistemes de promoció antics, la seva entrada al sistema universitari no els permetria passar gaire més enllà de les categories menys valorades). Amb aquesta nova situació, la competència entre joves i vells a l'interior del camp universitari deixava de ser una lluita entre classes d'edat per passar a ser una lluita generacional entre subjectes produïts de manera diferent.

“Es comprèn també que, contra el que s'ha pogut creure i escriure en ocasió de la crisi del Maig del 68, el conflicte que va dividir les facultats no oposava generacions enteses en el sentit de classes d'edat sinó en el de *generacions universitàries*, és a dir d'agents que, tot i que tinguessin la mateixa edat, havien estat formats per dues formes diferents de generació universitària. Ja siguin d'una certa edat i estiguin establerts o siguin encara joves i estiguin destinats a establir-se, els docents que són el producte de la forma antiga de generació tenen interès a mantenir en el nivell de les promocions la diferència que han pogut defensar en el nivell del reclutament en les facultats; ja siguin d'una certa edat i estiguin proveïts dels títols mínims que exigiria l'antiga forma de reclutament, o joves i desproveïts de títols, els productes de la nova manera de reclutament estan condemnats a descobrir que no poden esperar sinó d'una modificació de les lleis de la promoció

⁷² “L'ajudant és prometedor; el mestre és promesa realitzada, ha passat ja les seves proves. Tot això concorre a produir un univers sense sorpreses i a excloure els individus capaços d'introduir altres valors, altres interessos, altres criteris en relació amb els quals els antics resultarien devaluats, desqualificats. Noblesa obliga: ella estableix en un mateix moviment el dret a succeir i els deures del successor; inspira les aspiracions i els assigna límits; atorga als joves una seguretat que, en estar en la mesura de les seguretats concedides, implica paciència, reconeixement de la distància, i per tant, seguretat per als antics” (Bourdieu, 2008b: 199).

l'accés als avantatges que l'accés a les facultats els havia fet esperar” (Bourdieu, 2008b: 192).

En aquesta nova generació Bourdieu hi afegeix, a nivell institucional, diverses facultats caracteritzades pel fet de proporcionar accés a posicions socials permanentment mal definides o incertes. La lluita per la transformació o conservació de les estructures antigues del camp universitari passava, també, per les lluites entre ensenyaments *joves i vells*. Ens permetem reproduir-ne un paràgraf voluminós ja que ens resulta proper, tant pel que afecta a les lluites entre joves i vells com pel paper de les disciplines que Bourdieu hi contempla:

“Però l'essencial és que el creixement del volum de públic d'un establiment educatiu, i sobretot la transformació correlativa de la composició social d'aquest públic, estan en funció de la posició que aquest ocupa actualment o potencial en la jerarquia acadèmica (i social) dels establiments. Així, les *grandes écoles* (o les classes preparatòries) es van veure molt menys afectades que les facultats; dintre d'aquestes, les facultats de dret i de medicina es van veure molt menys afectades que les facultats de ciències i sobretot que les de lletres, i en el sí d'aquestes últimes, les disciplines tradicionals es van veure molt menys tocades per l'afluència d'estudiants que les disciplines noves, especialment psicologia i sociologia. Dit d'una altra manera, els efectes socials i acadèmics de l'augment del públic són tant més marcats en una institució educativa (establiment, facultat o disciplina) com més es predisposa la seva disciplina -i, en segon terme, el contingut de l'ensenyament proposat- a servir de refugi a estudiants que, en l'anterior estat del sistema, haurien estat exclosos o s'haurien eliminat ells mateixos. A la qual cosa s'afegeix que els efectes específicament lligats a la discordança entre les aspiracions i les possibilitats objectives no són mai tan poderosos com en aquests refugis de luxe que representen algunes de les disciplines noves, especialment sociologia per als homes i, en menor grau, psicologia per a les dones: aquestes posicions acadèmiques mal determinades que condueixen a posicions socials també elles mal determinades són molt adequades per a permetre als seus ocupants mantenir un halo d'indeterminació i de vaguetat, per a ells mateixos i per als altres, al voltant del seu present i del seu avenir” (Bourdieu, 2008b: 213-214).

En la segona part de l'entrevista efectuada el 1979, Bourdieu (2008a: 145-153) conclou que contra la suposada unitat social de la joventut cal parlar de *les joventuts*⁷³. L'autor

⁷³ Bourdieu simplifica l'anàlisi a *dues* joventuts: d'una banda l'adolescència, en estat d'irresponsabilitat provisional, caracteritzada per la dependència econòmica familiar, l'accés a polítiques d'assistència quasi lúdiques, a programes de descomptes, i per la prolongació de l'etapa estudiantil. D'una altra banda, la “joventut” adulta (hem respectat l'ús de cometes de Bourdieu, que remarca que aquí l'ús del terme joventut és en la seva forma buida i no com a categoria social sinó com un conjunt de subjectes que comparteixen una edat biològica amb l'adolescència), que treballa i que pateix les constriccions de l'economia real, a la vegada que cerca i rep el reconeixement ràpid de l'estatus d'adult. La primera seguirà sent adolescent encara que tingui 29 anys, i la segona serà adulta encara que en tingui 16.

remarca el major accés dels fills de classe obrera a nivells educatius als quals no havien pogut accedir mai els seus pares, fenomen que accentuant durant aquells anys (de forma més o menys acusada en funció dels cicles econòmics i de la capacitat d'absorció de mà d'obra dels mercats de treball). Per als joves de classe treballadora això els obria les portes a la vivència d'una condició que no havien conegut mai anteriorment els joves de la seva classe: l'adolescència. I, encara que per a aquests joves aquesta etapa sigui generalment de curta durada, ja els permetia difuminar el mur que separava el que fins llavors havia estat el seu món respecte al dels joves adolescents *de tota la vida*, per dir-ho d'alguna manera.

La desigual forma com es produeixen els subjectes d'una i altra generació pot portar a pensar que els joves poden aspirar a allò que un major nivell d'estudis garantia en un estadi anterior. Aquesta creença és font de conflictes entre generacions, especialment en la classe treballadora: en veure que els seus *joves obrers* han assolit un nivell d'estudi impensable anteriorment, els *pares* creuen que aquests podran assolir les aspiracions que estaven lligades a aquest major nivell educatiu en un estadi anterior. El que no tenen en compte uns i altres és que una generació i l'altra s'han produït en contextos diferents. Per tant, les recompenses que s'obtenien anteriorment amb l'acumulació d'un determinat volum de capital educatiu no tenen per què seguir sent vigents actualment. D'aquesta manera, malgrat que s'hagi afavorit l'entrada d'aquests joves al sistema educatiu (potser precisament per aquest fet), ja no es garanteix el compliment de les aspiracions dipositades. Els joves, amb major qualificació formativa però amb unes titulacions devaluades sota el braç, competeixen amb els adults que van tenir la seva vinculació amb el sistema educatiu en un estadi anterior i que, mancats de les titulacions educatives que si que tenen els joves, legitimen la seva posició de domini en base a altres factors que els asseguruen la diferenciació en cada camp, com per exemple l'experiència o l'antiguitat. Aquesta "desqualificació estructural de la generació" és per Bourdieu (2008a: 152) un dels pocs principis unificadors de la joventut: generalment, a igual treball que individus de major edat, els joves estan més qualificats i, per tant, obtenen un menor rendiment dels títols assolits dels que hauria obtingut la generació anterior. Ho destaca Bourdieu en parlar de la crisi de 1968:

“No es pot explicar la crisi, o almenys les condicions estructurals de la seva aparició i de la seva generalització, sense recordar els efectes principals del creixement de la població escolaritzada, és a dir, la devaluació dels títols

Aquestes dues "joventuts" no són altra cosa que els dos extrems (estudiants burgesos i joves obrers) de les possibles configuracions ofertes als joves.

acadèmics que va determinar una desclassificació generalitzada, particularment intolerable per als més afavorits i, de manera secundària, les transformacions del funcionament del sistema d'ensenyament que resulten de les transformacions morfològiques i socials del seu públic. El creixement de la població escolaritzada i la devaluació correlativa dels títols acadèmics (o de les posicions acadèmiques a les quals aquests títols donen accés, com l'estatut de l'estudiant) van afectar el conjunt d'una classe d'edat, constituïda d'aquesta manera com a generació social relativament unificada per aquesta experiència comuna, i van determinar un desfasament estructural entre les aspiracions estatutàries -inscrites en posicions i títols que, en l'anterior estat del sistema, oferien realment les oportunitats corresponents- i les possibilitats realment assegurades, en el moment que s'està considerant, per aquests títols i aquestes posicions. Aquest desfasament no és mai tan gran com entre els fills de la classe dominant que no van aconseguir operar la reconversió del capital cultural heretat en capital escolar; més enllà fins i tot que el seu avenir social no depengui enterament del capital escolar i que el capital econòmic i social del qual disposa la seva família els permeti obtenir el màxim rendiment dels seus títols acadèmics en el mercat del treball i compensar així el seu fracàs (relatiu) a través de carreres substituïdes” (Bourdieu, 2008b: 211-212).

En definitiva, Bourdieu recalca que en la conceptualització de la joventut els subjectes que entren en lluita pel poder no són joves i vells biològics sinó diferents posicions socials. Quan les formes de producció i reproducció dels camps i dels grups socials són estables (és a dir, quan els joves es troben amb les mateixes condicions d'existència que es van trobar els vells en el seu temps), la frontera entre joves i vells serà el resultat de les lluites entre classes d'edat, de l'acumulació del capital específic dominant i dels ritmes de transició establerts dins de cada camp o grup social. En cas d'una producció diferenciada dels subjectes, la frontera entre joves i vells passa a ser resultat d'una lluita entre dues generacions generades d'una manera diferent, on cadascuna intentarà legitimar els capitals específics que posseeix per a garantir l'accés a les posicions de poder⁷⁴.

El que queda clar, en síntesi, és que la definició d'una joventut no es pot fer de manera abstracta, universal, ni apel·lant a les edats biològiques dels subjectes, sinó que cal fer-ho des del coneixement de les relacions socials que, dins de cada camp (i dins de cada grup social), tracen les fronteres entre joves i vells.

⁷⁴ Aquí és necessari fer una referència a l'analogia que s'estableix entre aquesta lluita bourdieuniana entre joves i vells i la relació que Mannheim construeix entre ideologia i utopia. La ideologia seria el sistema d'idees que pretén ocultar i conservar el present interpretant-lo des del passat, mentre que la utopia busca superar el present orientant-se al futur.

4.3.1.3. Mauger: la construcció simbòlica d'un col·lectiu nominal⁷⁵

Mauger (1994a, 1994b, 1995, 2001, 2008, 2009) integra la negació de constitució de la joventut com una categoria objectiva amb les aportacions que des de la sociologia de la transició la conceben com una etapa de pas cap a la vida adulta. Mauger defineix la joventut com una doble passatge cap al mercat de treball i cap al mercat matrimonial. Defensa que l'objectiu de la recerca sociològica en matèria de joventut no hauria de ser la cerca d'esdeveniments fronterers nítidament delimitats que separin la joventut de la infància i de la vida adulta, sinó que s'hauria de centrar en la detecció de pautes processuals estables, sincrònicament vàlides per al conjunt de l'espai social i diacrònicament comparables en períodes diferenciats dins un mateix espai. Per això escull els moments més significatius de les diverses possibles trajectòries (família, escola i treball), perquè exerceixen l'acció de socialització més evident, contínua i general. Llavors, la definició que proposa de joventut –basada en aquests moments– és tan oberta com voluntàriament indefinida: “joventut és l'etapa de la vida on s'opera el doble passatge de l'escola a la vida professional i de la família d'origen a la família de procreació” (Mauger, 2008: 6-7). Un doble passatge que es caracteritza per ser un període de:

- a) Ingravitació respecte a les restriccions familiars que s'imposen durant la infantesa i respecte a les obligacions econòmiques que apareixen en la vida adulta, tot i que són desiguals en funció del context social del jove.
- b) Indeterminació social, el grau de la qual també depèn del context social: una indeterminació provisional, sense il·lusió en l'avenir i en part fictícia en els joves de les classes populars, a una màxima indeterminació entre allò que s'ha estat (a través de la família d'origen) i allò que es serà, pels joves de les classes mitjanes.
- c) Classificació social dels joves, lligada a aquesta naturalesa de provisionalitat inherent a la joventut, que depèn dels volums i tipologies de capitals de què disposen (cultural, escolar, econòmic, social, simbòlic) i es caracteritza pel sorgiment d'un decalatge entre les posicions socials (és a dir, el lloc que se'ls atorga socialment) i les disposicions dels joves (allò pel qual són aptes).

⁷⁵ A més de les referències bibliogràfiques citades, aquest apartat també es nodreix de la informació obtinguda en una entrevista amb Gérard Mauger a París el 19/03/2010.

- d) Etapa d'incoherències estatutàries, com a resultat de les característiques anteriors, en què la trajectòria biogràfica del jove no té un estatus definit (ni infant ni adult) sinó que la regla dominant és l'ambigüitat: l'estatus del jove no es pot caracteritzar en termes de privació i dependència ni tampoc en termes de privilegis i independència.

Certament, però, Mauger (2008) qüestiona que aquesta trajectòria biogràfica sigui contínua al llarg de l'espai social, és a dir, que la joventut constitueixi un grup social transversal. D'aquesta idea prové l'enllaç amb la crítica nominalista: la joventut cal concebre-la com una categoria buida de contingut que no presenta, objectivament i materialment, elements de cohesió suficientment importants entre els seus membres per a esdevenir una categoria social: sota la definició de "joves" hi ha individus amb unes condicions de vida, actituds, valors i comportaments suficientment heterogenis per a no poder englobar-los dins una categoria social unitària, dins una única joventut. L'estudi de la relació dels joves amb el sistema educatiu i amb el mercat laboral (els joves de Neuilly i els de La Corneuve, per exemple) posa en evidència la necessitat que qualsevol exercici sociològic sobre la joventut reflecteixi les diferències observades en les trajectòries dels joves. Per això, caldria substituir la noció de joventut per la de joventuts, en plural, les definicions i els contorns de les quals varien entre classes socials, entre espais socials, entre gèneres dins una mateixa classe, entre diferents regions, etc. (Mauger, 1994b: 23). Unes joventuts caracteritzades per la reproducció social de l'herència de classe i per l'escassa interrelació entre elles, que porten a l'autor a comparar les joventuts del seu àmbit d'estudi (les joventuts franceses dels darrers 20 anys) amb un sistema de castes:

"Aquestes diferents 'joventuts' estan situades en una relació de superior a inferior i separades per una multitud de barreres invisibles que fan que les relacions entre elles semblin reduïdes (a excepció de conjuntures històriques excepcionals) per una mena d'acord tàcit de les parts presents, al mínim indispensable. D'això en resulta una segregació de fet on 'la ideologia del do' que suporta el 'racisme de classe' forneix la racionalització que posa de manifest un estat de les coses com un 'ordre natural'" (Mauger, 1994b: 28).

Però aquesta anàlisi estrictament objectiva no permetria veure que, en determinades circumstàncies, aquestes joventuts s'uneixen i es reconeixen mútuament la qualitat de "joves", a partir de relacions d'identificació grupal i de distinció respecte a la resta de la societat, i poden arribar a actuar com un "grup real" en la mobilització i defensa d'uns

interessos comuns, malgrat l'heterogeneïtat social dels seus membres. Això explica que sigui paradoxalment cert que la idea de joventut està plenament arrelada al sentit comú tant per la societat com pels mateixos subjectes que formen part d'aquest col·lectiu nominal⁷⁶, conformant un decalatge entre les classificacions objectives de la sociologia i les classificacions socials i subjectives dels mateixos joves i de la societat en general. Davant d'aquesta situació, Mauger reclama que la categorització de la joventut ha de superar la preponderància de la visió ontològica de la joventut en sí (com a grup social que compartiria uns modes de vida i unes opinions similars) i reconèixer la importància de la visió voluntarista de la joventut per a sí (és a dir, com a grup unificat per la voluntat dels seus membres i que es reconeix a sí mateix encara que, objectivament, aquests visquin unes condicions d'existència heterogènies). Cal, per tant, detectar els treballs d'unificació simbòlica que, sota determinats condicionants socials, poden constituir un grup social mobilitzat a partir d'un grup inicialment divers. Pel que fa a la joventut, l'efecte generació i l'efecte classe d'edat han de ser presos en clau de condicionants a tal efecte:

- a) L'efecte generació, si s'adopta una accepció flonja⁷⁷, seria capaç de sincronitzar, en períodes més o menys llargs de temps, diferents camps socials i de generar individus amb uns modes de vida similars tot i que pertanyin a àmbits socials diferenciats. Aquest efecte es pot produir a partir de la participació dels subjectes a un mateix fenomen: l'allargament de la formació, l'entrada al mercat laboral en un període econòmic determinat, una crisi política, un període de mobilitzacions socials, una gran guerra, etc.
- b) L'efecte classe d'edat, resultat de l'existència de situacions anàlogues, és a dir, semblants dins de les diferències (indeterminació social, provisionalitat, ubicació, estatus ambigu, etc., de la joventut respecte a l'adultesa), en què es

⁷⁶ En tant que col·lectiu nominal, la joventut agruparia sobre el paper "(...) grans conjunts d'individus independentment del seu sexe, de les seves activitats escolars o professionals, de les seves rendes, de la seva localització geogràfica i que no accedeixen a l'existència social més que per l'existència d'agents socials que procedeixen a aquestes totalitzacions 'sobre el paper' (Mauger, 1994b: 33-34).

⁷⁷ Mauger reconeix el repte que pot suposar per a l'investigador delimitar empíricament la noció de generacions. Per fer front a aquest obstacle, l'autor defensa el paper actiu del sociòleg a l'hora d'establir un criteri més o menys restrictiu. Criteri vàlid en qualsevol cas sempre que estigui fonamentat teòricament: "Si s'adopta una definició precisa de la pertinença a una mateixa classe de condicions d'existència, no es poden delimitar les generacions si no és a l'interior d'un grup definit estretament (classe o fracció de classe específica per la professió i/o el sexe, la regió, etc.), o dins un camp precisament definit de l'espai social (camp polític, camp de producció cultural). Però, a la inversa, es pot adoptar una definició flonja de la pertinença a una mateixa classe de condicions d'existència i considerar que la participació amb la mateixa edat als mateixos esdeveniments, a les mateixes experiències, és un criteri suficient de pertinença a una mateixa generació" (Mauger, 1994b: 35).

trobarien joves de diferents condicions socials, podria esdevenir un element de solidaritat i d'associació entre aquests grups de joves heterogenis.

Ara bé, l'autor apunta que la presència d'aquests condicionants no generen automàticament la unificació simbòlica de la joventut, la seva mobilització o la creença legítima de la seva existència. Cal, a més, que hi hagin uns agents encarregats d'activar aquests condicionants i de treballar en la mobilització del col·lectiu i, sobretot, cal que el col·lectiu estigui disposat a reconèixer tant aquests agents (i aquí cobra importància el capital simbòlic d'aquests) com el discurs que professen (amb l'avantatge que l'ambigüitat de les classificacions socials permeten agrupar diferents interpretacions d'una mateixa experiència social) (Mauger, 1994b: 45).

En definitiva, Mauger constata que la construcció sociològica de la joventut com una etapa de la vida engloba un espai social molt menor del que en realitat ocupa en la construcció quotidiana o política del concepte. Es fa necessari estudiar no només la joventut sinó allò que l'envolta: les organitzacions, els representants i portaveus, els sistemes de representació i de valors, les condicions socials i polítiques, etc.⁷⁸, que permeten que un col·lectiu que parteix de l'heterogeneïtat es constitueixi en un grup social.

4.3.2. La crítica nominalista a Catalunya i a l'Estat espanyol

L'aportació de la crítica nominalista a Catalunya i a l'Estat espanyol s'orienta cap a dues dimensions: una referent a la construcció teòrica del concepte de joventut com una unitat social, i l'altra referent a la pràctica metodològica i a l'ús hegemònic de mètodes quantitativs en les anàlisis.

Pel que fa a la primera dimensió, Martín Criado, un dels referents actuals de la perspectiva, sintetitza la seva visió en el següent text, que considerem convenient reproduir íntegrament:

“En primer lloc, es considera –a vegades amb embuts- que la joventut és un grup social. Els seus límits estan clars: els definits administrativament. I les seves

⁷⁸ Una feina feta, també, pels professionals de la joventut, ja que l'existència d'aquests representants o especialistes no pot existir si no és assegurant l'acceptació col·lectiva de l'existència del grup al qual representen: “La vocació principal de les comissions, dels seminaris, de les taules, dels col·loquis, no és la d'afavorir una mena d'integració ideològica dels professionals de la joventut, un mitjà d'afirmar, de consagrar, de valoritzar simbòlicament llur necessitat i llur legitimitat i, en definitiva, un mitjà per produir el grup dels professionals com a grup representatiu del grup representat?” (Mauger, 1994:46-47).

característiques com a grup unificat se sustenten bé en la teoria psicològica, bé en una presumpta identitat de condicions d'existència –només plausible si s'obliden les diferències de posició social-. A partir d'aquí, es pot mesurar aquest grup: les seves situacions i les seves opinions –és a dir, les seves distàncies a les normes que preocupen les institucions-. Considerar la joventut com un grup significa, al mateix temps, negar la importància de la classe social. Tots els joves comparteixen una *condició* o *situació* que traspasa les fronteres de classe. La societat es compon, així, de *joves* i *adults*: la *lluita generacional* –normalment legitimada com universal psicològic- substitueix a la lluita de classes. El canvi social –*modernització*- s'equipara a canvi generacional i es concep només com a canvi cultural: en no haver-hi interessos enfrontats –classes socials-, les diferències i lluites no són sinó lluites entre *opinions*, *cultures* diferents. I la solució als problemes socials ha de ser també cultural: diàleg, aculturació, cursets...” (Martín Criado, 1998: 65-66).

Pel que fa a la segona dimensió, ja mitjans de la dècada dels 80, apareixen crítiques sobre la metodologia emprada en diversos estudis contemporanis sobre la joventut a Catalunya (Cardús, 1985; Cardús i Estruch, 1984). Constaten la rapidesa amb la qual es pretén recuperar el temps perdut en l'anàlisi sociològica de la joventut catalana, tradicionalment endarrerida respecte a la que es feia a Europa. Rapidesa, no obstant, acompanyada (i que, en certa manera, provoca) d'un conjunt de greus mancances metodològiques⁷⁹, tals com la descoordinació entre els estudis, generadora d'un coneixement fragmentari al voltant de la joventut i, sobretot, la manca d'una base teòrica rigorosa, l'abús de la producció de dades quantitatives i, en conseqüència, la interpretació habitualment estereotipada i generalista dels resultats obtinguts al voltant de l'objecte d'estudi. Com apuntaven els mateixos autors ja en aquell temps:

“A l'hora de fer el balanç dels estudis realitzats la nostra tesi serà aquesta: si hom vol fer servir la sociologia de la joventut com a eina propagandística o com a instrument de manipulació, endavant els estudis quantitius. Com més se'n facin, millor: més embolicarem la troca i més s'assoliran els objectius de propaganda i manipulació. Però si el que hom pretén és intentar que la sociologia ens serveixi com a mitjà per a entendre una mica millor quins són els problemes, cal un canvi d'orientació: cal replantejar-se el sentit de les anomenades enquestes d'opinió i cal deixar de fer-ne per a dedicar els esforços a un altre tipus d'estudis” (Cardús i Estruch, 1984: 71).

⁷⁹ Segons Comas (2007: 168), aquestes mancances es poden entendre per la voluntat d'aplicació pràctica d'aquests estudis, en favor de nodrir de contingut l'acció d'unes polítiques municipals de joventut que tot just es començaven a planificar. Aquest context polític legitimava, a parer seu, l'opció d'ajornar momentàniament les exigències de rigor metodològic i de coneixement precis pròpies de qualsevol pràctica científica. Ara bé, el fet que bona part d'aquestes mancances segueixin presents en els estudis actuals de la joventut ens fa creure, en primer lloc, que aquella estratègia no ha de ser contemplada com un fet excepcional i, per tant i en segon lloc, que les metodologies i la naturalesa dels resultats entorn a la joventut encara vénen molt determinades per les demandes del principal òrgan finançador d'aquest tipus d'estudis, les administracions públiques.

És, però, a finals de la dècada dels 90 que la crítica nominalista a l'Estat espanyol es consolida amb l'aportació de Martín Criado (1997, 1998). En la seva tesi doctoral estableix una estructura d'anàlisi de la joventut que relaciona els diferents grups de joves, definits segons l'estructura de capital i la trajectòria social, amb el sistema escolar i el mercat de treball (1998: 89). Anàlisi que vol superar tant el determinisme estructuralista (l'acció dels joves com a fruit dels dictàmens de l'estructura social) com les postures unívocament agencialistes (l'acció dels joves com a fruit d'un procés de reflexió racional), incorporant com a centre de l'estudi les formes de producció dels subjectes i les característiques dels espais socials on aquests s'insereixen. Per complir amb aquest objectiu, l'autor exposa en les primeres pàgines la hipòtesi principal que guia tota l'argumentació: "la 'joventut' no forma un grup social, sinó que sota la identitat del nom 'joventut' –sota la presumpta identitat social de tots els inclosos en una franja d'edat- s'agrupen subjectes i situacions que només tenen en comú l'edat" (Martín Criado, 1998: 15). Amb aquesta formulació, alerta que el concepte ontològic de joventut és una prenoció, una pretesa categoria social estreta del sentit comú que pretén que sota un mateix nom existeixi una mateixa identitat de propietat, i que tendeix a subjugar el paper estructurador de les classes socials en favor de l'anàlisi per categories d'edat. Un exercici de violència epistemològica que, això si, pot resultar:

“(...) interessant per als portaveus de la joventut que, fomentant la il·lusió de l'existència del grup, aconseguen la realitat del poder de representació del grup. Interessant, en fi, per als professionals de la joventut –entre ells, els sociòlegs de la joventut- qui, amb els seus discursos sobre els problemes de la joventut creen la necessitat dels productes que venen” (Martín Criado, 1998: 88).

La proposta metodològica de l'autor passa per desemmascarar aquest il·lusionisme i focalitzar l'estudi de l'estructuració de la societat en classes socials a partir de les relacions de producció i de la distribució de les diferents espècies de capital. Això afecta a la construcció metodològica de les variables classe social i edat. D'una banda, la classe social ha de deixar de neutralitzar-se o de ser tractada com una variable independent qualsevol per passar a ser el principal factor de categorització dels grups socials. D'una altra banda, s'ha de deixar de construir la variable edat de forma naturalitzada, externa, com una perfecta, estable i indiscutible variable independent. Ans al contrari, seguint la teoria de les generacions de Mannheim i la teoria general dels camps de Bourdieu, l'autor defensa que cal inserir l'edat com el resultat de “les dinàmiques socials de constitució i apropiació del capital i els seus efectes diferencials

en funció de les posicions socials dels subjectes” (Martín Criado, 1998: 16), plantejant així la necessitat d’identificar l’existència de diferents grups de joves a partir de les estructures de capital, trajectòries socials i disposicions diferenciades (1997: 174).

Per tots aquests factors, l’autor qüestiona la idoneïtat de l’existència del camp d’estudi de la joventut i proposa la integració de la sociologia de la joventut en el camp de l’estudi de les classes socials⁸⁰. Aquesta integració es concreta en dues direccions en què creu que cal aprofundir, i que de fet representen l’estructura de la seva tesi doctoral:

- a) En primer lloc, una sociologia de les classes d’edat i de les generacions que identifiqui, per una banda, les divisions en classes d’edat inherents a l’interior de cada grup social i, per una altra banda, les diferents condicions socials i materials en què s’ha produït cada generació. Aquest és el tema central de la seva anàlisi empírica, on estudia la relació entre els diferents grups de joves i el sistema escolar i el mercat de treball. Relació que es basa, a la vegada, en dos sistemes de relacions (Martín Criado, 1998: 89). D’una banda, l’habitus, com a sistema de relacions productores del subjecte, que servirà per a comprendre la relació que aquest té amb el sistema escolar i amb el mercat de treball, en la construcció d’identitats socials, etc. D’una altra banda, l’estat actual del camp escolar i del camp del mercat de treball, com a condicions que afecten les estratègies dels diferents agents que ocupen les diferents posicions a l’interior del camp. La imbricació d’aquests dos sistemes de relacions es tradueix en l’heterogeneïtat social de la joventut (o joventuts, com denomina), que Martín Criado sintetitza en dues grans categories, a partir de la informació de 10 grups de discussió realitzats amb joves de 16 a 20 anys. D’una banda, els joves que han pogut acumular capital escolar, els quals legitimen la seva posició en base a un discurs meritocràtic, d’esforç i d’il·lusió. Per a la promoció social, aquests joves mostren una gran confiança en el capital escolar i hi detecta, també, un esperit de diferenciació social respecte als joves més desqualificats. L’acumulació de capital escolar i l’òptima percepció social de sí mateixos, però, hauran d’anar acompanyats d’una estratègia de resignació en l’entrada al mercat de treball que passi per la rebaixa d’exigències (vista com una humiliació pels joves amb elevat capital escolar, i com un saber estar al lloc pels joves amb capital escolar mitjà) i per l’acceptació de l’experiència com el factor clau per a

⁸⁰ Si bé aquesta proposta, com destaquen París et al. (2006: 291-292), lluny de consolidar-se, ha estat arraconada per les dinàmiques internes del camp d’investigació en sociologia de la joventut.

la promoció. En resum: aquells joves amb majors possibilitats d'ocupar les posicions de domini en el seu àmbit social opten per estratègies de defensa de l'estructura actual d'aquest àmbit. Estructura en base a la qual han construït les seves aspiracions i la seva posició de domini potencial en el futur. A mesura que augmenta el seu capital escolar, aquests subjectes interpreten que estan en condicions d'assumir la transició de poder i que qualsevol alentiment d'aquesta és una discriminació, generalitzant-se una disminució de les conductes de submissió cap als adults. Per altra banda, els joves que no han aconseguit acumular volum important de capital escolar constitueixen el referent negatiu del discurs de la il·lusió i de l'esforç, amb un habitus que els allunya del sistema escolar i dels coneixements purament teòrics amb què el perceben i que els fa qüestionar la rendibilitat social que aquest capital atorga. Aquests joves adquireixen un discurs dominat que es fonamenta en els dubtes que tenen, a posteriori, per haver sortit prematurament del sistema educatiu. Discurs, però, que també reacciona contra la meritocràcia: es percep que el capital social (les xarxes familiars, d'amistats o de contactes) o l'atzar tenen major importància que qualsevol altre tipus de capital en la inserció laboral. Discurs que respon a la lògica del destí de classe en l'estructura actual del camp, és a dir, a la reproducció de la dominació (conservació de la desigualtat) i a l'autoinculpació (legitimació de la desigualtat).

- b) El segon aspecte on cal aprofundir és una sociologia de la sociologia de la joventut, que relacioni el punt descrit amb les dinàmiques institucionals de producció de la joventut com a grup o problema (en definitiva, com a objecte d'estudi) que cal analitzar. En la revisió que Martín Criado (1998: 40-41) fa dels estudis sociològics sobre la joventut a l'Estat espanyol i del context polític en el qual es produeixen, hi detecta les següents carències:
1. L'Administració és l'agent que acostuma a definir el concepte de joventut i la problemàtica a investigar (habitualment aquest problema és la no adequació dels joves a la norma social vigent). La construcció de la joventut queda restringida a una franja d'edat⁸¹.

⁸¹ Franja que, com apunta Patón (2005) varia d'un país a l'altre, amb les conseqüències en la definició de les polítiques de joventut que això comporta i que remarca, d'una banda, la construcció històrica i social que es fa del concepte i, de l'altra, la inestabilitat sociològica de l'edat com a factor estructurador de la societat.

2. Es considera a la joventut com un grup, sota una presumpta naturalesa psicològica inherent al jove.
3. Es fa un ús indistint dels conceptes de classe d'edat i generació. Si les respostes dels individus estan del costat de la norma, s'interpreten com a generacionals (la joventut és l'agent de progrés). Si estan contra la norma, s'interpreten com a classes d'edat (la joventut immadura, egoista, irracional, etc.).
4. Desapareix la classe social com a referent teòric, neutralitzant-se com una variable independent més. Això comporta l'adopció d'un esquema culturalista, que erigeix la classe d'edat com a variable central i margina la classe social i les relacions de dominació.
5. Com a conseqüència de l'anterior, abunden les referències a una suposada cultura pròpia de la joventut donada per suposat i no demostrada, dins un marc d'anàlisi eminentment culturalista.
6. La tècnica d'investigació més utilitzada és l'enquesta d'opinió, que, mitjançant l'estadística, legitima l'opinió majoritària com l'opinió general del grup⁸².

4.3.3. Les crítiques a la crítica nominalista

Destaquem dues crítiques a la crítica nominalista. D'una banda, el principal atac que rep aquesta perspectiva passa per l'arraconament dels seus plantejaments (París et al., 2006: 291-292). Aquesta crítica té una lògica passiva i respon a les dinàmiques internes del camp de la sociologia de la joventut. Les tesis sobre la inexistència d'una categoria social denominada joventut i l'exigència d'incloure-la en la lògica d'altres categories d'estructuració social han estat poc acceptades dins els àmbit acadèmic i polític-administratiu de la joventut, interessats en la legitimació de l'existència del seu objecte d'estudi i d'actuació. Ara bé, això no amaga que un dels principals impediments per l'avenç de la perspectiva nominalista és una aurèola d'abstracció amb poques possibilitats d'arrelar en aquest camp d'anàlisi eminentment pragmàtic. A aquests requeriments sí que hi han dedicat esforços tant la perspectiva empirista (amb anàlisis unitàries de la joventut en base criteris tan concrets com l'edat) com la perspectiva de la transició (amb anàlisis sobre el procés de transició i també amb criteris clars i manejables: formació, inserció laboral i emancipació domiciliària). En certa manera,

⁸² Comas (2007: 169), accepta aquesta crítica per a alguns Informes Joventut més quantitativs, però no per al conjunt d'investigacions sobre joventut a l'Estat espanyol.

però, cedir a aquestes determinacions seria, per a la crítica nominalista, renunciar a allò que defensa i caure en allò que critica: la subordinació de la pràctica sociològica als dissenys dels representants de la joventut. Per tot això, si bé la difusió de la crítica nominalista ha tingut ressò en les revisions teòriques de sociologia de la joventut, el volum d'investigacions que han treballat a partir d'aquests postulats està lluny del que han assolit les altres dues perspectives que abordem en aquest capítol.

La segona dimensió de crítiques fa referència als paràmetres conceptuals, però el seu abast és molt menor que l'anterior. Ja sigui pel respecte que suscita la figura d'un dels referents de la crítica nominalista, Bourdieu, ja sigui per la coherència teòrica que mostra l'argumentari dels seus autors, les crítiques als continguts són puntuals i poc incisives. En tot cas, remarcuem aquí dues crítiques vinculades a la sociologia de la joventut en l'àmbit estatal.

La primera la duu a terme Comas (2007: 169-170), un dels autors vinculats a diversos Informes Joventut, que es defensa de les crítiques rebudes per aquesta perspectiva llançant tres atacs concrets⁸³. El primer atac fa referència a la preponderància que Martín Criado (1998) dona a la classe social en la configuració dels grups socials i, per tant, en la constatació de la no existència de la joventut com a realitat grupal. Comas defensa que en l'anàlisi de la joventut la mateixa idea de joventut i la de classe social s'han de sobreposar i no se n'ha d'escollir una per sobre de l'altra. Crítica que es converteix en insubstancial perquè, d'una banda, en cap moment es justifica la rellevància sociològica d'aquest equilibri entre edat i classe social i, en segon lloc, perquè el que Martín Criado en particular, i la crítica nominalista en general, defensa és que la definició de la joventut no es pot efectuar a priori mitjançant un exercici de violència epistemològica a través de la imposició de la variable edat per part de l'investigador (el que Comas entén com a joventut), sinó que ha de respondre a una construcció feta a partir del coneixement de l'espai social i de les condicions d'existència de l'objecte d'estudi. Exercici que no és inèdit en el camp de la investigació social a casa nostra. Per exemple, Subirats et al. (2002) obtenen, a partir d'una anàlisi classificatòria en base a un volum considerable de variables relatives a diferents àmbits socials, deu grups de població. Un d'aquests, precisament, està format exclusivament per individus joves de classe treballadora. En aquest cas, per tant, sí que

⁸³ L'autor afirma (Comas, 2007: 170) que sense els Estudis de Joventut la crítica nominalista es quedaria sense objecte d'estudi. En centrar-se només en la revisió crítica de la literatura que han efectuat els autors nominalistes, Comas obvia, d'aquesta manera, tant la conceptualització teòrica com la producció empírica que ha realitzat aquesta perspectiva.

és possible parlar de l'existència d'un grup juvenil (dins els límits que marca la classe). La segona crítica apunta a la simplicitat amb què Bourdieu diferencia les “dues joventuts”. Com ja s'ha citat anteriorment, Bourdieu deixa clar que parla de dos models ideals simplificats de “joventuts” (els estudiants burgesos i els joves obrers, fruit encara de la realitat diferenciada d'aquella època –finals de la dècada dels 70-) entre els quals ja hi reconeix un ampli ventall de possibilitats intermèdies que han anat guanyant rellevància. Comas també crítica la divisió que Bourdieu estableix entre “joves” i “vells” (en paraules de Comas, estranya proposta si la joventut no és més que una paraula). Crítica especialment indocumentada ja que no té en compte l'ús que Bourdieu fa dels conceptes de generació i de classe d'edat ni que la negació de Bourdieu és sobre l'existència d'*una* joventut, en singular i abstracta, i no de diverses joventuts que cal detectar dins de cada camp o grup social. La tercera crítica de Comas és, al nostre entendre, encertada. Apunta a un ús fraudulent de la idea que la joventut no és més que una paraula: com que la joventut no és més que una paraula, les polítiques destinades a aquest col·lectiu artificial no són necessàries. En tot cas, tampoc fa referència als postulats de la crítica nominalista sinó a una mala (o interessada) interpretació i aplicació política.

Cardenal (2006: 15-18) apunta que l'atac que efectua la crítica nominalista a la falsa homogeneïtzació de la joventut s'hauria de remetre solament a la consideració d'aquesta com a unitat social, però no es pot aplicar al de joventut com a transició. Com es pregunta l'autora, contra l'ús del plural *joventuts* utilitzat per Martín Criado (1998): “té sentit contrastar el que, en substància, és totalment heterogeni?” (Cardenal, 2006: 15). Al nostre entendre, té sentit si es parteix, com es fa des d'aquesta perspectiva, de la idea d'homologia, és a dir, de similitud dins la diferència: la joventut es construeix de forma homòloga, dins dels diferents espais socials, com el resultat de les lluites per accedir a les posicions de poder o per impedir-ne l'accés als més joves. Per tant, tot i que les diferències entre les condicions de vida de les diverses joventuts siguin tan evidents que en casos extrems haguem de parlar de desconexió total (com si es parlés d'un sistema de castes), aquestes *joventuts* tenen quelcom en comú: el fet que, dins del seu espai social, prenen part de les lluites per la successió del poder. Llavors, allò que defensa la crítica nominalista és l'interès per determinar quina construcció de la joventut es fa en cadascun d'aquests espais socials, especialment en tres direccions: a partir de quins criteris es decideix qui és jove i qui no, on queden establertes les fronteres entre joves i adults, i quines estratègies comportamentals segueixen els individus segons la posició

que ocupen dins l'espai social. L'ús del plural *joventuts*, doncs, no fa referència només a les diferències en els itineraris biogràfics d'individus d'edats similars (la seva vinculació amb el sistema educatiu, els tipus de treballs que obtenen, com s'efectua l'emancipació domiciliària, etc., com encertadament remarca la sociologia de la transició), sinó que té a veure sobretot amb com es construeix la noció de joventut dins de cada espai social. Això enfronta directament la crítica nominalista amb la sociologia de la transició. Parlar de *joventuts* enlloc *joventut* implica tant reconèixer les heterogeneïtats de les trajectòries dels individus (com fan ambdues perspectives) com també les heterogeneïtats del concepte de joventut, en funció del context social on ens trobem. Això comporta haver de preguntar-se sobre la validesa d'uns criteris universals per a definir la joventut. Criteris com l'emancipació domiciliària, que no tenen en compte que el seu efecte no té per què ser igual en la vida del jove en tots els espais socials. Com Martín Criado (1998: 88) pren d'Orwell: s'oblida que, una vegada autònoms, uns ho són més que altres.

4.4 La joventut com a procés: la sociologia de la transició a la vida adulta

4.4.1 Els fonaments de la sociologia de la transició

La perspectiva teòrica i metodològica de la sociologia de la transició⁸⁴ sorgeix a partir de la crisi del treball de meitat dels anys setanta que, en el cas dels joves, repercuteix en un augment de les taxes d'atur i en l'endarreriment de la inserció professional estable. Davant aquest bloqueig es configuren, de forma incipient la dècada de 1980 i ja consolidada la dècada posterior, un seguit d'aportacions sociològiques entorn als processos de transició a la vida adulta que incorporen l'anàlisi de la formació escolar, la inserció laboral, l'autonomia domiciliària i l'exercici de la ciutadania per part dels joves (Casal, 2001: 38).

Juntament amb la crítica nominalista, la sociologia de la transició pretén oferir una alternativa als discursos homogeneïtzadors sobre la joventut. Les dues perspectives també comparteixen la concepció dinàmica de la joventut com a transició. A diferència de la crítica nominalista, però, la sociologia de la transició accepta l'existència

⁸⁴ Schwartz (1982) i Coleman i Husen (1985), en uns inicis, i Galland (2007), Furlong i Cartmel (1997), en una fase de consolidació, han estat, entre altres, els referents internacionals del programa de la sociologia de la transició. A nivell català i estatal, el Grup de Recerca Educació i Treball (GRET), vinculat a la Universitat Autònoma de Barcelona.

sociològica d'una categoria *transversal* denominada joventut: un procés d'ubicació social delimitat per uns criteris també socials idèntics per a tots els individus. Per exemple, és habitual que es consideri la joventut com l'etapa que va des del sorgiment de l'adolescència fins a la consecució de l'emancipació respecte a la llar d'origen. Sintèticament, el concepte de joventut respondria a la següent connexió entre infantesa i adulta:

Taula 4.1. Situació de la infantesa, joventut i edat adulta en relació a les transicions a la vida adulta

Infantesa	Joventut	Edat adulta
Escola	Centre d'educació superior o programa de formació	Mercat de treball
Llar d'origen	Situació intermèdia: amb els pares o sol	Llar independent
Infant en família	Estatus intermedis	Pare/mare-parella
Llars segures	Llars en transició	Llars segures
Setmanada	Ingressos parcials	Plenitud d'ingressos
'Dependència' econòmica	'Semi-dependència' econòmica	'Independència' econòmica

Font: Jones (2002: 2)

Malgrat que aquestes característiques de la joventut serien universals⁸⁵, la sociologia de la transició es concentra a ressaltar l'heterogeneïtat de les trajectòries biogràfiques dels joves. Heterogeneïtat donada per la concepció de la joventut com un procés socialment estructurat i articulat en diversos itineraris de transició escolar, laboral i domèstica (Cardenal, 2006). Entre els avenços conceptuals i metodològics que aporta la perspectiva de la sociologia de la transició, destaquem els següents:

- a) L'explicitació de l'heterogeneïtat de la joventut.
- b) Es recalca la necessitat de trobar criteris sociològics per a definir la joventut i trencar amb l'ús hegemònic de l'edat com a variable d'agrupació. Tot i això, és habitual que en l'anàlisi empírica es faci una operacionalització força més pragmàtica de la categoria "jove", especialment en els estudis que es nodreixen de fonts quantitatives. En aquests casos, les investigacions acostumen a incloure la totalitat dels individus que es troben en una determinada franja d'edat, amb independència de si han completat o no aquest procés de transició a la vida adulta.

⁸⁵ Veure l'apartat 4.4.5, sobre les crítiques a la sociologia de la transició.

- c) La idoneïtat d'adoptar una perspectiva biogràfica per analitzar de forma dinàmica la transició a la vida adulta, trencant les visions estàtiques inherents als estudis generalistes de la perspectiva empirista.

La sociologia de la transició ha focalitzat la seva mirada prioritària en dos processos: la transició de l'escola al treball i la transició de la llar d'origen a la llar de procreació. Ambdues esdevenen els pilars centrals sobre els quals s'articulen els diversos models d'itineraris de transició a la vida adulta i recullen, per tant, els principals successos seqüencials que es donen en el camí del jove cap a la vida adulta. En aquest sentit, un dels debats interns dins la perspectiva de la sociologia de la transició fa referència a la linealitat o no del procés de transició a la vida adulta. Majoritàriament s'imposen les opinions favorables a la no linealitat (les anomenades trajectòries io-io), però Casal et al. (2006: 31) apunten que el GRET (Grup de Recerca en Educació i Treball, impulsor de la sociologia de la transició des de la Universitat Autònoma de Barcelona) reconeix de l'existència d'un elevat grau d'irreversibilitat de les trajectòries degut a un procés de cristallització social. Especialment greus i perennes per a l'individu són factors com el fracàs escolar bàsic i l'abandonament de la formació inicial, les toxicomanies, determinades discapacitats, ruptures emocionals, etc. Altres autors, dins de la mateixa perspectiva de transició, han ampliat aquests pilars fonamentals més enllà del cicle formació-treball-habitatge, incorporant (dimensions de caire psicològic o cultural. Aquests estudis destaquen la incertesa amb la qual els joves viuen el trànsit cap a l'adulteresa i els efectes que pot tenir en el ritme de construcció de la seva identitat i, per tant, en els ritmes finals de transició a la vida adulta (Gaviria, 2005; Gil Calvo, 2005; Furlong i Cartmel, 2001). Lapeyronnie (1994) remarca el procés de socialització com a tret definitori de la joventut. Socialització per la qual el jove adquireix a la vegada un estatus social i una personalitat adulta i supera així l'etapa d'indeterminació social –un *terreny de ningú*– que caracteritza la joventut. Aquesta doble esfera de la socialització, com apunta Galland (1985), es veu dissociada: l'adquisició d'un estatus social, bàsicament gràcies a la inserció laboral, no ve sempre acompanyada de l'entrada a la vida adulta en termes de construcció de la família de procreació. És la mateixa dissociació que Singly (2005) percep entre l'adquisició d'una autonomia primerenca i la consecució d'una independència definitiva: la joventut es definiria així com el període de la vida durant el qual els joves accedeixen a una certa autonomia respecte a la família

d'origen però sense tenir els recursos suficients per a ser plenament independents dels pares.

Amb aquestes premisses, la joventut es concep com un procés de trànsit a la vida adulta configurat per eleccions individuals i per determinacions estructurals (familiars, relacionals, contextuals, simbòliques i culturals) i que tenen com a punt final l'enclassement social de l'individu, l'adquisició d'una posició de caràcter propedèutic a la societat, és a dir, que si bé no resulta definitiva si que encarrila notablement la mobilitat social futura (Casal et al., 2004: 27-29). Concretament, per Casal (1996: 299-300), l'itinerari biogràfic de transició a la vida adulta s'articula com un sistema configurat per tres dimensions: la dimensió socio-històrica, la dimensió de dispositius institucionals i la dimensió biogràfica o de presa de decisions del subjecte. En primer lloc, la dimensió socio-històrica està constituïda per dos eixos. D'una banda, un eix longitudinal que té un caràcter històric i que permet contextualitzar la transició a l'època social concreta en què es desenvolupa. D'una altra banda, un eix transversal que permet contextualitzar la transició en uns territoris i uns espais socials determinats. La segona dimensió inclou el conjunt de dispositius institucionals que modelen l'oferta de transicions: l'organització del sistema educatiu, la regulació laboral, les polítiques d'accés a l'habitatge, el conjunt de polítiques adreçades als joves, etc. Per últim, la dimensió biogràfica té en compte el conjunt de decisions que pren el subjecte al llarg de les diverses etapes o fases que componen la transició a la vida adulta. Hi tenen especial rellevància les expectatives dels joves, les estratègies, les racionalitats en la presa de decisions, etc.

L'articulació d'aquestes tres dimensions dóna lloc a la formulació d'unes hipòtesis bàsiques sobre les quals es fonamenten els postulats de la sociologia de la transició (Casal, 2001: 38-39):

- a) La transició és una articulació complexa de processos de formació, inserció professional i emancipació familiar.
- b) El pas de l'adolescència social a l'emancipació familiar es construeix socialment en un marc sociopolític determinat que configura un sistema de transició.
- c) El sistema de transició és sociohistòric. El desenvolupament dels sistemes de formació i el paper actiu de l'Estat sobre la inserció i el mercat de treball configuren la base de l'actual sistema de transició.
- d) La crisi estructural del mercat de treball i el nou capitalisme informacional han significat un canvi qualitatiu en la forma i el fons del procés de transició.

- e) Els itineraris de transició dels joves estan determinats actualment pel desenvolupament de l'escola de masses i pels canvis en els dispositius que regulen la transició professional.
- f) L'atur juvenil i la precarització del treball afecten de forma desigual als joves a partir de la diversitat d'itineraris i de trajectòries descrites.
- g) Els canvis induïts del nou capitalisme modifiquen d'una manera substantiva i radical les modalitats de transició a la vida adulta dels joves. El llindar de segle aporta l'emergència de noves modalitats de transició.
- h) L'emergència d'aquestes modalitats de transició expliquen les raons de determinades tendències juvenils, com poden ser el retard en l'emancipació familiar. Les modalitats emergents de transició tenen una vinculació estreta amb l'estructura social i les classes socials, el gènere i les minories ètniques. No obstant això, no es tracta d'una relació determinista.
- i) La polarització i la dualització social i del mercat de treball configura, per a una fracció de joves desafavorits, itineraris de transició en clara tendència a la desestructuració de l'espai i el temps social.

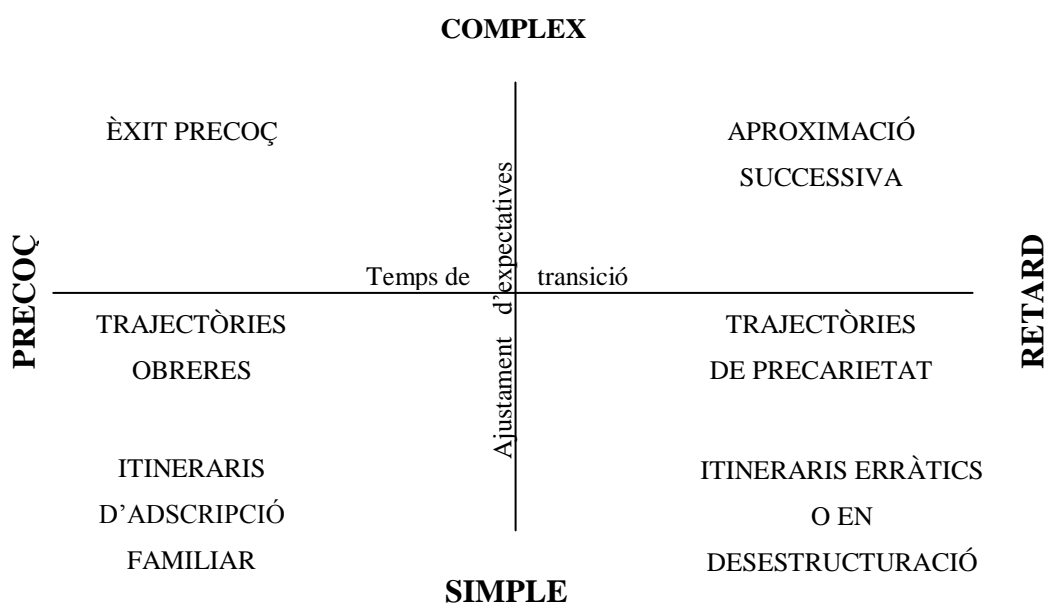
Metodològicament, per abordar aquesta nova concepció de la joventut com un procés de la infantesa a la vida adulta, la sociologia de la transició construeix un enfocament que vol trencar amb la visió holística que caracteritza a la joventut com un tot. Així, la majoria d'investigacions desenvolupen metodologies basades en l'interaccionisme simbòlic, en el constructivisme i en una visió longitudinal. D'aquesta manera s'orienta l'interès a la construcció biogràfica dels itineraris juvenils de transició a la vida adulta i a comprendre aquests itineraris com uns fenòmens inserits en el context social de referència. L'objectiu de l'estratègia metodològica és clar: superar el debat entre agència i estructura i entre una aproximació microsocia i macrosocia. Així, mentre que el centre de l'anàlisi és el jove, "com a subjecte històric i protagonista principal de la pròpia vida que articula de forma paradoxal i complexa les seves decisions, les emocions, les constriccions socials i culturals i les estratègies de futur" (Casal, 2006: 28), també cal tenir en compte que els itineraris "tenen un vincle amb l'estructura social i les segmentacions; no són independents de les classes socials ni del gènere, ni de l'ètnia. Pensar els itineraris equival a pensar en la diversitat i la desigualtat social" (Casal et al., 2004: 27).

En els darrers anys, els postulats de la sociologia de la transició han anat guanyant acceptació i difusió en el camp d'estudi de la joventut. I no només això. La visió de la joventut com una etapa transitòria entre la infantesa i l'edat adulta ha impregnat també la representació col·lectiva del fenomen juvenil, i ha exercit una influència directa sobre les relacions laborals i sobre algunes de les polítiques juvenils realitzades en clau compensatòria en favor dels joves (Salvadó i Serracant, 2003).

4.4.2. Les modalitats d'itineraris

Casal (1996) detecta sis modalitats de transició a la vida adulta integrades en dos eixos. La representació gràfica és la següent:

Figura 4.1. Modalitats de transició a la vida adulta

Font: Casal et al. (2004)

El primer eix fa referència a la construcció simple o complexa de la inserció socioprofessional. En un extrem de l'eix s'hi situen aquells processos de construcció d'expectatives que exigeixen al subjecte una constant presa de decisions i que estan encaminades a un posicionament social ambiciós i complex. En l'altre extrem s'hi identifiquen els processos de construcció d'expectatives de major simplicitat i basats en la poca o escassa exigència formativa i en l'orientació cap al treball manual.

El segon eix es refereix al termini en què els joves aconseguen els objectius significants en relació a la seva transició. Un extrem situa la consecució de la transició en un temps accelerat i l'altre els assoliments de transició endarrerits.

Les sis modalitats de transició a la vida adulta són, per tant, el resultat de les formes més habituals d'articulació d'aquests dos eixos.

La principal novetat d'aquesta proposta és l'emergència de les tres modalitats de transició retardada en el temps (aproximació successiva, trajectòries en precarietat i itineraris erràtics) en detriment de les tres modalitats de transició precoç, hegemòniques en dècades anteriors. Les trajectòries d'èxit precoç i les trajectòries obreres són les modalitats de transició ràpida a la vida adulta, dominants en el sistema de transició en la primera escola de masses (Casal, 1996), sistema present a Europa des de la IIa Guerra Mundial fins a finals dels anys seixanta, i que es caracteritza per l'escolarització generalitzada de la població fins a nivell primari i per un augment relatiu dels individus amb possibilitats de prolongar l'etapa formativa, si bé aquesta possibilitat té un clar biaix social que dona lloc a la polarització dels itineraris formatius dels joves i a una dualització en el mercat de treball. A partir de la dècada dels setanta – a nivell estatal a partir dels vuitanta –, es desenvolupa el sistema de transició en la segona escola de masses, caracteritzat, a diferència del sistema anterior, per una producció creixent d'expectatives que no es corresponen a les oportunitats socials realment disponibles per als joves. Aquest marc possibilita la substitució de les dues modalitats de transició anteriors per tres d'emergents, que es generen (i es generalitzen) no només per l'efecte del conjuntura econòmica sobre el mercat de treball, sinó per l'aparició d'un "nou model social definit per una tendència irreversible cap a l' 'economia global', el caràcter informacional de la producció i distribució de béns, la producció flexible a la demanda, el canvi substantiu en l'estructura ocupacional i l'organització del treball, etc." (Casal, 1996: 312)⁸⁶.

A continuació les descrivim amb major detall.

⁸⁶ Aquest no és l'únic intent de la sociologia de la joventut d'abordar la diversitat de trajectòries cap a la vida adulta. Més recentment, Serracant (2008) construeix set tipologies de trajectòries de transició a la vida adulta (en la franja de 30 a 34 anys). Ordenades de major a menor volum de joves, són: trajectòries lineals universitàries, trajectòries lineals mitjanes, trajectòries de no emancipació, trajectòries obreres, trajectòries d'emancipació pre-universitària, trajectòries obreres amb ruptura familiar, i trajectòries universitàries precàries.

4.4.2.1. Modalitats tradicionals de transició a la vida adulta: èxit precoç, trajectòries obreres i trajectòries d'adscripció familiar

Les trajectòries d'èxit precoç identifiquen els itineraris que es desenvolupen de forma ràpida i directa cap a posicions d'èxit professional i amb una ràpida emancipació familiar. Hi són inherents les possibilitats de prolongació de la formació acadèmica i l'obtenció d'un nivell d'estudis elevat o, sinó, les opcions de formació continuada o de promoció interna ràpida i amb una clara projecció de futur dins el món laboral. Generalment no es produeix un decalatge entre l'ajustament d'expectatives inicials i els resultats finals d'inserció i, a més, el procés de transició acostuma a efectuar-se sense ruptures importants, facilitant el desenvolupament d'una carrera professional. D'altra banda, l'emancipació familiar depèn més de les voluntats personals i del mercat matrimonial que de les limitacions donades per la disponibilitat de renda o pels costos associats a l'adquisició d'un habitatge. La modalitat de transició d'èxit precoç ha estat la que han seguit bona part de les promocions d'universitaris dels anys seixanta i setanta, amb una ràpida inserció professional d'èxit, i que han passat a formar les *noves classes mitjanes* de les dècades posteriors.

Les trajectòries obreres identifiquen itineraris que també es desenvolupen amb velocitat però, a diferència de les trajectòries d'èxit precoç, es caracteritzen per una etapa de formació escolar curta, per una orientació a la cultura del treball manual i poc qualificat i per una definició molt limitada de l'horitzó social i de les expectatives de futur. L'escassa formació acumulada fa que la qualificació professional depengui més de la possibilitat d'accedir i de romandre a les ofertes de treball existents que d'eleccions personals, i que les trajectòries siguin especialment vulnerables als processos d'estancament econòmic i a les modificacions del mercat de treball (substitució de mà d'obra per tecnologia, deslocalitzacions, contracció del mercat de treball, etc.). Aquesta vulnerabilitat es plasma en una elevada rotació professional, amb constants incursions a l'atur, i en la manca de carrera en el desenvolupament d'un ofici. La ràpida transició de l'escola al món actiu és paral·lela a una emancipació familiar precoç, malgrat l'escassetat de recursos disponibles. Les corrents migratòries internes a l'Estat espanyol durant, sobretot, les dècades dels seixanta i setanta s'expliquen en bona part per les característiques d'aquesta estesa modalitat de transició a la vida adulta: grans onades de joves amb baixa qualificació en busca d'accedir a oportunitats d'ocupació en els territoris amb demanda de mà d'obra.

Per últim, molt menys generalitzades en termes quantitius, les trajectòries d'adscripció familiar es localitzen puntualment en empreses o explotacions familiars. Es produeix una sortida ràpida del jove del sistema educatiu, seguida immediatament de la seva vinculació al sistema econòmic familiar, per la qual cosa l'horitzó social del jove queda en gran mesura determinat per aquesta circumstància.

4.4.2.2. Modalitats emergents de transició a la vida adulta: aproximació successiva, trajectòries en precarietat i itineraris desestructurats

Les modalitats emergents de transició a la vida adulta, si bé no substitueixen plenament a de les tradicionals, si que adopten un caràcter dominant en els darrers 30 anys.

Les trajectòries d'aproximació successiva tenen una importància clau ja que, segons Casal (2001) són la modalitat de transició dominant de la joventut europea en la fase de desenvolupament del capitalisme informacional. Malgrat això, a Catalunya tan sols circulen per aquesta modalitat entre un 20% i un 24% dels joves de 15 a 29 anys, segons l'amplitud del supòsit, per sota de les trajectòries en precarietat (entre un 34% i un 38%) i de les trajectòries obreres (entre un 27% i un 30%) (Casal et al., 2004: 189). Adopten el nom del que Galland (2007: 165) denomina nou model de socialització dels joves basat en l'experimentació, on la identitat és construïda per un mateix en major mesura que heretada, i que substitueix l'antic model basat en la identificació amb l'estatus parental i la transmissió d'uns rols i valors relativament estables dins de cada classe. Les trajectòries d'aproximació successiva es basen en unes elevades expectatives de posicionament social i professional però en un context on les opcions a elegir es presenten confuses o limitades i, per tant, qualsevol elecció està associada a un risc elevat. La seva característica principal és la inserció mitjançant el mecanisme d'assaig-error, que comporta una constant presa de decisions per part del subjecte, no sempre acompanyades de l'assoliment de les fites marcades o esperades. Són trajectòries que acostumen a venir donades per una etapa de formació prolongada, una incursió inicial de poca qualitat al mercat laboral, per variabilitats en les primeres opcions laborals i per l'existència de fracassos puntuals en el trànsit escola-treball. Els inicis de la inserció laboral acostumen a venir acompanyats de precarietat, subocupació, participació en el mercat de treball secundari, etc. Les expectatives es veuen constantment revisades (generalment a la baixa), a la vegada que els guanys parcials que s'obtenen s'han d'anar assumint de manera parcial com un procés a mitjà o llarg termini. La suma de la

prolongació de l'etapa formativa i del mecanisme de tempteig en la inserció laboral comporta, en conseqüència, un retard en la consecució de la transició professional plena. Junt amb les altres modalitats emergents, l'aproximació successiva també comporta períodes de precarietat però, en canvi, es visualitza una sortida cap a l'acomodació amb el pas dels anys. Això sí, es tracta d'una sortida incerta, complexa, posterior a una formació sobrequalificada i que requereix habitualment el suport familiar (Salvadó i Serracant, 2003). Aquest retard té conseqüències en les conductes i percepcions dels joves i també en l'emancipació familiar (on, a més, cal afegir-hi l'augment dels costos de l'habitatge), generant-se noves formes de convivència en parella, un augment de l'autonomia al sí de la família d'origen, unes noves pautes de consum, la pèrdua de centralitat del món laboral i l'adopció de conductes orientades al present en les esferes de l'oci i el consum, etc. Aquesta modalitat afecta sobretot als joves de les famílies de classes mitjanes i d'aquí ve el seu paper hegemònic. Però molts joves de classes obreres o de classes mitjanes sense capital cultural que opten per prolongar la formació també es veuen abocats a "temptejar, diferir i recompondre" els seus itineraris de transició (Casal, 2001: 52). Per tant, es tracta d'un tipus de transició complexa i costosa, però, amb el pas del temps, amb possibilitats d'oferir una inserció social positiva.

La duresa en les condicions del mercat de treball ha fet possible l'emergència d'una altra modalitat de transició per la qual circulen una bona part dels joves amb relativa independència del seu nivell educatiu: les trajectòries de precarietat. Pel que fa a la inserció professional, aquestes trajectòries presenten situacions d'aturs intermitents, una forta rotació laboral deguda a l'extensió de la contractació temporal i una habitual penetració al món del treball a través de la subocupació. A diferència de l'aproximació successiva, aquesta absència d'estabilitat no queda pal·liada per l'obtenció de guanys parcials ni per la previsió de construir una lenta però gradual carrera ascendent, sinó que el trànsit pels itineraris de precarietat no resulta constructiu per al desenvolupament d'una carrera professional a causa dels constants canvis d'ocupació i de l'elaboració d'un currículum laboral dispers. Les carreres laborals de molts joves que han canalitzat les seves vinculacions amb el mercat de treball a través de les ETT s'adeqüen perfectament a aquestes trajectòries de precarietat. De fet, molts dels joves que transiten per la modalitat de precarietat acaben formant part d'un exèrcit de reserva a disposició de les necessitats de mà d'obra del mercat de treball i, per tant, la construcció de la transició cap a la vida adulta resulta especialment vulnerable als designis del context

socioeconòmic. Per aquesta via hi passen tant joves amb escassa formació com joves amb formació professional i, fins i tot, joves universitaris que no han pogut anar més enllà de la inserció al mercat laboral secundari. A més, la inestabilitat laboral pot repercutir en l'allargament del període de convivència amb la família d'origen davant la impossibilitat d'afrontar les exigències derivades de l'emancipació. Casal et al. (2006) argumenten que la possibilitat d'un jove de fugir de les trajectòries de precarietat cap a trajectòries d'aproximació successiva rau en dos factors: el paper de les xarxes socials i familiars per a la inserció laboral, i el paper del gènere en la transició escola-treball. Salvadó (2002: 354) apunta que en el context de capitalisme informacional l'element diferenciador clau entre els joves d'una i altra modalitat de transició és l'habitus. Els joves amb capacitat per fer un ajustament complex de les seves expectatives socials tindran més oportunitats d'aconseguir una inserció positiva que els joves que en facin un ajustament simple. La diferència rau, doncs, en la capacitat de superar el gran nombre de proves a les que es sotmeten els joves en el trànsit a la vida adulta. Els joves que transiten per l'aproximació successiva poden viure la precarietat com una situació provisional, fruit d'una dominació per part de la població adulta (efecte edat), que es supera a mesura que els joves passen a formar part d'aquest col·lectiu, i que implica la millora progressiva de la posició social. En canvi, els joves inserits en les trajectòries de precarietat pateixen un efecte generació, de conseqüències més profundes, i no tenen per què millorar la seva situació amb el pas del temps, ja que la precarietat es deu a la pertinença a una generació a la qual li han canviat les regles del joc (Salvadó i Serracant, 2003).

La darrera modalitat de transició de caràcter emergent són els itineraris desestructurats. Si bé aquesta trajectòria ja convivia amb les modalitats tradicionals d'inserció a la vida adulta, la capacitat del mercat de treball d'absorbir mà d'obra no qualificada evitava el fracàs laboral. Posteriorment, amb l'aparició de períodes d'augment dràstic de l'atur, la inserció d'aquests individus va quedar bloquejada i, en el context del capitalisme informacional i del creixement econòmic sense treball, la relació negativa no s'estableix únicament en relació amb el mercat laboral sinó també amb la inclusió social (Casal, 2001: 56). D'aquí que calgui considerar-la una modalitat emergent tant en termes quantitius com en termes de significació qualitativa. Aquesta modalitat de transició es caracteritza pel bloqueig en la inserció professional i en l'emancipació familiar i per estar vinculada a un elevat risc d'exclusió social. Generalment, les expectatives de partida dels individus ja són baixes i l'etapa de formació acostuma a ser curta o erràtica.

Posteriorment, la inserció laboral queda bloquejada, els individus estan abocats a conviure amb l'atur crònic i la subsistència es dona per entrades circumstancials al mercat de treball secundari, per participacions puntuals en l'economia submergida, per la intervenció de programes d'inserció laboral (on poden frustrar-se les seves expectatives en compartir experiències amb joves de trajectòries obreres o en precarietat, que presenten una major competència actitudinal) o per altres formes marginals d'adquisició de recursos. L'acumulació de tots aquests dèficits acostuma a ocasionar la pèrdua d'actituds i aptituds per a la inserció laboral regular i per a la inserció social plena. Els itineraris desestructurats també acostumen a anar acompanyats de l'adquisició de conductes asocials que poden anar des del victimisme passiu (reclusió i aïllament social) fins a la conflictivitat social (agressivitat, subcultura marginal), provocades per l'exclusió dels marcs estructuradors que representen l'escola i el treball i el desordenament del subjecte en relació amb l'espai i el temps. Però el mateix Casal (2001: 45) apunta que el fracàs escolar bàsic no és absolutament determinant per a caure en aquesta modalitat de transició: de la mateixa manera que únicament una part del fracàs escolar comporta fracàs laboral, altres joves amb major formació o procedents d'ambients socials més afavorits també poden caure en aquest tipus de trajectòries desestructurades. Factors com la construcció de la personalitat del jove esdevindrien, en aquest cas, una possible explicació a tal situació.

4.4.3. Joventut, diversitat d'itineraris i individualització

Un dels avenços que ha aportat la perspectiva de la sociologia de la transició és haver donat elements d'anàlisi en el debat sobre la individualització de la joventut.

L'existència d'una diversitat d'itineraris biogràfics cap a la vida adulta (com explicita la sociologia de la transició) és un argument sovint utilitzat per defenestrar els models socials col·lectius de la modernitat. Furlong i Cartmel, recollint les aportacions teòriques de Beck (1998) i Giddens (2000) sobre la societat risc i la modernitat reflexiva, apunten que:

“La modernitat avançada es caracteritza per un individualisme que creix progressivament a mesura que les estructures socials es difuminen. En els contextos on anteriorment les subjectivitats es trobaven emmotllades en les cultures de classe, ara hi podem identificar un procés de desencaixament subjectiu que s'ha anat configurant paral·lelament a la substitució de les identitats basades

en les classes socials mitjançant identitats creades reflexivament per l'individu. Finalment, si en un moment determinat els contextos de vida eren altament previsibles, ara notem que la vida es distingeix, cada cop més, pel risc" (Furlong i Cartmel, 2001: 7).

En aquest context, els joves del capitalisme postfordista es diferenciarien dels joves de la societat industrial per l'augment de les discontinuïtats en les seves trajectòries socials i per la generalització de les incerteses i dels riscos en tots els grups socials. Els mateixos autors, malgrat això, també defensen que, tot i que a conseqüència de la fragmentació de les estructures socials les identitats col·lectives s'han afeblit, el fet de pertànyer a una classe social encara juga un rol determinant en la consecució d'oportunitats de vida per als joves.

Com es cohesiona aquesta doble hipòtesi, aparentment paradoxal, entre la individualització de les subjectivitats i el manteniment del caràcter estructurador de les classes socials? Salvadó i Serracant (2003) apunten que la resposta no és simple, almenys per tres raons: a) la creixent diversitat d'experiències i itineraris vitals està cada cop més atomitzada i és menys restringible als models de col·lectius amplis com la classe social; b) a conseqüència d'això, creix l'individualisme i es difuminen les identitats i les estratègies d'acció col·lectiva, i c) es produeix un emmascarament dels mecanismes de desigualtat social.

Una resposta plausible l'ofereixen els mateixos Furlong i Cartmel (2001) quan defensen que, malgrat els importants canvis socials succeïts en les darreres dècades, els elements de continuïtat són més importants que els de ruptura. Accepten de Beck (1992) que una de les característiques centrals de la modernitat avançada és l'afebliment de les identitats socials col·lectives, la qual cosa representa un debilitament subjectiu dels vincles socials classistes a causa de la creixent diversitat d'experiències vitals, de la individualització dels estils de vida i de la convergència de les cultures de classe, però van més enllà i alerten que els processos de diversificació de les transicions poden ocultar l'existència objectiva de vincles de classe subjacents, i així donar la impressió que el procés d'individualització, sota la ideologia de la meritocràcia, garanteix una major igualtat d'oportunitats. Aquest exercici d'ocultació és el que anomenen "fal·làcia epistemològica de la modernitat avançada".

Els autors il·lustren aquesta fal·làcia amb una coneguda metàfora. L'antic model de reproducció social, descrit a partir de trajectòries lineals i ben definides, i característic dels anys seixanta i setanta, podia representar-se com un recorregut amb tren. Agafar un

tren implicava tenir un destí predeterminat i un recorregut previsible. Els joves, a l'escola, adquirien els bitllets per a uns trens que els portaven a diferents destinacions, molt determinades pel seu origen social. Les característiques d'aquests trens també venien determinades per la classe social de la família d'origen, el sexe i l'ètnia. El marge de maniobra per modelar la ruta quedava molt limitat: els passatgers amb prou feines podien lluitar per millorar la seva posició dins del tren, a partir de les seves habilitats, o provar de baixar en una estació intermèdia, si bé les connexions amb trens que efectuaven altres rutes eren limitades. Això sí, el recorregut amb tren permetia establir una certa solidaritat i afinitat de grup amb la resta de passatgers del mateix vagó, que tenien unes aspiracions –destinacions- i unes experiències comunes. Els passatgers es conscienciaven, així, que qualsevol intent de modificar el destí del tren o les característiques del viatge passava per l'acció col·lectiva.

Els canvis ocorreguts a partir dels anys setanta, però, impliquen que aquest model de viatge queda desfasat. Beck (1998) parla d'estacions fantasma per a descriure la nova transició entre escola i treball sorgida arran de la crisi del mercat de treball. Els joves, en el nou context, han de col·locar-se a les cues de les estacions per a obtenir uns bitllets per a uns trens sense horaris ni destinacions clars i, moltes vegades, que ja arriben plens. A més, els joves són conscients que l'educació (el bitllet) és un requisit imprescindible per a pujar al tren cap a la inserció a la vida adulta, però que ha perdut la condició de garantia de millora social, en un context dominat pel risc i la incertesa: el bitllet és necessari però no suficient, no se sap quan arribarà el proper tren ni quina destinació tindrà i, mentrestant, les llargues cues d'aspirants passen a engreixar les llistes d'atur juvenil dels anys vuitanta i noranta. La interpretació de Furlong i Cartmel explica aquesta nova realitat mitjançant la substitució metafòrica del tren pel cotxe. Els nous conductors de cotxes tenen autonomia per a escollir entre un ampli ventall d'opcions a cada cruïlla i que els pot portar a percebre la seva ruta com a exclusiva. Això exigeix al conductor una constant presa de decisions sobre la ruta a seguir, tot i que no sempre té al seu abast la millor informació i, per tant, prendre una decisió equivocada pot empitjorar de la situació actual. Tant si passa això com si la decisió ha estat encertada, l'experiència de conduir el propi vehicle genera en els conductors el convenciment que les conseqüències finals de les seves accions es deuen a les decisions i les capacitats individuals, més que no pas a factors que s'escapen del control dels individus. Això fa que molts conductors acabin oblidant que l'element que acaba predeterminant les possibilitats de realitzar la ruta escollida amb les millors garanties és el tipus de vehicle

de què disposen. Per a explicitar les desigualtats en el procés de transició potser resulta més clarificador parlar de diversos mitjans de transport a més del cotxe. Els joves amb més recursos a la seva disponibilitat podran utilitzar mitjans de transport elitistes per a efectuar desplaçaments socials ràpids, còmodes i de llarg abast. En canvi, alguns dels joves conductors de cotxes no podran accedir a determinades autopistes, que requeriran el pagament d'un peatge. Fins i tot, els joves més desfavorits es veuran obligats a efectuar una transició a peu, a un ritme lent i on qualsevol error de càlcul o qualsevol canvi en el context social pot significar haver perdut dies de camí.

Per tant, mentre la identitat de classe s'ha vist erosionada pel procés d'individualització, els efectes objectius de la pertinença a una o altra classe encara són suficientment importants per a entendre la configuració desigual de les trajectòries socials dels joves: si bé es difumina l'ornamentació de classe, la vestimenta segueix constreint les capacitats de maniobra dels seus portadors.

Serracant et al. (2008) proven de contrastar aquesta tesi per a la realitat dels joves de Catalunya mitjançant l'estudi de la importància de la variable "origen social" entre una generació de joves (de 25 a 34 anys) i una d'adults (de 55 a 64 anys) a partir de dades quantitatives obtingudes del Panel de Desigualtats Social (PaD). Les dades que obtenen mostren que l'origen social manté la seva importància en la desigual configuració de les oportunitats vitals. Desigualtat que es dona amb força en l'àmbit educatiu i moderadament en l'àmbit laboral, però escassament en l'àmbit subjectiu, fet que ve a reforçar la tesis de Furlong i Cartmel sobre la invisibilitat de les determinacions de la classe social. De fet, l'anàlisi per generacions mostra que, amb independència de l'augment generalitzat del benestar social, les diferències objectives a l'interior del grup de joves són similars a les del grup d'adults.

A unes conclusions similars arriba Cardenal (2006), aquest cop partint d'una anàlisi qualitativa amb entrevistes biogràfiques a joves ubicats en diferents posicions de l'estructura social. Si bé reconeix la pluralitat i diversificació de trajectòries en els joves entrevistats, detecta que els seus discursos devaluen el concepte d'individualització degut, d'una banda, a la dependència que mostren respecte del llaç social (sobretot el familiar) com a recurs necessari a l'hora de determinar les estratègies de futur; i, d'una altra banda, a la pervivència dels condicionants socials disponibles (capital d'origen social, econòmic i cultural) com a factors estructurants de les trajectòries vitals dels entrevistats. L'autora (2006: 300) recalca la distinció clàssica de Mingione (1993) entre

factors recíprocs i factors associatius⁸⁷ per mostrar que entre els joves entrevistats hi ha una escassetat de discursos basats en la col·lectivitat. D'aquí que conclouï que, en l'estudi de la joventut, la rellevància de la individualització no s'hagi de referir a la possibilitat d'elecció entre una cada vegada més àmplia oferta de trajectòries cap a la vida adulta –ja que es tracta d'una oferta notablement fictícia perquè l'accés a determinades rutes implica un cost previ al qual no tots els joves poden fer-hi front-, sinó al desmantellament de les estructures de suport col·lectives (el paper de l'Estat com a provisor de serveis i de seguretat, així com de regulació del mercat laboral, la capacitat de mobilització per raons de classe social, etc.) i al replegament dels joves cap al refugi familiar, amb el risc evident de reproducció de les desigualtats socials d'origen i de regressió dels efectes redistributius.

En aquesta línia d'estudi, Gil Calvo (2005) adverteix que la desestructuració de l'herència social de pares a fills –fenomen que fonamentaria les tesis de la individualització- existeix, però només afecta els estrats de famílies professionals urbanes, les quals depenen de l'accés a mercats de treball qualificats. Aquesta desfamiliarització (Esping-Andersen, 2000) es deu a la desestabilització de la situació ocupacional dels *patres famílies*, que ja no poden transmetre als seus fills ni l'estatus (nínxol ocupacional), ni el capital social (xarxes de poder i influència), ni el patrimoni simbòlic (consciència de classe i identitat familiar) per assegurar-los un enclassement igual o millor que el de la família d'origen. D'aquesta manera, apareix un nou actor social: els joves procedents de les classes professionals urbanes que han d'adoptar una estratègia juvenil d'orfandat social familiar, que han d'aprendre a construir les biografies per sí mateixos. En canvi, les famílies que es troben *per sobre* i *per sota* dels mercats professionals urbans mantenen les seves estratègies familiars de forma més o menys intacta. Així, en les famílies de grans propietaris o empresaris, el patrimoni material i simbòlic permet als joves escapar de la desestructuració ocupacional, i quedar enclassats en posicions privilegiades. En les famílies desafavorides, els joves estan exclosos dels mercats de treball qualificats, especialment si la relació amb el sistema educatiu no ha estat positiva, i això els porta a dependre de les xarxes comunitàries de parentesc en la cerca de treball i d'una posició social.

⁸⁷ Els factors de reciprocitat permeten als membres d'una comunitat absorbir internament les tensions externes que provenen del mercat de treball. Els factors associatius, en canvi, es projecten cap a l'exterior, com una dimensió política amb marcat esperit crític i que requereix d'una elevada capacitat de mobilització col·lectiva amb l'objectiu de donar resposta al deteriorament social.

Galland (2007: 169-170) apunta els perills que comporta aquesta barreja entre polarització social dels joves i homogeneïtzació cultural. La polarització social estableix que la desviació entre les possibilitats d'inserció (particularment en termes de treball) dels joves sense titulació respecte als altres joves han augmentat amb força. Però, al mateix temps, els valors, les normes culturals i de consum i les aspiracions del conjunt de joves han tendit a acostar-se, sigui quin sigui el medi d'origen i el nivell de formació. Emergeix, doncs, el risc de decalatge entre la difuminació, d'una banda, de les fronteres identitàries, d'aspiracions i culturals dels joves i, d'una altra banda, la pervivència oculta de les limitacions i oportunitats que genera el seu origen social. El mateix autor destaca la complexitat en la construcció de la pròpia posició social amb la qual es troben els joves a mesura que augmenta la diferència entre grup de pertinença (origen) i grup de referència (destí). Els joves que han efectuat un procés d'ascensió social adopten la norma del nou grup social de referència i s'adhereixen a les seves formes de comportament. Aquesta desviació entre el destí comú dels membres del seu grup d'origen i el destí propi força a l'individu a un treball de definició constant que seria impossible amb una adscripció familiar massa precoç. Per tant, aquests joves busquen un major marge de llibertat, que explica que siguin sovint més solitaris que els joves que s'han mantingut i no han efectuat el procés d'ascens en l'escala social. Un exemple que proposa l'autor és el fet que les dones que ocupen els quadres superiors acostumen a ser més celibatàries que les dones de la resta de la piràmide. A més, això també obliga al jove a efectuar una construcció incerta de la trajectòria de pas a la vida adulta mitjançant el procediment de tempteig. La conseqüència d'aquest complex procés de reconeixement social propi –i la importància quantitativa d'aquests joves que han ascendit en l'escala social en comparació amb la posició dels seus pares– és el factor explicatiu de l'allargament de la joventut (Galland, 1994).

4.4.4. L'allargament de la joventut

Juntament amb l'anàlisi sobre la diversificació dels itineraris i la individualització del procés de transició a la vida adulta, l'altre gran tema de debat que s'ha generat des d'aquesta perspectiva de la joventut com a transició a la vida adulta, i que ha guanyat rellevància els darrers anys, és el de la definició de les fronteres que emmarquen aquest procés i, més concretament, la qüestió de l'allargament de la joventut.

Galland (1994) revisa els tres models explicatius més utilitzats en l'anàlisi de la prolongació de la joventut i en proposa un d'alternatiu que considera més satisfactori. El primer model d'interpretació és el demogràfic, segons el qual la prolongació de la joventut es deu a tres processos: a) l'allargament de l'etapa educativa fruit de la generalització de l'escola de masses; b) les dificultats d'inserció laboral per l'extensió de l'atur, la precarietat i la subocupació, i c) la duresa en les condicions d'accés a l'habitatge i el consegüent retard en l'establiment de la vida en parella, forma majoritària d'emancipació domiciliària. El segon és el model familista, pel qual els canvis en les formes de convivència en parella permeten l'ajornament de l'emancipació domiciliària clàssica. El tercer model argumenta que l'allargament de la formació i l'entrada massiva al mercat de treball de les dones joves fan que aquestes construeixin la seva identitat social per la via del seu treball i no per la via del matrimoni, reduint la centralitat d'aquest en les seves vides.

L'autor, però, aposta per un nou model alternatiu. La prolongació de la joventut es donaria per l'allargament de l'etapa intermèdia de la joventut, detectada a França a través de la formació d'una nova etapa de la vida que denomina post-adolescència. Per aquesta nova etapa hi transiten individus que adopten modes de vida intermedis que s'intercalen entre la família d'origen i la família de procreació: vida en solitari, convivència amb amics o companys, vida en parella de forma més o menys provisional, etc. L'autor detecta que els joves que opten per transitar per aquesta nova etapa són els joves que disposen d'una posició social acomodada –tant en el conjunt de l'escala jeràrquica com relativament dins de cada grup social-. Per tant, l'allargament de la joventut es dona perquè aquells joves amb majors recursos per a emancipar-se en família opten per aquesta nova forma de vida provisional. L'emancipació mitjançant l'entrada a la vida adulta seria vista per aquests joves com una *privació*, mentre que aquest període transitori els permetria *aprofitar la joventut* i diversificar les experiències vitals després de la convivència familiar. D'aquesta manera, els joves no renuncien a un cert coixí de suport familiar ni tampoc a l'autonomia que els dona la vida privada individual. L'allargament d'aquesta etapa en edats més adultes pot tenir relació amb l'exclusió del mercat matrimonial, amb l'existència d'estatus socials precaris o amb les dificultats en la definició d'una ubicació social i professional per part de l'individu.

Gil Calvo (2005) apunta que l'allargament de la joventut es deu al bloqueig en l'emancipació juvenil. La necessitat de qualificar la mà d'obra davant el canvi tecnològic, l'encariment dels recursos per formar una família i el procés de

desfamiliarització (que afecta especialment els països mediterranis, on el rol de la família estava més consolidat), pel qual les famílies no poden assegurar l'enclavament dels seus joves, són els factors clau per entendre que la joventut ja no sigui una breu etapa de transició entre infantesa i vida adulta sinó que es converteixi una nova etapa estable, permanent i duradora. Però més rellevant encara és que la suma d'aquests factors fa que s'hagin difuminat les fronteres de la joventut. Per *sota*, Gil Calvo defineix una frontera borrosa entre infantesa i joventut a partir de criteris de comportament i psicològics. Per *sobre*, l'autor proposa dues explicacions per a corroborar la difuminació de la frontera entre joves i adults. La primera, culturalista i força simplista, suggereix que ara ja no es pot fer la distinció entre joves i adults perquè els primers es comporten com adults precoços i els segons intenten adoptar rols socialment atorgats als joves. La segona explicació, més social i elaborada, apunta que la joventut, com a etapa de transició a la vida adulta marcada per la vulnerabilitat, tenia com a premi final l'adquisició de la identitat adulta definitiva. Però actualment aquest punt d'arribada s'ha fet tan inestable i precari com la mateixa joventut: la formació rebuda caduca al cap de pocs anys a causa del progrés tecnològic, el treball s'ha convertit en flexible o precari, el matrimoni ha deixat de ser una institució per a tota la vida, etc. Per això, tot allò que feia joventut ja es pot trobar més enllà de la *primera* sortida del sistema formatiu, de la *primera* inserció substancial al mercat laboral, de la *primera* emancipació familiar... La joventut ha perdut poder decisiu i ha guanyat en irrellevància: ja no és el marc de la triple elecció vitalícia (formació, treball, emancipació) per a la integració a la identitat adulta sinó que és el marc d'un conjunt de decisions provisionals i constantment revocables durant la vida. Els joves han perdut la correlació de forces respecte als adults: el seu sacrifici present ja no té premi final. És el que Gil Calvo denomina "envelliment de la joventut" (o, com també proposa, i que ens sembla un terme més ajustat a la realitat: "juvenilització de l'edat adulta"), i que Salvadó i Serracant (2003) descriuen com a vulnerabilitat social generacional.

Gaviria (2005) i Singly (2005) van més enllà i incorporen l'endarreriment en la construcció de la identitat del jove com un dels factors de prolongació de la joventut.

La primera, en una anàlisi sobre la joventut a França i a Espanya apunta que els joves dels dos països construeixen la seva identitat de forma molt diferent i que això té una repercussió directa en el moment d'acabar la transició. Això es deu a les diferències en la definició de l'adult i en la manera com un s'ha de realitzar per arribar a aquest estatut. A Espanya els joves surten de la joventut ja amb una forta identitat construïda gràcies al

retard en l'obtenció de la independència. Com que és una identitat que s'ha anat construïnt al sí de la família d'origen, aquesta no qüestiona l'estatut social de cadascú, cosa que permet seguir mantenint relacions intenses amb la família d'origen un cop ja s'ha entrat a la vida adulta. El matrimoni és un ritus de pas a una nova forma de convivència on els dos individus comparteixen una part important del seu món anterior. En canvi, a França la independència familiar s'obté abans i, per tant, la construcció de la identitat no es completa amb la família d'origen sinó en un marc d'inseguretat. Del fet que aquesta identitat construïda s'assembla més o menys a la identitat familiar en dependran les relacions futures entre l'individu i la família d'origen. Pel que fa al matrimoni, aquest no representa un ritus de pas sinó més aviat una unió entre dos éssers individuals que mantenen una notable autonomia en les seves vides personals.

Singly (2005: 111) apunta que tots els joves han de demostrar certes competències per fer front als requisits individualitzadors que marca la segona modernitat, entre les quals cal distingir-ne tres: una certa desafiliació respecte als pares, una certa coherència entre independència i autonomia, i una formació constant de la identitat. L'efecte d'aquestes tres exigències és que molts individus encara no han aconseguit acabar amb la joventut, fins i tot una vegada assolida la vida adulta. Aquesta dissociació entre entrada a la vida adulta i final de la joventut serveix a l'autor per posar en dubte la concepció estesa en la sociologia de la transició d'establir l'emancipació com a final de la joventut.

4.4.5. Carències detectades a la proposta de la sociologia de la transició

Paral·lelament a la seva consolidació i a la seva expansió, la sociologia de la transició també s'ha vist qüestionada, especialment en la darrera dècada⁸⁸. Podem orientar les crítiques en dues direccions: d'una banda, per la construcció conceptual i teòrica proposada de l'objecte d'estudi i, d'una altra banda, per l'estratègia metodològica i a la praxis empírica dutes a terme.

Pel que fa a la dimensió conceptual i teòrica, sintetitzem aquí tres crítiques per la seva rellevància. La primera crítica es refereix al seu enfocament excessivament *adultocràtic*: un enfocament fet per adults que situa l'adulthood al centre de l'estructura socioeconòmica i de la plena ciutadania social i que corre el perill de reproduir els

⁸⁸ Dins de la sociologia de la joventut feta en territori estatal, podem destacar algunes crítiques (tant generals com puntuals): Martín Criado (1998: 87-88), Revilla (2001), Salvadó i Serracant (2003), Gil Calvo (2005) i Comas (2007: 123-130).

pressupostos ideològics de la vida adulta a l'hora d'analitzar la joventut. Segons aquest discurs, els joves, si se'ls defineix com aquells individus que no han completat el circuit formació-treball-emancipació i que, per tant, no han assolit la independència i l'autonomia inherents a la vida adulta, estarien definits més per allò que els manca per ser adults que per allò que els caracteritza substancialment. Aquesta construcció *negativa* –el jove definit com el no infant però no adult- també s'ha extrapolat a altres factors de caire més identitari. Per exemple, Singly (2005) apunta que els joves són aquells que encara no han finalitzat el procés d'individualització de la pròpia identitat respecte de la familiar; Casal et al. (2006) els situen provisionalment al marge de la societat, en vies d'ocupar el seu espai mitjançant el procés d'enclassement; mentre que Allerbeck i Rosenmayr (1979) destaquen que els joves no poden gaudir amb plenitud dels rols, estatus i funcions reservats als adults.

Una segona crítica apunta que aquesta línia d'investigació s'ha centrat massa en la construcció d'uns tipus ideals i genèrics de transició, que finalitzen de forma estàndard amb la consecució d'un treball estable i d'un nucli familiar. Això fa que sovint s'obviïn situacions diferencials, com les relacionades amb el gènere –i la dedicació a la reproducció familiar- o les dels individus sense sostre, on la idea d'emancipació perd consistència. Tampoc s'entra a valorar certes especificitats de la joventut fora del cicle formació-treball-habitatge, com el paper de les subcultures juvenils al llarg de tot aquest procés (Revilla, 2001). S'obvien, per tant, les diferències pel que fa als punts de partida de la transició (si bé la construcció dels itineraris de transició a la vida adulta és una aportació interessant en aquest aspecte) i, sobretot, pel que fa al punt d'arribada, la independència familiar i econòmica, ignorant que aquesta independència no és la mateixa entre les diverses extraccions socials dels individus.

Una tercera crítica, síntesi de les dues primeres, alerta del perill de concebre la joventut com un procés amb un únic objectiu inherent: l'assoliment de la plenitud adulta. Aquesta concepció de la joventut tendeix a naturalitzar les situacions de privació que afecten els joves en relació als adults, amb el supòsit que el pas del temps corregirà la situació de privació dels joves actuals i que, per tant, les desigualtats socials són un simple problema temporal o de transició. El problema, afirmen Salvadó i Serracant (2003), apareix quan les dades empíriques demostren que, a partir de la generació nascuda en la segona meitat de la dècada de 1970 la transició està bloquejada: la precarietat tendeix a no desaparèixer a mesura que avança l'edat i, fins i tot una vegada es va completant el procés formal de transició a la vida adulta, aquesta mostra signes de

persistir. Amb això, segons Gil Calvo (2005: 16), es posa en dubte la idea de joventut com una etapa incompleta de la vida, enfront la plenitud de la vida adulta, perquè actualment l'arribada a l'edat adulta ja no representa un *final feliç* per als joves. La joventut va perdre la seva característica definitòria (l'enclassement dels individus en el món dels adults) i passa a ser una etapa incerta i que es perpetua en el temps, fins i tot un cop completada la transició a la vida adulta (Bauman, 2008; Furlong i Cartmel, 1997). Dins aquesta mateixa crítica podem situar l'aportació de Comas (2007), que critica l'abús del concepte emancipació i de la noció unilineal i individualista de trajectòria des d'un lloc determinat (la dependència) a un objectiu comú (l'emancipació), per proposar la noció de generació premeditada. Aquesta generació apareix amb la caiguda de la natalitat de finals dels anys 70 i la legalització dels mètodes anticonceptius i, per tant, esdevé una generació planificada que creix en un període de duplicació del PIB, fenomen que ve a reforçar la seva condició de fills-tresor (sobrepregats per unes famílies que disposen de més recursos i el nombre de fills són escassos).

Pel que fa a la dimensió metodològica, detectem una incongruència entre el raonament teòric que es defensa i la praxis empírica que s'aplica, especialment quan la font d'informació utilitzada és d'arrel quantitativa. Aquesta incongruència es dona en la delimitació de l'objecte d'estudi (la joventut) i l'agregació dels membres que en formen part. En relació al començament de la joventut, és habitual utilitzar indicadors de caràcter biològic (l'arribada de la pubertat i la maduresa sexual) o psicològic (canvis en les formes de comportament, canvis en les formes de relacions socials, canvis en la percepció que els joves tenen de sí mateixos, canvis en la consideració que reben per part de l'entorn, construcció de la pròpia identitat o tensions familiars) per distingir la infantesa de la joventut. Casal situa l'inici de la joventut de forma confusa en "l'adolescència social" (1996: 298; 2001: 37), i en "l'emergència de la pubertat física" (Casal et al., 2006: 28), un inici, com ell mateix diu, "molt biològic i orgànic" (2006: 32). Zárraga et al. (1985) el situen en el final de les transformacions psicofisiològiques de la pubertat. Allerbeck i Rosenmayr (1979: 24-29) també apunten a la pubertat com el punt d'inici de la joventut, i ho justifiquen per dos motius. El primer és que es tracta d'un element prou flexible per superar la rigidesa de l'edat (entenent que, per exemple, la maduració sexual no segueix el mateix ritme cronològic en els nois que en les noies). El segon és la suposició que l'inici de la pubertat comporta un canvi en la relació entre l'individu i l'entorn.

En aquest punt fem una crítica al que considerem que és un intent defectuós de socialització del punt d'inici de la joventut. Defectuós perquè es configura, indirectament, a través dels suposats efectes socials que té en el jove l'arribada de la pubertat, uns efectes que, en tot cas, no es demostra que intervinguin en l'enclassement dels individus en l'estructura social. I, també (o, encara més), perquè no és coherent amb allò que els autors han reconegut prèviament, que "la diferència més important entre la pubertat i la fase juvenil s'ha de veure en que la primera és una etapa de maduració de l'individu humà àmpliament determinada per lleis fisiològiques i, si bé és modificada sociològicament, es troba supeditada bàsicament als processos biològics. En canvi, la fase juvenil es veu determinada d'una manera decisiva i fonamental per factors socials" (Allerbeck i Rosenmayr, 1979: 24). En una línia similar, altres autors com Zárraga et al. (1985), Martín Serrano (2002) i Singly (2005) també estableixen la separació entre infantesa i joventut a partir de criteris de maduració biològica, comportamental, identitària o psicològica. En aquesta delimitació s'acostumen a passar per alt, doncs, criteris sociològics com la finalització de l'escolarització obligatòria o l'entrada a la majoria d'edat, aspectes que sí que tenen una relació directa amb el posicionament de l'individu en l'estructura social.

Cap d'aquestes aportacions, però, manté els criteris biològics o comportamentals per a determinar el punt final de la joventut, que, almenys, permetria mantenir una coherència. La frontera final de la joventut ha suscitat un major acord dins de la sociologia de la transició, ubicant-la generalment en l'establiment d'un nucli familiar independent. Ara bé, darrerament, fruit dels processos de canvi social que afecten els joves, s'ha obert un fil de crítiques sobre la suposada arribada d'un moment en la vida de l'individu en què aquest deixa de ser caracteritzat per variables inherents a la joventut i passa a ser-ho per variables relatives a la vida adulta. Per fer front a aquesta problemàtica, l'estratègia habitualment utilitzada per la sociologia de la transició ha estat doble: d'una banda, relaxar els criteris de sortida de la joventut (de la feina fixa i la creació d'una família de procreació es passa a contemplar la independència econòmica i les formes d'emancipació alternatives) i, d'una altra banda, a endarrerir la franja d'edat contemplada en les anàlisis empíriques (concretament, fins trobar una franja d'edat on el percentatge d'individus que ja no viuen a la llar d'origen sigui suficientment elevat com per poder afirmar que aquesta franja d'edat és el punt final de la joventut).

Un punt dèbil derivat d'aquesta limitació metodològica fa referència a la delimitació dels individus joves analitzats. Per exemple, a l'Enquesta als joves de Catalunya 2002,

Casal et al. (2004) i a l'Informe sobre la joventut al 2005 (Miret et al., 2005), la conceptualització teòrica de l'objecte d'estudi defineix la joventut com el procés social que va de les transformacions psicològiques i fisiològiques de la pubertat fins a l'emancipació familiar plena, mentre que en l'anàlisi empírica simplement es contemplen com a joves aquells individus de 15 a 29 anys, independentment de la seva relació respecte als mencionats itineraris de transició. Amb aquesta independència entre joves i joventut es reconeix la paradoxal possibilitat que existeixin joves que ja no tinguin res a veure amb la joventut, i de "no-joves" que s'hi trobin plenament vinculats. Per tant, de poc serveix que s'hagi argumentat teòricament la necessitat de superar el paradigma empirista en la conceptualització de la joventut si, a l'hora de contrastar la teoria amb la realitat, s'utilitza altra vegada aquesta categoria analítica artificial o, si més no, administrativa, de joventut. Cardenal (2006: 32), tot i situar-se també dins el programa d'investigació de la sociologia de la transició, alerta precisament d'aquests errors. Malgrat això, la solució que proposa encara ens sembla poc satisfactòria. Tot i defensar que les fronteres de la joventut s'han d'establir seguint criteris exclusivament socials, i que per tant només s'han de considerar joves aquells individus que encara no han completat el procés d'emancipació familiar, estableix que la joventut comença, cronològicament, entre els 16 i els 18 anys, i que acaba entre els 24 i els 30, sense fonamentar l'elecció d'aquestes franges d'edat (ens referim a les darreres, ja que les primeres si que estan definides socialment per l'edat de finalització de la formació obligatòria i per l'adquisició de la majoria d'edat) en altre motiu que garantir la comparabilitat de les dades amb altres estudis. Jiménez et al. (2008), en la categorització de l'objecte d'estudi, segueixen aquesta mateixa estratègia metodològica i la justifiquen per dos motius afegits: incloure en la mostra individus que ja estiguin emancipats per avaluar la culminació del procés juvenil, i per tenir en compte la possibilitat que les dificultats d'accés a l'habitatge i la inseguretat del mercat de treball obliguin a aquests individus a retornar a la llar d'origen i, per tant, a retrocedir a la seva etapa de joves.

4.5. Recapitulació

La revisió de la literatura que hem realitzat en aquest capítol pretenia abordar les propostes de tres perspectives centrant-nos específicament en quatre qüestions, com apuntàvem a la introducció del capítol: com es conceptualitza la joventut? Quins

principis d'unitat o diversitat s'estableixen? Com es delimita l'objecte d'estudi? Quin rol es dona a la joventut dins la societat?

Les següents taules sintetitzen les respostes que al llarg del capítol hem anat donant a aquestes preguntes.

Taula 4.2. Síntesi de la relació entre joventut i societat segons la perspectiva empirista, la crítica nominalista i la sociologia de la transició. Conceptualització

Perspectiva empirista	Crítica nominalista	Sociologia de la transició
Estàtica: la joventut és una condició social inherent a una etapa de la vida.	Dialèctica: la joventut s'exerceix. És una posició social resultat de les lluites per la successió del poder dins els diferents espais socials.	Dinàmica: la joventut és un procés que va de la infantesa a la vida adulta i on s'afronten un conjunt de reptes socials bàsicament entorn a la formació, el treball i l'emancipació.

Font: Elaboració pròpia a partir de les obres citades durant el capítol

Taula 4.3. Síntesi de la relació entre joventut i societat segons la perspectiva empirista, la crítica nominalista i la sociologia de la transició. Principis d'unitat de la joventut

Perspectiva empirista	Crítica nominalista	Sociologia de la transició
Màxima unitat. La joventut és un grup social unit per la pertinença a una franja d'edat. Els joves tenen uns comportaments i valors propis i diferenciats dels adults.	La joventut no és un grup social ni té sentit analitzar-la com a tal. Cal inserir l'estudi de la joventut dins l'estudi de les classes socials, els veritables agents socials estructuradors. No només cal explicitar les diferències entre els joves sinó també entre les joventuts. A vegades, això sí, és possible trobar una relació d'homologia (per exemple, actualment, la sub-ocupació estructural respecte als adults).	Diversitat d'itineraris a la vida adulta. La joventut és un mateix procés, però existeixen diversos camins per a efectuar-lo.

Font: Elaboració pròpia a partir de les obres citades durant el capítol

Taula 4.4. Síntesi de la relació entre joventut i societat segons la perspectiva empirista, la crítica nominalista i la sociologia de la transició. Criteris de delimitació

Perspectiva empirista	Crítica nominalista	Sociologia de la transició
Culturalista i sociodemogràfic. A partir de l'edat biològica dels individus. Importància dels factors culturalistes per a justificar-la: el món dels joves i el món dels adults.	Estructuralista i dialèctic. A partir del coneixement de les classes d'edat i les generacions. Les classes d'edat fan referència a les divisions que s'estableixen per raó de l'edat social dels individus dins de cada espai social. Les generacions fan referència a les diferents formes de producció dels individus i són una font de conflictes generacionals dins dels espais socials.	Estructuralista i lineal. La joventut es delimita, per sota, pels canvis fisiològics associats a l'adolescència. Per sobre, la variable clau és l'emancipació domiciliària.

Font: Elaboració pròpia a partir de les obres citades durant el capítol

Taula 4.5. Síntesi de la relació entre joventut i societat segons la perspectiva empirista, la crítica nominalista i la sociologia de la transició. Relacions amb els altres grups i etapes de la vida

Perspectiva empirista	Crítica nominalista	Sociologia de la transició
Autonomia de la joventut: independentment de la pertinença a altres grups socials (classe, sexe, ètnia, etc.), els joves tenen comportaments transversals similars entre ells al llarg d'aquesta etapa de la vida, i diferents dels de la resta d'etapes de la vida.	Relació de dominació o subordinació. La joventut es defineix a partir de les lluites entre joves i adults: dins de cada espai social cal buscar com lluiten uns i altres en relació a l'accés i a la conservació del poder que hi ha en joc.	Els itineraris estan influenciats per l'origen social dels individus i pel rol que juguen les institucions socials. En relació a la resta d'etapes de la vida, la joventut es defineix en negatiu, com allò que manca per arribar a l'adulthood: manca d'independència econòmica, de responsabilitat, de llar. En resum, de ciutadania plena.

Font: Elaboració pròpia a partir de les obres citades durant el capítol

Tant la crítica nominalista com la sociologia de la transició són, al nostre entendre, les propostes teòriques més satisfactòries per a l'estudi de la joventut des d'un punt de vista sociològic, pels següents motius:

- a) La definició de la joventut s'estableix a partir de criteris socials. Es reconeix, doncs, que utilitzar una variable aparentment neutra com l'edat distorsiona la naturalesa social de l'objecte d'estudi.
- b) La joventut no es defineix de forma aïllada sinó que s'insereix en l'estructura social. En aquest sentit, la crítica nominalista incorpora els adults com a part activa de la transició dels joves, intentant frenar-la o accelerar-la en funció de les lluites pel poder dins dels espais socials específics. La sociologia de la transició no incorpora els adults en la seva proposta teòrica de definició de la joventut (només representen el punt d'arribada) però sí que reconeix la influència que exerceixen les institucions socials en els ritmes de les transicions juvenils.
- c) La idea de joventut que promouen ambdues perspectives se sustenta en el dinamisme (la joventut és una posició social). Les propostes estàtiques (la joventut com una etapa de la vida) no permeten abordar amb claredat els processos de reproducció social que es donen durant la joventut i, per tant, tendeixen a naturalitzar l'objecte d'estudi com una categoria aïllada de l'estructura social.

Per acabar, i com a apunt final del capítol, remarcuem els principals reptes que creiem que ha d'afrontar la investigació sobre la joventut al nostre territori, expressats per París et al. (2006: 296-298). A un nivell teòric i metodològic, cal superar el debat entre l'estudi de la joventut com a problema i l'estudi dels problemes de la joventut. Concretament, això significa evitar caure en la dicotomia entre el paradigma adultocràtic (la joventut conceptualitzada en negatiu, segons allò que li manca per arribar a la plenitud de la vida adulta) i el paradigma culturalista (la joventut com una etapa plena de la vida centrada en les identitats juvenils i que oblida els aspectes materials), intentant lligar les dues dimensions. Un altre repte és cobrir la llacuna vinculada a l'estudi a la joventut i les desigualtats socials, essent la pobresa i l'exclusió social en els joves dues de les dimensions més oblidades. I, també, cal superar la divisió entre disciplines científiques i entre l'ús de tècniques quantitatives i qualitatives. Pel que fa al context, cal millorar la vinculació investigació-acció i augmentar la visibilitat del coneixement sobre la joventut, recaient tots aquests temes en una major responsabilitat per part dels poders públics entorn a la joventut.

UNIVERSITAT ROVIRA I VIRGILI
LES POBRESES DE LES JOVENTUTS. FORMES DE VULNERABILITAT SOCIAL JUVENIL
Francesc Valls Fonayet
Dipòsit Legal: T. 1424-2012

Capítol 5 – Factors de vulnerabilitat social juvenil

En el cinquè capítol d'aquesta tesi doctoral ens hem acostat a uns factors que tenen una elevada capacitat explicativa en la comprensió dels processos de vulnerabilitat social juvenil: tres factors temàtics de tipus estructural (el mercat de treball, les polítiques públiques, i els canvis en els models d'emancipació i de família) i dos factors transversals i relatius a l'individu (el gènere i l'ètnia).

Abans d'entrar en aquests factors cal fer dues apreciacions. La primera és que hem volgut donar una orientació empírica a aquest capítol. Per tant, la publicació i la interpretació de dades i resultats han adquirit major rellevància (tant les provinents d'altres investigacions com les obtingudes per elaboració pròpia a partir de diverses enquestes públiques), en detriment d'un abordatge estrictament teòric (que també hi és). A més, s'ha respectat un desig de síntesi, la qual cosa explica que el tractament d'aquestes cinc dimensions sociològicament cabdals es faci en tan sols una cinquantena de pàgines. Això és així perquè l'objectiu que ens hem marcat és molt concret: contextualitzar l'estat de la qüestió al voltant de com cadascun d'aquests factors pot generar vulnerabilitat social en els joves. La part analítica d'aquesta tesi disposa d'espai suficient per a aprofundir sobre aquesta qüestió amb els nostres propis resultats. La segona és que en aquest capítol no hi hem abordat un factor clau per a explicar la vulnerabilitat social juvenil com és la classe social (tot i que els seus efectes hi seran ben visibles). No hem oblidat el pes que aquesta variable té en l'estudi de la joventut, com passa sovint i com hem criticat al capítol 4 d'aquesta tesi doctoral (on ja hem fet referència a algunes de les poques publicacions que situen la classe social al centre de l'anàlisi), sinó precisament el contrari: l'estudi de l'estructuració de la societat en classes socials i el seu efecte en la vulnerabilitat social juvenil és l'arrel de l'anàlisi quantitativa d'aquesta tesi doctoral, incorporada plenament al capítol 8 i, per tant, hem considerat innecessari abordar-la de forma repetida en aquest capítol.

5.1 El mercat de treball

El binomi ocupació/desocupació és encara un dels eixos que avui en dia delimiten més clarament el risc de patir vulnerabilitat social. Ara bé, en els darrers anys l'ocupació

d'un lloc de treball remunerat ha anat perdent el seu rol protector a causa de l'empitjorament de les condicions laborals dels treballadors (Ayala i Martínez, 2005). En aquest context, la lògica dels discursos que situen el treball com a proveïdor de benestar i generador d'identitats inclusives perd la seva força quan, fins tot i en períodes d'expansió econòmica i del mercat laboral, les taxes de pobresa es mantenen estables i determinats col·lectius veuen perillar el manteniment del seu nivell de vida. Com apunta Recio (2009), el treball ja no es pot considerar per sí sol com un factor dignificant de la persona i cal començar a qüestionar les estratègies polítiques i els recomptes estadístics oficials que busquen reduir l'atur a qualsevol preu:

“La limitació dels drets individuals i col·lectius dels treballadors es justifica per tant per la necessitat de reduir l'atur. I per últim, però igualment important, desapareix del debat de les polítiques públiques la qüestió del subtreball. Mentre que en el consens keynesià un treball era una activitat laboral mercantil que garantia una renda suficient i un acompliment laboral acceptable, en el nou consens neoliberal treball és qualsevol activitat mercantil que generi ingressos. Amb això desapareix del debat públic la qüestió dels nivells salarials i condicions de treball adequades, donat que l'única variable que realment es considera és la d'haver complert els magres requisits estadístics que fan d'una persona un treballador (haver treballat per diners una hora durant la setmana de referència sobre la qual ha estat entrevistat)” (Recio, 2009: 99).

La segmentació del mercat laboral és una de les principals causes del deteriorament de les condicions de vida de determinats col·lectius d'ocupats. Beck (2000) alerta de l'assimilació futura als països occidentals de l'actual estructura de treball brasilera. Segons aquest supòsit, una part cada vegada més important de població ocupada ho estarà de forma inestable, en ocupacions de baixa qualificació i amb unes condicions precàries. Una generalització de la vulnerabilitat laboral que posa en risc l'ideal del treball com a factor d'emancipació dels individus i com a eix sobre el qual se sustenta el propòsit de cohesió social. Com el mateix Beck (1998) indica, el risc ha anat impregnant el conjunt de la societat i la producció social de riquesa comporta inequívocament una producció social de riscos. Rifkin (1999) situa aquests riscos en el context de desenvolupament tecnològic que provoca la substitució d'ocupació humana per les noves tecnologies de la informació i la comunicació. Per la seva part, Mingione (1993) indica que el model clàssic d'organització social del treball s'està fragmentant i que s'avança cap a la progressiva polarització i segmentació del mercat de treball. Una situació que s'està començant a detectar ja a Catalunya i a l'Estat espanyol. Sánchez i Quintana (2005), amb dades del Panel de Desigualtats Socials de Catalunya, apunten que la segmentació del mercat de treball s'està produint per la divisió entre tasques

qualificades i no qualificades, mentre que la tradicional frontera entre treball manual i no manual es dilueix progressivament. Així, molts treballadors manuals de la indústria formen part –almenys en el moment de la investigació - de la classe mitjana assalariada, mentre que els treballadors no qualificats (siguin o no manuals) engruixeixen la classe treballadora. De fet, l'ocupació d'un lloc de treball no implica una millora automàtica de les condicions de vida dels treballadors: segons detecten les autores, els inactius amb patrimoni es podrien garantir un major benestar que determinats membres de la classe treballadora. Per la seva banda, Garrido i González (2005) alerten que l'antic treballador de coll blau, amb una posició modesta dins el mercat laboral però amb estabilitat i amb possibilitats de preveure el seu futur laboral, està sent substituït a Espanya per un nou treballador menys qualificat i amb unes condicions laborals més precàries. Així, malgrat l'augment generalitzat de la qualificació (a Espanya el grup format per professionals, tècnics i directius no manuals ha duplicat el seu pes de 1977 a 2004: de l'11% al 23,2%, segons dades de l'EPA publicades pels autors), també ha crescut el contingent de treballadors no qualificats.

Com a resultat de tot això, Alonso (2007: 229) alerta de les conseqüències que l'enfonsament de la seguretat vinculada al treball pot tenir en la idea de ciutadania social:

“Des de principis dels anys vuitanta del segle passat hem conegut una constant i progressiva transformació –en tant que debilitament- de les bases socials de la ciutadania laboral, així com dels límits de les formes de governabilitat de les demandes i drets cívics (distributius i postdistributius), gestionats fonamentalment en el marc de l'Estat social. Els fonaments econòmics, jurídics i sociològics de la societat del treball s'han fragmentat i virtualitzat radicalment, de manera que els principis de centralitat, sustentació pública i seguretat en l'ocupació no són ja res més que nominals”.

Els joves i els altres col·lectius que s'han de fer un lloc en aquest nou mercat de treball són els que s'han vist més afectats pels canvis de la regulació econòmica neoliberal. Si el procés d'inclusió social i l'adquisició de l'estatus de ciutadania depenen de la plena inserció al mercat laboral, el bloqueig en l'obtenció d'una ocupació remunerada representa un obstacle evident. Però no l'únic. Si aquesta inserció laboral es dona mitjançant la generalització d'una ocupació de tipus precari⁸⁹, la possessió d'un treball

⁸⁹ Huesca (2006: 348) relaciona els conceptes de precarietat i d'explotació laboral, i hi inclou les següents situacions: a) inestabilitat laboral (temporalitat, incertesa sobre el futur, rotació, facilitats d'acomiadament, contractes a temps parcial no voluntari); b) absència de drets laborals i socials regulats (formes informals de treball, economia submergida, baixa regulació o absència de convenis col·lectius), i c) condicions laborals precàries (desigualtat de salaris, males condicions de salubritat, higiene o seguretat, així com assetjament laboral).

remunerat no és garant d'una plena inserció social. En aquest sentit, Albaigés (2003) apunta que en el context de crisi de la norma social d'ocupació i dels models tradicionals d'inserció a la vida adulta, la posició dins el mercat de treball perd rellevància com a eix definidor de les identitats socials dels joves, que passen a construir-se prioritàriament en les esferes de l'oci i del consum. Per la seva part, Miró i Ortíz (2001) indiquen que la degradació de les condicions de treball fan que les subjectivitats precàries –les d'aquells individus integrats en aquest mercat de treball– associïn indistintament els conceptes de treball i precarietat, bé sigui mitjançant una adhesió als valors dominants, bé sigui relativitzant la prioritat del treball més enllà d'un àmbit instrumental.

En tant que les trajectòries d'inserció laboral dins d'aquest model laboral precaritzat són característiques de bona part dels joves, però estructurals en els individus de classe obrera, la dualització del mercat de treball fomenta la reproducció de les desigualtats de classe. En aquest sentit, afirma Martín Criado (1997), l'arrelament d'un discurs acrític segons el qual l'ocupació és positiva *per se* –i on l'atur juvenil és el gran fantasma a combatre– oblida l'existència d'una diversitat de situacions de vulnerabilitat social (promogudes per les diferències d'origen i les trajectòries socials) que queden diluïdes en els conceptes abstractes d'ocupació i desocupació:

“Els joves, que es trobaven fora de la societat, han d'inserir-s'hi –posar-s'hi a dins-. Aquest procés, centrat en l'obtenció d'un treball, seria comú a tots ells: no hi hauria diferència en els punts de partida –la posició social de la família d'origen– ni en els punts d'arribada –en els tipus de treball a aconseguir-. En qualsevol cas, allò fonamental seria passar de la situació d'extraterritorialitat social a, acabat el procés d'inserció, arribar a ser subjectes autònoms. La joventut, una vegada més, seria un problema” (Martín Criado: 1997, 173).

Aquesta joventut precaritzada, apunta Martín Criado, compagina períodes d'atur amb treballs precaris, mal pagats i sovint sense contracte. Efectivament, a Serracant (2008: 94), amb dades de l'Enquesta a la Joventut a Catalunya del 2007, es confirma que, en una població en situació de transició com és la joventut, abunden un seguit de situacions intermèdies de difícil classificació sota el patró clàssic ocupació/atur/inactivitat. Aquestes situacions intermèdies, que agrupen joves treballadors sense contracte, a temps parcial, o que fan *feinetes* informals, englobaven més d'una tercera part del total de joves ocupats i un de cada cinc joves de la mostra (20,9%). En canvi, només un 3,3% formaven part plenament de la categoria aturats, circumstància indicativa que la vulnerabilitat laboral dels joves no apareix només per l'alarmant generalització de l'atur

(en la categorització administrativa actual: no haver treballat la setmana anterior i estar buscant feina) sinó també per la persistència de situacions de rotació laboral, en feines mal remunerades i d'escassa projecció de futur.

En definitiva, en l'estudi dels efectes del mercat laboral sobre la vulnerabilitat social juvenil cal tenir en compte tant l'exclusió laboral com la inserció precària al mercat de treball. Seguint aquesta idea, en els següents punts abordem tres característiques de la dèbil vinculació laboral de la joventut: temporalitat, subocupació i atur.

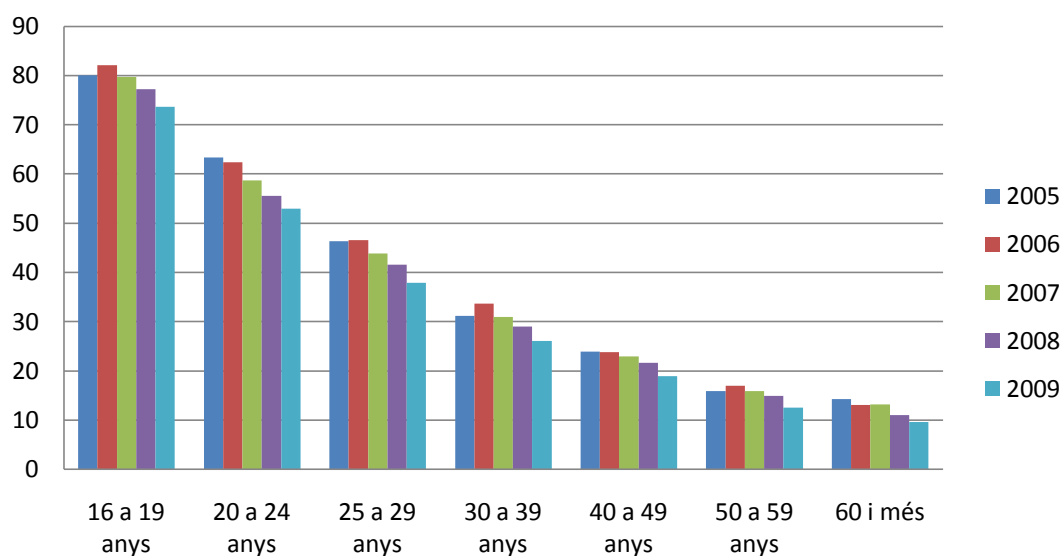
5.1.1 Temporalitat

La temporalitat és la forma contractual en els joves que ha pres el relleu a l'economia submergida, característica d'altres col·lectius amb dificultats en la inserció laboral. Segons les dades de l'Enquesta de Població Activa, el 2009 un 44,6% dels individus de 16 a 29 anys tenia un contracte temporal. Seguint la classificació que Moreno (2008) utilitza a l'IJE del 2008 (*Informe de la Juventud en España*, d'ara en endavant), la meitat d'aquests contractes temporals serien de tipus transitori (amb dades de l'INE, un 55,3% del total: per obra i serveis, per aprenentatge, estacional o de temporada, o en període de prova), mentre que la resta de temporalitat seria de tipus permanent (principalment per causes de la producció, per substitució d'altres treballadors o per estar així estipulat verbalment). Aquest informe, amb dades de 2007, també destaca que bona part dels contractes temporals juvenils tenen una curta durada (entre un 31% i un 43% són inferiors a 6 mesos, decreixent en funció de la franja d'edat), o d'una durada desconeguda pels joves. D'altra banda, segons l'Enquesta a la Joventut a Catalunya del 2007 (Serracant, 2008), hi hauria un important contingent d'individus que, entre els 30 i els 34 anys, no haurien progressat cap a l'estabilitat de la contractació (un 27,9% declarava no haver tingut un contracte estable ni al principi de la seva vida laboral ni al moment de l'enquesta), ni haurien gaudit de llargs períodes d'estabilitat (un 47,8% declaraven haver estat menys d'un 50% de la seva vida laboral amb un contracte indefinit).

La temporalitat en l'ocupació (sobretot la juvenil) seria una característica específica, per tant, del mercat laboral espanyol. L'Estat espanyol es situa en les posicions capdavanteres dins l'OCDE pel que fa a la temporalitat en l'ocupació juvenil, per les dificultats per convertir els contractes temporals dels joves en contractes permanents, i per la generalització dels contractes amb temporalitat involuntària, és a dir, no desitjada

pels joves. Ara bé, com mostra la figura 5.1, el mercat laboral espanyol presenta una tendència cap a una doble reducció de la temporalitat en l'ocupació juvenil: actualment cada franja d'edat té un percentatge inferior d'ocupats amb contracte temporal respecte a la franja d'edat anterior; d'una altra banda, cadascuna de les franges d'edat presenta una evolució decreixent de la taxa de temporalitat al llarg dels darrers anys. Segons aquestes dades, sembla que la temporalitat hauria superat el seu període de màxima expansió dins el mercat laboral.

Figura 5.1. Percentatge d'assalariats amb contracte temporal, per grups d'edat. Estat espanyol, 2005-2009

Font: Elaboració pròpia a partir de l'Enquesta de Població Activa

Però com apunten Casal et al. (2004: 116), les successives reformes del mercat de treball han devaluat el valor protector del contracte indefinit, a causa de l'abaratiment de l'acomiadament i de la facilitat de rescindir-lo. Aquesta seria una explicació a l'estancament i certa davallada de la temporalitat en l'ocupació juvenil dels darrers anys. Altres indicadors poden explicar, també, aquesta evolució. Per exemple, amb dades de l'Enquesta de Població Activa detectem una forta presència de la contractació juvenil a jornada parcial en els darrers anys (el primer trimestre de 2010 tenien aquest contracte el 40,8% dels individus de 16 a 19 anys ocupats, el 28,5% dels de 20 a 24 anys i el 14,5% dels de 25 a 29 anys) i, concretament, l'augment del percentatge de joves amb contractes a jornada parcial que afirmen tenir aquesta situació contractual perquè no han pogut accedir a un contracte de jornada completa, especialment en el

moment de la sortida de l'etapa formativa i de l'entrada en la inserció professional (un 52% dels ocupats a jornada parcial de 20 a 24 anys i un 58,5% dels de 25 a 29 anys).

5.1.2 La subocupació i el desencaixament entre formació i treball

La segona dimensió que volem sintetitzar sobre la vulnerabilitat juvenil dins el mercat de treball és la subocupació⁹⁰, resultat de la manca d'adequació entre les demandes del mercat laboral i la capacitació dels treballadors. Com apunta Gobernado (2009: 82), mentre que la correspondència entre formació i ocupació és natural (la primera s'adquireix arran de l'experiència en el desenvolupament del lloc de treball), la correspondència entre educació adquirida al sistema educatiu i ocupació és de tipus convencional. Aquesta convenció es trenca quan el nivell educatiu de la població canvia a un ritme superior al que ho fa l'estructura ocupacional. Ja Bourdieu (2008a) indica que el creixement del nivell educatiu característic de les darreres dècades es deu a l'allargament de l'etapa educativa de col·lectius tradicionalment allunyats d'aquesta esfera. Això ha provocat que les classes que fins llavors es beneficiaven del paper reproductor del sistema educatiu hagin hagut d'intensificar la inversió educativa per mantenir la posició de domini en l'estructura de classes. La conseqüència de tot plegat és una inflació de les titulacions, que ajuden a aconseguir una millor posició en el mercat laboral respecte a altres treballadors de la mateixa cohort amb menys titulacions, però que no garanteixen que la posició ocupada es correspongui amb la qualificació que pot acreditar el treballador. De fet, aquesta és la base d'una situació d'homologia de les diverses joventuts dins el mercat de treball: a igual qualificació que els adults, els joves incorporats recentment al mercat de treball tenen pitjors condicions laborals.

La subocupació evidencia l'error de càlcul de la teoria neoclàssica del capital humà, segons la qual l'educació és un tipus d'inversió com qualsevol altre, amb una rendibilitat coneguda i esperada i generadora de creixement econòmic i de desenvolupament tecnològic (Schultz, 1983). Una suposició que es basa en la concepció funcionalista d'igualtat d'oportunitats i que oblida que la desincronització entre sistema

⁹⁰ La majoria d'aproximacions a aquest fenomen parlen de sobrequalificació. Nosaltres, arran de la proposta defensada per un dels agents socials participants en aquesta tesi doctoral, hem decidit utilitzar el terme subocupació. Considerem encertat aquest canvi de denominació perquè parteix d'un nivell estructural i dona compte de la manca d'adequació d'un mercat de treball infraqualificat respecte a les capacitacions de la població. Aquest nou terme treu legitimitat a un discurs de tipus individualista/instrumental, segons el qual el problema recauria en una manca de racionalitat dels agents, on la població estaria fent un ús inútilment excessiu de l'oferta educativa disponible.

educatiu i mercat de treball està fonamentada en les desigualtats en l'estructura social. En els darrers anys s'ha estès l'estudi de la subocupació dins la línia d'investigació de la manca de connexió entre escola i mercat de treball, detectada en observar com la millora constant del nivell d'instrucció de la joventut no comporta una millora proporcional de la seva posició al mercat de treball. A Catalunya i l'Estat espanyol també ha arrelat aquest tipus d'estudis, tot i que no hi ha un consens entorn a la forma de calcular aquest fenomen, per la qual cosa els resultats obtinguts són difícilment comparables.

Serracant (2005) aborda l'estudi de la subocupació entre el conjunt de joves catalans i detecta que aquest fenomen afecta els joves de manera específica, tant pel que fa a la seva incidència com a la seva gravetat. Pel que fa a la incidència, el 2004 un 49,5% dels individus de 16 a 29 anys ocupats i que ja no estudiaven estaven subocupats, per un 37,6% dels majors de 29 anys. Pel que fa a la gravetat, els primers estaven ocupats en feines que requerien 2 anys menys de formació que la seva, mentre que els adults n'acumulaven, de mitjana, només 1. Entre els joves, les noies són les més afectades per aquesta situació.

Taula 5.1. Relació entre formació i ocupació. Població assalariada que no estudia. Catalunya, 2004

		Percentatge de població	Mitjana d'anys de sobrequalificació
Només homes de 16 a 29 anys	Subocupats	44,7	4,5
	No subocupats	55,3	-0,6
Només dones de 16 a 29 anys	Subocupats	55,7	4,7
	No subocupats	44,3	-0,6
Total de població de 30 i més anys	Subocupats	40,7	4,5
	No subocupats	59,3	-1,0

Font: Serracant (2005)

A nivell sociopolític, el mateix Serracant (2005) alerta de la ineficàcia de les polítiques de promoció de la formació en moments d'estancament del mercat de treball, que bàsicament traslladen la competència per ocupacions a un altre nivell, i proposa polítiques de promoció de les ocupacions qualificades. La subocupació és conseqüència de les lluites entre la població que ja treballa (*insiders*) i la que es vol inserir al mercat laboral (*outsiders*). La segona, més formada, ha de lluitar contra la primera, ja establerta i que defensa la seva posició en base a un capital que els és específic: la possessió d'experiència en el lloc de treball.

“El nivell educatiu de les noves generacions tendeix a ser molt més elevat que el de les generacions que ja estan inserides professionalment i, per tant, també s'estableix una competència entre els que inicien el seu procés d'inserció i els que ja estan inserits. En aquest context, el principal desavantatge dels entrants és la manca d'experiència, que constitueix un element molt important de les competències professionals i que funciona com un cercle viciós.” (Sala et al., 2007: 30).

García-Montalvo i Peiró (2009), a partir d'una enquesta pròpia a nivell espanyol, alerten del risc de persistència de la subocupació ja que després de 5 anys treballant, un de cada quatre joves segueix estant subocupat. En aquest sentit, García-Montalvo (2005) corresponsabilitza a parts iguals el mercat de treball i el sistema formatiu i reclama canvis en aquest darrer (en aquest cas, universitari) per ajustar la seva oferta i la seva metodologia educativa a les demandes del mercat de treball. Però Martín i Lope (1999) són crítics amb aquesta idea ja que detecten que fins i tot els programes de formació impulsats i gestionats des de les empreses (se suposa, doncs, que basats exclusivament en els seus interessos) tenen una baixa incidència en l'augment de les capacitats i, a més, són dualistes i exclouen a aquells treballadors que ocupen llocs de treball poc qualificats, independentment de quina sigui la seva formació reglada:

“El problema de la sobreeducació de la mà d'obra no està al sistema educatiu. El problema radica fonamentalment del cantó de la demanda: en la divisió i racionalització del treball en les empreses a partir del qual s'estableixen els requeriments de qualificació per als diferents llocs de treball, que en la seva aclaparadora majoria mostren una extrema pobresa respecte a tals requeriments. Així, parlar de la utilització de 'recursos humans' continua sent un eufemisme, en tant que l'ús que es fa de la mà d'obra a les empreses exclou la posada en joc de tot el potencial de les persones al treball” (Martín i Lope, 1999: 67).

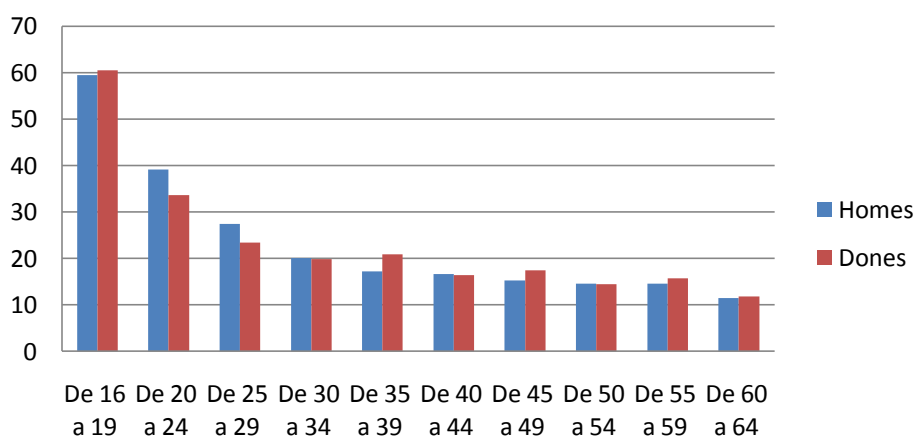
Rocha (2010) també apunta a les limitacions del mercat de treball espanyol en l'explicació de la subocupació juvenil. Aquest està caracteritzat per l'especialització en activitats de baixa innovació i productivitat, la creació d'ocupacions de baixa qualitat i la segmentació laboral. Gobernado (2009), per la seva part, aborda les conseqüències individuals que genera la subocupació en tres dimensions: el lloc de treball, la vida privada i la vida pública. Els resultats que obté indiquen que els individus subocupats tendeixen a mostrar el seu descontentament exclusivament en la dimensió pública, i hi detecta un major interès per la política i una radicalització de les actituds. Ni la satisfacció en el lloc de treball ni la satisfacció en la vida privada, però, sembla que presentin variacions substancials entre la població subocupada i la resta.

5.1.3 Exclusió laboral

La generalització de l'atur és una de les principals característiques de la relació de la *joventut* amb el mercat de treball. Segons l'Enquesta de Població Activa, a l'Estat espanyol la taxa d'atur entre els individus de 16 a 24 anys ascendia al 40,9% durant el primer trimestre del 2010, el valor més alt des del mateix trimestre del 1995.

L'anàlisi de l'estructura de la població aturada ens aporta dues dades rellevants. La primera és que a mesura que augmenta l'edat l'atur de tipus circumstancial deixa pas a un atur molt més estructural. La disminució de la taxa d'atur (aturats respecte el total d'actius) és forta fins arribar a la trentena d'anys (del 59,8% entre els 16 i els 19 anys al 19,9% entre els 30 i els 34 anys), moment a partir del qual la reducció segueix sent constant però ja menor. La segona, que la tradicional desigualtat per raó de gènere s'equilibra (en termes quantitativus) en aquesta dimensió, una circumstància atribuïble al fort augment de la taxa d'atur masculina dels darrers 3 anys, que també es detecta en les franges més joves, on mentre que l'atur masculí es triplica en el període 2007-2010, el femení *tan sols* es duplica.

Figura 5.2. Taxa d'atur segons sexe i grups d'edat. Estat espanyol, primer trimestre del 2010

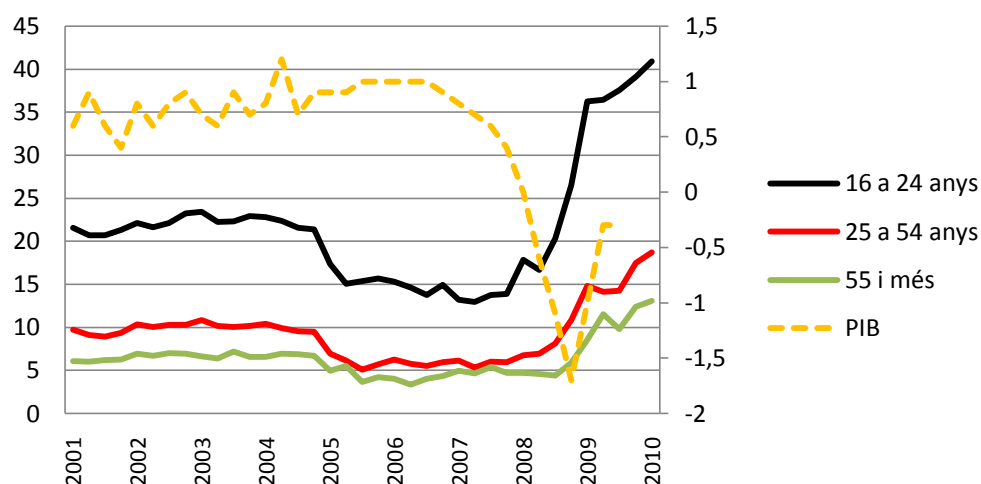

Font: Elaboració pròpia a partir de l'Enquesta de Població Activa

L'estudi longitudinal d'aquestes dades (figura 5.3) ens porta a extreure tres conclusions. La primera, que l'evolució de l'atur està relacionada de forma inversa amb l'evolució del cicle econòmic però que la relació entre cicle econòmic i atur no és sincrònica, sinó que el primer actua avançadament: una caiguda del creixement econòmic alerta de l'inici d'un augment de l'atur en els 2 o 3 trimestres posteriors, i a la inversa. La segona,

que l'atur està generalitzat en la població que prova d'inserir-se al mercat laboral. Per exemple, no és fins la franja dels 30 als 34 anys que les taxes d'atur es situen entorn a la mitjana poblacional i, sigui quin sigui l'any o el cicle econòmic de referència, la taxa d'atur en les franges de menor edat sempre es troba entorn al doble de la de la resta de franges. La tercera, que les contraccions i expansions del mercat laboral tenen un fort impacte en el conjunt de població en vies d'entrada al mercat laboral. Malgrat aquesta darrera idea, no podem afirmar que aquesta població sigui la més dependent del cicle econòmic. Hem detectat que, en termes relatius, el cicle econòmic té un major impacte en l'augment o reducció de l'atur en aquells individus que ja es trobaven dins el mercat laboral: en els adults per sobre dels joves (especialment en el cas masculí), i en els homes per sobre de les dones. Tot i que les diferències són molt lleugeres, la major rigidesa en l'evolució de l'atur/ocupació indica que col·lectius com els joves i les dones tenen un rol secundari al mercat laboral: ni són els primers a ser expulsats en períodes d'estancament econòmic, ni són els més beneficiats pel descens de l'atur en els períodes d'expansió laboral. Per tant, no són col·lectius que puguem assimilar directament al concepte marxista d'exèrcit de reserva (clarament lligat al cicle econòmic) sinó més aviat a la idea d'individus instal·lats en el segment secundari del mercat de treball: una sala d'espera precària, de millora lenta de les condicions de treball i relativament aïllada del cicle econòmic.

Figura 5.3. Taxa d'atur trimestral per grups d'edat, i evolució trimestral del PIB. Estat espanyol, 2001-2010

Font: Elaboració pròpia a partir de l'Enquesta de Població Activa i la Comptabilitat Nacional (INE)

Un indicador que confirma aquesta tercera conclusió és l'evolució de l'atur de llarga durada. L'atur juvenil, que en períodes de creixement econòmic es caracteritza per la seva curta durada (per les constants entrades i sortides al mercat laboral), en l'actual període de recessió econòmica ja presenta una estructura similar a la de l'atur de la població adulta. Així, aquest atur de curta i mitja durada tradicionalment juvenil s'ha traslladat a la població adulta (la qual fins l'estancament econòmic patia una baixa incidència de l'atur, bona part del qual de llarga durada, fruit de la incapacitat d'adaptació entre determinats perfils d'individus adults i les demandes productives del mercat laboral) i ha bloquejat l'entrada al mercat laboral dels joves, que han començat a patir unes majors taxes d'atur i, ara sí, una llarga durada d'aquest atur: el primer trimestre de 2010 al voltant d'un terç dels joves de 16 a 29 anys aturats feia més d'un any que no treballava. És a dir, els individus adults que en l'antic període de creixement estaven ocupats de manera més o menys estable s'han anat *juvenilitzant*, amb constants entrades i sortides al mercat laboral, mentre que els individus joves han anat adquirint una posició que, fins ara, estava destinada a la població amb greus problemes de vinculació laboral.

5.2 Polítiques públiques de joventut i de pobresa

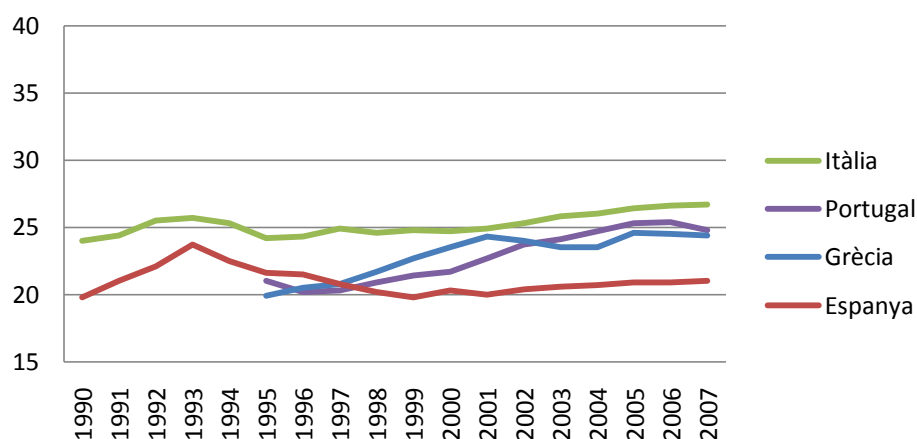
5.2.1. Les polítiques contra la pobresa obliden els joves?

Les polítiques contra la pobresa han registrat una notable expansió a l'Estat espanyol durant els últims anys, sobretot gràcies al desenvolupament d'un sistema centralitzat de prestacions assistencials de tipus no contributiu i d'un sistema descentralitzat de protecció bàsica a través de l'establiment de rendes mínimes. Aquesta consolidació de les polítiques contra la pobresa s'ha vist acompanyada d'una implicació creixent de la societat civil en la gestió i execució de diferents mecanismes de protecció pública, bàsicament a través d'entitats assistencials no governamentals.

Malgrat això, la principal característica definitòria del sistema de polítiques contra la pobresa a l'Estat espanyol és la seva debilitat. La majoria de prestacions de tipus econòmic resulten insuficients i tan sols són adequades per reduir les formes més extremes de pobresa. Com s'aprecia a les següents figures (5.4 a 5.7), el volum conjunt de despeses en protecció social a l'Estat espanyol és escàs. Després d'haver assolit un màxim l'any 1993, on la despesa en protecció social va representar el 23,7% del PIB,

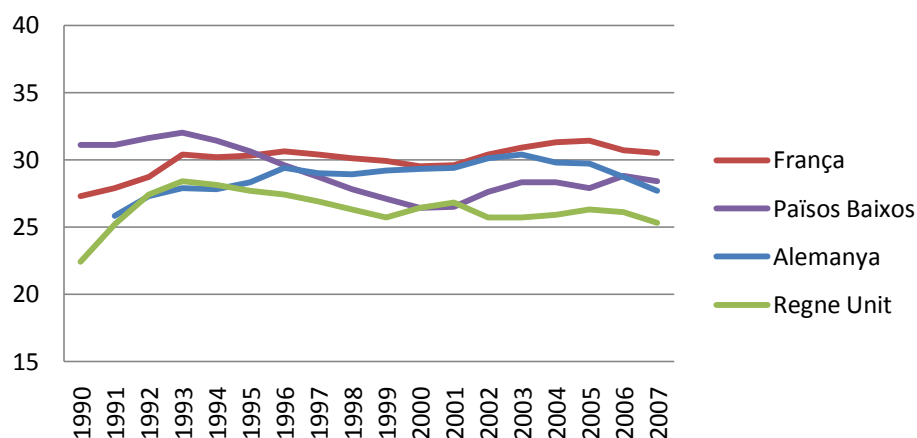
aquesta s'ha estabilitzat entorn al 20% del PIB (21% el 2007), situant-se a la cua de la majoria de països europeus (inclosos els mediterranis: a Itàlia representava el 26,7% del PIB, a Portugal el 24,8% i a Grècia el 24,4%), lluny de la mitjana europea (26,2% del PIB), de l'Europa continental, i encara més de les xifres que presenten els països nòrdics, i superant només a la majoria (no tots) dels països de l'Europa de l'Est. L'any 2007, la despesa en euros per habitant a l'Estat espanyol era de 4.929 euros, un 75,6% de la despesa mitjana europea, entre un 50% i un 60% de la despesa de països com el Regne Unit, Itàlia i Alemanya, i entorn a la meitat (o menys) de la despesa en euros per habitant de països com Luxemburg, Suècia, Dinamarca, els Països Baixos, Bèlgica o França.

**Figura 5.4. Despesa en protecció social (% del PIB).
Països mediterranis, 1990-2007**

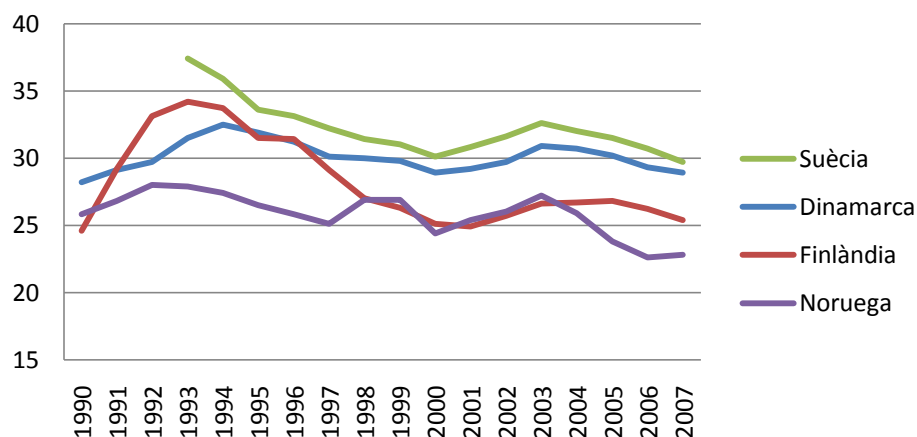
Font: Elaboració pròpia a partir d'EUROSTAT

**Figura 5.5. Despesa en protecció social (% del PIB).
Països continentals i Regne Unit, 1990-2007**

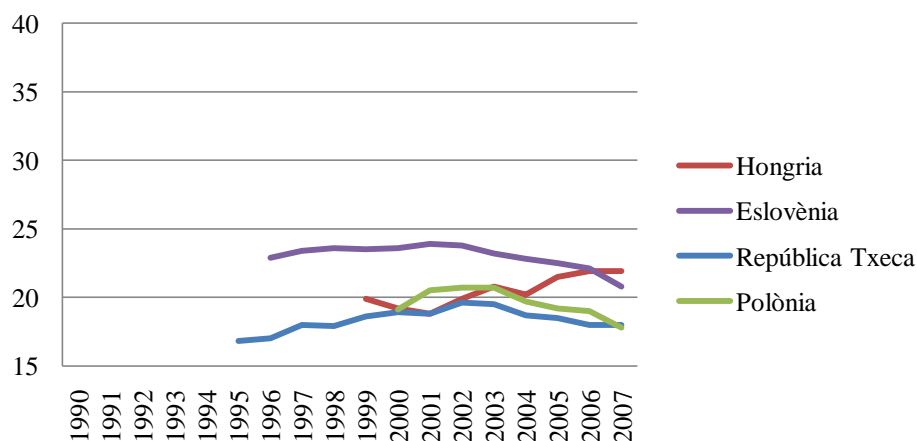
Font: Elaboració pròpia a partir d'EUROSTAT

**Figura 5.6. Despesa en protecció social (% del PIB).
 Països nòrdics, 1990-2007**

Font: Elaboració pròpia a partir d'EUROSTAT

**Figura 5.7. Despesa en protecció social (% del PIB).
 Països de l'Europa de l'est, 1990-2007**

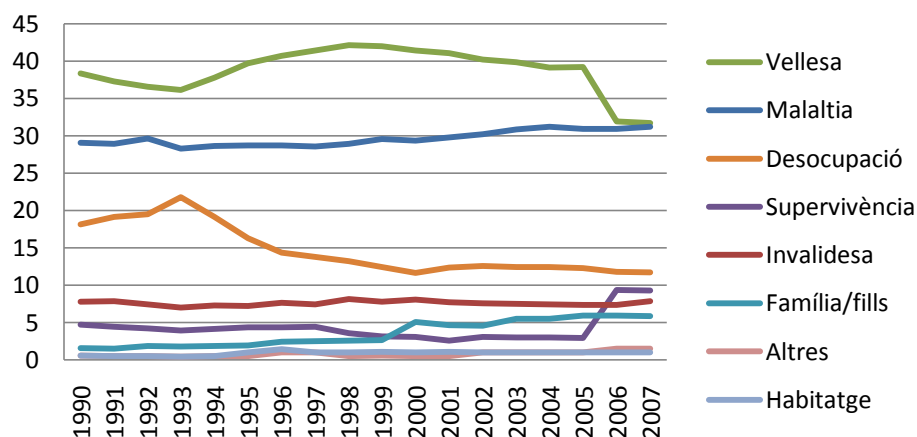
Font: Elaboració pròpia a partir d'EUROSTAT

Ara la pregunta que ens fem és si aquesta debilitat té un efecte negatiu en la protecció cap a la joventut. Esping-Andersen i Sarasa (2002, 2005) apunten a una resposta afirmativa. El problema, diuen, és que amb l'evolució de les prestacions públiques l'estructura de la vulnerabilitat social ha canviat i s'ha desplaçat cap als adults joves i les famílies amb nens. La població d'edat avançada, tradicionalment afectada per la vulnerabilitat, gaudeix actualment dels privilegis provocats per la coincidència, en la seva etapa laboral, d'un comportament positiu del mercat de treball, de l'estabilitat familiar i de la protecció de l'Estat del Benestar, que els garanteixen unes condicions de vida benestants (fins i tot amb independència del cicle econòmic). Es tractaria, segons

aquest supòsit, d'una generació afortunada. Per contra, els joves formen part d'una cohort discriminada que ha de fer front als canvis en el mercat de treball (problemes en la transició escola-treball, disminució salarial, etc.) i en la família (monoparentalitat), la qual cosa posa en perill no només el seu benestar actual (degut a l'escàs pes de la protecció pública destinada a les famílies joves en comparació a la destinada a la vellesa) sinó també el benestar futur, per la reducció dels seus actius en el moment de la jubilació.

De fet, com mostra la figura 5.9, a més de la debilitat hi ha una segona característica del sistema de protecció social espanyol, la seva fragmentació, la qual cosa implica que no tots els col·lectius afectats per la vulnerabilitat tinguin un accés similar a l'ajuda pública. Ayala i Martínez (2005) indiquen que persisteix una absència de cobertura cap a determinats segments de la població com els aturats de llarga durada, un ampli sector de la població immigrant, les llars monoparentals i, també, els individus joves, la condició econòmica dels quals es ve deteriorant en els darrers anys per la seva dèbil posició en el mercat laboral i per l'escàs accés a la protecció de tipus contributiu. Així, apunten, les prestacions aconseguen tenir un impacte eficaç en la reducció de la pobresa de les llars sustentades per un individu jubilat o per una persona inactiva (estan, per tant, associades a la vellesa o a la malaltia/invalidesa), però perden aquesta eficàcia quan han de protegir llars encapçalades per individus actius (afectades, per tant, per l'atur o per la precarietat laboral). En aquest sentit, tal com mostren Levy i Mercader-Prats (2005), els joves es troben amb un obstacle: tenen un accés limitat a les prestacions contributives, que són a la vegada les més eficaces i eficients en la reducció de la pobresa, molt per sobre de les prestacions assistencials. La figura 5.9 confirma aquesta conclusió. Les principals partides de la despesa en protecció social estan orientades a pal·liar la vulnerabilitat social de llars encapçalades per una persona jubilada i, en menor mesura, per altres persones inactives. En aquest sentit, només les prestacions per vellesa i per malaltia acumulen el 62% de la despesa total en protecció social. En canvi, aquesta estructura de la despesa no facilita el desenvolupament de programes de lluita contra les noves formes de pobresa que afecten a llars caracteritzades per l'activitat (ocupació precària i atur) i a llars amb fills: les prestacions per desocupació i per atenció a famílies amb fills representaven, l'any 2007, el 17,6% del total de la despesa en protecció social, la qual cosa penalitza especialment la lluita contra les formes de pobresa infantil i juvenil.

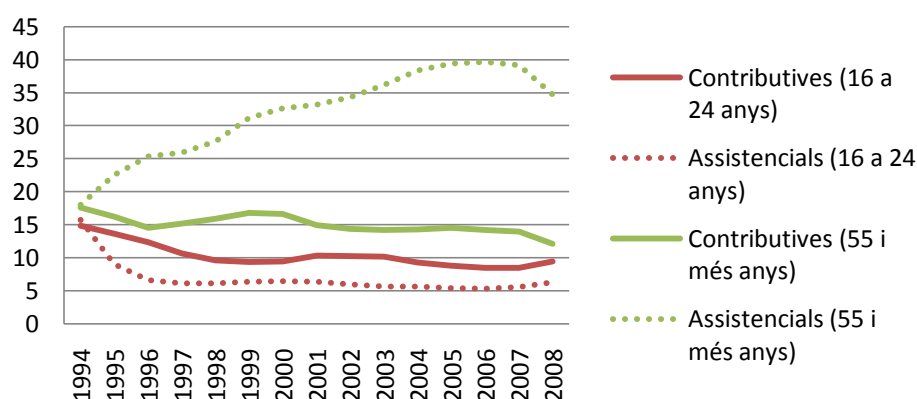
Figura 5.9. Percentatge de despesa per tipus de prestació social. Estat espanyol, 1990-2007

Font: Elaboració pròpia a partir de l'Eurostat

Els resultats que mostrem apunten a una notable retirada de l'Estat i la protecció pública davant aquests col·lectius. De fet, com s'aprecia a la figura 5.10, fins i tot en un dels tipus de prestació més susceptibles de recaure en els joves, com la desocupació, la seva presència juvenil entre els beneficiaris és baixa. El percentatge de població de 16 a 24 anys beneficiària d'algun tipus de prestació social per desocupació va patir una forta reducció durant la segona meitat dels 90, de la qual no s'ha recuperat posteriorment. Així, tot i representar l'11,3% de la població l'any 2008, la franja d'individus de 16 a 24 anys tan sols representava el 9,5% de la població beneficiària de prestacions contributives en aquest àmbit i el 6,3% dels perceptors d'una prestació assistencial. En el pol oposat, la població de major edat ha estat la més beneficiada pel sistema de prestacions socials espanyol de tipus assistencial. Partint d'uns nivells similars a mitjans de la dècada de 1990, el creixement va ser constant fins l'any 2007, on 4 de cada 10 beneficiaris de prestacions assistencials per desocupació tenien 55 anys o més. El menor pes que té aquest col·lectiu dins les prestacions contributives rau, sobretot, en la substitució d'aquesta prestació per la jubilació.

Figura 5.10. Percentatge d'individus de 16 a 24 anys, i de 55 anys i més, beneficiaris de prestacions socials per desocupació, per tipus. Estat espanyol, 1994-2008

Font: Elaboració pròpia a partir del Butlletí d'Estadístiques Laborals. Ministeri de Treball i Immigració

La idea sobre la qual giren els resultats mostrats fins ara és que les polítiques de prestacions socials es caracteritzen, a l'Estat espanyol, per dues dimensions: debilitat i fragmentació. En aquest context, els joves es veuen doblement afectats: la feblesa de la protecció pública espanyola, inferior fins i tot a la dels denominats règims de benestar mediterranis, s'ha anat concentrant durant els darrers anys cap a la franja de població d'edat avançada mitjançant els programes d'atenció a la vellesa i a la dependència. En conseqüència, les accions de lluita contra la vulnerabilitat que afecta a altres segments poblacionals (per exemple, joves en posició de debilitat dins el mercat laboral o famílies joves amb fills acabats de néixer) han anat quedant, en gran mesura, arraconades per les necessitats d'atendre altres col·lectius, en un context de debilitat general del sistema de protecció social espanyol. I, en certa mesura, s'ha deixat que fossin les condicions macroeconòmiques les que promoguessin el benestar en aquest segment de població, que estaria, per tant, estretament lligat a l'evolució dels mercats de treball i d'habitatge i, per tant, immers en un context de lluita sota la lògica de l'oferta i la demanda.

5.2.2 Les polítiques de joventut tenen en compte la vulnerabilitat social?

Un segon aspecte que hem volgut analitzar és el rol de les polítiques de joventut envers la vulnerabilitat social juvenil. En aquest sentit, cal recalcar l'existència de diferents paradigmes teòrics pel que fa a les polítiques de joventut. Gomà (2003) els classifica en

tres. El primer és el paradigma adultocràtic, dominant en les polítiques de joventut del país fins els anys 80 i que concep la joventut com una etapa on el jove ha de completar-se per assolir l'adultesa. Sota aquest paradigma, les polítiques de joventut es gestionen des de departaments no específicament juvenils, són de tipus transicional (és a dir, s'encarreguen de dotar els joves d'allò que els manca per ser adults, sobretot en termes d'educació, treball i habitatge, que a la vegada són els principals departaments impulsors) i consensualistes, on l'objectiu és inserir els joves a la societat adulta, sense qüestionar l'estructura desigual de la societat. El segon és el paradigma juvenilista, que agafa el relleu de l'anterior a partir dels anys 90 i orienta les polítiques de joventut cap a un vessant afirmatiu de la condició juvenil de tipus perifèric, tot centrant-se en les dimensions d'oci, lleure, informació o noves tecnologies. L'establiment d'aquest paradigma ve acompanyat de l'aparició de les àrees i regidories de joventut en els diferents nivells de l'Administració Pública, que són les encarregades de gestionar explícitament aquestes polítiques. En tot cas, aquesta evolució no implica un qüestionament de la posició dels joves al sí de l'estructura social, és més, estableix un aprofundiment en els aspectes psicosocials de la joventut. Per últim, el paradigma biografista o emancipatori estaria adquirint importància en els darrers anys. Es manté el caràcter explícit de les polítiques de joventut (plasmats en la consolidació de les àrees i regidories de joventut) però amb una orientació transversal (és a dir, intervenint conjuntament amb altres departaments, mitjançant el lideratge o la coordinació en la programació de polítiques que afecten a la joventut) per a promoure la incidència en les trajectòries vitals dels joves. Aquest paradigma es pressuposa, segons l'autor, més adient de cara al treball contra la vulnerabilitat social juvenil.

Taula 5.2. Paradigmes de les polítiques de joventut

	Adultocràtic	Juvenilista	Biografista o emancipatori
Dimensió conceptual	Consensualista	Consensualista	Conflictivista
Dimensió substantiva	Transicionals Nuclears	Afirmatives Perifèriques	Integrals
Dimensió operativa	Implícites Sectorials Govern	Explícites Sectorials Govern	Explícites Transversals Diversos agents

Font: Gomà (2003: 26) i Giménez i Llopart (2002: 10)

En les properes línies intentem aproximar-nos a l'articulació d'aquests paradigmes en la realitat de les polítiques de joventut. A Catalunya l'Estatut de 1979 (article 9.26) ja

atorgava les competències exclusives de la Generalitat en matèria de joventut. Malgrat això, no existeix una articulació rellevant d'aquestes polítiques fins al canvi de segle: la Secretaria de Joventut s'ha dotat, des del 2001, del Pla Nacional de Joventut (PNJCAT) que, més enllà de revisions i actualitzacions, manté una estructura basada en dos grans eixos d'actuació (l'emancipació i la participació) mitjançant tres metodologies (interdepartamentalitat, interinstitucionalitat i participació jove) i tenint en compte tres nivells d'actuació (Projecte de Govern, Projecte Territori i Projecte Jove). Aquest PNJCAT representa l'excepció al predomini de les polítiques perifèriques dutes a terme per la majoria d'òrgans de joventut (carnets joves, xarxa d'albergs, punts d'informació juvenil, etc.) (Gomà, 2003), tot i que, com apunta Patón (2005: 51), un element potencial de desacord ja era el possible desajust entre les expectatives del PNJCAT i les possibilitats d'aplicació des del sector de la joventut a Catalunya. De fet, com detecta Comas (2007), la majoria de Plans de Joventut autonòmics estableixen un equilibri entre les polítiques afirmatives, transicionals i participatives, encara que prèviament hagin destacat que l'objectiu prioritari és promoure l'emancipació de la joventut (i, per tant, la importància de les polítiques transicionals). Estructurat en 6 àrees temàtiques, que inclouen tant les polítiques nuclears/transicionals com les perifèriques/afirmatives (polítiques educatives i culturals; polítiques d'accés al món del treball; polítiques d'accés a l'habitatge; polítiques de promoció de la salut; foment de la participació; i polítiques de cohesió social i territorial), el PNJCAT 2000-2010 es caracteritza per la universalitat en la definició dels col·lectius als quals s'adreça: tots els joves de 15 a 29 anys, sense focalitzar l'atenció en col·lectius juvenils en risc social.

El nou Pla posat en marxa el 2010 no implica en cap cas una ruptura amb les característiques de les polítiques de joventut dutes a terme en l'anterior PNJCAT sinó que més aviat es tracta d'un instrument per a la consolidació definitiva del sector de la joventut a Catalunya. Es manté, d'aquesta manera, la universalitat de la definició del col·lectiu (individus de 16 a 29 anys), tal com es publica al projecte de llei de polítiques de joventut de Catalunya:

“Les persones joves són un col·lectiu majoritàriament immers en processos formatius i/o d'inserció laboral i/o d'emancipació domiciliar dels quals es deriven unes identitats i actituds similars. Tot i la seva aparent homogeneïtat, la diversitat i les desigualtats socials fan que no existeixi una, sinó diverses “joventuts”. Malgrat això, les persones joves incorporen la circumstància comuna de trobar-se subjectes a desigualtats per raó d'edat i és per aquest motiu que cal transcendir la idea de que la joventut és una etapa de transició cap a la vida adulta o simplement una etapa plena de la vida. Les persones joves són un col·lectiu que es defineix, entre d'altres coses, en base a unes

circumstàncies que dificulten el seu ple exercici de la ciutadania, i que, per tant, tenen la necessitat de veure garantit el seu accés als recursos socials, polítics, econòmics i culturals necessaris per exercir aquesta ciutadania” (DOGC, 2009: 32156).

Tot i la definició universalista de la joventut i l’explicitació d’unes característiques comunes a tots els joves, s’apunta a la necessitat d’adequar les polítiques de joventut a la diversitat juvenil. En aquest aspecte, al llarg del projecte de llei apareixen per primera vegada, tot i que tímidament, referències a la necessitat d’aplicar polítiques no universals, de discriminació positiva, i d’atenció als col·lectius en risc d’exclusió social. En els propers anys caldrà estar atents, doncs, a la plasmació política d’aquesta voluntat. A nivell estatal s’han dut a terme 4 plans integrals de joventut: el Pla Integral de Joventut (1991-1993), el Pla de Joventut (1994-1997), el Pla d’acció global en matèria de joventut (2000-2003) i el Pla Interministerial de Joventut (2005-2008). La presència d’actuacions específiques en matèria de pobresa i exclusió social ha estat desigual, tant en el nombre com en la seva naturalesa (Martín Castro, 2008).

El primer pla estava distribuït en 5 àrees: a) educació, formació i treball (que rebia el 70% de la despesa); b) igualtat d’oportunitats; c) qualitat de vida; d) participació i associacionisme, i e) cooperació internacional. Les accions dirigides a col·lectius de joves desfavorits es concentraven en la segona àrea (que, globalment, rebia un 9,3% de la despesa), basant-se tant en intervencions directes, en accions de suport econòmic i en serveis d’informació i orientació. Majoritàriament estaven destinades a un públic ampli, però en tres d’aquestes actuacions s’explicita la seva orientació a joves desfavorits: informació i assessorament a la joventut amb alt risc de marginació, subvencions per a activitats dirigides a joves desfavorits i subvencions per a la prevenció de la marginació juvenil i infantil.

El segon pla també s’ordena en cinc àrees similars, tot i alguns canvis de denominació: a) autonomia (77% de la despesa); b) solidaritat i igualtat d’oportunitats; c) salut i prevenció; d) qualitat de vida, i e) participació. Les accions dirigides a joves desfavorables es concentren en la segona àrea (amb només un 4% de la despesa total), però aquestes es limiten ara a uns col·lectius concrets: joves discapacitats, immigrants o d’ètnia gitana.

El tercer pla representa un canvi substancial, possiblement fruit dels canvis socials i econòmics que afecten a la joventut. Es distribueix ara en sis àrees, de les quals n’apareix una orientada específicament a la temàtica de l’exclusió i la integració social.

Aquesta àrea adquireix en aquest pla un volum important (22% de les actuacions i 23% de la despesa). Es divideix en sis mesures relativament heterogènies: igualtat d'oportunitats, prevenció en els àmbits escolar, familiar i social, actuacions en l'àmbit penitenciari, integració d'immigrants, atenció a emigrants i intervencions sobre altres col·lectius específics.

El quart i darrer pla manté l'estructura anterior tot i que la distribució presenta algunes diferències. Té sis eixos de treball: a) emancipació (treball i habitatge); b) participació; c) convivència i diversitat; d) hàbits de vida saludable i medi ambient; e) oci, cultura i temps lliure, i f) formació. La presència de mesures de lluita contra la pobresa i l'exclusió social torna a fer-se invisible i perd l'explicitació que havien rebut en el pla anterior.

En general, doncs, podem afirmar que les polítiques de joventut no tenen en la pobresa i l'exclusió social juvenil un àmbit prioritari d'actuació. De fet, és habitual que ni es faci referència a l'existència de desigualtats socials entre els joves ni que es prevegin programes específics d'actuació de tipus no universal. És possible que les necessitats de consolidació dels òrgans de la joventut, així com les seves limitades capacitats d'actuació, hagin tingut a veure amb aquesta tendència a establir un col·lectiu clarament definible i homogeni, fugint d'heterogeneïtats i actuacions particulars.

També és notòria l'absència de la noció de classe social en la majoria d'articulats entorn a la joventut (quan apareix ho fa diluïda, definida com a diversitat social, al costat d'altres variables estructurals com el gènere, l'ètnia, el territori, aspectes psíquics, físics o la diversitat cultural).

El tractament de la pobresa –entesa com a desigualtat de rendes- hi és inexistent, mentre que el de l'exclusió social comença a aparèixer darrerament, però molt enfocat a la marginalitat, fugint altra vegada de l'estructuració de la societat en classes socials: joves reclusos, dones maltractades, discapacitats físics o psíquics, etc.

Així, servint-nos de la relació entre paradigma d'anàlisi i perspectiva ideològica que proposen Giménez i Llopart (2002), concloem que les polítiques de joventut al nostre país s'han anat movent amb comoditat dins l'àmbit perifèric (polítiques afirmatives), especialment en l'àmbit local, sovint difuminant-se la frontera entre la perspectiva neoliberal i la perspectiva progressista ja que sovint, des d'un mateix òrgan públic es duen a terme programes que podem associar a una o altra perspectiva ideològica.

L'evolució cap a les polítiques de transició ha quedat relegada a aquelles administracions poderoses, des del Govern de la Generalitat als municipis grans i

mitjans i, fins i tot dins d'aquestes, estan en mans d'àrees no estrictament juvenils. La manca de recursos i de capacitat de planificació a llarg termini han afavorit la retirada dels poders públics i l'entrada de l'esfera privada en la provisió de serveis per als joves (cursos privats de formació permanent, empreses de treball temporal per a la inserció laboral, borses d'habitatge intermediàries entre oferta i demanda privades, etc.). El desenvolupament de polítiques de transició des d'una perspectiva progressista ha estat, per tant, força tímid i ha anat poc més enllà d'un nivell discursiu, cosa que ha valgut les crítiques de sectors juvenils punyents (com el Consell Nacional de la Joventut de Catalunya) o de l'àmbit acadèmic (impulsat per òrgans com l'Observatori de la Joventut de Catalunya) en considerar que les polítiques de joventut no donen resposta als eixos de desigualtat social que estructuraven la societat contemporània.

Taula 5.3. Polítiques juvenils des de la perspectiva del paradigma d'anàlisi i la perspectiva ideològica

	Perspectiva neoliberal	Perspectiva progressista
Polítiques afirmatives	Turisme juvenil. Consum cultural selectiu. Crèdit per afavorir el consum. Carnet jove. Impuls a l'oci de masses.	Suport a moviments juvenils contraculturals. Alternatives al consum i oci de masses. Promoció de formes actives i crítiques de participació. Oportunitats artístiques entre grups desfavorits.
Polítiques de transició	Regulació de la desregulació del mercat de treball. Mercantilització de la formació. Suport al lliure mercat immobiliari. Promoció de joves emprenedors.	Regulació del mercat de treball. Desenvolupament de l'economia social. Suport a l'ensenyament públic. Control de l'explotació immobiliària. Política social integradora.

Font: Adaptació a partir de Giménez i Llopart (2002: 8)

5.3 Formes d'emancipació i canvis en els models de família

El tercer dels factors generadors de malestar social juvenil que hem volgut analitzar són les formes d'emancipació juvenil i la seva relació amb els canvis en els models de família.

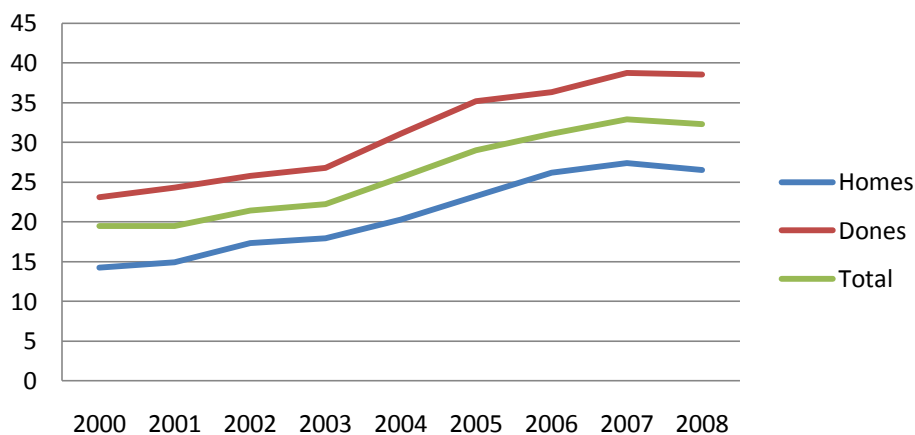
Començant pel primer d'aquests dos aspectes, cal tenir present que, en els darrers anys, el retard en l'emancipació ha estat considerat com una de les problemàtiques – estretament lligada al context social- inherents a la joventut del canvi de segle, a la vegada que ha servit per alimentar el debat sobre l'allargament de la joventut i provocar,

fins i tot, una variació en la definició de joventut de determinades polítiques públiques (lligades, sobretot, a l'habitatge). En l'Enquesta a la Joventut de Catalunya dels anys 2002 i 2007 la principal problemàtica valorada pels joves ha estat, precisament, l'accés a l'habitatge.

Com s'aprecia a la figura 5.11, el percentatge d'individus de 16 a 29 anys emancipats ha crescut de forma ininterrompuda des del canvi de segle fins el 2007, però s'ha estancat en els darrers dos anys. De fet, l'augment del percentatge de joves emancipats dels darrers anys és quelcom relativament nou a Catalunya, i trenca la tendència a la baixa dels vint anys anteriors. Garcia (2009) i Serracant i Soler (2009) apunten a dos nivells d'anàlisi per a comprendre aquesta evolució. D'una banda, per una qüestió demogràfica: en aquests darrers anys l'estructura d'edats de la població jove s'ha anat envellint, generant un elevat percentatge d'individus que es trobava a la franja d'edat més elevada i, per tant, amb major probabilitats d'iniciar el procés d'emancipació. D'una altra banda, per una qüestió de cicle econòmic, ja que el període d'expansió econòmica, de flexibilitat hipotecària i de creixement sostingut del preu de l'habitatge (que el convertia, aparentment, en una inversió de futur) de principis del segle XXI hauria afavorit la iniciativa dels joves per marxar de casa.

A més, existeix una altra característica de l'emancipació juvenil catalana i espanyola: les dones s'emancipen abans que els homes i, en conseqüència, la taxa d'emancipació femenina és estructuralment superior a la masculina. Això és així, en gran mesura, perquè a l'Estat espanyol l'emancipació encara està fortament lligada a la consecució d'un matrimoni i, habitualment, en aquesta unió la dona té una edat inferior a l'home.

Figura 5.10. Percentatge d'individus de 16 a 29 anys emancipats, per sexe. Catalunya, 2000-2008

Font: Serracant i Soler (2009: 76)

La coincidència d'una elevada competència demogràfica i d'un període d'expansió econòmica han afavorit l'augment de preus del mercat immobiliari de la darrera dècada. Un mercat immobiliari que està en mans del sector privat -segons Serracant i Soler (2009), l'any 2008 a Catalunya tan sols s'havien iniciat a construir 1,4 pisos de protecció per cada 1000 habitants, menys del 10% del total d'habitatges iniciats- i que, lliure de regulacions i gràcies a la llei de l'oferta i la demanda, ha anat augmentant el preu dels habitatges, molt per sobre del que ho feien els salaris. Així, només en el període 2000-2005 (període caracteritzat pel primer augment en el percentatge de joves emancipats dels darrers 30 anys) el preu per metre quadrat de l'habitatge s'ha més que duplicat (109,5%), amb un augment 7,5 vegades superior proporcionalment a l'augment salarial.

Taula 5.4. Evolució dels preus de l'habitatge i els salaris a Espanya

	Cost salarial mensual per treballador	Salari mínim interprofessional	IPC Lloguer d'habitatge	IPC habitatge	Preu m2 habitatge
Variació 1990-1995	34,7%	25,4%	43,5%	-	17,1%
Variació 1995-2000	15,7%	12,7%	28,5%	16,2%	37%
Variació 2000-2005	14,8%	20,8%	23%	18,6%	109,5%
Variació 1990-2005	78,5%	70,7%	126,8%	37,7% (1995-2005)	236,1%

Font: Pérez Camarero et al. (2006: 111)

DEP i Trilla (2004) analitzen longitudinalment l'evolució dels preus de l'habitatge a Catalunya. Després d'un augment durant els anys 80 i un estancament entre 1992 i 1997, comença un ferotge procés alcista que pràcticament va doblar els preus entre 1997 i 2002 (amb un creixement del 101,1% a Barcelona ciutat, del 105,1% a la conurbació de Barcelona i del 93,8% a la resta de Catalunya) i que va perjudicar, lògicament, els joves que es trobaven en procés d'emancipació. Serracant i Soler (2009) actualitzen aquestes dades pel conjunt de la darrera dècada. El preu de l'habitatge en propietat s'ha multiplicat per 2,4 en el període 2000-2008 i el de lloguer ho ha fet per 2,1 (l'any 2008: 3.252 euros per metre quadrat, de mitjana, per l'habitatge en propietat, i 908,5 euros mensuals per l'habitatge en lloguer), la qual cosa fa que el període que un jove necessitaria per pagar la compra d'un habitatge, dedicant-hi el salari íntegre, ja superi

actualment la vintena d'anys (sense tenir en compte, això si, la utilització d'estalvis previs, les possibles ajudes de familiars, o que siguin dos membres els qui paguin la hipoteca). DEP i Trilla (2004) alerten que la inflació del preu dels habitatges penalitza especialment els joves, ja que només ha estat absorbida amb comoditat pels trams de renda més elevats i perquè no s'ha acompanyat d'un augment del parc d'habitatges de protecció oficial.

A més, l'alternativa del lloguer com a mecanisme d'emancipació –almenys inicial-, no ofereix gaires avantatges al jovent. Com apunta Baizan (2003), el mercat de l'habitatge de lloguer a Espanya és pràcticament inexistent: l'habitatge social amb prou feines supera l'1% del total de pisos de lloguer (la mitjana europea és del 18%), i el pes global d'aquest mercat –públic i privat- sobre el total no arriba al 10%. Les polítiques públiques actuals, o més ben dit, l'absència d'aquestes, han afavorit l'hegemonia del mercat de l'habitatge en propietat, que té una rendibilitat superior gràcies a uns tipus d'interès baixos, a una major competitivitat pel que fa al preu/qualitat i a uns majors avantatges fiscals. Els joves serien un dels col·lectius més desafavorits per aquesta situació, en tant que la desregulació del mercat de l'habitatge dels anys 80 es va establir tan sols pels nous contractes (és a dir, aquells als quals havien d'accedir els joves) i per la tendència a establir les prestacions públiques d'aquest sector en forma només de deduccions fiscals (que afecten en menor mesura als joves, situats habitualment en els trams de renda més baixos i que sovint no arriben al mínim per a poder desgravar impostos directes). Aquest afavoriment de la propietat en el mercat de l'habitatge, i l'espiral de creixement de preus que aquest ha tingut en la darrera dècada ha establert, per tant, una barrera econòmica per a l'emancipació juvenil.

Garcia (2009) apunta, d'altra banda, a un seguit de variables de tipus subjectiu que també influeixen en el retard en l'emancipació dels joves, com la relació que es tingues amb la família d'origen, i que enllaça amb els resultats obtinguts per diverses investigacions comparatives a nivell europeu. En una línia similar, Van de Velde (2005) defineix el procés d'emancipació juvenil a Espanya com d'instal·lació tardana i emmarcada en una lògica de pertinença familiar, on el contacte estable amb la família d'origen es manté de forma prolongada tant durant l'emancipació com més endavant.

Jurado (2005) sintetitza la dinàmica de canvi familiar a Espanya en cinc tesis:

- a) Tesi de l'alta velocitat, per la qual el canvi familiar a Espanya s'ha donat de forma tardana però ha adquirit una velocitat considerable.

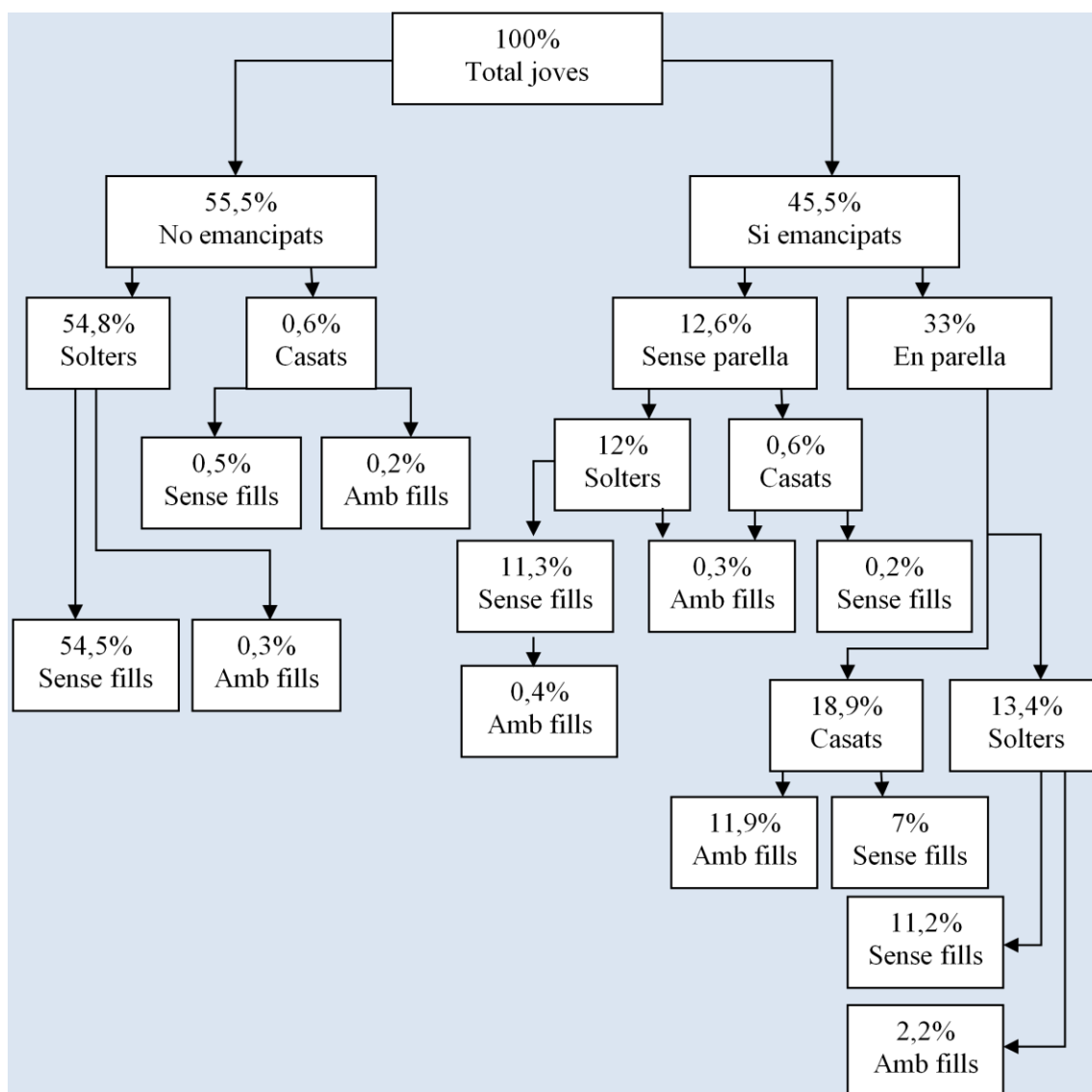
- b) Tesi de postmodernitat relativa, segons la qual les noves famílies espanyoles s'adeqüen a un format tradicional (abundància de nuclis familiars formats per una parella amb un únic ingrés), en major mesura que la resta d'Europa.
- c) Tesi de les dues velocitats, amb un canvi familiar considerable protagonitzat sobretot per les noies joves amb elevat nivell educatiu, i un canvi més lent en aspectes com el repartiment de les tasques domèstiques (que segueixen recaient sobretot en les dones no ocupades o ocupades a temps parcial).
- d) Tesi del protagonisme femení, en l'establiment de famílies innovadores (parelles de fet, hipogàmia –unió d'una dona amb un home de menor nivell educatiu-, repartiment equitatiu de les tasques domèstiques, famílies amb doble ingrés).
- e) Tesi dels límits al canvi familiar, deguda a les restriccions que imposa el sistema de benestar espanyol, i per la qual la igualtat entre gèneres ha progressat més en l'esfera pública que en la privada.

Malgrat l'entrada progressiva d'aquestes noves formes familiars, el procés d'emancipació juvenil a Catalunya i a Espanya encara es basa majoritàriament en un intent de minimització de la ruptura familiar mitjançant la substitució d'una unitat familiar tradicional (d'origen) per una altra unitat familiar tradicional (de procreació), sense etapes intermèdies.

L'Enquesta a la Joventut de Catalunya 2007 (Serracant, 2008) mostra alguns resultats interessants clarificadors. La major part de la població juvenil (presa en aquesta enquesta com el conjunt d'individus de 16 a 34 anys) no ha completat cap procés de transició: són solters, sense fills i viuen a la llar d'origen (54,8% del total). Aquest primer estat és hegemònic en les franges més joves d'edat (el 95,5% dels joves de 22 anys està en aquesta situació), es redueix progressivament al llarg de la vintena i, a partir dels 30 anys, perd l'hegemonia malgrat que encara hi pertanyen un de cada quatre individus de 30 a 34 anys. El segon estat majoritari és el de la transició completa, lligada a l'emancipació en parella i al matrimoni (18,9%), ja sigui amb presència o no de fills. Aquest darrer fet depèn, d'una banda, de l'edat dels progenitors: a partir dels 25 anys comença a augmentar el volum de parelles emancipades, casades i sense fills, i a partir dels 30 ja es detecta l'aparició de la primera descendència. D'una altra banda, també hi influeix el temps de convivència en parella (concentració de la primera procreació entre els 4 i els 6 anys de convivència). Aquesta categoria recalca el pes que encara té, en el context català, el model de família tradicional com a punt d'arribada

immediat en el procés d'emancipació juvenil. Les altres dues categories més habituals es caracteritzen per la situació intermèdia. A la tercera hi pertanyen joves emancipats i solters, que mantenen una relació sentimental però sense matrimoni i, majoritàriament, encara no tenen fills (13,2%). Es tracta, per tant, d'una evolució del model de família tradicional, on l'emancipació està lligada a la convivència en parella però no al matrimoni en sentit estricte.

Figura 5.11. Situacions familiars de la població de 16 a 34 anys. Percentatges sobre el total d'aquesta població. Catalunya, 2007⁹¹

Font: Adaptació a partir de Serracant (2008: 144)

⁹¹ Hem detectat petits errors en els càlculs originals, concretament en els decimals. Per això, no tots els percentatges coincideixen exactament. També s'ha simplificat la definició de la categoria "casats", que respon a l'original "alguna vegada casats".

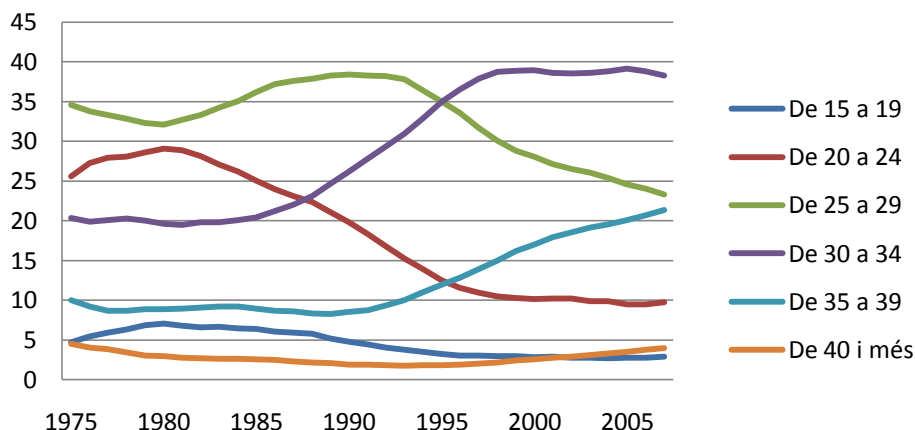
Com s'aprecia, la presència de fills segueix depenent de l'edat dels progenitors i del temps de convivència. La quarta categoria també està formada per joves emancipats i solters, però en aquest cas no viuen amb parella: ho fan o bé en solitari o bé en un pis compartit (11,2%). Representa el model més innovador d'emancipació familiar, si bé bona part d'aquests casos es puguin deure a desplaçaments per a cursar estudis i, per tant, pugui ser una emancipació provisional i amb perspectiva de retorn. De l'anàlisi d'aquestes tipologies queda clar que la importància dels models de família tradicional: la gran majoria dels joves conviuen a la llar d'origen –solters i sense fills–, o estan emancipats en parella. En tot cas, a més d'aquest predomini es comença a intuir una major presència de formes de convivència alternatives, com els processos d'emancipació deslligades de la relació sentimental.

Per últim, volem destacar dues conseqüències que la juxtaposició de l'endarreriment de l'edat d'emancipació i de la persistència dels nuclis familiars tradicionals tenen en les formes de vida dels joves. La primera conseqüència és que la forta relació entre emancipació, matrimoni i fecunditat fa que l'endarreriment de la primera afecti a les altres dues. L'evolució dels darrers trenta anys així ho indica. Per exemple, pel que fa als matrimonis, mentre que l'any 1975 més de la meitat de població de menys de 25 anys ja estava casada (57%), el 2007 el matrimoni a aquestes edats s'havia convertit en una excepció prematura (8,7% del total). En conseqüència, l'edat de casament s'ha traslladat cap a les franges superiors. Ara bé, mentre que dels 25 a 29 anys l'augment és lleuger (d'un 31% de persones que es casen a aquesta edat l'any 1975, a un 35,1% el 2007), durant la trentena les diferències són evidents: el 1975 ja només es casa el 8,5% de dones de 30 a 39 anys mentre que el 2007 ho fa el 43,9%.

I, lògicament, tot i que està augmentant el nombre de naixements fora del matrimoni, la fecunditat també es veu afectada per aquest endarreriment. Com s'aprecia a la figura, gairebé 4 de cada 10 naixements es donen, l'any 2007, quan la mare té entre 30 i 34 anys, que s'ha convertit en la franja de reproducció majoritària des de mitjans de la dècada dels 90: el percentatge s'ha doblat des de 1975, quan aquesta només era la tercera franja amb major volum reproductor. Tot i que a un nivell més baix, el mateix passa amb la següent franja, dels 35 als 39 anys, en què el fet de tenir fills ha deixat de ser un fet aïllat (menys del 10% durant els 80) per assolir una considerable quotidianitat. En canvi, el percentatge de naixements amb mares de 20 a 24 anys cau durant la dècada dels 80 (de prop del 30% del total de naixements al 10%, en 20 anys), i durant els 90 aquesta caiguda arrossega també la franja de 25 a 29 anys, que havia estat la més

fecunda fins llavors i que actualment ja representa menys d'una quarta part del total de naixements.

Figura 5.12. Percentatge de naixements, segons el grup d'edat de la mare. Estat espanyol, 1975-2007

Font: Elaboració pròpia a partir de l'INE

La segona conseqüència apunta a la major importància que adquireixen, progressivament i en termes econòmics, els joves dins la seva llar d'origen. L'endarreriment de l'edat d'emancipació implica que els joves, tot i inserir-se també més tard al mercat laboral (com a conseqüència de l'expansió educativa), gaudeixin d'autonomia financera dins la llar d'origen durant un període relativament llarg. La inserció de les noies joves al mercat de treball les ha incorporat, també, a aquesta categoria. Com s'extreu de l'IJE 2008, l'autonomia econòmica s'ha convertit en un requisit indispensable per a l'emancipació: tant si estan emancipats com si no, el percentatge de joves que aporten la principal font d'ingressos a la seva llar s'ha duplicat del 1996 al 2008 (ja siguin ells o la seva parella, el percentatge ha augmentat del 19% al 36%) i, en conseqüència, es redueix el pes dels pares en aquesta dimensió (del 77% al 61%, en el mateix període). Així, han disminuït els casos de joves emancipats que depenen de l'ajuda econòmica d'altres familiars (representen ja només entre un 4% i un 11%, l'any 2008). Però d'una altra banda surt a la llum una nova realitat poc detectada i abordada fins l'actualitat: la presència d'un volum considerable de joves que, vivint encara a la llar d'origen o a la llar d'origen de la parella (amb els sogres), es converteixen en el sustentador principal d'aquesta llar (6,5% i 75,4%, respectivament), una nova realitat que s'emmarca en la pèrdua o la reducció de les fonts d'ingressos

l·ligades al cap de família (és a dir, a l'enfonsament del model tradicional de família) i que genera unes elevades probabilitats de patir pobresa (Ayllón et al., 2003)⁹².

Taula 5.5. Evolució de les persones que més ingressos aporten a la llar dels joves (emancipats i no emancipats). Percentatges sobre el total. Estat espanyol, 1996-2008

	1996	2000	2004	2008
El mateix jove	10	15	19	23
La parella	9	10	11	13
El pare	69	62	54	50
La mare	8	9	11	11
Altres	5	7	3	4

Font: Moreno (2008: 42)

5.4 El gènere

Existeix un dèficit generalitzat en l'estudi de la pobresa i de l'exclusió social des d'una perspectiva de gènere. Un dèficit que s'agreuja en el cas dels estudis de vulnerabilitat social juvenil, on la perspectiva de gènere pràcticament desapareix al quedar supeditada a les desigualtats per raó d'edat (Torns, 2001).

Brunet et al. (2008: 79-80) apunten que en el context de generització dels conceptes de pobresa i exclusió social destaquen dues aproximacions. La primera orienta el seu estudi a la feminització de la pobresa de manera descriptiva, constatant que les dones són un col·lectiu amb una afectació més alta d'aquest fenomen. Aquí, l'expressió de feminització de la pobresa no deixa de ser, però, una fórmula buida: només assenyalava una major proporció de dones dins el col·lectiu pobre, o unes majors probabilitats de les dones de caure en la pobresa. La segona es centra en la relació entre empobriment, exclusió social i gènere. Aquesta aproximació alternativa i de caire explicatiu alerta que les experiències de la pobresa i de l'exclusió social estan condicionades per la identitat de gènere: homes i dones són definits de manera diferent, amb les seves oportunitats, rols i responsabilitats diferents, per la qual cosa l'ordre social que genera la pobresa (estretament vinculat a la relació amb el treball) està profundament sexualitzat. La majoria d'aproximacions a aquest objecte d'estudi es limiten, actualment, a la primera aproximació, i això constitueix una evident limitació ja que no es tenen en compte les relacions de poder i de subordinació que, en el context del capitalisme (i funcionals per a aquest sistema), es donen entre els dos gèneres.

⁹² Vegeu l'apartat 3.1.3 d'aquesta tesi.

Tortosa (2001 i 2002) apunta que l'absència del tractament del gènere en els estudis sobre la pobresa es deu a que les diverses mesures de pobresa han oblidat aquesta variable, ja que analitzen la família de manera holística i no plantegen, per contra, què succeeix dins la unitat familiar. És cert: la generació d'investigacions sobre la pobresa i l'exclusió social s'ha dut a terme, majoritàriament, a partir de variables socioeconòmiques i, en canvi, han anat quedant oblidats altres variables estructuradores de la societat i possibles generadores de malestar social, com el gènere.

En aquesta direcció, Mateo (2001) critica que els enfocaments sobre la pobresa han sigut definits i aplicats des d'un punt de vista masculí: els indicadors, els resultats i les polítiques són masculins, i les propostes metodològiques han oblidat la perspectiva de gènere, tendint a una explicació parcial del procés d'empobriment. L'autor és especialment crític amb les definicions dominants de pobresa i de pobres, fetes des de l'economicisme i des d'una perspectiva quantitativa, que tendeixen a ocultar el domini patriarcal dins la família.

En línia amb això, Brunet et al. (2009) detecten i aposten per trencar el vel metodològic familiar que, en l'estudi convencional de la pobresa, provoca que tots els membres d'una mateixa llar siguin definits com a pobres o no pobres de forma agregada i que, per tant, no fa referència a les dinàmiques de negociació i de control dels recursos dins de la llar, ni a les estratègies de domini/subordinació que poden existir entre els seus membres. Per a fer-ho, opten per aïllar els ingressos de cada persona i observar què passaria sota la hipòtesi d'estricta autonomia individual. A partir de la relació entre la incidència de la pobresa mesurada a nivell convencional i la incidència de la pobresa mesurada amb aquest paràmetre alternatiu detecten l'existència que bona part de la pobresa que es podria imputar a les dones és de tipus latent (ells l'anomenen implícita): queda coberta dins la llar i, per tant, no es reflecteix a les estadístiques oficials, que ofereixen un resultat enganyosament equilibrat d'una realitat desigual.

Partint d'aquesta mateixa metodologia, De la Cal (2009) observa que, amb dades de l'Enquesta de Pobresa i Desigualtats Socials del País Basc del 2008, un 47,1% de les dones patiria pobresa en cas de viure independentment, davant un 10,7% dels homes. En vista d'aquesta ocultació metodològica, l'autora alerta que les mesures, les definicions i les explicacions de la pobresa no són neutres, i que la poca sensibilitat respecte a la qüestió del gènere (especialment en la mesura convencional de la pobresa, superada en part per les aproximacions recents, com la de la pobresa humana o la de l'exclusió social, de tipus més comprensiu i multidimensional) té una incidència directa

en la timidesa de les polítiques públiques i en oblidar que la pobresa femenina “té a veure amb la falta de reconeixement, valoració i remuneració de les aportacions que tradicionalment han fet les dones al sistema, és a dir, les tasques que tenen a veure amb el manteniment de la vida. Com que aquesta aportació no es reconeix o es reconeix de forma marginal, l'accés als recursos és limitat o condicionat a les relacions que s'estableixin amb els homes, que són els que participen a la dita esfera productiva” (De la Cal, 2009: 33)

En consonància amb aquestes aportacions, Torns (2001) esclareix que la transició a la vida adulta està emmarcada en una doble discriminació per a les noies joves. La primera és la relativa al mercat de treball, ja que queden allunyades de les posicions dominants (ocupades per homes, adults i actius). La segona és que el final de la transició a la vida adulta els comportarà l'adquisició d'un altre treball, el domèstic i familiar. Per tant l'estudi del procés cap a la vida adulta ha d'anar lligat a una perspectiva de gènere que expliqui les diferències i desigualtats que es donen en els dos àmbits: laboral i domèstic-familiar.

“(…) l'estabilitat laboral és la clau central d'aquest procés per als joves, mentre que l'estabilitat afectiva completa l'adquisició de les pautes de normalitat (convertir-se en cap de família), tot i restar sempre en segon terme. Per contra, aconseguir aquesta doble estabilitat en termes equivalents resulta cabdal per a arribar a la vida adulta, en el cas de les noies. En l'actualitat, elles també aposten de manera prioritària per aconseguir l'estabilitat laboral, però difícilment eviten la significació que l'estabilitat afectiva dona al seu projecte de vida” (Torns, 2001: 114).

El Sistema d'Indicadors de la Joventut de Catalunya (Serracant i Soler, 2009) confirma que el patró patriarcal dominant en l'esfera productiva i reproductiva també s'ha traslladat a les generacions més joves. A més de constatar que els millors resultats al sistema educatiu no suposen, per a les noies, una millor posició en el mercat de treball, detecta que la dedicació a les tasques domèstiques segueix sent una qüestió femenina: entre la població de 15 a 29 anys, les noies hi dedicaven 1 hora i 25 minuts al dia, 30 minuts per sobre que els nois. A més, aquesta situació sembla traslladar-se a les llars de joves emancipats, doncs són aquestes les que acumulen la major part de treball domèstic realitzat pels joves.

Precisament, González i Jurado (2010) apunten que l'augment de la taxa d'ocupació femenina dels darrers anys les ha obligat a buscar estratègies per alliberar una part del treball domèstic i reduir, així, la doble presència, ja que la incidència de les polítiques públiques en l'atenció a infants segueix sent escassa. Una doble presència que fa que

després de l'activitat laboral quedi un treball domèstic al qual hi dediquen els seus esforços, encara majoritàriament, les dones, en detriment d'una major disponibilitat dins el mercat de treball o de més temps lliure. En el vincle entre treball productiu i treball reproductiu les autores hi detecta un fort component de classe: les famílies amb major nivell educatiu i d'ingressos són aquelles on la dona dedica menys temps a la llar (tot i que sempre superior a l'home), ja que tendeixen a externalitzar part del treball domèstic rutinari (que acostuma a fer una altra dona, per la qual cosa es segueix reproduint la desigualtat de gèneres, tot i que ara fora de la llar). Per contra, la corresponsabilització és mínima en aquelles famílies on la dona té problemes per inserir-se al mercat de treball, i és ella mateixa qui assumeix la responsabilitat sobre les tasques domèstiques. Per tant, la igualtat en el repartiment del treball domèstic depèn de la posició de poder que pugui tenir la dona dins la família, és a dir, d'una capacitat de negociació estretament vinculada de la classe social de pertinença.

Parella (2008) també apunta que les pràctiques dels joves relatives al treball domèstic encara estan sexuades. A partir de les dades d'una enquesta de l'INJUVE sobre usos del temps, l'autora detecta la major dedicació de les dones de 15 a 29 anys en la pràctica totalitat de les tasques domèstiques.

Taula 5.6. Dedicació dels individus de 15 a 29 anys al treball reproductiu, segons tipus de tasca i sexe. Percentatge de les respostes “molt de temps” i “bastant temps” sobre el total. Estat espanyol, 2007

	Netejar, ordenar la casa	Treballar a la cuina	Rentar roba, planxar, cosir	Fer la compra	Reparar coses trencades	Cuidar fills o germans
Homes	29,1	30,2	16,1	44,5	51,6	19,7
Dones	69,0	52,7	50,6	62,1	22,4	34,6

Font: adaptació a partir de Parella (2008: 67)

L'autora constata que la sobrecàrrega femenina respecte al treball domèstic ja és visible en les dones més joves –tot i la reducció de les diferències en els darrers anys-, i que aquest factor està estretament lligat a la menor (i pitjor) vinculació femenina amb el mercat de treball i, en conseqüència, també està positivament vinculat a la vulnerabilitat social. Però tant o més preocupant que aquesta desigualtat objectiva –de la qual, s'apunta, les noies en són conscients- és, segons l'autora, l'assimilació del discurs desigualitari entre nois i noies. Per exemple, detecta que l'imaginari femení té una major preferència pels models de família tradicional (on només treballa l'home o ho fa més temps) i legítima en major mesura les desigualtats salarials per raó de gènere.

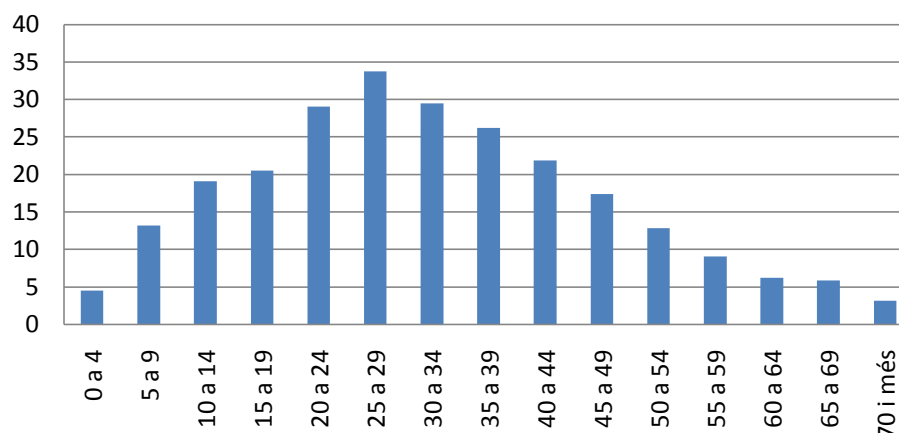
Berga (2007) també aprofundeix en la subjectivitat de les desigualtats per raó de gènere, i precisament ho relaciona amb l'escassa presència d'aquesta temàtica en els estudis sobre la vulnerabilitat social juvenil. L'autora apunta que aquest oblit no es deu només a la invisibilitat de les causes de la vulnerabilitat femenina (amagades sota el vel metodològic familiar) sinó també a la invisibilitat de les conseqüències d'aquesta vulnerabilitat. De fet, alerta que aquesta invisibilitat pot convertir-se en negació del risc femení per part dels agents implicats i de la comunitat acadèmica i que, en canvi, una perspectiva de gènere aplicada a l'estudi del risc social (i sexual) hauria de permetre visualitzar les formes d'expressió de la vulnerabilitat en les noies. Unes formes d'expressió de la vulnerabilitat que en les dones són molt menys disruptives, menys desafiantes i menys generadores de desordre, i això tendeix a donar per descomptat, als ulls dels agents socials, de la comunitat acadèmica i de la societat, que el risc social és sobretot una qüestió masculina. Com apunta l'autora, les respostes de nois i noies definits per unes mateixes condicions socials desfavorides poden divergir degut a la diferent construcció identitària del gènere, i d'aquí que el risc femení tendeixi a quedar amagat o, fins i tot, legitimat: per exemple, l'absentisme escolar femení per assumir responsabilitats domèstiques queda legitimat si se'l compara amb un absentisme masculí per estar al carrer. Les transicions a la vida adulta també es veuen afectades per aquesta desigual construcció del gènere en la vulnerabilitat: es constata una major predisposició de les noies a entrar a l'estatus adult. Així, conductes com la sexualitat prematura i l'embaràs, que poden ser objectivades com de risc, poden representar per a les noies tot el contrari, una oportunitat d'acostar-se al futur, és a dir, representen el desig d'inserció social per via de la sortida de l'adolescència.

5.5 L'ètnia

L'onada migratòria ha estat, demogràficament, el canvi més destacable de la joventut al nostre país durant la darrera dècada. I ho ha estat per dos motius. D'una banda, per la concentració de la població immigrant en les franges d'edat administrativament juvenils (un 31,4% dels residents a Catalunya nascuts a l'estranger tenien entre 25 i 34 anys), situats, per tant, en un procés de doble transició cap a la vida adulta i cap a la societat receptora. D'una altra banda, per la davallada del volum de joves autòctons, fruit de la baixada en la taxa de natalitat dels anys 80. Sumats, aquests dos factors tenen un clar efecte: en les franges joves és on es dona el major pes de la població nascuda a

l'estranger: a Catalunya, l'any 2009, un de cada tres individus de 25 a 29 anys (33,7%) havia nascut a l'estranger, i en les franges frontereres (20 a 24 i 30 a 34) aquest percentatge era proper al 30%.

Figura 5.13. Població nascuda a l'estranger respecte el total, per grups d'edat. Catalunya, 2009

Font: IDESCAT. Padró Continu de Població

Dins dels estudis sobre joventut, la qüestió de la immigració és encara una temàtica poc abordada. Apuntem a tres motius. El primer és la novetat i ràpida evolució del fenomen -Cachón (2005) indica que no ha estat fins els darrers anys que s'ha assentat el concepte de "joves immigrants"- però, en tot cas, aquest és un motiu de tipus circumstancial que s'hauria d'anar solucionant progressivament. El segon motiu és la difícil classificació administrativa d'aquesta població, afavorida per una certa invisibilitat de determinats col·lectius immigrants en les enquestes públiques. Com apunta Cachón (2003), cal acotar el concepte d'immigració i diferenciar-lo del concepte ètnia. El col·lectiu d'immigrants estrangers és molt heterogeni en funció del país d'origen (els immigrants provinents de països econòmicament desenvolupats no entrarien en l'imaginari social d'immigrant). Evidentment, el fet de no disposar d'una situació regularitzada al país receptor és un element cabdal de vulnerabilitat social. Però haver nascut al país receptor, obtenir la nacionalitat o disposar d'una situació regularitzada poden no suposar un avenç social si la discriminació està basada més en l'ètnia que en la identificació jurídica o administrativa de la persona. Precisament, López-Sala (2007) destaca que la denominació socialment majoritària de "joves immigrants" engloba un seguit de situacions molt heterogènies. La més habitual és la de joves adults que han arribat independitzats de la família d'origen i que han estat socialitzats al seu país d'origen. Es

tracta d'una situació internament heterogènia, tant pel que fa referència a les voluntats de la migració (millora econòmica, ampliació d'estudis, etc.) com a la seva situació jurídica. Però també n'hi ha d'altres, com l'anomenada generació i mitja, o segona generació (no entrarem aquí a l'estès debat sobre la conveniència d'aquesta identificació), formada per fills de pares immigrants que han arribat al país receptor en la infància o, fins i tot, han nascut aquí i que, per tant, no han estat sigut ells qui ha decidit engegar el procés migratori i, per altra banda, han estat socialitzats, almenys en part, al país receptor. El tercer motiu apunta que, en la doble condició de joves i immigrants, aquesta darrera característica ha esdevingut la predominant. La causa és l'adopció d'itineraris a la vida adulta diferents dels convencionals (tant pel que fa a la naturalesa com als ritmes), la qual cosa fa que les seves conductes i demandes s'allunyin de les polítiques actualment generalitzades en el sector de la joventut. Una situació oposada a la rellevància que tenen les *polítiques per a immigrants*, amb l'aprenentatge de la llengua al capdavant. Aquest ràpida transició a la vida adulta s'identifica com a factor de vulnerabilitat social juvenil específicament lligat a l'ètnia.

Carrasco i Riesco (2008) apunten les principals diferències en el procés de transició entre els joves immigrants i els autòctons: a) l'etapa formativa acostuma a ser més curta per passar a tenir una major vinculació amb el mercat de treball; b) l'autonomia econòmica és precoç; c) assumeixen un discurs social influenciat per la idea de compromís, responsabilitat i sacrifici, i d) pateixen certes restriccions a la mobilitat laboral ascendent. En una línia similar, a l'IJE del 2004, Cachón (2005: 46) també remarca alguns trets diferencials dels joves immigrants respecte als autòctons: a) viuen en major mesura dels seus propis ingressos, per tots els grups d'edat (38% davant un 23%); b) els treballs esporàdics són una font molt més important de recursos (entre els que tenen recursos propis) (20% respecte un 12%); c) el paper dels pares és limitat en quant a principals provisors d'ingressos (53% respecte al 84%), al contrari que el de les parelles (35% per un 11%); d) els ingressos mitjans nets són inferiors (en un 12%); e) els joves estrangers tenen una major autonomia de la despesa, i f) són, en major mesura, sustentadors principals de les seves llars (61% davant un 29%).

Totes aquestes conclusions parteixen d'una arrel comuna: la transició a la vida adulta és més accelerada en els joves immigrants que en els autòctons. Per tant, la sortida del món educatiu, la inserció laboral i l'emancipació domiciliària s'acostuma a donar a unes edats on els joves autòctons encara s'estan nodrint de les garanties necessàries per a

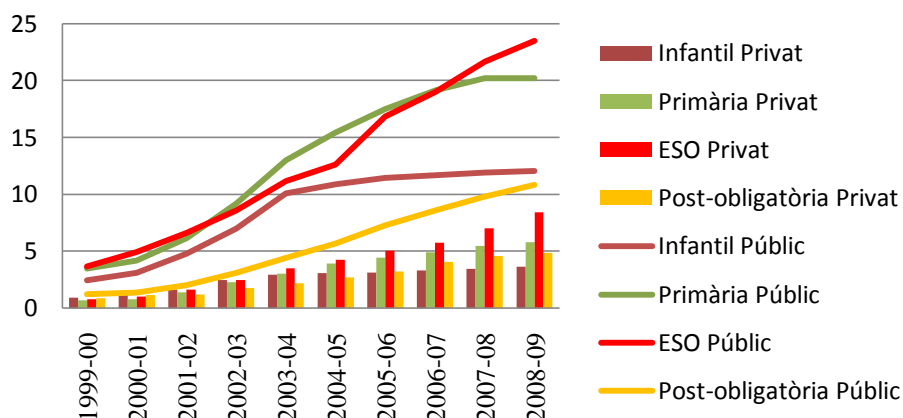
afrontar aquest procés estretament marcat per la vulnerabilitat. Volem mostrar, ara, alguns resultats sintètics pel que fa a l'esfera educativa i a la laboral.

La sortida avançada del sistema educatiu es fa evident al comparar el percentatge d'alumnat estranger en diversos cicles educatius. Malgrat que en els darrers 10 anys el percentatge d'alumnat nascut a l'estranger ha augmentat per tots els nivells educatius, ho ha fet de manera desigual. Els percentatges més elevats es concentren en l'educació primària i de la secundària obligatòria: aquest col·lectiu representa l'any 2009 entre un de cada quatre i un de cada cinc alumnes dels centres públics i entre un 5% i un 10% en els centres privats, quan fa 10 anys eren menys d'un 5% de l'alumnat dels centres públics i un percentatge gairebé indetectable en els privats. L'evolució d'aquests percentatges s'explica per l'augment del pes demogràfic d'aquesta població. En aquest sentit, s'aprecia que l'estancament aparegut des del curs 2003-2004 en el percentatge d'alumnat estranger en l'educació infantil (a causa del menor volum d'infants nascuts a l'estranger i de l'augment de l'entrada a l'escola dels fills de la generació del *baby boom*) s'estaria començant a traslladar a l'educació primària (que ha tingut un creixement molt baix en els darrers 3 cursos) i, si no es produeix una alteració, previsiblement això succeirà en un futur proper a l'Educació Secundària Obligatòria.

Pel que fa a la formació post-obligatòria cal canviar el prisma d'anàlisi. Tot i que el creixement del percentatge que representa aquest col·lectiu sobre el total d'alumnat també creix progressivament, ho fa en uns nivells molt inferiors (només a partir dels dos darrers cursos s'ha superat la barrera del 10% d'alumnat estranger). És significatiu, doncs, que mentre l'evolució del percentatge d'alumnat nascut a l'estranger és pràcticament idèntic en l'educació primària i l'ESO (factor demogràfic), la continuació dels estudis més enllà de l'etapa obligatòria (això inclou els Cicles Formatius de Grau Mitjà i Superior, i el Batxillerat) segueixi representant un llast per aquest col·lectiu (que afecta especialment els alumnes magribins i els asiàtics, mentre que en els europeus i sud-americans el comportament és força similar al de l'alumnat autòcton), i el percentatge d'alumnat estranger caigui a la meitat del que hi ha a l'ESO, tant en centres públics com privats. En aquest punt, l'IJE 2008 (Parella, 2008) mostra que el bloqueig educatiu dels joves de nacionalitat estrangera es deu, principalment, a condicionants socioeconòmics (un 36,8% va deixar d'estudiar per raons econòmiques), mentre que en els joves autòctons es deu en major mesura a una elecció preferencial (van preferir treballar o van considerar que els estudis no se'ls donaven bé).

Una altra característica que volem remarcar és la concentració d'aquest perfil d'alumnat als centres educatius de titularitat pública, que confirma un component estructural d'allò que ja havien detectat altres investigacions a Catalunya (Brunet et al., 2005; Nadal, 2008; Sánchez, 2009). El 2009, els centres públics d'infantil i primària escolaritzaven al voltant de 6 vegades més alumnes estrangers que els centres privats, i en l'ESO i la secundària post-obligatòria aquesta relació era d'entre quatre i cinc a un, mentre que per l'alumnat autòcton la relació és, com a màxim, de dos a un en qualsevol dels cicles escolars. A més, la concentració de l'alumnat estranger en els centres públics (en relació amb els privats) ha augmentat a l'educació infantil (des del curs 2003-2004, on comença l'estancament del percentatge d'alumnat estranger en aquest nivell) i a l'educació secundària post-obligatòria. Al nostre entendre (caldrà aprofundir-hi) la segregació d'alumnat estranger només es redueix quan el volum poblacional d'aquest col·lectiu és elevat (a partir d'un 10% a 15% d'alumnat). En aquest punt, els centres públics assoleixen un nivell de relativa saturació i s'inicia una derivació d'alumnat estranger cap als centres privats. En canvi, quan el percentatge d'alumnat estranger és moderat (ja sigui per motius demogràfics, com succeeix actualment a l'educació infantil, o per motius socials, com passa a la secundària post-obligatòria) la segregació de l'alumnat cap als centres públics és notable. Cal constatar, però, que aquesta segregació per tipus de centre no és l'única que existeix entre aquest col·lectiu. L'any 2008 el síndic de Greuges de Catalunya denunciava que, també dins els centres públics, existia una segregació de l'alumnat estranger, per la qual cosa cal ampliar la divisió entre centres públics i privats a altres camps, el més evident dels quals és la localització geogràfica del centre. Aquesta segregació escolar apunta a una arrel molt més greu: l'existència d'una segregació social (i geogràfica) que, mitjançant les estratègies dels centres i les famílies i amb la permissivitat dels mecanismes de lliure matriculació, facilita la competència i la diferenciació social dels centres educatius i promou la concentració dels col·lectius més desfavorits cap a aquells centres amb menor valor escolar.

Figura 5.15. Percentatge d'alumnat d'origen estranger, per ensenyament i tipus de centre. Catalunya, 1999-2009

Font: Elaboració pròpia a partir del Departament d'Educació.
 Generalitat de Catalunya

L'anàlisi de la posició laboral dels joves immigrants és més complicada. Com apunta Chacón (2003: 26), és difícil saber quants immigrants hi ha al mercat de treball, quants d'aquests són joves i quins són els principals tipus de feina. Això fa que sovint s'hagi de recórrer a diferents bases de dades i a basar les anàlisis en estimacions pròpies. En tot cas, Parella (2008) apunta a una clara orientació de la població de de 15 a 29 anys i nacionalitat estrangera cap al món del treball. Amb dades de l'enquesta de l'IJE 2008 (les dades més recents i extenses actualment sobre els joves estrangers), un 58,3% dels joves de nacionalitat estrangera treballava, clarament per sobre del 42,3% dels de nacionalitat espanyola. Ja entre els 15 i 19 anys la vinculació laboral és clarament superior a la dels joves de nacionalitat espanyola, però la distància es va reduint en les franges d'edat posteriors. Aquesta ràpida inserció laboral explica la concentració a les ocupacions menys qualificades⁹³ (un 33,8% dels joves de nacionalitat estrangera ocupats eren treballadors no qualificats, per un 12,3% dels autòctons) i la inaccessibilitat a les categories laborals dominants (un 6,7% eren directius o tècnics, davant un 24,9% dels autòctons). També comporta, segons el nostre parer, la concentració en feines de poc valor afegit per al treballador, com la construcció, l'hoteleria o els serveis a la persona. Igualment, la precarietat laboral es trasllada també a altres dimensions: una major temporalitat, una major presència de treballadors sense contracte i una menor adequació entre nivell formatiu i lloc de treball ocupat.

⁹³ En aquest cas, amb dades del 4t trimestre de 2007 de l'Enquesta de Població Activa.

La major vinculació laboral (de poca qualitat) no impedeix que el percentatge d'aturats també sigui elevat (13,5% i 9,3%, respectivament, això sí, amb una menor durada pels joves de nacionalitat estrangera, que tenen menys exigències en la cerca d'un treball. Això implica que la inactivitat dels joves de nacionalitat estrangera era molt baixa, sobretot la vinculada amb els estudis (15,6%, per un 32,9% dels joves de nacionalitat espanyola. Aquest darrer punt ens serveix per remarcar, per acabar, una desigualtat en el comportament entre gèneres. Mentre que els nois de nacionalitat estrangera estan molt vinculats al mercat de treball (ja sigui mitjançant l'ocupació o l'atur) les dones compaginen una també alta vinculació laboral amb la inactivitat lligada a les feines domèstiques.

5.4 Recapitulació

La informació abordada en aquest capítol ens ha permès detectar de quina manera el mercat de treball, les polítiques públiques, els canvis en els models d'emancipació i de família, el gènere i l'ètnia poden ser factors generadors de vulnerabilitat social en la joventut.

En referència al mercat de treball, hem assenyalat com el binomi ocupació/desocupació ja no és útil per a abordar la vulnerabilitat social. La precarització de les condicions de treball de determinats col·lectius vinculats al mercat de treball fa que l'ocupació no sigui garantia del manteniment d'unes condicions de vida acomodades i que el món del treball perdi pes en la definició d'identitats i de la idea de ciutadania social. Hem vist com la segmentació del mercat de treball incideix específicament en els joves (sobretot aquells ubicats a la classe treballadora). Per exemple, la temporalitat és la forma contractual que en els joves ha pres el relleu a altres formes precàries de treball (com l'economia submergida en el cas de les dones), i el 2009 afectava un 44,6% dels individus de 16 a 29 anys ocupats. A més, tendeix a allargar-se en els anys, i un contingent important de població de més de 30 anys encara la pateix. Al costat d'aquesta, la contractació a temps parcial (sense ser volguda pel treballador jove), l'abaratiment de l'acomiadament, el baix salari mínim interprofessional i la generalització de la subocupació entre els joves (sobretot en les noies) també alerten de la seva dèbil posició en el mercat de treball. A més, l'atur segueix sent dramàtic en la població en edat d'inserir-se al mercat laboral: el primer trimestre de 2010 afectava a un

40,9% de la població activa de 16 a 24 anys. Hem constatat com arran del període de recessió econòmica l'atur juvenil, tradicionalment de curta durada degut a l'elevada rotació laboral, s'ha anat convertint en atur de llarga durada. Així, mentre que la població adulta s'ha anat *juvenilitzant* (i ha vist com augmentava la taxa d'atur, en aquest cas de curta durada), els joves veuen com el seu atur s'assimila al dels treballadors amb greus dificultats d'inserció laboral.

Pel que fa a les polítiques públiques, hem detectat que a l'Estat espanyol es caracteritzen per dos trets diferencials: la seva debilitat (l'any 2007 la despesa en protecció social representava el 21% del PIB, a la cua de la majoria de països europeus, inclosos els mediterranis) i la seva fragmentació (segurament conseqüència de la primera, ja que cal prioritzar els col·lectius receptors de l'ajuda pública). La conseqüència és una concentració de la protecció pública cap a aquelles llars marcades per la inactivitat (l'any 2007 les prestacions per vellesa o la malaltia representaven més del 60% de l'ajuda pública, mentre que les de desocupació i aquelles per a famílies amb fills només en representaven el 17,6%). Per contra, els joves tenen un dèbil accés a aquestes ajudes: el 2007 només un 9,5% de la població beneficiària de prestacions contributives (les més eficaces contra la pobresa) tenia entre 16 i 24 anys, i en les prestacions assistencials representaven un 6,3% (en tots dos casos per sota del pes poblacional). D'altra banda, hem constatat com la pobresa i l'exclusió social no són àmbits prioritaris d'actuació de les polítiques de joventut. El domini de les polítiques afirmatives, la manca de recursos, de capacitat d'incidència i de possibilitat de planificar polítiques a llarg termini per part del sector de la joventut, així com la tendència a dur a terme accions de tipus universal estan a la base d'aquest oblit. Un oblit que, simptomàticament, també pateix la noció de classe social, que apareix en comptades ocasions i de manera diluïda.

En l'estudi dels canvis dels models familiars i d'emancipació hem apreciat l'augment del preu de l'habitatge en els darrers anys (s'ha més que duplicat des de principis de la dècada). Aquest augment de preus ha anat acompanyat, paradoxalment, d'un augment del percentatge de joves emancipats, a causa de d'un factor demogràfic (l'arribada a l'edat d'emancipació de la generació del baby boom) i d'un factor econòmic (el creixement progressiu i sustentat del preu de l'habitatge el convertia, aparentment, en un bé d'inversió). A més d'aquest augment de preus hem detectat l'existència d'altres obstacles, com el baix volum del parc d'habitatges de protecció pública o el dèbil atractiu del lloguer com a forma d'emancipació juvenil. El que està clar és que a l'Estat

espanyol i a Catalunya l'emancipació segueix estant lligada a l'establiment d'un nucli familiar tradicional basat en una relació sentimental o matrimonial (més del 70% de joves emancipats vivia en parella, i més del 40% ja estaven casats) i, per tant, les formes d'emancipació intermèdies encara apareixen de forma tímida. Això comporta tres conseqüències: a) el retard en l'emancipació implica també un retard en l'edat de matrimoni i una reducció de la fecunditat; b) l'emancipació no suposa una pèrdua de la identitat familiar d'origen, i c) augmenta l'autonomia (i/o la col·laboració) econòmica dels joves dins la llar d'origen.

Pel que fa a la influència del gènere sobre la vulnerabilitat, hem observat d'entrada que existeix un dèficit generalitzat de l'estudi del gènere en les investigacions sobre pobresa i exclusió social, i que aquest dèficit augmenta en el cas que l'objecte d'estudi sigui la joventut. A més, aquest estudi es limita habitualment a la constatació d'una feminització de la pobresa (un augment del nombre de dones dins el col·lectiu pobre), però no s'acostuma a constatar que l'ordre social que provoca la desigualtat i la pobresa està profundament sexuat. D'altra banda, les formes de mesura de la pobresa (la concepció holística de la família, sense entrar a observar les desigualtats internes i les situacions de dependència) tendeixen a amagar la pobresa femenina sota un vel metodològic familiar. Les investigacions que han provat de trencar aquest vel han donat compte de la invisibilitat de les situacions de dependència respecte a la font d'ingressos principal (gairebé sempre el marit): un volum important de dones estarien greument afectades per la pobresa en cas de viure soles. Alguns d'aquests perfils estan estretament lligats a la joventut, com la inserció al mercat de treball o la reproducció familiar (tot i que aquest darrer procés es pugui extreure de la condició juvenil). D'altra banda, també hem apreciat com la desigualtat en el repartiment de les tasques domèstiques és present també en la joventut: diferents estudis demostren que les noies hi dediquen molt més temps que els nois (tot i que les diferències s'han reduït respecte a altres franges d'edat adultes). Això obliga a les noies a tenir una doble presència, al treball i a casa, estretament vinculada a la desigualtat de classe: les noies amb una posició econòmica acomodada (ocupades, amb formació) i, per tant, amb capacitat negociadora dins la llar, són les que més es poden deslliurar de les tasques domèstiques, habitualment mitjançant l'externalització d'aquesta feina a una dona de fora de la llar. Altres investigacions també han alertat de l'assimilació d'un discurs desigualitari en l'imaginari social femení, i d'una major invisibilitat de les conductes femenines de risc en la joventut i

l'adolescència, en comparació amb la major explicitació d'aquestes conductes en el cas dels nois.

Per últim, l'ètnia també esdevé un factor de risc potencial entre els joves. Evidentment, el risc és absolut entre aquells joves que estan privats de la condició de ciutadania (no tenen permís de residència o de treball). Però, fins i tot amb possessió d'aquests requisits jurídics o administratius, la vulnerabilitat lligada a l'ètnia encara existeix. Actualment, la població nascuda a l'estranger representa al voltant d'una tercera part dels *joves adults* (entre 25 i 34 anys). Aquesta població mostra uns ritmes avançats de transició a la vida adulta. N'hem destacat dues dimensions. La primera és la ràpida sortida del sistema formatiu, deguda principalment a les limitacions econòmiques de la família. Hem detectat un bloqueig en l'accés a la formació post-obligatòria i hem alertat de la segregació de centres en l'escolarització de l'alumnat estranger. La segona és l'elevada vinculació amb el mercat laboral (ja sigui com a ocupats o com a cercadors de feina), lligada a sectors de poca qualificació i mitjançant males condicions laborals que, amb el temps, passen a representar un llast per aquest col·lectiu.

En definitiva, hem constatat l'existència de diversos elements potencialment generadors de vulnerabilitat social juvenil i associats a cadascun d'aquests cinc factors. En la mesura que els joves vagin acumulant alguns d'aquests factors de risc la seva posició en l'estructura social es veurà clarament debilitada i apareixerà el risc de caure en situacions de pobresa o en processos d'exclusió social.

UNIVERSITAT ROVIRA I VIRGILI
LES POBRESES DE LES JOVENTUTS. FORMES DE VULNERABILITAT SOCIAL JUVENIL
Francesc Valls Fonayet
Dipòsit Legal: T. 1424-2012

Capítol 6 - Joventut, pobresa i exclusió social. Estat de la qüestió

“Tots plegats hem de vetllar perquè la nostra societat continuï sent una societat de la qual ens sentim orgullosos”

Hessel (2011)

6.1 Introducció i context

Aquest és el darrer capítol del marc teòric de la tesi. Ocupa aquest espai perquè aborda, ja específicament, la revisió dels estudis sobre els processos d'empobriment i exclusió social en els joves. Aquest capítol ens serveix d'enllaç entre el marc teòric al qual posa fi i el marc analític al qual dóna entrada. Hi incorporem una revisió de les principals investigacions existents a Catalunya i a l'Estat espanyol sobre pobresa juvenil, així com una visió panoràmica dels estudis d'àmbit europeu. Però també, quan ho hem considerat necessari, incorporem dades obtingudes directament de fonts secundàries estadístiques que encara no han estat treballades per aquestes investigacions per una simple qüestió cronològica. Per tant, hem volgut que aquest capítol representi un espai de transició que, partint de les bases conceptuals entorn a la pobresa i l'exclusió social (abordades als capítols 2 i 3) i entorn a la joventut (capítols 4 i 5), comenci a donar forma a l'anàlisi empírica d'aquesta tesi. D'entrada, comencem remarcant l'escassetat d'estudis sobre pobresa i/o exclusió social, tant a nivell català i estatal com europeu, i exposem els motius que poden explicar aquest oblit. Posteriorment es revisa la literatura existent sobre pobresa juvenil, prestant especial atenció a la principal línia d'estudi: la interacció entre el tipus de família del jove i la probabilitat de patir pobresa. Després s'aborden breument algunes dades sobre marginalitat social juvenil, específicament sobre joves sense sostre. Per últim, s'ofereix una ullada a les investigacions sobre pobresa juvenil que adopten una perspectiva comparada a nivell europeu.

6.1.1 La pobresa i l'exclusió social juvenil, un àmbit oblidat

L'estudi de la pobresa i de l'exclusió social en l'àmbit juvenil a Catalunya i a l'Estat espanyol manca d'una trajectòria consolidada. París et alt. (2006) alerten, per al cas català, del dèficit generalitzat en la recerca sobre la posició a l'estructura social de la

joventut i, també, de l'escassetat d'investigacions que vinculin de forma sistemàtica les condicions objectives de vida dels joves (els processos de precarització del mercat de treball i la creixent vulnerabilitat social) amb les seves estratègies subjectives d'actuació (com, per exemple, l'extensió de les denominades actituds presentistes en els joves). Per exemple, MacDonald et al. (2005), contràriament a aquest oblit generalitzable arreu d'Europa, destaquen la importància de la classe social i de l'àmbit geogràfic més immediat en la configuració de les transicions a la vida adulta. En una investigació focalitzada en barris pobres del Regne Unit els autors mostren com les xarxes locals ajuden a generar un sentit d'inclusió per als joves i a fer front als problemes associats al fet de viure en barris pobres. Per contra, aquests mateixos tipus de capital social adquirit serveixen per tancar-los portes i per limitar les possibilitats d'escapar de la pobresa i l'exclusió social. A aquesta mateixa línia s'hi afegeix Ayllón (2005) quan destaca que la literatura sobre pobresa juvenil és escassa en comparació al volum d'investigacions que es centren en altres àmbits del món juvenil.

A què es deu aquesta carència? Podem sintetitzar quatre factors:

En primer lloc, a l'orientació temàtica de les investigacions sobre joventut. La majoria d'aproximacions que analitzen l'encaix de la joventut en l'estructura social s'han fet des d'altres àmbits de la sociologia (sociologia del treball, de la família, etc.), deixant per a la sociologia de la joventut l'estudi d'aspectes eminentment culturals i expressius (París et al., 2006: 292). A nivell estatal, altres autors incideixen en aquesta mateixa direcció. Tully et al. (2008) indiquen que la recerca sobre joventut a l'Estat, promoguda des de les institucions públiques, es concentra en dues grans línies temàtiques: la cultura juvenil i la participació política. En un segon nivell hi ha altres estudis que s'aproximen a la joventut des d'una òptica que emfatitza el comportament dels joves: estudis sobre els riscos associats a la vida diària (orientats al consum de drogues, salut, violència, delinqüència) i sobre l'ús de dels mitjans de comunicació i de les tecnologies de la informació. Els fenòmens de la pobresa o l'exclusió social no figuren, per tant, entre les principals temàtiques que s'aborden dins el camp d'estudi de la joventut. Comas (2007: 178-180) coincideix amb aquesta diagnosi: la majoria d'estudis sobre joventut a l'Estat tendeixen a consolidar la perspectiva afirmativa (són estudis sobre cultura, informació, oci i temps lliure, prevenció, mobilitat, participació) mentre que els estudis que parteixen de la perspectiva de la joventut com a transició queden en un segon pla (formació, treball, emancipació). Per tant, els fenòmens de pobresa o exclusió social són un dels grans absents en les investigacions sobre joventut, en part per la seva estreta

relació amb la noció de desigualtats de classe, un dels àmbits d'estudi tradicionalment oblidats quan s'analitza la joventut (Martin Criado, 1998).

Un segon factor apunta a la tipologia de dades disponibles. Pérez Camarero et al. (2006) alerten que l'estructura de la majoria de fonts d'informació quantitatives tenen la llar com a principal unitat d'anàlisi, cosa que impedeix fer una aproximació desagregada de com afecta la pobresa als joves. Certament, els mecanismes convencionals de mesura de la pobresa basen els seus càlculs en la llar. En abordar la pobresa com un fenomen *familiar* i no *individual* es tendeix a agrupar sota una mateixa definició social un conjunt de posicions que poden estar articulades, dins l'espai social que representa la llar, en base a estratègies de desigualtat i, fins i tot, de domini/subordinació. Així, quan les estadístiques oficials indiquen que una persona és pobra cal tenir present que la interpretació no hauria de ser tan estricta: més que ser pobra (definició que ens remetria a una idea d'individualitat), el que ens indiquen és que aquesta persona viu en una llar que, amb la seva estructura actual i el seu volum d'ingressos, és globalment pobra. Per tant, és possible que molts membres de la llar escapin, individualment, de la caracterització que fem del conjunt de la llar: és a dir, que individualment fossin pobres en una llar no pobra, o que fossin no pobres en una llar pobra. I això cal tenir-ho molt present quan abordem la pobresa en un col·lectiu com el juvenil. Per què? Perquè la metodologia de càlcul de la pobresa pot emmascarar la vulnerabilitat que pateixen els joves amb una precària posició al mercat laboral. Vulnerabilitat que moltes vegades, i gairebé sempre gràcies a la protecció familiar, no es plasma en un augment de les taxes de pobresa juvenils però que repercuteix en els condicionants socials d'aquests joves: des de la precarietat laboral als obstacles per dur a terme un procés d'emancipació familiar, com també la incidència d'aquests factors en la subjectivitat dels joves.

Aquesta circumstància de caire metodològic és especialment problemàtica, doncs, quan estudiem col·lectius com els joves, donat que la seva condició de joves no és generalitzable a tots els membres de la seva llar. La majoria de joves (o la totalitat, en funció del grau d'obertura o de restricció que fem de la definició) viuen amb adults, infants o vells. Per tant, quan una llar on viuen joves és pobra, també ho són la resta de membres (els *no joves*) que hi conviuen. S'estableix així una construcció metodològica que tendeix a equilibrar les taxes de pobresa entre diferents edats de la vida. Un equilibri que moltes investigacions sobre pobresa juvenil passen per alt: el major o menor risc de pobresa dels joves respecte als adults depèn de factors socials relatius al jove, però també de l'estructura demogràfica de les llars. El mateix fenomen passa quan

es vol estudiar, per exemple, la pobresa per raó de gènere. Però, en canvi, l'estudi de la pobresa en altres col·lectius com les persones immigrades o les persones d'edat avançada, on és més habitual que es pugui identificar la condició individual amb la condició de la llar, no presenta aquest grau de problemàtica metodològica.

Algunes investigacions han plantejat mecanismes per a superar aquesta problemàtica d'inadequació entre família i individu. Totes passen per atorgar un major pes analític a l'individu en detriment de la llar. Per exemple, Ayllón et al. (2003) aborden com a objecte d'estudi únicament la persona de referència de la llar (la que representa la principal font d'ingressos) i no el conjunt dels seus membres. Tot i representar una alternativa al problema que citem, aquest és un model poc vàlid per a l'estudi de certs col·lectius que rarament són la persona de referència de la llar, com succeeix amb els joves, ja que obliga a obtenir un nivell de desagregació de la mostra que acostuma a afectar la representativitat estadística de les dades. Una altra proposta resulta més original: analitzar en quina situació es trobaria un individu fora de l'àmbit de la llar. En aquest exercici es busca determinar si amb els ingressos individuals, sota diverses formes de convivència hipotètiques fora de la llar actual, una persona seria pobra o no. En aquest sentit, l'Informe sobre l'Exclusió Social a Espanya (Gómez, 2008) utilitza aquesta proposta per a explicar l'endarreriment de l'edat d'emancipació dels joves: amb els seus ingressos actuals, fora de la protecció de la llar d'origen, el risc de pobresa juvenil augmentaria dràsticament i per tant la permanència a la llar d'origen s'explica com una estratègia juvenil per a fer front a la seva vulnerabilitat econòmica. Amb dades de l'Enquesta de Condicions de Vida del 2006, els joves de 26 a 35 anys de l'Estat veurien com el seu risc de pobresa passaria del 13% actual al 43% en cas d'emancipar-se en solitari, al 57% si es descompten els ingressos dirigits exclusivament a costejar l'habitatge, i al 81% si aquest jove anés a viure amb una parella que no treballa i tinguessin un fill dependent. Amb tot, aquesta proposta té una mancança evident, i és que basa la seva argumentació en situacions hipotètiques que no tenen en compte les possibles estratègies adaptatives dels joves als nous contextos plantejats.

Degut al vel familiar que acabem de citar, Albert i Davia (2007) atribueixen l'escassa evidència empírica sobre pobresa juvenil, i aquí apareix un tercer motiu de l'escassetat d'aquest objecte d'estudi, a la generalització d'un discurs que advoca per una baixa vulnerabilitat del col·lectiu juvenil, que compta amb ingressos provinents del treball, és relativament autònom i no ha de fer front a les responsabilitats familiars. Això succeeix especialment a Catalunya i a l'Estat espanyol (com mostra Ayllón, 2005), on les taxes

de pobresa juvenil són similars a la mitjana de la societat. El que passa és que aquest discurs no té en compte la metodologia de càlcul de la pobresa (que, com hem dit, en el cas dels joves –i també en les dones- provoca un equilibri artificial del risc de pobresa), i arriba a la conclusió que la joventut no és un col·lectiu específicament afectat per la pobresa i, per tant, no mereix una atenció privilegiada en aquest camp. A més, la lectura superficial de les dades estadístiques oficials pot conduir a confusions en comparar les taxes de pobresa juvenil relativament baixes dels països mediterranis amb les elevades taxes de pobresa i l'empitjorament de les condicions de vida a nivell europeu, especialment en els països nòrdics i centreeuropeus, en el moment en què els joves s'emancipen de la llar d'origen (com es comprova a l'apartat 6.3 d'aquest capítol). Aquestes dades, que habitualment utilitzen l'edat com a únic criteri que delimita la joventut, no tenen en compte que en el cas mediterrani la majoria dels individus de les franges d'edat estipulades viuen a la llar d'origen i, per tant, la pobresa està atenuada per la protecció familiar, mentre que en el cas nòrdic habitualment ja estan emancipats i no gaudeixen d'aquesta protecció.

El darrer motiu que volem exposar fa referència a l'heterogeneïtat social del col·lectiu juvenil (i dels joves en situació de pobresa). Aquesta diversitat d'individus englobats sota un mateix concepte representa un impediment per a l'anàlisi conjunta (Ayllón, 2005; Gil, 2007), la qual cosa representa un obstacle teòric i conceptual que, malgrat tot, no acostuma a repercutir en la praxis: la majoria d'investigacions aposten per la convenció d'homogeneïtzar el col·lectiu en base a la seva pertinença a una franja d'edat. Seguint amb aquesta escassetat generalitzada, hi ha àmbits d'estudi que encara estan per obrir. L'exemple més flagrant és el de les desigualtats de gènere en l'estudi de la pobresa. Si alguns autors ja alerten que les diverses formes històriques de mesurar la pobresa obliden la perspectiva de gènere (Brunet et al., 2008; Tortosa, 2002), aquest oblit es reproduceix amb més força en el camp d'estudi de la pobresa juvenil. Les limitacions de les fonts d'informació provoquen aquesta escassetat i arraconen els estudis sobre vulnerabilitat social i gènere en la joventut a estratègies metodològiques estrictament qualitatives (per exemple, Berga, 2007). El tractament de l'ètnia, un dels més desenvolupats darrerament en les investigacions sobre joventut també gaudeix, de moment, de la mateixa sort pel que fa a l'estudi de la pobresa.

Malgrat aquestes limitacions, amb la generalització a Europa del concepte de nova pobresa i amb la consolidació de fonts d'informació que permeten un estudi regular de les condicions de vida de la població, en aquesta dècada han anat apareixent

investigacions orientades específicament a l'estudi de la vulnerabilitat social juvenil. Sense que s'hagi consolidat una línia d'investigació, sí que han obert un camí fins llavors gairebé inexistent. Per exemple, dins dels estudis a nivell espanyol, Cantó i Mercader-Prats (2001a i 2001b) constaten l'efecte ajuda que representa la presència de joves treballadors en les llars amb el risc de pobresa, apuntant a una solidaritat bidireccional entre pares i joves i que l'emancipació es retarda per a aquells joves la llar dels quals d'origen era pobre, ja que en general l'emancipació agreuja el risc de pobresa. Però Iacovou i Aassve (2007), en aquest sentit, demostren que la taxa de risc de pobresa juvenil seria encara major si l'edat d'emancipació dels joves espanyols fos similar a la d'altres països europeus amb diferents tipologies d'Estat del Benestar. És destacable també l'augment de la pobresa en llars amb sustentador principal menor de 30 anys, fins i tot si aquest jove sustentador conviu amb la seva família d'origen (Ayllón et al., 2003), esdevenint una de les noves tipologies de llar vulnerables dels darrers anys. Albert i Davia (2007), en una línia semblant, apunten que el risc de pobresa entre els joves es dispara entre aquells que sofreixen situacions de precarietat en el mercat de treball (temporalitat, atur) o inactivitat, entre aquells amb baixos nivells d'estudis, i entre aquells que viuen sols, que tenen fills o que conviuen en llars de tres generacions. L'augment del risc de pobresa entre els joves queda palès en l'anàlisi de l'evolució d'aquest: si bé fins als vuitanta es tractava d'un col·lectiu amb taxes de pobresa inferiors a la mitjana, en la dècada dels noranta acaba ja superant al conjunt (Pérez Camarero et al., 2006).

Finalment cal destacar que a nivell europeu les investigacions sobre pobresa juvenil també són molt recents però han obert una línia d'investigació productiva centrada a mostrar l'heterogeneïtat de les formes de pobresa fruit de les diferents configuracions dels règims de protecció social, de l'estructura del sistema formatiu i del mercat laboral i de les formes característiques d'inserció a la vida adulta de cada país. Principalment, el que caracteritza la situació a Espanya en relació a Europa és que els percentatges de pobresa entre els joves són tot just més alts que els del total de la població, donats el familiarisme existent i la tardança en l'emancipació juvenil, que homogeneïtzen les condicions de vida del conjunt de membres de la llar (Albert i Davia, 2007; Iacovou i Aassve, 2007; Iacovou i Berthoud, 2001). A més, els resultats comparatius mostren que a Espanya les taxes de pobresa entre joves emancipats i no emancipats són similars, ja que els primers són habitualment només aquells joves que poden garantir unes condicions de vida acceptables en la seva nova situació. En altres països europeus,

especialment els nòrdics, les majors taxes d'emancipació dels joves penalitzen la seva situació durant l'època de transició i els individus de 16 a 24 anys són els que presenten un major risc de pobresa, si bé aquest es redueix de forma ràpida i dràstica.

6.2 Investigacions sobre joventut i pobresa a Catalunya i a l'Estat

Aquest apartat ens serveix per abordar les principals aportacions sobre pobresa i exclusió social en la joventut, en el marc territorial català i de l'Estat espanyol. El primer punt aborda les principals dades genèriques entorn a aquest objecte d'estudi, el segon punt s'aproxima a les principals línies d'investigació d'aquest camp (el rol dels joves en la relació família/pobresa i l'impacte de la pobresa en el procés d'emancipació), i el tercer punt fa una revisió a un dels àmbits d'estudi oblidats: la marginalitat social juvenil, a la qual ens hi aproximem aquí a partir d'una variable aproximativa: l'absència de llar.

6.2.1 La pobresa juvenil a Catalunya i a l'Estat: algunes dades sintètiques i planificació de la nostra investigació

L'aparició d'investigacions sobre pobresa juvenil a Catalunya i a l'Estat espanyol va lligada, metodològicament, al desenvolupament i consolidació de les fonts d'informació sobre condicions de vida, i socialment, a la constatació de les dificultats que afronten els joves en el procés de transició a la vida adulta. Investigacions que, com hem comentat, es veuen constretes a nivell metodològic per la tipologia i l'estructura de les dades. Però a més de les limitacions atribuïbles a les formes de calcular la pobresa, cal tenir en compte que la totalitat d'investigacions sobre pobresa juvenil ofereixen aproximacions exclusivament demogràfiques. És a dir, conceben la joventut com una franja d'edats que, a més, és variable⁹⁴. D'altra banda, com que la unitat d'anàlisi és la llar i, per tant, tota referència a la pobresa juvenil indica, literalment i simple, pobresa en les llars on viuen els joves, les dues línies d'investigació més prolífiques dins el camp d'estudi de la pobresa juvenil parteixen, precisament, d'aquesta dimensió familiar: una orienta la seva mirada al rol que juguen els joves dins les probabilitats d'una llar de ser pobra o no, i

⁹⁴ Majoritàriament engloben dels 16 als 29 anys, però darrerament algunes investigacions i fonts d'informació allarguen el marge fins els 34 anys –com l'Enquesta a la Joventut de Catalunya del 2007–, mentre que altres el limiten als 24 anys –com la síntesi de resultats sobre pobresa que ofereix l'INE a partir de l'ECV

l'altra aborda la relació entre processos d'emancipació familiar i processos d'empobriment.

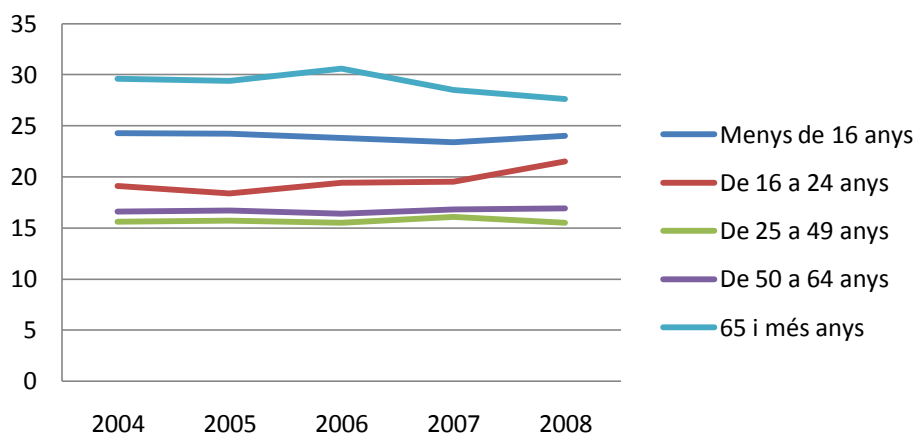
L'estructura de les dades disponibles dificulta, per tant, el desenvolupament de procediments analítics habituals en altres camps d'estudi de la joventut, com la comparació de les característiques de la joventut respecte a les dels adults. En el camp de la pobresa, aquest exercici s'ha limitat a la simple comparació directa entre grups d'edat i, per tant, està exposada a la interferència que suposa que la majoria de *joves* visquin en llars on hi habiten *adults*.

Constatades aquestes limitacions, en aquest punt oferim una síntesi de les principals dades sobre la pobresa juvenil dels darrers anys, incloent tant dades abordades en les referències bibliogràfiques com dades treballades per nosaltres mateixos.

La pregunta de partida és: en quin grau és la joventut un col·lectiu afectat per la pobresa?

Pérez Camarero et al. (2006) alerten de l'existència d'aquest risc: si les taxes de pobresa juvenil havien romàs per sota de la mitjana poblacional durant els anys vuitanta, en els noranta ja superen el conjunt. Això és cert fins a finals de la dècada. Les dades del PHOGUE (Panell de Llars de la Unió Europea) indiquen que els anys 2000 i 2001 la taxa de pobresa dels individus de 16 a 29 anys torna a estar per sota de la mitjana poblacional. Amb l'entrada en vigor de l'Enquesta de Condicions de Vida el 2004 (els anys 2002 i 2003 no hi ha dades a nivell estatal), les taxes de pobresa, en aquest cas dels individus de 16 a 24 anys, segueixen per sota de la mitjana però molt lleugerament, fins que els anys 2006 i 2007 s'equiparen i l'any 2008 la taxa de pobresa juvenil torna a situar-se per sobre de la mitjana estatal (21,5% i 19,6%, respectivament). Aquesta darrera taxa de pobresa juvenil representa el màxim en el que portem de dècada, i és superior també a les taxes calculades durant la segona meitat dels noranta (tot i que l'interval d'edats amb què l'INE ofereix els resultats varia, com hem comentat). De fet, el risc de pobresa entre la joventut és l'únic que ha augmentat de forma sostinguda en els darrers anys, i ho ha fet, a més, de forma notable (en 3,1 punts de 2005 a 2008).

Figura 6.1. Taxa de pobresa per grups d'edat. Estat espanyol, 2004-2008

Font: ECV (INE)

Tal com apunta Ayllón (2009), aquesta estabilització a l'alça del risc de pobresa juvenil succeeix tot i que des de mitjans dels 90 el ritme de creixement de l'economia espanyola ha estat del 3%. Per tant, els joves són un col·lectiu que no només no s'ha pogut beneficiar d'aquest creixement sinó que en bona part n'ha estat un col·lectiu afectat, esdevenint una mà d'obra explotada que ha afavorit l'acumulació de plusvàlua mitjançant mecanismes com la discriminació salarial o la temporalitat, una generació nombrosa on l'edat d'emancipació ha coincidit amb un augment del preu de l'habitatge, etc.

Ara bé, queda clar que de la lectura d'aquestes dades se'n poden fer interpretacions de signe oposat. Efectivament, d'una banda es pot afirmar que les taxes de pobresa juvenil han estat les que més han crescut en els darrers anys i que la joventut ja no és el col·lectiu tradicionalment protegit davant la pobresa com ho era fins fa 20 o 30 anys. Però també, d'una altra banda, es pot considerar que aquest motiu no és suficient per a justificar l'existència d'un camp d'investigació sobre pobresa juvenil, ja que les taxes de pobresa juvenils segueixen sent les més similars a les del conjunt de població i queden molt lluny de les infantils i de les que pateixen les persones d'edat avançada. Segons aquest discurs, la demanda d'estudis sobre pobresa juvenil es podria deure més que res als interessos propis del camp d'investigació, amb la finalitat de legitimar la necessitat d'abordar el seu objecte d'estudi.

Així doncs, arribem a una primera conclusió que ens serveix, també, de guia per a l'anàlisi i revisió que realitzem tant a la resta d'aquest capítol com a la fase analítica: la

conjunció, d'una banda, de la metodologia convencional i generalitzada de mesura de la pobresa on la llar és la unitat d'anàlisi i, d'una altra banda, la delimitació que es fa de la joventut com a grup estrictament demogràfic no reporten una identificació concisa del fenomen de la pobresa juvenil. Des d'aquesta aproximació es poden obtenir interpretacions en direccions oposades, totes amb arguments i interpretacions defensables.

Per tant, el que cal és buscar la resposta a partir d'altres mecanismes d'aproximació a l'objecte d'estudi que aportin una major precisió. Concretament, la nostra proposta rau:

- a) En una anàlisi que dóna compte de la posició dels joves dins les seves llars i del seu paper davant la pobresa. Una aproximació que intenta desvetllar l'aproximació holística de la família per desagregar els rols que hi juguen cadascun dels seus membres.
- b) En una anàlisi que aborda altres tipologies de vulnerabilitat social que van més enllà de la pobresa monetària. Per exemple, l'estudi de la marginalitat de les persones sense sostre permet trencar el vel familiar, en ser una dimensió marcadament individual de la vulnerabilitat.
- c) En una proposta que supera l'homogeneïtzació artificial de la joventut, oferint una delimitació de les joventuts en base a criteris socials i no una delimitació de *la* joventut en base a criteris demogràfics.

Els dos primers punts s'aborden en aquest capítol, mentre que la manca de literatura pel que fa al tercer punt ens ha portat a abordar-lo, de forma específica, en un capítol del marc analític d'aquesta tesi.

6.2.2 Pobresa juvenil i llar

Com hem comentat a la introducció d'aquest capítol, la metodologia de càlcul de la pobresa que proposa l'EUROSTAT i, en conseqüència, la que utilitzen la majoria d'investigacions a nivell europeu, restringeix la unitat d'anàlisi a la llar. Això, com hem vist, limita la possibilitat de desagregar l'estudi de pobresa en els individus i tendeix a equilibrar el risc de pobresa entre els membres d'una llar. Un equilibri que cal tenir en compte quan el que es pretén és fer comparacions entre el risc de pobresa juvenil i el risc de pobresa de la població adulta. Aquesta limitació metodològica pot haver afavorit

que la majoria d'investigacions sobre pobresa juvenil hagin donat molt de pes a la dimensió familiar. Però no ha estat l'única causa. El rol de la institució familiar com a proveïdora de protecció social entre els seus membres (circumstància característica dels països del sud d'Europa) i l'endarreriment de l'edat d'emancipació són dos elements claus per a entendre la importància de l'estudi de la família en les investigacions sobre pobresa juvenil. Com mostren periòdicament les estadístiques oficials, les elevades taxes d'atur que afecten als joves i el deteriorament del mercat de treball són factors evidents de vulnerabilitat específica per a la joventut. Aquesta vulnerabilitat, però, no s'explicita en unes majors taxes de pobresa juvenils, com seria d'esperar. El motiu, com apunten Ayllón et al. (2003), cal buscar-lo en els canvis demogràfics i de tipologies de família: concretament, en el cas dels joves, en la permanència a la llar d'origen i als ajustos en la fecunditat. Les diverses investigacions que aborden aquesta temàtica d'estudi apunten en una mateixa direcció: els joves intenten evitar el risc de pobresa associat a aquesta vulnerabilitat específica mitjançant l'assumpció d'una situació de semidependència dins la llar d'origen que tendeix a allargar-se i que permet fer front a la precarietat laboral i a l'escassetat i debilitat de la cobertura social proveïda des dels òrgans públics dirigida als joves.

En aquest punt hem volgut revisar les investigacions que aborden la dimensió familiar de la pobresa juvenil respectant les dues principals direccions en què s'ha organitzat la literatura sobre pobresa juvenil: a) les que aborden el paper dels joves dins les famílies pobres, i b) les que estudien la influència del fenomen de la pobresa en el procés d'emancipació juvenil.

6.2.2.1 Quin paper juguen els joves en les famílies afectades per la pobresa?

En una de les investigacions sobre pobresa més referenciades els darrers anys a l'Estat espanyol, Cantó i Mercader-Prats (2001a) estudien, amb dades de l'Enquesta de Pressupostos Familiars, 1990-1991 i de l'Enquesta Contínua de Pressupostos Familiars, 1985-1996, l'impacte que té la presència de joves de 16 a 29 anys en les probabilitats que una llar pateixi pobresa. Mostren, d'una banda, que les llars més desfavorides teixeixen un coixí familiar que va tant de pares a fills com de fills a pares, reforçant els lligams de solidaritat i dependència familiar en les dues direccions. D'altra banda, la presència de joves que no treballen no representa una càrrega considerable per a la família quan el sustentador principal sí que ho fa, però quan aquest darrer està

desocupat la dependència juvenil representa un llast greu per a la llar: la taxa de pobresa es redueix del 32,7% quan no treballen ni el sustentador ni cap jove al 18,3% quan no treballa el sustentador però si que ho fa algun jove de la llar. L'anàlisi longitudinal confirma que la presència de joves treballadors en una llar en limita les probabilitats de caure en la pobresa (l'efecte ajuda és més gran quan el sustentador principal no treballa) i, en cas de caure-hi, en retalla la durada en qualsevol situació, però especialment quan el sustentador també aconsegueix una ocupació. Els joves que viuen en llars desfavorides adquireixen, doncs, un rol actiu com a agents protectors de la família a partir del moment en què es posen a treballar. Un rol actiu, però, de curt abast: la vinculació laboral dels joves de llars desfavorides acostuma a donar-se per una sortida ràpida del sistema formatiu, que representarà un obstacle per al jove a mitjà i llarg termini.

Ayllón et al. (2003) actualitzen aquestes conclusions a partir del Panel de Desigualtats Socials de Catalunya de l'any 2001. Els autors s'adonen de l'emergència d'un tipus de llar vulnerable amb un component específicament juvenil: les llars on la persona de referència (la que aporta més ingressos a la llar) té menys de 35 anys, no viu amb la parella i no té infants. Una de cada quatre persones (25,8%) que viuen en aquestes llars es troba en situació de pobresa i la intensitat i la severitat gairebé doblen els valors mitjans. Com afirmen els autors, a primera vista es podria suposar que són llars formades per joves emancipats en solitari, però no és així: en nou de cada deu casos aquests joves que encapçalen la llar viuen amb adults o altres joves a la llar, i majoritàriament aquests són els pares i els germans del jove. Per tant, estem davant d'individus joves que encara viuen a la llar d'origen i que s'han convertit en la persona del conjunt de la família que aporta més ingressos, generalment a causa d'una caiguda dels ingressos provinents dels pares. En efecte, el fet que aquesta llar disposi d'un jove que encara hi viu i que treballa amorteix l'impacte de la debilitat d'ingressos dels adults i impedeix que la taxa de pobresa s'agreugi encara més.

La gravetat d'aquesta situació contrasta amb la de la resta de llars on hi ha presència de joves ja que en totes elles el risc de pobresa és inferior a la mitjana. Entre aquestes, les més protegides són les formades per una parella de joves sense fills: tenen la taxa de pobresa (6,8%), la intensitat i la severitat més baixes de totes les tipologies de llar. Aquestes llars són especialment segures quan els dos membres de la parella treballen. En cas de tenir fills, la taxa de pobresa d'aquestes llars augmenta relativament però també es manté per sota de la mitjana.

Per últim, quan els joves no són la persona de referència de la llar el risc de pobresa també és baix: del 16,1% quan a més del jove hi ha algun infant (i, per tant, hi ha càrregues familiars), i del 13,6% quan tots els fills són joves: molts d'aquests possiblement ja treballen i la renda total de la llar augmenta.

Taula 6.1. Percentatge de pobres, intensitat relativa i severitat relativa de la pobresa a Catalunya segons el tipus de família amb presència de joves. Any 2000⁹⁵

	Taxa de pobresa	Intensitat	Severitat
Jove, nucli sense parella, sense nens	25,8	1,7	1,8
Parella jove sense nens	6,8	0,2	0,2
Parella jove amb nens	13,7	0,5	0,3
Parella adulta amb nens i algun jove	16,1	0,9	0,8
Parella adulta sense nens, algun jove	13,6	0,7	0,8
Conjunt de població	18,6	1	1

Font: Ayllón et al. (2003: 24)

En aquesta mateixa investigació s'aborda el fenomen de la privació no monetària, concretada en tres dimensions: privació en l'habitatge, en el consum i privació secundària. Aquí, les llars encapçalades per un jove que encara viu a la llar d'origen on la resta d'adults que hi viuen tenen uns ingressos inferiors als seus presenten una taxa de privació lleugerament superior a la mitjana, concentrada en l'àmbit del consum. Es confirma, doncs, que aquesta tipologia de llar que depèn principalment dels ingressos d'un dels joves pateix una vulnerabilitat econòmica generalitzada, amb un elevat risc de pobresa i fortes restriccions en l'àmbit del consum. En l'extrem oposat, les llars formades per una parella jove emancipada i sense nens són a la vegada les que tenen un menor risc de pobresa i un menor risc de privació, confirmant-se doncs com la tipologia de llar més segura entre la població jove i evidenciant que, entre els joves catalans i espanyols, l'emancipació familiar no es dona si no garanteix el manteniment d'un determinat nivell de vida.

Ara bé, els fenòmens de pobresa i de privació no sempre es donen conjuntament. És el cas de les llars formades per una parella jove amb nens. Aquestes llars no pateixen pobresa però sí privació, que és especialment greu pel que fa a l'habitatge i que explicita que aquests joves amb càrregues familiars i que disposen d'ingressos per sortir de la

⁹⁵ Per les persones de referència joves (les tres primeres files de la taula), la definició de jove és la d'un individu de fins a 34 anys. Quan els autors parlen d'un jove que viu amb adults la definició és la d'un individu de 16 a 29 anys.

pobresa tenen problemes per a resoldre les carències dels seus habitatges. Ayala (2008) i Mercader-Prats (2005) coincideixen amb aquest diagnòstic. En el primer cas es treballa amb dades de l'Enquesta de Condicions de Vida de 2006 i s'apunta que quan el sustentador principal de la llar és un jove de menys de 30 anys la vulnerabilitat social no s'expressa en termes de pobresa (la taxa de pobresa és inferior a la mitjana) sinó de privació: aquestes llars són les que acumulen amb més facilitat problemes bàsics o d'habitatge. Específicament juvenils són els problemes per adquirir béns durables i els endarreriments en el pagament de factures. Pel que fa a Mercader-Prats (2005), tot i que amb dades força més antigues, s'arriba a la mateixa conclusió: el risc de pobresa monetària és baix quan el sustentador és un jove de menys de 30 anys, però els indicadors de pobresa subjectiva (valoració de les dificultats per arribar a final de mes, variable important ja que hi té cabuda l'impacte de les despeses en les economies domèstiques, i no es centra només en la renda objectivable) i de condicions de vida (construït a partir de variables relatives a l'habitatge, als béns i equipaments i al consum) apunten a una elevada vulnerabilitat.

Tornant a l'obra d'Ayllón (2003), pel que fa a les llars amb presència de joves però on la persona de referència és un adult, l'afectació de la privació està en consonància amb la probabilitat de la llar de patir pobresa i amb la presència de nens. Quan a més del jove també hi ha nens la privació es generalitza a una de cada quatre llars, sobretot en la dimensió d'habitatge, mentre que quan només hi ha adults i joves la privació, igual que la pobresa, es redueix. En aquest darrer supòsit, tot i que els autors no ho comproven, possiblement els joves han començat a treballar i, per tant, ajuden a fer créixer el volum de recursos i el benestar de la llar, a la vegada que això redueix el risc de pobresa i de privació.

Taula 6.2. Percentatge de població amb privació, i valors mitjans relatius dels índexs de privació a Catalunya segons el tipus de família. Any 2000

	Taxa de privació	Índexs de privació		
		Consum	Habitatge	Secundària
Jove, nucli sense parella, sense nens	20,1	1,3	1,1	1,1
Parella jove sense nens	13	0,7	0,6	0,8
Parella jove amb nens	27,7	1,1	2,2	1,3
Parella adulta amb nens i algun jove	24,7	1,1	1,4	0,9
Parella adulta sense nens, algun jove	10,9	0,6	0,8	0,8
Conjunt de població	18,9	1	1	1

Font: Ayllón et al. (2003: 63)

L'efecte de la presència de joves treballadors en la reducció de la pobresa de la llar queda altra vegada confirmat a Ayllón (2009), en una anàlisi comparada a partir de quatre observacions transversals entre els anys 1980 i 2005. L'empitjorament relatiu de les condicions salarials dels joves en aquest període en bloqueja la previsió d'emancipació a curt termini, per la qual cosa els seus ingressos passen a ser un complement de la renda de la llar d'origen, més efectiu com més desfavorida és la llar. Com detecta l'autora, es tracta d'una estratègia simbiòtica de doble benefici contra les circumstàncies desfavorables de les famílies: la permanència a la llar d'origen dona als joves la protecció que no tindrien en cas d'emancipació i els possibilita l'acumulació de recursos per a una futura transició amb garanties, mentre que l'ajuda provinent dels fills atorga a les famílies una certa tranquil·litat, especialment quan els adults estan desvinculats del mercat de treball. Ara bé, la principal novetat d'aquesta aportació és que quantifica el grau d'impacte que té aquest efecte ajuda juvenil durant el període analitzat. En aquests anys, la presència de joves treballadors fa que totes les tipologies de llar mantinguin un risc de pobresa similar al de la primera observació, de l'any 1980, sigui quina sigui la tipologia de llar (tot i que aquest risc ha augmentat a partir dels 90), mentre que la presència de joves estudiants ha disparat el risc de pobresa en les llars vulnerables on algun dels pares no treballa. Per tant, si fa 30 anys el risc de pobresa de les llars estatals no estava determinat per la presència de joves treballadors o estudiants a la llar, ja des de la dècada dels 90 s'ha pogut comprovar la importància que aquests joves treballadors tenen en la reducció de la pobresa familiar.

6.2.2.2 Quina influència té el fenomen de la pobresa en el procés d'emancipació juvenil?

La problemàtica de la transició a la vida adulta és una de les línies d'investigació predominants actualment en l'estudi de la joventut i ha estat abordada també des de les recerques sobre pobresa juvenil. Aquestes recerques es poden classificar en dues direccions en funció del tractament que fan de les dades:

- a) Les de caire descriptiu, que enceten aquest marc d'estudi i que bàsicament comparen el risc de pobresa entre la població jove emancipada i la no

emancipada. El seu objectiu és determinar com es produeix l'emancipació en els joves i quines probabilitats de patir pobresa hi estan associades.

- b) Les de caire hipotètic, de més recent aparició, que pretenen simular el risc de pobresa dels joves que encara viuen a la llar d'origen sota el supòsit d'emancipació. L'objectiu ja no és descriure el procés d'emancipació, que encara no s'ha donat, sinó determinar si el risc de pobresa és una de les causes del seu endarreriment⁹⁶.

Les investigacions de tipus descriptiu són les més abundants en l'estudi de la pobresa al llarg del procés d'emancipació juvenil. L'estructura de les fonts d'informació en facilita el seu desenvolupament: generalment l'exercici és força simple i consisteix en calcular el risc de pobresa dels individus d'una franja d'edat, en funció de si viuen a la llar d'origen o s'han emancipat. D'aquesta manera es comparen, en un moment concret, les probabilitats de patir pobresa entre uns joves i els altres, però no s'acostuma a tenir en compte, per exemple, el punt de partida de cadascun d'aquests joves, ni les seves aspiracions, ni les seves preferències⁹⁷.

Algunes d'aquestes investigacions ja han estat citades (Ayllón et al., 2003; Mercader-Prats, 2005; Ayala, 2008). Totes remarquen que l'emancipació no comporta un augment del risc de pobresa si aquesta es fa en parella i ajornant el moment de tenir fills. En canvi, les llars encapçalades per un jove sense treball, per un jove amb algun dependent o per una parella jove amb uns quants dependents són extremadament vulnerables. Això si, per totes les situacions, fins i tot les més protegides davant la pobresa, es comprova que emancipar-se sí que provoca una vulnerabilitat entre els joves en altres àmbits no vinculats estrictament als ingressos, com l'estat de l'habitatge o la capacitat d'afrontar les despeses.

⁹⁶ Es podria plantejar la idea que un dels criteris diferenciadors de les dues direccions és la definició que utilitzen de joventut (tots els individus d'una franja d'edat, en la primera; tots els individus que no han completat el procés d'emancipació, en la segona). Però aquest treball conceptual no hi és abordat de forma sistemàtica i les definicions tampoc estan sustentades conceptualment. La diferència entre una i altra rau exclusivament en un nivell empíric: d'una banda, la voluntat de comparar el risc de pobresa entre individus emancipats i no emancipats (comparació de "joves" amb "joves"); d'una altra banda, la voluntat d'explicitar el risc de pobresa latent en els individus no emancipats (comparació de "joves" amb la resta de grups d'edat).

⁹⁷ Per exemple, Jurado (1997) suggereix que hi ha una correlació positiva entre el nivell educatiu del jove, el seu context socioeconòmic i l'edat d'emancipació. En la mateixa direcció apunten Manacorda i Moretti (2005) per al cas italià. En canvi, Cantó i Mercader-Prats (2001b) no detecten que entre les llars pobres hi hagi una major probabilitat que els joves s'emancipin.

Ayllón (2009) realitza una de les anàlisis més recents i completes en aquesta direcció. L'autora destaca que l'endarreriment en l'edat d'emancipació es dona en paral·lel a una equiparació del risc de pobresa entre joves emancipats i no emancipats durant la dècada dels 80, i a una estabilització de la distància des de la dècada dels 90. La taxa de pobresa entre els joves no emancipats s'ha reduït entre 1980 i 2005 quan el jove viu amb els dos pares (quan viu amb un de sol la taxa s'ha mantingut estable), fruit de l'ajuda complementària que representa la seva vinculació laboral durant el temps que allarga la convivència a la llar d'origen. D'altra banda, l'emancipació encara continua sent una decisió de parella, però aquest model tradicional està perdent pes. A més d'endarrerir-se l'emancipació domiciliar, s'alenteixen els ritmes vitals que se'n deriven i això es nota sobretot en el fet de tenir fills: només un 5% dels individus de 16 a 29 anys estaven emancipats en parella i amb fills l'any 2005, quan el 1980 eren gairebé un de cada cinc. L'ajornament del moment de tenir fills s'explica perquè la maternitat està cada vegada més associada al risc de patir pobresa fruit de l'augment de la despesa de la llar, de les dificultats que troba la parella per mantenir una plena vinculació amb el mercat laboral i de la insuficiència del sistema de protecció social: el 1980 un 4,8% dels joves emancipats amb un fill eren pobres i el 2005 ja n'eren el 21,3%. En el cas de tenir dos fills, la probabilitat de ser pobre ha crescut del 16,3% al 46,6%. En l'altre extrem del risc, el fet de viure amb una parella i no tenir fills és un dels contextos familiars de major protecció: només un 3,9% dels joves eren pobres sota aquestes circumstàncies (el risc és encara inferior si els dos membres de la parella treballen).

Taula 6.3. Percentatge de joves (16 a 29 anys) sobre el total i taxa de pobresa, per tipologia de llar a l'Estat espanyol (1980-2005)

	Percentatge de joves sobre el total				Taxa de pobresa			
	1980	1990	1999	2005	1980	1990	1999	2005
A la llar d'origen	68,2	78,2	83,0	80,0	19,2	16,0	18,0	17,3
1 pare/mare	6,8	8,5	10,3	12,2	21,0	20,1	22,9	21,3
2 pare/mare	61,4	69,7	72,8	67,8	19,0	15,5	17,3	16,6
Emancipats	31,8	21,8	17,0	20,0	11,5	13,8	16,9	15,1
Sol/amics	8,3	5,7	3,9	6,8	17,9	14,9	25,7	16,2
Parella, no fills	4,4	4,0	6,5	7,7	4,6	3,9	5,2	3,9
Parella, un fill	9,7	7,0	3,7	3,4	4,8	9,7	14,5	21,3
Parella, dos fills	9,2	4,5	1,8	1,6	16,3	27,2	38,9	46,6
Altres	0,2	0,6	1,2	0,5	6,7	17,8	26,3	26,7

Font: Ayllón (2009: 419 i 425)

Amb aquestes dades a la mà es trenca el discurs sobre l'acomodació dels joves a la llar d'origen. Els joves emancipats l'any 2005 tenen un risc de pobresa superior al dels joves emancipats l'any 1980: si llavors emancipar-se implicava una reducció considerable del risc de pobresa actualment ja no és així: la sortida de la llar d'origen té, actualment, un risc de pobresa gairebé idèntic al de la permanència a la llar d'origen. I a això hi hem d'afegir que no es comptabilitzen les despeses relacionades amb l'habitatge adquirit i, per tant, es neutralitza l'encariment de l'habitatge en els darrers anys. Davant la ineficàcia de les estratègies socioeconòmiques estructurals, els joves utilitzen estratègies de tipus demogràfic per a esquivar la pobresa: es veuen obligats a emancipar-se més tard i a tenir els fills quan ja han complert la trentena d'anys. De fet, com hem calculat a partir de les dades que mostra l'autora, si l'estructura de les tipologies de llar resultants de l'emancipació dels joves l'any 2005 fos idèntica a la de 1980 el risc de pobresa entre els joves emancipats s'hauria multiplicat per quatre en aquests 25 anys.

Pel que fa a les investigacions de caire hipotètic, han anat apareixent en els darrers anys arran de la preocupació, corroborada empíricament, sobre l'endarreriment de l'edat d'emancipació juvenil. L'objectiu és clar: confirmar que l'elevat risc de caure en la pobresa és un dels factors clau per a entendre que els joves s'emancipin més tard. En aquesta línia cal destacar l'aportació de Gómez (2008) que, dins l'ampli ventall de temes tractats entorn a la inclusió social, identifiquen l'exclusió econòmica a la qual es veuen sotmesos els joves treballadors de 26 a 35 anys que viuen a casa dels pares. Una exclusió econòmica que queda amagada sota les dades agregades de pobresa però que representa la principal explicació per entendre l'endarreriment de l'edat d'emancipació juvenil. Per a desvetllar les conseqüències d'aquesta exclusió, els autors calculen el risc de pobresa sota diversos contextos simulats d'emancipació juvenil, i ho fan de dues formes: comptabilitzant els costos de l'habitatge (mitjançant una estimació pròpia d'aquests costos), i sense comptabilitzar-los (és a dir, tenint en compte només a la variable renda), per donar compte d'uns costos associats a la joventut i al procés de transició a la vida adulta, i amortitzats ja en bona part de la població més adulta⁹⁸.

Segons els seus càlculs, el risc de pobresa en l'emancipació està associat al fet que no hi hagi una vinculació plena amb el mercat de treball: en els casos d'emancipació en

⁹⁸ Com s'apunta a Ayala (2008) les llars encapçalades per joves tenen uns costos en matèria d'habitatge superiors a les llars encapçalades per adults. L'esforç relatiu passa del 18,3% de la renda total de la llar en les primeres, al 12,2% en les encapçalades per una persona de 30 a 64 anys.

parella, quan un dels membres no treballa, entre quatre i vuit de cada deu joves seria pobre, en funció de si a la llar no hi ha persones dependents i no es comptabilitzen els costos de l'habitatge (en el supòsit més favorable), o de si es dona la presència de persones dependents i es comptabilitzen els costos de l'habitatge (en el supòsit més desfavorable). Les garanties de protecció vénen donades per la vinculació laboral, amb entre 15 i 40 joves pobres de cada 100, en funció de si la llar la forma una parella de joves, de si hi ha dependents i de si es tenen en compte els costos de l'habitatge. En tot cas, el resultat de totes aquestes simulacions d'emancipació indica un augment de la pobresa en cas que els joves que viuen a la llar d'origen s'emancipessin: com a mínim, es triplica, i arriba a multiplicar-se per 16 en el panorama més desfavorable dels que s'han tingut en compte.

La conclusió davant aquests resultats és clara: la posició vulnerable dels joves en el mercat de treball els obliga, primer, a acumular recursos sota la protecció de la llar d'origen i, després, a buscar alternatives als models tradicionals d'emancipació de la generació anterior. Models alternatius que passen, sobretot, per emancipar-se en parella i per la vinculació laboral dels dos membres per poder fer front a l'elevat risc de pobresa associat a la transició a la vida adulta. Ho descriuen els mateixos autors:

“Per tant, encara que la vinculació al mercat de treball és un aspecte que redueix els riscos de pobresa, no implica que aquests no siguin igualment elevats. La vinculació dels joves al mercat de treball passa moltes vegades, (...), per treballs precaris, contractes temporals, períodes a l'atur i salaris baixos. El model d'emancipació més favorable per als joves, respecte al risc de pobresa, és el d'anar a viure amb una altra persona que també treballi. De la lectura de les dades es desprèn clarament que el model tradicional d'emancipació, és a dir, la convivència d'una parella després del matrimoni, on una persona treballa (habitualment l'home) i una persona no treballa de forma remunerada, exposa a una proporció molt alta de joves a la pobresa” (Gómez, 2008: 108).

Aquesta aportació concorda amb l'estudi de Smeeding i Ross Phillips (2002) que, a partir d'una perspectiva comparada entre diversos països europeus, també treballen en aquesta concepció individual del risc de pobresa juvenil. Els autors detecten que en tots els països analitzats (França, Alemanya, Itàlia, Suècia, Regne Unit, Estats Units i Holanda) només una minoria dels joves seria capaç de mantenir-se a sí mateixos amb els seus ingressos abans d'acostar-se a la trentena d'anys (comptabilitzant també la protecció social), mentre que la proporció que podria sustentar també una família és encara menor. Tot i que els salaris d'aquests joves augmenten considerablement entre

els 20 i els 30 anys, el risc de pobresa es mantindria amb elevats nivells d'estabilitat, la qual cosa indica que la permanència a la llar d'origen esdevé un factor de protecció davant la pobresa juvenil.

6.2.3 Joves sense sostre

Una altra perspectiva d'anàlisi que permet aproximar-se metodològicament a la vulnerabilitat social juvenil és la que té com a objecte d'estudi les persones sense sostre. Des del 2003 s'ha posat en marxa a l'Estat espanyol –amb una regularitat, de moment, bianual- una enquesta que pretén aproximar-se a aquesta realitat: l'Enquesta sobre les Persones Sense Sostre (EPSH, l'acrònim en castellà, a partir d'ara)⁹⁹.

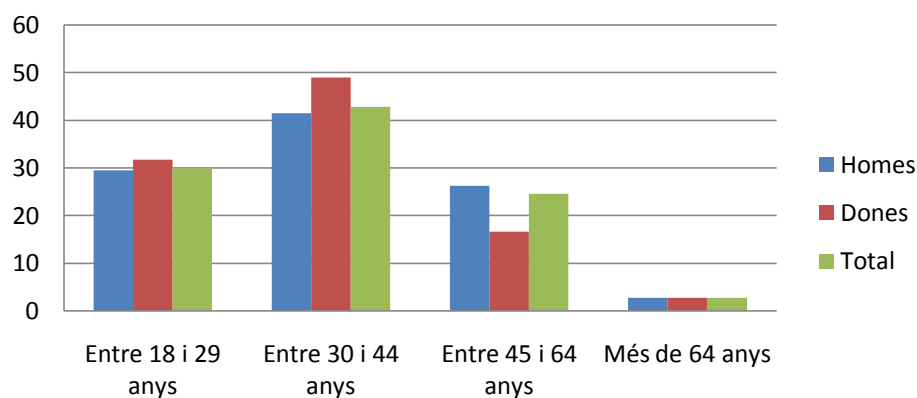
Aquesta enquesta té un valor especial en l'estudi de la vulnerabilitat social perquè incorpora un col·lectiu d'individus poc elevat quantitativament (en termes estadístics, s'entén, i no en termes d'ètica, moral o política) però d'extrema importància en tant que representa el vessant més extrem de la vulnerabilitat. Una enquesta que, més enllà de les evidents dificultats metodològiques que presenta (per a establir els criteris de selecció de la mostra i degut a una manca de referència a nivell europeu), té l'avantatge que inclou ciutadans no comptabilitzats en les enquestes que prenen com a unitat de mostreig i d'anàlisi les llars privades. Un avantatge que en el cas d'estudi de la joventut és doble, ja que a més a més permet trencar el vel familiar que dificulta l'anàlisi de forma desagregada.

Les dades de l'EPSH del 2005 revelen el pes de les franges més joves d'edat dins el col·lectiu de persones sense sostre: de les 21.900 persones que s'estimava que no tenien sostre a l'Estat espanyol, una tercera part (29,9%) tenien entre 18 i 29 anys. Tan sols la

⁹⁹ La metodologia de l'EPSH defineix l'objecte d'estudi com "algú que no té accés durant el període de referència a un allotjament que compleixi els criteris d'habitabilitat humana comunament acceptats, tant si l'allotjament és legalment de la seva propietat com si és llogat, o ocupat de forma gratuïta amb permís del propietari, o sota contracte o altre acord de naturalesa no temporal (incloent els proporcionats pel sector públic o organitzacions no governamentals i els proporcionats per ocupadors). En conseqüència, estan obligats a dormir temporalment: 1. Al carrer, o 2. En edificis que comunament es considera que no reuneixen condicions per a l'habitabilitat humana, o 3. En allotjaments d'emergència proporcionades pel sector públic o organitzacions no governamentals, o 4. En allotjaments col·lectius de llarga estada proporcionades pel sector públic o organitzacions no governamentals (centres de no-emergència, refugis per a dones maltractades, centres d'internament per a sol·licitants d'asil o immigrants irregulars), o 5. En pensions o cases d'hostes, o 6. En altres allotjaments de curta estada, o 7. En cases ocupades". L'estratègia metodològica es pot consultar a la pàgina web de l'Institut Nacional de Estadística (www.ine.es).

franja de 30 a 44 anys tenia una major representació dins el col·lectiu (42,8%), si bé el marge d'edats és també superior. L'edat mitjana d'aquest col·lectiu era de 37,9 anys i estava compost majoritàriament per homes: el 82,7% eren de gènere masculí, aspecte que es contraposa a les dades de pobresa, on les dones tenien més probabilitats de patir-la. Tot apunta, doncs, que la pobresa té rostre de dona d'edat avançada i que l'exclusió social el té d'home jove.

Figura 6.2. Percentatge de persones sense sostre segons el grup d'edat, respecte el total de persones sense sostre de cada sexe. Estat espanyol, 2005

Font: EPSH, 2005

El fort component juvenil del col·lectiu de persones sense sostre es deu a la presència de joves de nacionalitat estrangera. Tres de cada quatre joves sense sostre de l'Estat espanyol (76,5%) tenien nacionalitat estrangera, 25 punts per sobre del conjunt de població sense sostre, i quatre de cada deu (41,1%) portaven menys d'un any residint en territori espanyol. Això també explica que gairebé la meitat dels joves sense sostre (47%) portin menys de mig any en la situació actual mentre que en la resta d'individus abundin les situacions de llarga durada. De fet, si a mesura que augmenta l'edat disminueix el volum de població sense sostre és en part per la concentració de població de nacionalitat estrangera en les franges d'edat més joves.

Set de cada deu joves de 18 a 29 anys sense sostre eren solters, dos dels altres tres estaven casats o formaven una parella de fet i un de cada deu havia patit un procés de ruptura familiar (separació, divorci o viduïtat). Aquest darrer valor està molt allunyat del de la població sense sostre més adulta (on, a partir dels 45 més de 4 de cada 10 individus sense sostre han patit una ruptura d'aquest tipus), però molt per sobre del que

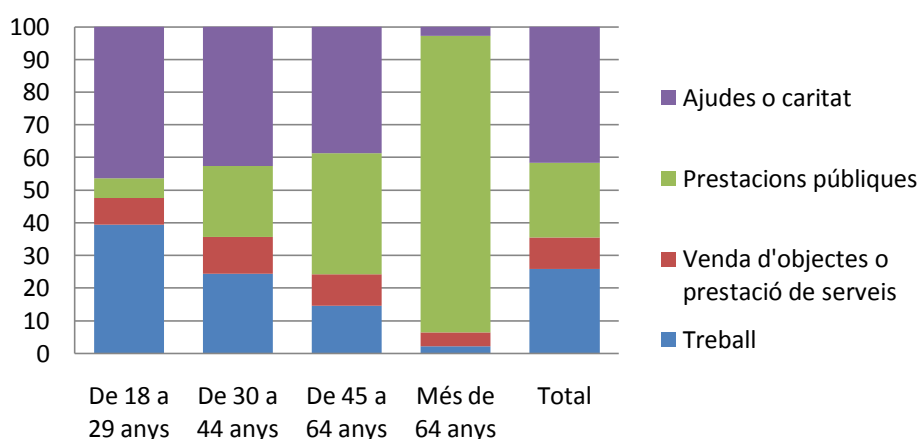
presenta el conjunt de joves. A més, un 28% dels joves sense sostre de 18 a 29 anys afirmaven tenir fills.

En tot cas, la composició familiar pot començar a generar vulnerabilitat en els joves sense sostre, però no és un factor que expliciti les diferències entre joves i adults. En aquest sentit cal fer un apunt: el fet d'arribar a l'extrem de no disposar d'una llar per a viure no és fruit d'un sol factor, per molt de pes que tingui l'esfera econòmica en la nostra societat. Altres factors, com la ruptura familiar, la pèrdua de l'habitatge o la manca de drets de ciutadania són agreujants de la vulnerabilitat econòmica. En els joves, les principals causes per haver abandonat l'allotjament són la pèrdua de treball i raons de mobilitat geogràfica. Totes dues són més específiques de la joventut que de la resta de grups d'edat, especialment la segona, lligada als processos migratoris dels joves de nacionalitat estrangera. A certa distància hi ha les situacions de ruptura familiar, de violència domèstica o la incapacitat per pagar l'antic habitatge, però a excepció del segon la resta ja són generalitzables a la resta de grups d'edat. El que és present sempre és una manca de recursos econòmics, i en els joves sense sostre l'estructura dels ingressos presenta algunes especificitats:

- a) D'una banda, per la posició precària al mercat laboral dels joves. Una posició precària que, ja d'entrada, no es pot explicar per una menor formació: gairebé tres de cada quatre (73,6%) joves de 18 a 29 anys sense sostre havien completat estudis secundaris o universitaris. Aquests percentatges són pràcticament calcats a la mitjana del col·lectiu d'individus sense sostre. A més, són el col·lectiu que ha abandonat més tard el sistema formatiu. Però tot i això la precarietat existeix. Un 20% dels joves sense sostre declaraven estar treballant (el doble de la mitjana del col·lectiu) i un 30,4% afirmaven que la seva principal font d'ingressos era el treball (10,5 punts per sobre de la mitjana). Així, tot i que més del 70% dels joves sense sostre estiguessin aturats, la vinculació laboral és una de les característiques específiques d'aquest perfil.
- b) D'una altra banda, per l'escàs pes de les ajudes públiques, que entre els joves sense sostre és el més reduït: només un 4,7% del total tenen en la protecció pública la principal font d'ingressos (en la franja de 30 a 44 anys el percentatge és del 16,4%, en la de 45 a 64 és del 28,9% i en la de majors de 64 anys és del 79,4%) i, fora de la renda mínima d'inserció (tot i que només la perceben un 4% d'aquests joves sense sostre, el percentatge més baix de tots els grups d'edat), la resta d'ajudes socials són pràcticament inexistent.

Per últim, la vinculació precària amb el mercat laboral i la manca d'accés a prestacions socials impliquen una extremada reducció dels ingressos en aquests joves: el 52,5% dels joves sense sostre declaraven ingressar menys de 300 euros mensuals (6,3 punts per sobre de l'altre grup majoritari, el d'individus de 30 a 44 anys). Això fa que un volum considerable dels joves sense sostre hagin de recórrer a fonts inestables com les ajudes de familiars i amics i, en menor mesura que en relació als adults, a la caritat.

Figura 6.3. Persones sense llar per principal font d'ingressos i grup d'edat. Estat espanyol, 2005

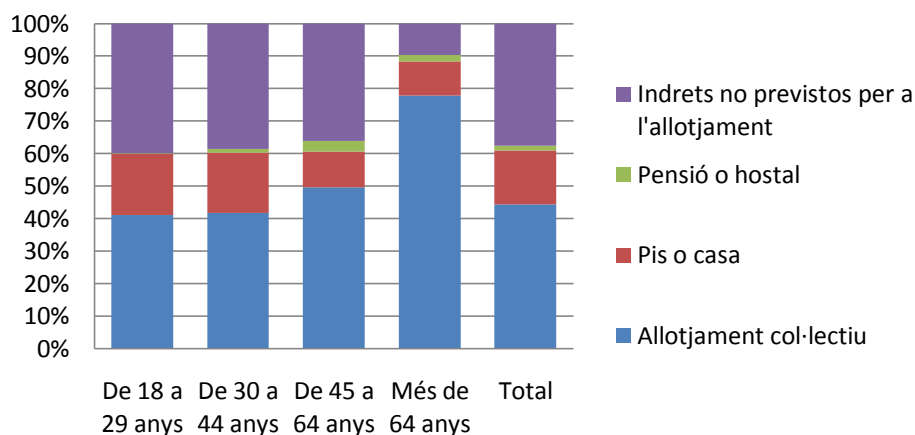

Font: EPSH (2005)¹⁰⁰

En el dia a dia les diferències entre grups d'edat s'equiparen. Per exemple, la distribució segons el lloc de pernoctació dels joves és gairebé idèntica a la del grup d'edat superior: quatre de cada deu viuen en allotjaments col·lectius (albergs, residències, centres d'acollida a dones maltractades o centres d'internament), quatre més dormen en espais públics (jardins, aparcaments, estacions, etc.) i dos en pisos ocupats o facilitats per alguna entitat. Aquesta distribució es manté fins que, a partir de la quarantena d'anys, els individus van deixant de dormir en els espais públics i van guanyant pes les residències col·lectives.

¹⁰⁰ Els percentatges que es mostren només fan referència a la població que va respondre a la pregunta, aproximadament un 79% del total.

Figura 6.4. Persones sense llar per lloc de pernoctació, per grups d'edat. Estat espanyol, 2005

Font: EPSH (2005)

L'estructura de les despeses tampoc no varia substancialment respecte a la mitjana. Només es pot detectar que els joves sense sostre destinen menys recursos a l'allotjament i a la beguda i més a la roba i a la mobilitat. Aquesta darrera vindria donada per una major independència dels joves que no es limitaria només a aspectes geogràfics sinó que també apareix en altres indicadors, com un menor contacte amb treballadors socials, una menor assistència a centres de dies o una menor valoració de l'ajuda rebuda pels serveis socials.

L'EPSH és la font més completa existent actualment a l'Estat espanyol per a l'estudi de les persones sense sostre, però no és l'única. A més de l'EPSH, diverses iniciatives d'impuls ciutadà s'han aproximat també a aquest camp d'estudi mitjançant uns recomptes que s'han realitzat durant l'any 2008 a diverses ciutats (per exemple, els resultats dels recomptes de Barcelona i Lleida estan sintetitzats a Cabrera et al., 2008). Aquestes accions comptaven amb la participació voluntària d'enquestadors que, al llarg d'una única nit concreta, quantificaven el nombre de persones residint al carrer, les que feien ús dels recursos residencials per a persones sense llar i les que habitaven en assentaments col·lectius.

Els resultats de les investigacions de Barcelona, Madrid i Lleida vénen a confirmar el que ja detecta l'EPSH:

- a) Joventut: a Barcelona quatre de cada deu (39,1%) individus sense sostre tenien fins a 35 anys (a Madrid un 30,4% i a Lleida, tot i que els percentatges s'han d'agafar amb més precaució, eren un 20,7).
- b) Masculinitat: a Barcelona el 89,5% dels individus sense sostre eren homes (a Madrid eren un 89,1% i a Lleida un 97,1%).
- c) Multicausalitat: la manca de feina, de recursos econòmics, la ruptura familiar, la manca de “papers”, les drogoaddiccions o el consum d'alcohol són les principals causes que els propis individus sense sostre entrevistats posaven com a causants de la seva situació.

6.3 Una perspectiva comparada amb Europa

La perspectiva comparada a nivell europeu és una de les principals línies d'investigació en l'estudi quantitatiu de la pobresa juvenil. Aquesta línia ha agafat força en els darrers anys gràcies a l'impuls de l'IRES (Institute for Social and Economic Research) i orienta el seu enfocament a la comparació quantitativa dels diversos riscos de pobresa juvenil entre els diferents països europeus, tot mostrant les diferències atribuïbles als diferents règims d'Estat del Benestar (Aassve et al., 2005a; Aassve et al., 2005b; Aassve et al., 2005c; Aassve et al., 2006; Parisi, 2008; Iacovou i Aassve, 2007; Ayllon, 2009).

En efecte, hi ha una conclusió inherent a la totalitat d'estudis que aborden aquesta perspectiva comparada: la pobresa juvenil té un abast molt diferent entre els diferents països, i la incidència de diferents factors sobre la probabilitat de patir pobresa és heterogènia.

Majoritàriament, aquestes investigacions troben en la divisió en règims d'Estat del Benestar d'Esping-Andersen (1990) l'explicació a l'heterogeneïtat tant del risc de patir pobresa com de la naturalesa d'aquesta. Sintetitzats, aquests models de règims de benestar són:

- a) Tipus de règim “socialdemòcrata”, caracteritzat per elevats nivells de protecció pública de tipus no-subsidiari (és a dir, on no s'espera a que fallin altres mecanismes per a aplicar els sistemes de protecció, la qual cosa obliga l'Estat a tenir una elevada capacitat de generar ingressos) i que posa èmfasi en la independència individual, la qual cosa atorga major autonomia a col·lectius com els joves o les dones. L'accés al sistema de seguretat social és universal i es basa

simplement en criteris de ciutadania i residència. Està tipificat als països escandinaus i a Holanda.

- b) Tipus de règim “conservador-corporativista”, on el sistema de protecció pública funciona en base a les cotitzacions dels treballadors i adquireix un paper subsidiari –intervé quan han fallat els altres mecanismes de protecció-. Atorga un rol important a la família i debilita el paper de la dona. França, Alemanya i Àustria serien alguns dels països que podríem agrupar en aquest model.
- c) Tipus de règim “liberal”, caracteritzat per un nivell feble de provisió de protecció pública, orientada bàsicament a sufocar les necessitats d’aquells que poden demostrar no tenir recursos. Atorga un paper important al mercat, tant per la debilitat de la protecció pública com per l’estímul als sistemes de protecció privats. El Regne Unit i Irlanda són països europeus que podem englobar en aquest tipus.

A aquests tres sistemes de benestar, Ferrara (1996) n’hi afegeix un quart:

- d) Tipus de règims de benestar residuals, caracteritzats per una escassa protecció pública i per l’assumpció d’aquest rol per les famílies, la qual cosa fonamenta la dependència de joves i dones respecte al cap de família.

L’obra de Iacovou i Aassve (2007) és possiblement la més completa en l’estudi de la pobresa juvenil des d’una perspectiva comparada a nivell europeu¹⁰¹. En base a les dades de l’ECHIP (European Community Household Panel) de 1994 a 2001 (tot i que no és una anàlisi longitudinal), analitzen l’impacte de la pobresa juvenil, la seva dinàmica i els factors que l’originen i/o la potencien. Els resultats mostren l’impacte que té la configuració dels règims de benestar en la pobresa juvenil. Sintèticament, detecten que:

- a) Els països amb un règim de benestar socialdemòcrata (en la seva investigació són Finlàndia, Dinamarca i Holanda) es caracteritzen per un elevat risc de pobresa juvenil, entorn al 20% a Dinamarca i al 30% a Finlàndia i Holanda. És un risc molt superior al de la resta de grups d’edat (per exemple, les taxes de pobresa infantil són extremadament baixes per l’impacte de les ajudes públiques), i també en comparació amb el risc de pobresa juvenil dels altres països (en aquest cas, excepte Dinamarca). L’explicació d’aquest pic de pobresa

¹⁰¹ En realitat és una síntesi d’altres aportacions, principalment: Aassve et al. (2005a), Aassve et al. (2005b), Aassve et al. (2005c) i Aassve et al. (2006).

en l'etapa juvenil –que no es dona a la resta de països- es deu a la prematura edat d'emancipació: Berthoud i Iacovou (2004) calculen que els joves d'aquests països s'emancipen, de mitjana, poc després d'haver complert els 20 anys, uns 7 o 8 anys abans que els joves espanyols).

- b) Els països amb règim de benestar conservador-corporatiu (Alemanya, Bèlgica, França i Àustria) presenten unes taxes de pobresa superiors a les dels països de règim socialdemòcrata però inferiors a les dels països del sud d'Europa. Ara bé, la característica principal és l'estabilitat del risc de pobresa al llarg del cicle vital fins l'edat de jubilació, moment a partir del qual augmenten força. A excepció de França, les taxes de pobresa no varien substancialment en l'etapa juvenil (a Àustria i a Alemanya no ho fan pràcticament gens), un fet que s'explica per un major retard en l'emancipació i per les baixes taxes d'atur juvenil.
- c) Els països del model liberal (Regne Unit i Irlanda) parteixen d'unes taxes de pobresa infantil molt elevades i, igual que en els països del sud d'Europa, aquestes es redueixen entre els 20 i els 30 anys. Per tant, el risc de pobresa juvenil és inferior a la de la infància però superior a la de la resta de grups d'edat (excloses les persones d'edat avançada).
- d) Els països del model de benestar del sud d'Europa es caracteritzen per unes taxes de pobresa elevades en tots els grups d'edat. Les taxes de pobresa són elevades en els primers anys de joventut (especialment a Itàlia i a Espanya), com a continuació de les elevades taxes de pobresa infantil, però es redueixen molt entre els 20 i els 30 anys a causa de l'endarreriment de l'emancipació. A Portugal el risc de pobresa juvenil seria força inferior degut al menor impacte de l'atur.

En aquest punt, nosaltres hem volgut actualitzar aquestes afirmacions amb dades més recents a nivell europeu, concretament de l'any 2007 i procedents de les enquestes de condicions de vida dels països membres (EU-SILC). Tal com mostren explícitament els mapes de la figura 6.1 es pot comprovar que, efectivament, el risc de pobresa pels diferents grups d'edat és extremadament heterogeni.

Respectant l'agrupació per tipologies de règim de benestar, detectem que:

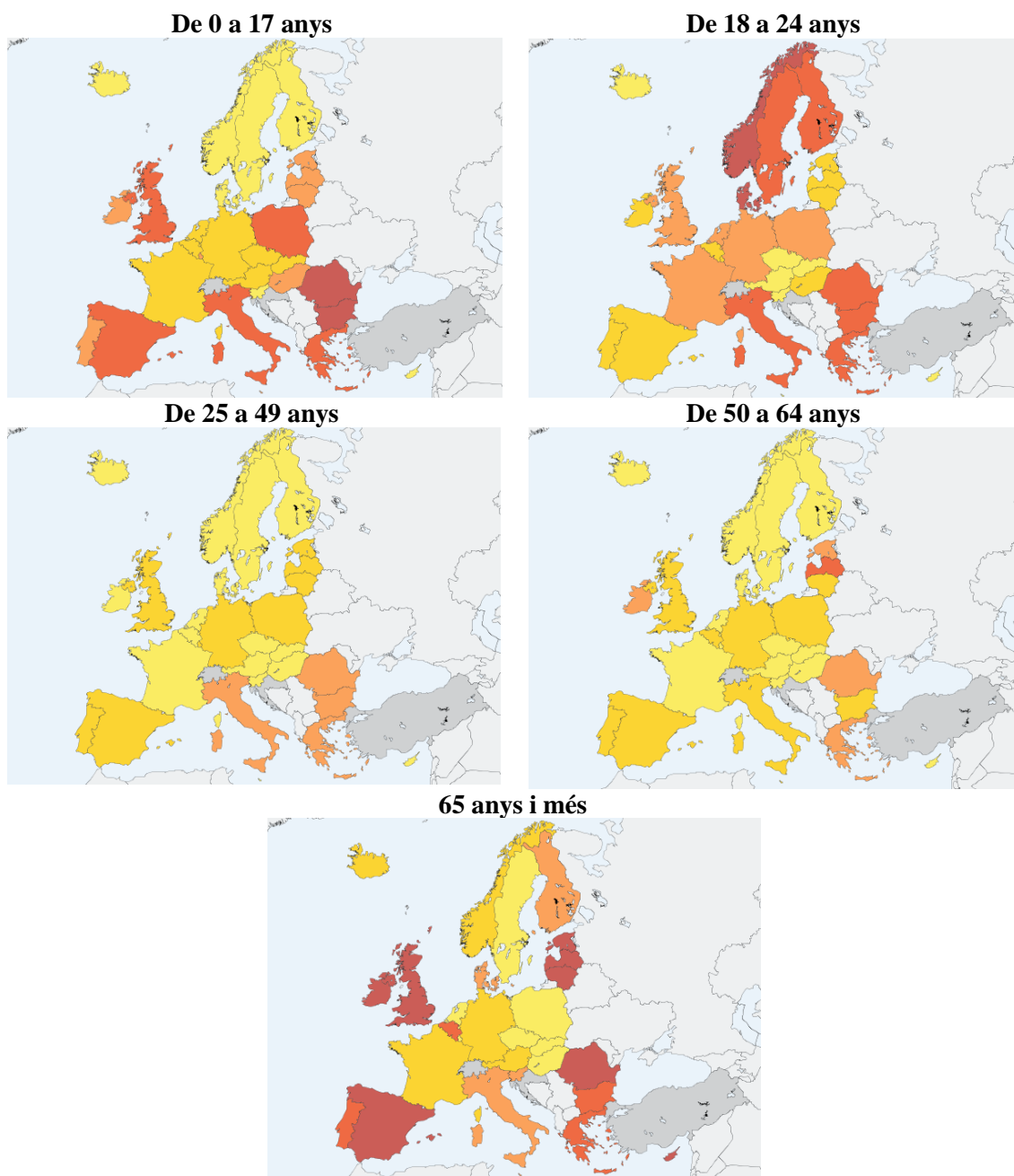
- a) Els països nòrdics presenten les taxes de pobresa més baixes a nivell europeu per tots els grups d'edat excepte, precisament, en la franja de 18 a 24 anys, on segueix succeint el contrari: Noruega i Dinamarca presenten les taxes més

elevades de pobresa juvenil (un 38% i un 34% dels joves són pobres, respectivament, gairebé el doble que la mitjana europea), i just per darrere hi trobem Finlàndia i Suècia, on al voltant d'un de cada quatre joves d'aquesta franja d'edat és pobre (juntament amb països del sud i l'est d'Europa: Itàlia, Grècia, Romania i Bulgària).

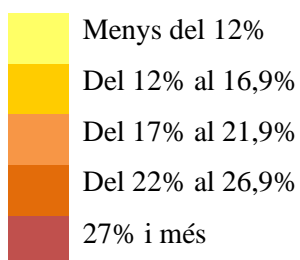
- b) Els països continentals, sota el denominat règim de benestar conservador-corporatiu, presenten una variació molt suau del risc de pobresa al llarg de tot el cicle vital. El risc de pobresa infantil és superior al dels països nòrdics però inferior al dels mediterranis i liberals. L'entrada a la joventut suposa un lleuger augment de la taxa de pobresa (però molt inferior a la dels països escandinaus), i es redueix sense grans sobresalts durant la resta d'etapes del cicle vital. La vellesa tampoc suposa, en aquests països, un augment del risc de pobresa.
- c) El Regne Unit i Irlanda, països agrupats en el model de règim liberal, presenten una tendència similar a la dels països mediterranis, amb un elevat risc de pobresa durant la infància i durant la vellesa. L'entrada a la joventut ve acompanyada d'una reducció del risc de pobresa, però amb menys força que la de països com Espanya i Portugal. Al Regne Unit, amb una edat d'emancipació més primerenca, la reducció del risc de pobresa és menor que a Irlanda.
- d) Els països mediterranis presenten unes taxes molt elevades de pobresa generalitzades, especialment pel que fa a l'etapa infantil i a la jubilació. A Itàlia i Grècia l'elevat risc de pobresa infantil es manté en els joves i en canvi, a Espanya i Portugal l'etapa juvenil es caracteritza per un risc de pobresa molt baix comparat amb el de la resta de països europeus, i pràcticament no es pot diferenciar del que presenten en les franges d'edat adultes.

Per tant, pel que fa a l'etapa juvenil, hi ha dues vies diferenciades. D'una banda hi ha els països nòrdics i continentals (amb règims de benestar socialdemòcrata i conservador-corporatiu). En aquests països el risc de pobresa assoleix un pic màxim en la joventut: és superior al de l'etapa infantil i al de les etapes adultes de la vida. Aquest augment té més potència als països escandinaus, on les elevades probabilitats de patir pobresa no impedeixen la ràpida sortida del domicili familiar per part dels joves, segurament per factors culturals però també per aspectes relatius a la protecció pública, que fan que aquestes taxes de pobresa caiguin ràpidament en picat.

Figura 6.5. Taxes de pobresa dels països de la Unió Europea, per grups d'edat. 2007

Font: Eurostat (2007)

En els països de règim conservador-corporatiu l'augment de la pobresa durant la joventut és menor, com també ho és la reducció posterior del risc. En tot cas, en aquests països el desenvolupament del sistema de protecció pública sembla afavorir l'emancipació juvenil i limitar els efectes que aquesta té en l'augment de la pobresa (als països nòrdics mitjançant una ràpida i forta reducció i als països continentals mitjançant la seva estabilització). D'una altra banda, als països mediterranis, el Regne Unit i Irlanda la taxa de pobresa es redueix en el període juvenil. En tots ells, excepte al Regne Unit, l'edat d'emancipació s'endarrereix i els joves troben en la llar d'origen la protecció que no ofereixen les escasses i dèbils estructures de protecció pública vers la joventut. L'emancipació només es donaria, com apunten les dades, quan els joves es poden garantir un nivell de vida similar al de la població adulta, una moment que en aquests països tendeix a endarrerir-se.

A més d'aquesta quantificació del risc de pobresa, a Iacovou i Aassve (2007) també s'ofereix una anàlisi de la naturalesa de la pobresa juvenil. Per exemple, l'emancipació està lligada a un augment de la taxa de pobresa (Iacovou i Berthoud, 2001; Mercader-Prats, 2005). Però aquest augment és molt desigual. Els països del sud d'Europa presenten unes taxes de pobresa molt igualades entre els joves emancipats i els no emancipats, especialment entre els 25 i 29 anys, i que es redueixen molt poc amb l'edat. En aquest sentit, Parisi (2008) apunta que en aquests països el fet d'emancipar-se aviat i que la llar d'origen sigui pobra augmenten el risc de pobresa una vegada el jove s'ha emancipat. En canvi, als països nòrdics el risc de pobresa entre els 16 i els 19 anys és molt elevat entre els emancipats i molt baix entre els no emancipats. El risc dels primers es redueix amb força i entre els 25 i els 29 anys les taxes de pobresa són molt baixes pels dos col·lectius. Els països nòrdics són, precisament, aquells on tot i l'elevat risc de pobresa hi ha una emancipació més primerenca, fet que cal atribuir a una dimensió cultural que promou l'emancipació ràpida dels joves, així com una previsió de reducció de la pobresa a curt termini (Berthoud i Iacovou, 2004). En tots els països, l'emancipació en solitari comporta un major risc de pobresa, especialment als nòrdics, Regne Unit i França. Als països mediterranis, però, les diferències són molt menors (a Espanya sobretot. D'altra banda, hi ha un equilibri generalitzat entre el risc de pobresa en cas de viure a la llar d'origen i el risc de pobresa en cas de viure amb la parella, a excepció de Dinamarca i, sobretot, Finlàndia, on l'emancipació en parella comporta un major risc. Aquests dos països tornen a ser l'excepció quan s'avalua l'impacte que té el fet de tenir fills. Aquest moment augmenta el risc de pobresa a tots els països però no a

Dinamarca i a Finlàndia, on el risc de pobresa entre els joves responsables de llars monoparentals és inferior al dels joves que viuen sols, i el de les parelles amb fills és inferior al de les parelles que viuen soles. Aquesta situació exclusiva és un reflex de l'efecte del sistema de protecció social sobre les famílies d'aquests països que tenen fills.

D'altra banda, el risc de pobresa a nivell europeu varia molt segons l'activitat del jove. Els joves treballadors, com era esperat, són els que menys probabilitats tenen de patir pobresa, tot i que la precarietat laboral en el moment de la inserció al mercat de treball es tradueix en unes taxes de pobresa altes entre els joves treballadors de menys de 20 anys en tots els països. Això fa que els joves adults que treballen tinguin moltes menys probabilitats de ser pobres que els treballadors adolescents (sempre i quan s'elimini l'efecte emancipació i tinença de fills, molt més probables entre els primers). En molts països les taxes de pobresa són superiors entre els treballadors que entre els estudiants, ja que aquests darrers tendeixen a quedar-se a la llar d'origen. En canvi, als països nòrdics els joves estudiants tenen, a partir dels 20 anys, un risc de pobresa molt elevat (entre el 30% i el 50%), superior al dels ocupats i al dels aturats, a causa probablement de la seva ràpida emancipació. Als països del sud d'Europa, per la seva part, els joves ocupats i els estudiants són els que tenen un menor risc de pobresa.

6.4 Recapitulació

Les dades quantitatives de les principals investigacions sobre pobresa juvenil ens indiquen que a Catalunya i a l'Estat espanyol la joventut, adoptant sempre com a referència una franja d'edat, no és un col·lectiu específicament vulnerable davant la pobresa. Tradicionalment les taxes de pobresa entre la *joventut* s'han mogut entorn a les del conjunt poblacional, i només en el darrer any analitzat (el 2008) apareixia un cert distanciament: la taxa de pobresa a nivell estatal entre els individus de 16 a 24 anys era del 21,5% i la del conjunt de la població era del 19,5%.

Ara bé, d'altra banda, sabem que la joventut és un dels col·lectius més vulnerables en altres àmbits socials, com el mercat laboral, l'accés a l'habitatge o la recepció de prestacions públiques. Així doncs, com és que l'objectivació tan clara d'una vulnerabilitat no s'explicita en un major risc de pobresa?

Diverses investigacions s'han centrat a buscar-ne explicacions, i les han trobat amb una depuració de la informació quantitativa disponible: els joves aconseguen que la precarietat laboral, la manca d'accés a la protecció pública o el bloqueig en l'accés a l'habitatge no es plasmin en un augment del risc de pobresa gràcies a la permanència a la llar d'origen.

Allargar l'estada a la llar d'origen ofereix als joves diversos avantatges, en termes de protecció davant la pobresa:

- a) En la franja d'edat juvenil es redueix el risc de pobresa tradicionalment elevat de la infància: a l'Estat espanyol la taxa de pobresa en l'etapa juvenil és una de les més baixes del conjunt d'Europa.
- b) Afavorint una emancipació sense trasbalsos. A l'Estat espanyol l'emancipació no genera un augment considerable del risc de pobresa, com sí que succeeix en altres països (especialment els escandinaus). Això és així perquè els joves han endarrerit aquest moment vital i, durant la permanència a la llar d'origen, han aconseguit acumular els recursos necessaris per fer front a la transició de manera no traumàtica. Fins i tot, algunes tipologies de llar encapçalades per joves acabats d'emancipar (en parella, on tots dos treballen i no tenen fills) són unes de les més protegides davant la pobresa.

Però els beneficiats (en termes de protecció davant la pobresa) de l'endarreriment de l'emancipació no només són els joves sinó que també se'n beneficia la família d'origen. El fet que molts joves que encara viuen a la llar d'origen ja estiguin treballant ajuda a complementar la renda familiar disponible i a allunyar de la pobresa les famílies més vulnerables. En alguns casos, quan els ingressos dels pares es redueixen, l'efecte protector que té la presència a la llar d'un jove treballador és profund. Per tant, la permanència a la llar d'origen no es deu a un component de passivitat: en aquest període els joves es converteixen en agents actius que, d'una banda, acumulen recursos per a evitar la pobresa a mitjà termini i, d'una altra banda, protegeixen les llars més vulnerables.

Ara bé, el camp d'estudi de la pobresa juvenil encara té diverses limitacions a les quals ha de donar resposta. N'hem volgut remarcar tres:

- a) La primera és l'escassetat d'investigacions existents. Tot i que l'estudi de la pobresa i l'exclusió ha anat en augment en els darrers anys, l'aprofundiment de

l'efecte d'aquests processos en la joventut és encara un àmbit oblidat. A més, les poques aportacions existents es deuen a l'impuls d'un reduït grup d'autors i de centres de recerca, la qual cosa genera un tractament conceptual (els joves com a individus que comparteixen una mateixa edat), metodològic (aproximacions de tipus quantitatiu i marcadament dominat per la dimensió monetària) i disciplinar (domini de l'economicisme) molt restringit i homogeni.

- b) La segona és que aquestes investigacions han de superar les problemàtiques generades per l'estructura de les fonts d'informació i per la metodologia de càlcul de pobresa. Per exemple, s'ha de tenir en compte que les dades fan referència al conjunt d'ingressos de la llar i no diuen res de com es distribueixen aquests ingressos ni sota quins criteris es fa aquesta distribució ni quines conseqüències té en la configuració de la institució familiar. Unes problemàtiques que apareixen amb força quan s'analitza el col·lectiu juvenil i que requereixen una atenció excessiva, la qual moltes vegades impedeix l'enfocament necessari des d'uns altres referents conceptuals, com l'heterogeneïtat del col·lectiu juvenil per raons de classe, gènere o ètnia.
- c) Per últim, tornem a remarcar, cal tenir present que la joventut s'aborda simplement des d'una configuració empírica simple, com una franja d'edat. Aquesta senzillesa en la definició del concepte joventut xoca amb els molts esforços per a definir la pobresa i, sobretot, l'exclusió social com a fenòmens específicament multidimensionals. Falta, per tant, una aproximació a la vulnerabilitat social juvenil (i, en concret, als fenòmens de pobresa i exclusió social) que defineixi l'objecte d'estudi, la *joventut*, a partir de criteris socials i no estrictament demogràfics. D'altra manera no estem fent més que abordar l'impacte d'uns fenòmens que remetent a la noció d'estructura social en uns individus que, més enllà de l'edat biològica, poden no tenir gaires més característiques en comú.

La revisió dels principals resultats de les investigacions sobre pobresa i exclusió social juvenil i, sobretot, la detecció d'aquestes limitacions ens fan creure en la necessitat d'una nova perspectiva d'abordatge d'aquest objecte d'estudi. Una nova perspectiva que aposti per una innovació conceptual, que tingui en compte la idoneïtat d'utilitzar altres estratègies metodològiques i altres disciplines d'enfocament i, finalment, que respecti el vessant social dels objectes d'estudi a l'hora d'efectuar-ne la delimitació.

Aquests objectius són els que pretenem resoldre amb la proposta que formulen en el marc analític d'aquesta tesi doctoral.

Capítol 7 – Estratègia metodològica de la investigació

“No volem sotmetre el problema al mètode sinó que volem adoptar un mètode per a cada problema”

Terricabras (1998)

Reproduint el símil que utilitza Terricabras (1998), no hi ha una caixa d'eines suficientment preparada per a qualsevol reparació possible: el tipus de reparació és qui determinarà quina eina cal escollir en cada moment. Per això, a l'hora de definir l'estratègia metodològica d'una investigació social cal estar molt atents a allò que volem analitzar ja que la naturalesa de l'objecte d'estudi serà la que guiarà el mètode més adient.

L'estratègia metodològica d'aquesta investigació intenta partir d'aquesta premissa. Concretament, l'hem planificat amb l'objectiu de resoldre dues mancances conceptuals i metodològiques que hem detectat i que són recurrents en l'estudi, d'una banda, de la vulnerabilitat social i, de l'altra, de la joventut.

La primera mancança és l'homogeneïtat en l'orientació metodològica (dominat per allò quantitatiu i centrat en les variables monetàries) i disciplinar (economicisme) dels estudis sobre la vulnerabilitat social. Cal assenyalar que aquesta limitació s'està veient progressivament solucionada amb la incorporació de noves aproximacions. Per exemple, per investigacions qualitatives sobre la vulnerabilitat subjectiva arrel de la precarietat laboral (Albaigés, 2003), de les dificultats d'inserció a la vida adulta (Cardenal, 2006) o de les desigualtats per raó de gènere en les conductes juvenils de risc (Berga, 2007). Altres investigacions aborden la pobresa juvenil des d'àmbits no exclusivament monetaris: Mercader-Prats (2005) apunta al fet que quan el sustentador de la llar és jove (emancipat) la vulnerabilitat de la llar no s'expressa tant en termes de pobresa monetària com en deficiències en la capacitat de consum i en l'estat de l'habitatge, mentre que Ayala (2008) indica que les reduïdes taxes de pobresa no amaguen una major vulnerabilitat subjectiva i un deteriorament de les condicions de vida dels joves. Malgrat aquests passos decidits, la perspectiva més utilitzada en els estudis sobre pobresa segueix sent la quantitativa, en estar els investigadors (i les fonts finançadores) més interessats en concebre la pobresa com un fenomen mesurable

externament, susceptible de ser definit de forma operativa i quantificat de manera precisa. Per tant, la tècnica més generalitzada, i habitualment l'única utilitzada, ha estat l'enquesta. Amb aquesta tècnica els subjectes són extrets del context de les seves relacions socials (on els seus discursos i experiències tenen sentit) i són sotmesos a un interrogatori rígid on les possibles respostes han estat estandarditzades, per tal de poder caracteritzar numèricament les situacions d'empobriment. Caracterització que, en el marc d'aquesta tesi, considerem necessària però insuficient si també ens plantejem com a objecte d'estudi la comprensió del sentit i el significat de les pràctiques socials que hi ha darrere el fenomen de la pobresa i l'exclusió social. Per això, com que els objectius de la tesi incorporen tant aspectes fàctics com aspectes interns o subjectius, hem optat per una estratègia de triangulació metodològica entre tècniques quantitatives i tècniques qualitatives. Estratègia, malauradament, gairebé inèdita en les recerques sobre pobresa i exclusió social. Per tant, l'estratègia proposada es justifica en la idoneïtat de la triangulació metodològica com a manera d'apropar-se als fenòmens de la pobresa i de l'exclusió social. D'una banda, l'enfocament quantitatiu o distributiu ens permet aproximar-nos a les condicions objectives que caracteritzen les situacions de risc i vulnerabilitat i, d'una altra banda, l'enfocament qualitatiu o estructural ens permet comprendre la vivència i el significat que els subjectes donen a les seves vides i quines estratègies posen en marxa per a donar-hi resposta.

La segona mancança fa referència a la definició de l'objecte d'estudi –els joves-, que s'aborda en la pràctica totalitat d'investigacions examinades a partir d'una definició que situa l'edat biològica, variable somniada, estadísticament neutra i perfecta (Thévenot, 1979) com a característica substancial d'un suposat col·lectiu social, sense entrar a valorar quins factors socials de disgregació augmenten o disminueixen les possibilitats dels joves de patir vulnerabilitat. En aquest punt cal mencionar l'entrada amb força de l'estudi dels itineraris de transició a la vida adulta, que suposen un pas endavant en referència a la definició social de l'objecte d'estudi. No obstant, la noció d'estructura social segueix sent una de les principals absències en el camp d'estudi de la joventut, sent suplantada encara de manera constant –en el seu paper de definició dels col·lectius socials- per l'edat biològica (Martín Criado, 1997, 1998).

Per a solucionar aquesta segona mancança s'ha objectivat l'existència de diferents grups socials juvenils, una aproximació estretament lligada a l'anàlisi sociològica, amb la finalitat de trencar l'homogeneïtzació artificial, a priori i per mitjà de criteris imposats per l'investigador, amb la qual es construeix habitualment l'objecte d'estudi. Així, la

unitat d'anàlisi d'aquesta recerca no ha estat *la joventut* sinó *les joventuts*: agrupacions d'individus que, a més de compartir un mateix període cronològic i afrontar un mateix procés d'inserció laboral i d'emancipació familiar, comparteixen una posició social similar. L'ús del plural, joventuts, el recollim de la crítica nominalista de Bourdieu, amb l'argument que “parlar de joves com d'una unitat social, d'un grup constituït i amb uns interessos comuns, i de referir aquests joves a una edat definida biològicament ja constitueix una manipulació evident. Com a mínim caldria analitzar les diferències entre *les joventuts*” (Bourdieu, 2008a: 144). En l'annex metodològic 2 es poden observar les etapes que han marcat aquest procés de construcció de grups socials juvenils.

7.1 Estratègia per a l'anàlisi quantitativa

7.1.1 L'enquesta

L'enquesta és una de les tècniques d'investigació social més utilitzades. Permet obtenir mesures quantitatives d'una gran varietat de característiques de la població d'estudi. La seva utilització està clarament orientada a l'accés al coneixement dels fenòmens socials que es vol estudiar, més que no pas a l'anàlisi de comportaments individuals.

L'enquesta adquireix vigència quan es vol abordar l'objecte d'estudi des d'un enfocament distributiu, especialment per dos motius:

- a) D'una banda, perquè facilita el treball amb una gran mostra de la població que, si s'ha seleccionant tenint en compte les possibles fonts d'error de mostreig, esdevé representativa de l'univers d'estudi i, d'aquesta manera, els resultats obtinguts es poden extrapolar a un volum de població molt elevat.
- b) D'una altra banda, l'estructura del qüestionari (rígid, tancat i estandarditzat) permet el tractament d'un ampli ventall de qüestions en una mateixa investigació. A més, també es poden aplicar tècniques estadístiques per a analitzar les respostes obtingudes, la qual cosa facilita l'anàlisi de les relacions entre variables i, en conseqüència, la comparació de resultats.

Per això, l'enquesta ha estat la font d'informació utilitzada en la primera fase de la recerca. Ens ha servit per a fer una identificació de les formes de vulnerabilitat social juvenil, en termes com una formació elemental, una posició dèbil dins el mercat laboral, el risc de pobresa, la privació material i la ruptura del vincle social. A través de l'enquesta hem pogut conèixer l'extensió d'aquestes formes de vulnerabilitat social al

conjunt de l'Estat i examinar quines són les característiques sociodemogràfiques inherents a cadascuna d'elles. A més, mitjançant diverses tècniques estadístiques com l'anàlisi factorial i l'anàlisi de classificació hem pogut organitzar la població objecte d'estudi (els i les joves) en grups socials relativament homogenis entre si i heterogenis entre ells, mitjançant el tractament d'un volum elevat de variables definidores. D'aquesta manera, hem pogut dur a terme una anàlisi descriptiva de la pobresa en el col·lectiu juvenil mitjançant una construcció de tipologies, d'una banda, de joves en risc de pobresa i exclusió social i, d'una altra banda, de les formes de pobresa i exclusió que els afecten. Concretament, hem utilitzat l'Enquesta de Condicions de vida (ECV) de l'INE, de la qual en parlem tot seguit.

7.1.2 L'Enquesta de Condicions de Vida: avantatges i inconvenients

L'anàlisi quantitativa d'aquesta investigació s'ha nodrit de la matriu de dades de l'Enquesta de Condicions de Vida de l'Institut Nacional d'Estadística (INE), de l'any 2006. Aquesta enquesta es realitza a nivell estatal des del 2004 i forma part del conjunt de fonts d'informació EU-SILC de la Unió Europea, que permet l'anàlisi comparativa de les condicions de vida –i, també, de la pobresa monetària–, entre els diferents estats membre.

El treball amb aquesta font d'informació ens ha permès anar detectant avantatges i inconvenients en l'abordatge del nostre objecte d'estudi. Els citem en les següents línies donat que creiem que una de les responsabilitats ineludibles en tota tesi doctoral és el retorn d'utilitat cap a la societat. Hem destacat 4 avantatges i 5 inconvenients, tot i que, substancialment, els primers superen clarament els segons.

Per abordar el nostre objecte d'estudi el primer avantatge associat a l'ECV (i que va ser l'element clau que ens va fer decidir per aquesta font d'informació en perjudici d'altres que contemplàvem) és la mida de la mostra utilitzada. La mostra establerta és de 16.000 llars per al conjunt de l'Estat espanyol (tot i que la xifra pot variar en cada onada en funció de la dinàmica de convivència dels membres de les llars originals) i les unitats d'anàlisi són tant les llars com totes les persones majors de 15 anys que hi viuen. La informació s'estructura, per tant, en dues matrius: una dedicada a la informació global de les llars i l'altra amb la informació de cadascun dels individus. En l'onada utilitzada, de l'any 2006, el total d'individus entrevistats és de 34.696, sent actualment i de llarg, l'enquesta sobre condicions de vida amb major volum de mostra a l'Estat espanyol.

Això ens ha permès poder treballar amb un alt nivell de desagregació de les dades, un dels requisits que havíem establert com a prioritari a l'hora de seleccionar la font d'informació per a l'anàlisi quantitativa.

En segon lloc, hem valorat positivament que l'ECV permeti abordar l'anàlisi de diferents dimensions sobre les condicions de vida de les persones. El qüestionari està estructurat en els següents blocs: característiques demogràfiques i de la llar, formació, dades laborals, dades relatives a la renda, estat de salut, tipologia i estat de l'habitatge i grau de vincle social. Per tant, a més de poder treballar amb variables relatives a la pobresa i l'exclusió social (l'estudi d'aquestes dimensions és un dels motius pels quals els estats membre van decidir posar en marxa aquesta família d'enquestes), també hem pogut considerar un ampli ventall d'indicadors relatius a les condicions de vida de les persones, que ens hem utilitzat per a determinar l'existència de diferents grups socials juvenils.

El tercer avantatge que volem destacar és la seva representativitat a nivell de Comunitats Autònomes, que ens ha permès fer una anàlisi desagregada de la presència territorial dels diferents grups socials juvenils. A més, entenem que les anàlisis de pobresa a nivell estatal han de començar a tenir en compte aquesta territorialitat, ja que bona part de les polítiques de protecció i de lluita contra la pobresa estan descentralitzades i, per tant, és recomanable poder dur a terme anàlisis comparatives.

Per últim, l'ECV permet fer anàlisis transversals (com el d'aquesta tesi), però també longitudinals. L'ECV és una enquesta anual amb disseny de panell rotatiu on la mostra es renova en una quarta part cada any, és a dir, es renova completament cada 4 anys. Per tant, és adequada per a observar l'evolució de les situacions de pobresa, privació i exclusió social al llarg d'un determinat període de temps. I aquesta idea de continuïtat és, precisament, un dels propòsits que ens plantejem en el futur immediatament posterior a la realització de la tesi.

Però, com hem dit, tota anàlisi ha d'afrontar una sèrie de reptes. En alguns casos hem plantejat estratègies resolutives i, en altres, ha estat impossible trobar una solució que ens semblés satisfactòria. Explicitem ara els que creiem que són els principals punts febles relatius a l'ECV i que no hem pogut solucionar.

El primer i més evident és la caducitat de les dades. Aquesta anàlisi es nodreix de la matriu de l'Enquesta de Condicions de Vida (ECV) de l'any 2006. Des de la captació d'aquestes dades, la seva depuració i distribució per part de l'INE, l'adquisició per part del doctorand i fins a la realització d'aquesta anàlisi, la realitat del sistema econòmic ha

canviat molt, com també ho han fet les condicions de vida de moltes famílies i joves afectats. En tot cas, entenem que el dinamisme social no ha de ser una excusa per a frenar les investigacions socials. Hem de reconèixer que totes les anàlisis basades en grans enquestes oficials patiran aquest problema, per la qual cosa, més que lamentar la situació, cal animar a fer investigacions socials obertes, subjectes a constants revisions i actualitzacions.

Una segona limitació amb la qual hem topat és que l'ECV és una enquesta dirigida al conjunt de població i no específicament juvenil. En conseqüència, al llarg del procés d'anàlisi hem trobat a faltar algunes variables (o, com a mal menor, algunes *proxys*) que ens permetessin abordar amb major profunditat algunes dimensions específiques (i claus) que permetessin aprofundir més en *allò juvenil*, com l'edat d'assoliment dels diversos nivells formatius, la rotació laboral, l'edat d'emancipació, la forma de la primera emancipació, etc.

En tercer lloc, en alguns moments hem trobat a faltar la possibilitat de fer una anàlisi retrospectiva a partir de les dades d'una única onada, per a poder visualitzar les condicions de vida dels individus al llarg d'un període temporal. Les respectives onades de l'ECV es caracteritzen per oferir una informació transversal, i només hi ha dues variables (l'assoliment del màxim nivell d'estudis i l'entrada al mercat laboral) que permeten fer una lectura en el temps. En tot cas, aquest és un obstacle que es pot anar solucionant progressivament gràcies al caràcter longitudinal de l'enquesta.

En quart lloc, cal tenir en compte que l'ECV té com a objecte d'estudi les llars familiars i els individus que hi viuen. Queden fora, per tant, els individus que no viuen en una llar particular: persones sense sostre, receptors de serveis socials d'allotjament, etc. Són casos de poca rellevància quantitativa però, en canvi, de màxima rellevància quan el que es vol és estudiar els fenòmens de pobresa i exclusió social.

I, com a darrera limitació, volem destacar que les dades utilitzades per al càlcul de la pobresa han estat les relatives a la renda disponible de la llar. Aquest fet presenta dues problemàtiques, comunes a la pràctica totalitat d'investigacions sobre pobresa. La primera és el fet de basar-se en la renda de la llar i no en les despeses. Certament, de cara a l'obtenció d'informació, l'indicador de renda és més fiable que el de les despeses (aquest darrer obliga a una reflexió excessiva per a les famílies). Ara bé, no dóna compte del nivell de vida que duu la llar amb la mateixa mesura que ho pot fer el càlcul de les despeses. En un cas hipotètic i extrem, una llar que acumuli una quantitat ingent d'estalvis, on els seus membres no es vegin amb l'obligació de treballar i no que percebi

un elevat volum d'interessos de tipus econòmic pot arribar a ser considerada, paradoxalment, una llar pobra. La segona és la unificació de totes les rendes de la llar en una de sola, que suposa un vel metodològic que dificulta veure com es distribueixen internament i quins processos de domini/desigualtat es donen al sí de la llar pel control dels recursos.

7.2 Estratègia per a l'anàlisi qualitativa

7.2.1 L'entrevista

La tècnica de recopilació d'informació escollida per a l'anàlisi qualitativa ha estat l'entrevista. L'entrevista és una tècnica d'investigació basada en la interlocució verbal entre dues persones entre les quals s'estableix una influència recíproca (conscientment o inconscient), on es pretén arribar al coneixement d'una problemàtica a partir de la interacció, és a dir, de la relació lògica entre estímulo i resposta, resseguint un fil argumental. Aquesta relació es dona a partir d'un procés de reciprocitat bidireccional entre els participants, cadascun dels quals adopta el rol específic que li és assignat dins d'aquesta escenificació social: el d'entrevistador i el d'informador. Dins d'aquest context social, es produeix una situació d'asimetria: d'una banda, l'entrevistador és qui posseeix el control del procés d'interacció ja que és qui posseeix les preguntes i, per tant, pot orientar la dinàmica de la sessió en funció dels seus objectius, però, d'una altra banda, l'informador és qui posseeix les respostes, objecte en joc dins l'entrevista, la qual cosa li atorga un major control final sobre la sessió. Per tant, el discurs sorgit d'una entrevista està coproduït per ambdós actors. Com afirma Alonso (1998: 78-79), l'entrevista és un constructe comunicatiu. Els discursos no són anteriors a l'operació de presa d'informació sinó que són fruit del procés d'interacció inherent a cada entrevista. Heus aquí una de les característiques de la investigació qualitativa: la construcció discursiva és sempre singular i dependent del context espacial, temporal o social en què s'ha generat.

Com a tècnica qualitativa que és, l'entrevista parteix de la base que el món social està construït a partir de símbols i de significats.

L'entrevista no es mou en el terreny de la conducta pura ni la lingüística pura sinó en un punt intermedi: el que els actors diuen sobre el que són i sobre el que fan (el que creuen

ser i el que creuen fer) (Alonso, 1998: 72). Lligant aquestes dues idees, busca captar l'experiència social a través de la paraula i del discurs lingüístic. Els discursos no són, doncs, simples expressions interiors dels individus sinó pràctiques que generen a partir d'uns esquemes interpretatius socialment adquirits. Aquesta és la manera pràctica d'aproximar-nos al *modus operandi* dels subjectes. Mitjançant els discursos, per tant, podem aprehendre el sentit pràctic de l'ordre social, els marcs que guien les pràctiques dels individus. L'aplicació dels marcs s'efectua per la correspondència entre estructura social i estructura cognitiva, atès que els marcs d'interpretació s'han format a partir de marcs socials, i enfront d'aquests, els subjectes apliquen, d'una forma "natural", automàtica, els marcs cognitius correctes.

Per a la realització de les entrevistes amb els joves hem dissenyat un guió semiestructurat que ha permès abordar les dimensions d'anàlisi específiques d'aquesta investigació, a la vegada que ha donat un marge de llibertat considerable per a enfocar cada entrevista cap a les característiques específiques de les persones entrevistades. Així, tant el ritme de desenvolupament de l'entrevista com la concentració en unes o altres temàtiques abordades han estat en relació amb el tipus de persona participant.

En el cas dels agents socials, s'ha utilitzat igualment un guió semiestructurat que, partint d'una pauta estructural que s'ha volgut respectar, ha permès abordar en cada entrevista les especificitats inherents al treball particular de cada agent.

La idoneïtat d'utilitzar qüestionaris semiestructurats la justifiquem pel fet que tant en el cas de les entrevistes amb joves com amb agents socials l'investigador es converteix en un element extern que interroga –que genera dubtes, reaccions, cooperació, etc.- amb la seva particular *arma* a la mà (en forma de qüestionari planejat amb anterioritat a la producció discursiva dels agents). Una arma que a més de flexible a priori ha de ser flexibilitzada, a posteriori, per part de l'investigador a l'hora de construir la categorització analítica dels discursos produïts. D'aquesta manera, la reivindicació dels mètodes d'actuació ens ha animat a reformular les prioritats analítiques previstes amb anterioritat i proposades al qüestionari¹⁰².

En l'annex metodològic 4 es poden consultar els dos guions utilitzats.

¹⁰² Aquest procés ha estat el reflex que, potser a vegades, des de la investigació sociològica es vol saber sobre allò que es vol saber, i no sobre allò que no se sap. Idea criticable amb el següent argument: 'si el qüestionari oblidava aspectes fonamentals del discurs produït és que no estava ben formulat'. Però, quin qüestionari permet preveure amb antelació totes les categories que la producció discursiva generarà? I, en cas que fos així, quin sentit tindria la investigació, si ja sabem a priori tot allò de què es parlarà? Reivindiquem, doncs, la capacitat de sorprendre com una de les riqueses de qualsevol investigació.

7.2.2 La font d'informació i el treball de camp

A l'hora de seleccionar la mostra estructural de joves participants en la recerca hem tingut en compte dos criteris.

El primer criteri fa referència a la definició de la mostra. Hem seleccionat una mostra estructural de joves fugint de criteris de representativitat estadística i centrant-nos en criteris d'adequació als tipus socials definits en l'anàlisi quantitativa. Per tant, la delimitació de la mostra no s'ha fet de manera aleatòria o seguint criteris que no es recolzaven en una directriu clara sinó respectant el component tipològic dels grups socials juvenils construïts. Aquesta estratègia respon a la voluntat de triangulació metodològica explicitada en els objectius, per tal de conèixer quins discursos entorn a l'experiència viscuda de la vulnerabilitat social es generen dins de cadascuna d'aquestes agrupacions socials juvenils.

El segon criteri fa referència a les possibilitats materials de la recerca. Com qualsevol altra, aquesta recerca està limitada als recursos materials, econòmics i temporals disponibles. Per això, hem concentrat el treball de camp qualitatiu a Catalunya.

Lligant aquests dos criteris restrictius (definició d'una mostra estructural basada en els grups socials juvenils i adequació de la recerca a les possibilitats), i tenint en compte que a Catalunya s'ha detectat la presència de joves pertinents a cadascun dels grups socials juvenils, s'ha procedit de la següent manera: seleccionar els joves membres d'un grup social juvenil amb una elevada afectació de la vulnerabilitat social i amb una forta presència a Catalunya.

La taula 7.1 és indicativa del procés mencionat (tot i que aquí, per qüestions d'espai, només publiquem les taxes de pobresa com a indicador de vulnerabilitat, també hem tingut en compte altres variables com el nivell formatiu, la posició dins el mercat laboral, la privació material i el vincle social).

Taula 7.1. Triangulació metodològica. Criteris de selecció o no selecció de perfils de joves per a la mostra estructural a partir dels resultats obtinguts en la fase quantitativa

Grup juvenil	Definició	Percentatge de joves a Catalunya	Taxa de pobresa	Decisió	Motiu
I	Joves adults emancipats, amb posició acomodada	28,9%	7,1%	No	Baixa vulnerabilitat
II	Adolescents rurals, amb rendes moderades i vincle social fort	7,0%	17,3%	No	Vulnerabilitat moderada i poc pes dins de Catalunya
III	Adolescents desfavorits, amb severes limitacions econòmiques i materials	13,1%	24,9%	Si	
IV	Adolescents urbans, acomodats i estudiants	17,6%	9,1%	No	Baixa vulnerabilitat
V	Joves desqualificats, amb problemes de salut i risc d'exclusió	11,6%	26%	Si	
VI	Joves emancipats en situació de precarietat i baixa qualificació	10,4%	21,1%	Si	
VII	Quadres juvenils, acomodats, no emancipats i amb titulació universitària	11,4%	7,1%	No	Baixa vulnerabilitat

Font: elaboració pròpia a partir de l'ECV (2006)

Per tant, els joves participants en la fase qualitativa pertanyen a tres tipus socials de joves detectats: adolescents desfavorits (grup III), joves desqualificats (grup V) i generació perduda (grup VI). Per últim, la selecció dels agents socials s'ha fet seguint els següents dos criteris bàsics:

- a) En primer lloc, hem intentat promoure l'heterogeneïtat en la tipologia dels agents socials seleccionats i de l'activitat que realitzen. A través d'aquest criteri hem inclòs diversos nivells d'agents socials: entitats, organitzacions, fundacions, plataformes i administracions públiques.
- b) En segon lloc, hem prioritzat aquells agents socials amb experiència en l'àmbit d'actuació pertinent, de cara a garantir-nos l'accés a un discurs amb major coneixement de causa. Evidentment, aquest criteri de selecció ha estat completament subjectiu però a la vegada satisfactori, a la vista de la rellevància de la informació obtinguda.

7.2.3 Perfil de joves i dels agents socials participants

La selecció dels joves participants s'ha fet a partir dels criteris obtinguts en l'anàlisi quantitativa. La taula 7.2 ubica els joves seleccionats en funció del grup social de pertinença (com a variable clau), així com en funció del sexe i de l'edat.

En total han participat en aquesta recerca 23 joves. El repartiment per franges d'edat ha estat relativament equitatiu (13 joves menors de 23 anys i 10 amb una edat superior), amb una lleugera masculinització dels perfils (14 nois i 9 noies). De cara al futur, queden per omplir alguns perfils, específicament: dones pertanyents al grup de la joventut desqualificada i exclosa, i homes pertanyents al grup de joves adults emancipats en precarietat.

Evidentment, per garantir l'anonimat dels participants, els noms que s'ofereixen en aquesta tesi són diferents dels reals.

Hem destinat l'annex metodològic 3 per oferir les fitxes resum de cada participant. S'hi pot consultar una breu descripció del perfil i un resum de les anotacions que vam prendre sobre tot allò relacionat amb el desenvolupament de l'entrevista.

Taula 7.2. Correspondència entre l'anàlisi quantitativa i qualitativa. Perfils dels joves participants

	Adolescència desfavorida		Joventut desqualificada i exclosa		Joves adults emancipats en precarietat	
	Home	Dona	Home	Dona	Home	Dona
16 a 22 anys	Carlos	Marta	Antonio	Deepa		
	Santiago	Anna	Ahmed	Cristina		
	Arturo	Sandra	Mohammed			
			Samir			
			Dzigbode			
23 a 34 anys	Albert		Eduardo		Julián	Janina
			Youssef			Olga
			Manuel			Mar
			José Antonio			Núria

Per últim, la taula 7.3 detalla els perfils dels agents socials participants, tenint en compte el tipus d'agent (públic o privat), el tipus d'actuació o servei que presten, l'àmbit social d'actuació (juvenil o universal) i l'àmbit territorial on s'implanta.

Taula 7.3. Perfil dels agents socials participants

Codi	Tipus d'agent	Tipus d'actuació o servei prestat	Breu definició	Àmbit social d'actuació	Àmbit territorial d'actuació
AS1	Privat	Assistencial	Centre d'acollida per a persones sense sostre	Universal	Tarragona
AS2	Privat	Assistencial	Habitatges socials per a joves ex-tutelats	Juvenil	Tarragona
AS3	Privat	Sectorial	Organització juvenil sindical	Juvenil	Catalunya
AS4	Públic	Planificació	Organisme públic de polítiques de joventut	Juvenil	Catalunya
AS5	Públic	Planificació i assistencial	Oficina municipal d'inclusió social	Universal	Tarragona
AS6	Privat	Assistencial	Centre d'acollida per a persones sense sostre	Universal	Barcelona
AS7	Privat	Intervenció	Promotora social per a joves en risc d'exclusió	Juvenil	Lleida
AS8	Privat	Intervenció	Intervenció en joves en risc d'exclusió	Juvenil	Barcelona
AS9	Privat	Intervenció	Intervenció en joves en risc d'exclusió	Juvenil	Barcelona
AS10	Privat	Intervenció	Inserció laboral per a joves en risc d'exclusió	Juvenil	Lleida
AS11	Privat	Assistencial	Entitat assistencial	Universal	Lleida
AS12	Públic	Planificació	Organisme públic de polítiques d'inclusió	Universal	Catalunya
AS13	Semipúblic	Planificació	Plataforma d'associacions juvenils	Juvenil	Catalunya
AS14	Privat	Intervenció	Intervenció en joves en risc d'exclusió	Juvenil	Tarragona

Capítol 8 – Vulnerabilitat social juvenil: una proposta d’anàlisi quantitativa a partir de la construcció de grups socials juvenils

“No només és més fàcil que un pobre entri al cel, sinó que també té moltes més possibilitats de fer-ho abans”

Jaume Perich

8.1 Introducció i justificació de la proposta¹⁰³

En el moment d’abordar l’anàlisi quantitativa d’aquesta investigació vam plantejar-nos fer front al repte de la definició del nostre objecte d’estudi. La solució convencional a aquest problema hauria estat adoptar una franja d’edat com a criteri delimitador del col·lectiu juvenil. És el que nosaltres hem anomenat criteri demogràfic: la joventut entesa com el conjunt d’individus que comparteixen una mateixa edat, amb independència de si comparteixen o no un mateix espai social.

Reconeixem que la temptació d’utilitzar aquesta via ja oberta i densament transitada per la sociologia de la joventut va dominar la fase inicial d’aquesta anàlisi. Els avantatges eren clars: mitjançant aquest pragmatisme metodològic podíem obtenir dades i enunciats relativament impactants i recórrer fàcilment a la comparació dels resultats d’aquesta *joventut* amb els de la resta de la població, de la població adulta, d’altres *joventuts* d’arreu del món, etc. A més, la manca d’innovació metodològica en la que quèiem quedava coberta amb la innovació en els resultats (malauradament, no hi ha molts estudis sobre pobresa i joventut que utilitzin de forma sistemàtica les grans enquestes estatals), amb la qual cosa cobríem un dels requisits inherents a tota investigació.

Malgrat tot, iniciar aquest camí ens aportava una certa intranquil·litat. No ens satisfieia que el fonament sobre el qual sustentar les nostres anàlisis fos l’empirisme pur i que el mecanisme fos l’homogeneïtzació artificial de la joventut. En concebre-la com una franja d’edat, totes les interpretacions s’originaven a partir d’una debilitat teòrica i d’una concepció sociològicament flonja de l’objecte d’estudi, i es basaven en l’oblit de l’estructuració de la societat en classes socials. Els fonaments de l’anàlisi, per tant, no ens semblaven suficientment robustos ja que, objectivament, allò que estàvem analitzant

¹⁰³ A Valls (2011) es pot consultar una síntesi dels resultats que s’ofereixen en aquest capítol.

eren les condicions de vida d'uns individus que, com a mínim d'entrada, l'únic que sabíem que tenien en comú era l'edat.

Els dubtes se'ns acumulaven: en quin grau podem parlar de joventut? En què podem basar-nos per definir-la? On posaríem la frontera?

En vistes a aquests dubtes conceptuals, vam decidir que abans d'abordar l'anàlisi calia destinar el temps necessari a la configuració de l'objecte d'estudi. L'estratègia ens obligava a comprovar si d'entrada, i més enllà de l'edat, aquests individus que convencionalment són agrupats sota la definició de *joves* compartien quelcom sociològicament més rellevant que l'edat. Per a determinar si els individus *joves* formaven efectivament un grup relativament homogeni dins l'estructura social, allò que en podríem denominar una classe social juvenil, vam optar per la construcció d'agrupacions d'individus entre la població de 16 a 64 anys a partir de les seves puntuacions respecte a un conjunt de variables de la matriu de dades. La tria d'aquestes edats estava definida pel període de vinculació al mercat laboral, obviant per tant els infants i la població d'edat avançada, mentre que el mecanisme de construcció dels grups va ser el mateix que es va fer en una segona etapa per a la població de 16 a 34 anys, i que ha acabat sent la base de la nostra proposta d'estudi de la joventut, tal com es detalla a l'annex metodològic 2.

Mitjançant aquest primer exercici se'ns van aparèixer delimitats 5 grups socials, dels quals en 3 trobàvem presència de *joves*, demogràficament parlant. En dos d'aquests grups la presència de *joves* era important (gairebé 6 de cada 10 individus d'aquests dos grups tenien entre 16 i 29 anys, i poc més de 8 de cada 10 en tenien entre 16 i 34 anys), mentre que en el tercer la presència era més testimonial. Explorant els resultats obtinguts, se'ns van confirmar tres idees:

Es confirmava la presència d'algunes especificitats pròpies de la joventut respecte a la població adulta, que feien que en alguns dels grups socials construïts hi hagués una elevada concentració de *joves* mentre que en uns altres no n'hi hagués presència. Malgrat això, érem conscients que aquestes especificitats podien estar provocades pel model i per la introducció de determinades variables que intervenien en la construcció dels grups i que separaven clarament a la *joventut* de l'*adulthood*, com el fet d'estar emancipat o el fet d'estar estudiant.

- a) Es corroborava la inexistència d'una única *joventut*, que s'hauria plasmat en un gran grup que agrupés la majoria de *joves*. En cas d'haver-lo detectat, hauríem tingut arguments sociològicament rellevants (ara sí) per a justificar la

conceptualització de la joventut com una categoria social i optar per l'anàlisi convencional. En els resultats, però, quedava clara la presència, a grans trets, de tres joventuts: un d'aquests grups concentrava aproximadament a la meitat dels joves (sota el criteri demogràfic), a un altre grup n'hi pertanyien gairebé quatre de cada deu, i el darrer n'agrupava a poc més d'un de cada deu.

- b) Aquesta distribució es devia a qüestions socials i no a aspectes demogràfics (que hauria estat la darrera oportunitat d'optar per una delimitació en base a l'edat dels individus). Podem sintetitzar aquesta agrupació en: a) un grup nombrós de joves agrupats en una classe mitjana, on s'hi barregen realitats més o menys acomodades amb perfils d'individus que pertanyen a la classe treballadora i, per tant, amb unes condicions de vida més modestes; b) un grup lleugerament menys nombrós de joves agrupats en una classe mitjana-alta, amb elevades possibilitats econòmiques i materials, i c) un grup poc nombrós de joves agrupats en una classe clarament desfavorida.

La reflexió al voltant d'aquestes idees ens va fer abandonar qualsevol intent d'analitzar la joventut com un grup homogeni i delimitat per una franja d'edat. Calia determinar el nostre objecte d'estudi a partir de criteris estrictament socials. I aquí se'ns presentaven dues opcions. La primera, la més senzilla, era analitzar les condicions de vida d'aquests tres grups socials ja construïts i que tenien una presència més o menys nombrosa de *joves*. La segona opció implicava tornar a realitzar la mateixa tècnica de construcció de grups socials però acotant les edats per tal d'obtenir una delimitació més exhaustiva de les *joventuts*, poder aprofundir en les seves condicions de vida i remarcar-ne la seva heterogeneïtat.

I aquesta segona opció va ser l'escollida: a partir dels individus de la mostra de 16 a 34 anys es va procedir a la classificació en diverses agrupacions: el que hem denominat grups socials juvenils. Reconeixem, en aquest sentit, l'arbitrarietat en l'elecció dels límits d'edat establerts (dels 16 als 34 anys), però creiem que aquest fet no suposa un obstacle, per almenys dos motius:

- a) A nivell empíric, s'ha establert un marge d'edat prou ampli com per a incloure totes les realitats possibles entorn a la *joventut* (la major restricció apareix en el límit inferior, els 16 anys, que hem adoptat per ser l'edat en què l'individu pot abandonar el sistema educatiu i inserir-se legalment al mercat de treball).

- b) A nivell conceptual, en la nostra investigació les unitats d'anàlisi no són els individus que comparteixen una mateixa edat sinó els individus que, compartint una mateixa edat (establerta arbitràriament i amb voluntat de ser el mínim de restrictiva), comparteixen, i això és per a nosaltres el més important, unes condicions de vida similars. Per tant, més enllà de marcar aquestes fronteres inicials, l'edat dels individus té un pes (a priori) molt relatiu en la construcció dels grups (i, ni molt menys, és l'única variable per a la delimitació de la joventut, com passa sovint).

Per això, l'anàlisi que hem fet i que presentem en aquest capítol no fa referència a la idea d'una única joventut sinó a diferents grups socials juvenils, o classes socials en les quals s'insereixen les diverses *joventuts*: representen conjunts d'individus que comparteixen unes condicions de vida similars, i que han estat fonamentats a partir de paràmetres socials. D'aquesta manera creiem que hem evitat el pragmatisme metodològic de concebre l'objecte d'estudi com un únic col·lectiu, delimitat abans de començar la investigació a partir d'uns paràmetres imposats per l'investigador i, sovint, massa simples i poc justificats sociològicament. En definitiva, doncs, la proposta d'anàlisi que presentem en aquest capítol vol superar la falsa homogeneïtzació de la joventut. Aquesta és, creiem, una de les principals aportacions que pot oferir aquesta tesi doctoral al camp d'estudi de la sociologia de la joventut.

La interpretació dels grups socials juvenils construïts ocupa, a partir d'ara, la resta del capítol 8. L'anàlisi particular de cada grup consta dels mateixos 4 apartats: perfil social i demogràfic, formació i mercat de treball, pobresa i privació, i vincle social i relacional. Per últim, cal indicar que, com en tota anàlisi basada en tipus ideals la reflexió que fem a partir dels resultats es troba en un punt mig entre l'objectivitat de les dades i l'especificitat del grup. A tall d'exemple, el grup V ha estat definit per una mala salut, tot i que un 35,2% d'aquests joves declaren que el seu estat de salut és bo o molt bo. El motiu d'haver actuat així és que en la resta de grups juvenils el percentatge de joves que responen que el seu estat de salut és bo o molt bo és sempre superior al 90% i, per tant, la presència de joves amb un estat de salut regular, dolent o molt dolent és gairebé exclusiva del grup V (i afecta a un 64,8% dels joves). D'aquesta manera, tot i que certament hi hagi joves amb un bon estat de salut que pertanyen al grup V, les seves condicions de vida són molt similars a les d'aquests joves amb problemes de salut. Seguint aquests paràmetres, a la taula 8.1 sintetitzem la definició dels set grups socials

juvenils, el seu pes respecte el total de població de 16 a 34 anys i les principals característiques explicatives:

Taula 8.1. Síntesi i definició dels grups socials juvenils construïts

Grup	Definició	Població respecte al total (%)	Principals característiques
I	Joves adults emancipats, amb posició acomodada	24,2	Edat elevada (nascuts al <i>baby boom</i>). Emancipats. Nivell d'estudis elevat. Qualificació professional elevada. Taxes de pobresa i de privació molt baixes.
II	Adolescents rurals, amb rendes moderades i vincle social fort	15,7	Zones rurals de les Comunitats Autònomes menys riques. Baixa edat. No emancipats. Estudiants. Pobresa superior a la mitjana, atribuïble a les rendes baixes generalitzades. Poca afectació de la privació i fort vincle social.
III	Adolescents desfavorits, amb severes limitacions econòmiques i materials	15,3	Comunitats Autònomes poc riques. Baixa edat. No emancipats. Pobresa força superior a la mitjana: estancament de la pobresa infantil. Màxima privació. No hi ha ruptura del vincle social.
IV	Adolescents urbans, acomodats i estudiants	13,7	Ciutats de les Comunitats Autònomes més riques. Baixa edat. No emancipats. Estudiants. Baixes taxes de pobresa i de privació i fort vincle social.
V	Joves desqualificats, amb problemes de salut i risc d'exclusió	11,7	Edat mitjana. En procés de transició (emancipats i no emancipats), molt ràpida. Mal estat de salut. Màxima taxa de pobresa. Elevada privació. Màxim risc de ruptura social.
VI	Joves emancipats en situació de precarietat i baixa qualificació	9,9	Edat elevada. Emancipats (alguns amb fills). Baixa formació i baixa qualificació laboral. Classe assalariada no qualificada. Elevat risc de pobresa i de privació. Vincle social feble. Volum important de joves de nacionalitat estrangera.
VII	Quadres juvenils, acomodats, no emancipats i amb titulació universitària	9,5	Edat mitjana. No emancipats. Habiten en Comunitats Autònomes riques. Nivell d'estudis molt elevat. Qualificació professional molt elevada. Taxes de pobresa i de privació pràcticament inexistent. Vincle social molt fort.

Font: Elaboració pròpia a partir de l'ECV (2006)

8.2 Grup I (benestant): Joves adults emancipats amb posició acomodada

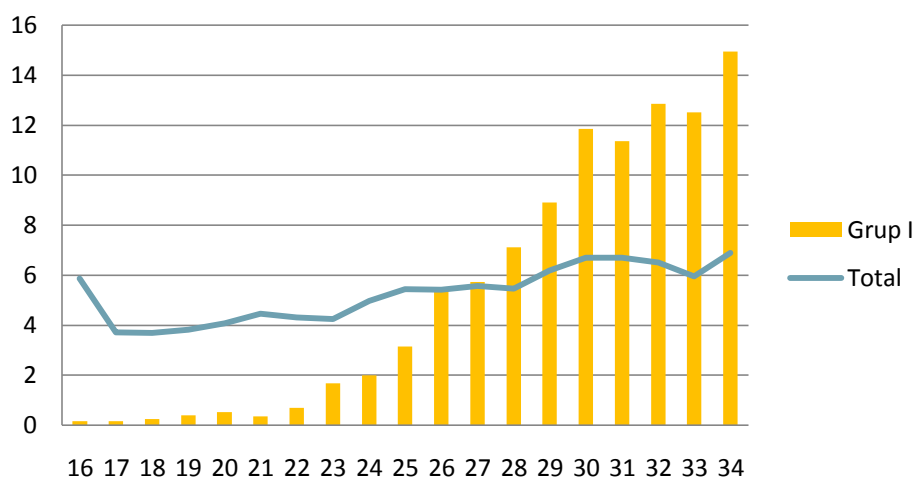
El grup I és el més poblat dels set grups socials juvenils: agrupa pràcticament una de cada quatre persones (24,2%) de 16 a 34 anys. Hi pertanyen gairebé 3 milions d'individus: 2.979.190. És l'únic clarament feminitzat: el 55,2% dels seus membres són dones, gairebé 7 punts per sobre de la distribució mitjana.

El grup I està format pels joves nascuts durant l'explosió demogràfica dels anys 70, igual que els del grup VI. També comparteixen amb aquest grup el fet d'estar plenament emancipats de la llar d'origen. Les similituds, però, no passen d'aquesta contemporaneïtat cronològica i de l'emancipació domiciliària. Els joves del grup I van formar el contingent de joves que es va titular en massa en les carreres universitàries durant la segona meitat dels anys 90. En el període de crisi econòmica de principis dels 90 la seva estratègia va passar per allargar la carrera formativa, constituint poc després la que va passar a ser la generació més ben formada de la història. La inserció laboral d'aquests joves ha estat força positiva en termes de grau de vinculació laboral i de qualificació professional, i actualment ja ocupen posicions de domini dins el mercat laboral. Tot això, sumat a que majoritàriament viuen en un tipus de llar especialment segura, formada per una parella on els dos membres treballen i no tenen fills, implica que aquest sigui el grup social juvenil amb menor risc davant la pobresa i la privació.

8.2.1 Perfil demogràfic

El grup I està format, de ple, pels joves nascuts durant l'explosió demogràfica dels anys 70. La mitjana d'edat és la més elevada de tots els grups juvenils, situant-se als 30,1 anys i en equilibri tant per nois com per noies. Pràcticament dos de cada tres joves del grup (63,5%) tenen entre 30 i 34 anys i un 30,5% més en tenen entre 25 i 29.

Figura 8.1. Distribució de la població per edats. Grup I

Font: Elaboració pròpia a partir de l'ECV (2006)

L'elevada edat està relacionada amb alguns dels aspectes sociodemogràfics característics del grup: emancipació de la llar d'origen, elevat percentatge de població casada, sortida del sistema formatiu i plena vinculació amb el mercat laboral.

El matrimoni està generalitzat entre els joves del grup, sigui quin sigui el sexe. El 63,6% dels joves estan casats, un percentatge que supera la mitjana en 37,5 punts i que és, de llarg, el més elevat del conjunt de grups socials juvenils. Aquest percentatge és superior en les noies (gairebé 7 de cada 10 estaven casades), fet que respon a la tendència femenina al casament a una menor edat que els nois, i augmenta substancialment a mesura que augmenta la franja d'edat, fins al punt que entre els 30 i 34 anys pràcticament les tres quartes parts dels joves ja havien establert el matrimoni (72,3%). Un aspecte que cal remarcar és l'elevat grau de consolidació d'aquestes parelles, almenys en referència a les característiques de l'altre grup on la majoria de població està casada (el VI). En el grup I, només un 1,5% dels joves ha patit un procés de ruptura familiar, és a dir, s'havien separat, divorciat o eren vidus, la meitat del percentatge que presenta el grup VI. A més, cal tenir en compte que el grup I és el que presenta un major volum de joves casats i, en conseqüència, susceptibles de patir una ruptura d'aquest tipus. La diferència és substancial: mentre que en el grup VI per cada 100 joves casats n'hi havia 6 de separats, divorciats o vidus, en el grup I aquesta relació es redueix a poc més de 2 individus per cada 100. Com apuntàvem en l'apartat dedicat al grup VI, creiem que les condicions de vida dels joves influeixen directament en la

consolidació dels matrimonis: una posició social acomodada és sinònim, pel que hem vist, d'una major consolidació dels matrimonis.

A conseqüència de l'important pes del matrimoni, només un 35% de joves eren solters, estat civil característic dels joves masculins i de baixa edat del grup.

Amb aquestes dades és fàcil entendre que estem parlant del grup més definit per l'emancipació: la pràctica totalitat dels joves enquadrats en aquest grup (99%) ja no viuen a la llar d'origen. La posició benestant ha permès a la majoria d'aquests joves emancipats (78,5%) optar per la compra del seu nou habitatge, mentre que el lloguer és molt poc freqüent (11,5%). La importància de les despeses relacionades amb l'habitatge, en un període d'augment constant del preu d'aquest (en dos de cada tres casos l'habitatge ha estat adquirit entre els anys 2000 i 2006) podia ser un dels pocs factors que compliqués les condicions de vida d'aquest col·lectiu. De fet, un de cada tres joves del grup (32,6%) indiquen que aquestes despeses suposen una càrrega pesada per a la llar. Amb tot, aquest és el percentatge més baix del conjunt de grups socials juvenils, la qual cosa ens porta a pensar que, si s'han emancipat en aquest context de dificultats és perquè podien fer front als obstacles derivats d'aquest procés.

Quines són les tipologies de llars que han format? N'hi ha dues que agrupen a 8 de cada 10 joves del grup i en les quals el nucli és una parella. La principal diferència que presenten és de tipus cronològic: en unes llars la parella encara no ha tingut fills i en les altres si.

- a) Parella sense nens. És la tipologia de llar més generalitzada entre els joves del grup I, i agrupa el 43% dels individus. Hi ha un major equilibri per gèneres que el que es dona al conjunt del grup (la qual cosa indica que en aquestes llars hi ha una lleugera sobrerrepresentació masculina), i representa la tipologia de llar característica dels primers moments d'emancipació. L'edat dels joves és elevada però no tant com en la tipologia de llar posterior, i tenen una vinculació pràcticament total amb el mercat de treball: en el 91,1% de les llars els dos membres de la parella estaven ocupats. Aquesta extrema vinculació amb el mercat de treball produeix que aquesta tipologia de llar sigui la que més protecció ofereix davant la pobresa, no només en el grup I sinó també en relació a la totalitat de grups socials juvenils: només l'1,8% dels joves la patia.
- b) Parella amb nens. És la tipologia de llar cronològicament posterior a la formada per una parella sense nens. El 37% del joves del grup habitaven en una llar d'aquestes característiques, un percentatge lleugerament inferior a la mitjana

dels joves emancipats. Tenint en compte que els joves del grup I són els de major edat, podem concloure que els ritmes d'establiment d'una llar de procreació són més lents: entre els joves del grup I, aproximadament 4 de cada 10 joves viuen en llars amb nens, mentre que en el grup VI, tot i tenir una edat mitjana inferior, aquest percentatge es situa gairebé en 6 de cada 10. Com en la resta de llars del grup amb presència de nens, la feminització és destacada: el 62% dels joves del grup I que viuen en aquestes llars són noies. Com era d'esperar, l'edat avançada dels joves és una característica d'aquestes llars (8 de cada 10 joves tenen entre 30 i 34 anys, i pràcticament tota la resta en tenen entre 25 i 29). La vinculació laboral d'aquests joves és notable (3 de cada 4 estan ocupats), però està molt masculinitzada: el 96,2% dels homes estava ocupat, per només el 64,8% de les dones. És un fet destacat, doncs, que les dones del grup I que viuen amb la parella i han tingut fills presenten una desvinculació notable respecte al mercat de treball, especialment per dedicar el seu temps a les feines domèstiques (el 19,1 de les noies). Es tracta d'un fenomen que ja s'ha detectat en l'altre grup amb joves emancipats (el VI), tot i que en aquell cas la desvinculació laboral femenina en el moment de tenir fills era màxima, ja que partia d'uns nivells igualment superiors. En darrer terme cal destacar que l'arribada de fills implica un augment notable del risc a patir pobresa, fins el 12,8%, que augmenta constantment a mesura que ho fa també el nombre de fills de la llar.

Taula 8.2. Distribució de la població segons tipologia de llar (només emancipats). Grup I

		Individual	Dos adults sense nens	Altres llars sense nens	Monoparental	Dos adults amb nens	Altres llars amb nens
Grup I	Home	11,1	45,1	9,0	0,4	31,4	3,0
	Dona	6,7	41,3	5,7	0,9	41,6	3,9
	Total	8,7	43,0	7,1	0,7	37,0	3,5
Mitjana	Home	11,3	39,3	8,9	0,4	34,9	5,3
	Dona	5,7	35,5	5,4	1,9	45,3	6,2
	Total	8,2	37,2	7,0	1,2	40,6	5,8

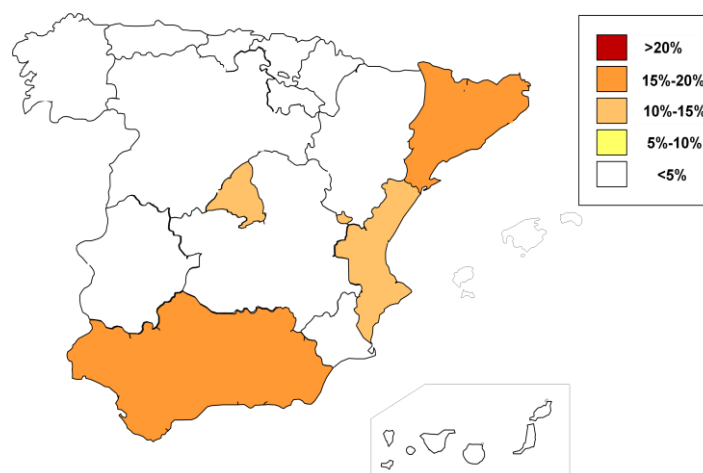
Font: Elaboració pròpia a partir de l'ECV (2006)

El grup I és un dels tres grups socials juvenils amb presència de joves de nacionalitat estrangera, si bé és on aquesta és menor. Un 92,7% dels joves tenien nacionalitat

espanyola (un 90,9% havien nascut a l'Estat) i, entre el 7,3% restant, més de la meitat provenien de països de fora d'Europa. Si bé la distribució per sexes d'aquesta població de nacionalitat estrangera és idèntica a la mitjana del grup, cal destacar que tenen una edat força inferior que els joves de nacionalitat espanyola, especialment quan es tracta de joves vinguts de fora d'Europa. Pràcticament un de cada cinc d'aquests joves (17,9%) tenien menys de 25 anys, quan entre els de nacionalitat espanyola aquest percentatge tot just es situava en un 5,5%, un indicador que ja hem detectat en els altres grups amb joves emancipats i que mostra que els joves de nacionalitat estrangera tenen unes condicions de vida similars a les dels joves de nacionalitat espanyola d'una edat superior. Per tant, el que podríem anomenar ritmes juvenils (sortida del sistema educatiu, entrada al mercat de treball i període més o menys llarg de consolidació, emancipació, etc.) es donen abans en uns que en els altres.

Pel que fa als aspectes geogràfics, la distribució dels joves segons el grau d'urbanització de l'entorn de la llar no presenta diferències substancials a la distribució juvenil mitjana. Majoritàriament, els joves viuen en zones altament urbanitzades (51,5%), mentre que la resta es distribueix de forma més o menys equitativa entre les zones mitjanament urbanitzades (21,8%) i les poc urbanitzades (26,7%). Això explica que tres de cada quatre joves (74,1%) hagin optat per viure en un habitatge situat en un bloc de pisos, un percentatge només per darrere del dels adolescents urbans del grup IV. Geogràficament, les Comunitats Autònomes més representades en el grup I són Catalunya (18,7% del total de joves), Andalusia (16,3%), el País Valencià (13,6%) i la Comunitat de Madrid (12,4%). Si les agrupem en funció del PIB per càpita, les Comunitats Autònomes amb major pes dins el grup són les que es situen entorn a la mitjana estatal, tant les que estan lleugerament per sota (33,6%) del total de joves, com lleugerament per sobre (25,5%).

Figura 8.2. Distribució de la població segons Comunitat Autònoma on resideix. Grup I

Taula 8.3. Distribució de la població segons Comunitat Autònoma on es resideix. Grup I

Comunitat Autònoma	Grup I	Mitjana
Catalunya	18,7	15,7
Andalusia	16,3	18,9
Comunitat Valenciana	13,6	11,0
Comunitat de Madrid	12,4	13,8
Galícia	4,9	5,9
Castella i Lleó	4,8	5,2
País Basc	4,6	4,2
Castella la Manxa	4,2	4,2
Canàries	3,4	4,9
Aragó	3,3	2,6
Altres	13,9	13,7

Font: Elaboració pròpia a partir de l'ECV (2006)

8.2.2 Formació i mercat de treball

Els joves del grup I formen part de l'onada de joves que van optar per continuar estudiant durant el període de bloqueig del mercat laboral dels primers anys de la dècada dels 90, i que posteriorment van entrar en massa a les facultats universitàries, esdevenint llavors la generació més formada de la història i agrupant, encara ara, el 37,7% del total de joves universitaris entre 16 i 34 anys de l'Estat espanyol.

El 45% dels joves del grup havia finalitzat els estudis universitaris en el moment de l'entrevista, i tres de cada quatre havien completat com a mínim algun tipus d'estudis post-obligatoris, la segona taxa més elevada en tots dos casos darrere de la del grup VII.

Aquesta elevada proporció de joves amb estudis universitaris augmenta en el cas de les noies (47,9%) i en la franja d'edat més adulta, on la meitat de joves tenen una titulació universitària. En la resta de nivells formatius el percentatge de joves es manté clarament per sota de la mitjana.

Aquesta elevada qualificació s'assoleix arran d'una carrera formativa de llarga durada, com ho indica l'edat d'assoliment del màxim nivell d'estudis entre els joves del grup: entre els que ja no estudien, aquest s'ha assolit de mitjana als 19,4 anys, només darrere dels joves titulats que han estat agrupats al grup VII. I, comparativament, és una edat molt superior a la dels joves dels altres grups d'edat avançada (el V i el VI), amb qui possiblement van coincidir a les aules de l'ensenyament primari. La continuïtat de la carrera formativa és un dels factors que expliquen les diferències de posicionament en el mercat laboral d'uns i altres, i que analitzem tot seguit.

Abans cal remarcar que la fotografia del nivell formatiu dels joves del grup I que hem fet és pràcticament definitiva, ja que un 92,3% dels individus ja no estudien i, els que ho fan, es concentren a la part elevada del sistema formatiu: joves amb estudis secundaris post-obligatoris o amb un primer cicle universitari i que estan cursant una carrera universitària.

Taula 8.4. Distribució de la població segons el màxim nivell formatiu assolit.

		Grup I			
		Primària	Secundària Obligatòria	Secundària post-obligatòria	Universitària
Grup I	Home	7,8	23,3	27,4	41,5
	Dona	6,5	17,1	28,4	47,9
	Total	7,1	19,9	27,9	45,0
Mitjana	Home	11,6	30,8	30,1	27,5
	Dona	8,4	25,3	32,1	34,3
	Total	10,0	28,1	31,1	30,8

Font: Elaboració pròpia a partir de l'ECV (2006)

L'elevada qualificació formativa repercuteix en l'ocupació de les millors posicions dins el mercat laboral, si les comparem amb les que ocupen els joves de la majoria dels altres grups socials juvenils: 8 de cada 10 joves (82,6%) estaven ocupats en el moment de l'entrevista, gairebé tots a temps complet. Aquesta vinculació laboral presenta alguna diferència per sexes:

- a) En els homes la vinculació laboral és absoluta, plena i estable. D'una banda, el 92,8% dels nois del grup està ocupat, el percentatge d'ocupació masculina més

alt del conjunt de grups socials juvenils. D'una altra banda, pràcticament la seva totalitat (97,1%) treballa a temps complet (només superat pel grup V, tot i que aquest té una taxa d'ocupació laboral molt més baixa). I, per últim, tres de cada quatre homes (75,1%) té un contracte indefinit, un grau de generalització de l'estabilitat que no assoleix cap altre grup.

- b) Entre les noies, tot i que la posició dins el mercat de treball és bona (sobretot respecte a les noies de la resta de grups), aquesta segueix sent, a igual nivell formatiu que els nois, inferior a la masculina. Aquest fet es deu, especialment, a la desvinculació amb el mercat de treball de les dones del grup I en el moment de tenir fills. Tot i que el percentatge d'ocupades és relativament elevat (74,1%), aquest està molt lluny del comportament masculí, i es veu superat per la vinculació laboral femenina del grup VII. A més, pràcticament una de cada cinc noies ocupades (18,2%) ho feia a temps parcial.

Els joves no ocupats del grup I, en aquest cas a diferència del grup VII (on gairebé tots eren estudiants), són sobretot noies: aturades (la taxa d'atur és del 12,1%) o ocupades en feines de la llar (5,7% del total de joves del grup i una de cada deu noies). A mesura que augmenta l'edat dels joves analitzats augmenta també la vinculació laboral (més del 80% a partir dels 25 anys), la dedicació plena al treball (fins arribar al 90% d'ocupats a temps complet, entre el total d'ocupats, a partir dels 25 anys) i es redueix l'atur: d'una de les taxes d'atur més elevades entre els 16 i els 19 anys (43,3% del total de joves actius) a la segona més baixa entre els 30 i els 34 (7% del total de joves actius). En tots aquests casos, l'impacte de l'efecte edat és notable i només és inferior al que hem detectat en el grup de joves altament qualificats (el VII).

Taula 8.5. Distribució de la població segons tipus d'ocupació principal. Grup I

		Ocupat/da a temps complet	Ocupat/da a temps parcial	Aturat/da	Estudiant	Incapacitat/da	Feines de la llar	Altres
Grup I	Home	90,1	2,7	4,5	2,3	-	-	0,4
	Dona	60,6	13,5	10,2	2,6	-	10,4	2,8
	Total	73,9	8,7	7,7	2,4	-	5,7	1,7
Mitjana	Home	64,0	3,9	8,4	20,9	0,9	0,4	1,5
	Dona	41,8	12,0	11,9	23,4	0,7	7,1	3,1
	Total	53,2	7,8	10,1	22,1	0,8	3,7	2,3

Font: Elaboració pròpia a partir de l'ECV (2006)

La categoria professional també és un reflex del bon posicionament dins el mercat laboral dels joves del grup I. Si descomptem el grup VII, aquest és amb claredat el grup amb més joves concentrats en les categories professionals més qualificades: és el segon amb més joves ocupats en la categoria de professionals i propietaris i en la d'assalariats qualificats en tasques de gestió, i el segon amb menys joves ocupats en les dues categories professionals menys qualificades. A més, aquesta segona posició es manté entre els diferents paràmetres analitzats (com el sexe i l'edat). Al seu favor juguen factors com l'elevada qualificació i l'edat adulta dels seus joves.

Com en la resta de grups, el fet de ser dona i el de tenir una edat avançada són factors que augmenten les probabilitats de concentració en les categories més qualificades.

Taula 8.6. Distribució de la població ocupada segons categoria professional. Grup I

		Propietària / professional	Assalariada qualificada (gestió)	Assalariada qualificada (execució)	Assalariada no qualificada
Grup I	Home	17,3	22,1	39,3	21,4
	Dona	19,6	36,5	29,6	14,3
	Total	18,6	29,9	34,0	17,5
Mitjana	Home	10,7	17,5	41,9	30,0
	Dona	14,6	32,2	35,1	18,1
	Total	12,5	24,5	38,7	24,3

Font: Elaboració pròpia a partir de l'ECV (2006)

El grup I és el segon amb un major percentatge de joves subocupats (el 74,1% dels assalariats que ja no estudien) i també el segon amb una major intensitat de la subocupació (2,9 anys de mitjana, que ascendeix a 4,5 anys si). Per sobre només hi té el grup VII, el de major nivell formatiu, fet que corrobora la relació entre un elevat nivell formatiu i unes elevades probabilitats de patir subocupació en els primers anys d'inserció laboral (un període que, com demostren les dades, es pot allargar fins la desena d'anys d'antiguitat). En aquest sentit, l'elevat nivell formatiu explica que molts joves, tot i la seva avançada edat, encara desenvolupin feines que requereixen una menor formació de la que ells posseeixen.

Com en la majoria de grups socials juvenils, les dones (que tenen un nivell de formació superior al dels homes) estan més subocupades en els seus llocs de treball: el 79,2% d'aquestes patia subocupació (67,8% en els homes) i la mitjana d'anys de subocupació era de 3,4 anys (2,5 anys en els nois).

Taula 8.7. Percentatge de població subocupada (només assalariats/des que no estudien) i mitjana d'anys de subocupació. Grup I

		Percentatge de població subocupada	Mitjana d'anys de subocupació (total)	Mitjana d'anys de subocupació (només població subocupada)
Grup I	Home	67,8	2,5	4,3
	Dona	79,2	3,4	4,6
	Total	74,1	2,9	4,5
Mitjana	Home	62,5	2,3	4,4
	Dona	72,4	2,9	4,4
	Total	67,2	2,6	4,4

Font: Elaboració pròpia a partir de l'ECV (2006)

8.2.3 Pobresa i privació

L'elevada formació i la qualitat de la vinculació amb el mercat de treball asseguren un bon nivell de vida entre els joves del grup I.

El 18,1% dels joves viuen en llars que arriben a final de mes amb molta o bastanta facilitat, percentatge que augmenta fins el 54,8% si hi afegim les llars que responen que arriben a final de mes amb certa facilitat. Aquests percentatges converteixen el grup I en el més benestant, dins la subjectivitat, dels grups amb joves emancipats.

Per contra, el percentatge de llars que presenten dificultats per arribar a final de mes (43,2%) decreix a mesura que augmenta la gravetat de la situació i només un 2% hi arriben amb molta dificultat, el més baix del conjunt dels grups juvenils.

Aquesta subjectivitat representa una racionalització dels condicionaments monetaris objectius. En el grup I, la distribució de la població en trams de renda és ascendent: a cada tram de renda més elevat hi ha una major concentració de població. Ara bé, aquesta tendència no és lineal (com sí que ho és la mitjana) sinó exponencial. El grup I gaudeix d'una elevada concentració de joves en el tram de renda més elevat (43%), equivalent a uns ingressos superiors a 17.107 euros l'any per unitat de consum (en el cas de ser una parella sense fills això representa que la llar ingressa, com a mínim, 25.660 euros l'any). És la concentració més alta juntament amb la del grup VII i 18,2 punts superior a la mitjana. En canvi, els trams de renda més baixos estan pràcticament despoblats i es situen entre 7 i 8 punts per sota de la mitjana.

Aquesta distribució de rendes es tradueix en una forta llunyania respecte a la pobresa. De fet, el grup I és aquell on la pobresa estàndard (la que utilitza com a llindar el 60% de la renda mediana equivalent) afecta a una menor proporció de joves del grup: només

el 7,1% la pateixen, menys de la meitat de l'afectació mitjana dels grups socials juvenils (15,3%). La incidència de la pobresa greu i extrema és, igualment, molt inferior a la mitjana, tot i que en aquests casos es veu superada pel grup VII (gràcies a l'impacte de les prestacions socials).

Davant aquestes dades, ens formulem la següent pregunta: si bé en la majoria de paràmetres que hem estudiat –especialment en els formatius, laborals i de distribució de la renda- els resultats del grup I donaven a entendre que aquest es trobava en una posició lleugerament menys acomodada que el grup VII, com és que, pel que fa a la incidència de la pobresa, el grup I és el que més garanties posseeix?

Una explicació podria referir-se a l'edat: els joves del grup VII són els de major edat. Així, si acceptem la hipòtesi que a mesura que avança l'edat dels joves tendeix a millorar la seva formació i la seva posició al mercat laboral, seria lògic entendre que els joves de major edat fossin, precisament, els més protegits davant la pobresa. Ara bé, aquesta explicació es pot rebatre fàcilment si tenim en compte que el grup VII, amb 4 anys menys de mitjana, té un major nivell formatiu i una millor posició dins el mercat laboral. Al nostre entendre, el principal factor que explica la seguretat del grup I davant la pobresa és la tipologia de la llar. Com s'ha comentat, el grup I està format en la pràctica totalitat per joves emancipats que viuen en parella, ja sigui amb fills (37%) o sense (43%). Especialment en el segon cas, es tracta de llars molt protegides davant la pobresa ja que gairebé tots els membres treballen. Això dona a la llar una doble via de protecció: a) la doble entrada d'ingressos provinents d'un mercat de treball relativament qualificat, i b) la poca presència de membres a la llar (i, per tant, d'unitats de consum) que es reparteixen aquests ingressos.

En el grup VII, en canvi, els joves viuen a la llar d'origen i tot i que presenten majors credencials educatives i una millor posició en el mercat laboral, és més habitual que el volum d'ingressos sigui variable (en funció del nombre de membres de la llar que treballen) i que aquests s'hagin de repartir entre més membres de la llar.

D'aquesta manera, tot i que els joves del grup I tinguin a la seva mà menys eines per fer front a la pobresa, respecte als joves del grup VII, la generalització de la tipologia de llar més segura (una parella que treballa) els permet reduir-ne al màxim el risc. Tot i això, cal tenir en compte dos aspectes: a) d'una banda, és probable que en el moment que els joves que actualment formen el grup VII s'emancipin (i previsiblement ho facin mitjançant aquesta tipologia de llar: una parella on els dos membres treballen), el seu risc de pobresa sigui encara inferior al que presenten actualment els joves del grup I, i b)

en el càlcul de la pobresa no s'han imputat les despeses relatives a la llar (hipoteca, lloguer, etc.), a les quals els joves del grup I hi han de fer front en solitari (tot i que puguin rebre ajudes externes, aquestes són difícilment computables), mentre que els joves del grup VII se'n poden mantenir, molt possiblement, al marge (ja que la propietat està més generalitzada i, en molts casos, l'habitatge ja està completament pagat).

D'altra banda, cal que ens aturem en un aspecte important com és el baix impacte que exerceixen les prestacions socials en la reducció del risc a la pobresa en el grup I. Aquesta és una tònica que ja hem detectat en els altres grups amb joves emancipats (V i VI) i que posa de manifest que la permanència a la llar d'origen augmenta la probabilitat del jove de veure's afavorit per l'impacte de les prestacions socials en la reducció de la pobresa. De fet, si calculem la incidència de la pobresa abans de comptabilitzar les prestacions socials que reben les llars, descobrim que el grup I és, de llarg, el més distanciat de la pobresa: en qualsevol dels tres tipus de pobresa, el percentatge de joves del grup I que n'estan afectats és menys de la meitat del que presenta el següent grup més afavorit, el VII.

L'impacte de les prestacions, com diem, és molt baix: a) la pobresa estàndard només es redueix en un 28,3% (afecta al 9,9% de joves abans de comptabilitzar les prestacions i al 7,1% de joves una vegada aquestes ajudes s'han tingut en compte), una reducció inferior en 13 punts a la mitjana. Tot i que la reducció és molt lleugera, el grup I segueix mantenint, en aquest indicador, la incidència més baixa de pobresa; b) la pobresa greu només es redueix un 28,2% (passa del 3,9% al 2,8% dels joves del grup), una reducció que es situa en la meitat de la mitjana. Aquesta reducció tan baixa fa que el grup I perdi, una vegada comptabilitzades les prestacions socials, la condició de grup més allunyat de la pobresa greu, en favor del grup VII, i c) la pobresa extrema només es redueix un 39,3% (del 3,1% al 2,8%), gairebé 30 punts inferior a la mitjana i, de la mateixa manera que en la pobresa greu, el grup I deixa de ser el menys afectat per la pobresa extrema, altra vegada en favor del grup VII.

Taula 8.8. Taxes de pobresa segons diferents llindars de pobresa (60%, 40% i 25% de la renda mediana) i segons la recepció de prestacions socials. Grup I

	Pobresa estàndard	Pobresa estàndard sense prestacions	Pobresa greu	Pobresa greu sense prestacions	Pobresa extrema	Pobresa extrema sense prestacions
Grup I	7,1	9,9	2,8	3,9	1,7	2,8
Mitjana	15,6	26,7	6,6	15,1	3	9,4

Font: Elaboració pròpia a partir de l'ECV (2006)

Com era d'esperar, sigui quin sigui el perfil de jove d'aquest grup el risc de patir pobresa és extremadament inferior a la mitjana. Tot i que la major o menor afectació de la pobresa segueix un comportament previsible (una menor edat, un baix nivell formatiu, la desvinculació del mercat laboral del jove o dels membres de la llar i una baixa categoria professional augmenten el risc a patir pobresa) aquesta sempre es mou en uns percentatges molt baixos. De fet, els únics perfils amb un risc a la pobresa moderat són els que gairebé no estan representats en aquest grup. En la resta, els perfils majoritaris, el risc a la pobresa és marginal i en cap cas s'acosta al 10% dels joves.

A més, dels 28 perfils de jove que hem introduït, en 11 el grup I gaudeix del menor risc a la pobresa, destacant especialment que és el grup amb una taxa de pobresa més baixa entre els homes, entre els joves de totes les nacionalitats i entre els joves amb estudis secundaris post-obligatoris i amb estudis universitaris.

Taula 8.9. Taxes de pobresa segons diferents perfils. Grup I

Variable	Perfil	Grup I	Mitjana
Sexe	Home	6,2	14,2
	Dona	7,9	16,5
Franja d'edat	16 a 19	17,9	25,4
	20 a 24	12,5	16,7
	25 a 29	6,5	11,9
	30 a 34	6,8	12,1
Nacionalitat	Espanyola	6,7	14,6
	Unió Europea	4,6	10,6
	Europa	8,8	12,9
	Món	13,8	26,8
Nivell d'instrucció	Primària	15,3	27,6
	Secundària obligatòria	12,8	21,3
	Secundària post.	5,9	11,8
	Universitària	3,9	8,1
Tipus d'ocupació	Temps complet	5,1	8,2
	Temps parcial	6,5	13,2
	Aturat	12,7	25,5
	Estudiant	13,1	22,1
	Incapacitat	,	30,5
Categoria professional	Feines llar	18,7	34,6
	Propietària o professional	2,6	5,3
	Assalariada qualificada (gestió)	3,1	5,7
	Assalariada qualificada (execució)	9,2	14,4
Activitat dins la llar	No qualificada	11,3	16,2
	Tots inactius	27,2	48,6
	Tots els actius ocupats	6,4	12,7
	Ocupats i aturats	12,8	19,3
	Tots els actius aturats	10,5	46,9

Font: Elaboració pròpia a partir de l'ECV (2006)

L'estudi de la incidència de la pobresa permet determinar quina població és pobra i quina no, però no ens aporta informació respecte a la intensitat de la pobresa (tot i que es pot arribar a deduir a partir de l'estudi de la pobresa greu i l'extrema). L'anàlisi de la intensitat de la pobresa entre els joves del grup I manté el fil argumental que ja hem detectat en la incidència.

Així, el grup I té una baixa intensitat de pobresa. Concretament, la bretxa de pobresa es situa en el 31,5% del llindar (la mitjana és del 33,6%), i només els grups V i VII pateixen una intensitat menor. Ara bé, hem detectat que, també en aquesta dimensió, l'efecte de les ajudes per protecció social és molt limitat: aquestes ajudes només permeten reduir en un 10,8% la intensitat de la pobresa al grup I (d'una intensitat del 34,3% abans de comptabilitzar les ajudes a una del 31,5% una vegada comptabilitzades). És l'impacte més baix de tots els grups socials, que fa que el grup I perdi la primera posició que tenia (menor intensitat de pobresa) abans de comptabilitzar les ajudes per protecció social.

A més de ser els menys afectats per la pobresa, els joves del grup I també són els menys afectats per la privació. Més de 8 de cada 10 joves del grup (84,1%) no estan afectats per privacions de caràcter greu. Entre el baix volum de joves afectats per la privació, a més, la pobresa hi és gairebé indetectable: només l'1,4% del total de joves pateixen a la vegada pobresa i privació, el percentatge més baix del conjunt de grups socials juvenils. De fet, el grup I és aquell on el fet de ser pobre implica menys possibilitats de patir pobresa: només un de cada cinc joves en situació de pobresa (19,8%) pateixen, també, privació.

Taula 8.10. Distribució de la població segons relació amb la pobresa i la privació greu. Grup I

		Només pobresa	Només privacions greus	Pobresa i privacions greus	Ni pobresa ni privacions greus
Grup I	Home	5,5	15,2	0,7	78,6
	Dona	5,9	13,9	2,0	78,3
	Total	5,7	14,5	1,4	78,4
Mitjana	Home	5,4	32	9	53,6
	Dona	6,5	30,3	10	53,2
	Total	5,9	31,2	9,5	53,4

Font: Elaboració pròpia a partir de l'ECV (2006)

Aquesta inexistència de privació és generalitzada: en els 18 indicadors de privació multidimensional el grup I pateix una afectació molt inferior a la mitjana, convertint-se

en l'únic grup, juntament amb el d'adolescents rurals, on es dona aquesta circumstància. A més, en 7 d'aquests indicadors, el grup I és el que pateix una afectació menor, especialment en l'àmbit del consum i en el de l'entorn de la llar, fet que indica que els joves poden mantenir un nivell de vida elevat després d'haver-se emancipat i que ho han fet en uns barris relativament benestants.

Taula 8.11. Percentatge d'individus afectats per diferents indicadors de privació. Grup I

Indicador de privació	Grup I	Mitjana
La llar ha patit retards en el pagament del lloguer o hipoteca	2,9	6,6
La llar ha patit retards en el pagament de factures (llum, aigua, gas, etc.)	2,5	4,3
La llar ha patit retards en el pagament de compres	3,8	8,7
No poden marxar de vacances almenys una setmana a l'any	14,7	36,5
No poden comprar carn o peix almenys cada dos dies	0,8	3,2
No poden disposar de telèfon	0,0	0,4
No poden disposar d'ordinador	7,8	11,3
No poden disposar de rentadora	0,0	0,3
No poden disposar de vehicle propi	3,0	5,4
Les despeses de l'habitatge suposen una càrrega pesada	32,6	48,2
Les compres suposen una càrrega pesada	41,7	54,2
Hi ha llum natural insuficient en almenys una habitació	8,9	11,3
Presència de soroll exterior	23,4	28,2
Presència de contaminació exterior	11,4	17,1
Presència de delinqüència exterior	11,6	19,6
Hi ha goteres, humitat o podridura	15,1	17,6
No es pot mantenir una temperatura confortable a l'hivern	2,6	8,3
La llar no disposa de bany propi	0,3	0,3

Font: Elaboració pròpia a partir de l'ECV (2006)

La baixa incidència de la privació es corrobora en detallar l'anàlisi pels diferents perfils de joves del grup I. En els 30 perfils de joves que hem analitzat els percentatges de privació eren inferiors a la mitjana. A més, en 20 el grup I era el que patia una menor afectació de la privació. Aquests joves són els que es veuen menys afectats per la privació sigui quin sigui el seu sexe, la seva nacionalitat o si són pobres o no. A més, en la resta de variables també acumulen la major part de les taxes més baixes de privació.

**Taula 8.12. Percentatge de població afectada per privacions greus, segons perfils.
 Grup I**

Variable	Perfil	Grup I	Mitjana
Sexe	Home	15,9	40,9
	Dona	15,8	40,2
Grups d'edat	16 a 19	3,7	44,9
	20 a 24	21,2	43,9
	25 a 29	14,3	42
	30 a 34	16,3	34,8
Nacionalitat	Espanyola	15,2	39,2
	Unió Europea	12,7	45,3
	Europa	13,2	45
	Món	23,9	63,7
Nivell d'instrucció	Primària	27,7	59,7
	Secundària obligatòria	12,9	47,5
	Secundària post.	20,2	38,7
	Universitària	11,8	28,4
Tipus ocupació	Temps complet	14,8	36,8
	Temps parcial	11,7	42,8
	Aturat	24,3	56,9
	Estudiant	13,5	36,8
	Incapacitat	-	47,9
	Feines llar	19,8	52,8
Categoria professional	Propietària professional ^o	11,6	22,6
	Assalariada qualificada (gestió)	13,6	30,5
	Assalariada qualificada (execució)	19,7	45,5
	No qualificada	15,1	49,2
Activitat llar	Tots inactius	33,7	55,5
	Tots els actius ocupats	14,4	36,4
	Ocupats i aturats	24,1	53,5
	Tots els actius aturats	45,9	81,3
Pobresa	No pobresa	15,6	36,9
	Si pobresa	19,8	61,6

Font: Elaboració pròpia a partir de l'ECV (2006)

8.2.4 Vincle social i relacional

La darrera dimensió que analitzem pels joves del grup I és el vincle social i relacional, que hem mesurat a partir de tres variables: assistència a activitats de caràcter cultural, reunions i contacte amb familiars i amics, i participació en organitzacions de divers tipus.

Com hem detectat en la resta de grups socials juvenils, el grau de relació amb l'entorn del grup I està, en gran mesura, relacionat amb les característiques demogràfiques i socials dels joves. En aquests joves adults coincideixen dos factors que presenten

tendències contraposades: d'una banda, l'edat avançada i l'emancipació d'aquests joves en dificulten en major mesura el contacte amb l'entorn, per l'assumpció de responsabilitats familiars. D'una altra banda, aquests joves gaudeixen d'una posició econòmica acomodada, que acostuma a estar lligada a un major dinamisme respecte a l'entorn social. La conjunció d'aquests dos elements contraposats implica uns vincles socials relativament alts, però inferiors als que tenen altres joves acomodats i de menor edat.

En primer lloc, l'assistència a activitats entre els joves del grup I és baixa: l'assistència al cinema, a activitats de caràcter cultural (teatre, concerts, òpera, etc.) com a activitats esportives es fa amb menor periodicitat que la mitjana i només està per sobre de la dels grups V i VII, definits per una edat avançada, l'emancipació i una situació social desfavorable. En aquesta variable, doncs, s'imposa l'efecte edat i la situació d'emancipació representa un obstacle per als joves, mentre que el dinamisme associat al major nivell de vida només serveix per tenir una assistència superior a la dels joves adults desfavorits.

Només la visita d'indrets d'interès cultural és superior a la mitjana, i està lligada a les majors possibilitats econòmiques (només els joves dels altres dos grups benestants, el VII i el IV, hi presenten un nivell d'assistència superior, els quals a més gaudeixen del benefici de no estar emancipats).

A excepció de les activitats esportives, que tenen una major acceptació entre els nois, l'assistència a activitats mostra un fort equilibri entre sexes i una lleugera disminució a mesura que augmenta l'edat (i, per tant, se suposa que augmenten les responsabilitats familiars). L'excepció la trobem en les activitats esportives, clarament masculinitzades (el 24,1% dels homes afirma assistir-hi 4 o més vegades l'any, per un 9,8% de les noies) i estables en relació a l'edat.

El que sí que afecta l'assistència a activitats són els condicionaments socials dels joves. Les situacions de pobresa estan lligades a una reducció dràstica de la participació en activitats de caire cultural. En el grup I, el 52,2% dels joves en situació de pobresa afirmen no haver anat cap vegada al cinema en el darrer any, el 75,4% no han assistit a actes culturals, el 62,9% no han visitat indrets d'interès cultural i el 77,7% no han assistit a activitats esportives (entre la població no pobra aquests percentatges de reclusió són molt menors: 25,1%, 49,4%, 39,8% i 64,5%, respectivament).

Taula 8.13. Percentatge de joves que assisteixen de manera regular (4 o més vegades a l'any) a diverses activitats. Grup I

	Tipus d'activitat	Grup I	Mitjana
Assistència al cinema	Home	41,9	50,5
	Dona	40,6	50,1
	Total	41,2	50,3
Assistència al teatre, concerts, òpera...	Home	16,0	18,7
	Dona	17,7	20,3
	Total	16,9	19,5
Visites a llocs d'interès cultural	Home	26,3	20,3
	Dona	25,3	22,9
	Total	25,7	21,6
Assistència a actes esportius	Home	24,0	29,5
	Dona	9,8	11,8
	Total	16,2	20,9

Font: Elaboració pròpia a partir de l'ECV (2006)

Si l'assistència a activitats és de les més baixes dels grups socials juvenils, el vincle amb familiars i amics entre els joves del grup I és, globalment, un dels més forts: pràcticament tots els joves del grup es reuneixen i contacten de forma habitual amb familiars i amics.

Taula 8.14. Percentatge de joves que es reuneixen i contacten de forma regular o sovint amb familiars i amics. Grup I

	Tipus d'activitat	Grup I	Mitjana
Reunió amb familiars (de fora de la llar)	Home	92,5	83,5
	Dona	93,2	86,7
	Total	92,9	85,0
Reunió amb amics	Home	97,6	96,8
	Dona	96,7	95,1
	Total	97,1	96,0
Contacte amb familiars (de fora de la llar)	Home	94,9	84,8
	Dona	98,3	91,2
	Total	96,8	87,9
Contacte amb amics	Home	96,1	94,1
	Dona	95,9	94,4
	Total	96,0	94,2

Font: Elaboració pròpia a partir de l'ECV (2006)

En aquest sentit, el grup I lidera els percentatges de relacions amb els familiars. Aquesta circumstància es veu afavorida pel fet que els joves d'aquest grup estan emancipats i, per tant, fora de la seva nova llar hi tenen familiars molt directes (pares i mares, germans, sogres, etc.). Tant els homes com les dones presenten un fort vincle amb familiars i amics. Dins d'aquesta elevada relació amb família i amistats, les dones tendeixen a mantenir un major vincle que els homes en la dimensió familiar, i els homes

el tenen pel que fa a les amistats. Pel que fa a l'edat, a mesura que aquesta avança es veu un lleuger deteriorament del vincle amb les amistats, perdent-se amb força el caràcter diari d'aquest. En canvi, el vincle familiar segueix fort, amb independència de l'edat dels joves. També la pobresa es mostra, en aquest cas, desvinculada dels vincles familiars i d'amistats.

El darrer indicador que utilitzem per abordar la dimensió del vincle social i relacional és el de la participació en organitzacions. Com en les relacions amb familiars i amics, la participació en organitzacions és molt habitual entre els joves del grup I: en tots els tipus d'organitzacions, a excepció de les dedicades a l'oci (característiques de joves de baixa edat), la participació d'aquests és superior a la mitjana. En aquest sentit, només el grup VII, caracteritzat també per una posició social acomodada, té un major dinamisme participatiu. A excepció de les organitzacions dedicades a l'oci (on els homes hi participen en molta major mesura que les dones, i on aquesta participació disminueix a mesura que avança l'edat), la resta d'indicadors presenten un comportament equilibrat per raó de gènere i d'edat. Per últim, tot i que a nivell general els joves que no pateixen pobresa tenen un component més participatiu, aquesta diferència es concentra sobretot en uns tipus d'organitzacions concretes (com les polítiques o les d'oci), mentre que en altres (com les de voluntariat o les religioses) la participació dels joves en situació de pobresa és lleugerament superior.

Taula 8.15. Percentatge de joves que participen en organitzacions de diversos tipus. Grup I

	Tipus d'activitat	Grup I	Mitjana
Voluntariat	Home	3,2	3
	Dona	6,5	5,3
	Total	5,0	4,1
Política	Home	5,1	2,8
	Dona	4,7	2,4
	Total	4,9	2,6
Professional	Home	6,8	3,7
	Dona	6,5	3,7
	Total	6,6	3,7
Religiosa	Home	6,5	6,4
	Dona	9,3	9,1
	Total	8,0	7,7
Oci	Home	23,9	25,7
	Dona	12,5	13,3
	Total	17,6	19,6
Humanitària	Home	7,3	6,2
	Dona	8,6	8,1
	Total	8,0	7,1

Font: Elaboració pròpia a partir de l'ECV (2006)

8.3 Grup II (intermedi): Adolescents rurals. Pobresa integrada en un context de rendes baixes i manca d'oportunitats

El grup II és el segon més poblat dels set grups socials juvenils: hi pertanyen pràcticament 2 milions d'individus (1.936.139), el 15,7% d'individus de 16 a 34 anys. Està format per joves adolescents, majoritàriament nois, que viuen en entorns rurals i zones poc urbanitzades de les Comunitats Autònomes amb una menor renda per càpita, majoritàriament del sud de l'Estat (per exemple, un de cada tres joves d'aquest grup és andalús). La capacitació individual dels joves es situa en un punt mig, lluny dels elevats capital formatiu i qualificació professional dels joves dels grups més acomodats però també a molta distància de les limitacions que afecten als joves dels grups més vulnerables. Les taxes de pobresa lleugerament superiors a la mitjana d'aquest grup (un 17,3% dels joves viuen en situació de pobresa, dos punts per sobre de la mitjana dels grups socials juvenils) es deuen més al fet de viure en un entorn de rendes baixes generalitzades que a l'acumulació de factors de vulnerabilitat social. En aquest sentit, la pobresa que afecta a aquests adolescents rurals no implica un augment de la vulnerabilitat social més enllà del fet de tenir un nivell de vida baix, ja que el grup I és el menys afectat per la privació multidimensional i dels que presenta un major grau de sociabilitat oberta amb l'entorn.

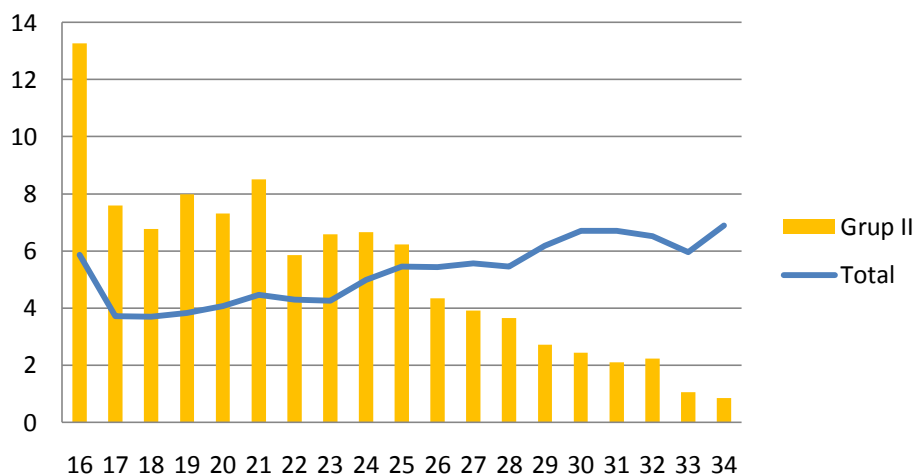
Per tot això, podem definir el tipus de pobresa que afecta els joves del grup II com una pobresa integrada: afecta a un volum considerable de població però no hi detectem un risc d'estigmatització social ni de deteriorament de les relacions socials. Els lligams familiars i d'amistat són forts i el contacte amb l'entorn no es veu ressentit per les limitacions econòmiques de les famílies. Tot i que en aquest cas la majoria de joves encara estudien, dins l'àmbit del treball hi ha un important pes de l'economia de caràcter informal lligada a la família: un de cada deu joves en situació de pobresa i ocupats treballava en la categoria d'ajudes familiars, la qual cosa ens acosta a la idea de la força de la solidaritat familiar en aquests tipus de llars (cap altre grup presenta, ni de bon tros, una importància d'aquest calibre en aquest indicador). Aquesta tipologia de pobresa està arrelada a les zones de desenvolupament econòmic dèbil (com és el cas de les Comunitats Autònomes d'aquests joves) i ve a representar, a grans trets, la tipologia de pobresa característica dels països del sud d'Europa, aplicada en aquest cas als joves.

8.3.1 Perfil demogràfic

El grup II és, just per darrere del grup III, el que té un major pes de població masculina: el 56,1% dels joves són homes, 4,5 punts per sobre de la mitjana.

La mitjana d'edat dels joves del grup II es situa en els 22,1 anys, la més baixa de tots els grups juvenils juntament amb la del grup IV. El 70,5% dels individus tenen menys de 25 anys (35,6% de 16 a 19 i 34,9% de 20 a 24), un factor que ajuda a entendre bona part de la resta de característiques del grup com la convivència a la llar d'origen, la solteria i la poca vinculació amb el mercat de treball. Les noies tenen una edat mitjana lleugerament inferior a la dels nois (21,7 anys i 22,3 anys, respectivament), una circumstància habitual en el conjunt de grups socials juvenils i que ens mostra que, a menor edat, comparteixen unes condicions de vida i uns ritmes de transició similars a les dels seus companys masculins.

Figura 8.3. Distribució de la població per edats. Grup II

Font: Elaboració pròpia a partir de l'ECV (2006)

El grup II està definit per la solteria dels seus membres: el 99,3% dels joves del grup estan solters, mentre que el 0,7% residual es reparteix entre noies casades i nois separats. Aquest estat civil i la baixa edat dels adolescents són els elements que expliquen que la totalitat de joves del grup visqui a la llar d'origen, una circumstància que es reproduïx en els altres grups que comparteixen els mateixos condicionants demogràfics.

Gairebé tots els adolescents rurals d'aquest grup II (96,8%) habiten en tres tipus de llars, amb un pes força repartit entre elles¹⁰⁴:

- a) Altres llars sense nens. En aquest tipus de llar hi viuen el 34,7% dels joves del grup II, i aquests tenen més de 25 anys o en tenen entre 16 i 25 i treballen. Tot i ser la llar més generalitzada, està força lluny dels valors mitjans del conjunt de joves no emancipats (42,5%). Es tracta d'una tipologia de llar molt vinculada a l'edat avançada (6 de cada 10 joves del grup II que viuen en aquest tipus de llars tenen entre 25 i 34 anys) i amb la masculinitat (el 64,3% són nois), dos factors que estan relacionats en la majoria de grups socials juvenils. Aquesta edat avançada facilita la vinculació amb el mercat laboral: pràcticament 3 de cada 4 joves estan ocupats i només un 11% estudia. Aquesta vinculació laboral facilita l'entrada d'ingressos a la llar, permet que la solidaritat familiar s'exerceixi tant de pares a fills com de fills a pares i fa que aquestes tipologies de llar siguin les més protegides del grup I davant la pobresa (només un 10,7% d'aquestes llars eren pobres).
- b) Amb un pes demogràfic només lleugerament inferior hi ha les llars formades per dos adults amb nens, que agrupen el 31,5% de joves del grup II (força per sobre de la mitjana dels joves no emancipats). Són llars on els joves, majoritàriament noies, tenen una menor edat (el 98,1%, menys de 25 anys) i una nul·la vinculació amb el mercat laboral (només el 0,5% treballa). Aquest darrer factor fa que la taxa de pobresa augmenti fins el 22,3%, convertint-se en la tipologia de llar associada a un major risc dins el grup de joves rurals.
- c) Altres llars amb nens. El percentatge de joves del grup que viuen en aquest tipus de llars es situa en el 30,5%, similar a la mitjana juvenil. A diferència de les dues categories anteriors, que estaven clarament definides (les primeres per l'edat avançada, la masculinitat i la vinculació amb el mercat laboral, i les segones per la baixa edat, la feminització i la vinculació amb el sistema formatiu) en aquesta tipologia de llar el sexe, l'edat, l'ocupació i la pobresa són molt similars a la mitjana del grup. Són les llars més poblades, amb 4,7 membres de mitjana, la qual cosa s'explica per la convivència de diferents generacions dins de la llar. També presenten un risc de pobresa elevat, del 19,2%,

¹⁰⁴ Les comparacions es fan en relació exclusivament als joves no emancipats.

**Taula 8.17. Distribució de la població segons tipologia de llar (només no emancipats).
 Grup II**

		Dos adults	Altres llars sense nens	Monoparental	Dos adults amb nens	Altres llars amb nens
Grup II	Home	2,4	39,8	1,0	27,4	29,4
	Dona	1,7	28,3	1,3	36,8	31,9
	Total	2,1	34,8	1,1	31,5	30,5
Mitjana	Home	3,9	44,9	1,7	22,3	27,2
	Dona	2,7	39,6	2,2	26,9	28,5
	Total	3,4	42,5	1,9	24,4	27,8

Font: Elaboració pròpia a partir de l'ECV (2006)

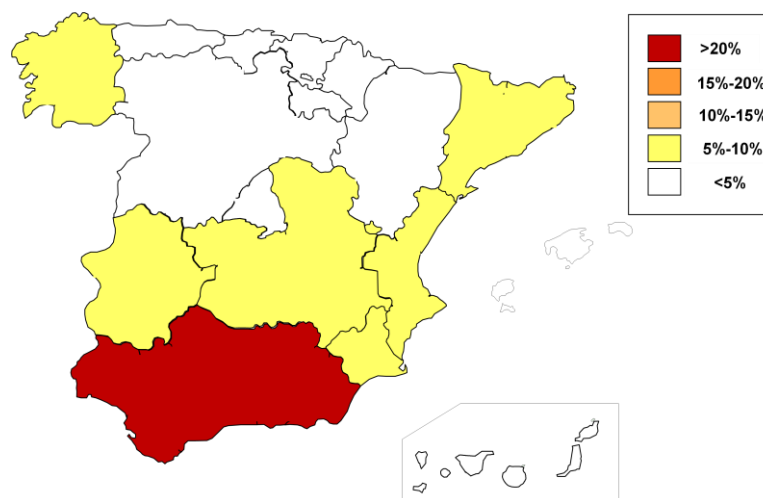
El grup II també està definit per la nacionalitat espanyola dels seus membres: el 99,8% dels joves tenen aquesta nacionalitat, i un 98,4% han nascut a l'Estat espanyol.

Ara bé, els trets demogràfics que defineixen en major mesura els adolescents rurals de la resta de joves són de caràcter urbanístic i geogràfic. En primer lloc, el 51,1% dels joves habiten en zones poc urbanitzades, un percentatge que duplica la mitjana juvenil i és clarament el més elevat en comparació a la resta de grups, i un 37% viu en zones mitjanament poblades. Ens podem imaginar el caràcter rural en detectar que més de la meitat de joves del grup viuen en llars unifamiliars, ja siguin independents (30,6%) o adossades (26,2%), els percentatges més alts del conjunt de grups socials juvenils, i només un de cada quatre (26,5%) viu en un pis situat en un bloc de més de 10 habitatges (el percentatge més baix de tots els grups). Així, l'11,9% dels joves que viuen en zones altament urbanitzades estan molt lluny del 52,4% de la mitjana. En segon lloc, bona part dels joves del grup viuen en Comunitats Autònomes amb un desenvolupament econòmic dèbil i ubicades majoritàriament al sud de l'Estat: el 46,6% dels joves del grup II viuen en Comunitats amb una renda per càpita inferior a 80 (Estat = 100), una concentració vint punts per sobre de la mitjana.

D'altra banda, el grup II és aquell on una Comunitat Autònoma concentra un major percentatge de joves: un de cada tres individus del grup (32,3%) viuen a Andalusia. Les següents, a molta distància, també tenen, en relació al conjunt de l'Estat, un major component rural: Castella la Manxa (9,2% del total) i Galícia (7,8%), totes elles amb un major pes demogràfic del que pertocaria proporcionalment. Castella i Lleó, Extremadura i Múrcia, tot i tenir un menor pes, també agrupen un volum de joves molt més important del que pertocaria en una distribució proporcional. En canvi, altres territoris altament poblats com Catalunya i la Comunitat de Madrid (la primera ocupa

sempre una de les dues primeres posicions i la segona una de les quatre primeres) cauen, en aquest grup, a la sisena i dotzena posició per pes demogràfic, respectivament.

Figura 8.4. Distribució de la població segons Comunitat Autònoma on resideix. Grup II

Taula 8.18. Distribució de la població segons Comunitat Autònoma on es resideix. Grup II

Comunitat Autònoma	Grup I	Mitjana
Andalusia	32,3	18,9
Castella la Manxa	9,2	4,2
Galícia	7,8	5,9
Comunitat Valenciana	7,5	11,0
Castella Lleó	7,5	5,2
Catalunya	7,0	15,7
Regió de Múrcia	6,0	3,4
Extremadura	5,0	2,4
País Basc	3,0	4,2
Principat d'Astúries	2,9	2,2
Altres	11,8	26,9

Font: Elaboració pròpia a partir de l'ECV (2006)

8.3.2 Formació i mercat de treball

Els joves del grup II s'han escolaritzat plenament en la recent Educació Secundària Obligatòria, juntament amb els joves del grup III i els del grup IV. A diferència dels primers, els joves del grup II han romàs en el sistema formatiu en els anys d'expansió del mercat laboral (des de la segona meitat de la dècada dels 90 i durant els primers

anys de segle) i, a diferència dels segons, aquesta elecció s'ha degut possiblement a una estratègia davant les menors expectatives laborals que ofereix l'entorn en el qual viuen: l'augment de la formació esdevé, per a aquests joves d'entorns rurals, un mecanisme de defensa davant el menor dinamisme econòmic del mercat laboral proper i davant les majors dificultats d'introduir-se en el món del treball.

Ara bé, la foto fixa que es pot fer del nivell formatiu dels joves no és definitiva, degut a que aquests tenen una edat molt baixa i pràcticament la meitat encara tenen en els estudis la seva ocupació principal. Fins i tot aquells que actualment han deixat d'estudiar tindran temps per tornar-se a enganxar al sistema formatiu més endavant. Per tant, tot i que a primer cop d'ull podríem situar aquest col·lectiu de joves adolescents rurals en uns nivells formatius mitjans, cal preveure que la tendència futura es dirigeix cap a un nivell de formació relativament qualificat.

Gairebé un de cada deu joves del grup (9%) té en els estudis primaris el seu màxim nivell formatiu, però un terç d'aquest encara estava estudiant i, per tant, al llarg dels propers anys una bona part d'aquests ja hauran engrossit el volum de joves amb estudis secundaris. De fet, els joves del grup II no troben gaires obstacles per a completar la secundària, ja sigui obligatòria o postobligatòria: 8 de cada 10 joves del grup ja han finalitzat satisfactòriament algun d'aquests dos nivells formatius. A més, al voltant de 4 de cada 10 joves amb la secundària obligatòria finalitzada i 6 de cada 10 joves amb la secundària post-obligatòria també continuen estudiant. D'aquesta manera, el baix percentatge de joves amb estudis universitaris finalitzats (10,9%) no és més que una dada provisional.

Taula 8.19. Distribució de la població segons el màxim nivell formatiu assolit.

		Grup II			
		Primària	Secundària Obligatòria	Secundària post-obligatòria	Universitària
Grup II	Home	11,7	43,4	37,9	7,1
	Dona	5,7	33,9	44,5	16,0
	Total	9,1	39,2	40,7	10,9
Mitjana	Home	11,6	30,8	30,1	27,5
	Dona	8,4	25,3	32,1	34,3
	Total	10,0	28,1	31,1	30,8

Font: Elaboració pròpia a partir de l'ECV (2006)

Entre el grup d'adolescents rurals és on hi ha un major desequilibri formatiu per raó de gènere, en favor de les noies (tot i la seva menor edat) i potenciat pel tipus d'ocupacions

d'aquests contextos rurals. Un 16% d'aquestes ja han completat estudis universitaris (7,1% els nois) i només un 5,7% tenien en la primària el seu màxim nivell educatiu (11,7% els nois). A més, tot apunta que en el futur aquesta desigualtat formativa s'incrementarà ja la proporció de noies que encara està estudiant també és superior (un 43,8% respecte a un 26,6% en els nois).

Tal i com succeeix amb l'anàlisi del nivell formatiu, les afirmacions que podem fer sobre la relació entre aquests adolescents rurals i el mercat laboral pateixen d'un elevat grau de provisionalitat, tot i que ja detectem algunes idees consistents.

Els adolescents rurals són els que pateixen un major decalatge entre la sortida del sistema educatiu (calculat mitjançant l'edat a la qual s'ha assolit el màxim nivell educatiu entre els joves que ja no estudien) i l'entrada regular al mercat de treball. Aquest decalatge és, de mitjana, d'1,4 anys (el màxim nivell formatiu s'assoleix als 17,2 anys i l'entrada al mercat laboral és als 18,6), i ve a confirmar la hipòtesi de les dificultats que troben els joves del grup per inserir-se en un mercat laboral dins un context de menor oferta d'oportunitats (les noies, tot i el seu major nivell formatiu, no es veuen afavorides en aquest indicador i triguen pràcticament el mateix que els nois -menys formats- en trobar una feina de caràcter regular).

En el moment de l'entrevista, només quatre de cada deu joves declarava que la seva ocupació principal era un treball remunerat (40,8%). Tot i que aquesta vinculació laboral és plena (de fet, és el grup I és aquell amb menor presència del treball a temps parcial) té marcat caràcter inestable: el 63,4% dels joves ocupats tenen un contracte temporal, la proporció més elevada de tots els grups socials juvenils juntament amb la del grup III. L'atur també impacta amb força entre aquests adolescents: el 9,7% estava desocupat (un 19,3% del total d'actius), uns valors que el situen entre els grups vulnerables (efecte precarietat) i el grup IV (efecte edat), però molt lluny dels grups acomodats.

Cal que ens aturem, ara, en una de les característiques principals del grup II pel que fa al mercat de treball: les desigualtats per raó de gènere.

Per començar, el percentatge de nois ocupats és pràcticament el doble que el de noies ocupades (51,2% i 27,4%, respectivament). Les adolescents rurals paeixen la taxa d'atur femení més elevada del conjunt de grups socials juvenils: una de cada tres actives estava desocupada (32,1%), dues vegades i mitja per sobre de la taxa d'atur masculina (12,3%). Entre les noies que han trobat feina la situació tampoc millora: tenen un major percentatge de contractes a temps parcial (el 16,1% de les ocupades, per un 5,1% dels

ocupats) i de contractes temporals (el 72,5% de les noies ocupades per un 57,3% dels nois ocupats). Aquesta vulnerabilitat laboral femenina en contextos rurals ens ajuda a entendre l'estratègia de les noies d'allargar la seva carrera formativa, generant entre aquests joves el major desequilibri formatiu entre nois i noies.

Per últim, hem detectat que l'atur, l'ocupació a temps parcial i la temporalitat, que ja eren superiors respecte als nois entre les noies de menor edat, ho són encara més entre les noies adultes.

Taula 8.20. Distribució de la població segons tipus d'ocupació principal. Grup II

		Ocupat/da a temps complet	Ocupat/da a temps parcial	Aturat/da	Estudiant	Incapacitat/da	Feines de la llar	Altres
Grup II	Home	48,6	2,6	7,2	40,3	0,0	0,0	1,3
	Dona	23,0	4,4	13,0	57,2	0,0	0,3	2,0
	Total	37,4	3,4	9,7	47,7	0,0	0,2	1,6
Mitjana	Home	64,0	3,9	8,4	20,9	0,9	0,4	1,5
	Dona	41,8	12,0	11,9	23,4	0,7	7,1	3,1
	Total	53,2	7,8	10,1	22,1	0,8	3,7	2,3

Font: Elaboració pròpia a partir de l'ECV (2006)

D'altra banda, la seva baixa edat, el caràcter inicial de la seva vinculació amb el mercat laboral i la menor existència d'oportunitats laborals qualificades en el seu entorn són factors que originen una molt baixa categoria professional entre els adolescents rurals ocupats.

La majoria de joves ocupats (53,7%) es concentren en la categoria d'assalariats qualificats en tasques d'execució, 15 punts per sobre de la mitjana (el grup I és el que té més joves ocupats en aquesta categoria professional). La següent categoria més poblada és la d'assalariats no qualificats (30,1% del total), també clarament per sobre de la mitjana (pràcticament 7 punts) i amb una abundant concentració de nois.

Les dues categories més qualificades són les menys poblades del conjunt de grups juvenils (sumades, tan sols agrupen el 16,2% dels joves ocupats del grup). En aquest sentit, les noies del grup II no poden convertir el seu capital formatiu en qualificació laboral degut al caràcter residual de les categories professionals més qualificades (tradicionalment femenines) en el seu entorn geogràfic. Aquesta distribució de les categories professionals i la limitació d'oportunitats que troben les noies està molt lligada als sectors d'activitat existents. Entre els adolescents rurals es dona el major

percentatge de treballadors en el sector primari (el 8,8% dels joves, més del doble de la mitjana) i en la construcció (23%, la mitjana és del 14,5%). Això implica un descens del pes del sector serveis que, tot i ser el més important dins el grup (el 50,5% dels joves ocupats del grup hi treballen), és en aquest perfil de joves on troba el seu mínim desenvolupament (la mitjana és del 63,3%). El sector industrial, per la seva part, presenta unes diferències mínimes entre els joves dels diferents grups. En aquest cas, agrupa un 17,7% dels adolescents rurals, un percentatge que tot i ser molt proper a la mitjana (18,6%) és el segon més baix del conjunt de grups.

Un altre aspecte a comentar és la inexistència d'un efecte edat pel que fa a la categoria professional: els joves ocupats de major edat posseeixen una categoria professional similar a la dels joves ocupats de menor edat.

Taula 8.21. Distribució de la població ocupada segons categoria professional. Grup II

		Propietària / professional	Assalariada qualificada (gestió)	Assalariada qualificada (execució)	Assalariada no qualificada
Grup II	Home	2,1	7,8	54,8	35,4
	Dona	5,5	21,0	51,9	21,6
	Total	3,4	12,8	53,7	30,1
Mitjana	Home	10,7	17,5	41,9	30,0
	Dona	14,6	32,2	35,1	18,1
	Total	12,5	24,5	38,7	24,3

Font: Elaboració pròpia a partir de l'ECV (2006)

Aquests resultats ens aporten indicis d'una situació de bloqueig laboral en els joves del grup II, no tant per qüestions de caràcter individual (en el cas que tinguessin un baix capital formatiu, problemes de salut, etc.) sinó per l'existència d'un mercat de treball que els ofereix un ventall d'elecció limitat. Aquesta circumstància afecta especialment a les noies, les quals, a més de tenir una major desvinculació laboral, de patir amb força l'atur i de veure que els sectors d'activitat als quals estan tradicionalment lligades tenen una reduïda presència en aquest grup (serveis, sobretot, però també indústria), estan obligades a allargar la seva formació de cara a tenir certes garanties en el mercat de treball. Ara bé, moltes d'aquestes noies que han obtingut elevats nivells formatius, quan s'introdueixen al mercat de treball es veuen obligades a desenvolupar tasques laborals per a les quals estan subocupades, és a dir, que requereixen un nivell formatiu inferior al que elles han assolit. Entre els adolescents rurals la diferència en la subocupació entre nois i noies és la més gran: afecta al 45,3% dels nois assalariats (el percentatge masculí

més baix del conjunt de grups socials juvenils, i que fa que aquest grup sigui el que pateix menys aquest fenomen, juntament amb el nivell formatiu mitjà-baix dels adolescents rurals que ja estan ocupats) i al 58% de les noies assalariades.

Taula 8.22. Percentatge de població subocupada (només assalariats/des que no estudien) i mitjana d'anys de subocupació. Grup II

		Percentatge de població subocupada	Mitjana d'anys de subocupació (total)	Mitjana d'anys de subocupació (només població subocupada)
Grup II	Home	45,3	1	3,5
	Dona	58,0	2,2	4,5
	Total	50,1	1,5	3,9
Mitjana	Home	62,5	2,3	4,4
	Dona	72,4	2,9	4,4
	Total	67,2	2,6	4,4

Font: Elaboració pròpia a partir de l'ECV (2006)

8.3.3 Pobresa i privació

La posició dels adolescents rurals respecte a la pobresa i la privació es troba a mig camí entre la dels grups més vulnerables (grups III, V i VI) i la dels més acomodats (grups I, IV i VII).

El 17,5% dels adolescents rurals viuen en llars amb una renda equivalent inferior al llindar de pobresa, una taxa superior a la de la mitjana de grups socials juvenils (15,3%) però inferior a la del conjunt de població de l'Estat (19,9%). D'altra banda, el 7,5% pateix pobresa greu i el 2,5% pateix pobresa extrema. Aquestes taxes de pobresa no són fruit d'una concentració d'individus en els trams de renda més baixos (com succeeix en els grups vulnerables, que també tenen una taxa de pobresa superior a la mitjana) sinó de la generalització de les rendes baixes, una especificitat que tan sols trobem en aquest grup. Ens expliquem. En les llars d'aquests adolescents rurals es reproduïx el comportament mitjà dels grups socials juvenils pel que fa a la distribució de les rendes: progressivament, cada tram de renda superior agrupa a un volum més gran de joves. Ara bé, la diferència rau en que en el grup I el límit superior de la distribució de rendes és força més baix que el de la mitjana: és a dir, tot i que es reproduïx la tendència a l'acumulació de població jove en els trams de renda superiors aquesta es troba limitada per una escala de rendes més reduïda.

A més de la generalització de les rendes baixes, lligades a un desenvolupament econòmic dèbil dels territoris on viuen aquests joves, un altre dels obstacles al qual han de fer front aquests adolescents rurals és la dèbil cobertura social. L'impacte de les prestacions socials en la reducció de la pobresa és reduït: pràcticament la meitat dels adolescents rurals en situació de pobresa viuen en llars que reben algun tipus de subsidi monetari (47,9%, molt similar a la mitjana: 45,2%). Aquests subsidis, però, no milloren en excés la protecció davant la pobresa dels adolescents rurals, i només guanyen efectivitat a mesura que augmenta la gravetat de la pobresa: redueixen la pobresa estàndard en un 41,2% (el quart efecte reductor més potent dels set grups socials juvenils), la pobresa greu en un 58,1% (també en quart lloc) i la pobresa extrema en un 75% (el tercer efecte més potent, per sobre de la mitjana). La resta de grups de joves no emancipats gaudeixen d'un efecte de les prestacions socials molt més potent (fins i tot els joves dels grups acomodats es veuen més beneficiats que els adolescents rurals, en aquest sentit). La compaginació, en les llars dels joves, d'ocupació amb salaris baixos i de situacions d'inactivitat, uns aspectes que limiten la recepció de prestacions socials i la quantia d'aquestes, són el principal motiu d'aquest impacte tan baix.

Taula 8.23. Taxes de pobresa segons diferents llinars de pobresa i segons la recepció de prestacions socials. Grup II

	Pobresa estàndard	Pobresa estàndard sense prestacions	Pobresa greu	Pobresa greu sense prestacions	Pobresa extrema	Pobresa extrema sense prestacions
Grup II	17,3	29,4	7,5	17,9	2,5	10
Mitjana	15,6	26,7	6,6	15,1	3	9,4

Font: Elaboració pròpia a partir de l'ECV (2006)

Una de les característiques específiques que hem detectat entre aquests adolescents rurals és que el fet de ser o de no ser pobres no presenta gaires diferències pel que fa a la percepció subjectiva de les llars sobre les dificultats a què han de fer front. Només un de cada quatre adolescents rurals en situació de pobresa (24,7%) viu en llars que consideren que arriben a final de mes amb bastantes o moltes dificultats, el segon percentatge més baix del conjunt de grups socials juvenils, i és una xifra molt similar a la dels adolescents rurals que no són pobres i que opinen el mateix (que és d'un 18,1%). Aquest equilibri també es trasllada entre les llars pobres i no pobres que afirmen arribar a final de mes amb un elevat grau de facilitat.

Quins són els perfils d'adolescents rurals més afectats per la pobresa? Com en la resta de grups juvenils, hi ha un conjunt de factors que incrementen el risc de patir pobresa: ser dona, tenir un baix nivell d'estudis, estar desvinculat del mercat de treball o viure en llars on molts dels membres estan aturats o són inactius, o tenir una baixa edat (factor lligat a la desvinculació laboral), entre d'altres.

Dins d'aquesta tònica general, volem remarcar un aspecte específic present entre aquests joves i que té relació amb el que hem detectat en la subjectivitat: la similitud de l'afectació de la pobresa entre individus amb perfils diferents, concretament amb un diferent nivell formatiu i diferent posició en el mercat de treball.

Pel que fa al nivell formatiu, les diferències en la incidència de la pobresa entre els joves amb el nivell més bàsic i el superior són tan sols de poc més de 5 punts. No hi ha cap altre grup on la incidència de la pobresa afecti amb tanta homogeneïtat a joves amb estudis primaris i a joves amb estudis universitaris. Aquesta circumstància està present sobretot entre els nois: les taxes de pobresa masculines són pràcticament idèntiques sigui quin sigui el seu nivell formatiu. En les noies, en canvi, les taxes de pobresa en funció del nivell formatiu són més heterogènies degut a l'elevat risc de patir pobresa que tenen les noies que no han optat per una carrera formativa llarga: al voltant d'una de cada tres noies amb estudis primaris i una de cada quatre amb estudis secundaris obligatoris pateix pobresa (aproximadament el doble que en els nois). Aquest és un altre element que explica la necessitat que tenen les noies del grup d'augmentar el nivell formatiu: a igualtat de formació surten més mal parades que els nois davant la pobresa.

Pel que fa al tipus d'ocupació, el risc de patir pobresa entre els joves ocupats i els aturats o els estudiants, tot i que evidentment és diferent, presenta entre aquests joves una màxima igualtat. Aquesta homogeneïtat la trobem, també, en el risc de patir pobresa entre els joves ocupats en funció de la seva categoria professional: el risc a la pobresa és molt similar sigui quina sigui la seva categoria professional dels adolescents, especialment en les noies.

En darrer terme cal remarcar la dependència d'aquests joves respecte a la llar d'origen. Agafant només els joves amb algun tipus d'ingrés, en cas hipotètic d'emancipació el risc de pobresa a la seva nova llar es multiplicaria, com a mínim, per 3, en funció de la nova tipologia de llar. Si el risc de pobresa vigent dels adolescents rurals no emancipats i que tenen algun tipus d'ingressos és de l'11,5%, la modalitat que els reportaria més seguretat en cas d'emancipar-se seria la de fer-ho amb una parella que també té ingressos (a la qual, analíticament, li hem imputat els mateixos ingressos que al jove de

referència). Malgrat ser la tipologia de llar més segura, un de cada tres adolescents rurals que s'emancipessin d'aquesta manera patirien pobresa (33,7%). Qualsevol altra tipologia de llar que no estigués marcada per l'entrada de, com a mínim, dues rendes a la llar, veuria disparades les probabilitats de patir pobresa.

Taula 8.24. Taxes de pobresa segons diferents perfils. Grup II

Variable	Perfil	Grup II	Mitjana
Sexe	Home	16	14,2
	Dona	19	16,5
Franja d'edat	16 a 19	25,3	25,4
	20 a 24	15,2	16,7
	25 a 29	10,7	11,9
	30 a 34	8,9	12,1
Nacionalitat	Espanyola	16,4	14,6
	Unió Europea	19,7	10,6
	Europa	-	12,9
	Món	-	26,8
Nivell d'instrucció	Primària	19,5	27,6
	Secundària obligatòria	19,7	21,3
	Secundària post.	13,2	11,8
	Universitària	14,3	8,1
Tipus d'ocupació	Temps complet	9,7	8,2
	Temps parcial	16,6	13,2
	Aturat	22,6	25,5
	Estudiant	20,4	22,1
	Incapacitat	0	30,5
	Feines llar	8	34,6
Categoria professional	Propietària o professional	0	5,3
	Assalariada qualificada (gestió)	12,3	5,7
	Assalariada qualificada (execució)	14,3	14,4
	No qualificada	8,9	16,2
Activitat dins la llar	Tots inactius	32,7	48,6
	Tots els actius ocupats	15,7	12,7
	Ocupats i aturats	20,3	19,3
	Tots els actius aturats	44,7	46,9
Supòsit d'emancipació (només joves que tenen ingressos)	Situació actual: no emancipació	11,5	10,8
	Supòsit 1: emancipació en solitari	40,1	38,7
	Supòsit 2: emancipació en parella (tots dos tenen els mateixos ingressos)	33,7	30,5
	Supòsit 3: emancipació en parella (només un té ingressos)	64,1	60

Font: Elaboració pròpia a partir de l'ECV (2006)

Un darrer apunt que remarquem en relació a l'afectació de la pobresa entre aquests joves fa referència a la seva intensitat, és a dir, a la mesura del grau de pobresa que pateixen les persones pobres. Aquesta intensitat, mesurada mitjançant la bretxa de pobresa (la distància entre una llar representativa del col·lectiu pobre –la llar pobra amb

una renda mediana- i el llindar de pobresa) era d'un 28,3% en el grup I, lleugerament superior a la mitjana (27,6%). En aquest sentit, la intensitat segueix una tendència pràcticament idèntica a la de la incidència: és inferior a la dels grups vulnerables (excepte el III, on tot i que la pobresa està molt generalitzada, la seva intensitat és menor) i força superior a la dels grups més acomodats.

En definitiva, quan parlem de la pobresa que afecta a aquests joves rurals, més que parlar-ne en termes quantitativs, té major sentit ressaltar la naturalesa d'aquest tipus de pobresa, molt lligada a uns entorns rurals i on els joves, sense acumular un volum considerable de factors de risc a nivell individual, sí que es veuen afectats per les baixes rendes que caracteritzen el seu entorn social i territorial. En aquest sentit, molts dels esforços que poden dur a terme aquests joves (com intentar augmentar el seu capital formatiu, una estratègia per a la qual han optat les noies), tenen un impacte de baixa intensitat en la reducció del risc a la pobresa en comparació a l'esforç que requereixen. Amb tot, el fet que l'existència de rendes baixes sigui generalitzada i que la població afectada formi un ample grup social fa que no hi hagi un risc d'estigmatització d'uns col·lectius concrets: la pobresa afecta de manera molt similar a individus de diferents perfils i les diferències d'opinió respecte a la pròpia situació són molt semblants entre les llars que pateixen pobresa i en les que no.

Una dada que també ve a relativitzar l'efecte de la pobresa entre aquests adolescents rurals és el de la privació, que mesura les mancances que pateix la població en diferents dimensions. El baix nivell de vida que pateixen els adolescents rurals no té repercussió en la privació multidimensional, sinó que més aviat succeeix tot el contrari: els adolescents rurals són un dels perfils de joves més protegits davant la privació. Quatre de cada cinc adolescents rurals (79,2%) tenen, a la vegada, uns índexs de privació en consum i en habitatge inferiors a la mitjana juvenil, i només els joves adults emancipats i acomodats del grup I tenien, en aquesta dimensió, una posició de major seguretat (amb un percentatge del 84,1%). Aquest baix impacte de les privacions es deu a que la seva existència és força autònoma del fet que la llar sigui pobra o no: tres de cada quatre adolescents rurals en situació de pobresa no patien privacions a la seva llar (74,9%), un percentatge superat, altra vegada, només pel del grup I. En cas contrari, el percentatge de llars afectades per la privació tornaria a situar, segurament, el grup II en quart lloc, entre els percentatges dels grups vulnerables i els dels grups acomodats. De fet, aquesta és la posició que ocupa el grup tant pel que fa a la incidència de la pobresa com al del

percentatge de joves que no pateixen ni pobresa ni privació (66,3%, lleugerament per sobre de la mitjana, però per sota dels tres grups més benestants).

Taula 8.25. Distribució de la població segons relació amb la pobresa i la privació greu. Grup II¹⁰⁵

		Només pobresa	Només privacions greus	Pobresa i privacions greus	Ni pobresa ni privacions greus
Grup II	Home	11,4	16,7	4,8	67,2
	Dona	15	16,1	3,7	65,1
	Total	13	16,4	4,3	66,3
Mitjana	Home	5,4	32	9	53,6
	Dona	6,5	30,3	10	53,2
	Total	5,9	31,2	9,5	53,4

Font: Elaboració pròpia a partir de l'ECV (2006)

Aquest baix risc de patir privació és generalitzable a tots els perfils: en la pràctica majoria dels casos, el percentatge d'adolescents rurals afectats per privacions greus es situa al voltant de la meitat de la mitjana dels grups socials juvenils. Alguns dels factors de major protecció davant la pobresa també es mostren favorables davant la privació: un nivell d'estudis elevat o estar ocupat a temps complet ajuden a evitar la privació. Amb tot, un dels aspectes diferencials d'aquest grup és que, en la pràctica totalitat de variables, a més de tenir uns percentatges d'afectació molt baixos en relació a la mitjana, el grup d'adolescents rurals és el que mostra una de les majors homogeneïtats en el risc de veure's afectats per la privació multidimensional. Aquest nivell d'homogeneïtat només el tornem a detectar als dos grups situats als extrems pel que fa a les seves condicions de vida: al grup III (marcat per la vulnerabilitat) i al I (marcat per un fort benestar), i és extremadament elevat (en comparació amb la mitjana) pel que fa a la categoria professional dels joves ocupats, la relació amb l'activitat dels membres de la llar i el fet que la llar sigui pobra o no.

¹⁰⁵ Els percentatges poden no coincidir amb les taxes de pobresa calculats anteriorment ja que en aquesta taula s'han calculat només a partir de la població que ha donat resposta tant a les qüestions relatives a la renda com també a les relatives a la privació.

Taula 8.26. Percentatge de població afectada per un nivell greu de privacions, segons perfils. Grup II

Variable	Perfil	Grup II	Mitjana
Sexe	Home	21,4	40,9
	Dona	19,7	40,2
Grups d'edat	16 a 19	18,8	44,9
	20 a 24	19,1	43,9
	25 a 29	27,5	42
	30 a 34	18,3	34,8
Nacionalitat	Espanyola	20,8	39,2
	Unió Europea	-	45,3
	Europa	-	45
	Món	-	63,7
Nivell d'instrucció	Primària	27,8	59,7
	Secundària obligatòria	23,5	47,5
	Secundària post.	18,0	38,7
	Universitària	15,8	28,4
Tipus ocupació	Temps complet	24,1	36,8
	Temps parcial	30,7	42,8
	Aturat	30,3	56,9
	Estudiant	15,2	36,8
	Incapacitat	-	47,9
	Feines llar	20,9	52,8
Categoria professional	Propietària professional ^o	24,3	22,6
	Assalariada qualificada (gestió)	24,4	30,5
	Assalariada qualificada (execució)	24,8	45,5
	No qualificada	21,8	49,2
Activitat llar	Tots inactius	21,7	55,5
	Tots els actius ocupats	18,9	36,4
	Ocupats i aturats	27,9	53,5
	Tots els actius aturats	24,5	81,3
Pobresa	No pobresa	19,9	36,9
	Si pobresa	25,1	61,6

Font: Elaboració pròpia a partir de l'ECV (2006)

Aquesta protecció davant la privació multidimensional es reproduïx quan n'analitzem els diferents indicadors. El grup II és, juntament amb el grup I, l'únic on el percentatge de població afectada és inferior al de la mitjana en tots els indicadors de privació seleccionats.

Només els indicadors que es veuen agreujats directament per la generalització de rendes baixes inherent a aquest grup afecten a un percentatge relativament alt d'adolescents rurals: el reconeixement de la càrrega que suposen les despeses de l'habitatge i de les compres i la impossibilitat de marxar de vacances almenys una setmana a l'any (afecten entre un terç i la meitat dels joves, però sempre per sota de la mitjana). Per contra, els

indicadors de privació que depenen de l'entorn de l'habitatge (llum insuficient, soroll, contaminació, delinqüència) presenten entre els adolescents rurals una afectació mínima, atribuïble a la concentració d'aquests joves en entorns poc urbanitzats i a les tipologies dels habitatges, majoritàriament unifamiliars i que no presenten les limitacions atribuïbles als entorns i habitatges urbans. Precisament, els joves urbans del grup IV es veuen molt afectats per aquest tipus d'indicadors de privació.

Taula 8.27. Percentatge d'individus afectats per diferents indicadors de privació. Grup II

Indicador de privació	Grup II	Mitjana
La llar ha patit retards en el pagament del lloguer o hipoteca	6,3	6,6
La llar ha patit retards en el pagament de factures (llum, aigua, gas, etc.)	1,3	4,3
La llar ha patit retards en el pagament de compres	7,1	8,7
No poden marxar de vacances almenys una setmana a l'any	32,5	36,5
No poden comprar carn o peix almenys cada dos dies	0,3	3,2
No poden disposar de telèfon	0,0	0,4
No poden disposar d'ordinador	5,0	11,3
No poden disposar de rentadora	0,0	0,3
No poden disposar de vehicle propi	1,1	5,4
Les despeses de l'habitatge suposen una càrrega pesada	40,6	48,2
Les compres suposen una càrrega pesada	48,5	54,2
Hi ha llum natural insuficient en almenys una habitació	7,2	11,3
Presència de soroll exterior	21,9	28,2
Presència de contaminació exterior	11,7	17,1
Presència de delinqüència exterior	15,1	19,6
Hi ha goteres, humitat o podridura	13,2	17,6
No es pot mantenir una temperatura confortable a l'hivern	3,9	8,3
La llar no disposa de bany propi	0,1	0,3

Font: Elaboració pròpia a partir de l'ECV (2006)

8.3.4 Vincle social i relacional

Una darrera dimensió que hem volgut introduir per a determinar el grau de vulnerabilitat social dels adolescents rurals és el de contacte amb l'entorn. L'hem calculat a partir de tres variables: l'assistència a diverses activitats, el vincle amb familiars i amics i la participació en organitzacions de diversa tipologia.

La lectura general dels resultats indica que els adolescents rurals mostren un fort vincle relacional amb l'entorn, especialment pel que fa a la família i a les amistats (per exemple, tots els joves del grup afirmen que, en cas d'urgència, podrien demanar ajuda

a familiars, amics o veïns). L'assistència a activitats culturals també és relativament habitual, mentre que sí que hem detectat un menor dinamisme pel que fa a la participació de caire més formal. Pel que fa a l'assistència a activitats, el grup II es situa per sobre de la mitjana en tres dels quatre tipus d'activitat i, en línies generals, només els joves dels grups IV i VII (marcats per una posició benestant i per una edat mitjana i baixa) hi assisteixen amb major mesura. Tot i que el cinema és l'activitat més sovintejada, és en els actes esportius, de cara tendència masculina, on el grup II assoleix la millor posició relativa respecte a la resta de grups socials juvenils.

Les noies, els individus d'edat mitjana (sobretot de 20 a 24 anys, però també de 25 a 29) i els que viuen en llars que no pateixen pobresa són aquells que assisteixen amb major regularitat a aquestes activitats.

Taula 8.28. Percentatge de joves que assisteixen de manera regular (4 o més vegades a l'any) a diverses activitats. Grup II

	Tipus d'activitat	Grup II	Mitjana
Assistència al cinema	Home	54,4	50,5
	Dona	63,3	50,1
	Total	58,3	50,3
Assistència al teatre, concerts, òpera...	Home	22,2	18,7
	Dona	26,2	20,3
	Total	24,0	19,5
Visites a llocs d'interès cultural	Home	14,9	20,3
	Dona	23,2	22,9
	Total	18,6	21,6
Assistència a actes esportius	Home	36,9	29,5
	Dona	15,8	11,8
	Total	27,6	20,9

Font: Elaboració pròpia a partir de l'ECV (2006)

El contacte amb familiars i amics és un altre indicador de dinamisme social dels joves del grup II. Remarquem dos aspectes. D'una banda, tots els adolescents rurals es reuneixen o contacten amb amics diàriament o diverses vegades a la setmana, una periodicitat independent del sexe, l'edat o la situació respecte a la pobresa. D'una altra banda, les reunions i contactes amb familiars són, en aquest cas, lleugerament inferiors: entre 8 i 9 de cada 10 joves es troba o contacta de forma diària o diverses vegades a la setmana amb familiars de fora de la llar. Cal tenir en compte que aquests joves viuen a la llar d'origen i, per tant, els familiars que viuen fora de la seva llar habitualment no tenen un grau de consanguinitat tan directe com en el cas dels joves emancipats (on pares, germans, sogres, etc., viuen fora de la seva llar). Els joves de les franges més

joves d'edat mantenen una major relació amb els familiars, mentre que el sexe o el fet que la llar sigui o no sigui pobra no és, aquí, determinant. Per últim, la reclusió respecte a la família i al cercle d'amistats (parlem de reclusió quan les trobades o els contactes amb familiars i amics són inexistents o no passen d'alguna a l'any) és molt baixa: en el primer cas es situa en poc més d'un de cada deu joves i en el segon cas és inferior a l'1%.

Taula 8.29. Percentatge de joves que es reuneixen i contacten de forma regular o sovint amb familiars i amics. Grup II

	Tipus d'activitat	Grup II	Mitjana
Reunió amb familiars (de fora de la llar)	Home	88,0	83,5
	Dona	85,4	86,7
	Total	86,8	85,0
Reunió amb amics	Home	100,0	96,8
	Dona	99,9	95,1
	Total	99,9	96,0
Contacte amb familiars (de fora de la llar)	Home	84,5	84,8
	Dona	89,4	91,2
	Total	86,7	87,9
Contacte amb amics	Home	99,3	94,1
	Dona	99,9	94,4
	Total	99,6	94,2

Font: Elaboració pròpia a partir de l'ECV (2006)

El darrer dels indicadors utilitzats per a aproximar-nos al contacte amb l'entorn social dels joves del grup II si que mostra un menor dinamisme. La participació formal en organitzacions de diversos tipus és molt baixa, i ho és per tots els perfils del grup. La baixa edat dels joves del grup potencia la seva participació en organitzacions dedicades a activitats d'oci (l'únic indicador per sobre de la mitjana, tot i que està a la cua respecte als altres grups de baixa edat) i penalitza els nivells de participació en organitzacions de caire polític i professional, on són els grups de major edat els que hi estan més vinculats. En aquesta dimensió, i dins dels nivells baixos de participació que hem detectat, les noies tendeixen a participar de forma més activa que els nois en la majoria de tipus d'organitzacions a excepció de les relacionades amb l'oci, clarament masculinitzada entre els adolescents rurals. La pobresa, per últim, no implica tampoc una major o menor tendència a la participació, i només en les organitzacions religioses hem trobat uns percentatges de joves participant-hi relativament diferents en funció d'aquest criteri: el 10,3% dels joves pobres i el 6,8% dels no pobres hi participen (aquesta circumstància es reproduïx en la resta de grups socials juvenils).

Taula 8.30. Percentatge de joves que participen en organitzacions de diversos tipus. Grup II

	Tipus d'activitat	Grup II	Mitjana
Voluntariat	Home	2,8	3
	Dona	3,9	5,3
	Total	3,3	4,1
Política	Home	0	2,8
	Dona	0	2,4
	Total	0	2,6
Professional	Home	0	3,7
	Dona	0	3,7
	Total	0	3,7
Religiosa	Home	5,9	6,4
	Dona	9,2	9,1
	Total	7,4	7,7
Oci	Home	27,9	25,7
	Dona	11,9	13,3
	Total	20,8	19,6
Humanitària	Home	2,4	6,2
	Dona	6,3	8,1
	Total	4,1	7,1

Font: Elaboració pròpia a partir de l'ECV (2006)

8.4 Grup III (vulnerable): Adolescents desfavorits amb severes limitacions econòmiques i materials

El grup III és el tercer grup social juvenil més nombrós, amb prop de 2 milions d'individus (1.879.671), la qual cosa representa el 15,3% dels individus de 16 a 34 anys. És un dels tres grups socials juvenils on els seus joves pateixen unes pitjors condicions de vida. En aquest cas, mostra la vulnerabilitat que pateixen els adolescents de baixa edat, que no estan emancipats i que presenten mancances a nivell formatiu i una dèbil posició en el mercat laboral. Un de cada quatre joves del grup (24,9%), que hem denominat adolescents desfavorits, estava en situació de pobresa, la segona taxa més elevada dels grups socials juvenils i gairebé 10 punts superior a la mitjana. Aquest fet, juntament amb l'important pes demogràfic del grup, fa que hi pertanyin pràcticament un de cada tres individus de 16 a 34 anys en situació de pobresa (31,8%). A més, si no comptabilitzéssim les prestacions socials de caràcter monetari el grup II seria el més afectat per la pobresa. En aquest sentit, el caràcter familiarista de les ajudes públiques, juntament amb el fet que visquin a la llar d'origen alleugen la situació de precarietat

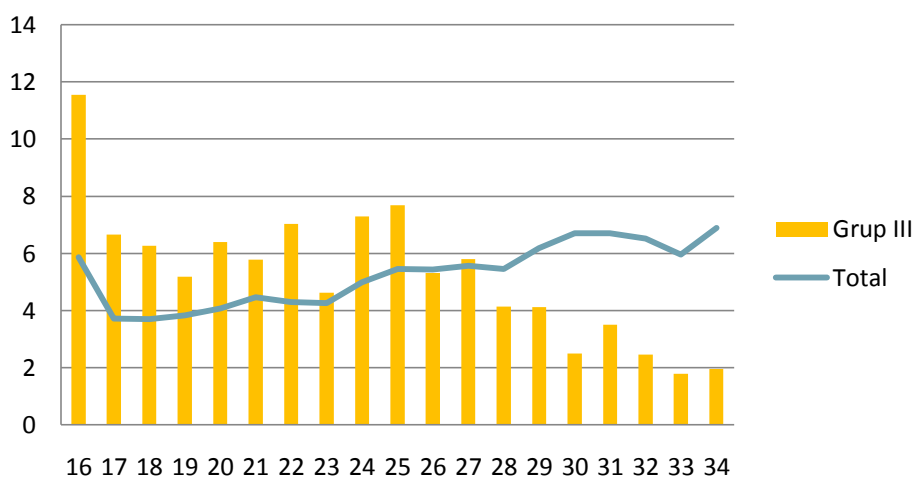
social. El III també és el grup amb major taxa de pobresa femenina, el segon on la pobresa és més intensa i el més afectat, amb diferència, per la privació multidimensional. Tot i això, aquesta suma d'obstacles a diversos nivells no provoca una ruptura dels vincles socials dels joves: la baixa edat i el fet de viure a la llar d'origen permeten que aquests mantinguin uns vincles socials consolidats.

8.4.1 Perfil demogràfic

El grup III, que hem denominat d'adolescents desfavorits és el de major proporció d'homes (56,4%). El fet que tots els joves encara visquin a la llar d'origen i tinguin una baixa edat és un dels elements que explica aquesta concentració, ja que les dones tendeixen a emancipar-se, a casar-se i a tenir fills a una edat menor que els homes.

Amb 23 anys, els adolescents desfavorits del grup III tenen la tercera mitjana d'edat més baixa, i 6 de cada 10 joves en tenen menys de 25.

Figura 8.5. Distribució per edats. Grup III

Font: Elaboració pròpia a partir de l'ECV (2006)

El fet que estiguem parlant de joves amb una edat mitjana molt baixa implica unes determinades conseqüències pel que fa a l'estat civil i a l'emancipació.

D'una banda, la pràctica totalitat de joves del grup són solters (99,2%), mentre que la resta està formada per una presència testimonial de joves separats, especialment noies.

D'altra banda, la totalitat de joves del grup III viuen a la llar d'origen. Cal destacar, en aquest sentit, la importància de tres tipologies de llar:

- a) Altres llars sense nens. És la tipologia de llar més estesa: un 41,8% dels joves del grup III viuen en aquest tipus de llars (la mitjana juvenil és del 42,5%). El jove acostuma a ser un noi (en més del 60% dels casos) amb una edat superior a la mitjana del grup (gairebé dos de cada tres joves que viuen en aquesta llar tenen més de 24 anys) i vinculat amb el mercat laboral (el 76,7% estan ocupats). Això facilita l'existència d'una solidaritat familiar dels fills cap als pares: la font d'ingressos dels fills representa un coixí de seguretat per a la llar d'origen i fa que la taxa de pobresa dels joves que viuen en aquestes llars sigui la més baixa del grup (11,5%, tot i ser molt elevada en comparació amb el risc de pobresa d'aquesta tipologia de llar en els altres perfils de joves).
- b) Altres llars amb nens. Hi viuen un 28,5% d'aquests adolescents desfavorits, un percentatge lleugerament superior a la mitjana (27,8%). És el mateix tipus de llar que la categoria anterior però en un estadi previ: l'edat dels joves és inferior (tres de cada quatre tenen menys de 25 anys), tenen una menor vinculació amb el mercat laboral (només un 43,8% estan ocupats), una major inactivitat (el 35% encara estudia) i, degut a la inexistència d'una font d'ingressos complementària, el risc de pobresa, en relació amb la categoria anterior, es triplica: un de cada tres adolescents desfavorits que viu en aquestes llars és pobre (el risc més elevat en aquesta tipologia de llar en relació als altres grups socials juvenils).
- c) Dos adults amb nens. És la tipologia de llar d'un de cada cinc joves del grup (3,5 punts per sota de la mitjana), i representen una fase anterior a les dues tipologies citades. Més del 90% dels joves tenen menys de 25 anys i dos de cada tres en tenen entre 16 i 19. Són, majoritàriament, joves que van a l'institut i que tenen una vinculació pràcticament inexistent amb el mercat de treball (només el 7,5% treballen). Això comporta un augment del risc de pobresa, que augmenta fins el 41,6%, i altra vegada és la més elevada en relació amb la resta de grups juvenils.

Entre aquests joves, doncs, el fet d'estar estudiant i no treballant augmenta dràsticament el risc davant la pobresa i aquí pot raure un dels motius del fracàs escolar al qual estan abocats. Per a les llars d'aquests adolescents desfavorits, el fet que el jove aportï ingressos és un element clau de solidaritat familiar que ajuda a reduir el risc a la pobresa: sempre que el jove treballa, el risc de patir pobresa és inferior al 20%, sigui quina sigui la relació amb l'activitat de la resta de membres de la llar, mentre que quan el jove no treballa el risc de pobresa familiar s'agreuja clarament, arribant a situacions

extremes com quan el jove està aturat i la resta de membres són inactius (risc de pobresa del 93%), o també estan aturats (risc de pobresa del 58,7%), o quan el jove estudia i la resta de membres de la llar estan a l'atur (risc del 49,9%) o en inactivitat (49,1%).

Destaquem, en darrer terme, que un 3,2% dels joves del grup viuen en llars monoparentals (la mitjana entre els joves no emancipats és de l'1.9%): es tracta de joves de curta edat (no n'hi ha cap major de 24 anys) i que viuen amb algun dels pares. Molt pocs d'aquests joves treballa regularment: 6 de cada 10 són estudiants i un 17% estan aturats. L'única vinculació amb una font d'ingressos que hem detectat entre aquests joves passa pel desenvolupament de feines irregulars i, en conseqüència, poc estables i que no aporten una font d'ingressos quantiosa a la llar. Això comporta un augment notable del risc de pobresa entre aquestes llars, que es dispara fins el 53,7%.

**Taula 8.31. Distribució de la població segons tipologia de llar (només no emancipats).
 Grup III**

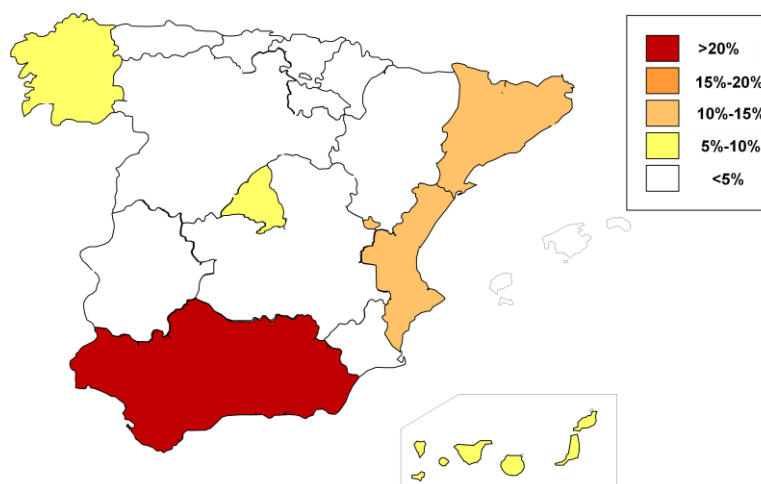
		Dos adults	Altres llars sense nens	Monoparental	Dos adults amb nens	Altres llars amb nens
Grup III	Home	6,2	46,0	2,9	18,0	26,9
	Dona	4,9	36,4	3,6	24,5	30,5
	Total	5,6	41,8	3,2	20,9	28,5
Mitjana	Home	3,9	44,9	1,7	22,3	27,2
	Dona	2,7	39,6	2,2	26,9	28,5
	Total	3,4	42,5	1,9	24,4	27,8

Font: Elaboració pròpia a partir de l'ECV (2006)

El d'adolescents desfavorits és l'únic dels grups socials juvenils marcats per la vulnerabilitat en què el 100% de joves tenen nacionalitat espanyola (el 98,9% han nascut a l'Estat). Aquesta dada ens remarca que els joves de nacionalitat estrangera d'una edat similar a la d'aquests joves, possiblement companys seus a l'institut, han estat agrupats en grups amb una mitjana d'edat superior.

Pel que fa a qüestions geogràfiques, destaca la concentració (fins un 33,1%) de joves en les Comunitats Autònomes amb renda inferior al 80% de la renda mitjana estatal. Andalusia agrupa més d'una quarta part del total de joves del grup (26,1%), mentre que les següents Comunitats Autònomes més representades són Catalunya (13,5%), el País Valencià (12,4%) i la Comunitat de Madrid (9,3%). La proporcionalitat demogràfica, però, es trenca a partir d'aquí i destaca, per exemple, que la cinquena Comunitat Autònoma sigui les Canàries.

Figura 8.6. Distribució de la població segons Comunitat Autònoma on resideix. Grup III

Taula 8.32. Distribució de la població segons Comunitat Autònoma on es resideix. Grup III

Comunitat Autònoma	Grup III	Mitjana
Andalusia	26,1	18,9
Catalunya	13,5	15,7
Comunitat Valenciana	12,4	11,0
Comunitat de Madrid	9,3	13,8
Canàries	8,2	4,9
Galícia	5,2	5,9
Castella i Lleó	4,7	5,2
Regió de Múrcia	4,6	3,4
Castella la Manxa	3,9	4,2
Extremadura	3,0	2,4
Altres	9,0	4,2

Font: Elaboració pròpia a partir de l'ECV (2006)

Pel que fa a l'entorn demogràfic de la llar, la distribució és pràcticament idèntica a la mitjana: la meitat de joves viuen en entorns urbans (50,6%), un 22,9% en entorns mitjanament poblats i un 26,4% en entorns poc poblats.

8.4.2 Formació i mercat de treball

Els adolescents desfavorits que pertanyen al grup III presenten el tercer nivell formatiu més baix del conjunt de grups socials juvenils. Un 13% està caracteritzat pel fracàs

escolar i té en la primària el seu màxim nivell d'estudis, mentre que un 29,8% ha assolit com a màxim la secundària obligatòria. Això ve donat per la ràpida sortida del sistema formatiu que es dona, de mitjana, als 17,7 anys.

Ara bé, en la dimensió educativa detectem que el comportament dels adolescents desfavorits s'allunya considerablement del dels altres dos grups vulnerables, el V i el VI, pels següents dos elements:

- a) En primer lloc, el fet d'haver-se escolaritzat uns anys més tard que els joves dels altres grups vulnerables, concretament després de la remodelació del sistema educatiu i la implantació de l'ESO, fa que el percentatge de joves amb només la primària es redueixi en favor de la secundària obligatòria. Aquest fet diferencial és més remarcable en les noies (només un 10,1% de les noies del grup tenen com a màxim estudis primaris, força lluny dels percentatges de les noies dels altres dos grups) que en els nois (15,3%, només lleugerament inferior al comportament dels nois dels altres grups).
- b) En segon lloc, més d'una tercera part dels joves del grup encara està cursant estudis (34,2%, dels quals gairebé la meitat cursen estudis universitaris), una xifra molt superior a la que presenten els joves del grup V (14,9%) i VI (11%), on l'estat del nivell formatiu és pràcticament definitiu. Per tant, és d'esperar que en els propers anys aquests joves, que actualment ja tenen un nivell formatiu superior, continuïn augmentant la seva qualificació formativa (malgrat que ja no podran assolir els nivells educatius que presenten els joves dels grups més acomodats). L'existència d'un efecte edat, mitjançant el qual els joves del grup III amb major edat tenen un major nivell formatiu, ve a corroborar aquesta predicció: entre els 25 i els 34 anys el grup III és el tercer amb major percentatge de joves amb estudis universitaris acabats.

Aquests joves desfavorits són els que han abandonat les aules durant la primera meitat de la dècada del 2000 per posar-se a treballar, sent majoritàriament encara uns adolescents. Malgrat que la sortida del sistema formatiu ha estat prematura i que les dades laborals ens indiquen que actualment estan tastant la duresa del segment secundari del mercat laboral, és possible que alguns d'aquests joves, veient que la seva posició laboral difícilment millorarà amb les eines que tenen a la mà, opti per retornar al sistema formatiu més endavant.

Taula 8.33. Distribució de la població segons el màxim nivell formatiu assolit.

		Grup III			
		Primària	Secundària Obligatòria	Secundària post- obligatòria	Universitària
Grup III	Home	15,3	37,8	26,6	20,2
	Dona	10,1	37,4	33,0	19,5
	Total	13,0	37,6	29,5	19,9
Mitjana	Home	11,6	30,8	30,1	27,5
	Dona	8,4	25,3	32,1	34,3
	Total	10,0	28,1	31,1	30,8

Font: Elaboració pròpia a partir de l'ECV (2006)

Si l'edat d'assoliment del màxim nivell educatiu és baixa, l'edat d'entrada al mercat laboral dels ocupats és tardana. Aquesta es dona, de mitjana, en els 19,1 anys, originant-se així el major decalatge entre formació i treball de tots els grups juvenils juntament amb el dels adolescents rurals: entre l'edat d'assoliment del màxim nivell d'estudis i l'edat inicial de vinculació regular amb el mercat de treball passa gairebé un any i mig, durant el qual els joves es veuen abocats a l'atur o al desenvolupament de feinetes prèvies a l'inici d'una carrera laboral relativament regularitzada.

La vinculació dels joves amb el mercat laboral va lligada a una posició de debilitat: només la meitat estan ocupats (51,6%, la tercera taxa d'ocupació més baixa i 9 punts per sota de la mitjana), i la proporció de població aturada es dispara fins el 16,1% (23,8% de la població activa), la més elevada de tots els grups socials juvenils. Tot i això, cal remarcar el component de provisionalitat de les dades laborals, ja que un volum considerable dels joves encara estudien i, els que no ho fan, fa relativament poc que s'han inserit al mercat de treball (entre els que treballen i no estudien, l'antiguitat mitjana en el mercat de treball és de 5,3 anys, de les més baixes dels grups socials juvenils).

Per sexes, la situació és clarament desigual. Els homes estan més vinculats al mercat de treball: 6 de cada 10 estan ocupats (un 4,9% d'aquests a temps parcial), davant 4 de cada 10 noies (un 28,1% a temps parcial). A més, tot i que la temporalitat és la tònica dominant, els nois accedeixen amb més freqüència a contractes fixos: 4 de cada 10 nois per 3 de cada 10 noies. A més de la baixa vinculació laboral femenina, l'atur també és lleugerament superior en les noies (estaven en situació de desocupació el 28,7% de les noies actives i el 20,7% dels nois actius) i aquestes també estan més vinculades en les feines de la llar (1,8% de les noies). Les poques perspectives d'aquestes noies expliquen

que un 36,8% tingui en els estudis la seva ocupació principal, la tercera taxa més elevada dels grups juvenils (22,6% en els nois).

L'edat també és un element de comportament diferencial. El seu efecte implica, generalment, una progressiva incorporació i millora de la posició dins el mercat de treball: la taxa d'ocupació augmenta (del 12,9% en la franja de 16 a 19 anys al 72,9% en la de 30 a 34: aquesta darrera és la segona taxa més alta dels diferents grups socials en aquesta franja d'edat), l'ocupació a temps parcial disminueix (aproximadament, 1 de cada 3 ocupats entre els 16 i 19 anys, 1 de cada 4 entre els 20 i 24, 1 de cada 9 entre els 25 i 29 i 1 de cada 24 entre els 30 i 34 anys) i també disminueix el percentatge de joves estudiants (del 64,1% de joves entre 16 i 19 anys al 2,9% entre 30 i 34 anys).

Taula 8.34. Distribució de la població segons tipus d'ocupació principal. Grup III

		Ocupat/da a temps complet	Ocupat/da a temps parcial	Aturat/da	Estudiant	Incapacitat/da	Feines de la llar	Altres
Grup III	Home	56,6	2,9	15,5	22,6	0,4	0,0	1,9
	Dona	30,0	11,7	16,8	36,8		1,8	2,9
	Total	44,8	6,8	16,1	28,9	0,2	0,8	2,4
Mitjana	Home	64,0	3,9	8,4	20,9	0,9	0,4	1,5
	Dona	41,8	12,0	11,9	23,4	0,7	7,1	3,1
	Total	53,2	7,8	10,1	22,1	0,8	3,7	2,3

Font: Elaboració pròpia a partir de l'ECV (2006)

El fet d'haver sortit del sistema educatiu més tard que els joves dels altres grups socials vulnerables fa que aquests adolescents desfavorits gaudeixin d'una millor categoria professional, fins i tot tenint en compte que porten menys anys d'antiguitat en el mercat de treball. Gairebé la meitat de joves del grup (47,3%) estan ocupats en la categoria d'assalariats qualificats en tasques d'execució, gairebé 9 punts per sobre de la mitjana. A diferència dels altres dos grups vulnerables (V i VI), en el grup III aquesta categoria professional té molta més rellevància quantitativa que la mà d'obra no qualificada, que està ocupada per menys del 30% del total de joves. Això es deu, d'una banda, al fet que els joves menys formats i amb menor experiència laboral han pogut fugir, en certa manera, d'aquestes professions vinculades al segment secundari del mercat de treball (un 52,2% dels joves amb estudis primaris i un 62,5% dels joves amb secundària obligatòria treballen en una categoria professional superior a la no qualificada). D'altra banda, els joves amb major formació i que s'estan inserint al mercat laboral poden

concentrar-se en ocupacions relativament qualificades com a sala d'espera per a ascendir en l'escala laboral en un futur. Són, concretament, el 55,3% dels joves amb estudis secundaris post-obligatoris i el 27% dels joves amb estudis universitaris.

En relació a la mà d'obra no qualificada, val a dir que el seu relatiu baix pes quantitatiu dins el grup es deu sobretot a la poca presència de noies (un 19,3% de les noies ocupades pertanyen a aquesta categoria), especialment quan tenen nivells alts de formació (només un 6% de les noies amb estudis universitaris treballava com a mà d'obra no qualificada, mentre que entre els nois amb aquest mateix nivell formatiu el percentatge augmentava fins el 21,1%).

Les dues categories professionals situades al capdamunt de l'escala jeràrquica agrupen només el 23,3% dels joves ocupats del grup, el tercer percentatge més baix, i estan reservades a joves amb estudis universitaris i d'edat avançada (i on les noies, més formades, veuen recompensat el seu esforç i tenen el doble de possibilitats d'accedir-hi: 32,1% respecte a un 17,3% dels nois).

Un últim aspecte a comentar és la detecció d'un efecte edat que millora la posició laboral en les franges d'edat més avançades en totes les categories professionals excepte en la mà d'obra no qualificada, la qual manté un cert aïllament respecte a aquesta variable i té el perill de convertir-se en un atzucac per als adolescents desfavorits que hi entren.

Taula 8.35. Distribució de la població ocupada segons categoria professional. Grup III

		Propietària / professional	Assalariada qualificada (gestió)	Assalariada qualificada (execució)	Assalariada no qualificada
Grup III	Home	6,3	11,0	46,3	36,4
	Dona	6,0	26,1	48,6	19,3
	Total	6,2	17,1	47,3	29,5
Mitjana	Home	10,7	17,5	41,9	30,0
	Dona	14,6	32,2	35,1	18,1
	Total	12,5	24,5	38,7	24,3

Font: Elaboració pròpia a partir de l'ECV (2006)

Per últim, destaquem que el baix nivell formatiu dels adolescents desfavorits té un efecte en la poca presència de joves que, en els seus llocs de treball, acreditaven una major formació de la que aquest requeria. En el grup III el 58,2% dels joves estan subocupats, força per sota de la proporció mitjana (67,2%). La mitjana d'anys de subocupació també és més baixa que la mitjana (2,1 anys respecte a 2,6), però això es

deu només al fet que hi ha menys població subocupada (les mitjanes d'anys de subocupació entre la població subocupada i la no subocupada són idèntiques a les mitjanes respectives). Per últim, la distribució per sexes és pràcticament idèntica (el 58,5% dels nois i el 57,8% de les noies estaven subocupats al seu lloc de treball).

Taula 8.36. Percentatge de població subocupada (només assalariats/des que no estudien) i mitjana d'anys de subocupació. Grup III

		Percentatge de població subocupada	Mitjana d'anys de subocupació (total)	Mitjana d'anys de subocupació (només població subocupada)
Grup III	Home	58,5	2,1	4,5
	Dona	57,8	2	4,3
	Total	58,2	2,1	4,4
Mitjana	Home	62,5	2,3	4,4
	Dona	72,4	2,9	4,4
	Total	67,2	2,6	4,4

Font: Elaboració pròpia a partir de l'ECV (2006)

8.4.3 Pobresa i privació

El grup d'adolescents desfavorits és el de major vulnerabilitat subjectiva. Dos de cada tres joves (65%) viuen en llars que arriben a final de mes amb moltes o força dificultats, segons la seva percepció. En canvi, gairebé no hi ha joves que visquin en llars que puguin superar els compromisos econòmics amb un relatiu grau de facilitat (menys de l'1%). Observem que per cada jove que viu en aquest darrer tipus de llars n'hi ha 93 que viuen en llars que presenten força o moltes dificultats per arribar a final de mes, la relació més desigual de tots els grups. De fet, si comptabilitzem tots els graus de dificultat (molta, bastanta i certa), aquestes engloben el 93,5% de joves del grup III, indiscutiblement el percentatge més elevat dels set grups socials juvenils (la mitjana és del 62%).

L'anàlisi de la distribució de la renda explica aquesta subjectivitat. El grup III és el segon que agrupa a més joves en els dos trams de renda més baixos (dels cinc en què s'ha dividit la distribució de rendes): el 47% dels joves (15 punts per sobre de la mitjana) viu en llars amb una renda equivalent inferior a 9.806 euros anuals. En conseqüència, cal constatar l'escàs volum de joves que viuen en llars situades en el tram de renda més elevat: només el 6,5% dels joves d'aquest grup viuen en llars amb una

renda equivalent superior als 17.616 euros anuals, el percentatge més baix del conjunt de grups juvenils i uns 18 punts per sota de la mitjana.

Aquesta distribució de rendes provoca que un de cada quatre joves del grup III (24,9%) estigui en situació de pobresa, gairebé 10 punts per sobre de la mitjana juvenil (15,6%) i 5 punts per sobre de la mitjana del conjunt de població (19,9%). Tan sols el grup V presenta una taxa de pobresa superior (26%).

La pobresa que afecta els joves del grup III és, en gran mesura, una continuïtat de la pobresa infantil (podem definir-la com la que pateixen els individus menors de 16 anys, i és del 23,6%), i està marcada per la dependència familiar: els adolescents viuen en situació de pobresa en gran part per la vulnerabilitat de la família d'origen amb la qual encara viuen. Aquest món familiar abocat a la vulnerabilitat els determina bona part de les decisions immediates (per exemple, entre els estudiants el risc de pobresa és el triple que entre els ocupats a temps complet, malgrat la precarietat que aquests darrers pateixen al seu lloc de treball) i, a llarg termini, esdevé un mecanisme de reproducció generacional de la pobresa.

La resta de taxes de pobresa també apunten a la vulnerabilitat dels joves del grup III: els percentatges de pobresa greu i extrema (11,4% i 4,3%, respectivament) també són els segons més elevats, en aquest cas darrere el grup VI (els casos més extrems de pobresa es veuen alleujats en el grup II gràcies a la recepció de prestacions socials).

Ara bé, hi ha un element que és necessari remarcar: si no comptabilitzéssim les prestacions socials que reben les llars, les taxes de pobresa estàndard, greu i extrema del grup III augmentarien dràsticament (situant-se en el 44,6%, 26,9% i 16,9%, respectivament) passant a ser molt superiors a la mitjana i les més elevades del conjunt de grups socials juvenils.

Taula 8.37. Taxes de pobresa segons diferents llindars de pobresa i segons la recepció de prestacions socials. Grup III

	Pobresa estàndard	Pobresa estàndard sense prestacions	Pobresa greu	Pobresa greu sense prestacions	Pobresa extrema	Pobresa extrema sense prestacions
Grup III	24,9	44,6	11,4	26,9	4,3	16,9
Mitjana	15,6	26,7	6,6	15,1	3	9,4

Font: Elaboració pròpia a partir de l'ECV (2006)

És a dir, si la pobresa del grup III no és la més generalitzada és gràcies a l'efecte ajuda que produeixen les prestacions públiques en les llars dels joves del grup III, aspecte que reforça el grau de dependència dels joves desfavorits respecte a la llar d'origen, i d'aquesta respecte a l'assistència social. Aquest grau d'impacte de les prestacions socials no es dóna en els altres grups afectats per la pobresa, donat que en el V la meitat dels joves estan emancipats i en el VI ho estan pràcticament tots.

Quins són els perfils de joves més afectats per la pobresa estàndard? A més de reproduir-se l'efecte negatiu dels factors tradicionalment lligats al risc a la pobresa, com un baix nivell educatiu, la desvinculació del mercat de treball o una situació precària dins d'aquest, podem sintetitzar alguns trets específics que agreugen el risc a patir la pobresa entre els joves del grup III.

En primer lloc, el grup III presenta la taxa de pobresa femenina més alta: un 28,2% de les noies del grup són pobres, gairebé 6 punts per sobre dels homes del mateix grup i 12 punts per sobre de la taxa de pobresa femenina del conjunt de grups socials juvenils. Aquesta major vulnerabilitat femenina davant la pobresa és general, sigui quin sigui el perfil d'aquestes, però s'agreuja en els casos d'acumulació d'obstacles: uns baixos nivells d'estudis o l'atur penalitzen de forma extrema a les noies. Per exemple: entre les noies amb estudis primaris la taxa de pobresa és del 38,7% i en els nois del 31,6%, mentre que entre les aturades la taxa de pobresa és del 38,7% i entre els aturats és del 31,8%.

En segon lloc, el fort impacte de l'atur s'agreuja per les elevades probabilitats de generar pobresa: 4 de cada 10 joves aturats del grup III (39,7%) estan en situació de pobresa (la taxa més elevada entre els joves aturats dels diferents grups).

En tercer lloc, destaca la presència de l'efecte edat més evident de tots els grups socials juvenils: el risc de pobresa disminueix substancialment a mesura que augmenta l'edat dels joves del grup. D'una taxa de pobresa del 38,6% entre els adolescents de 16 a 19 anys es passa a una taxa de l'11,9% en la franja adulta. Si en les franges més joves d'edat el risc de pobresa és dels més elevats, els joves de major edat del grup III gaudeixen d'una relativa comoditat. Aquesta influència de l'edat, més que pel simple fet de *fer-se gran*, s'exerceix en dues direccions:

- a) La primera, per l'acumulació progressiva d'eines de protecció davant la pobresa. La reducció del risc de pobresa en el grup III és dràstica a mesura que els joves augmenten el nivell formatiu i s'insereixen al mercat laboral: d'unes taxes de pobresa extremadament greus en els casos de joves amb estudis bàsics i/o

desvinculats del mercat de treball (estudiants, aturats, incapacitats o ocupats en feines de la llar) es passa a unes taxes de pobresa força normalitzades (tot i que segueixen sent superiors a les de la majoria de grups, en especial a les dels altres grups d'adolescents) en els casos d'obtenció d'estudis universitaris i de la inserció laboral, especialment quan aquesta és a temps complet i en una categoria professional relativament qualificada.

- b) La segona direcció relaciona l'edat amb les possibilitats. Hem detectat que, en neutralitzar els factors relatius al nivell formatiu i a la vinculació amb el mercat laboral, a mesura que augmenta l'edat es redueix el risc a la pobresa: entre els aturats (del 61,6% dels 16 als 19 al 24,1% entre els 30 i 34), els estudiants (del 39,5% al 10,8%), les ocupades en feines de la llar (del 75,1% al 6%), els ocupats a temps complet (del 16,9% al 10,2%), i entre els que tenen com a màxim estudis primaris (del 47,5% al 16,6%), per citar-ne alguns casos. En aquesta direcció, l'edat funciona com un mecanisme vinculat a l'obtenció d'un major aprofitament de les eines disponibles.

Val a dir, com a contrapunt, que aquest efecte edat que hem detectat no té una presència tan clara entre els joves d'una mateixa categoria professional: només en els joves ocupats com a mà d'obra qualificada en tasques d'execució (que és, això si, la categoria més poblada del grup II) el risc de pobresa es redueix a mesura que augmenta l'edat (d'una taxa de pobresa del 32,4% entre els joves de 16 a 19 anys a una del 10,1% entre els de 30 a 34). En l'altra categoria més poblada, la mà d'obra no qualificada, en canvi, el risc de pobresa fins i tot augmenta lleugerament del 14,8% al 17,6%, mostrant una situació de vulnerabilitat social generacional entre els joves d'aquest grup que amb el pas dels anys han quedat atrapats en aquest nivell de qualificació laboral.

Com a darrer apunt, el supòsit d'emancipació penalitzaria greument els adolescents desfavorits (només s'han comptabilitat els que tenen algun tipus d'ingressos), però ho faria en menor mesura que a la resta dels joves no emancipats.

Tot això comporta que el grup III tingui una taxa de pobresa superior a la mitjana en tots els perfils analitzats (només el de joves de 30 a 34 anys, pràcticament inexistent, té una taxa menor).

Taula 8.38. Taxes de pobresa segons diferents perfils. Grup III

Variable	Perfil	Grup III	Mitjana
Sexe	Home	22,4	14,2
	Dona	28,2	16,5
Franja d'edat	16 a 19	38,6	25,4
	20 a 24	24,1	16,7
	25 a 29	16,7	11,9
	30 a 34	11,9	12,1
Nacionalitat	Espanyola	24,8	14,6
	Unió Europea	100	10,6
	Europa	-	12,9
	Món	-	26,8
Nivell d'instrucció	Primària	34	27,6
	Secundària obligatòria	32,8	21,3
	Secundària post.	19,3	11,8
	Universitària	12,2	8,1
Tipus d'ocupació	Temps complet	12,7	8,2
	Temps parcial	17,4	13,2
	Aturat	39,7	25,5
	Estudiant	35,4	22,1
	Incapacitat	71,8	30,5
	Feines llar	46,9	34,6
Categoria professional	Propietària o professional	8,9	5,3
	Assalariada qualificada (gestió)	11	5,7
	Assalariada qualificada (execució)	18,9	14,4
	No qualificada	20,5	16,2
Activitat dins la llar	Tots inactius	63,4	48,6
	Tots els actius ocupats	21,8	12,7
	Ocupats i aturats	25,4	19,3
	Tots els actius aturats	53,3	46,9
Supòsit d'emancipació (només joves que tenen ingressos)	Situació actual: no emancipació	15	10,8
	Supòsit 1: emancipació en solitari	39,7	38,7
	Supòsit 2: emancipació en parella (tots dos tenen els mateixos ingressos)	31,1	30,5
	Supòsit 3: emancipació en parella (només un té ingressos)	63,2	60

Font: Elaboració pròpia a partir de l'ECV (2006)

Una darrera dimensió a abordar pel que fa a l'afectació de la pobresa en els joves del grup II és la de la intensitat de la pobresa, és a dir, la que respon a la qüestió de quin grau de pobresa pateixen els individus pobres. El grup III, a més de ser el segon amb una pobresa més generalitzada (darrere el grup V), també és el segon on la intensitat de la pobresa és major (darrere el grup VI). Concretament, la renda mediana equivalent de les llars pobres era de 4.812 euros per unitat de consum i any i, per tant, la bretxa de pobresa (l'indicador que mesura la intensitat) era d'un 29,9% del llindar de pobresa. Així, a més d'haver-hi molts joves que viuen en llars afectades per la pobresa, aquestes llars es troben força lluny de sortir d'aquesta situació. Són llars que combinen una

elevada presència d'individus amb una reducció dràstica de la font d'ingressos donades per l'impacte de l'atur o la inactivitat en molts dels seus membres. La presència de prestacions socials, això si, ajuda a atenuar la intensitat de la pobresa ja que, en cas contrari, aquesta augmentaria fins el 38,8% del llindar. Entre els grups vulnerables, el III és aquell on la reducció de la intensitat de la pobresa gràcies a aquestes ajudes és major.

A més de la pobresa monetària, la privació material és un altre indicador que hem utilitzat per a mesurar la vulnerabilitat. I en el grup III aquesta és una dimensió que afecta a pràcticament tots els joves: un 89,4% dels joves del grup viu en llars afectades per privacions de caràcter greu, el percentatge més elevat (amb molta diferència) del conjunt de grups socials juvenils i més del doble de l'afectació mitjana. Aquest alt risc de patir privació és generalitzat per tots els perfils i ni tan sols el fet que la llar no pateixi vulnerabilitat en l'àmbit monetari assegura una protecció davant les privacions materials: el 88,7% dels joves que no estaven en risc de pobresa vivien en llars amb privació (per als joves pobres el percentatge és gairebé idèntic: 91,9%). A més, un de cada cinc nois i una de cada quatre noies han de fer front a la vegada als fenòmens de la pobresa i de la privació (aproximadament el doble que la mitjana i per sobre dels percentatges de qualsevol altre grup).

Taula 8.39. Distribució de la població segons relació amb la pobresa i la privació greu.
Grup III

		Només pobresa	Només privacions greus	Pobresa i privacions greus	Ni pobresa ni privacions greus
Grup III	Home	2,3	67,0	20,5	10,2
	Dona	1,7	65,5	26,5	6,3
	Total	2,0	66,3	23,1	8,5
Mitjana	Home	5,4	32	9	53,6
	Dona	6,5	30,3	10	53,2
	Total	5,9	31,2	9,5	53,4

Font: Elaboració pròpia a partir de l'ECV (2006)

A grans trets, ser noi, tenir una edat elevada, un nivell d'estudis elevat, estar ocupat en una categoria professional qualificada, viure en llars amb altres membres treballant i que la llar no sigui pobre són factors que redueixen el risc de patir privació. Ara bé, ràpidament detectem dues característiques pròpies del grup: a) l'afectació de la privació multidimensional és sempre extremadament elevada (entre el 80% i el 90% dels individus): en 27 dels 28 perfils que hem construït i que estan presents en el grup II els

percentatges d'incidència de la privació són els més elevats (només en el cas dels joves incapacitats no es compleix aquesta tònica), i b) aquesta elevada incidència de la privació no presenta variacions substancials entre els diferents perfils, especialment en els indicadors d'habitatge. Així, l'acumulació d'aquests factors de protecció no permet ni tan sols reduir la incidència de la privació per sota del 85% dels individus. Aquests resultats mostren que la privació multidimensional és una de les característiques definitòries dels adolescents vulnerables del grup II: sigui quin sigui el seu perfil tenen la màxima probabilitat de patir privació.

Taula 8.40. Percentatge de població afectada per privacions greus, segons perfils.
Grup III

Variable	Perfil	Grup III	Mitjana
Sexe	Home	87,6	40,9
	Dona	92,0	40,2
Grups d'edat	16 a 19	90,0	44,9
	20 a 24	90,3	43,9
	25 a 29	91,4	42
	30 a 34	82,2	34,8
Nacionalitat	Espanyola	89,7	39,2
	Unió Europea	100,0	45,3
	Europa	-	45
Nivell d'instrucció	Món	-	63,7
	Primària	91,3	59,7
	Secundària obligatòria	89,4	47,5
	Secundària post.	90,9	38,7
Tipus ocupació	Universitària	87,4	28,4
	Temps complet	89,4	36,8
	Temps parcial	84,6	42,8
	Aturat	92,4	56,9
	Estudiant	89,8	36,8
	Incapacitat	29,5	47,9
Categoria professional	Feines llar	100,0	52,8
	Propietària professional	71,9	22,6
	Assalariada qualificada (gestió)	88,9	30,5
	Assalariada qualificada (execució)	90,1	45,5
Activitat llar	No qualificada	91,5	49,2
	Tots inactius	93,5	55,5
	Tots els actius ocupats	86,6	36,4
	Ocupats i aturats	96,0	53,5
Pobresa	Tots els actius aturats	97,3	81,3
	No pobresa	88,7	36,9
	Si pobresa	91,9	61,6

Font: Elaboració pròpia a partir de l'ECV (2006)

En 17 dels 18 indicadors que hem seleccionat per a l'anàlisi de la privació multidimensional el percentatge d'adolescents desfavorits afectats és superior a la mitjana (només és inferior en un indicador de molt poca rellevància quantitativa: la impossibilitat de posseir una rentadora) i en 9 d'aquests el grup III és el que té un percentatge d'afectació superior.

Especialment generalitzada és la presència de privació en àmbits relacionats amb el consum (gairebé vuit de cada deu joves del grup viuen en llars que no poden marxar de vacances almenys una setmana a l'any, o afirmen que les despeses de l'habitatge i les del consum suposen una càrrega pesada per a la llar). A certa distància, entre dos i tres de cada deu joves es veuen afectats per privacions en matèria d'habitatge (impossibilitat de mantenir una temperatura adequada a l'hivern i presència de delinqüència a l'entorn de l'habitatge). En la pràctica totalitat d'aquests indicadors de la dimensió del consum els joves del grup III que viuen en llars pobres tenen major risc de patir privació. En aquesta dimensió, un 16,3% dels joves que viuen en llars pobres s'han retardat en el pagament del lloguer en el darrer any, un 24,5% ho han fet en el pagament de compres, un 88,6% consideren que les compres suposen una càrrega pesada, un 88,6% no poden marxar de vacances almenys una setmana i un 11,2% no poden fer un àpat de carn o similars cada dos dies. En la dimensió de l'habitatge, en canvi, l'equilibri és major. La càrrega que suposen les despeses de l'habitatge no presenta diferències entre llars pobres i no pobres, en molts casos perquè són habitatges en propietat i completament pagats. La majoria d'indicadors d'equipament de l'habitatge tampoc presenta diferències, i només en alguns aspectes determinats, com la presència de goteres, humitat o podridura (afecta al 29,2% de les llars pobres) i la impossibilitat de mantenir una temperatura adequada a l'hivern (afecta a un 30,4 de les llars pobres), afecten a un volum substancialment superior de llars pobres que de llars no pobres.

Un darrer conjunt d'indicadors, d'extremada rellevància per la seva gravetat, afecta al voltant d'un de cada deu adolescents desfavorits, una afectació inferior a les anteriors però molt superior a la mitjana i que mostra la crueta de les condicions de vida d'aquest grup: els retards en el pagament del lloguer o les hipoteques, els retards en el pagament de factures (llum, aigua, gas, etc.), i la impossibilitat de fer un àpat de carn o peix almenys cada dos dies són, entre els joves del grup III, una carència extremadament habitual.

Taula 8.41. Percentatge d'individus afectats per diferents indicadors de privació. Grup III

Indicador de privació	Grup III	Mitjana
La llar ha patit retards en el pagament del lloguer o hipoteca	12,8	6,6
La llar ha patit retards en el pagament de factures (llum, aigua, gas, etc.)	9,3	4,3
La llar ha patit retards en el pagament de compres	15,1	8,7
No poden marxar de vacances almenys una setmana a l'any	77,9	36,5
No poden comprar carn o peix almenys cada dos dies	8,0	3,2
No poden disposar de telèfon	1,4	0,4
No poden disposar d'ordinador	18,5	11,3
No poden disposar de rentadora	0,1	0,3
No poden disposar de vehicle propi	9,5	5,4
Les despeses de l'habitatge suposen una càrrega pesada	77,8	48,2
Les compres suposen una càrrega pesada	77,3	54,2
Hi ha llum natural insuficient en almenys una habitació	12,6	11,3
Presència de soroll exterior	33,4	28,2
Presència de contaminació exterior	19,3	17,1
Presència de delinqüència exterior	28,7	19,6
Hi ha goteres, humitat o podridura	26,5	17,6
No es pot mantenir una temperatura confortable a l'hivern	20,8	8,3
La llar no disposa de bany propi	0,4	0,3

Font: Elaboració pròpia a partir de l'ECV (2006)

8.4.4 Vincle social i relacional

Entre els adolescents desfavorits del grup III la pobresa monetària i la privació no repercuteixen en un trencament dels lligams amb l'entorn social. Els diversos indicadors que hem utilitzat per aproximar-nos a aquesta dimensió no mostren un comportament substancialment diferent del dels joves amb un millor nivell de vida. En aquest àmbit es juxtaposen dues forces que actuen en sentit oposat. D'una banda, la baixa edat d'aquests adolescents i la seva permanència a la llar d'origen faciliten el contacte amb l'entorn social: els joves es veuen allunyats, com a mínim, de les responsabilitats derivades de la procreació. D'altra banda, la vulnerabilitat social generalitzada que els afecta (i que s'expressa en termes de pobresa i privació, però també en el fracàs escolar i la precarietat laboral) limita les possibilitats relacionals dels joves, especialment en aquelles que poden estar vinculades a algun cost econòmic.

La conseqüència d'aquesta relació de forces oposades és que els joves del grup III presenten un vincle social i relacional menys consolidat que els joves de la resta de

grups de baixa edat (factor vulnerabilitat), però més dinàmic els dels joves dels grups d'edat avançada (factor edat).

En referència al primer indicador, es reproduïxen els baixos percentatges que ja s'han detectat per al conjunt de joves: l'assistència al cinema i a activitats esportives és pràcticament idèntica a la mitjana, mentre que l'assistència a activitats culturals (teatre, concerts, òpera, etc.) i, sobretot, les visites a indrets d'interès cultural són menys habituals entre aquest perfil d'adolescents desfavorits.

Taula 8.42. Percentatge de joves que assisteixen de manera regular (4 o més vegades a l'any) a diverses activitats. Grup III

	Tipus d'activitat	Grup III	Mitjana
Assistència al cinema	Home	46,1	50,5
	Dona	56,5	50,1
	Total	50,7	50,3
Assistència al teatre, concerts, òpera...	Home	14,2	18,7
	Dona	20,6	20,3
	Total	17,0	19,5
Visites a llocs d'interès cultural	Home	13,0	20,3
	Dona	18,5	22,9
	Total	15,4	21,6
Assistència a actes esportius	Home	29,6	29,5
	Dona	12,0	11,8
	Total	21,8	20,9

Font: Elaboració pròpia a partir de l'ECV (2006)

A excepció dels actes esportius, de major atracció per al col·lectiu masculí, la resta d'esdeveniments culturals són més freqüentats per les noies, que presenten una inquietud superior a la dels seus companys masculins de grup i, en alguns casos, superior també a la de la mitjana femenina. El fet que hi hagi un major percentatge de noies estudiant i que aquesta categoria sigui la més avesada a visitar aquestes expressions culturals fomenta aquest desequilibri: el 63,2% de les noies estudiants assisteixen de forma regular al cinema, el 24,7% ho fan al teatre i a altres esdeveniments de caire cultural, el 24% visiten espais d'interès cultural i el 17% assisteixen com a espectadors d'actes esportius. A excepció del darrer cas, on el percentatge de nois estudiants duplica el de noies, en la resta el fet de ser noia i estudiant és sinònim de màxima assistència a activitats entre aquests adolescents. Per edats, el dinamisme s'alenteix a mesura que augmenta l'edat, en alguns casos de forma progressiva (visites a llocs d'interès cultural i assistència a actes esportius), i en altres després de donar-se un màxim d'assistència entre la franja de 20 a 29 anys (cinema i activitats culturals), per

tornar a reduir-se la vinculació a partir dels 30 anys. El fet de viure en una llar en situació de pobresa també és un factor que obstaculitza l'assistència a activitats entre aquests joves desfavorits: els joves del grup III que pateixen pobresa tenen uns nivells d'assistència a aquestes activitats inferiors entre 5 i 12 punts als dels joves no pobres, a excepció dels esdeveniments actes esportius, on l'equilibri és total.

El contacte amb els familiars i els amics és una mostra clara de la inexistència de ruptura social entre els joves del grup III. Una mostra d'aquest element és que el 99,7% dels adolescents desfavorits afirma que, en cas d'urgència, poden demanar ajuda de familiars, amics o veïns. En el grup III es reproduïx l'oposició de forces que hem destacat abans: la vulnerabilitat dels joves del grup els resta contacte amb l'entorn social en comparació amb els joves no vulnerables de la mateixa edat mentre que la seva menor edat els facilita potencia els seus vincles socials en comparació amb els joves d'edat avançada. Els vincles familiars es situen lleugerament per sota de la mitjana i de la resta de grups de joves no emancipats, i són les noies les que els potencien més. Els vincles amb les amistats, independents del sexe, estan consolidats i pràcticament la totalitat de joves s'hi reuneix o hi contacta amb elevada freqüència. La majoritària condició d'estudiants és un element que reforça aquests vincles amb les amistats: precisament, els joves de major edat (desvinculats de l'esfera formativa) són els que veuen reduïts els lligams d'amistat.

El fet que la llar on viu el jove sigui o no sigui pobra no genera diferències substancials en aquesta dimensió.

Taula 8.43. Percentatge de joves que es reuneixen i contacten de forma regular o sovint amb familiars i amics. Grup III

	Tipus d'activitat	Grup III	Mitjana
Reunió amb familiars (de fora de la llar)	Home	82,5	83,5
	Dona	85,7	86,7
	Total	83,9	85,0
Reunió amb amics	Home	99,0	96,8
	Dona	99,3	95,1
	Total	99,2	96,0
Contacte amb familiars (de fora de la llar)	Home	79,4	84,8
	Dona	86,9	91,2
	Total	82,7	87,9
Contacte amb amics	Home	96,5	94,1
	Dona	97,1	94,4
	Total	96,7	94,2

Font: Elaboració pròpia a partir de l'ECV (2006)

La participació en organitzacions de diversos tipus és, generalment, més baixa entre els joves del grup III en relació a la mitjana. Només la participació en organitzacions dedicades a l'oci agrupen a un volum considerable d'adolescents desfavorits, especialment nois (com en la resta de grups de baixa edat). A part d'aquestes, només les organitzacions religioses tenen unes percentatges superiors a la mitjana i estan més vinculades al col·lectiu femení.

Per últim, volem destacar dos tipus d'organitzacions que presenten una certa especificitat en aquest grup: tot i ser marginals i tenir uns percentatges de participació inferiors a la mitjana, les organitzacions de caire polític i les de caire professional estan presents entre els adolescents desfavorits. Aquest és l'únic grup de baixa edat on hi ha joves vinculats a aquestes dues formes de participació de la vida pública, que només mostren certa acceptació, habitualment, entre joves d'edat adulta i/o amb un alt nivell de vida. Les dades disponibles no ens permeten aprofundir, malauradament, en aquestes tipologies: no podem esbrinar la seva tendència ni si aquestes organitzacions responen a una presa de consciència per part d'aquests joves desfavorits dels seus interessos objectius.

Taula 8.44. Percentatge de joves que participen en organitzacions de diversos tipus. Grup III

	Tipus d'activitat	Grup III	Mitjana
Voluntariat	Home	3,2	3
	Dona	3,5	5,3
	Total	3,3	4,1
Política	Home	2,8	2,8
	Dona	1,7	2,4
	Total	2,3	2,6
Professional	Home	2,4	3,7
	Dona	1,8	3,7
	Total	2,1	3,7
Religiosa	Home	6,8	6,4
	Dona	10,9	9,1
	Total	8,6	7,7
Oci	Home	30	25,7
	Dona	14,9	13,3
	Total	23,3	19,6
Humanitària	Home	6	6,2
	Dona	8,4	8,1
	Total	7,1	7,1

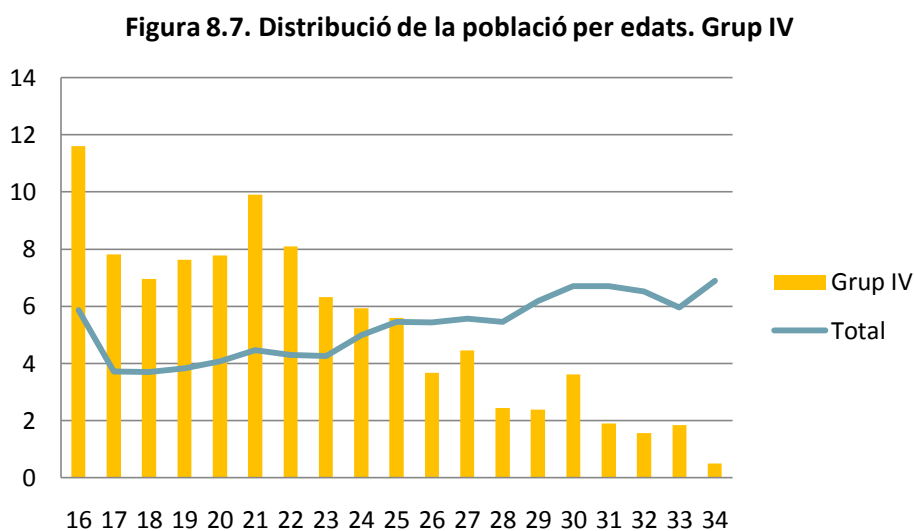
Font: Elaboració pròpia a partir de l'ECV (2006)

8.5 Grup IV (benestant): Adolescents urbans, acomodats i estudiants

El grup IV és el quart més poblat, amb 1.686.554 individus de 16 a 34 anys (13,7% del total). Hi han estat agrupats els adolescents urbans de les Comunitats Autònomes amb major PIB per càpita (el 100% viuen en zones altament urbanitzades, i Catalunya, Madrid, País Valencià i País Basc agrupen a 7 de cada 10 joves del grup). Joves que tenen una molt baixa mitjana d'edat (22,1 anys) i que viuen a la llar d'origen. Majoritàriament són estudiants que han començat a cursar una carrera universitària o estan a punt d'acabar estudis secundaris post-obligatoris. En conseqüència, la vinculació amb el mercat laboral és molt baixa i, quan es dona, els joves han de pagar el peatge de la precarietat: majoritàriament estan ocupats en feinetes a les que han de recórrer com a estratègia d'entrada al mercat laboral. Malgrat això, la convivència a la llar d'origen ofereix una òptima protecció: el grup IV és un dels tres grups on la presència de pobresa i privació és més baixa i, a la vegada, és un dels que agrupa a joves amb un vincle social i relacional més fort.

8.5.1 Perfil demogràfic

La mitjana d'edat és la més baixa dels set grups socials juvenils: 22,1 anys, pràcticament idèntica entre nois (22,2 anys) i noies (21,9 anys).

Font: Elaboració pròpia a partir de l'ECV (2006)

Com en la resta de grups formats per joves amb una baixa mitjana d'edat, en el grup IV també hi ha un fort desequilibri per sexes: un 55,7% dels individus són nois i un 44,3% noies. D'altra banda, els adolescents urbans estan definits per la convivència a la llar d'origen (100% dels joves) i per la solteria (99,2% dels joves, la resta són bàsicament noies separades).

En quines llars viuen aquests joves? Hi ha tres tipologies de llar que agrupen el 95,4% d'aquest col·lectiu:

- a) Dos adults amb nens. Aquesta llar és la més habitual entre els joves del grup IV (n'agrupa el 35,8%), i també és la que mostra una major sobrerepresentació respecte a la mitjana. En aquestes llars el jove té una baixa edat (el 97,8% té menys de 25 anys) i estudia (en el 95,4% dels casos). El fet que el jove no aporti rendes a la llar implica un lleuger augment del risc de patir pobresa (12,8%) en relació amb la resta de tipologies de llar del grup, però encara lluny de la taxa de pobresa mitjana.
- b) Altres llars sense nens. Tot i ser la segona llar més habitual entre els joves del grup IV, pateix una infrarepresentació respecte al conjunt de joves no emancipats. L'explicació rau en què, a diferència de l'anterior, aquesta tipologia de llar agrupa els perfils de joves amb menor presència al grup: joves d'edat més avançada (un 65,5% tenen entre 25 i 34 anys) i en situació d'activitat: treballen (69,7%) o ho intenten (la taxa d'atur entre els joves d'aquests llars és del 20,3%). La sortida del sistema formatiu facilita l'entrada de rendes a la llar, amb la qual cosa el risc de patir pobresa entre aquests joves es redueix fins el 5,2%, la més baixa del grup.
- c) Altres llars amb nens. Aquesta tipologia es troba, a grans trets, entre les dues anteriors, en el sentit que els joves tenen una edat lleugerament superior i ja comencen a estar vinculats amb el mercat de treball (un de cada tres està ocupat). Aquestes llars estan densament poblades (de 4 membres en amunt) i tenen una taxa de pobresa del 7,8%, força inferior a la primera categoria, i en què l'inici de la vinculació dels joves amb el mercat de treball i/o la presència d'altres familiars que aporten ingressos a la llar (per exemple, avis mitjançant una pensió de jubilació), permet contrarestar l'efecte negatiu que suposa l'elevat nombre de membres de la llar. A mesura que passen els anys i els joves, encara a la llar d'origen, acaben de consolidar la seva posició al mercat laboral i deixen

de ser comptabilitzats com a nens, aquestes llars desemboquen en la categoria anterior (Altres llars sense nens), amb un risc de pobresa molt baix.

**Taula 8.45. Distribució de la població segons tipologia de llar (només no emancipats).
 Grup IV**

		Dos adults	Altres llars sense nens	Monoparental	Dos adults amb nens	Altres llars amb nens
Grup IV	Home	2,4	31,2	2,5	33,7	2,4
	Dona	1,2	29,3	2,9	38,5	1,2
	Total	1,9	30,4	2,7	35,8	1,9
Mitjana	Home	3,9	44,9	1,7	22,3	27,2
	Dona	2,7	39,6	2,2	26,9	28,5
	Total	3,4	42,5	1,9	24,4	27,8

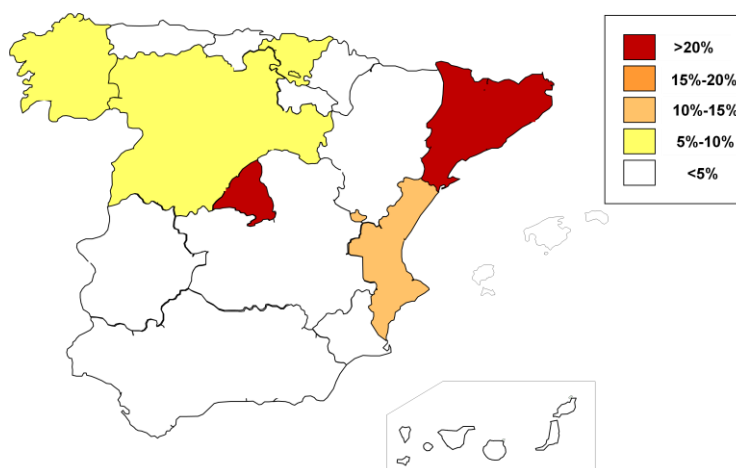
Font: Elaboració pròpia a partir de l'ECV (2006)

D'altra banda, el grup IV forma part dels quatre grups socials juvenils on pràcticament tots els membres tenen nacionalitat espanyola (un 98,7% dels quals han nascut a l'Estat).

Més enllà d'aquestes característiques, el principal tret demogràfic d'aquests adolescents és la concentració en les zones urbanes de les Comunitats Autònomes més riques. El 100% de joves del grup viuen en zones altament urbanitzades (per a fer-nos una idea de l'especificitat d'aquesta circumstància cal tenir present que el següent grup és el VII amb un 58,6% dels joves) de les Comunitats Autònomes amb major PIB per càpita. Com és d'esperar, els adolescents urbans del grup IV viuen majoritàriament en grans blocs de pisos de més de 10 habitatges (64,6% dels joves, el percentatge més elevat dels grups socials juvenils), mentre que el component urbà limita molt la presència d'habitatges unifamiliars i només un de cada cinc joves vivien en aquestes llars més habituals dels extraradis de les ciutats o en entorns rurals (19,8%, el percentatge més baix dels grups juvenils).

Pel que fa a la localització geogràfica, quatre Comunitats Autònomes amb elevat pes demogràfic i dinamisme econòmic agrupen més de 7 de cada 10 adolescents urbans: Madrid, Catalunya, País Valencià i País Basc. Paradoxalment, en aquest grup no hi ha cap jove d'Andalusia, la Comunitat Autònoma més poblada de l'Estat. De fet, cap de les tres Comunitats Autònomes amb un PIB per càpita inferior al 80% de la mitjana estatal –Andalusia, Extremadura i Castella la Manxa– hi està representada, una circumstància excepcional i que no apareix en cap altre grup.

Figura 8.8. Distribució de la població segons Comunitat Autònoma on resideix. Grup IV

Taula 8.46. Distribució de la població segons Comunitat Autònoma on es resideix. Grup IV

Comunitat Autònoma	Grup IV	Mitjana
Comunitat de Madrid	30,7	13,8
Catalunya	20,1	15,7
Comunitat Valenciana	14,6	11,0
País Basc	7,2	4,2
Galícia	5,2	5,9
Castella i Lleó	5,0	5,2
Canàries	4,0	4,9
Aragó	3,6	2,6
Principat d'Astúries	3,2	2,2
Cantàbria	2,2	1,2
Altres	4,2	33,4

Font: Elaboració pròpia a partir de l'ECV (2006)

8.5.2 Formació i mercat de treball

El grup IV es pot definir per la seva condició de joves estudiants. El 55,8% dels joves indicava que la seva ocupació principal era formar-se, i el 60,7% estava cursant algun tipus d'estudis, sobretot entre el col·lectiu femení (pràcticament 7 de cada 10 noies). En tots dos casos, són els percentatges més elevats del conjunt de grups juvenils i entre 30 i 35 punts per sobre de la mitjana.

Tenint present que és el grup amb una edat mitjana més baixa i que és aquell amb més proporció de joves estudiants, tota afirmació que es pugui fer entorn al nivell d'estudis estarà marcada per un determinat grau d'incertesa.

El que queda clar és que, a priori, el grup IV és un grup de qualificació present mitjana i, sobretot, d'elevada qualificació futura: amb la mitjana d'edat més baixa de tots els grups juvenils, els adolescents urbans ja són el tercer col·lectiu de joves amb major percentatge de població que han superat, com a mínim, els estudis secundaris post-obligatoris (64,4% del total), dels quals més de la meitat han decidit que la seva carrera formativa continuï. I una previsió similar es pot fer en l'estadi formatiu anterior: entre el 28,8% d'aquests adolescents urbans amb la secundària obligatòria acabada, la meitat ja estaven estudiant la secundària post-obligatòria.

De fet, nou de cada deu joves de 16 a 19 i pràcticament dos de cada tres de 20 a 24 anys, les dues franges d'edat majoritàries, són estudiants. No hi ha cap altre grup social juvenil que, a aquestes edats, tingui un percentatge tan elevat de joves vinculats al sistema formatiu. A més, en aquestes dues franges d'edat, els joves del grup IV són els que ja presenten el segon nivell formatiu més elevat (4 de cada 10 joves de 16 a 19 anys i 8 de cada 10 de 20 a 24 anys han completat, com a mínim, la secundària post-obligatòria). Tot aquest trànsit repercutirà en un transvasament de joves cap als nivells formatius més elevats que, actualment i per qüestions d'edat, encara estan molt poc poblats: només el 12,3% de joves del grup ja té possessió d'un títol universitari.

Per sexes, només existeix un desequilibri en els dos extrems de l'escala formativa: hi ha una major concentració de noies amb estudis universitaris ja acabats, tot i la menor edat mitjana femenina (15,1%, per un 10% dels nois), i una major concentració de nois que no han pogut superar la formació primària (9% dels nois, 4,2% de les noies).

Taula 8.47. Distribució de la població segons el màxim nivell formatiu assolit.

		Grup IV			
		Primària	Secundària Obligatòria	Secundària post-obligatòria	Universitària
Grup IV	Home	9,0	28,8	52,2	10,0
	Dona	4,2	28,8	51,9	15,1
	Total	6,8	28,8	52,1	12,3
Mitjana	Home	11,6	30,8	30,1	27,5
	Dona	8,4	25,3	32,1	34,3
	Total	10,0	28,1	31,1	30,8

Font: Elaboració pròpia a partir de l'ECV (2006)

El fet que la majoria d'aquests adolescents estiguin estudiant i que tinguin la mitjana d'edat més baixa fa que aquest sigui el grup menys vinculat al mercat laboral. Només un de cada tres joves (33,7%, un percentatge que es redueix fins el 24,4% en les noies)

declaraven que la seva ocupació principal era l'ocupació, mentre que el nombre d'anys de vinculació amb el mercat de treball també és molt baix (4,9 anys entre els joves que ja no estudien).

Altra vegada, doncs, bona part de les dades que podem oferir estan marcades per un alt grau de provisionalitat, a l'espera que la situació d'inserció al mercat de treball tendeixi a anar-se consolidant i aquests joves tinguin la possibilitat d'anar ocupant posicions laborals qualificades.

L'entrada al mercat laboral es caracteritza per la precarietat:

- a) Un de cada cinc joves ocupats (20,8%) treballava a temps parcial, 8 punts per sobre de la mitjana i el percentatge més elevat de tots els grups socials juvenils.
- b) Entre la població activa (ocupats i aturats), un de cada cinc joves (20,2%) estava aturat, el tercer percentatge més elevat (només per darrere de dos dels grups vulnerables, el III i el V) i 6 punts per sobre de la mitjana. En les noies aquest percentatge augmenta fins el 30,1%, més del doble que en els nois (14,3%).
- c) 6 de cada 10 joves ocupats del grup té un contracte temporal, el tercer percentatge més elevat (darrere dels grups II i III).

Un dels peatges que han de passar els joves del grup IV a l'entrada al mercat laboral és aquesta vulnerabilitat. Amb aquestes dades, podem determinar si la situació millorarà?

En principi, la seva elevada qualificació formativa indica que, almenys, en el grup IV hi ha els adolescents amb més eines per fer front al procés de plena inserció i de consolidació laboral en els propers anys. Alguns paràmetres referents als joves que treballen també semblen apuntar en aquesta direcció: l'augment de la contractació fixa entre les franges més adultes del grup (a partir dels 25 anys més de la meitat dels joves ocupats del grup IV tenen un contracte fix) o l'elevada categoria professional dels joves de 25 a 29 anys. Les dades positives, però, no són generals: el percentatge de joves aturats augmenta per les franges adultes i troba en el grup IV el seu nivell màxim (el 20,3% dels joves actius de 25 a 29 anys i el 24,2% dels de 30 a 34 estaven aturats). Ara bé, aquests darrers resultats, referents a la població adulta, són poc il·luminadors ja que, d'una banda, el seu pes demogràfic dins el conjunt del grup és molt reduït i, d'altra banda, si han estat agrupats en el grup IV (amb individus de menor edat que ells) i no en un altre caracteritzat per l'edat adulta és precisament per la situació d'indeterminació en

què encara viuen, tot i la seva edat avançada. Per això, més que ser un punt d'arribada, aquests joves adults del grup IV són encara un punt de partida.

Taula 8.48. Distribució de la població segons tipus d'ocupació principal. Grup IV

		Ocupat/d a a temps complet	Ocupat/d a a temps parcial	Aturat/d a	Estudian t	Incapacitat/d a	Feine s de la llar	Altres
Grup IV	Home	34,2	7,0	6,9	50,3	-	-	1,6
	Dona	17,4	7,0	10,5	62,7	-	0,3	2,1
	Total	26,7	7,0	8,5	55,8	-	0,1	1,8
Mitjan a	Home	64,0	3,9	8,4	20,9	0,9	0,4	1,5
	Dona	41,8	12,0	11,9	23,4	0,7	7,1	3,1
	Total	53,2	7,8	10,1	22,1	0,8	3,7	2,3

Font: Elaboració pròpia a partir de l'ECV (2006)

La categoria professional dels joves ocupats també mostra signes de la provisionalitat que suposa la recent entrada al mercat de treball. De fet, en aquesta fase inicial, la categoria professional depèn de la conjunció de dos factors: qualificació formativa i antiguitat en el mercat laboral (i no simplement de l'edat). Els joves ocupats del grup IV que tenen en els estudis primaris el seu nivell formatiu màxim presenten la millor categoria professional, en comparació amb els altres grups. I, a la inversa, els ocupats que han completat estudis universitaris, si bé en comparació amb la resta de joves del grup tenen una millor posició, sofreixen unes de les pitjors categories laborals: el 22,6% dels joves ocupats amb estudis universitaris treballaven com a mà d'obra no qualificada. Per tant, les diferències en la categoria professional fruit de la diversa qualificació formativa són, en el grup IV, molt reduïdes. En aquest sentit, la major qualificació formativa no es veu compensada, en la fase d'entrada al mercat de treball, per una millor qualificació laboral i s'abona la idea que aquests adolescents han de pagar un peatge en l'entrada a treballar sigui quin sigui el seu nivell d'estudis, i que la seva qualificació formativa només es converteix en un actiu un cop superat un període d'inserció, durant el qual estan retinguts en el segment secundari del mercat de treball. En aquest darrer sentit, el grup IV és l'únic sense pràcticament cap jove en la categoria d'empresaris o professionals (només són noies).

Cal tenir en compte, en darrera instància, dos aspectes: a) la masculinització de la categoria professional no qualificada (hi pertanyen un 39% dels nois ocupats i només un 15,1% de les noies ocupades), i b) que bona part dels joves que encara estan estudiant

ho fan a nivell universitari i, en el moment que s'incorporin al mercat de treball, la distribució de la categoria professional pot tenir un elevat marge de millora, especialment quan aquests joves acumulin una certa antiguitat en el mercat de treball.

Taula 8.49. Distribució de la població ocupada segons categoria professional. Grup IV

		Propietària / professional	Assalariada qualificada (gestió)	Assalariada qualificada (execució)	Assalariada no qualificada
Grup IV	Home	-	20,3	40,7	39,0
	Dona	1,6	30,7	52,6	15,1
	Total	0,6	24,5	45,4	29,4
Mitjana	Home	10,7	17,5	41,9	30,0
	Dona	14,6	32,2	35,1	18,1
	Total	12,5	24,5	38,7	24,3

Font: Elaboració pròpia a partir de l'ECV (2006)

El grup IV presenta el tercer percentatge més gran de joves assalariats subocupats (62,1%), només per darrere dels dos grups més acomodats, l'I i el VII. Malgrat això, està per sota de la mitjana juvenil (67,2%). La mitjana acumulada de subocupació és de 2,2 anys si es comptabilitza el total de població, i de 4,3 anys en cas de comptabilitzar exclusivament els joves subocupats (en ambdós casos, un període gairebé idèntic a la mitjana). D'altra banda, és l'únic grup on els nois presenten una major subocupació que les noies (en el grup III també es dona aquesta circumstància, però les diferències són mínimes): el 64,6% dels nois assalariats i el 58% de les noies assalariades tenen una formació superior a la requerida pel seu lloc de treball. Malgrat aquest desequilibri, la mitjana d'anys de subocupació en nois i noies és idèntica, aspecte que es deu a un fenomen poc corrent: l'elevada intensitat de la infraqualificació entre els nois que no estan subocupats (és a dir, l'ocupació de feines per a les quals es té menys formació de la que requereixen). En resum, dins el període d'inserció laboral en què es troben els joves ocupats del grup, les dades apunten al fet que les noies tenen més probabilitats que els nois de trobar una feina coherent al seu nivell formatiu (majoritàriament mitjà o baix, degut a la seva curta edat) en els entorns urbans en què viuen, mentre que els nois tendeixen a ocupar feines que requereixen menor qualificació (sobretot com a mà d'obra no qualificada), si bé, excepcionalment, poden desenvolupar feines molt més qualificades que el seu nivell formatiu.

Ara bé, cal tenir en compte que totes aquestes dades són poc representatives dels joves del grup IV: tan sols el 28,1% dels joves del grup estaven ocupats com a assalariats i no

estaven cursant cap tipus d'estudis (els requisits que hem imposat per a l'estudi de la subocupació), per la qual cosa el marge de provisionalitat és molt elevat.

Taula 8.50. Percentatge de població subocupada (només assalariats/des que no estudien) i mitjana d'anys de subocupació. Grup IV

		Percentatge de població subocupada	Mitjana d'anys de subocupació (total)	Mitjana d'anys de subocupació (només població subocupada)
Grup IV	Home	64,6	2,1	4,3
	Dona	58,0	2,2	4,3
	Total	62,1	2,2	4,3
Mitjana	Home	62,5	2,3	4,4
	Dona	72,4	2,9	4,4
	Total	67,2	2,6	4,4

Font: Elaboració pròpia a partir de l'ECV (2006)

8.5.3 Pobresa i privació

La possibilitats d'allargar l'etapa formativa entre els joves del grup IV és fruit d'un nivell de vida mitjà-alt que a més els dona seguretat econòmica i els protegeix davant la pobresa. A grans trets, el grup IV és el més acomodat entre els grups d'adolescents, i el tercer pel que fa a la totalitat de grups.

Aquesta seguretat es veu fonamentada en les condicions objectives de vida. En destaquem dos elements:

- a) La majoria de joves del grup IV es concentren en els trams de renda superior: el 54,4% de joves viuen en llars que pertanyen als dos trams de major renda dels cinc existents (la mitjana juvenil és del 48,4% i la del conjunt de població és del 40%).
- b) La distribució és pràcticament idèntica a la mitjana excepte en dos trams de renda: el tram més baix (llars amb una renda equivalent inferior als 6.875 euros anuals) agrupa només el 7,5% dels joves del grup (la meitat de la mitjana), un desequilibri que es compensa amb la concentració de joves al tram de renda alta (el 28,5%).

Les garanties es traslladen al terreny de la subjectivitat: pràcticament una de cada cinc llars on viuen joves del grup IV afirmen arribar a final de mes amb bastanta o molta facilitat (18,9%), el percentatge més alt del conjunt de grups juvenils (la mitjana es situa

en l'11,7%). Si hi sumem les llars que afirmen arribar-hi amb certa facilitat, el percentatge ja és del 57,7%. Per contra, només un 13,4% afirmaven arribar-hi amb bastanta o moltes dificultats (mitjana del 29,8%): això converteix al grup IV en un dels tres únics on hi ha més llars que afirmen arribar a final de mes amb un elevat grau de facilitat que llars que hi arriben amb elevat grau de dificultat, i aquell on la distància entre una i altra categoria és més gran.

La concentració de joves del grup IV en els trams de renda més elevats comporta que només el 9,1% dels joves visquin en llars amb una renda equivalent inferior al llindar de pobresa. Aquesta és la tercera taxa de pobresa més baixa, similar a la dels dos grups més acomodats (I i VII), i molt inferior tant respecte de la mitjana dels grups juvenils (15,6%) com a la mitjana del conjunt de la societat (19,9%). La incidència de la pobresa greu i extrema també és força inferior a la mitjana dels grups socials juvenils.

Cal aturar-nos un moment a comentar la importància que té la recepció de prestacions socials per afrontar el risc a la pobresa. És cert que abans d'aquestes el grup IV ja està molt menys afectat per la pobresa que la mitjana dels grups juvenils. Ara bé, una vegada comptabilitzades, el grup passa a estar encara més allunyat de la taxa mitjana de pobresa: és el segon grup que es veu més afavorit per aquestes ajudes en la reducció de la pobresa estàndard (es redueix en un 60,1%) i greu (66,7%), i el tercer més beneficiat en la reducció de la pobresa extrema (75,3%). En tots tres casos, l'impacte que suposen les ajudes públiques són superiors al de la mitjana. Només el grup VII, un altre grup que parteix d'unes condicions força avantatjoses, gaudeix d'un impacte més positiu de les prestacions. En aquest sentit, igual que passa amb el grup VII, podem parlar d'un grup sobreprotegit i on els joves es veuen beneficiats per la protecció que els ofereix la llar i per la capacitat de rebre prestacions socials per part dels seus membres.

Taula 8.51. Taxes de pobresa segons diferents llindars de pobresa i segons la recepció de prestacions socials. Grup IV

	Pobresa estàndard	Pobresa estàndard sense prestacions	Pobresa greu	Pobresa greu sense prestacions	Pobresa extrema	Pobresa extrema sense prestacions
Grup IV	9,1	22,8	3,8	11,4	1,9	7,7
Mitjana	15,6	26,7	6,6	15,1	3	9,4

Font: Elaboració pròpia a partir de l'ECV (2006)

En molts dels perfils observats aquests adolescents urbans acumulen bona part de les taxes més baixes de pobresa del conjunt de grups socials juvenils.

Per exemple el grup IV és aquell amb una incidència de la pobresa més baixa en tres de les quatre franges d'edat: dels 16 als 19 anys, dels 20 als 24 i també dels 30 als 34 anys. Dels 25 als 29 anys (un 20,8% dels joves del grup) la taxa també és molt baixa (8,6%), però es veu superada per les dels grups VII (4,8%) i I (6,5%).

Una fenomen similar succeeix amb el nivell d'instrucció. Entre els dos nivells d'instrucció més bàsics la taxa de pobresa és la més baixa (4,8% i 8%, respectivament). Aquest fet es deu a la baixa edat dels joves que posseeixen aquest nivell d'instrucció: no estem davant d'una manca de pobresa en joves amb baixa formació definitiva, sinó en joves de baixa edat i que, majoritàriament, encara estan estudiant i per tant no aporten ingressos a la llar. Precisament, el fet que segueixin estudiant és un reflex que les famílies dels joves no pateixen greus mancances econòmiques.

I, també, en els principals tipus d'ocupació les taxes de pobresa més baixes apareixen entre els joves del grup IV: un 1,8% dels ocupats a temps complet, un 3,9% dels ocupats a temps parcial, un 9,7% dels aturats i un 12,1% dels estudiants.

Si aquest perfil d'adolescents acumula tants lideratges en baixes taxes de pobresa¹⁰⁶, com és que només és el tercer grup amb una taxa global de pobresa més baixa, per darrere de l'I i del VII?

Aquesta paradoxa es deu a la distribució demogràfica entre els diferents perfils. La majoria de joves del grup estan concentrats en els perfils més propensos a patir pobresa: són estudiants, tenen un nivells d'estudis encara baix, estan desvinculats del mercat laboral, etc. En aquests perfils característics del grup, les taxes de pobresa són molt baixes respecte a la resta de grups, però segueixen sent superiors a les taxes de pobresa lligades als perfils de major seguretat (joves amb alts nivells d'estudis, plenament vinculats a un mercat de treball qualificat, etc.). Tot i que en un grapat d'aquests perfils de protecció el grup IV també presenta la taxa de pobresa més baixa (per exemple, entre els joves ocupats i entre els més adults), la seva presència dins el grup és poc nombrosa. Així s'explica que, tot i que majoritàriament tenen les taxes de pobresa més baixes en cada perfil, la taxa de pobresa mitjana del grup no sigui la més baixa del conjunt de grups socials juvenils.

¹⁰⁶ Una de les característiques del grup IV és la màxima similitud en les taxes de la pobresa que presenten els diversos perfils de joves. Mitjançant una anàlisi de la desviació típica d'aquestes taxes, pels diferents perfils, hem detectat que cap altre grup presenta tanta homogeneïtat davant la pobresa entre els diversos perfils interns.

Taula 8.52. Taxes de pobresa segons diferents perfils. Grup IV

Variable	Perfil	Grup IV	Mitjana
Sexe	Home	7,8	14,2
	Dona	10,7	16,5
Franja d'edat	16 a 19	10,5	25,4
	20 a 24	8,8	16,7
	25 a 29	8,6	11,9
	30 a 34	6	12,1
Nacionalitat	Espanyola	8,5	14,6
	Unió Europea	-	10,6
	Europa	-	12,9
	Món	-	26,8
Nivell d'instrucció	Primària	4,8	27,6
	Secundària obligatòria	8	21,3
	Secundària post.	8	11,8
	Universitària	13,2	8,1
Tipus d'ocupació	Temps complet	1,8	8,2
	Temps parcial	3,9	13,2
	Aturat	9,7	25,5
	Estudiant	12,1	22,1
	Incapacitat	-	30,5
	Feines llar	0	34,6
Categoria professional	Propietària o professional	0	5,3
	Assalariada qualificada (gestió)	3,8	5,7
	Assalariada qualificada (execució)	4,2	14,4
	No qualificada	6,3	16,2
Activitat dins la llar	Tots inactius	30,9	48,6
	Tots els actius ocupats	7,9	12,7
	Ocupats i aturats	9,9	19,3
	Tots els actius aturats	19,4	46,9
Hipòtesi d'emancipació	En solitari	45,7	38,7
	En parella (tots dos tenen els mateixos ingressos)	34	30,5
	En parella (només un té ingressos)	66,2	60

Font: Elaboració pròpia a partir de l'ECV (2006)

Si la incidència de la pobresa entre els joves del grup IV és molt baixa, la intensitat d'aquesta (la mesura del grau de pobresa que pateixen les persones pobres) és lleugerament superior. El grau d'intensitat de la pobresa en el grup IV es situa en un 27,1% del llindar de pobresa (la renda equivalent mediana del col·lectiu pobre és de 5.003 euros anuals, mentre que el llindar és de 6.860), un valor molt similar al de la mitjana dels grups socials juvenils (27,6%) i per sobre de la dels grups I, V i VII.

Més enllà de la pobresa, la privació multidimensional és un reflex de la protecció de què gaudeixen els joves del grup IV davant el risc de patir algun tipus de vulnerabilitat social. Tres de cada quatre adolescents urbans (75,3%) no pateixen privació de caràcter

greu, i set de cada deu (69,4%) no pateixen aquestes privacions ni tampoc estan en situació de pobresa. La resta està format majoritàriament per joves que pateixen privació però no pobresa (21,5%) i, en menor mesura, per joves que pateixen pobresa però no privació (5,9%). El volum de joves que les pateixen ambdues a la vegada és marginal (3,2%), una tercera part de la mitjana. En pràcticament tots els indicadors de pobresa i privació el grup IV té els tercers percentatges més baixos d'afectació: és el tercer amb una taxa de pobresa més baixa, el tercer amb una incidència més baixa de pobresa i privacions greus alhora, i també el tercer amb major percentatge de joves que no pateixen ni pobresa ni privacions greus. En tots aquests indicadors només els grups I i VII estan més protegits de la vulnerabilitat. Pel que fa a la incidència de la privació (24,7%), els percentatges d'aquest grup cauen a la quarta posició, per la poca afectació de la privació entre els adolescents rurals del grup I i per la menor probabilitat que una llar pobra d'aquests adolescents rurals pateixi privació.

Taula 8.53. Distribució de la població segons relació amb la pobresa i la privació greu. Grup IV

		Només pobresa	Només privacions greus	Pobresa i privacions greus	Ni pobresa ni privacions greus
Grup IV	Home	5,5	23,9	2,4	68,2
	Dona	6,3	18,4	4,3	70,9
	Total	5,9	21,5	3,2	69,4
Mitjana	Home	5,4	32	9	53,6
	Dona	6,5	30,3	10	53,2
	Total	5,9	31,2	9,5	53,4

Font: Elaboració pròpia a partir de l'ECV (2006)

El grup IV té una baixa afectació de la privació multidimensional en la pràctica totalitat d'indicadors seleccionats. Cal destacar, en primer lloc, que el component urbà i acomodat d'aquest col·lectiu afavoreix una afectació mínima de problemàtiques relacionades amb l'estat i la qualitat dels habitatges: de tots els grups juvenils aquest és el menys afectat per presència de goteres, humitat o podridura i per impossibilitat de mantenir una temperatura adequada a l'hivern. La posició econòmica de les famílies d'aquests joves també permet reduir la incidència dels indicadors relacionats més directament amb la capacitat econòmica de la llar, i que en el grup IV es situen entre els més baixos, tant els de major gravetat (els retards en les pagaments) com els més generalitzats i subjectius (l'esforç que suposen les compres i les despeses de l'habitatge). Ara bé, el fet que la totalitat d'aquests joves visquin en grans

aglomeracions urbanes implica haver de patir determinades privacions provinents de l'entorn de l'habitatge i que l'alt nivell de vida no pot eradicar per complet: el grup IV pateix afectacions superiors a la mitjana juvenil en els indicadors de manca de llum natural en alguna habitació, presència de soroll provinent de l'exterior (carrer, veïns, etc.), presència de contaminació a l'entorn de la llar i detecció de delinqüència a la zona on està ubicat l'habitatge. provi aspectes relatius a l'exterior de la llar (llum insuficient en alguna de les llars, soroll, contaminació o delinqüència).

Taula 8.54. Percentatge d'individus afectats per diferents indicadors de privació. Grup IV

Indicador de privació	Grup IV	Mitjana
La llar ha patit retards en el pagament del lloguer o hipoteca	4,7	6,6
La llar ha patit retards en el pagament de factures (llum, aigua, gas, etc.)	2,3	4,3
La llar ha patit retards en el pagament de compres	6,1	8,7
No poden marxar de vacances almenys una setmana a l'any	15,5	36,5
No poden comprar carn o peix almenys cada dos dies	1,8	3,2
No poden disposar de telèfon	0,0	0,4
No poden disposar d'ordinador	2,1	11,3
No poden disposar de rentadora	0,0	0,3
No poden disposar de vehicle propi	1,4	5,4
Les despeses de l'habitatge suposen una càrrega pesada	41,2	48,2
Les compres suposen una càrrega pesada	39,0	54,2
Hi ha llum natural insuficient en almenys una habitació	11,3	11,3
Presència de soroll exterior	31,5	28,2
Presència de contaminació exterior	24,8	17,1
Presència de delinqüència exterior	25,2	19,6
Hi ha goteres, humitat o podridura	6,7	17,6
No es pot mantenir una temperatura confortable a l'hivern	1,2	8,3
La llar no disposa de bany propi	0,0	0,3

Font: Elaboració pròpia a partir de l'ECV (2006)

L'anàlisi dels perfils afectats per la privació ens aporten dues idees: a) tots els perfils de joves del grup IV estan poc afectats per la privació, i b) no n'hi ha cap que es desmarqui del comportament general del grup, i gairebé tots són els quarts menys afectats per la privació, per darrere dels grups II (adolescents rurals), VII (quadres juvenils) i I (joves adults acomodats). Entre els adolescents urbans d'aquest grup IV, ser dona o tenir un nivell d'instrucció elevat implica una menor afectació de la privació mentre que, en canvi, el fet que la llar sigui pobra sí que genera majors probabilitats de patir privació, però pràcticament només pel que fa a aspectes relacionats amb la renda (els retards en les compres, la impossibilitat de marxar de vacances una setmana a l'any o la

consideració que les compres suposen una càrrega pesada per a la llar), i no pels relatius a l'habitatge, que tenen aquí un comportament més robust. D'altra banda, ni l'edat, ni el tipus de relació amb l'activitat ni el tipus de categoria professional no són variables que presentin uns resultats gaire diferents entre les seves categories.

**Taula 8.55. Percentatge de població afectada per privacions greus, segons perfils.
 Grup IV**

Variable	Perfil	Grup IV	Mitjana
Sexe	Home	26,1	40,9
	Dona	22,6	40,2
Grups d'edat	16 a 19	25,7	44,9
	20 a 24	24,5	43,9
	25 a 29	26,9	42
	30 a 34	16,4	34,8
Nacionalitat	Espanyola	24,9	39,2
	Unió Europea	-	45,3
	Europa	-	45
Nivell d'instrucció	Món	-	63,7
	Primària	32,1	59,7
	Secundària obligatòria	25,9	47,5
	Secundària post.	25,3	38,7
Tipus ocupació	Universitària	16,7	28,4
	Temps complet	27,4	36,8
	Temps parcial	30,8	42,8
	Aturat	17	56,9
	Estudiant	24,6	36,8
	Incapacitat	-	47,9
Categoria professional	Feines llar	0	52,8
	Propietària professional	0	22,6
	Assalariada qualificada (gestió)	21,8	30,5
	Assalariada qualificada (execució)	26,2	45,5
Activitat llar	No qualificada	25,5	49,2
	Tots inactius	28,6	55,5
	Tots els actius ocupats	25,1	36,4
	Ocupats i aturats	20	53,5
Pobresa	Tots els actius aturats	80,5	81,3
	No pobresa	23,6	36,9
	Si pobresa	35,4	61,6

Font: Elaboració pròpia a partir de l'ECV (2006)

8.5.4 Vincle social i relacional

Els joves del grup IV mostren un vincle social i relacional consolidat. Assisteixen amb certa periodicitat a activitats de tipus cultural (fet habitual entre els grups amb elevat nivell de vida), que són costejades per la família (i que, per tant, ens porta a pensar que pot estar interessada en introduir als joves en les xarxes culturals del seu entorn), i mantenen un contacte fluid amb familiars de fora de la llar i amb amics. Només la participació en organitzacions és, en línies generals, més baixa que la mitjana dels grups socials juvenils, tot i que la podem imputar a l'edat d'aquests joves (en el conjunt de grups juvenils existeix una reducció de la participació en la franja d'edat per la qual actualment transiten aquests adolescents urbans).

Pel que fa a l'assistència a activitats o visites a indrets d'interès cultural, tres de cada quatre joves assisteixen sovint al cinema i al voltant d'un de cada quatre assisteixen a activitats d'interès cultural (teatre, concerts, òpera, etc.), visiten llocs d'interès cultural o assisteixen a actes esportius amb relativa freqüència. En tots els casos, el nivell d'assistència és superior a la mitjana. Només el grup VII, marcat també per la posició social acomodada i per la convivència a la llar d'origen (però amb una major edat i una autonomia econòmica dels joves que treballen) té un nivell superior d'assistència a aquestes activitats.

Taula 8.56. Percentatge de joves que assisteixen de manera regular (4 o més vegades a l'any) a diverses activitats. Grup IV

	Tipus d'activitat	Grup IV	Mitjana
Assistència al cinema	Home	71,9	50,5
	Dona	78,3	50,1
	Total	74,8	50,3
Assistència al teatre, concerts, òpera...	Home	22,3	18,7
	Dona	27,7	20,3
	Total	24,7	19,5
Visites a llocs d'interès cultural	Home	21,5	20,3
	Dona	31,4	22,9
	Total	25,9	21,6
Assistència a actes esportius	Home	36,1	29,5
	Dona	15,7	11,8
	Total	27,0	20,9

Font: Elaboració pròpia a partir de l'ECV (2006)

En general, les noies i els individus de menor edat tenen un major dinamisme en aquesta variable, a excepció dels actes de caire esportiu, on aquesta tendència s'inverteix. L'edat no té un gran impacte en l'assistència a activitats i només hem detectat un lleuger

decreixement en els resultats entre la franja més jove (16 a 19 anys) i la següent (20 a 24).

El nivell de relació amb familiars i amics també és un senyal de l'existència d'un vincle social i relacional fort. La pràctica totalitat de joves es reuneixen i contacte amb amics (uns percentatges similars als de la majoria de grups, excepte els grups desfavorits d'edat avançada, el V i el VI, que queden per sota). Els nivells de contacte i reunió amb familiars, per la seva part, són molt similars als de la resta de grups socials juvenils formats per joves no emancipats (II, III, IV i VII). Les noies són, com passa en la resta de grups socials juvenils, les que mantenen un contacte més fort amb els familiars de fora de la llar. Pel que fa als vincles amb les amistats, aquests són forts amb independència del gènere. L'edat tampoc influeix en el nivell de contacte i reunió amb familiars i amics.

Taula 8.57. Percentatge de joves que es reuneixen i contacten de forma regular o sovint amb familiars i amics. Grup IV

	Tipus d'activitat	Grup IV	Mitjana
Reunió amb familiars (de fora de la llar)	Home	80,8	83,5
	Dona	89,1	86,7
	Total	84,5	85,0
Reunió amb amics	Home	99,6	96,8
	Dona	99,8	95,1
	Total	99,7	96,0
Contacte amb familiars (de fora de la llar)	Home	83,0	84,8
	Dona	89,8	91,2
	Total	86,0	87,9
Contacte amb amics	Home	99,2	94,1
	Dona	99,7	94,4
	Total	99,4	94,2

Font: Elaboració pròpia a partir de l'ECV (2006)

El darrer indicador que utilitzem per a mesurar el grau de vincle social i relacional dels joves del grup IV és la participació en organitzacions. Aquest indicador mostra un baix nivell participatiu entre els joves del grup IV: només la participació en organitzacions dedicades a l'oci tenen una notable acceptació entre els joves del grup (el 26,4% de joves afirma participar-hi, gairebé 5 punts per sobre de la mitjana), un aspecte que també trobem en els altres grups de baixa edat. La resta de tipologies d'organitzacions tenen una acceptació molt menor i, en alguns casos, inexistent, com les organitzacions polítiques o professionals (més acceptades en els grups juvenils de major edat). Allà on participen, les diferències per sexe acostumen a ser favorables a les noies, tot i que

lleugerament. Només les organitzacions dedicades a l'oci presenten una major acceptació entre els nois. Precisament, en aquest àmbit és on es dona la major diferència de participació per raó de sexe: gairebé un de cada tres afirmen participar en alguna organització d'aquest tipus (31,8%), per només una de cada cinc noies (19,7%).

Taula 8.58. Percentatge de joves que participen en organitzacions de diversos tipus. Grup IV

	Tipus d'activitat	Grup IV	Mitjana
Voluntariat	Home	1,6	3
	Dona	3,5	5,3
	Total	2,5	4,1
Política	Home	0	2,8
	Dona	0	2,4
	Total	0	2,6
Professional	Home	0	3,7
	Dona	0	3,7
	Total	0	3,7
Religiosa	Home	4,7	6,4
	Dona	6,4	9,1
	Total	5,4	7,7
Oci	Home	31,8	25,7
	Dona	19,7	13,3
	Total	26,4	19,6
Humanitària	Home	6,0	6,2
	Dona	8,7	8,1
	Total	7,2	7,1

Font: Elaboració pròpia a partir de l'ECV (2006)

Hem deixat en darrer terme la relació entre el risc de patir pobresa i el vincle social i relacional. A diferència de la majoria de grups, en el grup IV el fet de ser pobre no implica una disminució d'aquest vincle amb l'entorn. Fins i tot, en molts dels indicadors, els joves pobres presenten un comportament més dinàmic pel que fa a aquesta dimensió. L'explicació recauria, al nostre entendre, en l'entorn on viuen els joves, bàsicament ciutats de les Comunitats Autònomes de major riquesa, que els ofereixen un major ventall de possibilitats per connectar-se amb l'entorn.

8.6 Grup V (vulnerable): Joves desqualificats, amb problemes de salut i risc d'exclusió

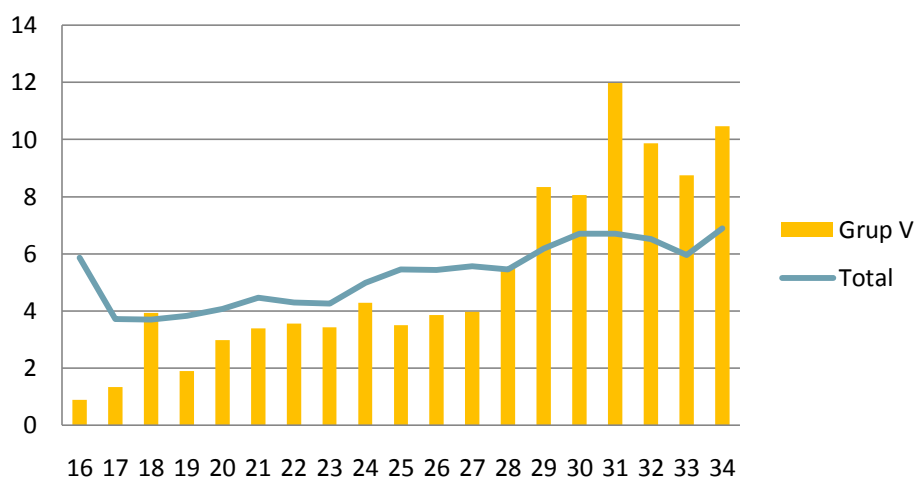
El grup V agrupa un 11,7% dels joves de 16 a 34 anys, amb una distribució equitativa entre gèneres (50,4% de nois i 49,6% de noies), que en total sumen poc menys d'un milió i mig d'individus (1.435.233).

Caracteritzat per ser el grup social juvenil amb una major fragilitat dels vincles socials i per agrupar la pràctica totalitat d'individus amb problemes de salut (9 de cada 10 joves amb un estat de salut dolent o molt dolent i 9 de cada 10 joves inactius per incapacitació pertanyen a aquest grup), el grup V també presenta la taxa de pobresa més elevada: un 26% dels joves viuen en llars amb una renda per unitat de consum inferior al llindar de pobresa (6.860 euros a l'any). A més, el baix nivell formatiu i una precarietat laboral que no millora amb l'edat són també dos factors claus per a entendre el tipus de vulnerabilitat que afecta a aquests joves. La privació multidimensional, en darrer terme, tampoc s'escapa d'aquesta espiral de vulnerabilitat que comporta, en els joves desqualificats d'aquest grup, un procés de caiguda que té el punt final en la misèria material, la salut mediocre, la ruptura social i la dependència de la protecció pública.

8.6.1 Perfil demogràfic

Els joves del grup V tenen la tercera mitjana d'edat més elevada: 28 anys, i molt similar entre nois i noies (és l'únic grup on això succeeix). La concentració en els trams d'edat més elevats és evident: la meitat de joves desqualificats (49,1%) tenen entre 30 i 34 anys i un de cada quatre (25,2%) en té entre 25 i 29.

Figura 8.9. Distribució de la població per edats. Grup V

Font: Elaboració pròpia a partir de l'ECV (2006)

Aquesta condició de joves adults té relació amb dos aspectes sociodemogràfics: l'estat civil i la seva situació respecte al procés d'emancipació.

Pel que fa a l'estat civil, dos de cada tres joves del grup V són solters (65%), un percentatge a mig camí entre el dels grups de joves solters (II, III, IV i VII) i el dels dos grups que, amb una mitjana d'edat similar, ja hi ha un volum considerable d'individus casats (I i VI). De fet, tot i compartir una mitjana d'edat similar, el percentatge de joves casats en el grup V és aproximadament la meitat del que detectem al grup I i poc més del 60% del que hi ha al grup VI. La baixa presència del matrimoni entre els joves desqualificats sobta amb el fet que un 2% dels joves del grup hagi patit un procés de ruptura familiar, és a dir, estigui separat/da, divorciat/da o sigui vidu/a (el percentatge augmenta fins un 6,1% si n'excloem els joves solters). Aquest elevat impacte de la ruptura familiar entre els joves desqualificats només la tornem a trobar entre els joves del grup VI, caracteritzats també per una edat avançada i una elevada vulnerabilitat.

La distribució de l'estat civil segons el sexe segueix la mateixa tendència que en els altres grups juvenils d'edat avançada: tot i que sis de cada deu són solteres, les noies presenten una tendència a casar-se abans que els nois (hi ha un 36,6% de casades, per un 29,4% de casats). I també pateixen unes majors probabilitats d'haver superat una ruptura familiar, en aquest cas fins a un nivell extremadament elevat: 9 de cada 100 noies del grup V que van contraure matrimoni actualment estan separades, divorciades o vídues. Els nois, en canvi, es caracteritzen per una generalització del celibat (set de cada deu).

Pel que fa a l'emancipació, el grup V és l'únic que presenta una barreja de joves emancipats i no emancipats i, a més, la distribució és perfectament equilibrada: un 49,3% dels joves encara viuen a la llar d'origen i un 50,7% ja estan emancipats. Aquesta situació es deu al procés de transició entre la llar d'origen i la de procreació en què estan immersos els joves del grup, on individus que han completat el procés d'emancipació i individus que estan a punt d'iniciar-lo comparteixen unes condicions de vida similars. Davant aquest fet excepcional hem optat per desagregar l'anàlisi del tipus de llar on resideixen els joves en funció d'aquesta circumstància.

Entre els joves no emancipats detectem que, majoritàriament, es troben, als seus 25,6 anys de mitjana, en una fase avançada del procés de transició a la vida adulta: tot i viure encara a la llar d'origen ja han assolit algunes de les etapes actualment imprescindibles per a iniciar el procés d'emancipació com per exemple el fet de gaudir d'una certa antiguitat dins el mercat de treball, requisit de cara a acumular estalvis per a fer front a les despeses de l'habitatge.

La tipologia de llar més estesa entre els joves no emancipats del grup V és la de llars sense nens dependents (54,8% dels joves no emancipats del grup, força per sobre del 42,5% de la mitjana). Atenció, però, perquè en aquest tipus de llars el percentatge de joves aturats ascendeix fins el 15,2%, per la qual cosa la solidaritat familiar esdevé un coixí per fer front a aquest obstacle i, a la vegada, és un dels motius per a explicar que aquests joves no s'hagin emancipat. Les altres dues tipologies de llars més esteses entre els joves no emancipats n'agrupen a un volum molt inferior. La categoria "Altres llars amb nens" representa, bàsicament, el mateix tipus de llar que la citada però en un estadi anterior: l'edat mitjana dels joves és més baixa i gairebé dos de cada tres joves són dependents econòmicament (destaca la presència d'aturats -22,4%- i d'estudiants -17,8%-).

**Taula 8.59. Distribució de la població segons tipologia de llar (només no emancipats).
 Grup V**

		Dos adults	Altres llars sense nens	Monoparental	Dos adults amb nens	Altres llars amb nens
Grup V	Home	4,3	56,2	0,7	13,2	25,6
	Dona	2,9	52,9	2,5	17,6	24,1
	Total	3,7	54,8	1,5	15,1	25,0
Mitjana	Home	3,9	44,9	1,7	22,3	27,2
	Dona	2,7	39,6	2,2	26,9	28,5
	Total	3,4	42,5	1,9	24,4	27,8

Font: Elaboració pròpia a partir de l'ECV (2006)

Pel que fa als joves emancipats, amb una edat mitjana de 30,3 anys, es caracteritzen per situar-se en un estadi avançat del procés d'emancipació. Gairebé vuit de cada deu joves emancipats del grup V viuen en parella (només el grup I té uns percentatges superiors d'emancipació en parella) i gairebé 6 de cada 10 ja tenen nens (el percentatge més elevat de tots els grups juvenils). Les tipologies de llar que no comporten l'establiment d'una parella ni el fet de tenir fills són molt residuals en aquest grup, englobant a menys d'un 10% del total i força per sota del pes que tenen entre la mitjana dels altres joves emancipats.

Taula 8.60. Distribució de la població segons tipologia de llar (només emancipats). Grup V

		Individual	Dos adults sense nens	Altres llars sense nens	Monoparental	Dos adults amb nens	Altres llars amb nens
Grup V	Home	7,4	35,9	4,5	0,0	40,5	11,7
	Dona	3,0	28,4	4,5	2,0	52,3	9,9
	Total	5,0	31,7	4,5	1,1	47,1	10,7
Mitjana	Home	11,3	39,3	8,9	0,4	34,9	5,3
	Dona	5,7	35,5	5,4	1,9	45,3	6,2
	Total	8,2	37,2	7,0	1,2	40,6	5,8

Font: Elaboració pròpia a partir de l'ECV (2006)

La distribució de les tipologies de llar segons el sexe no presenta diferències notables entre els joves no emancipats del grup V, mes enllà de l'habitual concentració de noies en les llars amb nens (per la seva menor edat mitjana, que fa que tinguin més probabilitats de ser comptabilitzades com a nenes o de tenir germans/es de baixa edat). On sí que detectem més diferències és entre els joves emancipats, especialment pel que fa a la presència de nens a les llars d'aquests joves. La primerenca edat d'emancipació de les noies respecte als nois comporta una major concentració de noies en llars amb fills: el 64,5% de les noies emancipades del grup V presenten aquesta situació, davant de poc més de la meitat dels nois (52,2%). En canvi, els percentatges masculins són superiors entre les llars sense nens i en els casos (poc habituals, en aquest grup) d'emancipació en solitari.

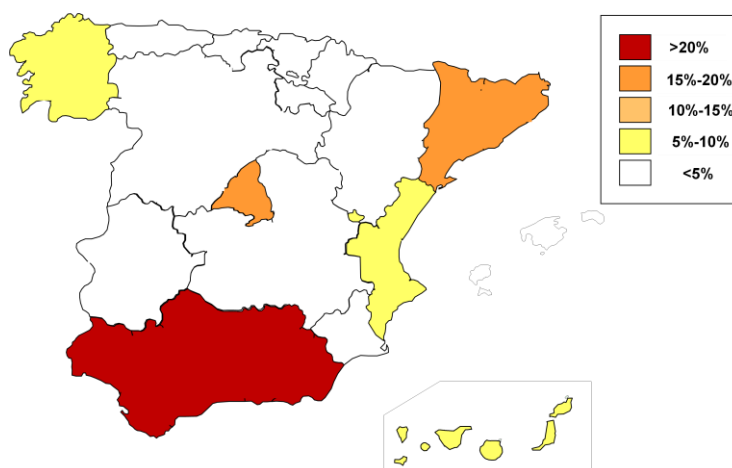
Aquestes dades ens mostren que, a més de parlar d'uns joves en procés de transició cap a la consecució d'una llar pròpia, el procés d'emancipació, un cop es comença, té un

ritme elevat. El fet que la meitat dels joves fossin no emancipats ens feia pensar que aquells joves que si que havien abandonat la llar d'origen es trobarien just als inicis del procés, amb un pes important de les situacions intermèdies (llars individuals o grups de joves sense relació, per exemple) o just acabades de consolidar (parelles que viuen juntes però que encara no tenen fills). En canvi, les dades han contradit aquesta idea i confirmen que el procés d'emancipació dels joves va lligat a una relació sentimental consolidada i a un ràpid naixement de fills. Es tracta d'un comportament diferenciat als dels joves emancipats del grup VI i, sobretot, dels del grup I, on l'emancipació es caracteritza pel ritme pausat i els estadis intermedis de convivència entre la llar d'origen i la de procreació són força habituals. Ara bé, cal fer notar que el procés de transició entre els joves desqualificats del grup V no es dona en les millors circumstàncies i està basat en el model familiar de repartiment del treball, on l'home està vinculat amb el món laboral i la dona s'ocupa de les tasques domèstiques. Entre els joves emancipats d'aquest grup, la taxa d'ocupació masculina és del 84,4% (tots ocupats a temps complet), i la femenina només és del 54,1% (tres de cada deu noies ocupades ho estan a temps parcial). Les feines de la llar ocupen a una de cada cinc noies emancipades d'aquest grup (19,5%) i l'atur n'afecta al 14,3% (20,9% de les actives). Aquesta vulnerabilitat (i dependència respecte al company masculí) s'agreuja entre les noies en el moment de tenir fills: la taxa d'ocupació es redueix (42,3%), i augmenta la d'atur (27,7% del total de noies actives) i la dedicació a les feines de la llar (27,7% del total de noies).

Pel que fa referència a la nacionalitat, el grup V és el segon amb major presència de joves de nacionalitat estrangera, un de cada vuit (12,5%). Aquesta presència es distribueix de forma proporcional al grup entre els diferents trams d'edat, mentre que, pel que fa al sexe, entre els joves amb nacionalitat d'un país extracomunitari hi ha el doble de noies que de nois.

Les variables relatives al territori no exerceixen un efecte diferenciador entre els joves del grup III. L'entorn geogràfic i urbanístic presenta una distribució demogràficament proporcional dels joves. Les Comunitats Autònomes més poblades són també les més presents en el grup: la meitat dels individus del grup viu a Andalusia (20,8%), Catalunya (15,6%) i Madrid (15%).

Figura 8.10. Distribució de la població segons Comunitat Autònoma on resideix. Grup V

Taula 8.61. Distribució de la població segons Comunitat Autònoma on es resideix. Grup V

Comunitat Autònoma	Grup V	Mitjana
Andalusia	20,8	18,9
Catalunya	15,6	15,7
Comunitat de Madrid	15,0	13,8
Galícia	9,2	5,9
Canàries	7,5	4,9
Comunitat Valenciana	7,2	11,0
Castella i Lleó	4,1	5,2
País Basc	3,6	4,2
Regió de Múrcia	3,3	3,4
Castella la Manxa	3,2	4,2
Altres	10,6	12,9

Font: Elaboració pròpia a partir de l'ECV (2006)

L'entorn urbanístic tampoc presenta diferències notables respecte a la mitjana juvenil: un 51,1% dels joves del grup V viuen en un entorn urbanístic molt poblat, un 22,7% en un entorn mitjanament poblat i un 23,3% en un entorn poc poblat.

8.6.2 Formació i mercat de treball

Els joves desqualificats són els que tenen un menor nivell formatiu. Un de cada cinc joves (19,5%) han patit un procés de fracàs escolar i han assolit completar, com a molt, l'educació primària. Aquesta concentració de població no repercuteix en un descens de la proporció de població amb estudis secundaris (tant en els obligatoris com en els post-

obligatoris els percentatges són similars a la distribució mitjana), però sí que comporta una baixa presència de joves amb estudis universitaris, 9 punts per sota de la mitjana. En aquest sentit, tot i que un de cada cinc joves del grup V ha finalitzat estudis universitaris (21,8%), i que aquesta és la tercera taxa més elevada, hem de tenir en compte que la baixa edat dels joves d'altres grups amb un percentatge inferior de joves universitaris exerceix un efecte deflacionista.

Cal destacar, per tant, que en el grup V hi ha pràcticament el mateix volum de joves amb estudis primaris que amb estudis universitaris, una situació que només detectem als grups VI i II (el primer també està marcat per la vulnerabilitat i el darrer té una mitjana d'edat baixa, per la qual cosa la situació encara no ha cristal·litzat ja que molts joves encara estudien). Aquesta situació d'equilibri s'allunya de la mitjana juvenil, la qual apunta a la presència de 3 joves amb titulació universitària per cada jove que té, com a màxim, estudis primaris.

El menor nivell formatiu s'explica per una sortida ràpida del sistema escolar. De mitjana, els joves desqualificats que ja no estudien han assolit el seu màxim nivell d'estudis als 17,6 anys. Tenint en compte que a la seva avançada edat la majoria dels joves del grup V ja difícilment tornarà a vincular-se al sistema formatiu no preveiem que el seu nivell formatiu variï en un futur (de fet, el 85,1% dels joves del grup no està estudiant). De la mateixa manera que succeeix en el grup VI aquests joves desqualificats passaran a formar part d'un col·lectiu caracteritzat per una debilitat formativa crònica.

Un darrer aspecte que caracteritza el baix nivell formatiu dels joves del grup V és que aquest és generalitzable a tots els perfils del grup: ni el sexe ni l'edat són factors que presentin diferències notables pel que fa al nivell d'estudis. Per raó de sexe només podem apuntar una major presència de noies en la secundària post-obligatòria (32,3% davant un 25,6% dels nois) i un estancament dels nois en els estudis obligatoris (el 52,3% té com a màxim estudis primaris o secundaris obligatoris, davant un 46,2% de les noies). Per edats, és cert que els joves adults tenen un major nivell formatiu, però es tracta d'una dada momentània i que està més lligada a l'edat, és a dir, al fet d'haver tingut més temps per completar els estudis, que no pas a un canvi de comportament entre les franges d'edat adultes i les més joves.

Els joves desqualificats del grup V formen un col·lectiu de joves que va sortir del sistema formatiu arran de la recuperació econòmica de mitjans dels 90, igual que els joves del grup VI, i que han cristal·litzat en grup social juvenil. A diferència de molts dels seus companys de classe (que ara pertanyen al grup I), no van formar part de

l'onada de joves que va allargar la seva formació fins assolir un dels nivells formatius més elevats de la història en una cohort d'edat. Posteriorment, amb el pas dels anys, aquests joves desqualificats tampoc han tornat a entrar al sistema formatiu i ja difícilment, a aquestes alçades, ho faran. Aquests joves estan condemnats a arrossegar les mancances formatives que derivades del seu fracàs escolar, fet que els fa perdre pistonada en relació amb els grups juvenils de menor edat i vinculats a una carrera formativa llarga. En cicles de recessió econòmica, formaran part de la mà d'obra no qualificada que s'exclou ràpidament del mercat de treball. En cicles de creixement i d'innovació, la seva baixa qualificació els arraconarà progressivament dels llocs de treball als quals accedeixen les noves generacions de joves altament formades que resulten més rendibles per als nous sistemes productius.

Taula 8.62. Distribució de la població segons el màxim nivell formatiu assolit.

		Grup V			
		Primària	Secundària Obligatòria	Secundària post- obligatòria	Universitària
Grup V	Home	20,8	31,5	25,6	22,1
	Dona	18,2	28,0	32,3	21,5
	Total	19,5	29,8	28,9	21,8
Mitjana	Home	11,6	30,8	30,1	27,5
	Dona	8,4	25,3	32,1	34,3
	Total	10,0	28,1	31,1	30,8

Font: Elaboració pròpia a partir de l'ECV (2006)

Les mancances formatives comporten una posició de vulnerabilitat en el mercat laboral. I aquesta vulnerabilitat ja la detectem en la transició escola-treball: la ràpida sortida del sistema educatiu (als 17,6 anys de mitjana pels que ja no estudien) no va lligada a una ràpida entrada al mercat de treball. La inserció regular al mercat de treball es produeix de mitjana als 18,8 anys, la qual cosa suposa un dels majors decalatges temporals de tots els grups socials juvenils entre el sistema formatiu i el laboral, i que es caracteritza per situacions d'inactivitat i atur o per treballar de forma precària.

L'avançada edat dels joves d'aquest grup fa que siguin els tercers amb major antiguitat en el món del treball (hi porten vinculats amb regularitat, de mitjana, més de 8 anys), però no hem detectat que aquest sigui un element del qual en treguin gaire profit.

D'entrada, la taxa d'ocupació és extremadament baixa per un perfil de jove d'edat avançada: tan sols el 56,7% dels joves estan ocupats. A més, un 13,8% d'aquests ocupats ho fa només a temps parcial, que són noies en la pràctica totalitat, les quals, a

més, tenen una taxa d'ocupació de només el 49,6%. Aquesta desvinculació laboral femenina s'explica per una elevada presència de noies ocupades en feines domèstiques (13,1%), la segona taxa més elevada en el col·lectiu femení. L'estabilitat laboral també és escassa entre els joves desqualificats que treballen: només els grups II i III, amb una edat mitjana menor (i, sobretot, amb 3 anys menys d'antiguitat en el mercat laboral) presenten unes taxes de temporalitat superiors. En el cas del grup V, el 55,5% dels joves ocupats tenien un contracte temporal i en les noies aquest percentatge augmentava fins a 6 de cada 10.

Ara bé, allò en què els joves del grup V tenen un comportament diferencial en aquesta dimensió és en l'atur i en les característiques de la inactivitat.

Pel que fa al primer aspecte, el grup V és el segon amb un major percentatge de joves en situació d'atur: el 14,4% (20,3% de la població activa), més de 4 punts superior a la mitjana i només per darrere del grup III (grup en què es sumen una situació de vulnerabilitat social i una mitjana d'edat inferior i, per tant, l'atur està lligat a l'entrada al mercat laboral). L'impacte de l'atur colpeja amb major força a les noies: tot i que els percentatges sobre el total de població són similars (cosa que només hem tornat a detectar als grups més joves), la taxa d'atur femenina és superior: el 22,9% d'aquestes estaven desocupades, per un 18,2% dels nois.

El segon aspecte diferencial és el tipus d'inactivitat més habitual entre els joves del grup: si en la majoria dels grups socials juvenils els joves inactius estan estudiant, entre els joves desqualificats allò que caracteritza la seva inactivitat rau en dos factors: a) d'una banda, en el seu elevat volum (especialment si tenim en compte la seva edat avançada), ja que el 28,8% dels joves són inactius, i b) en l'elevada presència de joves incapacitats, que representen el 6,1% dels joves del grup (6,9% dels nois i 5,4% de les noies) i un de cada cinc joves inactius. És, amb molta diferència, el grup que concentra més joves incapacitats. Aquesta és una de les dimensions que diferencien nítidament els joves del grup V dels de la resta de grups: el 88,4% dels joves incapacitats de la mostra han estat agrupats en aquest col·lectiu de joves desqualificats, en el qual per cada 100 joves estudiants hi ha 56 joves incapacitats, una relació que en la resta de grups és pràcticament nul·la (menys de 3 joves incapacitats per 100 estudiants).

Aquesta incapacitació està directament relacionada amb el mal estat de salut dels joves del grup V. Només un de cada tres joves del grup (39,2% dels nois i 31,1% de les noies), aproximadament, declaren que el seu estat de salut és bo o molt bo, quan per la resta de grups socials juvenils els percentatges són sempre superiors al 90%. Per contra,

gairebé la meitat (48,1% del total, 56,5% de les noies) considera que té un estat de salut regular i el 16,6% declara que el seu estat de salut és dolent o molt dolent (20,9% dels nois i 12,3% de les noies). Pràcticament 9 de cada 10 joves de la mostra amb un estat de salut dolent o molt dolent han estat classificats al grup V, esdevenint un altre dels elements diferencials del grup.

Taula 8.63. Distribució de la població segons tipus d'ocupació principal. Grup V

		Ocupat/da a temps complet	Ocupat/da a temps parcial	Aturat/da	Estudiant	Incapacitat/da	Feines de la llar	Altres
Grup V	Home	62,8	0,9	14,2	11,0	6,9	-	4,1
	Dona	34,7	14,9	14,7	11,0	5,4	13,1	6,3
	Total	48,9	7,8	14,4	11,0	6,1	6,5	5,2
Mitjana	Home	64,0	3,9	8,4	20,9	0,9	0,4	1,5
	Dona	41,8	12,0	11,9	23,4	0,7	7,1	3,1
	Total	53,2	7,8	10,1	22,1	0,8	3,7	2,3

Font: Elaboració pròpia a partir de l'ECV (2006)

La categoria professional també és un reflex de la posició de desqualificació que pateixen aquests joves. És el segon grup amb major presència d'ocupats com a mà d'obra no qualificada (tres de cada deu). Els nois són els que es concentren més en aquesta categoria professional (34,5%, per un 26,1% de les noies), de la mateixa manera que passa amb la categoria d'assalariats qualificats en tasques d'execució. Aquesta darrera és la categoria més habitual entre els joves del grup V i amb una lleugera major concentració de nois que de noies, en tots els casos al voltant del 40% dels individus. La categoria d'assalariats qualificats en tasques d'execució, que engloba a un de cada cinc joves, té, en canvi, una elevada concentració de noies: n'hi pertanyen gairebé tres de cada deu, més del doble dels homes. Per últim, pel que fa a la posició dominant dins l'escala jeràrquica, la categoria de propietaris i professionals té molt poc pes entre els joves del grup. Aquest factor s'explica, sobretot, pel poc accés que hi tenen les noies (la meitat de la mitjana juvenil femenina), el perfil de jove que habitualment desenvolupa aquest tipus d'ocupacions.

Una darrera dada que volem presentar apunta a que l'impacte de l'efecte edat (que suposaria una millor posició en els joves de major edat) és efectiu en totes les categories excepte en la de mà d'obra assalariada no qualificada: en aquesta darrera els percentatges són similars sigui quina sigui l'edat dels joves, la qual cosa ens referma la

hipòtesi d'improbabilitat que aquests joves amb baixa formació i categoria professional no qualificada puguin gaudir, en endavant, d'una mobilitat social ascendent.

Taula 8.64. Distribució de la població ocupada segons categoria professional. Grup V

		Propietària / professional	Assalariada qualificada (gestió)	Assalariada qualificada (execució)	Assalariada no qualificada
Grup V	Home	8,1	13,6	43,8	34,5
	Dona	7,0	28,6	38,3	26,1
	Total	7,6	20,5	41,2	30,6
Mitjana	Home	10,7	17,5	41,9	30,0
	Dona	14,6	32,2	35,1	18,1
	Total	12,5	24,5	38,7	24,3

Font: Elaboració pròpia a partir de l'ECV (2006)

El darrer apunt referent al mercat laboral fa referència a la subocupació. 6 de cada 10 joves assalariats del grup V (59,8%) estaven subocupats al seu lloc de treball, un percentatge inferior a la mitjana (67,2%) i similar al dels altres dos grups desfavorits. Com en aquests, la baixa subocupació es deu al baix nivell formatiu dels joves. Aquesta baixa subocupació és bàsicament masculina, ja que el V és un dels grups amb major desequilibri respecte a la subocupació. Així, davant un 54,2% dels nois, dues de cada tres noies (66,7%) estaven subocupades, la tercera taxa femenina de subocupació més alta del conjunt de grups socials juvenils. Aquest fet confirma que les noies del grup V pateixen una posició molt vulnerable en el mercat laboral: les menys formades tendeixen a patir situacions d'inactivitat (incapacitades o ocupades en feines de la llar) o d'atur, mentre que les que han pogut assolir un major nivell formatiu i s'han inserit al mercat de treball presenten un elevat grau de subocupació.

Taula 8.65. Percentatge de població subocupada (només assalariats/des que no estudien) i mitjana d'anys de subocupació. Grup V

		Percentatge de població subocupada	Mitjana d'anys de subocupació (total)	Mitjana d'anys de subocupació (només població subocupada)
Grup V	Home	54,2	1,8	4,5
	Dona	66,7	2,5	4,3
	Total	59,8	2,1	4,4
Mitjana	Home	62,5	2,3	4,4
	Dona	72,4	2,9	4,4
	Total	67,2	2,6	4,4

Font: Elaboració pròpia a partir de l'ECV (2006)

La mitjana d'anys d'excés formatiu en relació a l'ocupació desenvolupada és de 2,1, mig any per sota de la mitjana (i també marcada per un fort desequilibri de gènere: els homes acumulen 1,8 anys de subocupació i les noies 2,5).

8.6.3 Pobresa i privació

Les mancances formatives i la vulnerabilitat amb què els joves del grup V estan inserits al mercat de treball repercuteixen en les seves condicions de vida. Hi ha diversos indicadors que confirmen aquesta circumstància.

D'entrada, el 42,6% dels joves del grup V viuen en llars que afirmen arribar a final de mes amb força o amb moltes dificultats, mentre que en només un 6% s'hi arriba amb força o moltes facilitats: la relació és, doncs de 7 a 1 (molt per darrere de la que es dona als grups III i VI però molt superior a la de la resta de grups juvenils). Si a les dues primeres categories hi afegim la de "certes dificultats", observem que tres de cada quatre joves del grup viuen en llars que arriben a final de mes amb algun grau de dificultat.

Això s'explica en gran part pel fet que el grup V és el que concentra una proporció més elevada de joves en el tram de renda més baix: un 26,3% dels joves d'aquest grup viuen en llars amb una renda per unitat de consum equivalent inferior a 6.874 euros anuals, 11 punts superior a la mitjana dels grups socials juvenils. Ara bé, la renda mitjana d'aquests joves que pertanyen al 20% d'individus amb renda més baixa és, paradoxalment, la segona més elevada de tots els grups juvenils: 4.734 euros l'any per unitat de consum equivalent. És a dir: tot i que hi ha molts joves en les llars situades al tram de renda més baix, la renda d'aquestes llars és relativament pròxima al següent tram de renda: l'elevada afectació de la pobresa es dona en termes extensius però no en termes intensius.

La concentració de joves en els trams de renda inferiors té com a conseqüència que el grup V sigui el que té una taxa de pobresa més elevada: el 26% dels joves estan en situació de pobresa gairebé 11 punts per sobre de la mitjana de grups juvenils (15,6%) i més de 6 punts per sobre de la mitjana del conjunt de població (19,9%). Això fa que el grau de penetració de la pobresa en els joves del grup V sigui més propi del de la població exclosa del mercat laboral (menors de 16 i majors de 64) que del de la resta de població i, sobretot, del dels altres grups socials juvenils.

La resta de taxes de pobresa confirmen la vulnerabilitat del grup ja que sempre es troben per sobre la mitjana i entre les més elevades del total de grups. Ara bé, l'afectació de la pobresa greu i de la pobresa extrema és menor que la que pateixen els joves dels grups III i VI, la qual cosa ens indica que un volum de joves pobres del grup V estan relativament a prop de la sortida de la pobresa (com es confirmarà posteriorment en calcular la intensitat de la pobresa). De fet, cal alertar de dues circumstàncies:

- a) L'existència de prestacions socials només permet reduir el risc de pobresa estàndard en un 35,2% (del 40,1% al 26%), el segon efecte més lleu del conjunt de grups socials, un fenomen aparentment paradoxal ja que estem parlant del grup amb una major taxa de pobresa estàndard i, per tant, d'un dels més necessitats, però que ens remet a la tipologia de prestacions, de caràcter familiar, que exerceixen un efecte molt reduït en els grups juvenils emancipats.
- b) En canvi, la recepció de prestacions socials sí que té un efecte major en els casos de pobresa greu i pobresa extrema entre els joves del grup, funcionant com una darrera xarxa de protecció social. Aquest sistema de rescat permet també que la intensitat de la pobresa dels joves que reben protecció social sigui molt similar a la dels joves que no en reben.

Taula 8.66. Taxes de pobresa segons diferents llindars de pobresa i segons la recepció de prestacions socials. Grup V

	Pobresa estàndard	Pobresa estàndard sense prestacions	Pobresa greu	Pobresa greu sense prestacions	Pobresa extrema	Pobresa extrema sense prestacions
Grup V	26,0	40,1	9,4	24,5	4,1	15,9
Mitjana	15,6	26,7	6,6	15,1	3	9,4

Font: Elaboració pròpia a partir de l'ECV (2006)

En 26 dels 28 perfils que hem analitzat la taxa de pobresa del grup V és superior a la mitjana, i en 15 és la més elevada del conjunt de grups socials juvenils. Quan ens preguntem què provoca aquest elevat risc en els joves del grup V detectem tres factors explicatius: a) una extrema generalització de la pobresa entre els perfils associats a factors de risc. Per exemple, el grup V és el que té una taxa de pobresa més elevada entre els joves amb formació bàsica, entre els que tenen una baixa qualificació laboral, o entre els que tenen nacionalitat estrangera no europea.); b) una incidència de pobresa també elevada entre els perfils associats a la protecció: el grup V també té la taxa de

pobresa més elevada entre els homes, entre els majors de 25 anys i entre els joves que han completat estudis universitaris, i c) la similitud del risc de pobresa entre joves de diferents edats, una de les peculiaritats del grup V. Si bé la franja de 16 a 19 anys és la més vulnerable (amb una taxa de pobresa del 31,2%), l'efecte edat només redueix molt lleugerament el risc a la pobresa: dels 20 a 24, 25 a 29 i 30 a 34 aquest es situa sempre entorn el 25%. I, en relació directa amb la inexistència d'un efecte edat, tampoc detectem diferències notables en el risc de patir pobresa en funció de si els joves estan emancipats o no ja que, si bé entre els primers la taxa de pobresa és inferior (fet que corrobora la hipòtesi que l'emancipació s'exerceix quan es tenen assegurades unes mínimes garanties en les condicions de vida a la nova llar), només ho és en 4 punts (del 28,1% al 24%).

Taula 8.67. Taxes de pobresa segons diferents perfils. Grup V

Variable	Perfil	Grup V	Mitjana
Sexe	Home	24,1	14,2
	Dona	27,9	16,5
Franja d'edat	16 a 19	31,2	25,4
	20 a 24	23,4	16,7
	25 a 29	26,8	11,9
	30 a 34	25,6	12,1
Nacionalitat	Espanyola	24,8	14,6
	Unió Europea	35,9	10,6
	Europa	17,3	12,9
	Món	37,1	26,8
Nivell d'instrucció	Primària	41,4	27,6
	Secundària obligatòria	31,4	21,3
	Secundària post.	17,2	11,8
	Universitària	17,9	8,1
Tipus d'ocupació	Temps complet	16,1	8,2
	Temps parcial	24,3	13,2
	Aturat	33,5	25,5
	Estudiant	33,1	22,1
	Incapacitat	29,8	30,5
Categoria professional	Feines llar	59,4	34,6
	Propietària o professional	8,5	5,3
	Assalariada qualificada (gestió)	5,4	5,7
	Assalariada qualificada (execució)	26,5	14,4
Activitat dins la llar	No qualificada	30	16,2
	Tots inactius	47,3	48,6
	Tots els actius ocupats	20,9	12,7
	Ocupats i aturats	27,7	19,3
	Tots els actius aturats	65,3	46,9

Font: Elaboració pròpia a partir de l'ECV (2006)

Un darrer aspecte que cal comentar pel que fa a la incidència de la pobresa fa referència al sexe. Tot i que el grup V és el que té la taxa de pobresa masculina més elevada, altra vegada són les noies les que tenen una major probabilitat de patir pobresa: un 27,9% de les noies del grup V viuen en llars que tenen uns ingressos per unitat de consum inferior al llindar de pobresa, per un 24,1% dels nois, situació que s'explica per l'elevada taxa de pobresa de les dones ocupades en feines domèstiques (que tenen un risc de pobresa associat del 59,4%), així com per una major vulnerabilitat davant la pobresa en les noies amb baixa formació i baixa qualificació laboral: la meitat de noies del grup V amb estudis primaris (49%) i el 36,9% de les ocupades com a mà d'obra no qualificada viuen en llars pobres (15 i 11 punts per sobre de les taxes de pobresa en els nois). En aquestes darreres circumstàncies, les taxes de pobresa femenines són les més greus de tots els grups socials juvenils.

Una darrera dimensió a tocar pel que fa a l'afectació de la pobresa en els joves del grup V és la de la seva intensitat, és a dir, la que respon a la qüestió del grau de pobresa que pateixen les llars pobres. La bretxa de pobresa (l'indicador que mesura la intensitat) era en el grup III d'un 24,2% del llindar, la segona intensitat més baixa (darrere del grup VII). Per tant, els joves en situació de pobresa del grup V es troben molt a prop d'aquest llindar i, en conseqüència, molt a prop de poder sortir d'aquesta situació. Com s'ha apuntat anteriorment, tot i que hi ha un elevat nombre de joves que viuen en llars que reben algun tipus de prestació social (el 52,6%, majoritàriament en el cas dels joves no emancipats), element que funcionaria com una xarxa de rescat en els casos de pobresa més extrema, aquest no sembla a priori un factor explicatiu d'aquesta baixa intensitat de la pobresa, ja que els joves que viuen en aquestes llars tan sols tenen una bretxa de pobresa lleugerament inferior a la dels que viuen en llars que no reben cap tipus de prestació.

Pel que fa a la privació multidimensional, els joves del grup V són els tercers que en pateixen major afectació (un 57,7% dels joves tenen, a la vegada, uns índex de privació en el consum i de privació en l'habitatge superiors a la mitjana) i els segons on es dona de forma més habitual la unió d'aquestes privacions amb la pobresa (19,7%). El fet de ser pobre augmenta les possibilitats de patir privació en altres dimensions no monetàries: el 76,7% dels joves que viuen en llars pobres pateixen privació, mentre que entre els joves no pobres el percentatge, tot i ser important, es redueix fins el 51,2%.

Per últim, cal remarcar que és, juntament amb el VI, el grup on hi ha un major desequilibri de l'afectació de la privació en funció del sexe, ja que les dones surten perjudicades per l'impacte de la pobresa, de la privació i d'ambdues alhora.

Taula 8.68. Distribució de la població segons relació amb la pobresa i la privació greu. Grup V

		Només pobresa	Només privacions greus	Pobresa i privacions greus	Ni pobresa ni privacions greus
Grup V	Home	5,6	36,7	18,3	39,3
	Dona	6,4	39,3	21,1	33,2
	Total	6,0	38,0	19,7	36,3
Mitjana	Home	5,4	32	9	53,6
	Dona	6,5	30,3	10	53,2
	Total	5,9	31,2	9,5	53,4

Font: Elaboració pròpia a partir de l'ECV (2006)

Els perfils de joves més afectats per la privació són els mateixos que trobem en la distribució mitjana dels grups juvenils, si bé en una escala superior: pràcticament tots els perfils de joves desqualificats del grup V pateixen privacions de caràcter greu per sobre de l'afectació mitjana dels mateixos perfils (i només per darrere dels perfils dels joves III i VI). La baixa edat, la nacionalitat estrangera, un baix nivell d'estudis i una baixa o debilitada vinculació amb el mercat de treball (tant del jove com dels altres membres de la llar) augmenten el risc de patir privació multidimensional.

Més enllà d'aquests elements, cal destacar que entre els joves desqualificats del grup V és on es dona una major desigualtat en els nivells de privació per raó de gènere, en detriment de les noies, i també és on hi ha una major desigualtat en l'afectació de la privació pel fet que la llar sigui o no sigui pobra, en detriment de la segona circumstància.

**Taula 8.69. Percentatge de població afectada per privacions greus, segons perfils.
 Grup V**

Variable	Perfil	Grup V	Mitjana
Sexe	Home	53,8	40,9
	Dona	60,6	40,2
Grups d'edat	16 a 19	69,2	44,9
	20 a 24	66,3	43,9
	25 a 29	61,0	42
	30 a 34	50,0	34,8
Nacionalitat	Espanyola	54,7	39,2
	Unió Europea	93,8	45,3
	Europa	67,4	45
	Món	74,0	63,7
Nivell d'instrucció	Primària	67,3	59,7
	Secundària obligatòria	68,3	47,5
	Secundària post.	55,9	38,7
	Universitària	34,6	28,4
Tipus ocupació	Temps complet	51,2	36,8
	Temps parcial	69,8	42,8
	Aturat	76,8	56,9
	Estudiant	43,9	36,8
	Incapacitat	47,6	47,9
	Feines llar	73,3	52,8
Categoria professional	Propietària professional ^o	27,4	22,6
	Assalariada qualificada (gestió)	34,0	30,5
	Assalariada qualificada (execució)	64,8	45,5
	No qualificada	69,2	49,2
Activitat llar	Tots inactius	52,2	55,5
	Tots els actius ocupats	52,8	36,4
	Ocupats i aturats	74,0	53,5
	Tots els actius aturats	87,0	81,3
Pobresa	No pobresa	51,2	36,9
	Si pobresa	76,7	61,6

Font: Elaboració pròpia a partir de l'ECV (2006)

Per últim, destaquem que el grup V presenta una taxa d'afectació de la privació superior a la mitjana en 17 dels 18 indicadors seleccionats, i en dos dels indicadors l'afectació és màxima: la contaminació exterior i la presència de goteres, humitat o podridura a l'habitatge. Els tipus de privació més generalitzats es donen en l'àmbit del consum: més de la meitat de joves viuen en llars que tenen dificultats per pagar les despeses relatives a l'habitatge, per pagar les compres o no poden marxar de vacances almenys una setmana a l'any. En la majoria d'indicadors la privació afecta de forma superior a les dones i a la població de menor edat. Ara bé, possiblement l'efecte més important (tant

pel que fa al volum de joves afectats com a la generalització d'aquest efecte a un major nombre d'indicadors) l'exerceix el fet de viure en una llar pobra. A tall d'exemple:

- a) En la dimensió del consum, un 26,4% dels joves pobres viuen en llars que han sofert retards en el pagament del lloguer o la hipoteca, un 8,7% han patit retards en el pagaments de factures (aigua, llum, gas) i un 8,9% en el pagament de compres. Un 8,5% viuen en llars on la compra de carn o peix almenys cada dos dies suposa un esforç important. En un 69,1% dels joves les despeses relacionades amb el consum suposen una càrrega pesada per a la seva llar, i en un 66% no podrien afrontar despeses de caràcter imprevist.
- b) Pel que fa a l'habitatge, un 67% de les llars pobres on viuen joves del grup V afirmen que les despeses relacionades amb l'habitatge suposen una càrrega pesada. La presència de goteres, humitats o podridura a la llar (43,5%) o la impossibilitat de mantenir una temperatura adequada a l'hivern (19,3%) són altres tipus de privació en matèria d'habitatge habituals entre els joves pobres del grup.

Taula 8.70. Percentatge d'individus afectats per diferents indicadors de privació. Grup V

Indicador de privació	Grup V	Mitjana
La llar ha patit retards en el pagament del lloguer o hipoteca	12,4	6,6
La llar ha patit retards en el pagament de factures (llum, aigua, gas, etc.)	6,6	4,3
La llar ha patit retards en el pagament de compres	8,4	8,7
No poden marxar de vacances almenys una setmana a l'any	54,5	36,5
No poden comprar carn o peix almenys cada dos dies	4,2	3,2
No poden disposar de telèfon	0,9	0,4
No poden disposar d'ordinador	20,6	11,3
No poden disposar de rentadora	0,6	0,3
No poden disposar de vehicle propi	9,9	5,4
Les despeses de l'habitatge suposen una càrrega pesada	55,9	48,2
Les compres suposen una càrrega pesada	61,2	54,2
Hi ha llum natural insuficient en almenys una habitació	14,8	11,3
Presència de soroll exterior	34,4	28,2
Presència de contaminació exterior	20,7	17,1
Presència de delinqüència exterior	22,8	19,6
Hi ha goteres, humitat o podridura	28,1	17,6
No es pot mantenir una temperatura confortable a l'hivern	14,8	8,3
La llar no disposa de bany propi	0,4	0,3

Font: Elaboració pròpia a partir de l'ECV (2006)

8.6.4 Vincle social i relacional

Acabem de veure com els joves del grup V es veuen molt exposats al risc de patir pobresa monetària i privació material. Tot i la gravetat d'aquesta situació, considerem que si hi ha alguna dimensió que caracteritzi la vulnerabilitat social d'aquests joves, aquesta és la ruptura social.

El trencament dels lligams familiars i d'amistat és l'aspecte més diferencial dels joves del grup V pel que fa a l'entorn social. Entre un de cada tres i un de cada cinc joves, segons l'indicador, afirmen que els seus lligams socials amb familiars i amics no passen d'alguna trobada o contacte a l'any, un comportament de reclusió que en la resta de joves pràcticament és indetectable.

Per sexe, els nois del grup V redueixen amb més força les relacions de tipus familiar (un de cada tres no els visita o contacta més que alguna vegada a l'any), mentre que les noies ho fan amb les amistats (una de cada cinc han perdut gairebé tota la relació amb les amistats, quan la mitjana dels grups juvenils és, aproximadament, d'una de cada trenta). Per franges d'edat el grup V també encapçala els percentatges de reclusió social en totes elles, notant que a mesura que augmenta l'edat també augmenten les reunions i contactes amb familiars de fora de la llar (procés lligat a l'emancipació, ja que els familiars de fora de la llar són més directes en el cas dels joves emancipats que en el dels no emancipats) i disminueix la relació amb els amics, sobretot quan del que es tracta és de reunions (i no tant pel que fa a mantenir el contacte).

La manca de recursos és, però, el factor que agreuja fins a l'extrem aquesta ruptura amb familiars i amics. El 6,5% dels joves en situació de pobresa del grup V han trencat completament els lligams familiars i relacionals: no es reuneixen mai ni amb familiars ni amb amics al llarg de l'any (1,5% entre els joves que no viuen en situació de pobresa). En els altres grups, aquesta circumstància és inexistente. Si hi incorporem els joves que es reuneixen, com a molt, alguna vegada a l'any amb familiars i alguna vegada a l'any amb amics detectem que gairebé un de cada sis joves desqualificats del grup V i en situació de pobresa (17,3%) no passen d'aquest vincle extremadament esporàdic (7,8% entre els no pobres) quan en la resta de grups la proporció no passa d'un jove de cada cent.

En l'altre punt de l'escala, només un de cada quatre joves del grup V en situació de pobresa (25,3%) es troben amb familiars o amics algunes vegades a la setmana (entre els no pobres el percentatge augmenta fins el 38,6%), quan en la resta de grups aquests

l·ligams forts són característics de, com a mínim, la meitat de joves de cada grup, tant si presenten risc de pobresa com si no. Les dades desagregades confirmen la gravetat de la reclusió en tots els nivells: el 43,3% dels joves pobres del grup V no es reuneixen mai o ho fan com a molt algun cop a l'any amb familiars de fora de la llar, i el 37% hi contacten també, com a molt, un cop a l'any. D'altra banda, el 28,9% dels joves pobres es reuneixen com a molt un cop a l'any amb amics i el 39,7% hi contacten amb aquesta reduïda freqüència.

Aquesta ruptura social assoleix un dels punts de màxima gravetat quan un de cada quatre joves del grup en risc de pobresa (25%) i un de cada cinc entre els que no la pateixen (19,2%) declara que no podria demanar ajuda a algun familiar de fora de la llar, a un amic o a algun veí en cas de necessitar-la urgentment (en la resta de grups aquesta situació és inexistent).

Taula 8.71. Percentatge de joves que es reuneixen i contacten de forma regular o sovint amb familiars i amics. Grup V

	Tipus d'activitat	Grup V	Mitjana
Reunió amb familiars (de fora de la llar)	Home	66,4	83,5
	Dona	70,5	86,7
	Total	68,4	85,0
Reunió amb amics	Home	84,4	96,8
	Dona	78,0	95,1
	Total	81,2	96,0
Contacte amb familiars (de fora de la llar)	Home	67,5	84,8
	Dona	79,5	91,2
	Total	73,4	87,9
Contacte amb amics	Home	71,8	94,1
	Dona	76,7	94,4
	Total	74,2	94,2

Font: Elaboració pròpia a partir de l'ECV (2006)

Pel que fa a la participació a activitats, el 14,9% dels joves del grup V declaraven no haver assistit a cap de les activitats sobre les quals se'ls preguntava en els 12 mesos anteriors a l'entrevista. La combinació d'edat avançada (l·ligada a l'augment de responsabilitat per la inserció laboral, a l'emancipació domiciliària i a l'inici de la procreació) i de baix nivell de vida expliquen aquesta desvinculació.

Si desagreguem el tipus d'activitats, no n'hi ha cap on l'assistència sigui notable, i totes tenen un volum d'assistència molt inferior a la mitjana juvenil: el cinema és l'única opció que es desmarca de la resta, tot i que gairebé 7 de cada 10 joves desqualificats no hi va assistir en l'any de referència. Per sexes, la tònica de no participació es dona en

tots els sexes. El comportament és similar entre uns i altres a excepció dels actes esportius, que són la segona activitat amb major participació masculina i la darrera en les dones i gràcies als quals les dades globals es decanten cap a una major participació masculina. Per edats, la participació és molt baixa en qualsevol franja d'edat, si bé a mesura que passen els anys el dinamisme tendeix a reduir-se (especialment en el cinema). La franja de 25 a 29 anys, en ple procés d'emancipació, és la que trenca amb més força en aquesta dimensió: 1 de cada 5 joves no van participar en cap de les activitats en el darrer any (19,9%).

El que sí que és un factor agreujant és la vulnerabilitat econòmica. Si comparem els hàbits dels joves del grup V en situació de pobresa amb els que no ho estan les diferències són substancials. El 24,8% dels joves en situació de pobresa no havien participat a cap de les activitats en el darrer any (11,4% entre els no pobres). Un percentatge que, en cada un dels àmbits, és entre 10 i 25 punts superior al dels joves no pobres: 6 de cada 10 joves pobres no van assistir al cinema i 8 de cada 10 no van assistir a actes esportius, a activitats culturals o no van visitar indrets d'interès cultural. A part de l'oferta cinematogràfica, la resta d'activitats de caire cultural no aconsegueixen mobilitzar de manera regular més que al voltant d'un de cada deu joves del grup V.

Taula 8.72. Percentatge de joves que assisteixen de manera regular (4 o més vegades a l'any) a diverses activitats. Grup V

	Tipus d'activitat	Grup V	Mitjana
Assistència al cinema	Home	34,5	50,5
	Dona	29,7	50,1
	Total	32,1	50,3
Assistència al teatre, concerts, òpera...	Home	8,4	18,7
	Dona	8,3	20,3
	Total	8,4	19,5
Visites a llocs d'interès cultural	Home	13,0	20,3
	Dona	12,8	22,9
	Total	12,9	21,6
Assistència a actes esportius	Home	21,7	29,5
	Dona	8,0	11,8
	Total	14,9	20,9

Font: Elaboració pròpia a partir de l'ECV (2006)

Per últim, la reclusió social es confirma en observar que el grau de participació en organitzacions és pràcticament nul, per sota dels ja baixos percentatges juvenils mitjans. Tan sols les organitzacions relacionades amb l'oci aconsegueixen implicar a prop d'un

10% dels joves del grup, i les religioses a poc més d'un 5% (especialment per la presència de joves de nacionalitat estrangera, que hi estan més vinculats).

Dins dels nivells de participació extremadament baixos, els homes presenten una major tendència a mobilitzar-se en organitzacions involucrades en activitats d'oci (especialment entre els més joves, ja que a mesura que augmenta l'edat disminueix la participació en aquest tipus d'organitzacions) mentre que les noies tenen uns percentatges superiors de participació en entitats humanitàries o de voluntariat (en aquest cas, amb una major estabilitat per franges d'edat).

A diferència del que hem vist en la resta de dimensions d'inclusió social, la pobresa no exerceix un efecte tan dràstic pel que fa a la participació en organitzacions. Si bé majoritàriament el fet de ser pobre implica una reducció del nivell de participació, en alguns tipus d'organitzacions (com religioses o humanitàries) els joves pobres del grup III mostren una major vinculació.

Taula 8.73. Percentatge de joves que participen en organitzacions de diversos tipus. Grup V

	Tipus d'activitat	Grup V	Mitjana
Voluntariat	Home	3,6	3
	Dona	5,7	5,3
	Total	4,7	4,1
Política	Home	0,3	2,8
	Dona	0	2,4
	Total	0,1	2,6
Professional	Home	0	3,7
	Dona	0	3,7
	Total	0	3,7
Religiosa	Home	5,0	6,4
	Dona	5,7	9,1
	Total	5,3	7,7
Oci	Home	12,9	25,7
	Dona	6,6	13,3
	Total	9,8	19,6
Humanitària	Home	1,0	6,2
	Dona	2,4	8,1
	Total	1,7	7,1

Font: Elaboració pròpia a partir de l'ECV (2006)

8.7 Grup VI (vulnerable): Joves emancipats en situació de precarietat i baixa qualificació

El grup VI és el segon menys poblat dels 7 construïts, amb poc més d'un milió de joves. Els 1.224.489 joves representen el 9,9% del total d'individus entre 16 i 34 anys de la mostra, distribuïts equitativament entre noies (50,7%) i nois (49,3%).

Està format per joves adults emancipats que pateixen unes condicions socials desfavorides. Nascuts al darrer tram del període d'explosió demogràfica dels anys 70, no van formar part de l'ampli contingent de joves que durant la dècada dels 90 van optar per allargar la seva carrera formativa fins els estudis universitaris. En conseqüència, és el grup que té un menor nivell formatiu, el qual esdevé estructural degut a la seva avançada edat. És el grup on els joves fa més temps que estan vinculats amb el treball però això no els ha reportat guanys (baixa taxa d'ocupació, especialment en les noies, elevada taxa d'atur, elevada presència de treball a temps parcial, baixa qualificació laboral). Aquests joves, que van inserir-se al mercat laboral en el període de contracció de principis dels 90, van formar la base juvenil de la classe treballadora que, a base d'explotació i precarietat laboral, va facilitar el creixement econòmic dels següents anys. La vulnerabilitat que incideix sobre aquests joves té indicis de convertir-se en generacional: entre els més adults el nivell de vida no millora i, en determinats indicadors, fins i tot s'agreuja. També cal apuntar que és el grup amb major presència de joves de nacionalitat estrangera: un 22% dels individus.

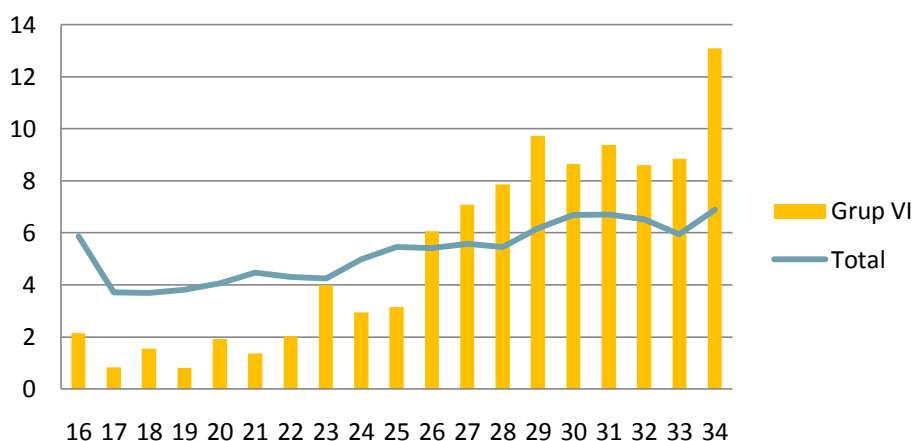
La majoria dels joves del grup VI no estan contemplats en les investigacions sobre joves que conceben la joventut com una franja d'edat (ja que sovint es situa el límit en els 29 anys) ni en les investigacions que la conceben com un període de transició que finalitza amb l'emancipació domiciliària del subjecte "jove". Amb tot, amb la construcció d'aquest grup es demostra que, tot i la seva avançada edat i l'emancipació respecte a la llar d'origen, hi ha un col·lectiu relativament homogeni d'individus que no es beneficien d'allò que s'acostuma a relacionar amb el *fer-se adult*: la integració laboral i social d'aquests joves queda en entredit en vistes a la posició que els ha estat reservada en l'estructura social. El qualificatiu de generació perduda rau en el fet de ser els joves que no s'han pogut beneficiar del període d'expansió del sistema formatiu (per contra, en molts casos els ha perjudicat, ja que han de competir amb joves més formats) ni han

pogut aconseguir una bona posició en el mercat laboral en una època de creixement de l'economia. I el més greu de tot és que els indicis apunten a que les mancances que viuen en el present els sentencien cap a una caiguda progressiva cap a una vulnerabilitat social crònica.

8.7.1 Perfil demogràfic

Els joves d'aquest grup tenen una mitjana d'edat molt elevada (29 anys en el cas dels nois i de 28,2 anys en el de les noies), gairebé 3 anys per sobre de la mitjana conjunta, convertint-se en el segon grup social més envellit. Més de vuit de cada deu joves tenen entre 25 i 34 anys, i el 52% dels nois i el 45,2% de les noies ja estan en la trentena.

Figura 8.11. Distribució de la població per grups d'edat. Grup VI

Font: Elaboració pròpia a partir de l'ECV (2006)

Pel que fa a l'estat civil, el grup VI és el segon amb major presència de població casada (52,5%, el doble de la mitjana) i el segon amb menys individus solters (44,3%, 38 punts per sota de la mitjana). En tots aquests casos, es situa altra vegada darrere del grup I. D'altra banda, és el grup on són més habituals les situacions de ruptura familiar (un 3,1% dels joves que pertanyen a aquest grup estan separats, divorciats o són vidus, més del doble de la mitjana). Això es podria explicar per l'elevada edat dels joves, però no només: el grup I té una edat mitjana superior i una menor proporció de població soltera i, en canvi, el percentatge de ruptura familiar és menys de la meitat que la detectada en aquest grup VI. A més de l'edat, el baix nivell de vida dels individus apareix com un possible factor explicatiu (aquesta hipòtesi es veu corroborada per la similitud amb el

grup V que, amb una mitjana d'edat lleugerament inferior però amb un arrelament de la vulnerabilitat social, té un comportament similar en aquesta dimensió). La distribució de l'estat civil segons el sexe és inversa: la majoria d'homes són solters (52,7%) i, en menor mesura, casats (44,3%), mentre que les dones estan majoritàriament casades (60,5%) i, a força distància, solteres (36,2%).

Pel que fa a l'emancipació, la pràctica totalitat dels joves del grup VI estan emancipats (94,9%). El 5,1% d'individus no emancipats són majoritàriament homes, fet relacionat amb la menor proporció d'homes casats. Tot i que la propietat és el règim de tinença més habitual entre aquests joves emancipats (63,8%), l'emancipació mitjançant el lloguer està molt estesa i gairebé un de cada quatre joves emancipats (24,1%) ha optat per aquesta opció, per sobre de les eleccions dels joves emancipats dels altres grups – especialment de l'I-, i que relaciona el nivell de vida amb l'estratègia d'emancipació.

Pel que fa a la composició familiar aquesta emancipació es troba en un procés avançat, especialment per la situació de les noies. Tot i tenir una mitjana d'edat inferior a la dels nois, es situen en un esglaó superior en el procés d'emancipació *típica*: la concentració de noies emancipades en llars on hi ha infants és clarament superior (65,5% i 47,2%, respectivament). La meitat de les noies del grup VI (51%) viuen en parella i amb algun infant a la llar, davant un 39,8% dels nois. Les noies també predominen en les llars monoparentals (un 4,5% de les noies del grup viuen en aquesta tipologia de llar, el percentatge més elevat entre tots els grups juvenils), i en les altres tipologies de llar amb presència de nens (un 10%). La major concentració dels nois es dona, per contra, en les tres tipologies de llars sense nens: llars individuals, llars formades només per una parella, i grups d'individus que no constitueixen un nucli familiar.

Taula 8.74. Distribució de la població segons tipologia de llar (només emancipats). Grup VI

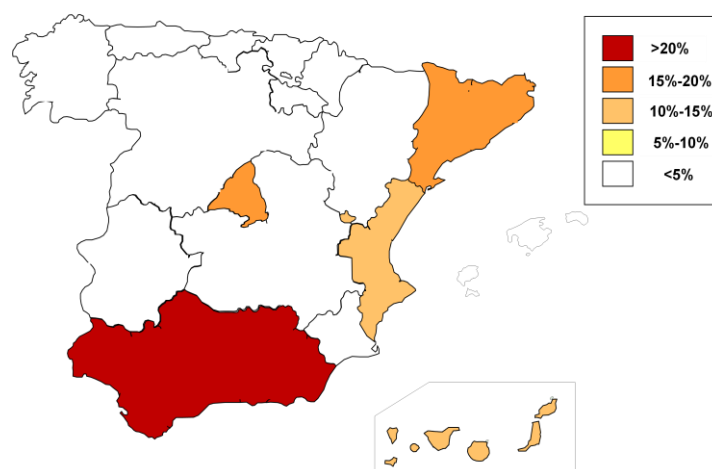
		Individual	Dos adults sense nens	Altres llars sense nens	Monoparental	Dos adults amb nens	Altres llars amb nens
Grup VI	Home	13,7	27,7	11,4	0,4	39,8	7,0
	Dona	4,9	24,5	5,2	4,5	51,0	10,0
	Total	9,2	26,0	8,2	2,5	45,5	8,5
Mitjana	Home	11,3	39,3	8,9	0,4	34,9	5,3
	Dona	5,7	35,5	5,4	1,9	45,3	6,2
	Total	8,2	37,2	7,0	1,2	40,6	5,8

Font: Elaboració pròpia a partir de l'ECV (2006)

El grup VI és, amb diferència, el que té una major presència de població de nacionalitat estrangera (un 22% del total, en els homes puja a un 23,2%), especialment de fora d'Europa (18%). Cal apuntar que la distribució per edats és molt desigual, amb una elevada concentració de població de nacionalitat estrangera (d'un país no europeu) en la franja més jove d'edat: dels 16 als 19 anys, sis de cada deu joves del grup VI tenen nacionalitat d'un país no europeu, la qual cosa indica que la seva posició en el camí cap a la transició és similar a la dels joves autòctons d'edat avançada.

Pel que fa a la localització geogràfica, no hi ha diferències notables entre aquest grup i la mitjana juvenil. Només detectem una menor presència d'individus en les Comunitats Autònomes més riques i una major presència en la resta, sense que puguem parlar de concentració específica en cap d'elles.

Figura 8.12. Distribució de la població segons Comunitat Autònoma on resideix. Grup VI

Taula 8.75. Distribució de la població segons Comunitat Autònoma on es resideix. Grup VI

Comunitat Autònoma	Grup VI	Mitjana
Andalusia	22,1	18,9
Catalunya	16,4	15,7
Comunitat de Madrid	16,4	13,8
Comunitat Valenciana	9,2	11,0
Canàries	8,7	4,9
Galícia	4,2	5,9
Regió de Múrcia	4,1	3,4
Illes Balears	3,6	2,3
Castella la Manxa	2,9	4,2
Castella i Lleó	2,6	5,2
Altres	9,7	14,8

Font: Elaboració pròpia a partir de l'ECV (2006)

De fet, juntament amb el V, el grup VI és el que més s'acosta a la distribució geogràfica mitjana dels individus, i això fa que les Comunitats Autònomes més importants del grup siguin les de major pes demogràfic del conjunt de l'Estat: Andalusia (22,1%), Catalunya (16,4%) i Madrid (16,4%). Tampoc hi ha diferències notables pel que fa al grau d'urbanització de l'entorn de les llars dels joves d'aquest grup: un 43,8% viuen en una zona molt poblada, un 27,2% en una zona mitjanament poblada i un 29,1% en una zona poc poblada (mitjanes de: 45,8%, 23,1%, 31,1%, respectivament). En aquest grup, doncs, les variables territorials no generen especificitats.

8.7.2 Formació i mercat de treball

Una formació bàsica i una posició de vulnerabilitat en el mercat de treball són les principals característiques formatives i laborals d'aquests joves. Més de la meitat no han completat un nivell formatiu superior a la secundària obligatòria: un 16,2% no han passat dels estudis primaris i un 39,6% tenen en la primera etapa de secundària el seu nivell màxim d'estudis. De les 7 classes de joves, aquesta és la més concentrada en els dos nivells educatius més bàsics. Els joves d'aquesta generació perduda són els que han abandonat abans el sistema formatiu, concretament amb 17,2 anys, de mitjana (només comptabilitzats els que ja no estudien). Es tracta d'una edat de sortida, per exemple, més de 2 anys inferior a la que presenta el grup I. Però més greu que la situació present és la previsió de futur. El nivell formatiu d'aquests joves no experimentarà millores substancials degut a l'edat avançada dels seus individus. Tan sols un 11% dels joves estava fent algun tipus de formació en el moment de l'entrevista (tan sols el grup I presenta uns percentatges inferiors, però aquests ja tenen la garantia d'haver completat una carrera formativa de llarga durada).

Desagregant les dades en funció del sexe observem com la situació és igualment alarmant per ambdós sexes, si bé es reproduceix el major nivell formatiu per les noies habitual en la majoria de grups. Tant els nois com les noies del grup VI són els que tenen més dificultats per superar el sostre formatiu establert de la secundària obligatòria (el 60% dels nois i el 51,7% de les noies), mentre que en la primària (17,1% i 15,2%, respectivament) només estan per darrere dels adolescents desfavorits del grup III.

Per edats, el nivell formatiu dels joves de 25 a 34 anys, que agrupen més del 80% del total d'individus del grup VI, explica aquesta situació. En aquesta franja d'edat adulta aproximadament un de cada sis joves té en la primària el seu nivell màxim d'estudis, i 9 de cada 10 individus ja no està cursant cap tipus de formació. Aquest és un dels efectes de l'expansió laboral de la segona meitat dels anys 90: els joves que ara pertanyen al grup VI van sortir de l'educació en aquell període per a inserir-se a un mercat laboral poc o gens qualificat que els oferia recompenses a curt termini però que ha demostrat ser inviable per a adquirir una posició benestant sostinguda en el temps.

Entre els menors de 25 anys la situació tampoc millora: a uns baixos nivells d'estudis finalitzats (un de cada cinc joves de 20 a 24 anys d'aquest grup té en els estudis primaris el seu nivell formatiu màxim, la proporció més alta en aquesta franja d'edat per tots els grups) cal sumar-hi que 3 de cada 10 joves de 16 a 19 anys i 8 de cada 10 joves de 20 a 24 anys ja no estan cursant cap tipus de formació.

Taula 8.76. Distribució de la població segons el màxim nivell formatiu assolit.

		Grup VI			
		Primària	Secundària Obligatòria	Secundària post- obligatòria	Universitària
Grup VI	Home	17,1	42,9	24,4	15,5
	Dona	15,2	36,5	25,1	23,1
	Total	16,2	39,6	24,8	19,4
Mitjana	Home	11,6	30,8	30,1	27,5
	Dona	8,4	25,3	32,1	34,3
	Total	10,0	28,1	31,1	30,8

Font: Elaboració pròpia a partir de l'ECV (2006)

Si l'edat d'assoliment del màxim nivell d'estudis en els joves del grup VI és la més prematura, l'entrada al mercat de treball es realitza amb un decalatge relativament breu: de mitjana, als 17,9 anys (l'entrada més prematura al mercat de treball), la qual cosa ens duu a pensar que la decisió d'abandonar els estudis va estar lligada, en molts casos, a l'obtenció d'una ocupació. Aquesta entrada al mercat laboral en el final de l'adolescència, juntament amb el fet que el grup VI té una de les mitjanes d'edat més elevades, fa que sigui el grup amb major antiguitat laboral: els joves duen, de mitjana, 9,7 anys vinculats amb regularitat al mercat de treball.

Això provoca que en aquests joves coincideixin aspectes potencialment positius, com una major antiguitat laboral i una edat avançada, amb altres de perillosos, com una

escassa formació, i fa que puguem trobar dades laborals aparentment contradictòries. L'antiguitat té impacte en relació a l'estabilitat de la contractació, essent el tercer grup amb menor taxa de temporalitat, altra vegada darrere de l'I i del VII (els que gaudeixen d'un major nivell de vida), si bé aquesta segueix sent molt elevada (el 54,1% dels joves ocupats del grup tenien un contracte temporal, amb poca variació en funció del sexe però disminuint amb l'edat). També és el tercer grup on els joves que treballen tenen més probabilitats de supervisar a altres companys de feina (14,6%, lleugerament per sobre de la mitjana). Però, per altra banda, els joves d'aquest grup també presenten una baixa taxa d'ocupació (només un 65,3% dels joves estava ocupat, dada que en el cas de les noies es redueix fins un 53,3%) una major ocupació a temps parcial, del 13,6% del total de joves i majoritàriament femenina, i una elevada taxa d'atur, del 16,5% (especialment greu en les noies: una de cada quatre noies actives estava desocupada). Ara bé, si hi ha alguna característica específica del grup VI aquesta fa referència a la concentració de joves ocupats en feines de la llar, la més elevada de tots els grups i que triplica la mitjana. Això es deu a la tendència femenina a dedicar-se a les tasques de la llar en el moment de tenir fills: pràcticament una de cada tres noies emancipades, en parella i amb fills (31,7%) tenien aquesta ocupació principal. De fet, entre aquest perfil de noies n'hi ha pràcticament tantes d'ocupades en feines de la llar com d'ocupades en un treball productiu remunerat (38,8%).

Taula 8.77. Distribució de la població segons tipus d'ocupació principal. Grup VI

		Ocupat/da a temps complet	Ocupat/da a temps parcial	Aturat/da	Estudiant	Incapacitat/da	Feines de la llar	Altres
Grup VI	Home	73,0	4,8	8,6	8,5	0,3	3,9	0,8
	Dona	40,5	12,8	17,0	4,3		19,9	5,5
	Total	56,5	8,9	12,9	6,3	0,2	12,1	3,2
Mitjana	Home	64,0	3,9	8,4	20,9	0,9	0,4	1,5
	Dona	41,8	12,0	11,9	23,4	0,7	7,1	3,1
	Total	53,2	7,8	10,1	22,1	0,8	3,7	2,3

Font: Elaboració pròpia a partir de l'ECV (2006)

La qualificació laboral dels joves del grup VI també és molt baixa. Quatre de cada deu (40,2%) treballen com a mà d'obra no qualificada, la xifra més elevada de tots els grups (gairebé 16 punts per sobre de la mitjana) i que converteix el grup VI en l'únic on aquesta és la categoria professional més habitual. L'acumulació d'experiència en el mercat de treball no és suficient de cara a aconseguir una categoria professional

qualificada o amb quotes de poder sobre el propi treball, ja que aquesta dimensió està més relacionada amb el nivell formatiu que amb l'acumulació d'experiència. En aquest grup, i a tall d'exemple, els individus de 30 a 34 anys mostren unes probabilitats de treballar com a mà d'obra no qualificada similars a les de la resta de franges d'edat més joves, la qual cosa confirma la hipòtesi de desqualificació estructural d'aquest col·lectiu. Bona part d'aquests assalariats no qualificats acumula ja un grapat d'anys d'experiència laboral (sis de cada deu d'aquests porten 10 anys o més treballant, el percentatge més elevat de tots els grups), la qual cosa ens fa intuir que al llarg de la seva vida laboral han patit la vulnerabilitat associada a les feines d'aquesta baixa qualificació.

Pel que fa a la resta de categories laborals, la mà d'obra qualificada en tasques d'execució té una distribució d'individus molt similar a la mitjana poblacional, mentre que la mà d'obra qualificada en tasques de gestió i la classe propietària o professional són categories molt poc presents (poc més d'un de cada vint joves). De fet, tot i ser el segon grup amb una mitjana d'edat més elevada, tan sols és el quart pel que fa a la presència d'emprenedors o de tècnics/professionals. I, si la manca de formació els ha impedit una mobilitat ascendent en aquesta dimensió durant el període que porten treballant, és previsible que el bloqueig es mantingui en un futur.

Per sexes, malgrat que la situació de les dones és d'una millor posició en la categoria laboral (el 9,7% són propietàries o professionals i el 21,4% estan qualificades i realitzen tasques de gestió al seu lloc de treball, mentre que en els homes els percentatges són del 2,8% i l'11,4%), cal tenir present que, en qualsevol cas, tant els homes com les dones del grup VI són els que acumulen una pitjor qualificacions, en comparació amb els individus del mateix sexe dels altres grups.

Taula 8.78. Distribució de la població ocupada segons categoria professional. Grup VI

		Propietària / professional	Assalariada qualificada (gestió)	Assalariada qualificada (execució)	Assalariada no qualificada
Grup VI	Home	2,8	11,4	39,6	46,2
	Dona	9,7	21,4	34,7	34,2
	Total	6,3	16,4	37,1	40,2
Mitjana	Home	10,7	17,5	41,9	30,0
	Dona	14,6	32,2	35,1	18,1
	Total	12,5	24,5	38,7	24,3

Font: Elaboració pròpia a partir de l'ECV (2006)

El grup VI presenta la segona taxa de subocupació més baixa: el 56,6% dels joves assalariats que no estudien ocupen un lloc de treball que requereix menys formació que la seva. Aquesta taxa de subocupació relativament baixa (la mitjana dels grups juvenils és del 67,2%) es deu al baix nivell formatiu d'aquests joves, ja que l'antiguitat en el mercat de treball (una eina de la qual disposen) no té un impacte rellevant en la millora de la qualificació laboral i, per tant, no és causant d'aquesta poca subocupació.

Entre els homes, amb un nivell formatiu inferior, la subocupació també és inferior, tant pel que fa a la incidència (51,8%, més de 10 punts inferior al percentatge femení) com pel que fa a la intensitat (1,7 anys de subocupació mitjana en els homes i 2 anys en les dones).

Taula 8.79. Percentatge de població subocupada (només assalariats/des que no estudien) i mitjana d'anys de subocupació. Grup VI

		Percentatge de població subocupada	Mitjana d'anys de subocupació (total)	Mitjana d'anys de subocupació (només població subocupada)
Grup VI	Home	51,8	1,7	4,2
	Dona	61,3	2	4
	Total	56,6	1,8	4,1
Mitjana	Home	62,5	2,3	4,4
	Dona	72,4	2,9	4,4
	Total	67,2	2,6	4,4

Font: Elaboració pròpia a partir de l'ECV (2006)

8.7.3 Pobresa i privació

Aquesta vulnerabilitat formativa i laboral es tradueix en una forta vulnerabilitat social. Més de la meitat dels joves d'aquest grup (52,7%) viuen en llars que arriben a final de mes amb força o moltes dificultats, 22,9 punts per sobre de la mitjana. A més, un altre 37,8% apunta arribar a final de mes amb certa dificultat, per la qual cosa 9 de cada 10 individus del grup VI viuen en llars que arriben a final de mes amb algun grau de dificultat. Per altra banda, només un 2,5% arriben a final de mes amb força o moltes facilitats.

Amb les dades a la mà, veiem que per cada jove del grup VI que arriba a final de mes amb força o moltes facilitats n'hi ha 21 que ho fan amb força o moltes dificultats. És, en aquesta dimensió, el segon grup amb resultats més extrems, només per darrere del grup

II, format per adolescents desfavorits (on la relació és d'1 a 93). Ambdós grups són els únics on les dificultats extremes són la categoria que concentra més població.

Això té una relació directa amb la distribució de les rendes: en el grup VI hi ha una forta concentració de població en els trams de renda més baixos. Gairebé la meitat de joves (47,5%) viuen en llars dels dos trams de renda inferiors i que tenen una renda per unitat de consum equivalent inferior als 9.805 euros anuals (14 punts per sobre de la mitjana dels grups juvenils, i 7,5% per sobre de la mitjana del conjunt de població). En canvi, per sobre dels 13.095 euros anuals (els dos trams superiors) només hi ha el 29,9% dels individus del grup VI, 15,5 punts per sota de la mitjana dels grups juvenils.

Aquesta distribució de les rendes es tradueix en una taxa de pobresa del 21,1%, gairebé 6 punts superior a la mitjana dels grups juvenils (15,6%) i lleugerament superior a la taxa de pobresa del conjunt de població (19,9%), esdevenint la tercera taxa de pobresa més elevada.

Tot i que a primer cop d'ull pot semblar una taxa no excessivament distanciada de les mitjanes, sobretot pel que podíem esperar a priori, cal tenir present que algunes característiques demogràfiques dels joves d'aquest grup els permeten atenuar l'efecte de la pobresa. La major part dels joves del grup VI es concentren a la franja d'edat de 25 a 34 anys, la que, globalment, és la franja d'edat menys exposada al risc a la pobresa. En aquestes edats, la pobresa afecta un 18% dels individus del grup VI, percentatge entre 5 i 6 punts superior a la mitjana de la resta de grups juvenils (i només per darrere de la taxa del grup III). D'altra banda, tot i que proporcionalment són pocs, els joves de menys de 25 anys d'aquest grup són els que registren, amb diferència, el risc a la pobresa més greu de tots els grups juvenils: aquesta afecta entre un terç i la meitat dels individus de 16 a 24 anys d'aquest grup, duplicant la mitjana juvenil. Per tant, la distribució per edats dels individus del grup VI és la que explica que la taxa de pobresa del grup VI no sigui més alta, ja que en les comparacions entre les mateixes franges d'edats de diferents grups, el grup VI sempre es situa al capdavant en risc a la pobresa. A més, el fet que un de cada quatre joves del grup s'hagi emancipat en parella i no tingui fills també ajuda a reduir el risc de pobresa. Aquesta és la tipologia de llar més segura pels seus membres, especialment en els casos en què els dos treballen. El risc de pobresa d'aquestes llars, tot i que és elevat (10,9%), ajuda a reduir la taxa de pobresa global del grup, especialment en comparació amb els altres grups socials juvenils desfavorits i que no presenten aquestes característiques demogràfiques i familiars més favorables.

Un altre aspecte que cal comentar en relació a les taxes de pobresa del grup I és el baix impacte que hi tenen les prestacions socials. La reducció de la pobresa una vegada es comptabilitzen aquestes prestacions és escassa: la pobresa estàndard es redueix un 31,3%, la pobresa greu un 27,9% i la pobresa extrema un 35,4%. En tots tres casos, la reducció és inferior a la mitjana i, en els dos darrers, és l'efecte més baix del conjunt de grups socials juvenils. Aquest baix impacte de les prestacions fa que, en referència a la pobresa greu i a l'extrema, el grup VI pateixi la taxa d'incidència més alta, ja que una vegada es comptabilitzen les prestacions socials es veu superat pels grups II, III i V. De fet, els grups de joves emancipats són els que es beneficien menys d'aquestes ajudes, la qual cosa ens fa concloure que l'impacte de les prestacions socials en la reducció de la pobresa està més lligat al fet de viure a la llar d'origen que al de pertànyer a un col·lectiu desafavorit.

Taula 8.80. Taxes de pobresa segons diferents llindars de pobresa i segons la recepció de prestacions socials. Grup VI

	Pobresa estàndard	Pobresa estàndard sense prestacions	Pobresa greu	Pobresa greu sense prestacions	Pobresa extrema	Pobresa extrema sense prestacions
Grup VI	21,1	30,7	11,6	16,1	6,2	9,6
Mitjana	15,6	26,7	6,6	15,1	3	9,4

Font: Elaboració pròpia a partir de l'ECV (2006)

Pel que fa a la resta de trets principals dels joves en risc de pobresa, aquests segueixen una línia comuna a la resta de grups: aquells joves que acumulen uns determinats factors potenciadors del risc són els que es tenen més possibilitats de patir pobresa. La nacionalitat estrangera (taxa de pobresa del 28,4% en els joves amb nacionalitat d'un país no europeu), la convivència en llars monoparentals o formades per una parella amb fills (especialment en els individus més joves), l'emancipació primerenca (la taxa de pobresa és la més elevada entre els joves de 16 a 25 anys), una baixa formació (taxa de pobresa del 32,6% en aquells individus amb el límit formatiu en l'educació primària) i l'exclusió del mercat laboral per inactivitat o per atur (taxes de pobresa superiors al 30%, i la taxa de pobresa més alta entre els que encara estudien) són els elements que més potencien el risc de pobresa dels joves del grup. Pel que fa al sexe, les dones (com passa en tots els grups excepte al VII) tenen una probabilitat de patir pobresa lleugerament superior a la dels homes (22,8% respecte a un 19,3%). Aquesta diferència s'explica en aquest grup per l'elevat risc de pobresa que tenen les dones amb un nivell

de formació bàsica (el 38% de les dones amb només estudis primaris es troben en situació de pobresa, 11 punts per sobre dels homes), que viuen soles (la taxa de pobresa és propera al 40%, molt superior a la masculina) o amb fills (si tenen fills i parella la taxa és del 27,4%, i si són mares sense parella el risc puja fins el 32,6%). I també resulta decisiu l'elevat nombre de dones inactives en aquest grup que, amb una taxa de pobresa del 35,7%, expliquen la vulnerabilitat femenina del grup.

Ara bé, cal comentar algunes de les especificitats pròpies del grup que hem detectat en relació a la pobresa:

- a) En primer lloc: als joves del grup VI la formació no els assegura allunyar-se del risc a la pobresa. Tot i que és cert que a major nivell formatiu es redueix el risc a la pobresa (de la formació primària a la universitària el risc es redueix a la meitat), cal constatar que un 16,3% dels joves d'aquest grup amb estudis universitaris finalitzats es troben en situació de pobresa, el doble que la taxa de pobresa mitjana dels joves universitaris i per sobre també de la mitjana de pobresa del conjunt de joves. En aquest sentit, és notable la desigualtat que existeix respecte als joves amb el mateix nivell formatiu però del grup I, on el risc de pobresa pels joves universitaris és només del 3,9%. Aquest factor s'explica per les dificultats d'aquests joves qualificats per inserir-se a un mercat laboral de qualitat. De fet, els percentatges d'universitaris treballant en tasques de mà d'obra no qualificada són similars en els grups II, III, IV i en el VI, amb la diferència que en els tres primers la mitjana d'edat és molt més baixa que en el darrer i la manca de qualificació laboral té un punt de provisionalitat.
- b) Si aquest escàs efecte de la formació per sortir del risc a la pobresa és xocant, també ho és que la pertinença a una categoria professional dominant tampoc sigui senyal de llunyania respecte a la pobresa. El grup VI és amb molta diferència aquell on el fet de pertànyer a la categoria professional de propietaris o professionals –a priori, la posició dominant dins el mercat laboral - dóna menys garanties de cara a evitar la pobresa. Les dades indiquen que gairebé un terç (32,1%) d'aquesta tipologia de joves en el grup VI es troben en situació de pobresa: sis de cada deu empresaris i 2 de cada 10 professionals (tècnics, científics i intel·lectuals). Els àmbits de l'hosteleria i immobiliari són els que presenten un risc de patir pobresa més elevat per aquesta categoria professional. El que resulta paradoxal és que aquesta sigui la categoria professional amb major risc de pobresa dins el grup, fins i tot per sobre dels assalariats no

qualificats (amb una taxa de pobresa del 18,7%), una situació inversa a la tendència general de la resta de grups. La notable presència de col·lectius de risc, com els joves de menor nivell formatiu, les dones i els individus de nacionalitat estrangera són les característiques específiques dels joves del grup VI propietaris d'empreses, que donen a entendre que en aquesta elecció professional hi han tingut més pes factors de necessitat que factors d'oportunitat.

Taula 8.81. Taxes de pobresa segons diferents perfils. Grup VI

Variable	Perfil	Grup VI	Mitjana
Sexe	Home	19,3	14,2
	Dona	22,8	16,5
Franja d'edat	16 a 19	46,6	25,4
	20 a 24	33,6	16,7
	25 a 29	18,3	11,9
	30 a 34	17	12,1
Nacionalitat	Espanyola	20,5	14,6
	Unió Europea	,	10,6
	Europa	16,8	12,9
	Món	28,4	26,8
Nivell d'instrucció	Primària	32,6	27,6
	Secundària obligatòria	21,6	21,3
	Secundària post.	16,5	11,8
	Universitària	16,3	8,1
Tipus d'ocupació	Temps complet	12,3	8,2
	Temps parcial	19,9	13,2
	Aturat	25,4	25,5
	Estudiant	61,4	22,1
	Incapacitat	,	30,5
	Feines llar	36,5	34,6
Categoria professional	Propietària o professional	32,1	5,3
	Assalariada qualificada (gestió)	4,8	5,7
	Assalariada qualificada (execució)	19,2	14,4
	No qualificada	17,5	16,2
Activitat dins la llar	Tots inactius	72,3	48,6
	Tots els actius ocupats	17,9	12,7
	Ocupats i aturats	21,9	19,3
	Tots els actius aturats	41,4	46,9

Font: Elaboració pròpia a partir de l'ECV (2006)

Una darrera dada que ens permet copsar el grau d'afectació de la pobresa en aquest grup és la bretxa de la pobresa, que en mesura la intensitat. El grup VI és aquell on la pobresa és més intensa, és a dir, és aquell on *els pobres són més pobres*. En el grup VI, la bretxa de pobresa és d'un 38,8% del llindar de pobresa establert (que és de 6860 euros anuals), esdevenint la distància més elevada de tots els grups juvenils i superant en 11,2 punts la bretxa de pobresa mitjana. Aquesta intensitat presenta, en el grup VI, algunes

peculiaritats que només es donen en aquest grup: a) és superior en els homes que en les dones (43,3% respecte a un 35,2%); b) la més elevada la pateixen els joves universitaris (68%, molt per sobre de la intensitat del 21,2% que pateixen els joves del grup amb estudis primaris), i c) la intensitat de la pobresa és molt major en els individus que treballen com a empresaris, tècnics superiors o com a mà d'obra qualificada en tasques de gestió que no pas en aquells que treballen com a mà d'obra no qualificada.

Més enllà de la pobresa monetària, la privació material també afecta greument els joves del grup VI. Tres de cada quatre joves (76%) pateixen privacions de caràcter greu, el segon percentatge més elevat (darrere del grup II). Pràcticament un de cada quatre d'aquests joves que pateixen privació també pateixen, a la vegada, pobresa. De fet, el grup VI és un d'aquells on el fet de ser pobre comporta un elevat risc de patir, també, privació: en el 91% dels casos de pobresa aquesta es dona conjuntament amb la privació, una mostra que, en cas d'haver-hi problemes de caràcter econòmic, aquests es traslladen amb facilitat a altres àmbits. Amb tot, el fet de no ser pobre tampoc és una assegurança: més de 7 de cada 10 joves del grup VI que no patien pobresa si que es veien afectats per les privacions de caràcter greu (el segon percentatge més elevat).

Taula 8.82. Distribució de la població segons relació amb la pobresa i la privació greu. Grup VI

		Només pobresa	Només privacions greus	Pobresa i privacions greus	Ni pobresa ni privacions greus
Grup VI	Home	1,2	57,5	18,3	23,0
	Dona	2,6	56,1	20,1	21,2
	Total	1,9	56,8	19,2	22,1
Mitjana	Home	5,4	32	9	53,6
	Dona	6,5	30,3	10	53,2
	Total	5,9	31,2	9,5	53,4

Font: Elaboració pròpia a partir de l'ECV (2006)

La gravetat de la privació entre els joves del grup VI es constata en observar quines mancances tenen els joves en els 18 indicadors desagregats per a l'anàlisi. Els joves que formen aquesta generació perduda són els únics que pateixen una afectació superior a la mitjana en tots els indicadors, i en 8 d'aquests en patien la privació màxima: és el grup amb més joves que viuen en llars que han patit retards en els pagaments de compres, aquell amb més joves que no es poden permetre la compra d'alguns equipaments (ordinador i rentadora, tot i que l'afectació en aquest darrer cas és molt baixa), els que pateixen amb major freqüència alguns inconvenients relacionats amb la llar (falta de

llum en alguna habitació i soroll provinent de l'exterior) i on també és més freqüent que la llar no disposi de bany propi (en un 1% dels joves). Més enllà d'aquests percentatges on el grup VI presenta la màxima privació, altres indicadors amb una privació elevada en el grup VI són els relacionats amb l'esfera del consum (impossibilitat de marxar de vacances alguna setmana a l'any, càrrega pesada que suposen les despeses de l'habitatge i les del consum), que afecten a més de la meitat de joves del grup (de fet, són els més habituals entre aquests joves), i altres relacionats amb l'habitatge (delinqüència a l'entorn, contaminació, i presència de goteres, podridura o humitat), que n'afecten a entre un de cada quatre i un de cada cinc.

Taula 8.83. Percentatge d'individus afectats per diferents indicadors de privació. Grup VI

Indicador de privació	Grup VI	Mitjana
La llar ha patit retards en el pagament del lloguer o hipoteca	8,7	6,6
La llar ha patit retards en el pagament de factures (llum, aigua, gas, etc.)	9,0	4,3
La llar ha patit retards en el pagament de compres	16,8	8,7
No poden marxar de vacances almenys una setmana a l'any	57,6	36,5
No poden comprar carn o peix almenys cada dos dies	7,9	3,2
No poden disposar de telèfon	0,9	0,4
No poden disposar d'ordinador	30,1	11,3
No poden disposar de rentadora	1,8	0,3
No poden disposar de vehicle propi	16,2	5,4
Les despeses de l'habitatge suposen una càrrega pesada	65,0	48,2
Les compres suposen una càrrega pesada	62,6	54,2
Hi ha llum natural insuficient en almenys una habitació	18,2	11,3
Presència de soroll exterior	34,5	28,2
Presència de contaminació exterior	19,8	17,1
Presència de delinqüència exterior	21,0	19,6
Hi ha goteres, humitat o podridura	26,0	17,6
No es pot mantenir una temperatura confortable a l'hivern	17,9	8,3
La llar no disposa de bany propi	0,9	0,3

Font: Elaboració pròpia a partir de l'ECV (2006)

Dins de la gravetat generalitzada de la privació entre aquests joves, una major formació, una major categoria professional, la nacionalitat espanyola i una major edat són elements que ajuden a reduir-ne lleugerament el risc, especialment en l'esfera del consum (l'esfera de l'habitatge mostra una major dels perfils dels joves). El sexe, en canvi, no exerceix generalment (excepte en els casos en què està relacionat amb la

pobresa) una diferenciació en la probabilitat de patir un major o menor grau de privació: els grups de joves emancipats (VI i I) són els que tenen un percentatge de joves afectats per privació gairebé idèntic entre els dos gèneres.

La pobresa, en canvi, sí que està relacionada amb unes elevades probabilitats de patir privació. En tots els indicadors seleccionats (excepte en alguns relatius a l'exterior de l'habitatge), la privació afecta en major mesura als joves que viuen en llars pobres que a aquells que viuen en llars no pobres (el percentatge de joves pobres afectats per privació en la majoria d'indicadors és, a grans trets, al voltant d'un 50% superior al dels joves que no estan en situació de pobresa).

Taula 8.84. Percentatge de població afectada per privacions greus, segons perfils.
Grup VI

Variable	Perfil	Grup VI	Mitjana
Sexe	Home	76	40,9
	Dona	76,1	40,2
Grups d'edat	16 a 19	95,9	44,9
	20 a 24	84,4	43,9
	25 a 29	75,4	42
	30 a 34	72,3	34,8
Nacionalitat	Espanyola	73,3	39,2
	Unió Europea	87	45,3
	Europa	92,9	45
	Món	85,3	63,7
Nivell d'instrucció	Primària	88,4	59,7
	Secundària obligatòria	73,1	47,5
	Secundària post.	72,2	38,7
	Universitària	73,4	28,4
Tipus ocupació	Temps complet	71,2	36,8
	Temps parcial	84	42,8
	Aturat	80,9	56,9
	Estudiant	89,7	36,8
	Incapacitat	100	47,9
	Feines llar	74,9	52,8
Categoria professional	Propietària professional	55,4	22,6
	Assalariada qualificada (gestió)	70,4	30,5
	Assalariada qualificada (execució)	82,2	45,5
	No qualificada	75	49,2
Activitat llar	Tots inactius	92,1	55,5
	Tots els actius ocupats	72,4	36,4
	Ocupats i aturats	84,9	53,5
	Tots els actius aturats	90,5	81,3
Pobresa	No pobresa	72	36,9
	Si pobresa	91	61,6

Font: Elaboració pròpia a partir de l'ECV (2006)

8.7.4 Vincle social i relacional

En línies generals, la vulnerabilitat econòmica i l'elevada afectació de la privació multidimensional no comporten un trencament dels lligams socials pel que fa a la relació amb la família i amics i a la participació en organitzacions.

En canvi, l'assistència a activitats és poc freqüent. Els condicionants socials dels joves, amb un baix nivell de vida i amb responsabilitats familiars, obstaculitzen la seva presència en aquest tipus d'actes. Gairebé la meitat de joves del grup afirmen que no han anat cap vegada al cinema en el darrer any, mentre que pel que fa a l'assistència a espectacles culturals, a les visites a llocs d'interès cultural o a l'assistència a esdeveniments esportius, el percentatge de no assistència augmenta fins un 60% i un 70% dels joves. A més, un 30,4% dels joves del grup VI no havia participat en cap de les activitats d'aquest tipus en el darrer any. Això fa que el volum de joves que hi assisteixen de forma regular sigui clarament inferior a la mitjana i que es mogui sempre en la marginalitat: entre 1 i 3 de cada 10 joves presenten un relatiu dinamisme cultural.

El procés de constitució de la pròpia llar i les obligacions i responsabilitats que se'n deriven penalitza l'assistència a activitats. Una penalització eminentment femenina, ja que en tots els indicadors la freqüència amb què assisteixen a les diferents activitats és molt menor que la masculina. No només és l'únic grup on passa això sinó que el menor dinamisme femení és evident, tant en comparació amb els nois del mateix grup com en comparació amb les noies de la resta de grups socials juvenils.

Taula 8.85. Percentatge de joves que assisteixen de manera regular (4 o més vegades a l'any) a diverses activitats. Grup VI

	Tipus d'activitat	Grup VI	Mitjana
Assistència al cinema	Home	35,6	50,5
	Dona	21,7	50,1
	Total	28,4	50,3
Assistència al teatre, concerts, òpera...	Home	15,3	18,7
	Dona	7,6	20,3
	Total	11,4	19,5
Visites a llocs d'interès cultural	Home	17,8	20,3
	Dona	10,2	22,9
	Total	14,0	21,6
Assistència a actes esportius	Home	21,4	29,5
	Dona	8,3	11,8
	Total	14,8	20,9

Font: Elaboració pròpia a partir de l'ECV (2006)

L'edat té en el grup VI un comportament força habitual: a mesura que avança tendeix a reduir-se l'assistència a activitats (especialment en el cas del cinema i de les activitats esportives). El fet de viure en una llar pobre, en canvi, pràcticament no té efecte en la distribució de probabilitats d'assistència a aquests actes.

Aquestaclusió amb l'entorn en l'assistència a activitats culturals no es reproduïx en forma de trencament dels lligams familiars i relacionals. Ja d'entrada, el fet que la totalitat de joves del grup (99,9%) indiquin que, en cas de necessitar-ho, podrien demanar ajuda a familiars, amics o veïns, corrobora aquesta hipòtesi.

En el cas dels lligams familiars, el fet que familiars amb un alt grau de consanguinitat visquin fora de la llar del jove emancipat facilita el manteniment dels lligams. Aquest lligam familiar es consolida a mesura que augmenta l'edat, i més de tres de cada quatre joves de 30 a 34 anys del grup VI es reuneixen diverses vegades a la setmana amb familiars de fora de la llar (una fortalesa que només l'igualava el grup I). En el cas de les amistats, les responsabilitats laborals i familiars inherents al procés d'emancipació limiten la relació amb les amistats que, en oposició al que succeeix amb la família, es redueix dràsticament a mesura que augmenta l'edat: o es perd el contacte o se'n limita molt la periodicitat. En tot cas, però, la vulnerabilitat econòmica i la generalització de la privació que caracteritza el grup VI no representa un risc de ruptura amb família i amics. De fet, els joves que viuen en llars pobres tenen un major vincle amb familiars (el 76,5% s'hi reuneix diverses vegades a la setmana) i amb amics (el 81,6% ho fan amb aquesta freqüència) que els joves que no pateixen pobresa.

Taula 8.86. Percentatge de joves que es reuneixen i contacten de forma regular o sovint amb familiars i amics. Grup VI

	Tipus d'activitat	Grup VI	Mitjana
Reunió amb familiars (de fora de la llar)	Home	84,7	83,5
	Dona	89,0	86,7
	Total	86,9	85,0
Reunió amb amics	Home	95,5	96,8
	Dona	90,7	95,1
	Total	93,0	96,0
Contacte amb familiars (de fora de la llar)	Home	93,7	84,8
	Dona	95,7	91,2
	Total	94,7	87,9
Contacte amb amics	Home	92,9	94,1
	Dona	90,6	94,4
	Total	91,7	94,2

Font: Elaboració pròpia a partir de l'ECV (2006)

En darrer terme, la participació formal en organitzacions és clarament superior a la mitjana en tots els casos a excepció de les de caire esportiu, vinculades a joves de menor edat. El 35,2% dels joves del grup VI està vinculat a alguna organització, i només els grups I i VII, amb un alt nivell de vida, tenen un major component participatiu que el grup VI. Aquesta major participació es basa en dues direccions de comportament: a) d'una banda, entre els joves del grup VI hi ha una elevada participació en organitzacions de caire solidari. És el grup amb major presència d'individus vinculats a entitats de voluntariat i el segon en les humanitàries. A més, també hi ha una elevada participació en organitzacions religioses, sobretot per part dels joves de nacionalitat estrangera d'aquest grup. En aquest tipus d'organitzacions hi estan vinculades, majoritàriament, les noies i els individus que pateixen pobresa. Quan s'ajunten ambdós factors el nivell de participació és clarament superior a la mitjana del grup (un 17% de les noies pobres participaven en una organització religiosa, i un 13,3% en una de voluntariat), i b) d'altra banda, l'edat avançada potencia la vinculació a organitzacions de defensa d'interessos, especialment en el cas dels nois que no pateixen pobresa. Tant en el cas de les organitzacions polítiques com de les professionals, els joves del grup VI tenen uns percentatges superiors a la mitjana i només per sota del grup I i VII.

Taula 8.87. Percentatge de joves que participen en organitzacions de diversos tipus. Grup VI

	Tipus d'activitat	Grup VI	Mitjana
Voluntariat	Home	2,7	3
	Dona	8,5	5,3
	Total	5,7	4,1
Política	Home	5,1	2,8
	Dona	2,8	2,4
	Total	3,9	2,6
Professional	Home	5,3	3,7
	Dona	4,0	3,7
	Total	4,6	3,7
Religiosa	Home	6,2	6,4
	Dona	12,6	9,1
	Total	9,4	7,7
Oci	Home	17,2	25,7
	Dona	10,7	13,3
	Total	13,9	19,6
Humanitària	Home	9,6	6,2
	Dona	8,6	8,1
	Total	9,1	7,1

Font: Elaboració pròpia a partir de l'ECV (2006)

8.8 Grup VII (benestant): Quadres juvenils. Joves acomodats, no emancipats i amb titulació universitària

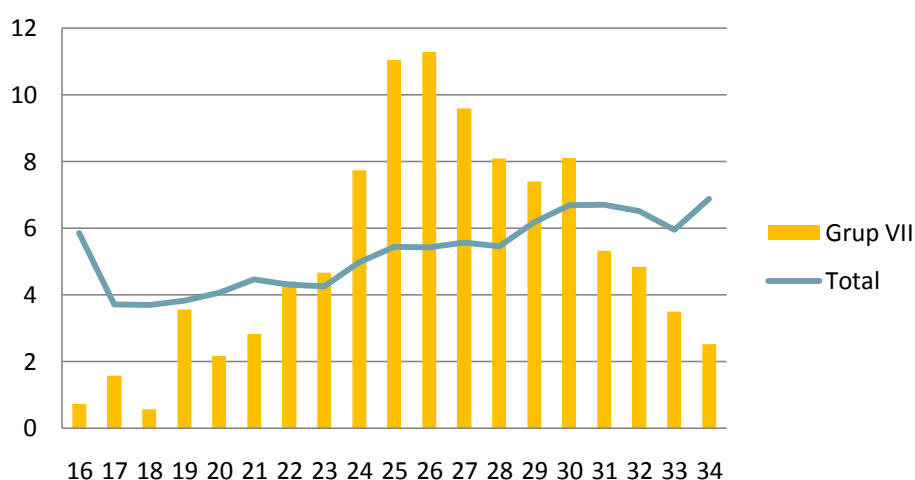
A la seva mitjana edat, aquest grup minoritari (engloba poc menys d'un milió de joves - 1.168.176-, el 9,5% dels individus de 16 a 34 anys) l'integren joves que ja han aconseguit situar-se en els esglaons més elevats de l'escala formativa i laboral. Joves que entre finals de la dècada dels 90 i principis de la del 2000 van completar la seva carrera formativa de llarga durada i que s'han inserit amb èxit en el segment primari del mercat laboral, traient profit, a més, del context de creixement econòmic. Amb aquestes garanties, i vivint sota la protecció de la llar d'origen, el nivell de vida d'aquests joves és elevat i la pobresa i la privació multidimensional hi són pràcticament inexistent. Aquests joves qualificats tenen també el vincle més dinàmic amb l'entorn: assisteixen a activitats culturals i participen en organitzacions del seu entorn en major mesura que cap altre perfil de jove.

Cal apuntar, també, que aquesta elit juvenil és l'única on hi ha una igualtat efectiva per raó de gènere: el nivell formatiu, la vinculació amb el mercat laboral, el risc de pobresa i de privació i el vincle social són pràcticament idèntics en nois i en noies.

8.8.1 Perfil demogràfic

La distribució per sexes d'aquests individus és la més similar a la mitjana: el 51,3% són nois i el 48,3% noies. La mitjana d'edat és de 26,4 anys, la quarta més elevada i a una distància similar tant dels grups socials de major edat com dels de menor. Aquesta posició intermèdia es deu a l'elevat pes que té la franja de 25 a 29 anys: el 47,4% dels joves del grup pertanyen a aquesta franja (pràcticament 20 punts per sobre de la mitjana). L'altra franja d'edat adulta, entre els 30 i 34 anys, és la següent amb major volum de joves (24,3%), tot i estar força per sota de la mitjana. Les franges d'edat més joves estan força més buides: la de 20 a 24 anys té un pes similar a la mitjana (21,8%) i la presència de joves de 16 a 19 anys és pràcticament testimonial (6,4%). Com en la resta de grups socials juvenils, l'edat mitjana dels homes és superior a la de les dones. En aquest cas, la diferència és de pràcticament un any: 26,9 anys en ells i 26 anys en elles.

Figura 8.13. Distribució de la població per edats. Grup VII

Font: Elaboració pròpia a partir de l'ECV (2006)

La totalitat de joves del grup VII viu a la llar d'origen i són, respecte a la resta de joves no emancipats, els que tenen de mitjana una edat més avançada. L'allargament de l'etapa formativa és una de les explicacions atribuïbles a aquest endarreriment de l'emancipació. També és un dels grups socials juvenils que es defineix, pel que fa a l'estat civil, per la solteria: el 99,3% d'aquests joves qualificats estan solters.

Dos de cada tres (66,4%) viuen en un tipus de llar concret, la definida com "Altres llars sense nens". En aquests casos el jove té una edat avançada (un 82,9% té entre 25 i 34 anys) i conviu només amb els pares o també amb algun altre familiar que mai és un infant (és a dir, que té més de 25 anys o en té entre 16 i 25 i treballa). Aquests joves han sortit de l'etapa formativa (només un 3,3% declaraven que la seva ocupació principal era la d'estudiant) i ja estan plenament vinculats al mercat laboral (un 94,5% treballen). L'entrada de rendes vinculades a l'ocupació del jove implica una reducció dràstica del risc de pobresa d'aquestes llars: només un 5,8% dels joves del grup VII que viuen en aquestes llars estava en situació de pobresa.

La resta de tipologies de llar són molt poc habituals entre els joves del grup VII i només la denominada "altres llars amb nens" té una relativa presència, tot i que per sota de la mitjana. En aquestes llars hi viu el 21,8% dels joves del grup i són el mateix tipus que l'anterior però en una fase prèvia (i on, en aquest cas, o el jove o algun germà si que és comptabilitzat com a infant): els joves són de menor edat i hi ha un major volum d'estudiants (21,1%). En conseqüència, la menor vinculació amb el mercat laboral

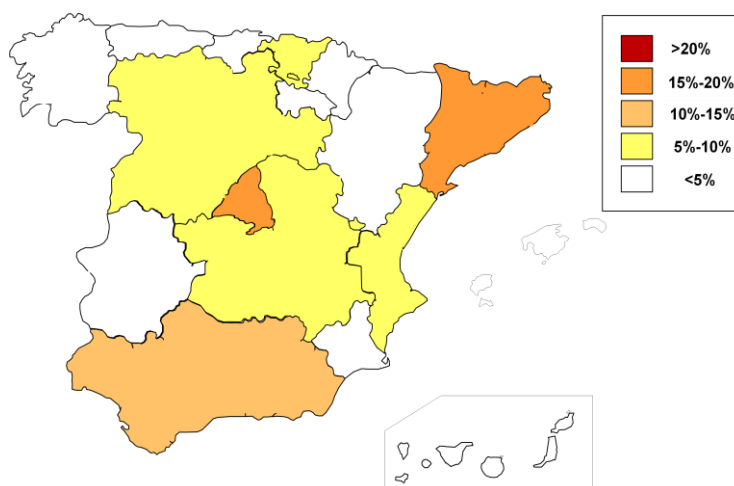
comporta un lleuger augment del risc de pobresa que, de totes maneres, continua sent molt baix (8,5%).

Taula 8.88. Distribució de la població segons tipologia de llar (només no emancipats). Grup VII

		Dos adults	Altres llars sense nens	Monoparental	Dos adults amb nens	Altres llars amb nens
Grup VII	Home	3,9	65,4	0,5	8,8	21,4
	Dona	3,2	67,4	0,6	6,6	22,2
	Total	3,6	66,4	0,6	7,7	21,8
Mitjana	Home	3,9	44,9	1,7	22,3	27,2
	Dona	2,7	39,6	2,2	26,9	28,5
	Total	3,4	42,5	1,9	24,4	27,8

Font: Elaboració pròpia a partir de l'ECV (2006)

Figura 8.14. Distribució de la població segons Comunitat Autònoma on resideix. Grup VII

Taula 8.89. Distribució de la població segons Comunitat Autònoma on es resideix. Grup VII

Comunitat Autònoma	Grup VII	Mitjana
Catalunya	18,9	15,7
Comunitat de Madrid	15,1	13,8
Andalusia	13,3	18,9
Comunitat Valenciana	9,2	11,0
País Basc	7,5	4,2
Castella i Lleó	7,0	5,2
Castella la Manxa	5,1	4,2
Galícia	4,9	5,9
Aragó	3,4	2,6
Navarra	2,7	1,3
Altres	12,8	17,3

Font: Elaboració pròpia a partir de l'ECV (2006)

A més de la solteria i de la convivència a la llar d'origen, una altra de les variables que engloba a la totalitat de joves del grup VII és la nacionalitat espanyola (100%), obtinguda pel naixement a l'Estat espanyol (99,3%).

Pel que fa als aspectes territorials, destaca el component urbà dels joves (pràcticament sis de cada deu viuen en zones altament urbanitzades, el segon percentatge més elevat) i la concentració en les regions de major dinamisme econòmic: les Comunitats Autònomes amb una renda per càpita superior a la mitjana estatal hi estan sobrerrepresentades: hi viuen 2 de cada 3 joves del grup VII. Concretament, Catalunya (18,9% del total de joves del grup), la Comunitat de Madrid (15,1%) i Andalusia (13,3%) són les més poblades, tot i que aquesta darrera té un pes demogràfic força inferior al que té entre el conjunt de joves.

8.8.2 Formació i mercat de treball

El grup VII està definit per una màxima qualificació formativa i laboral, que converteix als joves que en formen part en aquells amb una carrera educativa de major recorregut i amb major èxit laboral.

El 83% dels joves del grup VII ha completat estudis universitaris, el percentatge més alt i amb molta diferència del conjunt de grups juvenils i molt per sobre de la mitjana (que és del 30,8%). La qualificació està tan present dins el grup que, tot i ser el de menor pes demogràfic, un 27,7% del total de joves universitaris de 16 a 34 anys en forma part. Dins de l'elevada qualificació generalitzada (sigui quin sigui el paràmetre que s'analitza, com el sexe o la franja d'edat, el grup VII presenta amb extrema diferència el major nivell formatiu), són les noies i els individus adults els que han completat en major mesura la seva carrera formativa. La resta són joves que no l'han finalitzat per una qüestió d'edat i és probable que l'assoleixin en els propers anys. En aquest sentit, 7 de cada 10 joves amb el màxim nivell formatiu acabat en la secundària post-obligatòria ja estava cursant, en el moment de l'entrevista, una carrera universitària. De fet, si entre els 16 i els 19 anys el nivell d'estudis predominant és la secundària, entre els 20 i els 24 tres de cada quatre joves ja tenen una carrera universitària, i a partir d'aquesta dels 25 anys la pràctica totalitat dels joves havien assolit aquest màxim nivell formatiu.

Aquest elevat nivell d'estudis implica una major dedicació a la formació. De mitjana, els joves del grup VII que ja no estudien han assolit el seu màxim nivell d'instrucció als

22,2 anys, l'edat més elevada amb diferència respecte a la resta de grups socials juvenils, que es situa majoritàriament entre els 17 i els 18 anys.

Taula 8.90. Distribució de la població segons el màxim nivell formatiu assolit.

		Grup VII			
		Primària	Secundària Obligatòria	Secundària post- obligatòria	Universitària
Grup VII	Home	1,2	7,7	10,9	80,1
	Dona	0,1	3,2	10,5	86,1
	Total	0,7	5,5	10,7	83,0
Mitjana	Home	11,6	30,8	30,1	27,5
	Dona	8,4	25,3	32,1	34,3
	Total	10,0	28,1	31,1	30,8

Font: Elaboració pròpia a partir de l'ECV (2006)

La decisió i les possibilitats d'allargar la carrera formativa tenen un impacte positiu en la posició dels joves del grup en el mercat laboral. Així, malgrat que no és un grup que es vegi afavorit per la seva antiguitat/experiència en el mercat de treball (els joves porten, de mitjana, només 4,6 anys vinculats al mercat laboral, el període més baix), el grup VII ja és, clarament, el més ben posicionat dins el mercat laboral, i els seus joves són els que tenen més eines per a ocupar els esglaons superiors de l'escala jeràrquica del mercat laboral.

Pràcticament tots els indicadors laborals apunten a aquesta posició dominant en relació a la resta de joves.

En primer lloc, la transició del sistema formatiu al mercat laboral és gairebé automàtica. Aquesta s'efectua, de mitjana, entre 2 i 3 mesos després d'haver sortit del sistema educatiu, esdevenint amb molta diferència el procés més ràpid d'inserció laboral del conjunt de grups socials juvenils.

En segon lloc, el grup VII és el que presenta una major taxa d'ocupació: el 82,9% dels joves del grup estaven ocupats en el moment de l'entrevista, més de 20 punts per sobre de la mitjana. Això es deu, sobretot, a tres factors: a) l'elevada vinculació femenina amb el mercat de treball. El 83,7% de les noies del grup estaven ocupades, la taxa més elevada amb molta diferència de tots els grups socials juvenils (en la resta de grups les noies ocupades difícilment són més de la meitat del total de noies), un fet que també converteix el grup VII en l'únic grup social juvenil on les noies tenen una major taxa d'ocupació que els nois); b) l'elevada vinculació laboral de totes les franges d'edat, especialment en les més adultes. Pràcticament tots els joves adults (el 92,1% dels joves

de 25 a 29 anys i el 96,4% dels de 30 a 34) estaven ocupats, uns percentatges que es tornen a situar en el punt més alt en relació als altres grups socials juvenils. En les franges més joves el percentatge de joves ocupats també és molt alt, només per darrere del grup I (el 21,1% de joves entre 16 i 19 anys i el 66,1% dels de 20 a 24 anys), i c) la pràctica inexistència de joves aturats. La desocupació afecta només el 2,5% del total de joves actius del grup (2,1% del total de joves), un percentatge al que no s'acosta cap altre grup social juvenil (el següent amb menor impacte de l'atur és el grup I, amb un 7,7% del total de joves i un 8,5% del total de joves actius). En la dimensió de l'atur tornem a trobar un altre fet específic relatiu al gènere: el percentatge de noies desocupades és inferior al dels nois (la taxa d'atur femenina era de l'1,9% i la masculina del 3%), una circumstància exclusiva d'aquests grups. Per edats, l'atur és inexistent entre els 16 i els 19 anys (els joves estan estudiant), augmenta lleugerament entre els 20 i els 24 (el període de finalització de la carrera universitària i d'inserció laboral) i s'estabilitza en uns nivells molt baixos a partir dels 25 anys. Queda clar, però, que sigui quin sigui el sexe o l'edat dels joves, el grup VII és, de llarg, el menys afectat per l'atur. Per últim, cal destacar que el grup VII és el segon amb una major estabilitat laboral: el 50,3% dels joves ocupats tenia un contracte fix. Només el grup I, caracteritzat per una posició social acomodada i, a diferència del grup VII, per una edat 4 anys superior i el doble d'anys d'experiència en el mercat laboral, presenta una major generalització dels contractes fixos. En aquesta dimensió, a més, els joves qualificats del grup VII són els que tenen un major equilibri per sexes en aquest indicador: el 51,7% dels nois i el 49% de les noies que treballaven tenien un contracte de tipus fix.

Taula 8.91. Distribució de la població segons tipus d'ocupació principal. Grup VII

		Ocupat/da a temps complet	Ocupat/da a temps parcial	Aturat/da	Estudiant	Incapacitat/da	Feines de la llar	Altres
Grup VII	Home	73,2	8,9	2,5	14,5	-	-	0,9
	Dona	65,3	18,4	1,6	14,2	-	-	0,5
	Total	69,4	13,5	2,1	14,4	-	-	0,7
Mitjana	Home	64,0	3,9	8,4	20,9	0,9	0,4	1,5
	Dona	41,8	12,0	11,9	23,4	0,7	7,1	3,1
	Total	53,2	7,8	10,1	22,1	0,8	3,7	2,3

Font: Elaboració pròpia a partir de l'ECV (2006)

A més de la inserció ràpida al mercat laboral i de la vinculació plena amb aquest, el grup VII destaca també per un tercer element: la qualitat de l'ocupació. El grup VII és el

que concentra una major proporció de joves tant en la categoria de propietaris/professionals (30,6%) com entre la mà d'obra assalariada qualificada en tasques de gestió (40,3%). En total, aquestes dues categories inclouen pràcticament el doble de joves que la mitjana.

Tant en els nois com en les noies, com en totes les franges d'edat, el grup VII és el que presenta clarament la major concentració de joves en les posicions de domini del mercat laboral. Pel que fa al sexe, les noies ocupades gaudeixen d'una millor categoria professional que els nois: una de cada tres (32,9%) és propietària o professional, i gairebé la meitat (47,8%) és assalariada qualificada en tasques de gestió (percentatges masculins del 28,4% i 33%, respectivament). En les edats, si bé existeix un efecte edat, que apunta a que els joves adults gaudeixen d'una millor situació que els joves de menor edat, el seu impacte és força baix, ja que la situació dels joves de menor edat ja és, de partida, molt còmoda: més de 4 de cada 10 joves ocupats de 16 a 19 anys ja pertanyen a alguna de les dues primeres categories professionals, augmentant fins a 6 de cada 10 entre els 20 i els 24 i per sobre 7 de cada 10 a partir dels 25 anys.

Taula 8.92. Distribució de la població ocupada segons categoria professional. Grup VII

		Propietària / professional	Assalariada qualificada (gestió)	Assalariada qualificada (execució)	Assalariada no qualificada
Grup VII	Home	28,4	33,0	29,9	8,7
	Dona	32,9	47,8	16,2	3,1
	Total	30,6	40,3	23,1	5,9
Mitjana	Home	10,7	17,5	41,9	30,0
	Dona	14,6	32,2	35,1	18,1
	Total	12,5	24,5	38,7	24,3

Font: Elaboració pròpia a partir de l'ECV (2006)

Com a punt negatiu cal remarcar que el grup VII és, amb molta diferència, aquell on els joves pateixen en major mesura el fenomen de la subocupació. Pràcticament tots els joves assalariats que ja no estudien (96%) han cursat més anys de formació que els requerits pel lloc de treball que ocupen, un percentatge gairebé 30 punts superior a la mitjana juvenil (67,2%). Però no només és el grup més subocupat en termes de població afectada, sinó que també ho és a nivell d'intensitat: de mitjana, els joves del grup VII han estudiat 4,5 anys més dels que demanava la seva ocupació actual, quan la mitjana juvenil és de 2,6. La subocupació del grup VII, doncs, la pateixen els joves que han completat estudis universitaris, que no han trobat feines relacionades amb el seu nivell

formatiu i que han hagut d'acceptar ocupacions que només requereixen, formalment, un nivell d'estudis secundaris post-obligatoris per a ser desenvolupades.

Com en la resta de grups, en el VII les noies estan més subocupades: el 98% de les assalariades treballava en un lloc de treball que requeria menys qualificació que la que havien assolit en el sistema formatiu (94% en els homes, en ambdós sexes són les taxes més elevades dels grups socials juvenils). Però, com a cas excepcional, el VII és l'únic on els nois acumulen, de mitjana, més anys de subocupació (4,6 respecte a 4,3). L'augment de l'edat també ve acompanyat d'una generalització de la subocupació, fins la franja de 30 a 34 anys, on el percentatge s'estabilitza, en un primer moment, i començar a decreïxer posteriorment a mesura que els joves van ocupant llocs de treball que s'adeqüen a les seves capacitacions (i que fins llavors, segurament, estaven ocupats per adults menys formats): a partir dels 20 anys més del 95% dels joves assalariats del grup VII estan subocupats en el seu lloc de treball, factor lligat a l'augment del nivell formatiu. Així, si bé entre els joves amb estudis obligatoris la subocupació és pràcticament inexistente, entre els joves amb estudis secundaris post-obligatoris ja és de gairebé el 90%, i assoleix la totalitat entre els joves amb estudis universitaris.

L'extrema subocupació s'explica per dos motius: l'elevat nivell formatiu dels joves i la poca antiguitat dins el mercat laboral. Els joves que surten del sistema formatiu amb un títol superior a les seves mans es veuen obligats a pagar un peatge en la seva entrada al mercat laboral. Si bé en altres grups aquest peatge acostuma a ser l'atur o la inestabilitat, aquests joves altament qualificats (i, probablement, altament rendibles) sí que són absorbits pel mercat laboral, però el seu peatge és la subocupació.

D'aquesta manera, l'elevat nivell formatiu que han adquirit els garanteix la millor posició en la lluita amb altres joves per un bon treball, però han d'acceptar que, almenys durant uns anys, el mercat de treball no els oferirà una ocupació del nivell que la seva formació els permetria desenvolupar (i que estan ocupades per altres persones). És d'esperar, en tot cas, que a mesura que avança la seva edat i puguin acreditar una major antiguitat en el mercat laboral la subocupació vagi disminuint i aquests joves, a més d'estar preparats per obtenir els millors llocs de treball en relació a la resta de joves, ja puguin accedir-hi en relació al conjunt de treballadors.

Taula 8.93. Percentatge de població subocupada (només assalariats/des que no estudien) i mitjana d'anys de subocupació. Grup VII

		Percentatge de població subocupada	Mitjana d'anys de subocupació (total)	Mitjana d'anys de subocupació (només població subocupada)
Grup VII	Home	94,0	4,6	4,9
	Dona	98,0	4,3	4,4
	Total	96,0	4,5	4,7
Mitjana	Home	62,5	2,3	4,4
	Dona	72,4	2,9	4,4
	Total	67,2	2,6	4,4

Font: Elaboració pròpia a partir de l'ECV (2006)

8.8.3 Pobresa i privació

La qualificació formativa i laboral i el fet de viure a la llar d'origen esdevenen tres factors que expliquen la protecció dels joves del grup VII davant la pobresa i la privació.

En primer lloc, la subjectivitat de les llars on viuen els joves del grup VII reflexa aquesta seguretat. El 17,4% de joves del grup VII viuen en llars que afirmen arribar a final de mes amb bastanta o molta facilitat, i un 40,4% ho fan amb certa facilitat. En conjunt, és el grup amb major percentatge de joves que viuen en llars amb aquestes respostes.

En l'escala oposada, només un 12,5% dels joves viuen en llars que arriben a final de mes amb bastanta o molta dificultat, el percentatge més baix del conjunt de grups socials juvenils.

Aquests valors subjectius mostren les garanties objectives de què gaudeixen les llars amb joves del grup VII, si bé no són tan dràstics com les dades objectives ens farien pensar.

El grup VII és el que concentra una major proporció de joves en el tram de renda més elevat –més de 17.616 euros anuals per unitat de consum- (43,1%), gairebé 20 punts per sobre de la mitjana dels grups socials juvenils. És, juntament amb el grup I, l'únic on aquest és el tram de renda amb més volum de joves. També és el grup amb menor presència de joves en el tram de renda més baix (5,9%, vuit punts per sota de la mitjana).

Aquesta concentració dels joves qualificats en les llars amb major renda per unitat de consum es tradueix en un risc de pobresa extremadament baix: només el 7,6% dels

joves del grup viuen en llars amb uns ingressos anuals inferiors al llindar de pobresa, la meitat de la mitjana juvenil (15,6%) i lluny del conjunt de la població (19,9%). Només el grup I presenta un risc de pobresa inferior. La presència de joves que pateixen pobresa greu o extrema és pràcticament inexistent i les taxes respectives (2,4% i 1,4%,) estan encara més allunyades de les mitjanes juvenils que les de la pobresa estàndard. Entre els joves qualificats del grup VII, però, es dona una situació paradoxal, tenint en compte el seu elevat nivell de vida: és, pels tres tipus de pobresa seleccionats, aquell on la recepció de prestacions socials és més efectiva: aquestes redueixen la pobresa estàndard en un 64,2%, la pobresa greu en un 80,9% i la pobresa extrema en un 81,3%, una reducció entre 10 i 20 punts superior a l'impacte mitjà de les prestacions socials en el conjunt dels grups socials juvenils. En cap altre grup la recepció de prestacions socials té un impacte d'aquest calibre en la reducció de la pobresa. La conseqüència és, per tant, que l'efecte de les prestacions socials augmenta la desigualtat, ja extrema anteriorment, en les taxes de pobresa entre el grup VII i els grups vulnerables. Entenem que hi ha dos elements que possibiliten aquesta circumstància:

- a) El primer element és el caràcter familiarista de les prestacions socials, que s'evidencia en el fet que els grups amb joves no emancipats són aquells on les taxes de pobresa estàndard, greu i extrema es redueixen en major mesura.
- b) El segon element és el caràcter no redistributiu d'aquestes prestacions, almenys en l'indicador de pobresa monetària que estem analitzant. És gràcies a aquest element que les llars on viuen els joves del grup VII, que ja parteixen d'unes taxes de pobresa molt baixes abans de la recepció de prestacions socials, siguin les que es veuen més beneficiades de les ajudes, eradicant la pobresa pràcticament en la seva totalitat. El fet que el segon grup amb major impacte de les prestacions socials sigui el IV (caracteritzat, també, per la no emancipació i per la posició acomodada dels seus individus) corrobora aquesta desigualtat.

Taula 8.94. Taxes de pobresa segons diferents llindars de pobresa i segons la recepció de prestacions socials. Grup VII

	Pobresa estàndard	Pobresa estàndard sense prestacions	Pobresa greu	Pobresa greu sense prestacions	Pobresa extrema	Pobresa extrema sense prestacions
Grup VII	7,6	21,2	2,4	12,6	1,4	7,5
Mitjana	15,6	26,7	6,6	15,1	3	9,4

Font: Elaboració pròpia a partir de l'ECV (2006)

Quins són els perfils dels joves del grup VII que estan en situació de pobresa? Bàsicament, qualsevol dels perfils amb una importància demogràfica relativa té un risc de patir pobresa molt baix.

En primer lloc, detectem una distribució pràcticament idèntica del risc de pobresa entre nois i noies (7,8% i 7,4%, respectivament). La taxa de pobresa femenina és la més baixa del conjunt de grups socials juvenils, i converteix el grup VII en l'únic on el risc de pobresa entre la població masculina és superior al de la població femenina.

Per franges d'edats, el màxim risc de pobresa es dona entre els joves estudiants de 16 a 19 anys (cal recordar que tenen un pes demogràfic molt baix dins del grup). Aquest risc, previsiblement, es reduirà en el moment en què aquests joves estudiants s'incorporin al mercat de treball. En la resta de franges la pobresa afecta a menys d'un de cada deu joves i, en el cas de la franja que agrupa a pràcticament la meitat dels joves del grup (la de 25 a 29 anys), la taxa de pobresa és la més baixa en comparació a la resta de grups: només el 4,8% dels joves patia pobresa.

La generalització de la seguretat també s'evidencia en detectar que en els joves del grup VII la categoria professional no és un indicador clau per determinar el risc de pobresa dels individus: la protecció de la família, i la situació acomodada d'aquesta, amorteixen qualsevol vulnerabilitat transitòria dels joves en el mercat laboral.

La resta d'indicadors segueixen la mateixa tònica que en els altres grups socials juvenils: la desvinculació del mercat laboral del jove (per la seva condició d'estudiant o d'aturat), o dels membres de la llar on viu incrementen el risc de patir pobresa en la llar, però, en qualsevol cas, en el grup VII aquesta situació és extraordinària i transitòria i el risc de patir pobresa és molt inferior al que hem detectat, en les mateixes circumstàncies, en la resta de grups socials juvenils.

En cas que aquests joves qualificats optessin per l'emancipació, el seu risc de pobresa augmentaria de forma notable però es mantindria clarament per sota de la mitjana. Fins i tot, en cas d'emancipar-se en solitari o en parella, quan aquesta té ingressos (imputant a la parella els mateixos ingressos que al jove), el risc de pobresa seria similar o fins i tot inferior al que presenten, actualment, la majoria dels grups de joves no emancipats. En tot cas, l'endarreriment de l'edat d'emancipació garanteix als joves qualificats –i ho fa gairebé exclusivament a ells– que aquest procés no representarà un retrocés considerable en el seu elevat nivell de vida.

Taula 8.95. Taxes de pobresa segons diferents perfils. Grup VII

Variable	Perfil	Grup VII	Mitjana
Sexe	Home	7,8	14,2
	Dona	7,4	16,5
Franja d'edat	16 a 19	17,7	25,4
	20 a 24	9,5	16,7
	25 a 29	4,8	11,9
	30 a 34	8,8	12,1
Nacionalitat	Espanyola	7,6	14,6
	Unió Europea	-	10,6
	Europa	-	12,9
	Món	-	26,8
Nivell d'instrucció	Primària	15,5	27,6
	Secundària obligatòria	25,5	21,3
	Secundària post.	9,8	11,8
	Universitària	6,1	8,1
Tipus d'ocupació	Temps complet	4,1	8,2
	Temps parcial	13,2	13,2
	Aturat	19,6	25,5
	Estudiant	16,3	22,1
	Incapacitat	-	30,5
	Feines llar	-	34,6
Categoria professional	Propietària o professional	3,1	5,3
	Assalariada qualificada (gestió)	7,9	5,7
	Assalariada qualificada (execució)	8,4	14,4
	No qualificada	5,5	16,2
Activitat dins la llar	Tots inactius	52,5	48,6
	Tots els actius ocupats	6,6	12,7
	Ocupats i aturats	8,7	19,3
	Tots els actius aturats	34,5	46,9
Supòsit d'emancipació (només joves que tenen ingressos)	Situació actual: no emancipació	4,9	10,8
	Supòsit 1: emancipació en solitari	25,2	38,7
	Supòsit 2: emancipació en parella (tots dos tenen els mateixos ingressos)	19	30,5
	Supòsit 3: emancipació en parella (només un té ingressos)	42,4	60

Font: Elaboració pròpia a partir de l'ECV (2006)

Com s'ha comentat anteriorment, el grup VII destaca pel fet que les poques llars pobres que existeixen tenen la renda més propera al llindar de pobresa i, per tant, la intensitat de la pobresa que pateixen és habitualment molt feble: les poques llars pobres estan molt a prop de sortir d'aquesta situació. Aquesta afirmació se sustenta en el càlcul de la bretxa de pobresa, és a dir: la distància que separa una llar representativa de la pobresa del grup (concretament, la llar que es trobava *al mig* de la pobresa) respecte al llindar de pobresa global. Aquesta distància s'expressa com un percentatge del llindar. En el grup VII, aquesta llar representativa tenia una renda equivalent de 5.479 euros l'any. Tenint en compte que el llindar de pobresa es situa en 6.860 euros l'any, la bretxa de pobresa

és, només, del 20,1% del llinar, la més baixa de tots els grups juvenils i 7,5 punts per sota de la intensitat mitjana juvenil.

Davant d'aquestes dades ens vam plantejar un dubte: sabent que la taxa de pobresa s'havia reduït extraordinàriament en el grup VII gràcies a la recepció de prestacions socials ens preguntàvem, ara, a quin dels dos motius es devia principalment la baixa intensitat que havíem detectat en aquesta pobresa: si es devia al fet que les llars ja estaven a priori molt a prop del llinar de pobresa (situació en la qual, per tant, una ajuda moderada té un efecte extraordinàriament efectiu per a extreure les llars de la pobresa i per a reduir-ne la intensitat) o si, realment, les llars pobres estaven allunyades del llinar (situació en la qual l'ajuda rebuda havia de ser molt major, per reduir tant la incidència com la intensitat) i la recepció d'ajudes els havia permès reduir la intensitat de la pobresa. El càlcul de la bretxa de la pobresa abans de comptabilitzar les prestacions socials que rep la llar ens confirma la segona hipòtesi: les llars pobres dels joves del grup VII són, abans de la recepció de prestacions socials, les que pateixen una major intensitat de la pobresa: la bretxa de pobresa és d'un 54,9%, la més elevada de tots els grups juvenils, fins i tot per sobre de la que presenten els grups vulnerables.

D'aquesta manera, el grup VII, el grup que pateix una pobresa de major intensitat abans de comptabilitzar les prestacions socials, passa a tenir la pobresa de menor intensitat una vegada comptabilitzades aquestes ajudes. La privació és un altre indicador que ens confirma la poca vulnerabilitat social juvenil present entre aquests joves qualificats. El 77,4% dels joves del grup viuen en llars que no pateixen privacions de caràcter greu, és a dir, que tenen uns índexs de privació en el consum i en l'habitatge inferiors a la mitjana. A més, la pràctica totalitat d'aquests tampoc patia risc de pobresa: un 72,3% del total de joves estava protegit davant aquestes dues dimensions de vulnerabilitat social, 20 punts per sobre de la mitjana (només el grup I presenta un percentatge superior).

En l'extrem oposat, la presència en una mateixa llar del grup VII de pobresa i privació era pràcticament inexistent: només un 2,6% dels joves qualificats del grup VII vivien en una llar amb aquestes mancances.

Taula 8.96. Distribució de la població segons relació amb la pobresa i la privació greu. Grup VII

		Només pobresa	Només privacions greus	Pobresa i privacions greus	Ni pobresa ni privacions greus
Grup VII	Home	3,5	16,8	4,4	75,3
	Dona	6,7	23,4	0,8	69,1
	Total	5,1	20,0	2,6	72,3
Mitjana	Home	5,4	32	9	53,6
	Dona	6,5	30,3	10	53,2
	Total	5,9	31,2	9,5	53,4

Font: Elaboració pròpia a partir de l'ECV (2006)

Taula 8.97. Percentatge de població afectada per privacions greus, segons perfils. Grup VII

Variable	Perfil	Grup VII	Mitjana
Sexe	Home	21,1	40,9
	Dona	24,2	40,2
Grups d'edat	16 a 19	26,9	44,9
	20 a 24	20,8	43,9
	25 a 29	22,7	42
	30 a 34	22,9	34,8
Nacionalitat	Espanyola	22,6	39,2
	Unió Europea	-	45,3
	Europa	-	45
	Món	-	63,7
Nivell d'instrucció	Primària	23,8	59,7
	Secundària obligatòria	27	47,5
	Secundària post.	17,3	38,7
	Universitària	22,9	28,4
Tipus ocupació	Temps complet	20,8	36,8
	Temps parcial	30,9	42,8
	Aturat	12,6	56,9
	Estudiant	24,9	36,8
	Incapacitat	-	47,9
Categoria professional	Feines llar	-	52,8
	Propietària professional	21,1	22,6
	Assalariada qualificada (gestió)	24,8	30,5
	Assalariada qualificada (execució)	23,2	45,5
	No qualificada	13,6	49,2
Activitat llar	Tots inactius	6	55,5
	Tots els actius ocupats	23,3	36,4
	Ocupats i aturats	17,7	53,5
	Tots els actius aturats	34,5	81,3
Pobresa	No pobresa	21,7	36,9
	Si pobresa	33,8	61,6

Font: Elaboració pròpia a partir de l'ECV (2006)

La privació és tan poc habitual en el grup VII que no mostra signes de relació amb cap variable (com es pot observar a la taula 8.97): sigui quin sigui el sexe, l'edat, el nivell formatiu o la relació amb el mercat laboral, l'afectació de la privació multidimensional és molt inferior a la mitjana dels grups socials juvenils i, particularment, molt homogènia. En un nombre considerable de perfils, fins i tot, el percentatge de joves afectats està per sota de la meitat del percentatge mitjà. A més, el grup VII presenta les taxes de privació més baixes en aquells perfils tradicionalment catalogats de risc (tot i que, certament, són poc nombrosos), un fet que potencia l'homogeneïtat que hem detectat: és el cas de joves amb estudis primaris, aturats, treballadors no qualificats, i joves que viuen en llars amb tots els membres inactius.

Desglossant l'anàlisi observem que el grup VII té una taxa de privació clarament inferior a la mitjana en 17 dels 18 indicadors, i en vuit d'aquests és el grup menys afectat.

Taula 8.98. Percentatge d'individus afectats per diferents indicadors de privació. Grup VII

Indicador de privació	Grup VII	Mitjana
La llar ha patit retards en el pagament del lloguer o hipoteca	2,5	6,6
La llar ha patit retards en el pagament de factures (llum, aigua, gas, etc.)	1,0	4,3
La llar ha patit retards en el pagament de compres	2,8	8,7
No poden marxar de vacances almenys una setmana a l'any	18,5	36,5
No poden comprar carn o peix almenys cada dos dies	2,8	3,2
No poden disposar de telèfon	0,0	0,4
No poden disposar d'ordinador	0,7	11,3
No poden disposar de rentadora	0,0	0,3
No poden disposar de vehicle propi	0,5	5,4
Les despeses de l'habitatge suposen una càrrega pesada	35,6	48,2
Les compres suposen una càrrega pesada	35,3	54,2
Hi ha llum natural insuficient en almenys una habitació	10,1	11,3
Presència de soroll exterior	23,3	28,2
Presència de contaminació exterior	18,6	17,1
Presència de delinqüència exterior	19,3	19,6
Hi ha goteres, humitat o podridura	10,8	17,6
No es pot mantenir una temperatura confortable a l'hivern	1,8	8,3
La llar no disposa de bany propi	0,1	0,3

Font: Elaboració pròpia a partir de l'ECV (2006)

Aquesta baixa afectació es dona específicament en els indicadors dependents de la capacitat monetària de la llar (els de consum i els d'equipaments) mentre que aquells relatius a l'entorn on s'ubica l'habitatge afecten a un volum de joves força proper a la

mitjana. Així, només els paràmetres de privació més generalitzats (com la càrrega que suposen les compres i les despeses de l'habitatge o la impossibilitat de marxar de vacances almenys una setmana a l'any), o indicadors de l'habitatge externs a la llar (contaminació, soroll, delinqüència en l'entorn) afecten a un volum relativament considerable de joves del grup, i només en un d'aquests –la contaminació entorn a la llar– l'afectació és superior a la mitjana, un aspecte que podem relacionar amb la concentració d'aquests joves en zones urbanes de les Comunitats Autònomes de major dinamisme econòmic.

8.8.4 Vincl social i relacional

L'elevat nivell de vida, el capital cultural i la convivència a la llar d'origen (i, per tant, la possibilitat d'evitar les responsabilitats derivades de la constitució d'una llar pròpia) faciliten l'establiment d'uns lligams forts amb l'entorn: no hi ha cap altre perfil de joves amb un vincle social i relacional tan dinàmic com el dels joves qualificats del grup VII. La freqüència amb què els joves qualificats del grup VII assisteixen a activitats i visiten indrets de caire cultural és molt superior a la dels joves dels altres grups socials. Els del grup VII són els joves que més assisteixen qualsevol dels quatre tipus d'activitats seleccionats: tres de cada quatre joves van al cinema de forma regular i entre tres i quatre de cada deu participen de la resta d'activitats amb una periodicitat considerable. A més, l'elevat nivell d'assistència i la seva superioritat respecte a la resta de grups es mantenen sigui quin sigui el perfil escollit d'aquests joves: tant les noies com els nois, com qualsevol franja d'edat (en la sortida de l'adolescència l'assistència al cinema i a activitats esportives és similar a la dels joves del grup IV) presenten els percentatges més elevats en totes les activitats.

El fet que el jove sigui pobre (poc representatiu del grup) tan sols penalitza lleugerament el nivell de participació i, en la pràctica totalitat d'indicadors, el nivell d'assistència dels joves del grup VII en situació de pobresa és superior al dels joves dels altres grups, tant si pateixen pobresa com si no.

Taula 8.99. Percentatge de joves que assisteixen de manera regular (4 o més vegades a l'any) a diverses activitats. Grup VII

	Tipus d'activitat	Grup VII	Mitjana
Assistència al cinema	Home	75,6	50,5
	Dona	76,7	50,1
	Total	76,1	50,3
Assistència al teatre, concerts, òpera...	Home	37,7	18,7
	Dona	40,6	20,3
	Total	39,1	19,5
Visites a llocs d'interès cultural	Home	36,0	20,3
	Dona	38,4	22,9
	Total	37,2	21,6
Assistència a actes esportius	Home	39,5	29,5
	Dona	16,0	11,8
	Total	28,0	20,9

Font: Elaboració pròpia a partir de l'ECV (2006)

Els lligams familiars i d'amistat també estan consolidats entre aquests joves. Tots ells es reuneixen o contacten amb amics de forma habitual durant la setmana, i entre vuit i nou de cada deu fan el mateix amb els familiars de fora de la llar. Es tracta d'una freqüència explicada per la seva realitat demogràfica. El fet que encara visquin a la llar d'origen dificulta les visites a familiars de fora de la llar, ja que aquests familiars tenen un grau de consanguinitat menor que el que es dona en els casos de joves emancipats (el VII és un dels grups que menys propensos a aquest tipus de trobades). En tot cas, les noies mantenen amb més força el vincle amb els familiars, mentre que a mesura que augmenta l'edat i, previsiblement, els joves adquireixen un major grau d'autonomia dins la llar d'origen, aquests vincles es van reduint. La pobresa, com succeeix en la resta de grups, no influeix en la periodicitat de l'assistència a les trobades familiars.

D'altra banda, els vincles d'amistat no es veuen afectats per la incorporació massiva d'aquests joves al mercat de treball i la menor disponibilitat de temps lliure: la freqüència amb què es reuneixen amb els amics és pràcticament idèntica a la dels adolescents que encara estan vinculats a l'educació. En el cas de les relacions d'amistat no hi ha diferències per raó de gènere, edat o situació respecte a la pobresa, més que en el fet que, a mesura que avança l'edat, les trobades deixen de ser diàries (com és el cas dels joves que estudien) per passar a ser setmanals (previsiblement durant el cap de setmana).

Taula 8.100. Percentatge de joves que es reuneixen i contacten de forma regular o sovint amb familiars i amics. Grup VII

	Tipus d'activitat	Grup VII	Mitjana
Reunió amb familiars (de fora de la llar)	Home	80,9	83,5
	Dona	86,0	86,7
	Total	83,4	85,0
Reunió amb amics	Home	99,5	96,8
	Dona	100,0	95,1
	Total	99,7	96,0
Contacte amb familiars (de fora de la llar)	Home	85,2	84,8
	Dona	90,5	91,2
	Total	87,8	87,9
Contacte amb amics	Home	99,1	94,1
	Dona	99,7	94,4
	Total	99,4	94,2

Font: Elaboració pròpia a partir de l'ECV (2006)

En darrer terme, la participació formal també és clarament superior a la mitjana juvenil i els joves del grup VII són els que més prenen part de gairebé tots els tipus d'organitzacions proposats, com és el cas de les polítiques, professionals, religioses, d'oci i humanitàries.

A més de la posició social acomodada, la mitjana edat dels joves qualificats permet que, a nivell participatiu, nedin entre dues aigües i liderin els percentatges de vinculació amb organitzacions habituals tant entre els adolescents estudiants (el 27,7% dels joves hi participen, majoritàriament nois) com entre els adults treballadors (un 5,8% participen en organitzacions polítiques i un 12% en organitzacions professionals). El fet de romandre a la llar d'origen permet a aquests joves mantenir una forta implicació participativa en totes les franges d'edat: aquesta parteix d'un nivell elevat en l'adolescència (cosa que indica que en molts d'aquests joves la tradició participativa els ve de la infància), especialment en les d'oci, les religioses i les humanitàries (algunes poden incorporar les tres dimensions, com determinats agrupaments escoltes o casals de joves vinculats a l'església), es redueix fins a una mitjana edat i, de camí cap a la trentena d'anys, la proporció de joves immersos en alguna organització torna a créixer, gràcies a la vinculació amb organitzacions polítiques i professionals.

Els nois participen lleugerament més de la majoria d'organitzacions, quan habitualment la situació és inversa, a excepció de les dedicades a l'oci on, com passa a la resta de grups, la concentració masculina és molt elevada. Per últim, fem notar que el grup VII és on els joves en situació de pobresa presenten, clarament, un major dinamisme

participatiu. De fet, els joves pobres del grup VII tenen un percentatge de participació superior als joves pobres i no pobres dels altres grups en organitzacions polítiques, professionals, religioses, d'oci i humanitàries. Val a dir, per evitar conclusions precipitades, que aquest elevat nivell participatiu està vehiculat pel major risc de pobresa que tenen els adolescents estudiants del grup, els quals són, a la vegada, els més participatius. Amb tot, la dada ens serveix, com a mínim, per a determinar que les mancances econòmiques existents en les llars d'aquests joves que allarguen el seu cicle estudiantil no els limiten ni el seu dinamisme social ni la voluntat d'intervenir activament en la societat.

Taula 8.101. Percentatge de joves que participen en organitzacions de diversos tipus. Grup VII

	Tipus d'activitat	Grup VII	Mitjana
Voluntariat	Home	4,3	3
	Dona	3,4	5,3
	Total	3,9	4,1
Política	Home	6,7	2,8
	Dona	5,0	2,4
	Total	5,8	2,6
Professional	Home	12,9	3,7
	Dona	11,1	3,7
	Total	12,0	3,7
Religiosa	Home	10,8	6,4
	Dona	9,6	9,1
	Total	10,2	7,7
Oci	Home	35,6	25,7
	Dona	19,5	13,3
	Total	27,7	19,6
Humanitària	Home	13,0	6,2
	Dona	14,2	8,1
	Total	13,6	7,1

Font: Elaboració pròpia a partir de l'ECV (2006)

Un darrer indicador d'aquesta vinculació social dels joves del grup VII és que la totalitat d'aquests han confirmat que, en cas de necessitat urgent, poden demanar ajuda a familiars o veïns.

8.9 Recapitulació

Els móns socials dels set grups socials juvenils que hem construït són difícilment assimilables sota una mateixa classificació tot i donar-se la circumstància que molts

d'aquests joves han compartit espais i moments comuns. El que no han compartit, però, és una mateixa posició en l'estructura social, l'element clau que ofereix a uns o altres un ventall heterogeni de possibilitats i de restriccions dins un mateix context social i temporal.

Tres d'aquests perfils de joves estan greument afectats per la vulnerabilitat social. D'una banda, els adolescents desfavorits: individus a cavall entre una formació de curta durada i el mercat de treball, abocats a la duresa del segment secundari del mercat laboral i a patir amb força les dificultats inherents a l'entrada a treballar per tal de reduir el risc de pobresa familiar. Aquest món familiar atrapat en la vulnerabilitat els determina bona part de les decisions i, a llarg termini, esdevé un mecanisme de reproducció generacional de la pobresa.

D'una altra banda, els joves desqualificats, individus en procés d'emancipació, generalment molt ràpida i sense que es donin els millors condicionants per a fer-hi front (desvinculació laboral, presència ràpida de fills, etc.), que estan caracteritzats a més per una generalització dels problemes de salut. Representen un dels exemples més clars de pobresa desqualificadora (Paugam, 2007), caracteritzada per l'exclusió laboral (aturats, incapacitats, invàlids) i social (pateixen el major grau de reclusió respecte a l'entorn). Per últim, la generació perduda: joves emancipats que no van pujar al tren de la formació durant els anys noranta i que han servit de mà d'obra explotada per al creixement econòmic dels darrers 15 anys, acumulant mancances formatives i una posició feble al mercat laboral, cristal·litzades en uns joves que esdevenen vulnerables tant en els períodes de creixement econòmic com en els de recessió. Aquests tres col·lectius de joves acumulen el 97,5% dels casos de vulnerabilitat social greu, és a dir: d'unió en un mateix individu del risc de pobresa, de privacions greus i de ruptura del vincle social. En l'altre extrem de la balança, tres realitats juvenils tenen garantida la protecció. En primer lloc, els joves qualificats, l'elit juvenil formada per un conjunt minoritari de joves amb una formació extremadament elevada i una bona posició al mercat laboral, que a més gaudeixen de les avantatges de l'endarreriment de l'edat d'emancipació. En segon lloc, els joves adults, emancipats amb garanties (elevada formació, bona posició laboral, endarreriment de l'edat de tenir fills) i que viuen majoritàriament en les llars de major seguretat davant la vulnerabilitat: en parella i on ambdós treballen. En tercer lloc, els adolescents urbans, que viuen a les ciutats de les Comunitats Autònoms de major dinamisme econòmic i que estan en procés de formació sota la protecció d'una família amb un nivell de vida acomodat. I a cavall entre aquests

dos fronts hi ha els adolescents rurals, que habiten les zones menys urbanitzades de les Comunitats Autònomes del sud de l'Estat i que, tot i patir un nivell de vida relativament baix tenen un vincle amb l'entorn molt fort i un baix risc de privació multidimensional, i on la pobresa corre un baix perill d'estigmatització.

Taula 8.102. Formes de vulnerabilitat social en els grups socials juvenils. Estat espanyol, 2006¹⁰⁷

Grup social juvenil	Percentatge de població	Formes de vulnerabilitat				
		Formativa	Laboral	Monetària (Pobresa)	Material (Privació)	Víncle social
Joves adults emancipats, amb posició acomodada	24,2%	-	-	-	-	-
Adolescents rurals, amb rendes moderades i vincle social fort	15,7%	+ / - ¹⁰⁸	+	+	-	-
Adolescents desfavorits, amb severes limitacions econòmiques i materials	15,3%	+	+	+	+	-
Adolescents urbans, acomodats i estudiants	13,7%	-	+	-	-	-
Joves desqualificats, amb problemes de salut i risc d'exclusió	11,7%	+	+	+	+	+
Joves emancipats en situació de precarietat i baixa qualificació	9,9%	+	+	+	+	+ / - ¹⁰⁹
Quadres juvenils, acomodats, no emancipats i amb titulació universitària	9,5%	-	-	-	-	-

Font: Elaboració pròpia a partir de l'Enquesta de Condicions de Vida 2006

Per finalitzar la recapitulació d'aquest capítol hem volgut mostrar uns darrers resultats relatius a l'afectació de la vulnerabilitat social, entesa com la unió de les dimensions de pobresa, privació multidimensional i ruptura del vincle social. La majoria de joves (53,8%) estan protegits davant aquest risc, és a dir, no pateixen ni pobresa, ni privació multidimensional ni presenten risc de ruptura del seu vincle social. En pràcticament tots

¹⁰⁷ Les caselles amb signe negatiu (-) són indicatives d'absència de vulnerabilitat. Aquelles amb signe positiu indiquen presència de vulnerabilitat en aquella dimensió. Les caselles amb els dos signes són indicatives d'ambigüitat.

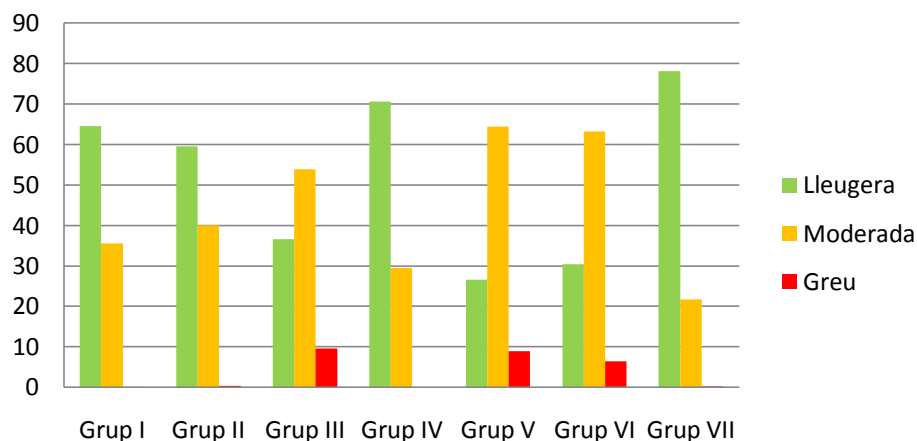
¹⁰⁸ Es detecta un baix nivell formatiu però és de caràcter provisional: la meitat dels joves d'aquest grup estava estudiant.

¹⁰⁹ Relació ambigua amb el vincle social: existeix una baixa participació a activitats culturals però no hi ha una ruptura del vincle familiar o relacional, ni de la participació en organitzacions formals.

els que pateixen algun grau de vulnerabilitat (43%), aquesta és de caràcter moderat: els problemes que apareixen en una dimensió es veuen compensats per la protecció en la resta de dimensions. Per últim, la vulnerabilitat de caràcter greu (és a dir, el fet que s'uneixin, en un mateix individu, situacions de pobresa, de privació multidimensional greu i una ruptura del vincle social) és marginal (3,2%).

Ara bé, fins aquí tindriem una anàlisi de l'afectació de la vulnerabilitat sobre una franja d'edat. Desagregant les dades per cadascuna de les set realitats juvenils construïdes ens adonem que aquesta està repartida de forma molt desigual. Els adolescents desfavorits amb limitacions econòmiques i materials (grup III), els joves desqualificats que pateixen un mal estat de salut i un elevat risc d'exclusió social (grup V) i els joves adults emancipats en precarietat i baixa qualificació (grup VI), acumulen el 97,5% de situacions de vulnerabilitat greu juvenil. En aquests col·lectius, entre 6 i 7 de cada 10 joves pateixen algun grau de vulnerabilitat, i pràcticament en un de cada deu aquesta és de caràcter greu, és a dir, inclou deficiències tant en l'aspecte monetari, com en el material, com en el grau de relació social. Per altra banda, entre els que hem denominat quadres juvenils (grup VII), els adolescents urbans acomodats (grup IV) i els joves adults, emancipats i acomodats (grup I) només acumulen el 0,8% del total de casos de vulnerabilitat greu, quan el seu pes demogràfic és de pràcticament la meitat dels joves. La presència de vulnerabilitat en aquests grups és majoritàriament lleugera (el risc és poc sever i s'acumula només en alguna dimensió). Per últim, els adolescents rurals (grup II) presenten una situació similar a la d'aquests darrers. Detectem una afectació relativament alta de la vulnerabilitat moderada (4 de cada 10 la pateix) però amb una escassa presència de gravetat (només un de cada 250 adolescents rurals pateix vulnerabilitat de caràcter greu). A més, aquesta vulnerabilitat es limita, gairebé exclusivament, a la dimensió de la renda monetària.

Figura 8.15. Percentatge d'afectació del tipus de vulnerabilitat als diferents grups socials juvenils

Font: Elaboració pròpia a partir de l'ECV (2006)

Aquest darrer càlcul ha volgut ser la darrera mostra de que, com ha quedat clar al llarg del capítol, cadascun d'aquests grups juvenils afronta el món social des d'una posició específica. Fins i tot quan aquests móns socials es juxtaposen (per exemple, a l'escola) els camins dels joves es mantenen nítidament diferenciats. Davant aquesta disgregació, qualsevol frontera d'edat imposada impedeix delimitar cadascuna d'aquestes posicions socials. Entenem que amb aquesta anàlisi hem complert l'objectiu d'abordar la vulnerabilitat social juvenil respectant la divisió de la societat en classes. Això ens ha permès, en definitiva, acostar-nos a la naturalesa de les condicions de vida i de les vulnerabilitats tot respectant la configuració de les diferents joventuts.

Capítol 9 – La resposta a la pobresa: els discursos i les pràctiques dels agents socials

“Un dels inconvenients de ser pobre és que a sobre t’obliguen a ser honrat”

Jaume Perich

Com afirma Paugam (2007), l’estudi sociològic de la vulnerabilitat social hauria d’orientar-se en dues direccions: a) la vulnerabilitat com un element de la consciència que les societats modernes tenen d’elles mateixes i que es preocupen de combatre, i b) la vulnerabilitat com una experiència viscuda per individus ubicats als esgraons inferiors de la jerarquia de l’estructura social. Doncs bé, en aquest novè capítol hem buscat respondre a la primera orientació. S’han recollit els discursos d’agents socials implicats en la lluita contra la vulnerabilitat social juvenil, per tal d’entendre com la societat civil aborda aquest fenomen. Aquesta part de l’anàlisi qualitativa es basa en les 13 entrevistes efectuades a diversos agents socials entre setembre i desembre de 2009. En total, han estat gairebé 17 hores d’enregistrament, sintetitzades amb l’extracció de 147 codis analítics que han estructurat la informació produïda. En aquesta investigació, entenem per agents socials una àmplia varietat d’organismes (els discursos dels quals han estat transmesos pels seus representants) que, sota diferents formes constitutives, estan orientats a la lluita contra la vulnerabilitat social juvenil¹¹⁰. A l’anàlisi, s’hi han incorporat organismes que treballen amb aquest objectiu des de diferents vessants: des de la lluita contra les causes d’aquesta vulnerabilitat –de tipus sectorial, reivindicatiu o polític- fins al treball per pal·liar-ne els efectes que aquesta té sobre les persones –de tipus assistencial-.

A partir de la informació produïda pels agents socials hem ordenat la nostra anàlisi en dues dimensions. La primera fa referència al debat sobre els procediments metodològics i als objectius posats en marxa pels agents socials en el treball contra la vulnerabilitat social juvenil i, més concretament, apunta a la necessitat d’establir una proximitat entre el trinomi joves-recursos-comunitat per abordar el principal objectiu d’aquests agents: recuperar les habilitats i les competències socials dels joves vulnerables. La segona es centra en el rol que adquireix l’Administració Pública en la gestió de la lluita contra la

¹¹⁰ Al capítol 7 es detallen els perfils dels agents socials participants.

vulnerabilitat, sobretot en relació amb la resta d'agents socials, en funció de si s'estableix com a simple provisor de recursos econòmics o de si també adopta el paper de provisor de serveis i de polítiques.

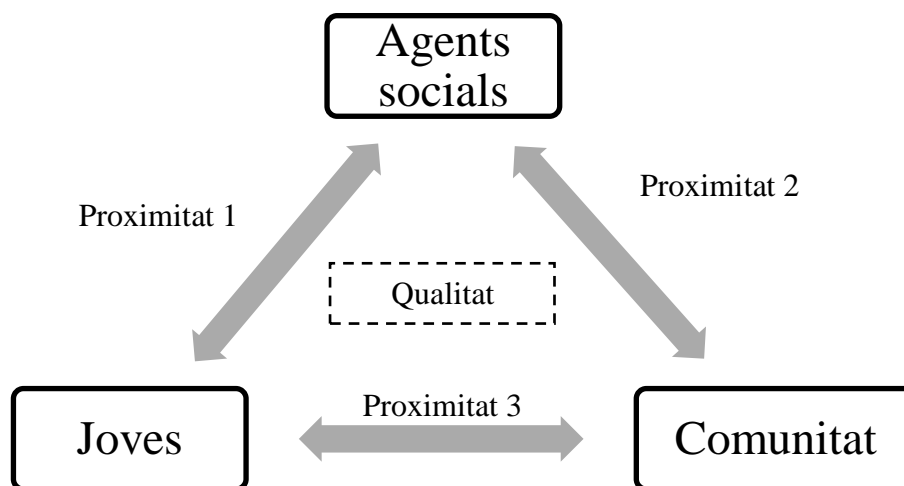
9.1 Arrelament, treball comunitari i vincle empàtic: la triple proximitat entre agents socials, joves i comunitat com a requisit metodològic en l'actuació contra la vulnerabilitat social juvenil

Entitat d'intervenció social: L'entitat social pot treballar més directament amb el territori, amb la connexió amb el territori, que segur que l'Administració no pot fer. I que l'Administració pot fer altres coses, que els Serveis Socials coneixen els usuaris però no els poden veure al territori, o els costa més. Llavors, treballem conjuntament, ells des del despatx i [les entitats] des del coneixement de les persones.

Entrevista Agent Social 8 (AS8)

El discurs dels agents socials participants en la recerca explicita la centralitat dels procediments metodològics en la lluita contra la vulnerabilitat social juvenil. Una centralitat metodològica que s'articula entorn a dues dimensions entre les quals s'estableix una relació de causalitat: la proximitat i la qualitat.

Figura 9.1. Actors participants en les relacions entre les dimensions de proximitat i qualitat

Font: Elaboració pròpia

Aquesta causalitat s'estructura a partir dels lligams relacionals que s'estableixen entre tres tipus d'actors: a) els joves destinataris dels recursos; b) les accions o recursos posats en marxa pels agents socials, i c) la comunitat territorial i social de referència.

9.1.1 Proximitat entre joves i recursos: obertura, adaptació, referència i voluntat

La primera dimensió de proximitat es dona en la relació entre els joves objecte d'atenció i les accions i recursos posats en marxa pels agents socials, i es pot desagregar en quatre ítems analítics: obertura, adaptació, referència i voluntat.

El primer ítem fa referència a la capacitat de l'agent social de mostrar-se obert als joves, oferint un accés lliure als recursos o, almenys, a un primer nivell de recursos que actui com a vincle d'entrada (centres oberts, tallers i activitats lúdiques, espais d'estudi, connexions a internet, accions esportives, etc.), afavorint el coneixement mutu entre l'agent social i el jove. Aquests recursos d'entrada representen una avantcambra, on el treball social és informal, que té per objectiu facilitar el pas del jove cap a altres accions més específiques i estructurades (en termes de formació, inserció laboral, hàbits socials, capacitats per a l'emancipació, etc.):

Entitat d'intervenció juvenil: Clar, un dels objectius del nostre centre és que tu pots entrar pel Punt de Trobada que et deia abans: una partida de futbolí, una partida de ping-pong, o 'haremos un torneo y tal', o a partir del torneig de futbol. I a partir d'aquí anar influint, ja des de la confiança: 'vente un dia al Casal, mira vamos a hacer esto, vente un día que haremos un taller, que hablaremos sobre esto' (AS9).

Per aconseguir aquest tipus de proximitat entre joves i agents cal garantir la màxima fluïdesa en l'accessibilitat al recurs. Fluïdesa que es pot aconseguir tant acostant-se als espais físics de socialització dels joves (entitat d'intervenció juvenil AS8: *l'avantatge del centre és la porta al carrer, que truquen i pregunten: 'busco no sé què'*) com aproximant la conducta dels agents als seus hàbits relacionals, especialment a través de l'empatia i la superació de la violència simbòlica que separa, en un primer moment, els professionals dels joves:

Entitat d'intervenció juvenil: Jo penso que la clau és el tema de l'empatia. Que vegin a l'educador no com l'enemic, o l'adult... Perquè si estan en enfrontament amb adults, clar, nosaltres també som adults. Per tant, 'a ver

quién es este'. A vegades ens costa que ens donin el nom, ens diuen l'apodo': 'fredy', o 'el mocos'. Saps? Vull dir, no és allò de dir: 'digue'm el nom i els cognoms i el lloc on vius'. Dirà: '¿Y esto para qué es?' Control... Has d'anar entrant mica en mica, donar la confiança... (AS9).

El segon ítem apunta a la capacitat d'adaptació dels recursos posats en marxa pels agents cap a les necessitats –heterogènies i canviants- dels joves. S'apunta, d'una banda, a la idoneïtat d'establir mecanismes d'atenció individualitzada (per exemple, mitjançant plans educatius individualitzats, models d'autonomia tutelada, l'abordatge integral dels riscos del jove, processos d'acompanyament dins i fora de l'espai físic de l'agent i tutories periòdiques) i, d'una altra banda, a la necessitat de mantenir una elevada flexibilitat en els projectes engegats, la qual cosa implica incorporar avaluacions periòdiques d'allò que s'està fent i d'allò que els joves requereixen, així com garantir un cert marge de maniobra per a redissenyar les accions. En síntesi, es tracta d'estar atents als canvis que es generen al carrer i d'anar readaptant constantment els projectes als joves (i no intentar adaptar els joves a uns projectes rígids).

Entitat d'intervenció juvenil: Clar, sempre se n'ha de ser [de flexible], però això és una definició d'una educació que tingui aquest nom. Si no s'adapta a les persones que té davant... Llavors clar, cada grup és diferent. I clar, per exemple, la funció de l'equip d'orientació és aquesta: veure quina acció, o quin itinerari, o quina orientació es dona a cadascú. I cadascú som diferents. I si que hi ha unes certes agrupacions que són possibles. És clar, a veure, hi ha coses que són específiques d'un col·lectiu. El col·lectiu d'immigrants que acaben d'arribar tenen unes dificultats lingüístiques, és evident, però aquestes es solucionen relativament fàcil. Perquè encara tenen potser molta més motivació, i potser tenen moltes més competències en altres camps. Vull dir, que en principi nosaltres atenem a joves, i cada jove és diferent. Dins d'aquesta diversitat, hi ha el dels immigrants, i hi ha els d'altres tipus. (AS10).

El tercer ítem de proximitat entre agents socials i joves inclou la capacitat dels primers d'esdevenir un referent. Aquí, l'agent social teixeix una xarxa social que ve a suplir, o almenys a mitigar, la manca de referents en l'entorn de socialització més immediat dels joves. Els agents no arriben a un acord sobre la definició d'allò que han de substituir. Es parla, per exemple, de models de famílies no normalitzades, de relaxació dels rols familiars dels pares vers els infants i joves, o de la consolidació d'hàbits poc

beneficiosos per als joves. En tot cas, caldria una anàlisi a nivell micro per saber si aquesta substitució del model relacional dels joves pot arribar a tenir com a objectiu final una eradicació de models comportamentals de classe, de cara a imposar uns nous valors inherents (i acceptats) a la classe de pertinença dels treballadors socials. Amb aquesta estratègia l'agent social té l'objectiu de generar un espai de promoció d'uns nous hàbits relacionals i d'unes noves pautes de conducta en el jove, mitjançant el recolzament, la validació de processos, la concepció de l'entitat com a punt de trobada – un lloc on el jove s'hi senti a gust i el puguin escoltar- i el contacte amb adults significatius (*Entitat assistencial juvenil: Nosaltres sempre diem que ens hem de mostrar com a referents: 'podràs, podràs, podràs. Podràs sortir a la societat, podràs sortir a treballar'* AS2). En aquest sentit, es valora positivament la presència de voluntaris, que representarien per al jove amb risc d'exclusió un referent menys institucionalitzat que els professionals de l'Administració Pública o de la resta d'agents socials.

El quart ítem apunta a la proximitat des del punt de vista del jove i alerta de la necessitat que aquest tingui interès en acostar-se als recursos dels agents socials. Interès que no s'ha de prendre en un sentit únicament instrumental: els agents destaquen que els perfils de joves són heterogenis, i que en conseqüència la seva entrada a les organitzacions també. Certament, hi ha casos de participació instrumental, on el jove simplement vol utilitzar uns serveis que se li ofereixen (formació, cerca de feina, etc.), però en altres casos ni l'entrada ni la presència del jove en el recurs té aquesta concreció. Aquest darrer tipus de participació és inherent a entrades de tipus informal (en grups d'amics, per la participació en activitats, etc.) o per derivació, en les quals el jove no té per què considerar-se en situació de risc i, per tant, no entra al recurs per a solucionar una mancança que ell mateix hagi racionalitzat.

Entitat d'intervenció juvenil: [Pregunta]: Ells saben, quan vénen aquí, què vénen a fer?

Si saben què vénen a fer, sí. Si saben que són exclosos socials, no. Perquè tu i jo ho som d'alguna forma, tenim alguna certa exclusió, o no ens integrem amb una certa cosa, i no ens considerem exclosos. D'aquesta mateixa manera, ni els 'campions' aquests que deia, consideren que són exclosos socials. Que ells diguin, parlant amb un adolescent o amb un jove: 'tens un risc d'exclusió social, en temes d'habilitats socials, o valors', és ridícul. Aquest aspecte no el coneixen. Suposo que sí que alguns fan aquesta reflexió,

de dir: 'me han derivado aquí porque no voy al colegio, o porque he pegado al profesor'. Si saben potser la causa. Què vénen a fer? Si. Alguns d'aquests són obligatoris i alguns són voluntaris, depèn de la característica del projecte serà una cosa o una altra.

La presència de joves amb interès per a participar dels recursos suposa un pas endavant en el treball a realitzar ja que permet establir un cert compromís d'exigència per ambdues parts, a la vegada que afebleix les possibles resistències dels joves. En aquest ítem els agents han de regular els requisits d'exigència/voluntat dels joves amb l'ideal d'englobar el màxim de població possible amb els recursos disponibles: això fa que aquesta demanda d'exigència o, fins i tot, d'una certa docilitat per part del jove, pugui convertir-se en una barrera a l'entrada. De fet, l'entrada d'un jove a un recurs acostuma a anar seguida d'un treball sobre els seus hàbits –una socialització de l'individu segons determinades normes establertes per l'entitat- i de l'establiment d'una espècie de compromís –més o menys formalitzat- entre jove i entitat¹¹¹.

En aquest model analític, s'estableix un intercanvi on el compromís del jove adquireix un valor de canvi als ulls de l'agent social. En contrapartida, l'exigència de voluntat també li atorga, al jove, un elevat marge d'autonomia: pot decidir contínuament sobre la seva permanència o no en el recurs o, en tot cas, sobre la constància de la seva participació (*Entitat d'intervenció juvenil: Una altra característica és que van i vénen com el Guadiana. 'Oye, te has pasado 15 días sin venir', 'bueno... historias'. AS9*).

Entitat assistencial juvenil: El que passa que nosaltres no validem cap emancipació que no sigui amb unes garanties. Però és clar, per davant de tot, com et deia al principi, com que això és un projecte de voluntarietat, el jove és qui signa la seva baixa voluntària. Per tant, [parla en veu del jove] jo puc estar poc qualificat però me'n vaig, perquè me'n vull anar. Clar, jo no li puc posar una pistola o tancar-li la porta amb clau. Pensa que els nanos, quan arriben els donem una clau de l'equipament, la qual cosa vol dir que tenen llibertat per a entrar i sortir. És a dir, això és un projecte en el qual la base del projecte és la voluntat. La voluntat de dir: 'jo tinc la voluntat d'emancipar-me amb l'ajuda de la Casa de Joves, i per tant el que faré serà crear l'espai per a poder-ho fer. El

¹¹¹ Habitualment, l'exigència queda estipulada d'alguna manera: en un contracte firmat (en els recursos més concrets), en el pagament d'una quantitat econòmica per part del jove (habitualment sense voluntat recaptatòria sinó amb la finalitat de reafirmar aquest nivell d'exigència), en l'explicació d'unes determinades regles de comportament al si de l'entitat (per exemple, recalcar que l'entrada està prohibida si l'individu està sota els efectes de l'alcohol o de les drogues) o, com a mínim, en un pacte verbal de col·laboració jove/agent. En molts casos aquesta estipulació s'amplia també a la família.

que no farà serà anar en contra, perquè llavors ja no estaria d'acord amb la meua voluntat'. (AS2).

9.1.2 Proximitat entre agent social i comunitat: xarxa social, coneixement de la realitat i capacitat d'incidència

La segona dimensió de proximitat s'estableix entre l'agent social i la comunitat, amb un objectiu específic: que els agents siguin propers a la quotidianitat del barri o municipi on viu el jove. Aquest arrelament es dona, hem detectat, en tres nivells: la creació d'una xarxa social d'intervenció, el coneixement de la realitat social dels joves, i la capacitat d'incidència pública.

El primer d'aquests tres nivells fa referència a la capacitat dels agents socials de crear i de treballar en xarxa en un determinat entorn social. És a dir, depèn de la capacitat de mobilitzar altres agents socials (oferta formativa, laboral, etc.) per a augmentar la capacitat de recursos oferts al jove, ja siguin de manera directa (recursos posats en marxa pel propi agent) o de manera indirecta (derivació dels joves cap a altres serveis de relacions entre organitzacions). Aquesta xarxa, en la seva estructura òptima, hauria d'incloure tant altres organitzacions com els recursos públics existents en l'entorn social, especialment en els casos en què un determinat agent social no disposa d'un potencial elevat d'actuació. En cas contrari, quan un determinat agent sí que té la capacitat d'integrar dins l'estructura interna de l'organització una àmplia oferta de recursos, els quals poden donar resposta a diferents formes de vulnerabilitat social juvenil, la constitució d'una xarxa de treball no seria tant imprescindible. No obstant, cal tenir en compte dos matisos: a) la coordinació amb els diferents serveis de l'Administració Pública hauria de ser independent de la mida de l'agent social, donat que aquesta darrera segueix tenint un volum superior de recursos socials i econòmics disponibles (en termes de formació reglada, inserció laboral, protecció social, etc.), i b) que existeix una tendència habitual dels agents socials més consolidats –associant aquí consolidació a un major volum de recursos posats en marxa– a expandir-se, ja sigui temàticament (incorporant nous programes de treball) com, sobretot, geogràficament. En aquest darrer cas, la necessitat de crear una xarxa de treball hauria de tornar a ser una prioritat per a l'agent en aquells territoris on s'implanta de nou.

Cal apuntar que els agents socials han confirmat que promouen la creació d'aquestes xarxes i que en fan una valoració positiva per al desenvolupament d'un treball integral amb el jove. Es remarca, tanmateix, una defensa de l'autonomia de cada agent social pel que fa al seu àmbit de treball, als seus recursos i, en certa manera, una mena de paternalisme envers als joves que prenen part de les seves activitats. Així, es poden originar conflictes –i una pèrdua d'eficiència- en casos de dualització d'un mateix servei en un determinat territori, situació en la qual diversos agents entrarien en competència per apropiarse d'uns mateixos ítems: els joves, els programes de treball, els recursos econòmics, etc. En aquest sentit, la idea de xarxa òptima es dóna quan hi ha una especialització en perfils de joves o en àrees de treball dels diversos agents socials presents en un territori i quan aquesta especialització desemboca en la coordinació dels agents a la vegada que en garanteix la seva reivindicada autonomia.

En aquest punt cal indicar que l'Administració Pública –provisora de la major part de recursos econòmics disponibles- pot estroncar allò positiu de les xarxes socials quan intenta aproximar-se a la realitat social d'un territori (terreny on les organitzacions i les entitats es mostren més properes) mitjançant l'extrapolació del seu model d'agent social únic i dominant, generant el rebuig per part de la resta d'agents per la pèrdua d'autonomia que això pot suposar.

Administració Pública: [Pregunta]: A nivell d'entitats, organitzacions i així, teniu previst treballar-hi?

Nosaltres, al principi de tot, havíem pensat un projecte que, de fet, ho volíem fer vinculat, bueno, un tema de vinculació europea també per a rebre més finançament i això, que era un tema de fer una xarxa d'inclusió al territori. Però una xarxa, tenint en compte les entitats que treballen al territori amb temes d'inclusió social, doncs establir com una xarxa. Problemes que ens trobem. Primer, que això era una línia que no era una demanda directa. Dos, no sé si saps, segurament que sí, que amb el tema d'associacions i com està la cosa, amb prou feines es coordinen entre elles com perquè arribi l'Administració i els digui: 'ara us coordineu'. Te van a dir que no. I ja és que últimament cadascú va a la seva bola per aconseguir recursos i per continuar. I després, tres, perquè se'ns feia molt difícil acotar quines entitats, què era inclusió, quins criteris, què agafar...

En un segon nivell hi ha la idea de treballar des de la pròpia realitat social dels joves. Aquesta proximitat, a més de representar un avantatge pel que fa a aspectes materials i temporals, també permet que els agents es vagin impregnant de la morfologia de les relacions socials dels joves, cosa que facilita que els agents –a ulls dels joves i de les seves famílies- esdevinguin un element de la quotidianitat del barri/municipi i s’eviti, així, el rebuig d’allò desconegut.

P. Esteu aquí al centre històric, perquè es deu concentrar població amb major risc?

Entitat d’intervenció juvenil: Ha estat una mica la tradició de l’entitat. La part més denigrada de la ciutat ha estat el centre històric, d’uns anys cap aquí. I és on s’ha anat concentrant tota la població d’immigrants, nouvinguts, però a més a més de moltes ètnies. I sobretot la població que hi ha hagut, que ara s’ha allunyat una mica, han estat gitanos. Han estat la gent amb més dificultat a l’hora d’incloure’s dins de la roda social. I es va fer l’aposta per aquesta gent, de dir: ‘estiguem aquí’. La manera que et tinguin present i puguis fer una mica de feina és estant al seu territori. Que vegin que ets tu que els parles des de la seva realitat. (AS7).

La fluïdesa de les connexions entre joves i agents potencia la confiança i facilita la condescendència respecte a la intervenció (*Entitat d’intervenció juvenil: [parla en veu de les famílies, destacant aquesta proximitat que s’ha establert] Ah, hem de venir aquí? Hem de portar el xaval aquí? Doncs val. [Intervé un altre membre de l’entitat] Si, si a tu et vinguessin a dir què has de fer amb els teus fills suposo que... No suposo, segurament diries: ‘¿dónde está la orden judicial y quien lo dice? AS7*). Aquesta inserció dels agents socials en els lligams comunitaris s’efectua des d’un doble vessant complementari: d’una banda, mitjançant la visualització de l’agent social i del treball que es fa amb els joves, i, d’una altra banda, mitjançant la dinamització social del teixit social amb l’organització d’activitats, la participació en comissions de barri, etc.

En determinats contextos urbanístics marcats amb un elevat component de risc (com barris aïllats, amb pocs equipaments i amb rendes baixes generalitzades), la implicació en el territori és imprescindible –ja que la percepció col·lectiva promou un rebuig d’allò extern-. Això si, si l’agent social aconsegueix establir-s’hi, la possibilitat d’inserir-se en els lligams relacionals dels joves i de les famílies augmenta gràcies –paradoxalment- a aquest aïllament:

Entitat d'intervenció juvenil: Llavors, aquest àmbit natural¹¹² el que provoca és molta proximitat de les relacions entre ells i també de les entitats que estem presents allà. Llavors, sempre hi ha hagut com una certa familiaritat entre les famílies, de que aquest tipus de projectes, més enllà de les diferents motivacions que poden tenir les famílies, doncs hi ha una acceptació al sí sense gaire esforç eh. Si que alguna vegada a nivell del que és el treball que fem, que és més propi dels treballadors socials, tant si són de l'ajuntament com de Càritas, si que a vegades en el pla de treball que a vegades hem de fer amb les famílies , a vegades els poses condicionants: 'el teu fill hauria d'anar aquí, és bo que hi vagi, perquè si vols tenir la contraprestació econòmica, és bo que els nens hi vagin perquè els ajudaran a fer els deures...'. Has de vendre una mica la moto. Evidentment es poden negar, no els pots obligar, en aquest sentit. Home, pots, entre cometes, pressionar de que si no ho fan poden perdre la prestació, però evidentment no estan obligats. (AS9).

Per últim, el tercer nivell de proximitat entre els agents socials i la comunitat respon a la capacitat d'incidència pública de l'agent i, en la majoria de casos, a la capacitat d'esdevenir un actor en defensa dels interessos socials de la comunitat en general i dels joves vulnerables en particular. En el grau d'incidència màxima estariem davant la creació d'una espècie de lobby de pressió, orientat especialment a incidir sobre les polítiques de l'Administració. No obstant això, detectem que aquest discurs l'articulen sobretot aquells agents socials amb (diguem-ne) un nom consolidat, amb una certa capacitat de mobilització i amb una estructura professionalitzada que permet destinar un equip de treballadors a aquesta tasca. I, tot i així, la possibilitat d'explotar aquesta capacitat d'incidència de manera dràstica es valora amb cautela, privilegiant el diàleg, la negociació i la proposta com a mecanismes d'incidència sobre les polítiques públiques i sobre el rol de l'Administració (*Entitat d'intervenció juvenil: [...] si que tenim una certa incidència, i l'Administració sap que tenim un pes social. En aquests moments hem creat un nom social que quan el [nom de l'agent] diu alguna cosa hi ha molta gent que se l'escolta. Jugues amb això, sense trencar la corda. AS8*)

¹¹² Es fa referència a un barri aïllat geogràficament i històrica, per fronteres naturals (serralada) i artificials (vies de comunicació).

9.1.3 Proximitat entre joves i comunitat: millorar la percepció i facilitar la participació pública

La tercera i última dimensió de proximitat es dona en la relació entre els joves i la comunitat. Evidentment, aquí s'aborda tenint present el treball dels agents socials com a mediadors. En aquest nivell, els agents busquen inserir els joves en les xarxes relacionals de la comunitat a través de l'acció social, millorar la percepció d'aquests joves per part de la comunitat i acostar els referents comunitaris (per exemple, mitjançant el contacte amb voluntaris, que s'escapen de la idea de professional) en els hàbits de conducta dels joves.

En alguns casos aquest objectiu s'explicita formalment incloent la participació dels joves en determinats òrgans de presa de decisió. La següent cita mostra com un dels agents socials participants treballa perquè els joves prenguin part en una comissió juvenil del barri, juntament amb els representants de les entitats presents al territori i amb diversos òrgans vinculats a l'Administració Pública:

Entitat d'intervenció juvenil: Si, Comissió Jove del barri. Hi van professionals. Però també nosaltres intentem que hi vagi algun jove a participar en aquestes reunions. I aquesta Comissió Jove organitza activitats al barri, tan poden ser de lleure, també hi ha hagut alguna experiència en el tema laboral... Llavors, intentem que els joves... Perquè com que són joves, alguns -no tots- rebutjats pel barri, intentem que el barri els vegi amb uns altres ulls. I per exemple, alguna activitat ha estat arreglar el jardí que tenim davant el local, que és un jardí de la comunitat de veïns. Doncs nosaltres el cuidem, traiem totes les herbes, plantem plantes i el cuidem. Bueno, potser ens miren amb uns altres ulls a aquests joves que potser alguna vegada algun d'aquests nanos ha donat una empenta a algú al barri, i que el vegi amb uns altres ulls. Llavors intentem que participin en activitats del barri. Jo què sé, des d'activitats esportives... (AS9).

Dins d'aquest tipus de proximitat entre joves i comunitat, els agents socials han destacat un perill: és habitual que els joves potencialment usuaris dels recursos posats en marxa habitin en barris amb un considerable grau de reclusió, les estructures relacionals dels quals esdevenen els únics hàbits referencials dels joves. Això promou l'adopció, per part dels joves, d'unes conductes específicament pensades per a ser actives en aquests àmbits, que els ofereixen reconeixement i protecció, i que refermen la capacitat de

l'entorn més immediat de donar benestar emocional i de produir identificació social, però que són ineficaces i contraproductius quan el jove s'ha de moure en altres espais socials. En contextos aliens a aquells que els han proporcionat les pautes de conducta adquirides, aquestes es mostren inadequades per a l'establiment de relacions socials per part dels joves, cosa que facilita l'aparició d'inseguretat, de por i de conductes de reclusió.

Entitat d'intervenció juvenil: Per tant és un tipus de població que ha crescut molt allà, molt enquistada allà. Que fins i tot... Ara ha canviat una mica perquè també han millorat les infraestructures, però fins i tot en el tema de joves ha estat una dificultat. Perquè sortir d'allà, per a ells, és por a enfrontar-se... 'Què em trobaré jo a la ciutat?' Perquè per a ells allò la ciutat no ho és. Pot ser el seu barri, pot ser 'mi casa', pot ser 'mi calle', però no és 'la meva ciutat'. No se la senten.

P. I es potencien les seves por.

Llavors, la dificultat... En el tema d'inserció laboral, a més d'un havíem d'acompanyar-lo a l'entrevista de feina. Perquè ens donàvem compte que venia amb una excusa: 'me he dormido', 'he llamado pero me han dicho que no'...

P. Potser els costava...

Primer de tot, ja, el tema transport. Que nosaltres al·lucinàvem, dèiem: 'com pot ser així!'. Però bueno, era així. I segon, evidentment... Potser estem barrejant coses eh, però t'ho avanço. Evidentment, joves sense experiència laboral i amb un cert fracàs, evidentment, a nivell escolar, enfrontar-se sol a una altra persona, com ara estem tu i jo, a que et faci preguntes i tu hakis de contestar, i pensis: 'què he de contestar?', i 'com m'he de mostrar?', i tal... Per a ells això era una por terrible. I a vegades enlloc d'acceptar aquesta por, perquè no t'ho deien 'tengo miedo', s'inventaven qualsevol excusa: 'me he dormido', 'paso', 'no me llamaran'... Però en el fons hi havia altres coses al darrere, en aquest sentit. És un exemple del que a vegades produeix la geografia de la població, com influeix en la població. És una percepció meva eh.(AS9).

Aquest perill es fonamenta en la constatació que les voluntats i possibilitats dels joves xoquen amb la duresa de les condicions objectives a les quals s'enfronten. Un altre àmbit on s'explicita aquesta dissonància és el de la promoció dels hàbits socials per a la inserció laboral. Per exemple, el fet que els agents treballin aspectes com la importància de la higiene, de la vestimenta i l'aparença, de la puntualitat, etc., clarament orientats al

llarg termini, en el marc d'un programa d'inserció laboral, tendeix a ser vist com una tasca massa indefinida i poc orientada a una finalitat per a uns joves amb unes necessitats vitals immediates, especialment en el tema d'obtenció de recursos econòmics. La suma de l'adquisició d'uns hàbits acotats a una realitat social molt tancada, transformada en pors quan se surt d'aquesta realitat, i la necessitat d'una obtenció ràpida de recursos, transformada en immediatesa, representen una frontera per a l'èxit en la inserció d'aquests joves. En aquest sentit, per tant, el treball de vinculació del jove amb la comunitat passa per dotar-lo d'eines per a afrontar noves realitats socials, amb les seves normes comportamentals específiques, i per limitar l'efecte que les condicions de vida d'aquests joves poden tenir al llarg d'aquest procés d'aprenentatge.

9.1.4 Els riscos de la distància: desinformació, barreres i actuacions paternalistes

La producció discursiva dels agents socials sobre la dimensió de proximitat -com a requisit metodològic en l'actuació contra la vulnerabilitat social juvenil- ha sorgit, també, des d'un vessant oposat al que hem destacat fins ara. Aquest nou vessant agrupa el conjunt d'elements procedimentals d'actuació que comporten l'establiment d'una distància respecte al jove i que, per tant, posen en perill l'eficàcia de les actuacions generades i la preeminència dels procediments en la lluita contra la vulnerabilitat juvenil. Els hem ordenat en tres ítems analítics: desinformació, barreres, i actuacions paternalistes.

El primer d'aquests ítems apunta a les problemàtiques generades quan existeix una incapacitat de comunicació dels serveis disponibles per als ciutadans. Diversos agents apunten a la capacitat de resolució dels problemes amb agilitat com un element clau en la determinació del major o menor coneixement d'un recurs, amb relativa independència de l'establiment de canals formals de comunicació¹¹³. Per això, els agents socials que basen la seva actuació en donar una resposta immediata a les problemàtiques dels seus usuaris gaudeixen d'un major grau de coneixement per part de la població potencialment usuària, mentre que aquells recursos amb un pla de treball a llarg termini s'han d'esforçar més en donar a conèixer la utilitat del seu treball. En aquest sentit, el model burocràtic -que possiblement també és vist com a arbitrari, en la mesura en què

¹¹³ Hem detectat que un dels indicadors d'arrelament a la comunitat més utilitzats pels agents és la capacitat que un determinat recurs posat en marxa rebi joves mitjançant el boca-orella.

no té aquesta capacitat d'immèdiatesa- dels serveis socials de les Administracions Públiques genera un elevat nivell de desinformació envers els usuaris, molt més desconegut que el treball de les entitats o que altres recursos públics com la sanitat o l'educació. La desinformació, a més, comporta el perill de progressiva dualització de la població potencialment beneficiària dels recursos disponibles, en tant que la utilització efectiva recauria específicament en aquells individus proveïts d'un major volum de capital cultural i relacional (els quals impliquen una major possibilitat d'atendre els canals publicitaris de les administracions i les organitzacions, de manera que la transmissió de la informació queda relativament assegurada). Per contra, per als col·lectius amb menor acumulació d'aquestes espècies de capital, la inexistència de canals de proximitat entre el seu entorn i els proveïdors de recursos els converteix en un grup perjudicat. Així, un programa d'intervencions que es mou en un nivell aparentment neutre es pot convertir en segregador (en cas d'intervencions universalistes) o directament en inútil (en el cas d'estar adreçat a col·lectius amb un baix volum de capitals), pel simple fet de no haver previst quins canals d'informació són adiequats.

Administració Pública: [...] quan es plantegen coses per la societat, no s'ha plantejat amb aquesta visió que la societat és diversa, i per tant l'impacte que tindrà sempre és a un determinat grup de gent. I quan dic determinat grup de gent no parlo de quatre persones, parlo d'un gruix important de la societat. Però clar, jo dubto que joves amb un perfil de 'currantes' vingui un dia al punt d'informació. Perquè jo crec que igual ni coneixen què és un punt d'informació. Ni que aquest perfil es fiqui un dia a internet i miri què fa la Secretaria de Joventut per a ell. Ho dubto. Qui ho mirarà? Una gent que estigui més... Primer, que tingui proximitat amb el tema d'internet i de les noves tecnologies i totes aquestes coses. Segon, que sigui sensible, que sàpiga què és una Secretaria de Joventut. Perquè el tema és que jo també sóc ciutadana i molts cops no sabem què tenim, ni com són les organitzacions, ni què volen dir, ni res. (AS4)

D'aquesta manera, entenem que cal plantejar-se la necessitat d'avaluar l'impacte que té l'orientació donada a les intervencions contra la vulnerabilitat juvenil. Aquest punt és relativament senzill de solucionar degut a la seva simplicitat, mitjançant la garantia que la informació sobre els recursos i les accions disponibles arriben en igualtat de condicions a tots els perfils de joves potencialment usuaris, ja sigui gràcies a l'efectivitat del recurs –que facilita l'expansió del seu coneixement i que és, com diem,

la màxima garantia de difusió- com preocupant-se per establir unes xarxes de comunicació fluïdes i adaptades al perfil del destinatari.

El segon ítem engloba el conjunt de barreres que s'estableixen entre l'acció social i els joves. Tot i tenir una naturalesa similar a l'anterior (donat que el desconeixement és un filtre en l'entrada) creiem que aquest altre ítem es mou en un ordre més complex ja que fa referència a la possibilitat que la informació es converteixi en acció. Com ens detallen els nostres entrevistats, fins i tot en casos en què el coneixement d'un determinat recurs està generalitzat, el seu ús efectiu pot estar mediat per barreres que dualitzin l'impacte de la seva posada en marxa. Aquí, per tant, la problemàtica entorn a la proximitat ja és bilateral: no es tracta només de garantir que la informació arriba als joves sinó que cal avaluar quines barreres afavoreixen o perjudiquen l'accés dels diferents grups de joves als recursos. Barreres que poden ser de tipus material, més explícites i l'impacte de les quals és fàcilment avaluable, o bé també de tipus simbòlic, amb la corresponent complexitat que comporta la seva detecció i neutralització. En la dimensió material hem detectat tres grans tipologies de barreres: a) les associades a la manca d'espais o a l'excessiva distància física d'aquests respecte als entorns on es troben els destinataris de l'acció; b) les relacionades amb les dificultats d'adaptació dels recursos a l'estructura horària dels joves, més problemàtiques si aquests pretenen adreçar-se a un perfil juvenil heterogeni (per exemple, l'obertura d'un recurs pels matins pot afavorir el treball educatiu amb joves absentistes i el treball formatiu per a joves en cerca de feina, però no serà útil per a joves vinculats al mercat laboral), i c) les que sorgeixen en moments de saturació del servei, ja sigui per l'existència de limitacions en el nombre de places ofertes (sobretot en els recursos més concrets, com els formatius i residencials, però no tant en els més flexibles, com els d'acollida) com per la incapacitat dels espais físics o dels equips de treball per a absorbir un determinat volum d'usuaris a la vegada.

El segon conjunt de barreres apareix quan les formes de la interacció social oferta pels agents no s'adeqüen als models simbòlics i culturals dels joves usuaris. En aquest punt l'estratègia eficaç, ens diuen els agents, passa per compaginar una densitat equilibrada de models formals i informals de relació, que configuren els objectius a assolir des d'un plantejament metodològic proper a la realitat social del jove. Aquí, l'estructuració del recurs en formalitzacions excessivament estrictes (en normes restringides d'ús d'espais físics poc adequats per a la realització d'activitats, en les relacions entre els joves i l'equip d'agents socials, en l'obligatorietat del compliment d'una assistència regular...)

fomenten el rebuig d'uns joves que, en els casos de major risc de ruptura social, estan habituats a models de relació informals, transparents, de complicitat. Un agent social ens exemplificava l'estrès que han detectat en els joves quan han d'afrontar certs reptes socials, així com la morfologia del rebuig generat:

Entitat d'intervenció juvenil: Evidentment, joves sense experiència laboral i amb un cert fracàs, evidentment, a nivell escolar, enfrontar-se sol a una altra persona, com ara estem tu i jo, a que et faci preguntes i tu hagis de contestar, i pensis: 'què he de contestar?', i 'com m'he de mostrar?', i tal... Per a ells això era una por terrible. I a vegades enlloc d'acceptar aquesta por, perquè no t'ho deien 'tengo miedo', s'inventaven qualsevol excusa: 'me he dormido', 'paso', 'no me llamaran'... AS9.

Davant d'això, cal procurar una lògica que insereixi la quotidianitat relacional dels joves en la planificació metodològica dels recursos, compaginant la cerca rigorosa d'uns objectius concrets amb l'adaptació dels procediments als models comportamentals adquirits dels usuaris.

Entitat sectorial juvenil: [...]la lògica, una mica, des de la base teòrica de Bourdieu, una mica, i els Cultural Studies anglesos, d'apropar-te a l'espai. És a dir, tenir en compte les barreres simbòliques i institucionals que tenen una gran part dels joves de cara a utilitzar els recursos. Nosaltres som crítics amb moltes polítiques de serveis i de recursos que fa l'Administració [Pública] perquè es dedueix que el jove vindrà. I nosaltres creiem que has d'apropar-te a l'espai del jove i has de donar a conèixer aquest element. I que després hi ha barreres, simbòliques en molts casos, que fan que no hi hagi una utilització. I això no és únicament des d'una perspectiva d'exclusió social, sinó des d'una perspectiva d'una gran majoria del jovent del nostre país. [...] En aquest sentit, el jove que ja té un capital cultural que li permet buscar-se els recursos, ja té aquesta iniciativa. I llavors, si hi ha una oficina d'assessorament al seu municipi, la sap trobar. En canvi, el jove que hauria de ser el receptor d'aquesta política, ho desconeix. I si no es fa un exercici de trencar espais, d'anar a l'espai, de jugar al rol de la perspectiva del jove, és a dir, això que permet un nivell empàtic més elevat, llavors no hi haurà una utilització d'aquests serveis. Una mica partim d'aquesta perspectiva. Per això dins del programa un dels aspectes essencials és la mediació en espais informals. [...] És a dir, trencar aquesta lògica de dir: 'hi ha un servei, doncs llavors el jove ja vindrà al servei'. Adequant-lo també temporalment, perquè en molts casos els

punts d'informació juvenil acaben sent punts d'informació gairebé per a jugar a la consola. Uns horaris! Que dius: per al jove treballador o treballadora, aquest horari no té cap sentit. Vull dir, si hi pot anar hi podrà anar a partir de les 7 del vespre, que és quan plega. Doncs en aquest sentit, també trencar aquestes lògiques. Al final, la perspectiva és gairebé més d'adolescent que de jove. (AS3)

El tercer ítem que hem detectat, els models d'actuació paternalistes, és una evolució de l'anterior, una forma més de barrera de tipus simbòlic que estipula una estructuració asimètrica de les xarxes relacionals entre joves i agents. L'hem diferenciat dels altres models de barreres perquè el seu àmbit generador és, específicament, la intervenció social amb el jove vulnerable. És a dir, la diferència rau en què mentre els altres tipus de barreres obstaculitzen l'entrada del jove a un determinat recurs, aquesta nova barrera específica no apareix fins que el jove s'ha inserit en la dinàmica de l'agent social. Aquest canvi és significatiu en la mesura que modifica també el model de rebuig expressat pel jove, que deixa de plasmar-se en conductes de passivitat o ignorància per a configurar-se entorn a diverses formes d'enfrontament. Mitjançant l'establiment d'aquests models de relació paternalistes, estretament relacionats a la cerca d'uns objectius de tipus assistencial, l'agent social adquireix l'estatus d'adult, individu que imposa al jove el compliment d'unes normes comportamentals definides a priori i que decideix quines conductes són recompensades i quines castigades (i, fins i tot, pot decidir quins joves són prou dòcils per tenir garantida la seva continuïtat al recurs i quins posen en qüestió l'estructura mateixa del recurs i, per tant, són susceptibles de ser deixats de banda en favor de l'estabilitat interna). El trencament d'aquests models autoritaris, fomentat a partir de l'empatia entre uns i altres (tot i *no ser col·legues, perquè no hem de ser-ho*, com afirmava un dels agents participants –AS9–), s'aconsegueix a través de la incorporació del jove en la presa de decisions de l'agent social, i es pot aplicar amb el format d'assemblea de joves. Una assemblea de joves que, en les seves diverses configuracions possibles, tracta de garantir la implicació del jove en totes les etapes de desenvolupament del recurs, tant a un nivell estrictament intern (jove i agent social) com en la dinamització de la xarxa relacional comunitària (jove, agent social i comunitat). D'aquesta manera, un model proper a la idea convencional d'assemblea és la garantia que es compaginen els requisits d'autonomia i d'exigència respecte al jove, dins el marc de la metodologia de proximitat. Implica la participació

activa dels joves en la definició dels programes a desenvolupar i, per tant, també els fa corresponsables del seu procés.

9.2 Les relacions entre els agents socials i la mà esquerra de l'Estat

Entitat d'intervenció juvenil: Un xaval que té gana, té gana avui, no quan s'aprovi la subvenció. Un xaval avui està en risc d'exclusió i demà ja està exclòs

Entrevista Agent Social 7 (AS7)

Pierre Bourdieu parla de la lluita entre la mà esquerra i la mà dreta de l'Estat. La mà esquerra estaria formada per les àrees socials (treballadors socials, educadors, mestres, etc.) i la mà dreta per les esferes administratives i financeres orientades a la retirada de l'Estat. La primera intenta pal·liar la pèrdua de les conquestes socials arran de l'acció de la segona. A més de la connotació ideològica entre esquerra i dreta, aquesta metàfora serveix per a diferenciar la destresa d'una mà dreta efectiva i la ineficàcia d'una mà esquerra superada per les necessitats. Aquesta és la segona temàtica que apareix amb força en els discursos dels agents socials. Gira entorn a com es gestionen els recursos posats en marxa i, dins d'aquest àmbit, al voltant de les relacions que els agents socials estableixen amb l'Administració Pública. Relacions que podem classificar en dues direccions, segons quin sigui el rol que adquireix aquesta darrera: a) com a provisor de recursos, i b) com a provisor de serveis.

9.2.1 L'Administració com a provisor de recursos: la necessitat de professionalització dels agents socials per a fer front a les limitacions dels sistemes de dotació de recursos públics

Com a provisor de recursos, les relacions que s'estan donant actualment entre els agents i l'Administració Pública són avaluades, majoritàriament, com una font de problemes. A grans trets, aquestes relacions es plasmen en tres tipus de vinculació contractual. D'una banda, la provisió de recursos més generalitzada es dona per mitjà de subvencions, de caràcter periòdic, a les quals els agents han d'optar mitjançant processos competitiu. Aquestes subvencions tendeixen a estar limitades a uns projectes

concrets i a uns terminis temporals acotats, per la qual cosa redueixen la flexibilitat dels agents socials, que es troben amb dificultats per a poder actuar amb immediatesa –com requereix el seu perfil d’atenció, ens remarquen-, degut a la lentitud dels processos burocràtics (tot i que, per la caducitat de les subvencions, paradoxalment, han de dur a terme accions amb una orientació i durada molt concreta), així com per a planificar un treball a llarg termini o per a disposar d’un cert marge de maniobra per a cobrir les despeses estructurals de l’organització (no estrictament vinculades al projecte: costos d’espais, de personal, etc.):

Entitat d’intervenció juvenil: Tu pots estar detectant unes necessitats i veure que potser és necessari un canvi de la manera de treballar o el que sigui, però al dependre de l’Administració és un procés bastant... És un procés que s’allarga molt en el temps. I bé, doncs tampoc no tens la solvència per muntar-lo tu pel teu compte, tot i veure la necessitat. Una mica és el handicap que tenen totes les entitats de caire social que no tinguin un gran remanent [disposar de fons propis]. És això, que depens de subvencions. Aleshores això, si que estàs fent la teva feina perquè hi creus, però estàs bastant delimitat amb el que des de l’Administració es considera necessari. El que són les polítiques necessàries. (AS7).

Un altre tipus de relació és la basada en els concursos, on l’agent social s’encarrega de gestionar determinats recursos propis de l’Administració (residències, centres oberts, centres ocupacionals, etc.), amb un pressupost tancat amb anterioritat i per a un període temporal concret (generalment superiors, tots dos, als de la subvenció). És, per tant, un servei públic de gestió privada, però on el gestor (l’agent social) no disposa de marge de maniobra (ni de crítica) donat que el seu client és l’Administració –que és qui marca les condicions- i no l’usuari del recurs. El darrer tipus de relació són els concerts, on l’agent social pren el major grau d’autonomia: posseïdor d’un recurs (cosa que exclou, per tant, aquells agents socials que no tenen un potencial econòmic consolidat), l’ofereix de forma total o parcial a l’Administració, la qual ha d’acceptar, en aquest cas, les condicions estipulades per l’agent social. Aquest darrer és, per tant, qui marca les línies d’actuació en aquest recurs i qui en manté la titularitat, amb els beneficis en termes de planificació i de gestió que això comporta. A nivell de provisió de recursos cal tenir en compte també el paper d’entitats privades com fundacions o

caixes d'estalvi, que en aquest nivell d'anàlisi, des de la perspectiva dels agents socials, jugarien un rol similar al de l'Administració Pública. Existeixen, això sí, certes particularitats:

Entitat d'intervenció juvenil: El que passa és que les obres socials sempre són subvencions anuals i després, com a condicionant implícit o explícit, diuen que no poden oferir continuïtat. Aquesta és la diferència entre les administracions i les obres socials o altres fonts de finançament privat: uns t'ofereixen continuïtat i els altres no et poden donar aquest compromís. Per exemple, [cita una determinada obra social, es conserva en l'anonimat]. Hi ha una convocatòria cada any. Què passa? Que si et donen subvenció aquest any, l'altre any no et pots presentar. Evidentment, aquest projecte el pots fer per dos anys, això sí. O hi ha obres socials que et financen fins un 55%, que és una xifra màgica. Que vol dir que intenten ser part important per apuntar-se la medalla del projecte, però no t'ho financen tot (AS7).

La tipologia de relació formal que s'estableixi en base als recursos és clau per a entendre l'orientació dels discursos dels agents. El pas de les constriccions que generen les subvencions cap als models de concursos i, sobretot, de concerts, comporten el guany de poder per part dels agents socials. Bona part del discurs crític dels agents socials s'ha orientat al sistema de retribució de recursos mitjançant les subvencions. Malgrat això, el model de concurs també és susceptible de generar conflictes, per exemple en la definició de la població a atendre. Dos exemples ens mostren aquesta realitat: a) un conflicte entre un agent social i una Administració municipal per la provisió d'un recurs assistencial d'atenció a individus sense sostre, on l'agent reivindicava la necessitat d'acollir als individus que sol·licitaven l'assistència ("transeünts), mentre que l'Administració municipal volia limitar la seva aportació econòmica exclusivament per a atendre els individus empadronats al municipi, i b) un conflicte entre un agent i l'Administració per l'atenció a uns joves d'origen estranger, on la discussió requeria entorn a la majoria d'edat dels joves, la qual era desconeguda i que resultava determinant per a saber si l'Administració havia de ser el tutor legal d'aquests joves. El control dels recursos es tradueix en independència en la manera de gestionar els projectes, en una major flexibilitat per atendre al perfil d'usuari (una mesura de qualitat, com s'ha destacat en el punt anterior) i en una major estabilitat per a l'agent social.

En tot cas, una de les primeres idees que apareixen dels discursos dels agents sobre la problemàtica de la gestió dels recursos és que: amb l'actual sistema d'obtenció de finançament, els agents han de disposar d'una estructura potent per a poder executar de forma sostenible els recursos destinats a la població juvenil vulnerable. A més a més, la necessitat d'establir aquesta estructura requereix la posada en marxa d'un procés de professionalització, cosa que implica la creació d'àrees de gestió i d'administració encarregades específicament de la recerca i de la gestió de recursos, un fet que, tot i necessari, traspasa el voluntarisme i l'objectiu de treball directe amb la població característics dels inicis.

Entitat d'intervenció juvenil: Jo crec que el problema més greu de l'obtenció de recursos anual és l'esforç personal que s'hi inverteix. Clar, no és que no hagi de justificar cada any els diners i la memòria, però el que no pots fer és constantment [remarca] tornar a generar documentació. Clar, això és una pèrdua miserable d'hores i de temps (AS8).

Aquest procés de professionalització té un objectiu: la cerca d'independència de l'entitat, que passa per l'assegurament en la provisió de recursos. Aquest objectiu s'assoleix, d'una banda, amb una estratègia d'accés al màxim volum de recursos posats en marxa per l'Administració o altres institucions finançadores. Donades les limitacions descrites anteriorment, el que es busca és aconseguir una diversificació per a pal·liar l'impacte negatiu de la burocratització i de l'excessiva restricció dels recursos.

Entitat d'intervenció juvenil: L'única opció és molta diversificació. I després, cap projecte nostre està finançat per un únic... Menys el [nom d'un projecte que s'elimina per a garantir l'anonimat de l'agent social]. No està finançat per un únic finançador. És trobar molts finançadors alhora. Que, d'entrada, als finançadors els agrada. A menys que hi hagi una empresa que li interessi dir: "això ho vull subvencionar jo perquè em dona una imatge". Però en general costa. En general el que busques és que t'ho subvencionin no solament molts departaments de l'Administració Pública sinó també moltes subvencions privades. Una nòmina d'un treballador del [centre] té segellades cinc o sis partides: un 2% ve d'aquí, un 4% d'aquí i un 5% d'aquí. I a part el finançament privat (AS8).

D'una altra banda, i especialment, la segona estratègia passa per buscar noves vies de finançament mitjançant l'ampliació de la base social, és a dir, gràcies a la captació d'un

gran nombre de petits finançadors que aporten un volum de recursos periòdic, de manera més o menys estable (les variacions, per exemple degudes a períodes de recessió econòmica, no suposen un sotrac de la mateixa gravetat que la retirada –o la no obtenció- d’una subvenció per part d’un únic finançador) i no vinculat estrictament a un o altre projecte, sinó al conjunt d’activitats de l’agent. En aquesta línia, l’objectiu dels agents socials és que aquesta font de finançament guanyi pes dins del volum total de recursos, en tant que representa un procés de consolidació d’una estructura de finançament que atorga estabilitat i que està al servei de les necessitats de l’agent.

Entitat assistencial: Què passava? Que el pressupost no me’n recordo quin era. Però el 60% o 70% dels ingressos provenien de l’Administració Pública, en base a subvencions anuals, i els increments eren de l’1%, de l’IPC... I la pressió assistencial que tu tens, perquè veus que hi ha una realitat, que coneixes, i tal... Doncs no... I l’estratègia del Patronat va ser: anem a generar base social per a poder equilibrar tot això i ser molt més independents. Llavors es va activar el departament de comunicació, que és el que dirigia jo. El departament de comunicació, per una banda, volem tenir una incidència pública. O sigui, anem als mitjans de comunicació, etc. De fet, en aquest tema som un referent bastant... Sempre hem anat contestant i ens tenen com a referència. Hem fet campanyes de captació de base social, ha anat creixent... Portem la comunicació externa, la comunicació interna. Fem sensibilització a les escoles, també estem desenvolupant un programa per a empreses... Què ha passat? Després a la memòria ho veuràs, que el finançament públic només és del 25% aproximadament. I el pressupost s’ha incrementat la tira.

[Pregunta]. No és que s’hagi reduït el públic sinó que ha augmentat...

S’ha multiplicat per 4 o per 5. Jo crec que quan vam començar gestionàvem potser uns 600.000 euros, una cosa així, i ara 600.000 euros és el pressupost de [un dels projectes de l’agent social], només. Ara estem en uns 2 milions i mig. Hem aconseguit una base social d’unes 4.000 i pico de persones, gairebé 5.000. I això ens dóna una capacitat de gestió, fins i tot ara amb problemes que hi ha hagut al tema financer pel crèdit de bancs. Al tenir aquesta base social permet afrontar no només l’Administració sinó també aquesta crisi amb més tranquil·litat. Amb ‘apuros’ però amb més tranquil·litat. I aleshores aquesta és una estratègia: nosaltres no volem passar del 45% de finançament públic (AS6).

La doble estratègia de diversificació i ampliació de base social permet als agents, per tant, superar les limitacions de l'actual sistema de distribució de recursos econòmics provinents de l'Administració i d'altres grans finançadors privats, com fundacions o obres socials de bancs i caixes. Limitacions davant les quals els agents socials es rebel·len en tant que diferencien el rol del provisor de recursos del de l'executor del treball directe. Metafòricament, Administració i grans finançadors privats són vistos com l'agent capitalista que manté el poder de decisió sobre els recursos econòmics absolutament necessaris per a l'execució d'un treball, mentre que els agents socials adquireixen un rol de treball eminentment mecànic-executor que, en els casos extrems de pressupostos tancats o de retirades de subvencions per a projectes amb un cert bagatge, generen la sensació que la darrera decisió sobre el seu treball no està a les seves mans.

Entitat assistencial: Els usuaris ja ho coneixen, i vénen per iniciativa pròpia o derivats. Derivats de Serveis Socials, o d'altres serveis com Creu Roja, o altres entitats. Són les dues portes d'entrada. El gran volum ve per iniciativa pròpia. Amb els derivats si que som més un gestor de recursos. A mi no m'agrada ser una gestora de recursos, com a professional, i l'entitat crec que tampoc, o les línies que agafem d'acollida, tampoc són de gestió de recursos. Quan et puguis mirar la memòria veuràs que una de les grans funcions, o atencions, que es donen aquí són la d'informació i de suport. De suport se'n fa molt. Algú que t'escolti! Més que no pas la gestió de recursos pròpiament dita: '¿medicamentos? Receta', '¿alimentos? Receta'. No! Pot ser, també una mica, que el que ens diferencia d'altres serveis és això, és que intentes fer una atenció personalitzada. És a dir, no dones cites cada cinc minuts. Primer, que ja citem cada mitja hora. I si algú necessita 1 hora, que no sigui alguna cosa patològica, pots dedicar-li. Ho has de fer. Si algú treballa fins les 8 de la tarda, i no pot venir a cap altra hora, de forma puntual el citaràs a les 8 de la tarda. Això també t'ho permet, l'entitat, i una línia d'acció com aquesta d'acollida (AS11).

9.2.2 L'Administració com a provisor de serveis: exigència de qualitat, necessitat de coordinació i de concreció

Com s'acaba de destacar, el discurs sobre el paper de l'Administració com a provisor de recursos econòmics ha derivat automàticament en un nou debat sobre quin ha de ser

el rol de l'Administració i de la resta d'agents socials en la provisió de serveis. Un nou discurs que comença amb el debat sobre si l'Administració s'ha de limitar al paper de provisor de recursos o també ha d'assumir el treball directe de lluita contra la vulnerabilitat. Com és d'esperar, els agents socials reivindiquen el seu paper i entenen que el que ha de fer l'Administració és garantir que aquests serveis es proveeixen, sigui de forma directa o a través del treball d'entitats d'origen privat però de voluntat pública, apel·lant a la responsabilitat i a la sensibilització de la societat civil i sota un rigorós control públic.

Entitat d'intervenció juvenil [Pregunta]: Em referia a si les hauria de cobrir l'Administració Pública [accions contra la vulnerabilitat social juvenil].

Ja. Mira, nosaltres creiem que la incidència... A veure, que el tema de la igualtat social o de l'equitat és una exigència de l'Administració però la societat no s'hi pot tirar enrere. Per tant, la sensibilització de la societat i la implicació de la societat en el tema de la igualtat hi ha de ser. Per tant, nosaltres, el tipus de feina que fem evidentment ratlla la frontera amb el que hauria de fer... L'Administració ho hauria de cobrir. O, almenys, tal com ho entenem nosaltres, l'Administració ha de garantir que això es fa. Si no ho pot fer una entitat d'origen privat però de sentit públic, com és [cita una entitat] o com som nosaltres, ho hauria de fer ella. O el que ha de fer l'Administració és demanar-ho a alguna altra entitat (AS8).

Si, assumint el rol de societat civil conscienciada, és comprensible que aquests agents socials reclamin una major incursió de l'Administració en el treball cap a la igualtat social, també ho és que defensin la viabilitat del treball que realitzen, des d'un àmbit privat però sota control públic, pels avantatges que genera la seva manera de treballar amb els joves vulnerables (assumint, aquí, el rol de societat civil mobilitzada). Inerents ja en el nivell de provisió de serveis apareix, inevitablement, la idea de coordinació entre ambdues institucions: agents socials i Administració. Qui és responsable de cada cosa?

Segons els agents, queda clar que l'Administració és responsable de garantir que aquest treball es realitza, a la vegada que li reclamen, d'una banda, la millora en la seva forma de proveir recursos (*Entitat assistencial: Resposta àgil! Segurament molt pensada, molt ben pensada, molt debatuda, molt participativa, molt el que vulguis, però lenta... AS6*) i, d'una altra, la seguretat que, en cas d'externalitzar aquest tipus de serveis, es

mantinguin uns nivells mínims de qualitat, tant dels serveis cap a la persona com de les condicions laborals dels treballadors socials.

Pel que fa a la primera direcció, l'aposta és clara: si l'Administració no és capaç d'igualar la qualitat dels serveis que poden oferir els agents socials, ha d'externalitzar-ne l'execució. Cal recalcar, però, que des del punt de vista dels agents socials aquesta externalització no té per objectiu optimitzar els recursos econòmics (en tot cas, sí que s'apunta que el model de subvencions és beneficiós econòmicament per a l'Administració en el sentit que li permet flexibilitzar els costos –en base a l'atorgament o no de subvencions-), sinó que l'objectiu clar ha de ser la millora de la qualitat dels serveis oferts. Per això, si l'externalització dels serveis proveïts es fa a través de la precarització de les condicions de retribucions econòmiques –i aquí apareix la segona direcció-, els beneficis en termes econòmics no compensen el desequilibri produït en el camp de la qualitat del producte ofert. I aquí és on els agents socials critiquen l'entrada en escena d'empreses amb ànim de lucre. Dels seus discursos se'n poden destriar dues crítiques:

- a) Que aquestes empreses estan disposades a presentar ofertes competitives als concursos mitjançant la precarització dels serveis i de la mà d'obra.
- b) Que la incorporació d'empreses amb lògica lucrativa en l'àmbit del treball social implica la substitució de la càrrega social o ideològica amb què els agents fonamenten el seu treball per la mercantilització d'aquest àmbit social.

Entitat assistencial: L'Administració té competències i jo crec que el sector no lucratiu té un estil de prestar serveis, cadascú diferent, però amb una singularitat i amb prou calidesa, més que contractar-ho a Societats Anònimes o a Societats Limitades. Cosa que està passant. Cosa que ha passat en recursos a gent gran... Bueno, 'me lo creo' [accepto]. I amb el tema de sense sostre ja no ho entens. A mi em va venir a veure un cop un grup d'una empresa, d'una constructora, dient si ens volíem presentar junts a un concurs dels que l'Ajuntament munta per a persones sense sostre perquè nosaltres en sabem i ells posaríem els diners. I quan te n'enteres de qui és, i de com ha anat, i parles amb algú que ha vist altres coses... Et presentes al primer any. I al segon any, com que ja en saben, et foten al carrer. I això ha passat en residències de gent gran. Perquè en el fons és un filó d'ocupació i de guanyar diners. O: per què els menjadors socials estan gestionats per empreses de seguretat? Que la seva activitat principal és la seguretat.

P. Això es dona molt? No ho coneixia. I fins i tot en això, en aquesta xarxa d'atenció als sense sostre?

A l'atenció als sense sostre, als concursos públics s'hi presenten empreses. A veure, hi ha una empresa que gestiona la majoria dels serveis a sense sostre, però és que gairebé fan això, només. Està bé. Dius, val, són gent que sempre han treballat en això. Però una empresa que no té res a veure amb el sector, que per a guanyar diners se'n vagi... Estem en un lliure mercat, però l'Administració podria posar unes condicions, unes clàusules, als concursos, que fossin d'una forma determinada. Realment, per aquí hi ha coses que són absolutament millorables. Què més és millorable? Els convenis plurianuals. En ves de subvencions anuals... (AS6).

9.2.3 L'Administració com a provisor de polítiques: la indeterminació de les àrees de joventut

El darrer element problemàtic que volem explicitar en aquest punt és la indeterminació que sovint acompanya tot allò relacionat amb la joventut. Aquí, la indeterminació s'origina, d'una banda, per la gènesi ambigua amb què es creen els organismes portaveus de la joventut i, d'una altra banda i en part en conseqüència, per la manca d'acord en la definició de l'objecte d'atenció social, els joves, i dels instruments amb què s'aborda aquesta temàtica.

Pel que fa al primer element, la conseqüència més clara de la indeterminació és la poca incidència de les àrees públiques de joventut en la provisió d'accions per a la millora de les condicions de vida dels joves. Unes àrees de joventut sovint escurçades en competències i recursos i, en conseqüència, obligades a desenvolupar accions de tipus indirecte (actuant de portes endins de l'Administració) o de tipus directe però de baix cost (la qual cosa exclou, per tant, la provisió d'instruments per a lluitar contra la vulnerabilitat social juvenil). Es substitueix, així, l'actuació directa envers el jove per a limitar-se a donar suport, sensibilització i assessorament a altres nivells de l'Administració Pública, amb el risc de supeditar l'èxit de les polítiques juvenils a la capacitat d'establir el lideratge en una lògica d'actuació transversal, superant *les lògiques de les lluites partidistes i dels regnes de taifes* (AS13):

[Organisme de planificació en polítiques juvenils] Resposta 1: (...) que els temes de joventut puguin ser tractats també o que puguin ser tinguts en

compte en les polítiques d'educació, que pugui fer un municipi -si és que en fa-, les polítiques de promoció econòmica, les polítiques d'habitatge, etc. Molts municipis, de fet, la primera política d'habitatge que fan és en relació a la joventut, perquè tampoc tenen unes competències molt grans i perquè tampoc tenen una capacitat econòmica molt gran. La primera mesura potser és una borsa jove d'habitatge. Però benvinguda sigui. Però no només ha de ser això...

Resposta 2 [interromp]: I el punt d'informació juvenil [com a primeres polítiques de joventut].

Resposta 1: [segueix] ... sinó que la planificació urbanística s'ha de veure també en temes de joventut, de preveure espais d'habitatges de protecció oficial, que siguin en un percentatge molt elevat, etc.

Resposta 2: Si. Es deia que no hi havia comunicació entre les diferents regidories. Vull dir, que no arribava a ser transversal al final. La regidoria de joventut de tal municipi feia el seu Pla Local de Joventut però no acabava sent transversal (AS13).

La renúncia a la voluntat d'incidència directa d'aquests organismes fa que l'atenció a la joventut vulnerable caigui en mans d'altres actors. Renúncia que detectem, per exemple, en el retard en la posada en marxa d'una llei de polítiques de joventut, àmbit en el qual la Generalitat posseeix les competències exclusives des de l'Estatut de 1979 (article 9). També la trobem, en aquest cas relacionada a l'àmbit de la vulnerabilitat social, en la divisió que es fa entre organismes juvenils (formats exclusivament per joves), amb un accés més fluid a les subvencions de les àrees de joventut de l'Administració, i organismes orientats cap a la joventut (no estrictament formats per joves). Tal com ens han destacat els agents, el treball contra la vulnerabilitat social requereix una especialització i professionalització que no es pot garantir sota el model d'organisme exclusivament juvenil.

Quins són, llavors, els actors encarregats d'atendre a la joventut vulnerable? Aquells que posseeixen els recursos. Actors no vinculats al món de la joventut sinó a determinats àmbits temàtics (com treball, habitatge o educació). Per tant, l'adopció de polítiques específiques per als joves, dins de cadascun d'aquests àmbits, passa a dependre de la capacitat d'incidència dels portaveus de la joventut sobre cadascun d'aquests actors, amb el conseqüent obstacle que això representa –a la pràctica- per a la transversalitat desitjada. D'aquesta manera, en la mesura en què els òrgans de joventut

són incapaços d'esdevenir paradigmàtics si no gaudeixen del control dels recursos econòmics, sense la posada en execució de les competències existents i sense poder exercir un lideratge eficaç davant altres nivells de l'Administració, la indeterminació en la gènesi dels organismes de joventut té el risc de traduir-se en una disgregació en els camps de la definició de les polítiques contra la vulnerabilitat social juvenil i de la delimitació dels individus receptors d'aquestes polítiques.

Per exemple, l'agent social 3, orientat a la defensa i millora de les condicions laborals dels joves, ens apunta al lideratge del Departament de Treball de la Generalitat per sobre de la Secretaria de Joventut en l'Acord de Mesures per a l'Ocupació Juvenil 2009-2012, diferenciant entre poder de decisió i voluntarisme:

Entitat sectorial juvenil: Des de l'àmbit governamental, per dir-ho d'alguna manera, de l'Administració, els dos elements que més han participat són el Departament de Treball i la Secretaria de Joventut. Secretaria de Joventut per una qüestió, per dir-ho d'alguna manera... No és el mateix parlar del Departament de Treball que de la Secretaria de Joventut, per una qüestió de 'tamany' i per una qüestió també de qui exerceix les polítiques entorn al món laboral (AS3).

En la mesura que cada acció sobre la joventut vulnerable s'ha de negociar amb els agents responsables de cada àmbit, i en la mesura en què els organismes de joventut tinguin un paper secundari en aquesta negociació, es farà més difícil aconseguir una definició de tipus social de l'objecte d'actuació, els joves. La solució habitual i coneguda passa per intentar establir indicadors aparentment *neutres*, com l'edat, simples d'utilitzar i fàcilment adaptables a les exigències de cada negociació. Ara bé, com se'ns constata, l'edat no és un element eficaç quan s'afronten realitats juvenils heterogènies. I, en el marc de la vulnerabilitat, la dualitat entre la configuració basada en edats que promou l'Administració i les necessitats de l'objecte d'atenció surten a la llum. Per exemple, l'agent social 11, entitat assistencial no exclusivament juvenil, ens apunta als dubtes que li sorgeixen quan preguntem sobre els perfils de població jove atesa:

Entitat assistencial universalista: Clar, això depèn. Per a nosaltres són joves, des de la nostra perspectiva occidental. Per a ells, una persona, una família o una jove, que ve aquí amb 28 anys, té tres fills, i ella és adulta. I més amb població africana, que comencen molt aviat la criança i el matrimoni, i amb 28 tenen 3 o 4 fills i amb edat adolescent, gairebé.

[Pregunta] Hi ha molt debat a nivell de polítiques de joventut...

Nosaltres... És que ja, quan em parles de joves, el perfil que nosaltres tenim aquí quan parlem de joves és l'adolescència. A una senyora africana de 28 anys no li vinguis a treballar coses d'oci. Per què? Perquè possiblement tingui 3 fills, el marit al país d'origen, o aquí i a l'atur, sense poder pagar la hipoteca... Són els maldecaps que tindrien els nostres pares als 45 (AS11).

En tot cas, la problemàtica no es limita només a la utilització de la variable edat com a definidora de la joventut, sinó al fet que aquesta utilització tampoc està clara i facilita el tractament disgregat de les polítiques de joventut, en mans d'altres actors, en funció de quin sigui l'àmbit d'actuació. L'agent social 3 ens sintetitza aquesta problemàtica d'indefinició, en aquest cas vinculada al tractament de les dades sobre joventut provinents del mercat laboral:

Organització sectorial juvenil: Hi ha un problema de fons molt important a l'hora de poder fer una radiografia del mercat laboral en els joves, és que no hi ha una clarificació dels segments d'edat sobre els quals busquem les dades. Hi ha enquestes que parlen de 16 als 25 i després de 25 a 35, altres són de 16 a 25, 25 a 30, i de 30 a 40. Ara, amb aquest Acord de Mesures per a l'Ocupació Juvenil, un dels àmbits és la informació i anàlisi estadística, i acordem -diversos agents: sindicats, patronal i govern- uns segments. I encomanem al govern que a partir d'aquell moment les dades que es generen siguin amb una certa lògica, per tenir una manera més objectiva de fer la diagnosi (AS3).

9.3 Recapitulació

La riquesa de la informació aportada pels agents socials participants ens ha fet decidir a sintetitzar-la en un capítol específic d'aquesta tesi doctoral. Cal reconèixer que, en principi, els contactes amb els agents tenien dos objectius: d'una banda, l'obtenció d'ítems de cara a l'elaboració del futur qüestionari orientat als joves afectats per la pobresa, la privació material o l'exclusió social, i d'una altra banda fer una aproximació als perfils de joves en situació de vulnerabilitat, a les seves necessitats i a les respostes que s'hi donen, de cara a contextualitzar el vessant qualitatiu de la investigació. Alertem, en tot cas, que l'objectiu de la tesi no és el d'analitzar les pràctiques dels agents socials en la lluita contra la vulnerabilitat social juvenil i que, per tant, i malgrat

la riquesa de la informació obtinguda, no hem volgut anar més enllà del que és una anàlisi contextual i complementària del nostre objecte d'estudi.

El discurs dels agents participants explicita la importància de les dues dimensions analítiques tractades en el capítol: a) els procediments de proximitat en la lluita contra la vulnerabilitat social juvenil, i b) les debilitats que apareixen en l'actual model de vinculació entre els agents i els provisors de recursos, especialment l'Administració Pública, així com les febleses que aquesta pateix quan es decideix a posar en marxa serveis per a la joventut desfavorida.

Pel que fa als procediments, hem detectat la importància que els agents donen a la noció de proximitat. Una proximitat que s'estructura en el trinomi jove / comunitat / agent social, i que implica una millora en la qualitat del treball contra la vulnerabilitat social juvenil. Pel que fa a la relació entre l'agent social i el jove, es remarca la necessitat de superar les barreres materials i simbòliques que existeixen entre ambdues parts. Els agents han de ser capaços d'acostar-se físicament i comportamental als joves, de posar en marxa recursos accessibles i d'adaptar-los constantment als perfils i a les necessitats dinàmiques juvenils. Quan això succeeix, els agents esdevenen un punt de referència per al jove i això en possibilita el treball posterior, ja de tipus específic i individualitzat. A més, però, cal garantir una exigència mútua entre ambdues parts que, en el cas dels joves, requereix la voluntat d'aquests de col·laborar proactivament amb l'agent. En cas de resistència, l'agent social pot convertir la manca de voluntat del jove en una barrera a l'entrada als recursos i gestionar al seu favor la relació entre la demanda dels seus serveis i la seva oferta limitada disponible.

Els agents socials també es mostren interessats en inserir-se a la comunitat on realitzen el treball. No només per a conèixer la realitat i actuar des d'aquesta mateixa realitat, sinó també per a crear xarxes socials amb altres agents que, donades les limitacions detectades en l'acció social, suposen una possibilitat d'eixamplar el marc d'actuació amb els joves. A més, aquesta inserció comunitària pot anar acompanyada d'una voluntat d'incidència política i social en defensa d'aquesta mateixa comunitat.

Per últim, la proximitat entre joves vulnerables i la comunitat està mediatitzada pels agents amb dos objectius: 1) promoure una ampliació dels marcs socials referencials dels joves, per tal que es puguin desenvolupar amb èxit en altres contextos socials, i 2) facilitar un reconeixement d'aquests joves per part de l'entorn que els rebutja.

Aquestes tres tipologies de relacions, entre joves, agents socials i comunitat han estat abordades de forma separada, però cal tenir en compte que a la realitat es donen

conjuntament. Per exemple, en aquesta intervenció es veu com un recurs destinat a la inserció laboral incorpora la proximitat com a metodologia d'actuació: a) del jove respecte a l'agent social, amb la presència d'un educador que fa un seguiment personalitzat del procés; b) de l'agent amb la comunitat, mitjançant la participació en la Comissió Jove del barri, i c) del jove amb la comunitat, a través del treball en els espais públics del barri i de la millora en la percepció dels joves (rebutjats) que aquesta tasca representa.

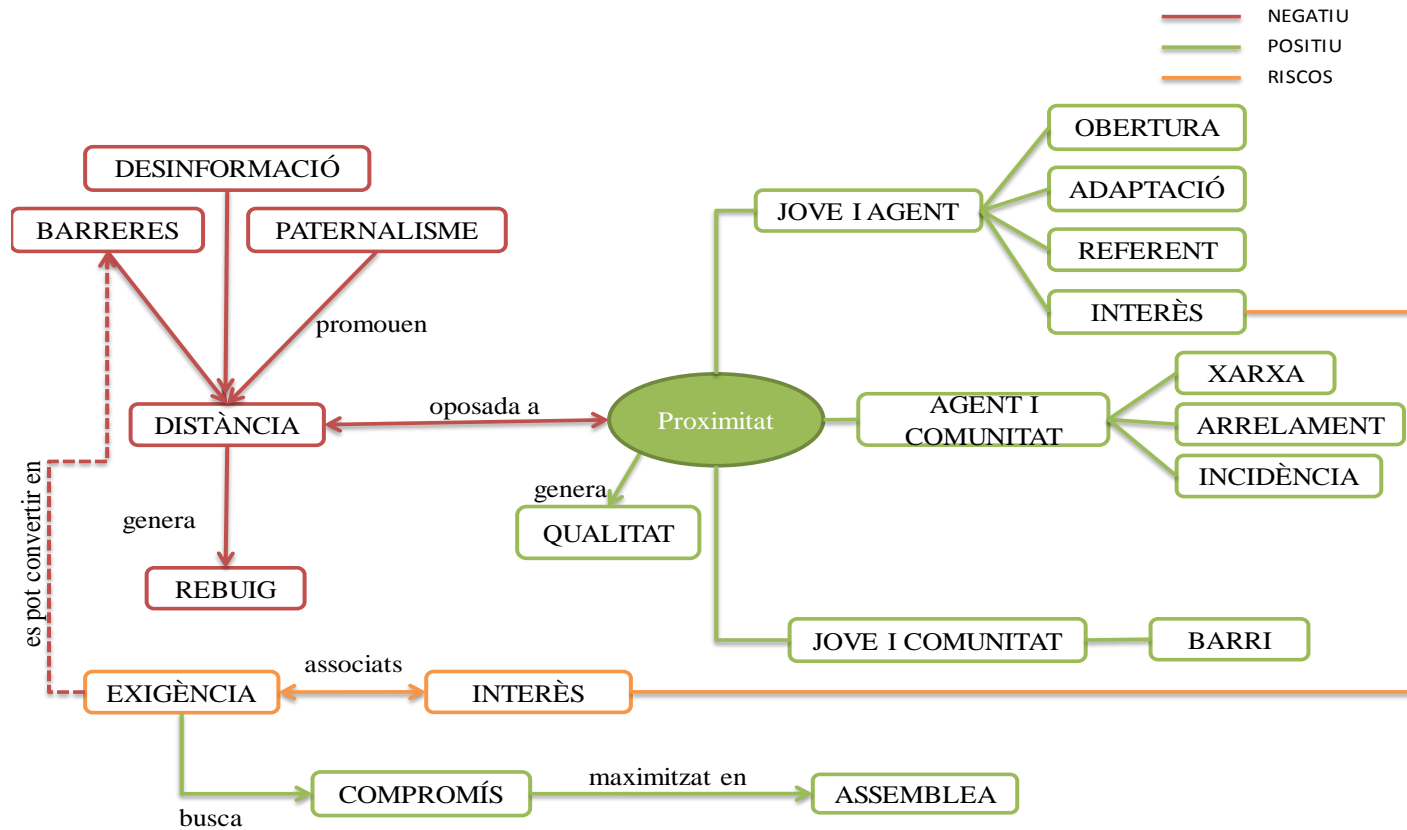
Entitat d'intervenció juvenil: Llavors, en el tema laboral... Per exemple, abans et parlava d'un projecte ocupacional molt interessant que es va fer al mateix barri i que tenia uns objectius molt xulos. Un, donar feina als joves, i per tant el primer curro i un salari. Dos, tenien un educador amb ells, per a fer el seguiment. Tres, que la feina la feien al mateix barri. Allò que dèiem abans: joves que ens costa que vagin a altres llocs. És un barri que el tema laboral no hi ha activitat econòmica. Hi ha algunes botigues i tal però no hi ha empreses. Has de sortir del barri. Llavors, es va fer un projecte així de servei de neteja, de manteniment de carrers i parc. I un altre objectiu interessant era, el que dèiem abans, que els veïns veiessin a joves del barri amb mala fama que eren capaços, en aquest cas, de deixar els carrers nets. I bé, tot això també s'ha fet a través de la Comissió Jove. Vull dir, ha estat el fruit d'un treball en xarxa, de coordinació de les entitats que estem al barri. I que la Comissió Jove també és un espai de reflexió del que es pensa fer en altres coses. (AS9).

Pel que fa a les relacions entre els agents socials i l'Administració Pública, hem detectat la ineficàcia d'alguns models d'actuació de la mà esquerra de l'Estat. Els models de retribució de recursos econòmics són insatisfactoris a causa d'un sistema excessivament burocratitzat i acotat en el temps i en els projectes subvencionables, la qual cosa xoca amb la naturalesa i les exigències del treball a realitzar pels agents socials. Per donar resposta a aquestes limitacions, els agents proven d'ampliar la base social (amb la professionalització que això requereix), és a dir, proven d'allunyar-se de l'actual sistema promogut per l'Administració mitjançant la diversificació dels recursos, amb l'objectiu de guanyar independència, flexibilitat i de poder adaptar en cada moment l'estructura dels recursos a les necessitats de treball. Quan l'Administració adquireix el rol de provisor de recursos apareix el problema de la indeterminació del concepte joventut, amb l'absència de recursos i de possibilitat de lideratge de les àrees de joventut davant els altres nivells departamentals de l'Administració, i amb els

problemes de definició de l'objecte d'atenció (els joves) a causa de la disgregació d'agents participants. En darrer terme hem vist com la solució simple i habitual, l'ús de l'edat com a variable definidora, es mostra igualment ineficaç quan el que s'afronten són joventuts heterogènies.

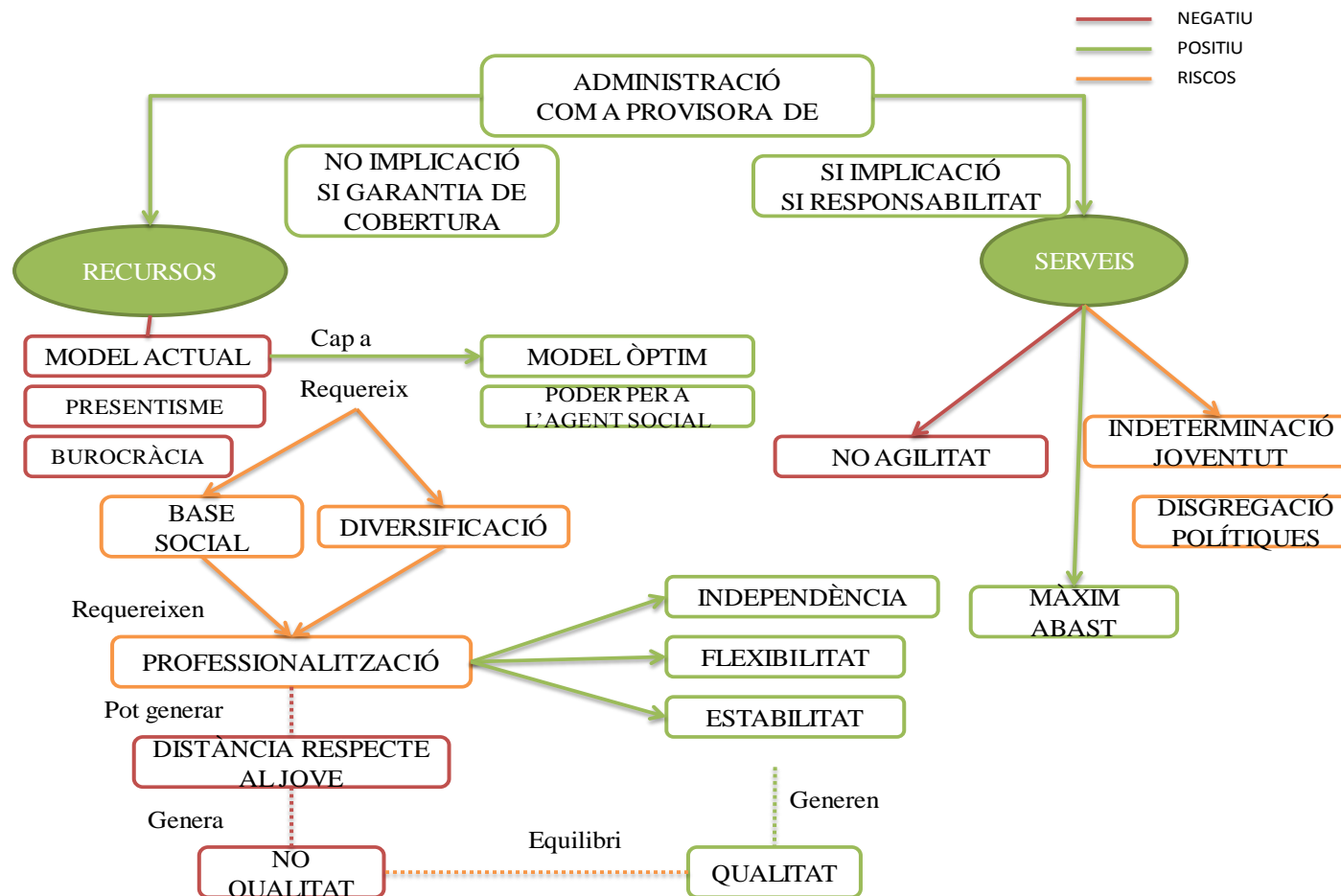
Les figures 9.2 i 9.3 són una representació gràfica de les relacions entre els principals codis analítics produïts pels agents socials participants. La primera fa referència als aspectes relatius als procediments de proximitat i la segona apunta a les relacions entre els agents i l'Administració.

Figura 9.2 Mapa de codis. Arrelament, treball comunitari i vincle empàtic

Font: elaboració pròpia a partir dels discursos dels agents socials

Figura 9.3 Mapa de codis. Les relacions entre els agents socials i la mà esquerra de l'Estat

Font: elaboració pròpia a partir dels discursos dels agents social

Capítol 10 – Les veus de la vulnerabilitat social juvenil

“La llibertat d’elecció en el pobre és com la del nen que acudeix plorant a la seva mare perquè el germà gran li ha donat la més petita de dues pomes. ‘No et vaig dir que el deixessis escollir?’, -recriminà la mare. ‘Si, mare, i ho vaig fer –contestà el gran-. El vaig deixar escollir entre la petita o cap’. Aquesta és la llibertat del pobre en el mercat: elegir la poma de la pobresa”

Sampedro (1983)

Aquest és el darrer capítol analític d’aquesta tesi. En ell hi abordem els discursos produïts pels joves participants en les entrevistes biogràfiques i completa, així, la fase de triangulació metodològica marcada com un dels objectius prioritaris de la investigació.

A partir de la producció discursiva dels joves, hem organitzat el capítol en tres parts temàtiques. La primera part analitza diverses estratègies dels joves per afrontar el vincle social. Concretament, hi exposem la manera com afronten un dels riscos característics de la vulnerabilitat social en les societats occidentals contemporànies: la desvinculació progressiva de la dinàmica econòmica i social. La segona part es centra en els obstacles objectius que es presenten a les vides dels joves, observant-los, però, des del seu vessant més subjectiu: examinant com són valorats pels joves, quines estratègies es posen en marxa per afrontar-los i quin sentit es dona a aquestes estratègies. Per últim, la tercera part examina la producció de la pròpia subjectivitat i la construcció de la identitat personal en els joves vulnerables. Ens centrem en l’anàlisi de la valoració retrospectiva que els joves fan de sí mateixos i de la seva posició social.

10.1 Primera part. El vincle social

“Mai caminaràs sol” és una peça creada per al musical “Carrousel” i estrenada l’any 1945. És cantada en el moment en què una noia embarassada assisteix al suïcidi del seu company, acorralat per la policia. La lletra, com el títol indica, té un marcat component solidari i de suport emocional cap a una persona desvalguda, i això la va fer arrelar ràpidament en una societat encara convulsa a les acaballes de la II Guerra Mundial. La

fama de la cançó es va estendre arran de les adaptacions fetes per diversos cantants i es va consolidar de manera definitiva en ser presa com a himne no oficial de dos clubs de futbol europeus. En aquest darrer cas, el rerefons i l'objectiu del càntic s'han mantingut fidels a original: els afeccionats es comprometen a acompanyar els seus futbolistes tant en els moments de victòria com, sobretot, de derrota.

Una de les dimensions que defineix en major mesura l'exclusió social és el trencament dels llaços que vinculen l'individu amb la societat. Inadaptats a les exigències que els demana el seu entorn, els individus es troben progressivament aïllats i incapacitats per a crear i mantenir relacions socials amb altres individus o institucions. La capacitat econòmica és, lògicament, una de les exigències que més dificulta la consolidació del vincle social dels joves entrevistats.

Janina: Home, jo el que si que et dic és que m'ha fet molta ràbia no poder fer...

Jo sempre he volgut fer gimnàstica esportiva, i no podia. Vaig apuntar-me a patinatge, no em van poder comprar els patins i em vaig haver d'esborrar. Vaig anar a la banda de música, i quan va tocar venir amb un instrument no me'l van poder comprar i em vaig haver d'esborrar. I sempre era una mica així. Fins que vaig trobar el twirling, que era barat. I em vaig apuntar sense dir-ho a casa.

Dona, 27 anys, joventut adulta precària, orfe, emancipada, viu sola, becària.

Una societat formada exclusivament per aquest perfil de persones deixaria de ser una societat en sí per passar a ser un cúmul d'elements autònoms i asocials. Les diverses formes en què es presenta l'aïllament social van sovint acompanyades d'altres factors que limiten les capacitats relacionals i d'interacció social de les persones, com un capital cultural i escolar precari, una limitació de les expectatives vitals, una autodestrucció de la subjectivitat, un sentiment d'inseguretat i de culpa o, també, una manca de sensacions emotives en contactar amb l'entorn. A la vista dels discursos dels joves hem detectat que aquesta desvinculació social presenta connotacions i graus d'afectació diversos, teixint d'aquesta manera una àmplia heterogeneïtat de tipologies de ruptura social en funció de les causes, de la naturalesa i de la força. La hipòtesi de partida que utilitzem per aquest apartat és que, davant unes mateixes imposicions o obstacles objectius de cara a la participació, l'estratègia de resposta dels joves serà diferent en funció de l'entorn social on el jove ha estat produït (això inclou aspectes familiars, educatius, de classe social d'origen, de mobilitat geogràfica, d'acumulació de

xarxes relacionals, d'estatus, etc.). I això vol dir que el nucli explicatiu d'aquest comportament no és tant una qüestió de caràcter (com es deriva, per exemple, de buscar explicacions als comportaments dels joves segons si són més introvertits o més extravertits), fet que donaria una major importància a factors individuals i psicològics, sinó a una acumulació o carència de factors socials i estructurals que tendeixen a promoure una major o menor adaptació dels individus al seu entorn.

El nostre punt de partida analític es basa en la racionalitat de les estratègies dels individus: quan la relació amb l'entorn genera un determinat grau de malestar, sigui pel factor que sigui, és probable que s'iniciï un procés de cert tancament social. L'escassetat de recursos monetaris és, en aquest sentit, un factor rellevant.

Mar: Ara potser sigui de la temporada en què menys... Vaig al banc i miro...

P. Això afecta a nivell de personalitat, o de caràcter?

Mar: A mi sí. Perquè jo sóc molt oberta, i a mi m'agrada... Anar a prendre alguna cosa, xerrar i tota la cosa. I ara no, no... És cosa d'adaptar-me.

Però limitar-nos a citar aquesta estratègia de protecció tan simple (malestar = tancament) com limitada a casos ideals només ens permet veure una dimensió parcial i superficial de la naturalesa del vincle social. Perquè encara que l'acumulació de carències sigui extremadament greu sempre hem pogut detectar algun tipus d'interacció significativa entre l'individu i la societat. Una interacció fruit d'estratègies més complexes que compensen el malestar que es rep de la societat a través de la planificació de models alternatius de socialització en els quals el jove s'evadeix. En aquesta primera part, doncs, volem aprofundir sobre aquesta qüestió.

10.1.1. La passivitat com a forma d'evitar experiències negatives

En el capítol anterior hem alertat que una de les conductes més habituals que els agents detectaven en els joves amb risc d'exclusió social era la passivitat. Segons ens deien, els joves adaptaven el seu comportament a les costums i exigències del seu entorn més immediat: sorgides d'aquest món, produïdes per ell (a través de la consolidació de la seva especificitat), les conductes dels joves estaven pensades (conscientment o inconscient) per a desenvolupar-se només en aquest espai social concret. Una estratègia amb beneficis evidents a curt termini i en models de relació directa, en termes de benestar emocional i d'identificació social. Però, a la vegada, aquest model de relació

amb l'entorn genera un risc per als joves a llarg termini: la seguretat de què gaudeixen quan es mouen còmodament pel seu món es converteix en inseguretat i estrès social quan han d'afrontar reptes que els exigeixen altres actituds i comportaments. Un dels problemes relacionals més evidents dels joves socialment vulnerables és, doncs, l'excessiva identificació amb l'entorn més immediat (social, cultural i simbòlic, però també habitualment geogràfic, en uns barris desfavorables tancats i endogàmics). De fet, aquest comportament basat en la proximitat, en assimilar allò que es veu des de la primera socialització, no és diferent del dels joves d'altres estrats socials. El que agreuja la vulnerabilitat en aquests joves és que els seus móns socials (el seu entorn familiar, relacional, geogràfic, etc.) no són capaços de produir un ventall de possibilitats tan ampli com el que sí que poden oferir altres móns socials en esferes tan variades com la formació, el treball o l'accés a la cultura.

Davant d'aquest condicionant, doncs, un primer perill és que la confiança i seguretat que troben en els seus móns es converteixin en una acumulació de fracassos fora d'aquests. Això és evident: el fracàs escolar, la posició de debilitat al mercat laboral, les situacions de pobresa, de precarietat material i la debilitat del vincle social tornen a posar sobre la taula l'existència del fenomen d'estructuració social més important de les societats occidentals contemporànies: la reproducció de les desigualtats de classe.

Davant d'aquesta inadaptació a les noves exigències que es troben fora del seu món, la vivència d'experiències negatives fa aparèixer un col·lectiu d'individus decebut amb els fracassos constants de les pròpies motivacions i que es qüestionen l'utilitat de participar en aquestes institucions socials que els semblen estranyes.

Eduardo: Porque para mí la carrera, o estudiar, era como muy... Como ser presidente de Estados Unidos, por decirte algo. Era algo muy lejano, muy imposible. Además, yo odiaba a la gente que estudiaba. Eran unos frikis, unos niñatos, ¿sabes? Estos, ¿de qué van? Los odiaba. Así de sencillo.

Home, 34 anys, joventut desqualificada i exclosa, viu amb parella, no treballa, estudia, ingressos per tripijocs, acaba d'abandonar les drogues.

I com que la pèrdua d'esperança és un risc que no es vol prendre, o almenys és l'últim risc que es vol prendre, és previsible que els joves amb escasses probabilitats de victòria fora del seu món social optin per renunciar a participar-hi. Com quan un alumne, habituat a les males experiències dins l'escola, prefereix deixar de fer els deures (d'equivocar-se fent els deures) a seguir afrontant la duresa dels judicis negatius del

professorat. La posada en marxa d'aquests comportaments ens ha de servir per entendre que estem davant d'individus que, conscientment o inconscient, demostren ser capaços d'avaluar les pròpies possibilitats d'èxit (és a dir, de situar-se a sí mateixos i al seu entorn) i traçar una estratègia corresponent a aquesta valoració i, en definitiva, a la seva posició social: una retirada a temps és millor que una futura derrota. Per què esforçar-se si no es té seguretat en allò que s'està fent?

P. I llavors la selectivitat? La vas fer?

Olga: No la vaig fer. La vaig pagar, em vaig inscriure i tot, però no em vaig aixecar. Em va agafar, diguéssim, jo què sé: bah! No hi vaig.

P. No et vas aixecar el mateix dia?

Olga: No em vaig aixecar. No em vaig despertar. Si que va sonar el despertador, però vaig dir: no tinc ganes d'anar-hi, no hi vaig. És que tampoc tenia molt clar el que volia estudiar. Ja et dic. Jo era com los borreguillos, anar seguint. Arribava un moment que tots se n'anaven cap a un cantó i cap a un altre, i jo dic: on vaig? No sé... Per què he d'estudiar una cosa que potser no m'agrada? No estava... No estava ubicava jo encara.

P. Potser era un estrès, fer un esforç molt gran sense saber...

Olga: Home... La selectivitat, jo què sé. Va ser per peresa, crec jo. Perquè realment la selectivitat era el que estàvem estudiant al batxillerat. Era, doncs no sé, en general, de cada assignatura. Però també, jo què sé. No havia estudiat. No tenia ganes. No sabia què seguir estudiant després.

Dona, 28 anys, joventut adulta precària, orfa, treballa molt puntualment, mare de dos fills, separada.

Per tant, l'arrel d'aquests comportaments de renúncia i passivitat es troba en la inadaptació respecte als requisits que els exigeix el sistema social (incapacitat de moure's còmodament dins el sistema formatiu, incapacitat de ser productius i rendibles en els segments més qualificats del mercat de treball, incapacitat d'actuar públicament segons uns paràmetres acceptats en els quals no han estat socialitzats, de respondre a unes determinades expectatives que no els són consultades). Fugir de responsabilitats que, avaluades des d'una plena racionalitat pràctica, saben que comportaran un estrès o una experiència negativa.

Eduardo: De ahí (del servei militar obligatori) me echaron porque tenía problemas, consumía bastante droga. El primer día comí muchos tripis, varias pastillas, estaba totalmente desfasado, y como vieron... Me enfrenté con un

sargento primero, y me mandaron al psiquiátrico. Porque si los primeros días haces algo raro te envían ahí.

Home, 34 anys, joventut desqualificada i exclosa, viu amb parella, no treballa, estudia, ingressos per tripijocs, acaba d'abandonar les drogues.

Antonio: No me peleaba ni nada, pero se burlaban de mí todos.

P. ¿Y el absentismo es voluntario? O sea, no vas... ¿A qué se debe?

Antonio: Porque no quiero (riu).

P. ¿Y cómo es que no quieres? ¿No le ves utilidad? ¿Te cuesta?

Antonio: Me cuesta levantarme por la mañana.

P. ¿Empezáis a las 9?

Antonio: A las 8 y pico. Y levantarme a las 7 y media, como que no hay muchas ganas (riu).

P. ¿Qué hacías? Más o menos. ¿O no hacías nada?

Antonio: No hacía nada. Me pasaba el rato durmiendo.

Home, 16 anys, joventut desqualificada i exclosa, no té contacte amb l'entorn, trastorns de personalitat, compleix condemna per violència cap a sa mare.

10.1.2. Formes de producció de subjectes (móns tancats)

Aquest comportament de renúncia és inalienable a la classe social de pertinença. A la vista dels discursos produïts ens reafirmem en un dels punts de partida d'aquesta recerca: no hi ha una única joventut. En conseqüència, no hi ha una part de la joventut marcada per la passivitat (la generació “ni-ni” -ni estudiant ni treballadora- construïda mediàticament). És a dir, no hi ha una joventut alienada o passiva que rebutgi els principis de mèrit (discurs estàndard de les classes dominants per a justificar la seva posició) o de sacrifici (que diferenciaria les classes mitges –les que s'esforcen- de les classes desfavorides). Hi ha joves de classes socials desfavorides que, per experiència pròpia i perquè en pateixen les conseqüències, saben que l'assumpció de responsabilitats no acostuma a satisfer els seus objectius. Són joves que no han estat produïts en el món social de l'èxit i, per tant, tampoc estan fets per desenvolupar-se en aquest món. Cal contraposar-los, per tant, als joves d'altres classes socials, especialment les dominants, educats des d'aquest món dominant des de la primera socialització. Estan produïts per des de l'èxit i per a l'èxit, triomfalment segurs que la posada en marxa d'estratègies ambicioses els permetrà assolir els objectius marcats. Cal parar atenció,

doncs, als discursos moralitzadors que aborden aquests comportaments de passivitat des d'una perspectiva tan crítica com simple. Renúncia o ambició, dues conductes diferents però plenament racionals tant l'una com l'altra i, sobretot, coherents amb l'origen social de les persones i amb les possibilitats d'èxit que tenen les seves accions.

Per això, més que una renúncia a participar, cal entendre l'actitud d'aquests joves com una renúncia a perdre. Joves que s'aferren al seu entorn social perquè han estat produïts per ell i és en ell on satisfan les seves necessitats. Però, a canvi, han d'acceptar que aquest món social té una capacitat molt limitada per a satisfer els seus plans de futur (d'altra banda, també molt limitats per la mateixa naturalesa d'aquest món social) com si que ho fan altres móns socials que actualment estan ocupats per les classes socials dominants. És un món extern:

Anna: Jo anava a buscar feina, però com qui va a buscar el pa. Jo vaig anar allí... Com que tampoc sabia què s'havia de fer, jo vaig anar allí i em van dir: tu ves allà, i vaig anar allà i em van agafar.

Dona, 24 anys, adolescència desfavorida, aturada (no té ingressos), viu a casa d'uns amics, prové d'una família humil.

Una renúncia que explicita la identificació amb el sistema de relacions socials en què un individu s'ha produït. És a dir, la internalització de les estructures en què s'han socialitzat els joves, la dialèctica entre objectivitat i subjectivitat. Una mostra de la manera d'actuar de l'habitus bordieunià. Un habitus que actua no només en la planificació de les estratègies de renúncia sinó també en l'assimilació del discurs que en sorgeix. És a dir, l'acceptació que existeixen diversos móns socials relativament tancats i que el lloc natural de cadascú és el seu. I, en conseqüència, la sortida del seu món és un pas cap al perill, primer, i cap al fracàs, després.

Carlos: Estoy en tercero A, y el A es una clase ya avanzada. Que no debería estar ahí.

P. ¿Por qué?

Carlos: Porque yo no tengo un nivel tan alto como los que están ahí.

P. Pero esto lo deben decidir los profesores, ¿no?

Carlos: Ya...

P. ¿Tú crees que no tienes nivel como los otros?

Carlos: No, porque están haciendo alguna cosa y yo no me entero de ná. Están hablando, y yo: sí, sí... Y luego el examen lo suspendo.

P. ¿Y has hablado con los profesores?

Carlos: Yo casi todos los días les digo que no me entero de nada, y que tendría que ir a la C. En medio de la clase lo digo, ahí en medio de la clase, que no me entero de nada. Y no me hacen caso, como si no me escuchasen.

P. ¿Y la universidad? Me has dicho que no, al principio (abans de començar l'entrevista).

Carlos: La universidad ya es lo superior, arriba del todo, ¿no? No. Ni bachillerato ni un ciclo.

P. ¿No es un objetivo?

Carlos: No. Porque aunque fuera al bachillerato o a la universidad, no creo que me aceptasen. O sea, me aceptarían, pero para ir a la universidad me han dicho que tengo que estudiar un libro grande para poder entrar.

Home, 16 anys, adolescència desfavorida, orfe, viu amb el seu germà i cunyada, ha estat internat, estudia.

Anna: Jo venia de l'ESO i allà no es feia res. O almenys jo no feia res. I clar, passar a primer, un munt de coses, i suposo que tampoc... Clar, suposo que... Suposo que clar, ja no me'n sortia. I si anava allà no m'enterava de res. Pues preferia estar a casa i no fer res. Saps? Estava a casa. Perquè si anava a classe no feia res, no em sortia res, i ho feia tot malament.

Dona, 24 anys, adolescència desfavorida, aturada (no té ingressos), viu a casa d'uns amics, prové d'una família humil.

En els discursos dels joves vulnerables trobem, doncs, la idea de restar en el seu món per mirar d'escapar d'allò desconegut i del fracàs. Esdevenen joves afectats per un fenomen que podem definir d'*immutilitat*¹¹⁴. És a dir, per una banda, són joves socialment mutilats, mancats d'elements que els permeten relacionar-se de manera satisfactòria amb l'exterior. Un exterior que no els aporta treballs de qualitat, relacions socials satisfactòries o benestar material. És a dir, es troben desposseïts de la capacitat d'assumir certes responsabilitats, de complir amb les obligacions formatives i laborals, de fer-se valorar per l'entorn. D'una altra banda, aquesta mutilació genera l'immobilisme social, l'enquistament en els entorns més pròxims.

Un dels municipis on hem realitzat entrevistes amb joves ha estat un poble costaner. Tot i que en els darrers anys ha tingut un creixement demogràfic important, durant els anys

¹¹⁴ Joc de paraules entre mutilació i immobilisme, proposat pel professor Marc-Henry Soulet, de la Universitat de Fribourg.

80 i 90 no arribava a 5.000 habitants. En aquest espai reduït, el contacte entre classes socials diferents és inevitable i, per tant, el xoc del qual parlem és quotidià i explícit.

Dins d'aquest municipi, una de les joves participants en la recerca ens comentava com els infants s'organitzaven en grupets de proximitat. Una proximitat basada en gran mesura, segons ens explica, en les possibilitats econòmiques dels joves (llavors infants) i les seves famílies. Aquesta organització seguia el criteri de tria progressiva: els joves amb més recursos eren els primers protagonistes. Posseïdors de béns simbòlics (com la roba de marca) i de béns materials que són objecte de desig (les bicicletes), tenien el poder per a decidir relacionar-se exclusivament entre ells i rebutjar la resta de joves. I així successivament. En darrer terme, i sense capacitat d'accedir a aquesta elit, els joves desfavorits s'ajuntaven en una espècie de grup de segona que no gaudia de l'admiració de la resta. A més, les poques possibilitats econòmiques també poden ser un obstacle per a dur a terme activitats més atractives i per afavorir l'establiment d'una xarxa d'amistats.

Olga: Si amb els companys ens han discriminat una mica? Doncs si, fill meu, si. Si, fill meu. Diguéssim que... Bueno i més abans. Ara t'intenten inculcar els valors, des de petit, d'igualtat, solidaritat i tot lo rotllo. Però a la nostra època doncs no, no era així. Allí els guais eren els que portaven roba guai, en aquella època, marca. Si no, no s'ajuntaven amb tu. I bueno, ens ajuntàvem els del carrer, els que érem més o menys iguals, que teníem les mateixes circumstàncies, doncs ens ajuntàvem. Així era.

P. Us ajuntàveu perquè els altres no volien?

Olga: Clar. Era com classes socials en el món infantil. O sigui, cadascú teníem el nostre lloc (...). Cap de les meves amistats han estudiat ni han fet carreres ni res. Tots ens hem ficat a treballar. A fer la nostra vida, saps? Després, mira, ens hem quedat embarassades, hem tingut crios, i després si que... Suposo que ens classificàvem segons la nostra economia i segons el barri.

Dona, 28 anys, joventut adulta precària, orfa, treballa molt puntualment, mare de dos fills, separada.

Amb el pas dels anys, aquesta dualitat es converteix en una lluita d'estatus. Ho detectem en alguns comentaris d'aquesta jove participant, relatius al grup simbòlicament dominant: “És que hi havia un grupet que es deien els Almogàvers i feien la vida impossible a tothom (remarca fort). O sigui, jo els he odiat! Però és que es fotien amb

tu, o sigui, tu estaves tranquil i... I ara, jo què sé, a alguns els tinc mania, què vols que et digui.”

La por a allò exterior es manifesta en forma de rebuig. Un rebuig que no ha de ser entès estrictament en termes de conflicte explícit sinó que sovint apareix sota un format latent. El distanciament, la negació o l'aïllament també són formes d'expressar aquest rebuig. Un comportament que hem observat (i patit) de primera mà en el mateix treball de camp. Revisant les notes que hem anat prenent sobre el treball de camp qualitatiu (des de la concertació de l'entrevista fins al seu desenvolupament: posada en escena, actituds, gestos, etc.) ens hem topat amb joves participants que no estaven acostumats a afrontar una entrevista personal que els obliga a reflexionar sobre les pròpies vides, a oferir un discurs relativament elaborat, en una posada en escena que, a priori, no facilita la seva comoditat (tot i que després del xoc inicial es comencessin a trobar més còmodes). De fet, tot i que no ha estat un comportament generalitzat, sí que hem hagut retardar l'inici d'entrevistes o, directament, les hem hagut d'ajornar o suspendre per incompareixença del jove a l'hora i lloc acordats.

Marta: [arriba 45 minuts tard a l'hora concertada per l'entrevista].

Últimamente estoy muy vaga, la verdad. Es que es el día eh. Yo he llegado tarde por esto eh. Es que me ha sonado el despertador y no me podía mover de la cama. Y al final he dicho: 'me levanto del tirón y me meto a la ducha'.

Dona, 16 anys, adolescència desfavorida, ni estudia ni treballa, ha estat internada per violència cap a la seva mare. Escassetat de recursos.

10.1.3. Quatre estratègies per afrontar l'aïllament social

En aquest apartat volem abordar quatre estratègies que hem detectat entre els joves participants per fer front al risc d'aïllament social que acabem de constatar. Són:

- a) La construcció d'un món íntim i d'un món virtual despersonalitzat.
- b) La independència respecte a les amistats.
- c) L'obertura a conductes de risc i experiències límit.
- d) L'especialització.

Les hem il·lustrat amb els casos de joves representatius de cadascuna d'elles.

Primera estratègia: construcció d'un món íntim i d'un món virtual despersonalitzat

La primera estratègia consisteix en la construcció d'un "món íntim" que es fonamenta en l'aïllament de l'individu en sí mateix i que el protegeix de les agressions externes. Malgrat que s'estableix un alt grau d'aïllament respecte del món exterior, es manté la possibilitat d'obrir una escletxa a la interacció social si l'individu està disposat a acollir, de l'exterior, elements que despertin la pròpia motivació i interès. L'individu, que és veritable amo d'aquest nou món social que ha construït, s'insereix en una càpsula protectora a través de la qual decideix quins elements hi tenen permesa l'entrada i quins no: permetrà l'entrada d'allò que no sigui agressiu, que generi benestar i que no l'obligui a afrontar relacions socials estressants que fomenten la seva inseguretat, com les que es troba quotidianament en les situacions d'interacció personals. I, per això, els casos en què algú entra contínuament dins el seu món social –sense el propi permís– generen saturació. És el cas de la Cristina, que ens remarca durant diversos moments de l'entrevista el seu aïllament social i ens relata el cansament que li suposa tenir sempre a sobre la tutora que monitoritza el seu procés d'emancipació.

Cristina: Yo no he tenido una madre y no le he explicado mis experiencias. Entonces, una tutora no va a ser como mi madre. Si yo ya me he acostumbrado a no tener una madre, a mi no me hace falta una madre. Me he criado sola. A mí no me puede ir del palo de madre, de: explícame las cosas. No. Si no quiero no las explico. Pero es que eso le mata por dentro. Es verdad. Si a mi no me explicas, yo por qué te tengo que explicar? Es que es como con los educadores del centro: por qué lo tienes que saber todo de mí cuando yo no sé nada de ti. Esta tutora lo quiere saber todo: con quien voy, donde estoy, con quien estoy, cada dos por tres está llamando... Te agobian tanto que, tía, déjame en paz.

Noia, 19 anys, joventut desqualificada i exclosa, viu en un pis per a joves ex-tutelats, de petita ha patit abusos de la família d'acollida. No treballa ni estudia.

La naturalesa de la relació, en ser bàsicament unidireccional (de fora cap a un mateix), s'estructura més fàcilment al voltant de continguts materials que de persones, ja que tenen l'avantatge d'estar sempre disponibles i de no exigir un retorn (feedback) al protagonista. Per això, l'únic requisit per a la subsistència d'aquest món social i d'aquest tipus d'interacció simple i unidireccional és que el receptor mostri interès en

els inputs externs seleccionats i que sigui capaç de captar-los i d'assimilar-los de manera activa.

Aquesta primera estratègia presenta una derivació que consisteix en la construcció entorn a les noves tecnologies d'un "món virtual", o despersonalitzat. En aquest nou espai social es mantenen característiques inherents al món íntim (de fet, els dos espais no només són compatibles sinó que habitualment coexisteixen), com el tancament en la intimitat i la selecció d'allò que pot entrar i d'allò que no. La novetat més rellevant és que la relació ja no es dóna exclusivament amb continguts materials sinó que també es comença a interactuar amb persones. Això vol dir que ja apareix clarament un feedback entre el jove i el seu entorn: a més de ser capaç de rebre també està obligat a aportar. Malgrat això, la mediació tecnològica fa que es produeixi un procés de despersonalització que desfigura el component humà dels companys d'interacció, que deixen de ser persones reals per convertir-se en un ens abstracte. Aquest procés és una manera de distanciar-se de les persones. La relació ja no és amb individus amb una personalitat concreta sinó que es dóna a través d'elements completament superflus que tenen a veure més amb coses aparents que amb ens substancials: són un sobrenom – nickname- en un xat, un perfil al facebook o al twitter, una fotografia al fotolog, un autor anònim en un blog, un company de joc virtual...

En els casos de persones que han perdut els hàbits relacionals, aquesta cosificació facilita la comunicació ja que, en la seva intimitat, els individus es senten protegits i poden amagar aquells aspectes que els provoquen inseguretats (com posar-se nerviosos en parlar, tartamudejar, tenir dificultats per a mantenir una conversa oral, mostrar els sentiments, etc.) i ressaltar aquells de major èxit potencial (simpatia, humor, atenció, etc.). A més, la despersonalització acostuma a generar una idealització dels individus amb qui s'interactua, la qual cosa no és sinó una font de motivació per a fomentar aquest tipus de vincle social i superar les decepcions constants de la vida real.

En definitiva, la creació d'aquests dos móns (íntim i virtual) permet interaccionar socialment sense patir la inseguretats que han generat els constants fracassos relacionals de tipus personal. Un aspecte clau d'aquesta estratègia compensatòria és que l'individu és qui estableix la naturalesa de la interacció, és a dir, selecciona amb qui o amb què interacciona i de quina manera ho fa, a diferència del que passa quan ho ha de fer amb gent del carrer, amb els companys d'escola, de feina o amb la família, on ha d'afrontar situacions inesperades, imprevisibles o que requereixen una resposta instantània per part seva. Aquest control previ de la situació l'ajuda a evitar pautes d'interacció molestes o

depriments per a ell. En els dos móns, íntim i virtual, la relació social adquireix significat per a l'individu ja que hi té interès, ha aconseguit moure-s'hi amb comoditat i habitualment fins i tot ha organitzat la seva vida al voltant dels nous horaris, hàbits i aptituds requerits. L'establiment d'una identitat alternativa, definida exclusivament per ell mateix i no per la seva relació amb els altres, fa que l'individu pugui canalitzar les seves potencialitats i fomentar la seva creativitat i seguretat en sí mateix. Però, per contra, pot convertir-se en una llosa que perpetui aquest grau d'aïllament social ja que la nova organització de la vida diària dins d'aquests dos móns pot ser (acostuma a ser) incompatible amb el compliment d'altres funcions socials: formatives, laborals, familiars, etc.

Un dels joves entrevistats, l'Antonio, de 16 anys, ens serveix d'exemple per examinar l'estratègia de construcció d'aquests dos espais de socialització alternatius. Afectat per una ruptura social basada en la violència simbòlica exercida cap a ell des de petit, a primera vista ja acumula bona part dels condicionants que dificulten la seva capacitat de comunicació social. Extremadament tímid, enllaça frases breus, directes i senzilles. Ha afrontat situacions familiars crítiques durant la infantesa, pateix trastorns de personalitat que l'obliguen a medicar-se de manera crònica per a no perdre els nervis i poder controlar les seves accions, ha perdut els hàbits relacionals, demostra una alarmant passivitat al llarg dels últims mesos, fins i tot en les qüestions més quotidianes (com aixecar-se al matí), i les seves experiències amb l'entorn immediat no han estat positives: a casa ha tingut un comportament extremadament violent i amenaçador cap a la família, mentre que fora de casa, a l'escola, les seves limitacions comunicatives i d'aprenentatge provocaven constants retrets i burles dels companys.

L'Antonio ha teixit una capa protectora que el va aïllant progressivament d'allò que l'envolta. En els dos darrers anys (dels 14 als 16) ha trencat el contacte amb l'entorn real immediat i la seva activitat principal ha estat, com ens descriu, quedar-se a casa. Actualment segueix sense mostrar interès per assistir amb regularitat al centre d'educació especial que té assignat i no té amics o coneguts amb qui establir algun tipus de relació social. Pràcticament l'únic contacte que té amb altres persones són els lligams familiars (relativament normalitzats des del moment en què se li diagnostiquen els seus trastorns de personalitat i rep medicació) i la visita setmanal que fa a l'educadora social dels jutjats arran de la mesura imposada pel jutge pels maltractaments físics que ha proferit a la seva mare. Per tant, un primer diagnòstic ens portaria a parlar d'aïllament social absolut.

Ara bé, el seu discurs desvetlla l'estratègia de construcció d'espais alternatius d'interacció social. En un episodi de l'entrevista podem confirmar, per començar, la inexistència d'un vincle social típic. Ens comenta amb incomoditat que només té un amic. La incomoditat no es deu només al fet de tenir-ne només un sinó al reconèixer que no s'inclou dins els paràmetres clàssics d'amistat que podrien oferir-li seguretat al presentar-lo a l'exterior com "el seu amic". D'aquí que, al nostre entendre, ens comenti amb vergonya que la seva mare li diu que no és un amic, i no que la seva mare li comenti res de tenir només un amic: el problema no és de quantitat, sinó de significació.

P. Vida social, con amigos, con otra gente, ¿tienes mucha?

Antonio: En el messenger, y abajo tengo un amigo. Pero como dice mi madre que no es un amigo... (riu avergonyit).

P. ¿Te dice tu madre que no es un amigo?

Antonio: No.

P. ¿Por qué?

Antonio: Porque tiene 30 años (riu avegonyit com un nen: sentiment ridícul per la valoració externa de la seva mare).

P. ¿¿Y de qué lo conoces?

Antonio: De abajo. Porque yo bajo a comprar y él está ahí (és el membre de seguretat del supermercat).

Home, 16 anys, joventut desqualificada i exclosa, no té contacte amb l'entorn, trastorns de personalitat, compleix condemna per violència cap a sa mare.

Aquesta manca de relacions socials és exclusiva del món "real". Per contra, tant en el món íntim com en el món virtual que ha construït demostra unes majors habilitats socials (fet, d'altra banda, previsible, ja que els ha construït a la seva mida). Hem detectat l'existència d'un món íntim en diversos moments de l'entrevista, entre els quals destaquem dos episodis: a) la sublimació de la seva agressivitat cap a accions positives quan, estant sol a casa i escoltant música amb el volum dels altaveus al màxim ("que les den a los vecinos"), té un rampell i es posa a netejar tota la casa (guanyant-se el reconeixement de la seva mare i fomentant el seu propi orgull, com interpretem del somriure que se li escapa quan ens ho explica), i b) la capacitat d'aprendre a tocar la guitarra de manera autodidàctica, buscant vídeos per internet, la qual cosa demostra que posseeix capacitat d'aprenentatge, voluntat, temps i habilitats per a trobar i assimilar la informació necessària, elements que contrasten amb, per exemple, les carències que mostra en la formació reglada. A més, en el discurs ens ressalta aquestes habilitats com

a contraposició a l'aïllament social. Quan li preguntem si per les tardes o els caps de setmana s'està a casa ens respon de la següent manera: *“No, porque yo por las tardes me pongo a tocar la guitarra”*. Evidentment, la toca a casa, però aquest 'estar a casa' ell l'interpreta com no fer res i, efectivament, si que fa: no s'està a casa (simbòlicament) encara que si que hi estigui (físicament).

La presència d'un món virtual a la seva vida també és evident i va més enllà dels coneixements informàtics: sorprenentment, no té més que un amic al seu món real però ha establert un abundant volum d'amistats a través de les xarxes socials.

P. Y por el messenger tienes amigos...

Antonio: Si. Tengo a un montón. Tengo a 300 y pico.

P. Uau. Pero... En la frontera entre messenger... O sea, ¿con estos 300 y pico quedáis?

Antonio: No, porque uno está en un centro, el otro también, el otro también, y los otros son de por ahí: uno vive en Madrid, otro en Albacete...

Home, 16 anys, joventut desqualificada i exclosa, no té contacte amb l'entorn, trastorns de personalitat, complex condemna per violència cap a sa mare.

Dins una línia similar de comportament hem trobat algunes matisacions. Ens servirem del cas de l'Ahmed, un jove marroquí de 22 anys que fa 8 mesos que ha emigrat del seu país i viu a casa del seu germà i la seva cunyada, a Barcelona. A unes condicions de vida molt limitades cal sumar-hi la manca de drets de ciutadania (no té permís de treball ni de residència) i una debilitat de capital cultural i, sobretot, lingüístic (aquesta és la primera conversa de la seva vida que ha fet en castellà -d'altra banda, prou comprensible-). L'acumulació de carències en tantes dimensions genera un trencament gairebé absolut del contacte amb la nova societat de referència, tot i viure en una ciutat densament poblada on, precisament, de possibilitats d'interacció n'hi ha, a priori, un grapat. El contacte directe que té amb altres persones és similar al de l'Antonio: inexistència d'amics que aportin una relació social significativa, limitació de la relació personal quotidiana a l'esfera familiar més estricta i manca d'oportunitats d'interacció alternatives (no poder treballar o no poder expressar-se en els idiomes predominants fa que no pugui obtenir ingressos, però també que no pugui construir una identitat alternativa i més positiva que l'actual).

Malgrat aquests condicionants objectius similars, entre els tipus d'interacció social de l'Antonio i de l'Ahmed hem detectat dos elements diferencials que volem destacar i que

ens serveixen per atribuir la importància necessària a les diferents formes de producció social dels subjectes.

El primer d'aquests elements està relacionat amb els obstacles que apareixen en la construcció del món social íntim. L'Ahmed evidencia un fort desconeixement de la nova realitat que l'envolta (coneix poc la ciutat, no sap on pot anar a demanar feina, no domina la llengua, no té accés a les noves tecnologies), fet que limita la possibilitat d'obertura del seu món íntim i la selecció d'elements suggerents de l'exterior. Per tant, la capacitat d'incorporar inputs de la nova societat de referència és molt feble i actualment la seva connexió social es limita a les passejades en solitari per la ciutat. Tan sols trobem tímids signes d'obertura en els cursos d'aprenentatge del castellà i en la participació a un taller de música, tots ells en un centre social de la ciutat. Com ens explica, aquests cursos no li serveixen per a interaccionar amb la resta de companys (reconeix que la relació és mínima) però sí que tenen una utilitat instrumental (conèixer l'idioma i aprendre nocions musicals), i, sobretot, representen una motivació per a trencar amb la rutina de tancament i poder sortir de casa. Aquest doble vessant ens ajuda a entendre, per exemple, que amb 8 mesos de viure aquí ja hagi estat capaç d'afrontar aquesta entrevista d'hora llarga de durada i amb relativa comoditat, tenint en compte que tampoc disposa de gaires oportunitats per a practicar-lo fora de les hores que passa al centre.

El segon element és de tipus subjectiu. L'Ahmed s'ha socialitzat al Marroc, on disposava d'un vincle social consolidat tant a nivell familiar com relacional. Per tant, aquest procés migratori ha generat, entre moltes altres coses, una mobilitat relacional descendent, és a dir, una devaluació de l'estatus social en comparació amb el que posseïa fa uns mesos (cosa que no passa amb l'Antonio, que s'ha mogut sempre en uns paràmetres socials similars). La pobresa integrada en la qual vivia al Marroc, amb unes rendes familiars moderades però amb una inserció plena a la societat de referència, ha estat substituïda per una pobresa extrema acompanyada, a més, d'una incapacitat per a relacionar-se amb l'entorn. A més, els condicionants objectius actuals dificulten qualsevol possibilitat de retornar al seu estatus anterior. Tot això provoca que les valoracions que fa del model d'interacció social actual estiguin mediatitzades pel pòsit relacional que ha anat acumulant al llarg de la infància i primera joventut i, en conseqüència, en casos de mobilitat relacional descendent com aquest es tingui una opinió pejorativa del moment actual: a diferència de l'Antonio, l'espai d'exclusió social on l'Ahmed troba ara mateix no és aquell on s'ha produït la seva subjectivitat. Així,

mentre l'Antonio no es culpava ni lamentava explícitament la seva situació, sinó que tan sols ens explicitava els retrets externs (la vergonya que li provocava sentir a sa mare dir que no tenia amics), l'Ahmed sí que demostra una forta autocrítica cap a la seva situació i, en aquest cas, la crítica mitjançant la ridiculització se la fa ell mateix. Però el fet de posseir un antic capital relacional consolidat no només té efectes negatius, en termes de valoració de la situació actual, sinó que entenem que també afavoreix una major motivació per a recuperar l'estatus social perdut (el fet d'haver conegut un altre estatus social fa que s'ampliï l'horitzó de les expectatives vitals) i que s'evidencia en la implicació d'un i altre vers la qualificació social personal. La següent cita sintetitza diversos moments de l'entrevista on detectem, d'una banda, l'aïllament social que pateix i, d'una altra banda, el sentiment de ridícul que li suposa la soledat.

P. Y me has dicho que cuando llegas, los primeros meses mal.

Ahmed: Si.

P. Por el trabajo, me has dicho. ¿La ciudad qué tal? ¿La gente? ¿También mal?

Ahmed: Bueno, si estás que no hablas bien, no tienes amigos, no tienes compañeros, vives solo... Si no hay tu hermano, ya está. No tienes a alguien para hablar con él. Nada. Caminar solo, vuelves a casa...

P. ¿Es de lo peor de haber venido? ¿De las cosas peores de haber venido, el estar solo?

Ahmed: Si, si. ¡Algunas veces hablo solo! Como un loco, ¿sabes? (riu de l'absurditat de la situació. Sensació de ridícul). Como hablo con un amigo. En casa, algunas veces en la calle... ¡Yo camino y hablo! ¡Qué hago yo! (com si reflexionés en veu alta en adonar-se imaginàriament que està parlant sol. Riu. Sentiment de ridícul propi). Porque es la única cosa que puedo hacer: ¡caminar! No hay gasto en caminar. Camino en la calle, vuelvo a la casa, miro el tiempo... ¡De verdad eh! Estoy en casa, estoy nervioso. Camino, camino una hora, media hora, vuelvo a casa. Paso máximo 15 minutos o 20 minutos en casa, y vuelvo a la calle, y luego vuelvo a la casa. Hasta que no hay luz en la calle.

Home, 20 anys, joventut desqualificada i exclosa, marroquí, ha arribat fa 8 mesos, viu amb el germà i la cunyada, sense permís, no té contacte amb l'entorn.

Una primera idea que extraïem de l'anàlisi dels discursos dels joves és que l'aïllament social pot presentar diverses formes no visibles a primer cop d'ull. La presència d'obstacles materials (dificultats econòmiques, mancances formatives, exclusió laboral) i simbòlics (burles, retrets, manca de capital cultural, manca d'habilitats relacionals) poden provocar un notable grau de tancament en els individus per a protegir-se de les experiències negatives que els ofereix l'entorn. Però l'existència d'un tancament absolut és poc habitual. Fins i tot en els graus més avançats, aquest procés s'acompanya de la construcció d'espais alternatius de relació social que minimitzen l'impacte de l'entorn en l'individu i que li atorguen una major seguretat en ell mateix. Aquests espais tenen en comú que l'individu és qui en regula el grau d'obertura cap a l'exterior. Aquest control s'utilitza per a compensar la violència que es rep de l'exterior i vehicular-la cap a activitats particulars, que generen benestar i seguretat, i on el jove hi aboca un component motivacional potent (en els móns íntims hem trobat activitats variades: domini d'un tema concret que desperta interès, com la informàtica, els videojocs o la música, elaboració d'algun projecte com pot ser un diari personal, foment de la creativitat artística, composició de cançons, escriptura, etc.).

Segona estratègia: independitzar-se de les amistats

Una altra estratègia que hem detectat és la de joves que, tot i tenir la possibilitat d'accedir a algun tipus d'interacció normalitzada, no volen fer el pas de relacionar-se amb l'entorn. A diferència de la primera estratègia, on el procés d'aïllament social s'explicava per les dificultats que tenien els joves per a establir un procés d'interacció amb l'entorn (i on ells són qui en pateixen les conseqüències), en aquest cas l'aïllament, formalment idèntic a l'anterior, s'origina ara per una decisió presa pel mateix individu, que és qui decideix apartar-se d'un teixit social en el qual, a priori, no tindria problemes per a involucrar-s'hi. Cal indicar que en aquesta anàlisi hem desestimat els casos en què aquesta nova barrera s'aixeca per manca d'interès de l'individu respecte del seu entorn més proper: perquè puntualment no es troba motivació per fer determinades activitats, perquè s'ha perdut el contacte amb les amistats, perquè no es vol coincidir amb determinades persones, per no tenir temps disponible per a promoure la interacció social, per introversió, etc.

Aquesta segona estratègia l'hem categoritzat com un procés d'independència respecte de les amistats, i té certs punts en comú amb la construcció d'un món social virtual.

El cas del Carlos és representatiu i ens ajudarà a entendre el seu funcionament. Ell és un jove orfe de 16 anys, amb una constant mobilitat residencial durant la infància i que actualment viu amb el seu germà i la seva cunyada. Al llarg de l'entrevista es mostra còmode i produeix un discurs fluid, coherent i extens. Afronta amb enteresa qüestions delicades com la mort dels seus pares o els maltractaments psicològics que, ens detalla, rebia del tiet amb qui va anar a viure després. Havent viscut en aquestes condicions materials i familiars desfavorides, no és habitual que un jove de la seva edat es desenvolupi amb aquesta facilitat de paraula durant una entrevista personal intensa i llarga davant un desconegut. Ara bé, malgrat que disposa d'habilitats comunicatives i d'un capital lingüístic suficients per a mantenir un vincle social consolidat, ens indica que no li agrada relacionar-se amb les seves amistats.

Carlos: Nunca salgo con los amigos, la verdad. Yo estoy en casa, prefiero estar aquí en casa, que estar en la calle. Porque a ver, amigo tengo bastantes, pero no sé... ¿no? A ver, no quiero salir porque para haber discusiones, prefiero hacer amigos que no perderlos. Entonces vengo aquí al colegio y ya está.

Home, 16 anys, adolescència desfavorida, orfe, viu amb el seu germà i cunyada, ha estat internat, estudia.

Per quin motiu? Com diem, el desenvolupament fluid de l'entrevista i la seva capacitat de detallar-nos aspectes emotius de la seva vida ens remet a descartar qualsevol interpretació que es basi, almenys com a explicació única, en aspectes de la seva personalitat com poden ser la timidesa, la manca d'emotivitat o la introversió. Rellegint el discurs cercant interpretacions satisfactòries, hem trobat diversos episodis en què ens explica directament les causes del seu tancament, que hem de situar en la "inseguretat en allò social". Una inseguretat que es compon de dos factors: a) d'una banda, la por a no saber relacionar-se amb les amistats i persones properes i, sobretot, a no ser capaç de produir-los benestar (fer-los riure, que es trobin còmodes amb ell, que no s'enfadin, que no malinterpretin els seus comentaris, etc.), i b) d'una altra banda, la dependència de la fortalesa de la seva identitat respecte l'opinió que els altres tinguin d'ell. Aquesta inseguretat posa en marxa la segona estratègia: idealitzar la importància de l'amistat fins al punt de no veure's capaç de mantenir-hi un contacte quotidià, per por a desgastar-la i perdre un dels fonaments que sustenta la seva identitat i autoconfiança.

Carlos: Para no pifiarla.

P. ¿Por qué?

Carlos: No sé. Porqué me da miedo. No miedo de temor sino miedo de que piensen mal de mí, no me gusta que la gente hable mal de mí. Que sea positivo. Entonces pues prefiero... Soy más, no de hablar, sino de hacer más bromas, de hacer reír a la gente. O sea, me gusta salir, o sea, en casa lo menos posible. Pero no me atrevo, si salgo mucho con amigos... Me refería a que me quedaba en casa, me gustaba en casa y no con los amigos, por si me peleaba y estas cosas. Entonces prefería estar en casa. Ahora, preferiría estar más... Pasear en la calle con la familia, o con mi hermano.

P. ¿Pero te peleas mucho con amigos?

Ganriel: No.

P. Entonces, ¿por qué tienes miedo?

Carlos: Por esto. Para que no pase. O sea, no miedo de esto. Que prefiero no pifiarla para no perder amistades. Por si a lo mejor este amigo con el que me peleo es amigo, muy amigo, de este otro, este ya tampoco se habla conmigo.

Home, 16 anys, adolescència desfavorida, orfe, viu amb el seu germà i cunyada, ha estat internat, estudia.

Prefereix acostar-se sabent que té amics que el valoren, encara que el contacte amb ells sigui limitat, que haver d'afrontar l'estrès que suposa, des del seu punt de vista, l'esforç d'agradar constantment. Amb un accés limitat a esferes materials o simbòliques que li puguin produir benestar, la seva identitat depèn de la capacitat d'estimar i de ser estimat. Per això, els moments en què és capaç d'agradar els seus amics (fer-los riure, donar-los suport) són, per a ell, una font de satisfacció personal. Aquest comportament té moltes similituds amb la construcció d'un món virtual que hem citat anteriorment ja que ambdós es basen en un mateix procediment d'actuació: l'amistat mitjançant el distanciament. L'amistat i el vincle social, aquí, també es despersonalitzen, s'abstrauen del contacte quotidià i directe. Això aporta una major seguretat a uns individus marcats per les carències afectives que els han anat marcant durant la infantesa i primera joventut. L'estratègia és clara: es col·loquen els amics en una espècie de pedestal, protegits de les seves mans maldestres que acabarien desfigurant les relacions socials. Allà, a la vitrina, les amistats hi estan segures i no es desgasten amb l'ús diari, i això és més important que la pèrdua de sentit que suposa aïllar-se de la xarxa social més propera. L'amic es positivitza i passa a ser un extern, un desconegut, un intocable. Un exercici que, com ens podem imaginar, deteriora la capacitat de potenciar sentiments inherents al contacte personal. Aquesta estratègia de separació de les amistats pot

convertir-se, a llarg termini, en el desenvolupament de carències en les habilitats relacionals com, per exemple, la capacitat de comunicar les emocions.

Carlos: Soy muy sensible a la hora de que si por ejemplo yo hago daño a alguien con palabras, siento lástima. Pero no...

P. Te lo guardas.

Carlos: Porque me da vergüenza. No sé, no me siento a gusto, me siento incómodo. Y entonces pues me guardo las cosas.

P. Y quizás ellos no saben que a ti te sabe mal y ven...

Carlos: Ven a un niño que le importa, que no le importa nada lo que les pase a ellos. Y entonces me da vergüenza decirles que esto no es verdad, que les quiero mucho, que no sé qué... Esto, mira por ejemplo. Darle besos a mi hermano, nunca le doy un beso a mi hermano. A mí cuñada tampoco. A otros tampoco. Y tampoco les digo "te quiero", nada. Porque paso mucha vergüenza y estoy incómodo. No me gusta.

Home, 16 anys, adolescència desfavorida, orfe, viu amb el seu germà i cunyada, ha estat internat, estudia.

En definitiva, aquesta segona estratègia, basada en el distanciament, és el reflex d'una por a implicar-se en la vida de l'altre i que l'altre es pugui implicar en la vida d'un mateix. En els joves amb limitacions per a fomentar la seva identitat en altres dimensions (en l'escola, en el treball, en béns materials, etc.), aquest comportament esdevé un perill substancial de ruptura del vincle social.

Tercera estratègia: obrir-se a les conductes de risc i les experiències límit

Aquests models d'interacció simple que acabem de citar, on la pertinença a una classe social desfavorida està lligada a una desvinculació de la dinàmica social de l'entorn, possiblement són els més documentats per les recerques sobre exclusió social (habitualment a causa de la configuració de les estratègies metodològiques), però no són els únics que hem detectat. També hem apreciat que el transcurs per unes condicions de vida materialment precàries no està renyit amb el desenvolupament d'un vincle social consolidat i amb l'establiment d'una densa xarxa de relacions socials.

Arribats a aquest punt ens fem la següent pregunta: qualsevol tipus de relació amb l'entorn és indicador de l'existència de vincle social? És a dir, ens hem de remetre a una qüestió de quantitat (tenir en major o menor mesura un contacte fluid amb l'entorn

familiar i relacional) o també cal incloure la qualitat del vincle (és a dir, la significació per a l'individu dels vincles socials)?

En alguns casos la naturalesa de la relació amb l'entorn és superficial i aporta poc a l'individu (una valoració que, evidentment, no fem nosaltres, sinó que interpretem dels discursos dels joves). Com afirma un d'ells, el que externament pot ser avaluat com un vincle social potent pot amagar greus carències en termes de subjectivitat¹¹⁵.

A partir d'aquesta constatació incloem en aquesta categoria una tercera estratègia d'aïllament social: l'adopció de conductes socials evasives que promouen vincles socials saturats, superflus i poc significatius. Trobem adient exemplificar aquesta estratègia amb el cas de la Marta, una jove de 18 anys que viu amb la seva mare i dos germanastres i que té causes pendents amb la justícia per la seva conflictivitat dins l'entorn familiar. Des de la primera adolescència, la Marta ha anat estructurant els seus referents emocionals de manera gairebé exclusiva en l'esfera relacional i amistosa i molt poc en l'esfera familiar. El seu vincle social ha estat lligat durant bona part de la seva vida (des dels 13 anys, ens diu) al cap de setmana, a l'oci consumista i alienador i al consum de drogues. En l'àmbit familiar ha gaudit sempre d'una forta autonomia, gairebé en un nivell d'igual a igual amb la de la seva mare, fet que ha acabat convertint-se en una font constant de conflictes entre elles (la Marta en diu xoc de caràcters, tot i que quan aprofundeix en aquest tema queda clar que no és una simple qüestió de personalitat). Aquesta forma de producció de la seva subjectivitat a través de l'autonomia ha xocat clarament amb les estratègies restrictives posades en marxa puntualment per la seva mare (cal notar la ineficàcia d'aquesta dualitat entre l'autonomia perllongada al llarg del temps i episodis periòdics de repressió màxima). L'exemple més clar d'aquesta incompatibilitat va ser el tancament de la Marta en un internat, que és viscut per ella com un procés angoixant de manca de llibertat. Com diem, l'absència d'un vincle familiar estructurat no ha generat un aïllament de la Marta sinó que, oposadament, la seva estratègia ha estat l'experimentació emocional (amb un marcat component de risc) fora de casa. Però el que externament pot ser interpretat com una conducta de risc (*"lo que más de menos echaba era la fiesta, ¡Yo no puedo estar 8 meses sin salir de fiesta! ¡Yo me muero sin meterme nada!"*), per a la Marta representa més aviat una presa de control sobre la seva vida: incapaç de definir el seu futur a partir

¹¹⁵ Com apunta un dels joves, l'Eduardo: *Muchas veces me he sentido solo. Pero también, cuando estaba con gente me sentía más solo todavía. Siempre he sido muy volátil, ¿sabes? Estaba con todo el mundo pero sin estar con nadie.*

de la forma en què s'ha produït la seva subjectivitat (manca d'estabilitat familiar i sentimental, acumulació de causes pendents amb la justícia, sortida ràpida del sistema educatiu, desvinculació laboral), la Marta troba en aquestes conductes de risc la manera de ser la protagonista de la seva vida. Per allò bo i per allò dolent, ella és la responsable de les seves accions. Com es desprèn del seu relat, les decepcions que ha trobat en la infància l'animen a buscar una maduresa prematura.

Del discurs hem seleccionat 4 episodis que, tot i la llargada de la cita, ens permetem la llicència de reproduir. Fan sortir a la llum l'establiment d'aquest nou tipus de vincle social de naturalesa evasiva, saturada i poc significativa, basat en el conflicte i en el desafiament constant amb el seu entorn immediat.

[Episodi 1. Conflictivitat a l'institut]

P. ¿Y cómo saliste de la ESO? ¿Hasta dónde...?

Marta: Hasta primero. Al empezar la ESO, nada. Cuando llegué al instituto, pues no quería ir al colegio. Me tenía todo el mundo manía, y no quería ir al colegio. Tenía problemas.

P. ¿Con compañeros?

Marta: Con compañeras. Bueno, con una compañera. Lo que pasa que detrás de una siempre vienen más, ¿sabes? Y no sé, me pillaron manía y todos los días a tocarme los huevos a mí. Y me cambié de instituto, y empecé a sudar. Porque a mí me gustaba estudiar. Yo, ves mis notas de priMar, y ¡eh!, todo perfecto eh.

P. ¿Y de donde venían estas movidas?

Marta: ¡De la nada! De la nada, porque me tenían manía. De que era la Marta, la Marta, la Marta... Pum, la Marta.

[Episodi 2. Conflictivitat en relacions sentimentals]

Marta: Estuve con él (amb la seva parella), y a los 15... Yo estuve con él, ¿vale? De los 14 a los 15, más o menos. Y a los 15 me fui a Francia (amb el seu pare biològic), porque tuve una pelea muy fuerte con él. Bueno, es que mi madre... ¡Me peleaba yo con mi madre, por su culpa eh! Que me decía que a mí mi madre no me quería, que me fuera con él. O sea, me comía la cabeza de mala manera, ¿sabes? Y al final cogí y me fui. Tuve una pelea muy fuerte, muy fuerte, y me fui. Dije: paso, paso, o voy a acabar mal, voy a acabar mal con mi madre, vamos a acabar locos todos.

P. ¿Cuántos años tiene él?

Marta: Él va a hacer 21 el mes que viene. Y yo tenía 15. O sea, la experiencia es un grado. Hacía conmigo, el tío, lo que le daba la gana.

[Episodi 3. Conflictivitat familiar]

P. Porque el juicio... ¿Cuál fue la consecuencia?

Marta: Los juicios, la mayoría son de violencia familiar. Aparte tenía un robo con violencia, ¿vale? Que eso no sé si lo cumplí... O libertad vigilada. Bueno, a mí de buenas a primeras no me querían meter en el centro. Creían que podía cumplir desde la calle, con libertad vigilada. Y empecé bien, pero empecé a pasar. Dije: 'bah, hoy no voy'. Y al final tuve una pelea con mi padrastro, con el ex de mi madre, y fue todo muy seguido. Fue una pelea con él, me metieron en un centro de esos de aislamiento, de protección al menor, y vino y me dijo que me iban a meter a un centro de justicia juvenil, por incumplimiento de la libertad vigilada. No por causa nueva ni nada, por eso. O sea, ¿es que yo me peleé con mi padrastro, me pegó, me encerraron, y desde ese centro me llevaron al otro! ¿Sabes? ¿Tú sabes lo mal que lo pasé yo? No me lo podía creer. Y es que encima me dijeron que me iban a meter 18 meses. Digo: no puede ser, 18 meses, ¡y encima encerrada! Digo: no puede ser, me muero.

[Episodi 4. Conflictivitat al carrer]

Marta: Que yo creo que también, lo lianta que era yo antes era por las peleas que tenía con mi madre.

P. ¿Lo liante que eras en la calle?

Marta: Lo liante que era en la calle, la fiesta y todo... Yo creo que todo esto viene a raíz de la relación con mi madre.

P. Porque salías...

Marta: Claro, ¡sales crispada ya a la calle! Y ya a la mínima que te dicen...: 'jeh, qué pasa!'. Yo por lo menos, mi carácter es así.

Dona, 16 anys, adolescència desfavorida, ni estudia ni treballa, ha estat internada per violència cap a la seva mare. Escassetat de recursos.

D'altra banda, un dels aspectes col·laterals associats a l'elecció d'aquesta estratègia és la projecció de la culpabilitat cap a elements externs: cap a les companyes de classe en l'episodi 1, cap a la parella sentimental en l'episodi 2, cap al seu padrastre i als que decideixen tancar-la en un centre en l'episodi 3 i cap al caràcter de la seva mare en l'episodi 4 (tot i que en la cita publicada no quedi clarament reflectit). A més, tot i que no els publiquem en aquesta cita, l'avaluació que fa la Marta d'altres episodis similars segueix aquest mateix patró. Incidim en aquest punt perquè entenem que aquest tipus de

vinde social hiperactiu genera una estratègia defensiva que deixa de basar-se en l'aïllament social (la compensació mitjançant la construcció de móns tancats) per basar-se en el victimisme, en la projecció de les culpes cap a persones i factors externs i en la idealització de la pròpia personalitat (“*porque yo siempre he ido con gente más mayor. Cuando tenía 13, yo iba con gente de 19, ¿sabes! Que eran chicas que no tenían la mentalidad que yo tengo ahora, por ejemplo, que tengo 18 años. Tenían una mentalidad más infantil -remarca, amb to agressiu-, más de niña*”). Aquesta conducta estratègica és coherent (conscientment o inconscientment) amb el tipus de vinde social que ha establert. Tant si és presa com a causa o com a conseqüència, la conducta de la Marta és inherent a una manca de sentiment de culpabilitat envers ella mateixa i de temor envers els altres. Com hem vist abans, les estratègies de tancament, on el jove es tanca i fa una selecció molt acurada dels elements amb els quals interactua, estan caracteritzades per una forta autocrítica, penediment i avergonyiment del jove. Les experiències negatives que apareixen en aquests casos són valorades com un error personal que s’ha comès durant el procés de selecció d’allò amb què s’interactua (sentiment de culpa per haver permès l’entrada al món íntim a persones que no hi haurien d’haver entrat o per no haver respost tal com l’entorn esperava d’un mateix). En els casos d’obertura màxima d’aquesta esfera íntima i de la conseqüent saturació del vinde social, com el que detectem en la Marta, aquest tipus de percepcions negatives d’un mateix són inviables. La desinhibició i l’eliminació de barreres entre el món propi i el món exterior, les actituds desafidores, l’agressivitat i la cerca de nous estímuls augmenten la possibilitat d’acumular experiències negatives. Per tant, si l’individu s’hagués de culpar a sí mateix cada vegada que es xoca contra una experiència indesitjada la situació resultant seria insostenible. Mitjançant una estratègia d’adaptació a aquesta realitat conflictiva, la projecció de les culpes a l’exterior no només és un exercici d’autoavaluació més senzill (jo no en tinc la culpa o només en tinc una part de culpa) sinó que és un mecanisme efectiu que ajuda a reafirmar la robustesa de la pròpia identitat.

Quarta estratègia: especialització

La quarta estratègia que reflectim sovint queda oblidada quan s’estudia el fenomen de l’exclusió social. Això es deu a que habitualment la inclusió es categoritza com un estat sòlid i com un punt d’arribada a la normalització social. Arribats a aquesta meta, els individus deixen de ser exclosos, deixen de ser un problema per la societat i, per tant, ja

no es consideren vàlids per a les recerques. El que no s'acostuma a estudiar, i aquí comentarem breument, és que la presència de llaços socials que superen les conductes de risc característiques de la tercera estratègia citada no són un signe inequívoc (no només) d'inclusió social. Perquè, una vegada acceptats com a inclosos, uns ho són més que d'altres. Per validar una inclusió aparent cal tenir en compte l'amplitud del vincle social, és a dir, la capacitat de mantenir un vincle social estable, a llarg termini, en un ventall ampli de situacions i independentment del context social puntual en què es viu (per motius d'edat, d'itinerari biogràfic, de localització geogràfica, etc.).

I tenint present aquest criteri és quan hem detectat la quarta i darrera estratègia dels joves per afrontar l'aïllament social: l'especialització. Mitjançant aquesta estratègia els joves adapten les seves habilitats relacionals a un àmbit social molt concret. Dins d'aquest àmbit el seu grau de relació amb l'entorn és considerable, teixeixen una àmplia xarxa de contactes que, aparentment, ens serveix als investigadors per a validar el procés d'inclusió social d'aquesta persona. Ara bé, aquest exercici precipitat pren una part pel tot. És a dir, no té en compte si la solidesa dels lligams dins d'un espai social determinat es pot generalitzar a altres situacions que el jove ha anat evitant. Més clar: cal descobrir fins quin punt el grau d'inclusió social d'aquest jove depèn del manteniment d'un espai social molt concret.

Un exemple que volem il·lustrar d'aquesta idea és el de l'Anna. Com la resta de joves participants, també ha hagut d'afrontar dificultats de tipus material al llarg de la seva vida. A més, actualment té clares limitacions objectives per mantenir un vincle relacional fort. Per exemple, fora de casa, l'absència de treball regular i l'esgotament dels seus estalvis fan que en les sortides amb els amics hagi d'eliminar qualsevol tipus de consum. A més, la darrera feina (substitucions) era en horari nocturn i en cap de setmana, cosa que tampoc facilita l'establiment de vincles socials durant el dia (ja que està dormint). Dins de casa, el fet de viure amb dos amics (que són parella) que l'han acollit gratuïtament quan li va ser materialment impossible continuar pagant un lloguer fa que tampoc es senti còmoda a l'ocupar les diverses estàncies de l'habitatge. I, en canvi, aparentment podem afirmar que l'Anna presenta un vincle social consolidat. Des de petita, l'Anna ha participat en diversos moviments associatius, lúdics i culturals, on es dóna una forta interrelació entre persones de procedències socials molt diferents. Això fa que, malgrat que en el seu discurs puguem detectar mancances derivades de l'experiència en la relació amb l'entorn (com una forta inseguretad social, una penalització i una autocrítica negativa, una desvinculació laboral o una desconexió

familiar), el simple fet d'haver continuat dins d'aquests espais d'interrelació, que s'ha fet seus (i on, a més, ha anat adquirint posicions de reconeixement simbòlic que l'ajuden a fonamentar una identitat més robusta), amplia dràsticament la seva xarxa social de proximitat. Una xarxa concreta de la qual ha anat rebent suport relacional i, també, material com, sense anar més lluny, la possibilitat d'accedir a l'actual habitatge i no haver d'abandonar la ciutat per tornar a la llar d'origen amb la seva mare. En definitiva, no hem pogut detectar en l'Anna una mentalitat gaire més extravertida o unes condicions de vida més favorables que en altres exemples il·lustrats, però sí que hem detectat una forma de socialització molt més participativa i oberta que s'ha acabat imposant als dos condicionants anteriors i que ha afavorit que l'Anna hagi establert un arrelament social en el seu entorn del qual en gaudeix, com diem, no només emocionalment sinó també materialment. Una forma de socialització que ha tingut èxit, en part, gràcies a l'estratègia de concentració del vincle social en aquells àmbits de major comoditat relacional.

10.2 Segona part. Obstacles

L'objectiu d'aquesta segona part és comprendre les estratègies personals dels joves entrevistats a l'hora d'interpretar i d'afrontar els obstacles objectius que apareixen a les seves vides. L'anàlisi de les estratègies que posen en marxa davant aquestes dificultats ens permet aproximar-nos a com els joves es defineixen a sí mateixos i posen en pràctica la seva pròpia subjectivitat. És a dir, tractem de buscar correspondències entre, d'una banda, la condició social objectiva de precarietat i, d'una altra banda, les experiències viscudes a partir d'aquesta condició. Ho fem en tres apartats que aborden, successivament: la família, la debilitat de rendes, la posició en el mercat de treball i, per últim, els tripijocs i formes alternatives de guanyar-se la vida.

10.2.1 Un desavantatge familiar estructural

Paugam (2007) detecta que en els països del sud d'Europa la pobresa és una situació més estable i reproduïble que al centre i al nord del continent, cosa que fa plausible la hipòtesi que en aquestes societats la pobresa es reproduïx de manera més habitual de generació en generació, i no mitjançant caigudes sobtades de població anteriorment

protegida. Llavors, si des de petits els individus estan socialitzats en entorns desfavorables, la probabilitat d'haver de suportar unes condicions de vida precàries durant l'adulthood serà major. De fet, l'Enquesta de Condicions de Vida de l'any 2005 incorpora un mòdul que ens permet descobrir, entre altres dades, que la probabilitat de patir pobresa, la probabilitat de no assolir uns nivells formatius elevats i la probabilitat de tenir dificultats per arribar a final de mes entre la població adulta són superiors si durant l'adolescència es va viure en una llar que patia dificultats financeres. Per tant, la reproducció intergeneracional de les desigualtats converteix la pobresa en un fenomen permanent i reproduïble, a la vegada que evidencia l'existència d'un col·lectiu que ha viscut, viu i segurament viurà la vulnerabilitat social al llarg de la seva trajectòria biogràfica. Aquest col·lectiu d'individus diem que parteixen d'un desavantatge estructural, que es genera a partir de la socialització en uns entorns de proximitat desfavorits. La seva és, doncs, la crònica d'una vulnerabilitat anunciada.

Llavors, alguna cosa succeeix quan els fills de la classe treballadora no poden gaudir d'una igualtat d'oportunitats que els permeti accedir a les posicions socials dominants o als estatus de major prestigi. El que els estudis longitudinals confirmen és que es produeix una herència de la desigualtat: els fills hereten les posicions socials, culturals i econòmiques dels pares, mitjançant un procés de transmissió que garanteix la reproducció de la desigualtat. A nivell macrosociològic, doncs, estem davant de la tendència a la substitució generacional de les mateixes posicions socials. En aquest punt ens acostem a dos processos de reproducció familiar de les posicions socials que hem extret dels discursos produïts pels joves: a) la posició de classe, i b) els episodis de desestabilització.

La posició familiar de classe: arenes movedisses

En aquest primer punt mostrem com els joves descriuen la seva experiència viscuda sobre el desavantatge estructural familiar derivat directament de la posició de classe. Tal com la literatura científica s'encarrega de mostrar (es poden consultar els capítols 3, 5 i 6 d'aquesta tesi per a corroborar-ho), la família és una institució d'extraordinària importància per al manteniment del benestar material i de la cohesió social en els països del sud d'Europa. La seva protecció atenua els efectes nocius de factors com la precarietat del mercat de treball i l'escàs efecte de les polítiques públiques, tots ells afavoridors de la generalització de la vulnerabilitat social juvenil. Entre els joves

participants hem constatat la rellevància d'aquest perfil de reproducció generacional de la pobresa. És més, els episodis de caiguda que hem detectat no són sinó un agreujament d'unes debilitats socioeconòmiques ja presents amb anterioritat.

Metafòricament, entenem que aquesta posició familiar de classe actua sobre els seus membres amb l'efecte d'unes arenes movedisses. Per una banda, l'origen familiar no és un entorn rígid que empresona els individus sinó que, de fet, atorga un cert marge de llibertat de moviments i de poder de decisió (de fet, aquesta autonomia és un dels elements que la literatura sociològica lliga tradicionalment a l'inici de la joventut). Dins de les arenes movedisses, l'individu té poder sobre el seu cos i no hi ha res que li impedeixi prendre qualsevol decisió o realitzar qualsevol moviment. Però tot i aquesta aparent sensació d'autonomia i control, els moviments són feixucs i cada vegada més lents. A més, qualsevol pas en fals representa un empitjorament de la posició i una acceleració de l'enfonsament. Així, les falles en el funcionament tradicional de la institució familiar representen una debilitació de la capacitat de resistència col·lectiva i una atenuació de les xarxes solidàries de proximitat. Per tant, un efecte immediat és l'ascens del malestar entre els seus membres que, lògicament, s'agreuja en els casos de major dependència. I, llavors, els joves que responen a aquest perfil no se n'escapen.

Bona part dels joves participants han heretat un volum feble de capital cultural i escolar familiar, que limita les expectatives formatives dels joves, orientades ja en edats molt primerenques a la cerca d'una utilitat immediata de les credencials obtingudes en termes econòmics (trobar feina de seguida) o de benestar vocacional (trobar feina de seguida i d'allò que m'agrada). Des d'aquesta perspectiva, algunes matèries que s'imparteixen a l'escola (habitualment les caracteritzades per un alt contingut teòric i una baixa utilitat d'intercanvi en el món laboral), que estan allunyades del món simbòlic en què s'ha construït la subjectivitat del jove, són vistes per ells i la resta de la família com una pèrdua de temps. O, com a mínim, que hi ha altres alternatives que suposen un aprofitament igual o superior del temps i de les capacitats del jove.

Albert: Fins 3r d'ESO. Perquè a 3r d'ESO em vaig treure el carnet de la moto, i vaig trobar treball, i vaig dir: òsti, amb 17 anys o quasi 18 puc treballar.

Doncs anem a mirar com em va el treball. I vaig deixar els estudis i em vaig ficar a treballar. M'ho vaig pensar: si deixo l'ESO potser algun dia la necessitaré, però ara tinc el carnet i puc treballar i aportar coses a casa per poder menjar, i pagar el pis. I vaig dir: doncs si.

P. I a casa què els va semblar?

Albert: Els va semblar bé. Van dir: deixa l'institut per treballar, no ho fa per quedar-se tirat.

Home, 24 anys, adolescència desfavorida, aturat (no té ingressos des de fa 2 anys), viu a casa dels pares, família humil.

Aquestes limitacions en la transmissió de capital escolar promouen la desigualtat en els punts de partida de les trajectòries formatives i laborals entre els diferents grups socials juvenils. De fet, els comentaris que denoten la falta de motivació o interès cap al món educatiu són constants. Com el cas del Mohammed, jove de 16 anys que ja està plantejant la seva entrada al mercat laboral, relativament indefinida, com a mecànic de cotxes, electricista, o “*otras cosas*”. Quan li preguntem sobre la possibilitat de seguir estudiant, ens contesta:

Mohammed: Si que me interesa, pero es muy difícil. Estudias, y después repites, repites, repites... En vez de hacer bachillerato mejor estudiar otra cosa y trabajar. Si saco malas notas y cada año repito, mejor trabajar.

Home, 16 anys, joventut desqualificada i exclosa, nacionalitat marroquina, viu amb la família, escassos recursos, estudiant.

En la següent cita doble, l'Anna ens relata el xoc que li suposa el pas al primer curs de batxillerat, degut a l'augment d'exigència dels continguts curriculars. Si fins llavors havia anat aprovant els cursos de l'ESO sense esforç, ara aquesta mateixa estratègia ja no li serveix i comencen a aparèixer les preguntes sobre la idoneïtat d'estar estudiant. Posteriorment, trobem un altre relat on la jove ens concreta la inutilitat de certes assignatures amb una utilitat devaluada, en contraposició a les credencials formatives que, com el cas del nivell C de llengua catalana, li són reconegudes al mercat de treball. Al final de la cita apreciem com l'ús pràctic del títol obtingut preval en ordre d'importància a l'adquisició real de coneixement que se suposa que està associada a aquest títol.

Anna: Suposo que aquell any, com que em va agafar de cop, suposo que vaig dir: vaia merda això. Saps? Com de sobte. Perquè no esperava el que era. No esperava que fos més alt. Esperava que fos com l'ESO: vaig allà a passar l'estona, quan em toca fer un examen el faig, l'aprovo i marxo).

Anna: Útil... depèn de per què. Pel català sí, perquè molts cops et demanen el nivell C, i això ja el tinc. Però el llatí i el grec... Si no l'hagués fet tampoc

m'hagués passat res. Perquè... rosa rosae, és l'únic que sé de llatí (riu). Per tant... Jo crec que m'ha servit per això, perquè molts cops et demanen el nivell C per no sé què, el nivell C per no sé quants. Doncs... Per molt que no sàpiga parlar el català a nivell C, jo ja el tinc.

P. ¿? Sí que el saps parlar.

Anna: Ja, però aquí em fiquen una frase i: haz el arbolito [sintaxi]. I jo 'el arbolito' no el sé fer.

Dona, 24 anys, adolescència desfavorida, aturada (no té ingressos), viu a casa d'uns amics, prové d'una família humil.

En un altre moment de l'entrevista, l'Anna torna a sotmetre la valoració del sistema educatiu a la realitat dels condicionants objectius. En aquest cas ens detalla la inaccessibilitat als estudis universitaris (per motius econòmics i per desconeixement, que delata la llunyania simbòlica respecte del món universitari) i l'estratègia alternativa que adopta, regida per un component extremadament concret, plasmable i present: elegir un cicle formatiu perquè el fan a la ciutat on vol traslladar-se.

Anna: O sigui, una carrera estava clar que no. En aquell moment no la volia fer (dràstica). Perquè no sabia si... Perquè no m'ho podia pagar, i perquè tampoc sabia què fer. I com que aquest mòdul el feien aquí a Tarragona, i jo volia venir a aquí, doncs ho vaig triar.

Dona, 24 anys, adolescència desfavorida, aturada (no té ingressos), viu a casa d'uns amics, prové d'una família humil.

Més enllà de continuar abordant aquesta dimensió, àmpliament treballada per la sociologia contemporània, la volem utilitzar per fer una reflexió que vincula la reproducció de les desigualtats de classe social i la desigual configuració de les classes d'edat. En les famílies que acumulen un capital cultural escàs, els infants no reben un treball d'inculcació d'aquest tipus de capital fins la seva entrada al sistema formatiu reglat. En canvi, a la mateixa edat, els infants de famílies amb un elevat volum de capital cultural ja han acumulat, durant la socialització primària, bona part dels dispositius lingüístics i cognitius de la família. Per tant, el punt de partida entre uns i altres no és el mateix. Però, uns anys més tard, les necessitats econòmiques immediates i la carència de disposicions acadèmiques porten els joves de les primeres famílies a abandonar ràpidament el món de l'educació reglada per a introduir-se al mercat de treball. En canvi, els joves de les segones famílies presenten una tendència a allargar la

seva etapa formativa, acumulant un volum més elevat de capital cultural institucionalitzat (escolar). Per aquest procediment, la capacitat d'acumular capital cultural (en la mesura en què depèn del temps d'adquisició), en les seves diverses formes, és resultat directe de les posicions socials de pertinença. I això té una relació directa amb les divisions dels grups socials en classes d'edat: les pressions desiguals sobre els joves perquè abandonin la irresponsabilitat juvenil i comencin a treballar (fruit del desigual volum de capitals familiars) impliquen una divisió entre classes d'edat molt diferents. El fet de ser jove o no ser-ho està més definit, en aquest cas, per l'acumulació de capitals (i de la capacitat per a transmetre'ls de pares a fills) que per l'edat biològica de l'individu.

Episodis familiars de desestabilització i conductes de resistència i conflictivitat

Com veiem, l'escassa transmissió del capital cultural i escolar és un evident desavantatge estructural que incideix sobre l'individu i que el marcarà en un futur a través de la seva mediació en institucions socials com l'escola. Aquesta transmissió intergeneracional d'habilitats lingüístiques i cognitives (com a forma incorporada de capital cultural típica de la socialització primària), de béns culturals com llibres, obres d'art, béns culturals o instruments com un espai d'estudi (com a forma objectivada) o de credencials formatives (com a capital escolar, o forma institucionalitzada de capital cultural) s'efectua a partir d'una inculcació lenta, progressiva i implícita, per la qual cosa es converteix en un procés relativament invisible d'impregnació de l'herència social familiar. Un tipus de desavantatge estructural familiar de naturalesa diferent és el derivat l'aparició d'episodis de desestabilització dins la família. A diferència de l'anterior procés de transmissió, aquest és fàcilment identificable perquè apareix focalitzat en uns episodis concrets i explícits, que sovint són viscuts pel jove de manera traumàtica. De fet, han estat els mateixos joves els qui han donat importància a aquests episodis de cara a entendre el present.

Les causes de la seva aparició poden ser variades. Els discursos dels joves participants ens porten a destacar-ne dues: el consum de drogues dins l'àmbit familiar i els processos de ruptura i de mobilitat de la família. A totes dues cal sumar-hi factors agreujants de la vulnerabilitat, com el conjunt de condicionants objectius derivats de la pertinença a una classe social desfavorida.

Ens centrarem aquí en els casos en què ambdues causes estan combinades. De fet, podríem afirmar que la primera no existeix mai per si sola sinó que la seva presència ja suposa una ruptura familiar: tot i que aquesta no sigui sempre formal (fruit d'un procés de separació, divorci o de mort), si que és sempre latent (en forma de buits familiars i de pèrdua de responsabilitat per part de l'individu/s que consumeix drogues). La gravetat d'aquests episodis rau en el fet que suposen una disrupció violenta de l'ordre familiar establert, que repercuteix en l'adopció de conductes personals inestables per part dels seus membres, derivades de dues fonts: a) de manera directa, del consum de drogues per la pèrdua de control sobre les pròpies accions, i b) de manera indirecta, de conductes de rebuig i enfrontament en resposta a les primeres. A més, de la mateixa manera que el capital escolar i cultural es transmet de manera eficaç entre el conjunt de membres de la família, un dels riscos de l'entrada de les drogues en l'esfera familiar és la impregnació sobre els altres membres i la reproducció d'aquestes conductes. Això vol dir que el progenitor "fort" de la llar (aquell que aporta una major font d'ingressos, o que representa l'autoritat dins la llar) gairebé sempre estarà afectat (ja sigui per contacte inicial o per impregnació), amb la qual cosa les condicions de vida de la família tendeixen a empitjorar: a nivell de salut pels problemes i riscos associats al consum, a nivell de relacions familiars per la generalització de conductes conflictives, a nivell material per una disminució dels ingressos a causa de la pèrdua de la capacitat laboral o per un augment de les despeses derivades del consum, etc. De fet, la ruptura familiar és sovint l'únic factor que permet l'eliminació del problema dins la llar, amb la qual cosa entrem en una roda perillosa: la vulnerabilitat només es supera generant una nova vulnerabilitat. Com diem, aquesta vulnerabilitat no es limita a aspectes materials o degradants per a la persona sinó que repercuteix també en la reproducció familiar de conductes conflictives. És a dir, sovint es transmet hereditàriament com qualsevol altre capital, com reflecteixen clarament els discursos de dos dels joves entrevistats: l'Antonio i l'Eduardo.

Als 3 anys, els pares de l'Antonio es separen i ell es queda a viure amb el seu pare i els seus avis paterns. Quan els avis no hi són, el pare es veu obligat a compaginar, en una barreja perillosa, l'addicció a l'heroïna amb les responsabilitats de cura de l'infant.

Antonio: Era un follón. Porque yo cuando vivía con mi padre lo pasaba muy mal. Hacía cosas que no eran (sic), me llevaba a sitios que no eran, y mi madre reclamó la custodia y me fui a vivir con mi madre.

P2. Y cuando dices que ibas a sitios que no eran buenos para ti, ¿qué sitios eran?

Antonio: Muy malos.

P2. Pero dime algún ejemplo.

Antonio: Pues a casas que estaban destrozadas, que tenían jeringuillas de droga por todos los lados, sitios de esos...

P2. ¿Tu padre tomaba heroína?

Antonio: Sí.

P2. ¿Y tú ibas con él a los sitios, a buscar?

Antonio: Me llevaba con él.

Home, 16 anys, joventut desqualificada i exclosa, no té contacte amb l'entorn, trastorns de personalitat, complex condemna per violència cap a sa mare.

La socialització de l'Antonio es produeix, doncs, en entorns poc adequats, tant físics com personals, de cara a l'adquisició de valors que facilitin el vincle amb l'entorn (per exemple: l'Antonio gaudeix d'una xarxa relacional molt feble, de poques habilitats en l'ús del llenguatge i de poca atenció en la cura de la imatge). Als 9 anys hi ha un canvi de custòdia i passa a viure amb la seva mare, les seves dues germanes i la nova parella de la seva mare, que li fa de padrastre. El canvi no suposa una millora en la vida de l'infant a curt termini sinó tot el contrari: ens comenta que els 3 o 4 anys posteriors són els pitjors anys de la seva vida. En aquest nou context familiar comença a posar en pràctica les conductes que ha vist exercir al seu pare durant la seva infància. Els trastorns de personalitat que se li detecten comencen a dominar els seus comportaments diaris. L'estada en els centres educatius és una experiència nefasta ja que a un comportament rebel dins l'escola cal sumar-hi que és víctima de burles constants dels companys fruit de la seva manca de capital relacional (“*es que no se podía ir porque se burlaban de tí, se metían contigo, todo*”). Però és en l'àmbit familiar on la socialització agressiva de la seva infància i les humiliacions que rep del món exterior exploten amb més força, en forma d'agressivitat i cruesa cap a la seva mare.

Antonio: De 9 a 12 o 13 años estaba muy descontrolado. Me pegaba todo el mundo. Cuando llegaba a casa cogía el cuchillo, y todo. Pero no llegaba a hacer nada. Pero lo cogía. Entonces me rebotaba y tenía que venir la ambulancia y la policía a casa a buscarme, y todo. Y cuando me llevaron al psiquiatra a Tarragona me pusieron una medicación un poco fuerte, y ahí ya empecé con la medicación.

Home, 16 anys, joventut desqualificada i exclosa, no té contacte amb l'entorn, trastorns de personalitat, compleix condemna per violència cap a sa mare.

Des de la distància del temps, l'Antonio s'autoavalua a sí mateix, durant aquest període, com un subjecte sense identitat. Podem detectar-hi la presència de dos factors de risc. Per una banda, la reproducció automàtica i inconscient de la conducta que havia vist des de petit en el seu pare (“*Porque como vivía con mi padre y me llevaba a malos sitios, le pegaba a todas las mujeres que tenía y todo, pues yo aprendí algo, que no sé qué me pasaba, que yo con mi madre la pegaba a ella*”) i, per una altra banda, el descontrol en la conducta i la irascibilitat a causa pels trastorns de personalitat, que provoquen l'aparició de conflictes violents del no res (perquè no se li compra un producte, perquè se li recrimina un comportament, etc.).

Aquestes pautes de comportament es repeteixen en el cas d'un altre jove participant en la recerca, l'Eduardo. Ja d'entrada, durant la infància també s'ha criat en entorns violents. El seu pare abusava de l'alcohol i això repercutia altra vegada en la reproducció automàtica i inconscient de les actituds que ell observa al seu voltant (“*Yo vi a mi padre beber y decidí beber*”) mitjançant una estratègia de desafiament cap a l'autoritat paternal, primer, i maternal, després. Aquests episodis de violència familiar són especialment significatius en la configuració de la subjectivitat de l'individu i del record (restringit i negatiu) que té de la seva infància.

Eduardo: Estaba bastante mal. Tenía muchos problemas con el alcohol, con drogas... En casa no estaba muy bien. A los 14 años mi familia se separó. En mi casa solo recuerdo violencia, de pequeño. Cuando tengo algún recuerdo bueno es que jugaba con algún amigo fuera, o con mis tíos de Galicia o así, pero con mi padre o con mi madre no tengo nada de recuerdos buenos. Nada de jugar... Que si que jugaba eh. Que hay fotos que lo demuestran, pero yo no tengo ningún recuerdo. Entonces, a los 12 años, antes había EGB, entonces en 6º de EGB ya me enfrentaba con mis padres. Pues tienes que tener 12 años. Ya me enfrentaba con mi padre, y mi padre me pegaba. Ponía el cuchillo del revés, me golpeaba con el mango. A veces me ha llegado a golpear con la porra, porque era municipal él.

Home, 34 anys, joventut desqualificada i exclosa, viu amb parella, no treballa, estudia, ingressos per tripijocs, acaba d'abandonar les drogues.

Igual que en el cas de l'Antonio, qui n'acaba rebent les conseqüències és la mare. Cal tenir en compte que en ambdós casos es produeix una separació familiar i la mare és qui, finalment, s'ha quedat amb la custòdia del fill. Un fill que durant anys ha interioritzat les conductes violentes del pare i que ara, davant la seva absència, n'assumeix el rol. L'Eduardo substitueix el pare desaparegut i es converteix en el dominador familiar a través de conductes agressives i del consum desenfrenat de tot tipus de drogues durant un grapat d'anys (*"A veces me comía los tripis de golpe, o pastillas, todo, me daba igual, todo lo que me dieran me lo comía..."*), que repercuteixen en unes condicions de vida precàries, amb estades prolongades al carrer o en albergs socials, en una pèrdua d'habilitats laborals a causa de l'addició a l'alcohol, i en una pèrdua de capital relacional que segueix vigent avui en dia. El rol de la mare queda associat al del gènere dèbil, submís, dependent de la figura autoritària. I el jove assimila que tenir l'autoritat dins la família equival a exercir una dominació mitjançant la coerció, l'amenaça i la repressió. Això requereix no només l'ús de la violència física sinó també de la simbòlica.

Eduardo: Yo le decía a mi madre de todo. Yo cuando bebo soy muy agresivo verbalmente. Le insultaba: "ojalá te mueras". Y le insultaba, todo, muy mal, no era yo.

Home, 34 anys, joventut desqualificada i exclosa, viu amb parella, no treballa, estudia, ingressos per tripijocs, acaba d'abandonar les drogues.

L'Olga també va patir de petita els efectes de l'entrada de la droga dins la família. En aquella època ella vivia amb la seva mare i amb la nova parella d'aquesta. El seu pare polític (anys després descobrirà que no era el biològic) només apareixia espontàniament. Segons ens explica, la mare no duia una vida *"massa correcta"*: patia addicció a la droga (que en provoca la mort, anys després, a causa d'una sobredosi), estava afectada per greus malalties contagioses i, actualment, l'Olga té indicis que també havia exercit la prostitució. En aquest context, la cura de la filla no frena l'addicció a l'heroïna i, davant la impossibilitat de deixar-la momentàniament en mans d'algú mentre ella anava a consumir, els dos móns es tornen a barrejar perillosament (en altres ocasions deixava tancada a casa). Ara bé, en citem l'exemple perquè a diferència dels casos anteriors l'Olga no es veu impregnada per aquesta herència familiar. La ràpida sortida d'aquest entorn per anar a viure a casa de la seva àvia paterna és una *"salvació"* (com segurament també ho va ser per a la seva germana, que ja n'havia sortit uns mesos abans). Aquí,

doncs, la ruptura familiar esdevé un factor positiu perquè la nova llar no mantenia cap contacte amb la seva mare i, per tant, no hi havia perill que les conductes es reproduïssin en la filla. Com que en guarda un record nítid, indicatiu de la rellevància d'aquests episodis en la seva vida, deixem que sigui ella qui ens detalli els seus records i sensacions:

Olga: I jo estava amb ma mare. Jo recordo que estava amb ma mare durant un temps. Però coses que... Bueno (riu), allí la veritat és que la cosa era una miqueta... Perquè allí era on es prenien les drogues amb l'altra parella, on es punxaven... Era, va ser l'època de l'heroïna. Jo recordo que fatal, eh! És que allò era... Buf! No t'ho dic, que jo quan vaig arribar aquí al poble, amb ma iaia paterna, diguéssim, per a mi va ser la salvació! Encara que fóssim família pobra, saps? Que no teníem... Doncs lo indispensable, almenys, no? I jo era súper feliç! Perquè jo el que vaig viure... Jo no ho entenia, que ma mare estigués amb un altre. Algun dia anàvem a veure a mon pare i jo li deia a mon pare que jo volia estar amb ell. És que clar... Ma mare no portava una vida correcta, diguéssim. Jo recordo de quedar-me sola en aquell pis amb jo què sé, amb 4 o 5 anys, jo sola, em deixaven allà un puré fastigós, que era el típic aquest de patates, de pols. Jo què sé, no sé quan de temps estava jo sola en aquell pis. Tenia un llit, una tele, al davant, i allí.

P. I ella mentrestant anava a buscar la droga...

R. Si. És que no sé el que feien. Jo em quedava sola. Jo si que els veia com es punxaven, saps?

P. Els veies allí?

R. Si, si, si. Jo veia com ma mare es clavava l'agulla, i li sortia una goteta de sang. I em deia: 'corre, corre, tráeme papel de váter'. Jo me'n recordo que hi anava corrents, tota preocupada, perquè jo veia sang, saps? Agafava un tros de paper de váter i li portava, i després es netejava. I jo recordo, de petita (anècdota, rient), d'agafar paper de liar... És que tinc aquest record eh! Agafar cendra del sender, ficar-la al paper de liar, i fer com si estigués liant un... Saps? Jo crec que feia, imitava el que ells feien. Si. I l'olor, me'n recordava. O sigui, jo no sabia el que era, i una vegada vaig sentir l'olor, diguéssim, dels porros. I dic: òstia!

Dona, 28 anys, joventut adulta precària, orfa, treballa molt puntualment, mare de dos fills, separada.

El desavantatge estructural heretat a través d'episodis familiars desestabilitzadors presenta unes especificitats pròpies com a mecanisme de reproducció de les desigualtats i, en conseqüència, de transmissor de la vulnerabilitat. En sintetitzem quatre:

a) La força de la seva afectació és desigual en funció del temps durant el qual el jove ha viscut sota aquest impacte. Quan es pateix des de la infància l'impacte és major ja que s'insereix directament en el procés de socialització primària. Sovint, els episodis traumàtics viscuts (violència, discussions, veure els pares consumint droga, etc.) seran els primers records d'infantesa que tindrà l'individu. A més, lògicament, això augmenta les possibilitats de patir durant més temps aquestes conductes que no pas si apareixen a una edat més avançada. En aquest darrer cas, el temps d'exposició és menor i la seva força es debilita principalment perquè la socialització primària s'ha efectuat fora dels seus efectes i perquè l'individu ja s'ha introduït a l'esfera escolar.

b) En una línia similar a l'anterior, la gravetat de l'impacte també depèn de la composició familiar. La dependència respecte de la droga per part dels individus addictes és prou gran com per no poder-la compaginar amb les responsabilitats familiars (Núria: *"No érem una família unida. Trobo que érem les 3 per una banda, i mon pare per una altra banda. Perquè mon pare era d'anar al bar, d'estar fins a les 12 de la nit al bar i així. -P. Cuidava poc de vosaltres?- Núria: Si. Podríem dir que si. -P. I això des de sempre?- Núria: Si. Des de sempre. Que jo recordi, si"*). Per tant, en el cas que tot el nucli de la llar pateixi l'addicció, la persona dependent estarà exposada al contacte continu amb aquest món. En canvi, si algun dels membres del nucli no pateix l'addicció, la persona dependent tendeix a situar-se al costat de la figura estable (A) i desenvolupa un odi cap a la figura inestable (B), a la qual es culpa no només de la disrupció familiar sinó també de les conseqüències que aquests episodis tenen a llarg termini. Aquesta culpabilització pot prendre diverses formes: odi, agressivitat, pèrdua de valor sentimental cap aquesta persona, oblit, pena, etc.

c) La ruptura familiar, a través de la qual la persona dependent passa a viure amb A i perd el contacte amb B, és el mecanisme més ràpid de distanciament respecte aquests episodis. Ara bé, en funció dels dos punts anteriors, si l'impacte d'aquests episodis ha estat fort, hi ha el perill que la persona dependent assimili en el seu comportament el rol de B, que ha quedat buit. En aquest cas es lamenta la pèrdua de protagonisme i control sobre les pròpies accions (Antonio: *"no sé qué me pasaba"*; l'Eduardo: *"no era yo"*; i la Marta: *"me tenía comida la cabeza"*).

d) Per últim, quan reflexiona sobre l'experiència d'aquests episodis, el jove s'autopercep com una víctima. Cal fer notar, però, que aquest sentiment es pot donar conjuntament amb el descrit al punt anterior (especialment quan el contacte amb els episodis desestabilitzadors són prolongats): el jove es sent víctima però a la vegada substitueix el rol de la figura inestable (és el que li passa a l'Eduardo quan insulta a la seva mare per haver estat amb un home que bevia i la maltractava: “*¿porqué me has parido? Es culpa tuya. ¿Por qué has estado con este hombre si siempre te ha maltratado?*”).

10.2.2. 30 euros. Estratègies d'adaptació a la debilitat de rendes

En l'anàlisi quantitativa d'aquesta tesi (capítol 8) hem observat la relació entre la configuració de les diverses situacions laborals i les dimensions de la vida econòmica i social dels individus. Concretament, hem vist que a mesura que ens allunyem de la norma de treball estable ens trobem més problemes de pobresa, de condicions materials de vida penoses, i d'acumulació de handicaps en moltes altres dimensions.

Una dimensió tan evident com rellevant d'aquests handicaps és l'econòmica. Una de les conseqüències de la dinàmica que ha adquirit el mercat de treball en els darrers anys ha estat la incapacitat d'absorbir plenament la nova mà d'obra en procés d'inserció laboral (entre la qual hi ha els joves) i, en cas d'aconseguir-ho, la reclusió de bona part d'aquesta nova mà d'obra als segments inferiors del mercat de treball, als denominats *bad jobs*, a les ocupacions inestables i mal remunerades, als itineraris laborals fragmentats i sense continuïtat lineal. A més, socialment s'ha generalitzat l'acceptació de l'existència i consolidació d'una nova categoria (construïda en part mediàticament) vinculada a aquest segment laboral. Són els i les mileuristes, un conjunt relativament heterogeni de població (per exemple pel que fa al sexe, a l'àmbit de treball, al nivell formatiu i a la categoria laboral) units per un motiu: percebre unes baixes retribucions als seus llocs de treball, entorn als 1000 euros mensuals, que els limiten les possibilitats de posseir un nivell de vida acomodat o de poder planificar projectes vitals a mitjà o llarg termini. Aquesta debilitat estructural dins del mercat laboral obliga aquests individus a buscar suports en altres esferes socials, com la familiar (un exemple evident és el retard en l'edat d'emancipació de joves que ja fa anys que treballen) o l'ajuda pública.

Ara bé, entre bona part dels joves participants en la recerca hem detectat que la categoria de mileuristes els queda molt lluny de les seves possibilitats reals i, ens diuen, ja els agradaria viure en la “precarietat” d’aquest mileurisme. De fet, les petites incursions que han pogut fer en aquesta categoria (a partir d’alguna feina determinada, o conjunció de dues feines alhora, o de la suma de diverses fonts d’ingressos) són dels moments més positius –en termes d’ingressos- de les seves vides. Generalment, la categoria de mileuristes és, per a ells, un món social desconegut que, des de la seva perspectiva, no té a veure amb la descripció negativa que n’acabem de fer sinó amb l’assoliment d’unes òptimes condicions de vida.

Núria: Aquest estiu cobraré uns 1050, d’euros. Ja ho dic jo, que quan ho vegi a la llibreta, fliparé!

Dona, 28 anys, joventut adulta precària, viu amb la seva germana, treballa puntualment, episodis de depressió.

Evidentment, aquesta afirmació no serveix per a legitimar l’existència d’aquest col·lectiu homogeni, els mileuristes, sota l’argument que no es poden queixar perquè hi ha individus que estan pitjor. És, tot al contrari, la constatació que per sota d’aquesta categoria mediàtica hi ha un volum de persones invisibilitzades pels mitjans de comunicació i per l’opinió pública ja que no són la realitat més comuna al ciutadà mitjà. Per tant, no són vistos com la representació d’un perill per al benestar de la població més representativa. Aquest col·lectiu precari no està compost abastament pels joves de les tradicionals classes mitjanes (com sí que succeeix en el cas del mileurisme) amb la qual cosa habitualment són presos, a ulls de la resta de la societat, com una fatalitat minoritària contra la qual és inútil intervenir. Sota aquest discurs, el problema deixa de ser el funcionament del sistema per recaure en aquests individus, que cal reinserir a la societat.

Estem parlant de joves situats per sota dels nivells on les oscil·lacions de l’economia i del mercat de treball poden exercir una determinada influència. En aquests nivells de vida, la precarietat vital és estructural i, de la mateixa manera que la bonança econòmica passa de llarg de les vides d’aquests joves, l’efecte de les crisis econòmiques també és poc rellevant en termes de condicions de vida. En aquest context de bloqueig de l’accés a un mercat laboral de qualitat, si fallen les institucions alternatives de suport (principalment la família, ja que l’efecte de l’assistència pública és escàs), els joves passen a buscar-se la vida com poden, si cal ratllant la il·legalitat.

El títol d'aquest apartat no és casual. Aquesta quantitat ha aparegut espontàniament en un grapat dels discursos examinats i hem volgut aprofitar la coincidència per a explicitar el que, al nostre entendre, representa una espècie de mesura de referència de la quotidianitat per a aquests joves, associada no a un consum superflu sinó a unes possibilitats de consum a les quals s'han d'adequar necessàriament.

Tot i l'heterogeneïtat de situacions resultants, en funció de l'edat dels joves, de l'origen, del context geogràfic o del sexe, l'origen de la precarietat en els ingressos acostuma a tenir un mateix origen: la reproducció de les desigualtats de classe. A aquest factor generador de vulnerabilitat que actua en primer terme s'hi sumen altres factors que agreugen una ja per sí sola elevada probabilitat de patir problemes en l'esfera material, com la inestabilitat familiar, la pèrdua de drets de treball i ciutadania, la manca d'una xarxa relacional o la manca d'habilitats relacionals, entre altres.

Al llarg de les diverses entrevistes els joves ens han anat desgranant les penúries econòmiques per arribar a final de mes. Més que entrar a descriure aquesta precarietat econòmica (entenem que l'anàlisi quantitativa del capítol 8 és molt més efectiva), ens ha semblat interessant comprendre com viuen els joves aquesta situació i, sobretot, com l'afronten. A partir dels discursos produïts ens hem trobat amb dues estratègies principals: la solidaritat familiar i l'adaptació del nivell de vida a les possibilitats reals.

Solidaritat familiar

Com afirma Paugam (2007), la solidaritat familiar és una de les característiques dels models de pobresa integrada característics dels països del sud d'Europa. Per aquest mecanisme, la vulnerabilitat que afecta als seus membres, en forma de generalització de les rendes baixes, de precarietat dins el món laboral i d'escàs efecte de la protecció pública, deixa de ser una vulnerabilitat individual i queda atenuada per l'efecte protector del grup familiar.

Marta: El agua, debemos agua desde septiembre. Luz, debemos desde septiembre, que sube a 400 y algo euros. Agua, creo que son 50 más. Y el gas ya ni he preguntado cuanto debemos. Pero debemos un pastón. Y mil trescientos euros de hipoteca. Es que es imposible mantener esta casa una sola. Porque mi madre no trabaja. La nevera no la puede llenar ella, la llena mi tía. Es que ya afecta a toda mi familia, ya no es solo nosotras. Gracias a Dios, tenemos una familia que cuando tenemos problemas están ahí, ¿sabes?

Dona, 16 anys, adolescència desfavorida, ni estudia ni treballa, ha estat internada per violència cap a la seva mare. Escassetat de recursos.

En el cas dels joves participants en la recerca, el desavantatge familiar estructural els exigeix adoptar ràpidament un rol de major protagonisme dins la família. Això passa per deixar de ser membres dependents i inserir-se ràpidament al món de la productivitat. Aquest és un comportament típic de les famílies amb escàs capital cultural i econòmic. L'escassetat de capital cultural limita les expectatives de posicionament social i augmenta el nivell de condicions que s'està disposat a acceptar (per exemple, en l'àmbit laboral). L'escassetat de capital econòmic accelera les necessitats immediates de recursos i afavoreix la sortida del sistema formatiu per a entrar ràpidament al mercat laboral.

La desvaloració social d'aquestes famílies és, doncs, l'origen de sortida ràpida del sistema formatiu i de l'entrada al segment secundari del mercat laboral. En el cas dels joves, a més, hi ha un altre element que afavoreix aquesta rebaixa d'expectatives. Si a causa de la divisió en classes d'edat dins la família són considerats prou madurs com per a posar-se a treballar, també és cert que encara no han d'afrontar les responsabilitats econòmiques lligades a l'adulthood. Per això, amb una part dels precaris ingressos que obtenen ja poden afrontar les necessitats inherents a la seva etapa: bàsicament, el consum identitari. Durant bona part d'aquest període, doncs, qualsevol feina és útil per a les necessitats immediates del jove. I, el que sobra d'aquestes mínimes necessitats és retornat a la família. És el cas de l'Anna en la seva primera incursió al món laboral (i, de fet, la més prolongada), de 20 hores setmanals com a caixera en un supermercat. L'Anna conviu amb la seva mare, que presenta una invalidesa que li impedeix treballar des de fa anys i els seus dos germans (que no treballaven). Tot i el baix salari, les poques necessitats que té en aquest moment (compartir despeses en viatges a Tarragona per motius personals) permeten que amb el que li sobra pugui ajudar a la família. A més, com que l'horitzó de mires està orientat al present, tampoc hi ha una preocupació per perdre capacitat d'estalvi (de fet, provar d'estalviar amb un salari mensual de 300 euros és una mesura força ineficaç de cara a afrontar necessitats futures).

Anna: Com que només feia 20 hores... Suposo que 300 euros era. Però clar, en aquell moment només tenia els gastos de si anava a Tarragona. I a ma mare també li donava algo. Perquè jo sola no ho necessitava tot. I li donava a ma mare. O em deia: doncs anem a comprar i ho pagues tu. Per tant, potser la

compra la feia jo i em deia: doncs ja no cal que em donis res. O em deia: doncs si, necessito tant... Clar, jo li deia: mama, vols que et doni diners?, I ella: no, demà anem a comprar i ho pagues tu. I fèiem la compra i jo ho pagava, i ja està. Em deia: ja no cal que em donis res. O em deia: dóna'm tant i així compraré això. O: necessito tant perquè he d'arreglar algo.

Dona, 24 anys, adolescència desfavorida, aturada (no té ingressos), viu a casa d'uns amics, prové d'una família humil.

Un fenomen gairebé idèntic al de la Sandra, que treballa en una perruqueria i comparteix part del seu reduït sou amb la seva mare i que assumeix algunes necessitats de les germanes.

P. Lo que cobras de la peluquería, ¿qué haces con el dinero?

Sandra: A mi madre. Ingresamos, en verdad, se supone que hay tres ingresos. Lo que pasa es que yo desde que empecé a trabajar, lo mío me lo pago yo. Y parte se lo doy a mi madre. Y ya lo poco que me queda es que se me va con el bono para el bus, y poder ir a comer a lo mejor una vez al mes. Y ropa, lo mínimo. Desde que empecé a trabajar todos los gastos me los pago yo. El tema de los libros también me los empecé a pagar yo.

P. ¿A qué edad empezaste a trabajar?

Sandra: Des de los 16, desde que podía. Mi madre no quería. Pero es que le digo: tú no quieres que trabaje porque no quieres que deje de estudiar. Pero es que tú tampoco me puedes dar dinero. ¿Sabes? La típica tontería, ¡para comprarte compresas!, a veces no podía...

P. Has dicho que le das una parte. Es automático, o cuando te lo pide se lo das?

Sandra: No me lo pide. Se lo doy yo. Cada mes cojo y se lo doy. Tampoco puedo mucho... Intento darle 100 euros, y si puedo más, pues más. Porque en verdad es que no llego a los 300. Y entre que pago móvil, pago el bono, el resto se lo doy a mi madre, y alguna cosa me lo guardo yo. Y no he podido ahorrar, porque si mis hermanas necesitaban algo, aparte de lo de mi madre, pues se lo he comprado.

Noia, 22 anys, adolescència desfavorida, família humil, treballa en una perruqueria i està intentant aprovar la selectivitat.

En alguns casos la identitat col·lectiva de la família és tan forta que el jove no percep que el fruit del seu treball li pertanyi. És el cas de l'Albert, que des de la seva incursió al

món laboral contraposa la dimensió individual i familiar a partir de la següent avaluació:

- a) Les seves necessitats individuals són supèrflues i es poden satisfer fàcilment. Per tant, són falses necessitats.
- b) Les necessitats familiars són imprescindibles i cal aportar el màxim esforç conjunt per a satisfer-les. Són les *autèntiques* necessitats i han de rebre l'atenció prioritària dels recursos que obté amb el seu treball. En alguns casos, també hi ha necessitats individuals dins d'aquest grup. Són les que s'allunyen de la idea de capritx (llibres per a l'escola, abonaments de transport públic, etc.). Majoritàriament el jove els assumeix com a seus i allibera a la família de la seva càrrega.

Per tant, l'Albert rebutja l'autoritat sobre els recursos que ell genera i provoca l'ascens d'un model familiar centralitzat en termes de control de recursos. Ell, que és qui realitza el treball, no és qui en gestiona els ingressos obtinguts. Aquí no hi ha uns ingressos propis, per a cobrir necessitats pròpies, i uns ingressos sobrants, per a les necessitats familiars. Hi ha uns recursos que obté ell i que gestiona la família. I, quan hi ha diners sobrants i ell té alguna necessitat, pot demanar-los. Aquí hi ha la clau de la pèrdua de control: la divisió en classes d'edat dins aquesta família vulnerable fa que l'Albert percebi que és prou madur com per posar-se a treballar però no tingui interès en gestionar el fruit del seu treball, a una edat biològica a la qual bona part dels joves parteixen de la posició oposada: resten encara en situació de dependència familiar, però poden gestionar autònomament els recursos que obtenen.

Albert: Jo ho donava tot. Jo agafava, treballava, i en comptes de donar la meua llibreta, donava la llibreta de la meua mare, i a ella li feien l'ingrés. I jo, després: ah, mama, necessito 5, o 10, o 20. I em deia: té. Per no gastar-m'ho jo, preferia donar-li a ella. I que ho controlés, que així no gastava tant.

Home, 24 anys, adolescència desfavorida, aturat (no té ingressos des de fa 2 anys), viu a casa dels pares, família humil.

Però aquests mecanismes de solidaritat familiar no es limiten al període en què coincideixen l'ocupació laboral del jove amb la seva estada dins la família sinó que poden tenir continuïtat un cop aquest s'ha emancipat. Això és indicatiu que la idea de família (entesa més enllà de les relacions sentimentals) és superior a la de llar. La rellevància de la institució familiar en la trajectòria vital dels joves vulnerables té

conseqüències perllongades. Com apuntàvem al capítol 4, una de les característiques del procés d'emancipació juvenil a l'Estat espanyol és que no trenca amb la forta identitat familiar, cristal·litzada gràcies al retard en la finalització d'aquest procés. Com que és una identitat que s'ha anat construint dins de la família d'origen, la identificació amb aquesta segueix sent forta una vegada ja s'ha sortit de la llar i, en conseqüència, els lligams que s'hi estableixen continuen sent forts. I aquesta fortalesa es consolida en el cas de les famílies amb escassos recursos econòmics. La solidaritat, en aquests casos, és bidireccional.

Eduardo (emancipat): Mi madre nunca me daba dinero, que no tenía mucho tampoco, pero ahora si tiene algo me da. ¿20 euros? Me los da. Antes nunca me daba nada porque sabía que si me lo daba me lo gastaría en alcohol. Desde que estoy aquí... Un día me ingresó 100 euros: Eduardo, que así pasas... Y yo me puse a llorar, ¿sabes? Porque dices, joder, no es el hecho de los 100 euros, es el hecho de confiar en ti. Mi hermano me ha ayudado también. Es una persona que... Yo soy un poco zumbado. He ido apuntando todos los que me han ido ayudando, porque yo mi intención es devolvérselo, porque yo sé que lo necesita. En total, entre mi hermano, mi hermana y mi madre me han dado 3000 y pico euros en estos 3 años.

Home, 34 anys, joventut desqualificada i exclosa, viu amb parella, no treballa, estudia, ingressos per tripijocs, acaba d'abandonar les drogues.

Anna: Vivien els tres, mon germà, ma germana i ma mare. Llavors si que hi havia algun moment que els deia... Ella no me'ls demanava mai, però clar... Em deia: ai... Jo sabia que els faltava, i li ingressava els diners.

Dona, 24 anys, adolescència desfavorida, aturada (no té ingressos), viu a casa d'uns amics, prové d'una família humil.

Adaptació del nivell de vida a les possibilitats reals

Una altra estratègia que hem detectat en els joves a l'hora d'afrontar les carències objectives és l'adaptació al seu nivell de vida. Al llarg de les entrevistes, quan hem preguntat als joves si les condicions de vida objectives els portaven a haver de renunciar a determinats béns materials o a determinades activitats, la resposta ha estat sempre similar: o bé no consideraven que estiguessin renunciant a res, o bé la renúncia es prenia amb absoluta naturalitat. Bona part d'aquests joves no han patit un procés de caiguda

cap a aquestes condicions de vida precàries, a partir d'un nivell de vida acomodada, sinó que hi ha viscut sempre. La seva subjectivitat ha estat produïda des d'aquesta posició social, i les pràctiques sorgides de la subjectivitat estan regides pel principi d'adaptació a aquesta realitat. Llavors, és normal que els joves visquin amb relativa comoditat aquest procés d'adaptació constant a les restriccions de l'economia real. Els objectes i les activitats queden despulats del sobrecost associat a les seves connotacions simbòliques. Amb les seves actituds, els joves consideren que és irracional haver de pagar un sobrepreu per un tipus de valor –el simbòlic– que no els reporta una utilitat suplementària.

Olga: Ja t'ho dic, que sempre hem anat amb coses donades. És que depèn, clar.

Jo el que dic: no es más rico el que más tiene sino el que menos necesita. Si tu et conformes... No sé, aquesta tele... Jo em conformo amb coses que em donen.

Jo tot el que em donen ho agafo. Aquesta tele és de ma germana. Per què vull una tele de plasma súper gran si amb aquesta m'apanyo? Jo què sé, l'ordinador fa que ens el vam comprar, ja... Deu tenir uns 8 anys. Per què vull un altre ordinador? Mentre funcioni. El mòbil també. Aquest és el mòbil de mon pare! Per què vull un altre mòbil si aquest funciona? Si només el vull per a trucar!

P. Us adapteu...

Olga: Clar! No sé... Jo crec que som senzills, no? Jo no els compro ni roba de marca ni... Jo vaig també a l'oferta. És això també. Jugues una mica a l'oferta. Saps que els batuts i els sucs, almenys aquí al poble, els compres al Dia perquè és el lloc més barat, i en canvi l'embotit i tot això vas al Guissona, que és el lloc més barat. Vas jugant, amb els diners. Vas fent... Trapitxeges com pots. Et donen roba... Jo tot el que em donen... A vegades també passo pel costat d'una brossa i veig algo i dic: osti això em serviria per a això. Doncs au, ho agafo i ho faig (somriu). No som de gastar. Jo no surto. Fa no sé quants anys fa que no surto de festa. També perquè m'avorreixo ja. Surto i dic: què hi pinto aquí, amb lo bé que estaria a casa al sofà dormint o mirant la tele, o algo. És segons el que tu... El que tu vols.

Dona, 28 anys, joventut adulta precària, orfa, treballa molt puntualment, mare de dos fills, separada.

Els béns i serveis s'adquireixen més pel seu valor d'ús real, per les necessitats primàries que satisfan, que pel seu valor social, pel que representen en termes d'identificació o de fidelitat a una marca. L'ús d'una producte de marca, doncs, respon a l'anàlisi de la

qualitat del producte (en el seu ús) i no a la significació social que reporta (Olga: “*Els xampús, del todo a cien. Doncs jo volia el meu Pantene Pro-V. No perquè fos de marca, sinó perquè jo notava al cabell la diferència*”). Renunciar a aquests béns simbòlics que no aporten una qualitat d’ús especial és un exercici de reafirmació de la pròpia senzillesa i d’abandonament d’una lluita per l’estatus que no és la seva. Des dels seus propis ulls, aquests joves es situen en oposició als avariciosos, aquells que pretenen aparentar alguna cosa que no són a través del consum ostentós i innecessari. Ara bé, la cita anterior potser dóna una imatge d’excessiva conformitat amb les pròpies limitacions materials. Per dir-ho d’una altra manera, és una mostra d’extraordinària racionalitat a l’hora de valorar l’ús de les coses (potser hi ajuda el fet de ser mare soltera) i de fer la selecció en base a aquesta avaluació. En altres entrevistes sí que ha sorgit el component de renúncia. De fet, l’accés a un mercat secundari en el consum té conseqüències més enllà del benestar material que poden produir els productes de major qualitat i preu, inaccessibles per a aquests joves. Es generen també limitacions en les capacitats de socialització en esferes com l’oci o el consum, amb una tendència conseqüent a disminuir les activitats relacionals que requereixen una despesa econòmica. Representen, per tant, un perill d’afebliment del vincle social, especialment si el grup de referents sí que pot accedir a aquest tipus de consum.

Núria: No tenim capritxos. Però potser el capritx nostre potser és un cap de setmana cada dos mesos agafar-te un kebab per a sopar (riu). Això és un capritx.

Dona, 28 anys, joventut adulta precària, viu amb la seva germana, treballa puntualment, episodis de depressió.

Anna: Home, jo surto però no em gasto res. Si abans em podia comprar 2 cubates, ara ja no me’ls compro.

Dona, 24 anys, adolescència desfavorida, aturada (no té ingressos), viu a casa d’uns amics, prové d’una família humil.

Ahmed: Bueno, tengo una cama para dormir, como, y ya está. 20 euros para un mes, o 30, y ya está. Para coger tabaco... Para mí, ya te he dicho. Si quieres algo no puedes cogerlo, ¿sabes? Algunas veces quieres beber, y no puedes comprar una botella de agua. Tienes hambre, no puedes comer en la calle. No tienes dinero, quieres fumar, no tienes tabaco. Y yo para mí no quiero pedir a la gente. No puedo. Si tengo dinero compro tabaco, si no tengo, no fumo.

Home, 20 anys, joventut desqualificada i exclosa, marroquí, ha arribat fa 8 mesos, viu amb el germà i la cunyada, sense permís, no té contacte amb l'entorn.

Eduardo: Estuve como 3 meses que no pude pagar (deutes), solo comiendo arroz con tomate porque no tenía ni un duro.

Home, 34 anys, joventut desqualificada i exclosa, viu amb parella, no treballa, estudia, ingressos per tripijocs, acaba d'abandonar les drogues.

És evident que les limitacions objectives de la seva vida real els fa privar-se de coses. No són joves aïllats del món social i saben que hi ha productes i serveis que no estan al seu abast. El contacte diari amb la publicitat i els mitjans de comunicació actua en aquest sentit. El que hem detectat en els seus discursos, però, és que aquesta renúncia no implica una situació d'estrès social. L'estrès apareix quan les carències comencen a afectar l'adquisició de béns necessaris. En l'esfera del consum, la desvalorització social no passa per no poder accedir al mercat de consum simbòlic, sinó per les renúncies que cal assumir en la satisfacció de les necessitats bàsiques. La renúncia, doncs, no és altra cosa que un pas enllà en l'exercici de selecció dels béns i serveis: prioritzar, primer, la necessitat real del producte i, després, cercar si hi ha substitutius al mercat que, per un preu inferior, reportin el mateix valor d'ús.

Mar: Tampoc és renunciar a tot, però si ser més selectiu. Realment ser més selectiu. En la qualitat, pel preu, com per poder fer coses. És això, no em compro això però demà vaig a sopar. O si demà vaig a sopar, no em podré comprar una altra cosa. O si en comptes d'anar a l'H&M vaig al mercadillo...

P. Substituir una cosa per una altra.

Mar: Exacte. És anar canviant, primer la qualitat, i després canvies una cosa per una altra. Vas temptejant una mica. L'aigua SC val 68 cèntims i està boníssima i és súper saludable, i aquesta val 39 i té un munt de sodi. Però... Jo tinc set! El sodi... Ja suaré més o aniré a caminar.

Dona, 28 anys, joventut adulta precària, viu sola, no treballa, episodis depressius.

10.2.3. La docilitat com a forma d'entrada i permanència al mercat laboral

Deia Marx que, davant de les conseqüències d'una revolució, la classe treballadora no tenia més a perdre que les seves cadenes. Sense posar en dubte la veracitat d'aquesta afirmació si que entenem que el bé comú (de la classe treballadora) està construït a partir d'una suma de renúncies i de pèrdues particulars. Les experiències vitals dels i les joves participants en aquesta recerca ens han anat desfullant paulatinament un cúmul d'estratègies fonamentades en l'abandonament de les seves pretensions i la no execució dels propis drets com a treballadors/es. És a dir, en la inserció progressiva cap a un estat del malestar dins el mercat laboral.

Una rebaixa d'expectatives

Dins el mercat laboral, les estratègies passen per la construcció d'itineraris en la precarietat. Això vol dir haver de renunciar a feines qualificades, renunciar a la idea de treball com a forma de realització personal i acceptar-ne la seva vessant estrictament utilitària, com a forma d'obtenció d'ingressos. És a dir, assumir el rol de força de treball al servei del capital. No cal dir que sempre hi haurà algú que faci de la necessitat benefici i aprofiti la posició de dependència d'aquests joves treballadors per a explotar-los laboralment, amb unes condicions de treball degradants per a la persona per a obtenir un benefici ràpid, fàcil i quantiós. Encara que sigui a costa de la qualitat en el treball d'aquests joves o a costa de retallar-los drets laborals i socials.

De fet, la triangulació jove / empresariat / mercat de treball es fonamenta entorn a una qualitat que aquests joves posseeixen de manera exclusiva i que els diferencia tant dels altres joves (ubicats en altres grups socials juvenils) com dels adults. Aquest bé preuat que intercanvien al mercat de treball és la seva docilitat. La penúria de les seves condicions de vida els estreny el marge de maniobra per a poder negociar unes condicions laborals més favorables, cosa que els porta a haver d'explotar aquesta qualitat específica, que han de mantenir en el present per mirar de substituir-la en el futur per altres qualitats valorades en altres segments del mercat de treball (com l'experiència, la iniciativa o els coneixements).

Aquest és el cas de molts dels joves participants. Destaquem la cita de l'Eduardo per a entendre la duresa a què estan condemnats aquests joves, la docilitat dels quals és l'únic que valoren els ocupadors. En aquest cas ens parla de l'entrada prematura al mercat de

treball, per ajudar a la família, a una edat inferior a la legal i combinant dues feines (per tant, patint una doble explotació) i amb una retribució escassa (a menys de 2 euros per hora si els números que ens dóna són certs).

Eduardo: Entonces, con 14 años tuve que trabajar hasta los 16 todos los días seguidos, en dos trabajos. Los días de cada día trabajaba en la ED (fábrica de begudes), en el almacén. No te podían hacer contrato hasta los 16. Y después, los fines de semana, trabajaba en una masía, en un restaurante. El sábado hacía de 12 del mediodía a 3 de la mañana, y después el domingo hacía de 12 del mediodía a 8 de la tarde, o así.

P. Tot això sense contracte?

Eduardo: Sí, sí. Cobrava 6.000 pesetas. Por fin de semana, eh. Y entonces trabajé todos los días del año. Porque cuando había Navidad, abren ahí, cuando es un día festivo, abren ahí. Todos los días festivos estas masías de la montaña abren. Entonces, cuando yo tenía fiesta en la ED tenía que trabajar ahí.

Home, 34 anys, joventut desqualificada i exclosa, viu amb parella, no treballa, estudia, ingressos per tripijocs, acaba d'abandonar les drogues.

Entenem que en la mesura que estan disposats a treballar de qualsevol cosa que els aportí ingressos al moment, el problema d'aquests joves deixa de ser l'atur juvenil (el fet d'estar fora) sinó la qualitat de l'ocupació (el com estan a dins). O, almenys, que el fantasma de l'atur juvenil ha de ser extremadament matisat.

Certament, ens hem trobat amb joves amb problemes d'inserció laboral. Bàsicament en podem agrupar les causes en dues categories. La primera categoria inclou les situacions de manca de drets laborals i afecta als joves entrevistats que no tenen permís de treball. Aquesta és una situació d'extrema gravetat en el sentit que ja no només representa un problema per al present de l'individu (l'escassetat d'ingressos) sinó que genera una indefinició per a planificar un futur que no és a les seves mans. Perquè no és el mateix estar fora del mercat de treball sabent que d'una manera o altra s'hi pot entrar, que estar-hi fora sabent que no s'hi és benvingut. Amb permís de treball, aquests joves encara tindrien l'esperança de poder buscar feina i trobar-la, encara que fos en unes condicions precàries. Ara, en canvi, ja no estem davant d'una rebaixa en la capacitat de l'individu per a exigir unes condicions favorables sinó d'una eradicació dels propis drets: en cas de treballar, han de fer-ho il·legalment. A més, aquesta vulnerabilitat té efectes immediats en la quotidianitat del jove: no està en edat d'estudiar ni pot treballar,

cosa que el situa en una posició de dependència extrema que l'obliga a moure's per sota dels drets laborals i socials aconseguits per la classe treballadora. L'últim poder negociador d'aquests joves per a entrar al mercat de treball recau en el manteniment de la pròpia dignitat.

Ahmed: Si no hay trabajo...

P. Y para trabajar hay que tener el permiso.

Ahmed: Si. Bueno, trabajo en negro... Para mí no importa el sueldo, en este momento.

P. ¿Cualquier sueldo sería bueno?

Ahmed: 100 o 200 euros en el mes, en este momento...

Home, 20 anys, joventut desqualificada i exclosa, marroquí, ha arribat fa 8 mesos, viu amb el germà i la cunyada, sense permís, no té contacte amb l'entorn.

La segona categoria inclou els casos on el jove no està disposat a assumir que la docilitat és la seva qualitat més valorada pel mercat de treball i manté la voluntat de voler accedir a un segment del mercat de treball que no s'adequa als capitals que posseeix. És a dir: el jove ja no està disposat a treballar en qualsevol feina i a qualsevol preu i, davant de la precarietat previsible en cas d'entrada, prefereix seguir fora del mercat de treball i esperar a una millora de la situació. Evidentment, aquesta opció es dóna quan el jove té un coixí per a viure sense formar part del mercat laboral (la qual cosa li dóna un cert poder negociador). En els joves entrevistats, aquest coixí econòmic (estalvis procedents d'anteriors incursions al mercat laboral, prestacions d'atur, realització de feinetes, tripijocs, etc.) és tan feble que ha d'anar acompanyat, indistriablement, d'una rebaixa de les expectatives vitals i d'una acomodació al nivell de vida present. En aquesta segona categoria, a diferència de l'anterior, el jove no vol sotmetre's a la realitat objectiva del present sinó que l'ajorna a l'espera d'una millora en el futur. Una millora que, en tot cas, està fora de les seves mans ja que no depèn exclusivament d'un mateix (com trobar una feina per a la qual sí que s'estigui disposat a treballar), per la qual cosa podríem definir aquesta categoria com una estratègia d'ajornament passiu de la precarietat.

Entre les diverses manifestacions d'aquesta segona categoria en volem destacar dues. La primera és de la Mar, que apunta a la racionalitat de seguir fora del mercat de treball per motius econòmics. Després d'haver realitzat algunes feines temporals, fa un any que

està a l'atur i encara té dret a percebre la prestació durant un any mes. Aquest coixí econòmic, tot i que precari (cobra al voltant d'uns 600 euros al mes la qual cosa, tenint en compte que viu sola, la situa per sota del llindar de pobresa), al seu entendre li serveix per a adquirir una posició de força en la negociació laboral. La jove es pregunta per què ha de canviar aquesta situació per posar-se a treballar i cobrar el mateix que percep ara. Del seu discurs se'n desprèn la conclusió que per a ser precària sempre s'hi és a temps i, per tant, decideix viure el present (especialment si aquest present li ofereix oportunitats de lleure, com és el cas de l'estiu).

Mar: Una feina per 600 euros. Doncs estant a l'atur també els cobro! Fins quin cert punt val la pena? I a més ara és una època dolenta perquè ve l'estiu. És una època dolenta i bona. Bona seria si trobessis feina perquè a l'estiu és quan més feina d'hostaleria hi ha, i on tens més possibilitat de cobrar. Però també per gent com jo que fa temps que no treballa, penses: joder, doncs ara passo l'estiu de puta mare i després de l'estiu ja em poso a buscar feina com una negra i si me n'he d'anar a la Xina me'n vaig.

Dona, 28 anys, joventut adulta precària, viu sola, no treballa, episodis depressius.

La segona manifestació és de l'Olga. En aquest cas l'espera per a entrar al mercat de treball ja no es limita estrictament a criteris de rendiment econòmics sinó que també es veu afectada per les limitacions horàries per adaptar-se a la majoria de feines. L'Olga té 28 anys i és la cap d'una llar monomarental on viu amb els seus dos infants (de 8 i de 7 anys). Com que està separada del pare, i aquest no viu a la llar, les exigències de cura dels infants passen per sobre de les econòmiques. La racionalitat d'aquesta estratègia és màxima: posar-se a treballar i contractar algú que s'ocupés d'ells diàriament implicaria una lleugera millora en la disponibilitat de rendes, però a costa d'un major esforç i de sacrificar part del temps que comparteix amb els nens i de la qualitat de vida que aquests troben al poble.

Olga: Jo ara m'he d'adaptar als xiquets, als horaris dels xiquets. Si ara els xiquets estiguessin amb el pare, jo podria tenir un horari de 8 hores, o anar-me'n a Madrid, o a Barcelona, les Canàries, Anglaterra o on fos, m'entens? Però clar, t'has d'adaptar als nens. Si vols estar per ells... I el poble jo crec que és un bon lloc per a ells. L'educació està bé, és un lloc tranquil, tenen platja, tenen camp. Suposo que d'aquí 3 o 4 anys, que ells ja tinguin 10 o 12 anys, jo

em podré espavilar també i marxar, moure'm. Deixar el menjar preparat, o els deixo al menjador de l'institut. Són més independents. Perquè ara no els deixo ni anar sols al cole, em fa molta por.

Dona, 28 anys, joventut adulta precària, orfa, treballa molt puntualment, mare de dos fills, separada.

Però, com diem, el problema que defineix en major mesura la relació entre els joves participants i el mercat de treball no és l'atur, el seu suposat posicionament extern i les dificultats que existeixen per a inserir-se al món del treball. Al contrari, són joves extremadament "qualificats", que posseeixen unes característiques que el mercat laboral demana amb urgència. El problema és que aquestes qualitats no són compatibles amb el desenvolupament d'unes condicions de vida benestants. Llavors, cal deixar de situar el problema de la vulnerabilitat social juvenil exclusivament en els joves i dirigir-lo cap al funcionament del mercat de treball.

La submissió i l'acceptació tant de les condicions de treball com de qualsevol de les feines que se'ls apareixen són factors ocupacionals indispensables en aquests joves que viuen en la precarietat. Perquè saben que en les condicions actuals no estan capacitats per a exigir o aspirar a res sinó que han d'entendre que les restriccions de la realitat estan per sobre de les pròpies voluntats i que l'objectiu d'adquirir una integritat social futura a través del món del treball passa, paradoxalment, per acceptar la manca d'aquesta integritat en el present. Això implica, ja d'entrada, un grapat de renúncies en el moment de la inserció al mercat de treball. A l'hora de buscar feina, aquests joves estan lligats de mans: han de mirar a curt termini ja que és el curt termini el que els exigeix haver de treballar de qualsevol cosa. En la seva situació, més val tenir el peix al cove que aprendre a pescar.

Olga: M'era igual recollir colilles, agranar els carrers... Clar, jo buscava de cambrera, que era el que sabia fer. I vaig tenir sort i vaig poder fer de cambrera. Però ja et dic que m'era igual. Jo havia de guanyar diners! Menys de... (prostitució), del que fos.

P. I el millor treball quin seria?

Olga: (pensa). Buf!

P. Has treballat a molts llocs?

Olga: No. Sempre he treballat de cambrera. Però és que treballar de cambrera no és que t'agradi, saps?

Dona, 28 anys, joventut adulta precària, orfa, treballa molt puntualment, mare de dos fills, separada.

Dzigbode: Lo que sea. Si me dicen: ¿puedes venir a mi casa a barrer, a fregar?

Cada mes. Si voy a cobrar, lo voy a hacer, para cobrar.

Home, 17 anys, de Ghana, fa dos anys que va arribar, en barca, viu en un centre per a joves. No té família.

La idea de treball utilitari com el *seu* treball, en oposició al treball creatiu o vocacional reservat a altres grups socials juvenils, s'insereix en la subjectivitat d'aquests joves vulnerables. Optar a un altre treball menys rendible però més agradable cau fora de la seva racionalitat. La subjectivitat integrada es plasma en una pràctica de rebaixa d'expectatives segons la qual els valors instrumentals del treball (principalment la seguretat, l'estabilitat i la retribució) sempre estan per sobre dels valors socials del treball (prestigi, creativitat, dignitat).

Mar: Home. Jo, feina, feina, de treballar per a guanyar diners, em dona igual.

M'és igual treballar a un McDonalds que a un Telepizza. Però el tema del teatre el continuaré matxacant.

Dona, 28 anys, joventut adulta precària, viu sola, no treballa, episodis depressius.

L'Anna, una de les joves participants es troba, en un moment de la seva vida laboral, davant la necessitat d'escollir un dels dos treballs que se li presenten a la vegada: el primer treball és en un supermercat i posseeix un elevat valor instrumental ja que és el lloc que ocupa actualment, té garantia de continuïtat i fa més hores a la setmana. El segon treball és en un centre d'atenció social i té més valor social, ja que està relacionat amb allò que ha estudiat, té una major qualificació i prestigi i la motiva més (a més, el salari per hora és superior, tot i que són menys hores a la setmana). La situació de dependència de l'Anna la fa escollir el treball amb un major valor instrumental (sobretot per la seguretat que li suposa tenir una feina estable) i desestimar el treball de major valor social. El present passa pel davant del futur, i l'Anna ha d'ajornar l'inici d'una carrera professional vinculada a allò que ha estudiat.

P. I quan estaves a LM (centre d'atenció social on treballava unes hores a la setmana), que era potser lo més agraït no?

Anna: (interromp decidida). Bueno, si. Una, perquè era per lo que havia estudiat. Clar, el salari era molt millor... Era com una motivació. Faig el que m'agrada, no em canso, m'agrada el que faig, i tinc un sou molt més alt que... Per mi era la feina ideal.

P. I com és que no vas seguir?

Anna: Clar, allí era com un contracte de prova, que allí és un any. És com al BP (supermercat). Si no t'han fet fora als 3 mesos ja no et fan fora. Que m'haguessin fet fixa. Però clar, estava treballant al BP de matí, i la feina a LM era a la tarda, i jo havia de fer el segon curs d'integració, que era a la tarda. I clar, jo no sabia... Com que al BP era fixa i feia matins, clar, no em podia jugar quedar-me amb lo de LM i que em fessin fora. Perquè, clar, saps? Clar, jo estava a prova. Ells em deien: que no et faran fora perquè ja ho haguessin fet. Però no m'ho podia jugar. Perquè jo ja tenia un lloc assegurat, doncs em vaig assegurar al lloc que ja tenia. Que tothom em deia: ja t'haguessin fet fora, però clar, tampoc m'ho volia jugar.

Dona, 24 anys, adolescència desfavorida, aturada (no té ingressos), viu a casa d'uns amics, prové d'una família humil.

La necessitat d'alleujar allò que els toca viure

Davant dels condicionants que es presenten a les vides d'aquests joves, ells miren de relaxar l'estrès que aquesta cruesa els genera posant en marxa diferents exercicis de relativització de la situació que els ha tocat viure. L'efecte de la precarietat d'ingressos no es nota només en el deteriorament de les condicions de vida sinó també en aspectes de la subjectivitat. Es tracta, en certa manera, d'una naturalització de la precarietat que afronten, que entenem que els permet fer més suportable la seva situació. Això implica reconèixer i acceptar la pròpia posició devaluada, que s'integra en la subjectivitat. Volem destacar-ne quatre models que hem detectat dels discursos produïts:

a) La positivització de l'explotador. Aquest primer model d'adaptació de la subjectivitat passa per valorar el rol del cap com a persona bona. El jove sap que la seva qualificació és baixa i que la posició dins l'empresa és prescindible i fàcilment substituïble per qualsevol altre individu que vulgui treballar. En els casos en què les condicions laborals s'hagin pactat de manera informal (habitual en petites empreses o en treballs en negre), cosa que afavoreix l'acomiadament del treballador, aquest està en constant agraïment pel fet de poder rebre, dia rere dia, la confiança del cap. A més, si les condicions no-

laborals dins l'empresa són bones (el cap fa petites concessions, és afable, facilita un bon ambient de treball, la feina és agradable, etc.), les condicions d'exploració poden passar a ser secundàries (no es culpa al cap sinó als condicionants externs: la rendibilitat, la poca qualificació d'un mateix, etc.). És el cas de la Deepa, jove d'origen indi que compagina l'estudi d'un cicle formatiu amb el treball en negre en un petit comerç per ajudar a la seva família. L'explicitació de les condicions d'exploració laboral va acompanyada tot seguit d'una matisació referent al bon contacte amb els caps (*"En negro, puedes decir. Pero los dueños son muy buenos. Son catalanes. -¿Y te gusta?- ¡Si!"*).

b) La relativització de la precarietat. Aquest exercici consisteix en ressaltar dimensions de la quotidianitat laboral del jove i que s'escapen d'allò que seria una autèntica precarietat. Així, tot i que no es nega que es treballa en condicions precàries, hi ha una certa contextualització per a mostrar-ne la seva cara més amable. Aquest exercici, dut a terme pel jove (i segurament acceptat de bon grat per aquell qui se n'aprofita), implica un alleujament de la sensació d'exploració i d'injustícia, un fet clau per a no posar en dubte el capital més valuós d'aquest jove: la seva docilitat. En aquest cas ens servim d'un extracte de l'entrevista a la Mar, jove que fins fa poc havia compaginat la prestació d'atur amb el treball en negre com a dependent a una fruitera. Malgrat les condicions d'exploració que pateix, especialment en termes de retribució salarial (i també pel que fa a la construcció de la personalitat mitjançant un treball poc valoritzat), la jove accepta la seva debilitat laboral a través de la següent substitució: la seva visió és que no ocupa un lloc de treball precari sinó que està realitzant una ajuda. Sota aquesta nova definició, la precarietat (associada a la idea de treball) deixa d'existir automàticament en el moment en què un considera que no està treballant sinó ajudant. Considerar la seva tasca com una ajuda reivindica que allò que percep no és un salari (que seria precari) sinó un agraïment (que queda positivitat).

Mar: Era en negre. A veure, realment més que treballar anava a ajudar.

P. Però tenies un sou...

Mar: Si. Però em pagava algo figurat, realment, perquè em pagava 20 euros al dia. Para morirse... De 8 del matí a 2 de la tarda. O sigui que et pagaven a 3 euros l'hora, si arribava. Amb lo qual preferia pensar que anava a ajudar que no a treballar. Perquè és que sinó, un dia li vaig dir: si em contractes, et dic que no. Si em fas un contracte et dic que no. Perquè 600 euros...!

Dona, 28 anys, joventut adulta precària, viu sola, no treballa, episodis depressius..

c) La positivació de la precarietat com a forma d'identificació i de distinció respecte als més ganduls. Per aquest mecanisme, els joves reconeixen la docilitat i la submissió com a mecanismes efectius per a obtenir uns guanys en el futur. Són un peatge que cal passar i que els servirà per a diferenciar-se d'aquells que no estiguin disposats a fer l'esforç. En un context de dependència, el jove ha de mostrar interès en el treball i es rebel·la contra aquells que no ho fan. Es contraposa, així, el seu esperit de sacrifici amb la ganduleria del que prefereix quedar-se a casa. Això és el que li passa a l'Olga. Comparteix quatre anys de la seva vida amb una parella. Però el record és negatiu a causa de la diferent actitud davant les limitacions de la vida. L'Olga remarca el seu esforç per anar a treballar (en una feina poc qualificada) i l'oposa a l'actitud passiva de la seva parella. En aquesta cita es remarca la infantilització constant que l'Olga fa d'aquest individu, que no ha assimilat l'ideal d'esforç.

Olga: A més, que jo ho intentava. Sons pares ens van muntar una caseta de tros, amb nevera, rentadora, tot molt bé. Li van buscar treball. Però és això, no s'aixecava! I jo mentre treballava a l'hotel, jo era arribar a casa per exemple a les 4 i encara no s'havia aixecat del llit. No s'havia dignat ni a fregar un plat, de dir: va, que ella... Perquè a l'hotel no menjàvem molt bé, la veritat. Perquè el menjar era del dia abans i al principi si però després és que et cansaves. I ni de dir: va, que li farem alguna coseta per a que ella quan arribi mengi. És que era arribar, dutxar-me, veure'l a ell no aixecat del llit encara, saps? Vaig dir: mira, a la merda! I vaig dir que no tio, això no és ni un home ni res. Prefereixo estar sola abans que estar amb això. Si, si (amb veu de fàstic, després riu). És que ho penso! T'ho juro, que ho penso i tinc 'pesadilles'. Després de no sé quants anys, 5 anys o així... Jo el veig a la cara i em dóna fàstic, no el vull ni mirar, perquè encara continua igual, amb el mateix rotllo! Després de tants anys, de 10 anys quasi, continua igual, i no sé, em fa mania. No, no!

Dona, 28 anys, joventut adulta precària, orfa, treballa molt puntualment, mare de dos fills, separada.

d) L'autocontrol en les exigències. Bona part dels joves participants que treballen o han treballat, coneixedors de la seva posició de debilitat dins el lloc de treball, ens detallen com estaven a expenses de les voluntats dels caps. Això s'agreuja quan la inserció

laboral es fa en un segment del mercat de treball (com el petit comerç o les petites empreses) on la regulació de les condicions de treball habitualment és inexistent i on elements com les tasques a efectuar, els horaris, la retribució salarial o la valoració de la productivitat es pacten informalment entre el cap i el treballador jove. En la següent cita l'Anna ens relata que, al supermercat on treballava, en un moment donat se li atorga una nova tasca que exigeix més responsabilitats. En aquesta nova situació, tot i que ella mateixa reconeix que hagués estat lògic obtenir un augment proporcional en la retribució salarial (“*suposo que algú altre ho hagués dit*”), l'avaluació de la seva situació vulnerable i de necessitat immediata d'ingressos (“*com que em conformava amb tot*”) actuen com un fre imposat per ella mateixa.

Anna: Clar, jo havia de quadrar les caixes, i clar, són diners. I si en faltaven et venien a culpar a tu. Et venien a demanar les responsabilitats. Suposo que algú altre ho hagués dit: jo vull cobrar-ho, si faig aquesta feina... I jo no. Com que em conformava amb tot, també, doncs no em vaig plantejar mai de dir-me: ei, doncs que et paguin. Saps?

Dona, 24 anys, adolescència desfavorida, aturada (no té ingressos), viu a casa d'uns amics, prové d'una família humil.

El perill de rebel·lar-se

Dins de la dinàmica de l'estructura de poder, on el jove ofereix docilitat i a canvi rep un treball que li permet afrontar momentàniament les penúries, sovint apareixen falles que provoquen l'aparició de conflictes. Aquestes falles apareixen quan les estratègies d'interiorització de la posició (que acabem de citar en el punt anterior) deixen de tenir un efecte legitimador de la precarietat i el jove deixa d'estar disposat a seguir apostant per l'intercanvi: docilitat / treball. El que està clar és que des de la posició de dependència els guanys d'un enfrontament directe amb les posicions dominants són escassos. Qualsevol comportament rebel del jove amb el cap implica una derrota segura i, en conseqüència, un deteriorament de les (ja precàries) condicions de vida. Quan el jove deixa d'acceptar les normes del joc en què s'inscriu, deixa de pertànyer al propi joc, és superflu i prescindible. Aquest procés pot adquirir diverses cares. Una d'elles és que el jove decideixi abandonar el joc on sap que no hi té res a guanyar.

Youssef: Vaig trobar una feina a un restaurant (sense contracte), que em va durar dos o tres mesos. Cobrava molt poca cosa, 150 a la setmana, saps? Vaig

parlar amb el jefe i li vaig dir que m'havia de pagar una miqueta més. Em va dir que no, llavors va ser quan jo li vaig dir: bueno, doncs no segueixo treballant perquè necessito més diners i tal.

Home, 28 anys, joventut desqualificada i exclosa, nacionalitat marroquina, viu sol, feines precàries i sense contracte, pensa en marxar a un altre país.

Home, 28 anys, joventut desqualificada i exclosa, nacionalitat marroquina, viu sol, feines precàries i sense contracte, pensa en marxar a un altre país.

Una altra opció habitual és l'expulsió del joc. Des de l'òptica de l'empresari, el jove rebel ha perdut de cop el capital més valuós que posseïa, la seva submissió i docilitat. Passa a ser un treballador devaluat i, per tant, cal substituir-lo per un altre treballador que pugui aportar un volum més elevat d'aquest capital específic. L'expulsió de l'Anna del lloc de treball que havia ocupat durant 3 anys, en un supermercat, és un reflex d'aquest mecanisme. En defensar una millora del servei que estan donant (que suposaria també una millora en les condicions laborals de les treballadores que donen la cara al públic) l'Anna està trencant amb la qualitat que la fa valuosa en el seu lloc de treball. Per a mantenir el lloc, l'Anna estava obligada a sotmetre's al cap, i no a la clientela: el client sempre té la raó, sempre que el cap vulgui que així sigui. L'Anna treballava com a caixera en un supermercat i ens apunta que constantment tenien problemes a l'hora d'acceptar pagaments amb targeta (*"El dia que et marxa el telèfon, el dia que et marxa la llum, el dia que es col·lapsa... Clar, la gent t'insulta... Però, del mínim al màxim t'insulta!"*). El desembre d'aquell any demanen un datàfon, però mig any després encara no havia arribat i, en un nou episodi de col·lapse de la línia, l'Anna es rebel·la i s'enfronta al cap.

Anna: I vaig baixar a baix... Bé, a l'ordinador, li vaig enviar un correu al jefe. Al supervisor del BP. O sigui, a la meva jefa no, al jefe de la meva jefa. Però clar, el correu va ser com amb ironia, allò de dir: que ja estem fartes d'aguantar tots els insults, que hauríeu d'estar vosaltres aquí. Perquè si haguessin estat ells allí, el datàfon hi hauria estat al dia següent de la primera discussió. Però clar, com que érem nosaltres... I com que a mi no em toca, que aguantin elles. I clar, el primer dia que va venir ell a la botiga, doncs... Va treure el tema, i jo: ja estic farta d'aguantar. Callaràs el primer dia, el segon, el tercer, però és que al quart ja... Perquè a més no et diuen... Saps? És que et diuen de tot, que et fan sentir malament. I a ell no li va agradar i...

P. I us vau discutir.

Anna: Si.

P. I hi hagués hagut alguna manera de cobrar l'atur?

Anna: Clar, si hagués estat per la meva jefa si que m'ho hagués arreglat. Però en aquell moment que estàvem discutint érem jo, la meva jefa i el supervisor. I en aquell moment el supervisor li va denegar el vot i la paraula a la meva jefa. Li va dir que no podia dir res perquè no li faria cas. Suposo que si hagués parat perquè hagués necessitat algo, jo que sé, perquè he de cuidar a ma mare perquè s'ha ficat malalta, doncs suposo que la jefa hagués parlat amb el supervisor i m'ho hagués fet arreglar. Perquè amb el supervisor, és que amb ell sempre m'havia tingut super bé. Sempre m'havia tractat bé. Em deia: ah, tinc una feina, tinc algo per tu, per proposar-te. Clar, si ho haguéssim parlat en aquell moment, suposo que m'ho haguessin arreglat. Però com que vam discutir així...

P. I ja no hi has tornat a parlar?

Anna: Després de la discussió, clar, em van donar els 15 dies. I als 15 dies ell va tornar. Ell em va venir a parlar. Però el problema que té és que no et sap parlar de bones. O sigui, ell et pot voler venir de bones però no en sap. El seu caràcter és com xulejant.

Dona, 24 anys, adolescència desfavorida, aturada (no té ingressos), viu a casa d'uns amics, prové d'una família humil.

El segon i tercer paràgraf d'aquesta cita ens serveixen per a entreveure, a més, que les regles del joc, el decidir per quins motius s'acomiada a un treballador i de quina manera es fa, són arbitràries i sovint depenen de factors tan volàtils o intangibles com el caràcter del cap o el seu estat d'ànim en aquell dia concret. Aquest darrer factor no fa sinó fomentar la idea de desposseïció de capitals per part del jove i la seva posició de debilitat: sempre fidel a l'empresa, el futur no depèn mai d'ell i qualsevol moviment fora de lloc el converteix en prescindible o, directament, en repudiable, cosa que afavoreix que la resta de treballadors/es interioritzin quina és la seva posició.

10.2.4. Els tripijocs: l'emprenedoria dels pobres

Caracteritzats per la desqualificació i davant les dificultats de guanyar-se la vida dins el mercat de treball regulat, algunes de les estratègies dels joves passen per la posada en marxa de tripijocs per a obtenir recursos per una altra banda. De fet, aquest exercici és una forma d'emprenedoria adaptada a les limitacions objectives de les seves condicions de vida, la qual cosa implica que la capacitat d'iniciativa els porti sovint a realitzar

activitats asocials, que ratllen la frontera de la legalitat o que, si bé poden ser legals, són estigmatitzades socialment.

La major part d'aquests tipijocs per afrontar les condicions de vida desfavorides són feinetes que no passen d'algun dia de treball al mes o a la setmana, amb una retribució – en conseqüència- escassa, i que estan vinculades a tasques que requereixen poca especialització. Haver de recórrer a ells per a guanyar-se la vida té unes conseqüències evidents: la variabilitat extrema de la retribució (dins d'uns nivells precaris), la fragmentació i no linealitat de les tasques realitzades i la impossibilitat de planificar la vida a llarg termini.

Però també tenen aspectes positius, que poden arribar a cobrir certes expectatives dels joves. D'una banda, representen alleujaments puntuals a una situació de necessitat. D'altra banda, com que no són treballs reglats sinó que es perceben com ajudes puntuals, el jove no creu que estigui patint una situació d'explotació. A això hi ajuda que tant l'entrada com la sortida són informals i lliures: el jove no té la sensació d'estar lligat a aquest tipus de treball i, per tant, no ha de respondre a un compromís o acceptar una responsabilitat més enllà dels moments puntuals en què accepta treballar. A més, sempre que no li vagi bé, pot renunciar a anar a treballar: no té por de rebre sancions perquè hi ha ben poc a perdre. I, també, són tipus de treballs que, si bé no contribueixen a la realització personal del jove perquè aporten poc valor social, tampoc estan estigmatitzats: el jove no s'avergonyeix de la feina que fa. De fet, la millora en les condicions materials de vida és tan feble que en cap cas compensaria una possible pèrdua d'estatus social.

Està clar que durant l'adolescència i primera joventut bona part dels joves tenen contacte amb feinetes d'aquest tipus. La majoria d'elles sovint reproduïxen els rols tradicionals associats a cada gènere (d'aquí que bona part de les feinetes realitzades per noies tinguin a veure amb la cura d'infants). El que diferencia la pertinença a un grup social juvenil o a un altre és la prolongació d'aquests episodis: els joves vulnerables veuen com, amb el pas dels anys, la seva vinculació laboral segueix sent tan dèbil que sovint han de recórrer a feinetes d'aquest tipus.

Anna: Sense treballar, clar. I ara no tinc res. Per tant, ingressos zero! L'únic que de tant en tant n'hi ha una de la colla que em crida per fer... Té una ludoteca i em diu: tinc una festa d'aniversari, i em paga. Que el sou són 20 euros. Per tant, no em dona per fer moltes coses amb ells. Són dies puntuals.

Potser feia dues setmanes que no hi anava i hi vaig anar un dia. Però clar, aquesta setmana tinc tres dies, que hi vaig. Depèn dels aniversaris.
Dona, 24 anys, adolescència desfavorida, aturada (no té ingressos), viu a casa d'uns amics, prové d'una família humil.

Malgrat les limitacions objectives que tenen associades, algunes d'aquestes feinetes són, legalment, treballs reglats. Si bé el jove gairebé no nota una diferència en les seves condicions de vida (la retribució segueix sent simbòlica i els drets laborals són precaris), les estadístiques oficials veuen de bon grat com aquest abandona la llista d'aturats. En aquest cas, el treball deixa de ser una activitat dignificant per a la persona i que aporti uns ingressos acceptables per passar a ser absolutament qualsevol activitat laboral on el treballador estigui donat d'alta a la seguretat social. El Youssef, jove d'origen marroquí, ratlla aquest extrem: després d'haver estat vinculat a diverses ocupacions poc qualificades i de manera irregular, decideix que, mal per mal, si ha de treballar en condicions precàries prefereix fer-ho fent alguna cosa que li agradi. La pràctica de l'handbol, a més de servir-li per haver conegut altres joves del municipi i per aprendre el català, li ha obert les portes a una petita font d'ingressos: com a entrenador d'infants, i com a àrbitre. La seva setmana laboral és de dues hores a la setmana (arbitratges a part), per la qual cosa el Youssef, amb els seus ingressos de 100 a 120 euros al mes, consta a qualsevol estadística oficial com a treballador ocupat.

P. En aquest moment no estàs treballant?

Youssef: No. La veritat és que em vaig treure un títol, i això em va ajudar a ser monitor de handbol, que és el meu esport. A una escola, això durant un any. I també a una altra escola, que he estat allà també dos anys. I bueno, és una feina de dues hores a la setmana. No cobres massa bé. Cobres 100 o 120 euros al mes. Bueno. Millor això que res. Llavors em vaig treure un altre títol d'arbitratge. Estic pitant partits amb la federació d'handbol. Pito partits per sobreviure.

Home, 28 anys, joventut desqualificada i exclosa, nacionalitat marroquina, viu sol, feines precàries i sense contracte, pensa en marxar a un altre país.

Un altre tipus de tripijocs per afrontar la vulnerabilitat social és aprofitar l'aparició d'oportunitats puntuals que es donen a la família. Com el cas de l'Olga. La seva àvia (la va criar des de petita, per absència dels pares) té atorgada una ajuda a la dependència per problemes de visió i l'Olga s'encarrega de fer les hores estipulades i poder obtenir

uns ingressos que l'ajuden a fer-se càrrec dels seus dos fills i tirar endavant la llar monomarental: “*I bueno, també vaig a casa la meua iaia i faig unes horetetes per la llei de dependència. Si, anem fent, anem fent*”.

En altres casos, els tripijocs no tenen per objectiu l'obtenció d'alguna renda econòmica sinó, directament, aconseguir algun bé material necessari. Representen, en el seu exponent màxim, una tornada a un model econòmic on la necessitat immediata fa que el valor real dels objectes estigui definit pel seu valor d'ús i no pel valor de canvi. El cas de l'Núria és paradigmàtic ja que neutralitza el valor simbòlic del consum com a referent identitari davant el grup d'iguals (a través, per exemple, de la compra de roba o de participar en activitats lúdiques). Allunyada de qualsevol possibilitat d'accedir als béns materials superflus, per accedir a les necessitats més bàsiques ha d'afrontar mecanismes que solucionin les seves limitacions econòmiques: des de realitzar petits furtcs de menjar al menjador on treballa fins haver d'acceptar les donacions de roba i de menjar del seu entorn.

Núria: Aquí no sortirà el nom, no? (riu). Com que treballo al menjador de l'institut, doncs cada dia el que sobra ho agafo. Per què s'ha de tirar? Escolta! I ja està, tinc una amiga que sempre em dona bossetes amb verdura. Té un hortet... No comprem verdura perquè me la donen. La fruita també l'agafo del menjador. Tres dies a la setmana, tres dies que porto algo. La roba també me la donen, normalment. Les amigues. Quasi tot. És que jo, que m'hagi comprat (es mira la roba que porta), res! (se n'adona, i riu). Això ma germana, de les rebaixes, això m'ho han donat, això també, això m'ho ha regalat ma mare... tot. Dona, 28 anys, joventut adulta precària, viu amb la seva germana, treballa puntualment, episodis de depressió.

Però si hi ha algun jove participant en aquesta recerca que ha estat prolífic a l'hora de tirar endavant tripijocs per a guanyar-se la vida, aquest ha estat l'Eduardo. El principal motiu per haver hagut de buscar fora ingressos fora del mercat laboral són les dificultats per satisfer els seus requisits. Pertinent al grup de joves desqualificats, presenta les carències característiques que hem definit en l'anàlisi quantitativa: des de la primera adolescència, més de la meitat de la seva vida ha estat marcada per unes condicions de vida precàries, per l'abús d'alcohol, per problemes de salut, per una pèrdua gairebé absoluta de la xarxa relacional i familiar, i per canvis constants de residència. Davant

d'aquestes dificultats, l'Eduardo s'ha hagut d'anar buscant la vida com ha pogut, sovint espavilant-se més enllà de les possibilitats que la legalitat li ofereix.

Eduardo: Ah, el verano antes también trabajé en una bodega. Antes del verano me estuve 9 meses en una bodega, con un chico que también es muy amigo mío.

Que como no va a salir mi nombre lo explico: este hombre por ejemplo me hizo ahora un contrato de dos meses, sin yo trabajar, para que yo pudiera cobrar el subsidio. Es que me tengo que buscar la vida así, ¿sabes?

Home, 34 anys, joventut desqualificada i exclosa, viu amb parella, no treballa, estudia, ingressos per tripijocs, acaba d'abandonar les drogues.

Durant algunes èpoques de la seva vida, lligades al consum abusiu de drogues, aquesta fugida de la legalitat per a guanyar-se la vida representa una incursió constant en activitats de risc. En aquesta cita ens dona algunes pinzellades de la seva estada durant un any a Madrid: sense habitatge, sense treball, sense amistats, la seva quotidianitat girava entorn a la droga, que es convertia a la vegada en objecte de desig i en forma d'obtenir recursos.

Eduardo: Me junté con un grupo de chicos que consumían de todo, eran más mayores que yo, de 19 o 20. Y entonces yo hacía como un poquito así de camello, ¿sabes? Me daban la droga a mí porque a mí no me cacheaban (...). Y bueno, yo ya estaba en una época, cuando estuve en Madrid, pues dormía en cajeros, pedía dinero en Atocha, en Chamartín, luego conocí a uno que vendía tripis sin ácido, que solo es el cartón, y yo los vendía. Me buscaba la vida como podía. Robaba en las tiendas... Todo esto era lo normal.

Home, 34 anys, joventut desqualificada i exclosa, viu amb parella, no treballa, estudia, ingressos per tripijocs, acaba d'abandonar les drogues.

Una mostra de les precàries condicions de vida de l'Eduardo i de la incapacitat de trobar-hi solució dins el mercat de treball és que, als seus 34 anys (20 anys després d'haver començat a treballar), segueix havent d'inventar maneres informals per a anar vivint. La darrera idea que ha tingut és la compra-venda de llibres de segona mà¹¹⁶. L'entrevista la concertem a un despatx de la universitat, al qual s'hi presenta a l'hora acordada amb un atrotinat carro de la compra, de lona, carregat de llibres vells. Tot comença amb la venda de llibres antics que tenia per casa.

¹¹⁶ En una estada a Anglaterra (on vivia en albergs socials) ja va iniciar una experiència semblant: Yo vendía tabaco ahí. Compraba tabaco aquí, que valía 2 euros, y ahí lo vendía a 5 libras, que son 7,5 euros. Ahí valía como 14 euros el paquete.

Eduardo: Pues porque mi madre tenía muchos libros en casa y yo sabía que por internet se podía vender. “Va, a ver si me vendes estas enciclopedias”, y conseguí vender algo. Y después a partir de ahí empecé a vender los libros de mis hermanos pequeños que no quieren. Libros de texto, matemáticas... Ideal para personas que están a la universidad o grado medio.

Home, 34 anys, joventut desqualificada i exclosa, viu amb parella, no treballa, estudia, ingressos per tripijocs, acaba d'abandonar les drogues.

Aquest èxit inicial engega una cadena que l'ha tingut ocupat els darrers mesos. Veient la possibilitat d'obtenir alguns ingressos, comença a teixir estratègies vinculades al món de l'emprenedoria: cerca ofertes interessants, regateja per a obtenir un bon preu de compra, inspecciona espais de venda (físics i virtuals: mercats d'antiquaris, davant la universitat, per internet), adquireix coneixements sobre el producte que ven (llibres i edicions més valorats, etc.), es guarda llibres per a regalar o fer ofertes. La següent cita ens detalla com evoluciona aquest tripijoc.

Eduardo: Y luego fue como una cadena. Luego, aquí en el Cash Convers tenían libros. Libros así, como este, que están perfectamente nuevos. Los vendían a 2 euros. Y dije: ¿cuántos tienes así? Tenía como 90. Y le digo: va, pues te doy 30 euros. Entonces los puse a vender, oferta de 1 euro, 2 euros, por cada 10 te llevas uno. Luego conseguí meterme en un mercado de Cambrils, de antigüedades, que he ido 3 veces. Ahí he vendido algo. Más bien vendo por internet. Cada día pongo 3 o 4 anuncios. Y me quedaban algunos de estos que los tengo así para regalar. Eduardo: Por esto estoy amargado. Me gano la vida como puedo, vendiendo libros y tal. Hoy, por ejemplo, voy con este carrito, ¿ves? Llevo aquí todo de libros de inglés y me he sacado 120 euros aquí delante de la universidad. Con una mesa del bar, de ahí, he estado una hora, conseguí poner un anuncio en los estudiantes de la universidad, vengo aquí y en 3 sesiones me he sacado 200 y pico euros.

P. D'on els treus els llibres?

Eduardo: Estos libros, miro por internet y voy seleccionando libros. Como son libros antiguos. Un hombre vendía libros. Voy, pego un vistazo y ya por el año de edición, por todo... Y si veo que son interesantes, me lo dejó muy tirado, regateando, porque ya veía que el hombre no tenía mucho interés. Y cogí. Empecé a mirar uno por uno. Cogí un montón. Unos los vendía a un euro, en un pack. Hace una semana vendí 150 libros por 100 euros. Varía mucho. En un mes a lo mejor me saco 20 euros y a lo mejor el mes siguiente... Por ejemplo,

hoy me he sacado 120 euros con los libros de inglés. En 3 días me he sacado 230 euros. Y me queda la mitad. Ahora son todos de niños. Una noche vi una escuela en Badalona que cerraba, fui a la escuela, y regateas. Él me pedía 200 euros por los libros y al final los conseguí por 70: es que mira, está escrito... Yo vi que él estaba desesperado, que había colgado el anuncio varias veces, y le ataqué. Y ahora he sacado 200 y pico de beneficio. Porque mi novia me decía: tú estás loco, con los libros de los niños. Y le dije: tú ya verás como sale, que aquí en la universidad todos tienen que tener inglés.

Home, 34 anys, joventut desqualificada i exclosa, viu amb parella, no treballa, estudia, ingressos per tripijocs, acaba d'abandonar les drogues.

De fet, podríem dir que adquireix les habilitats necessàries perquè un bon col·leccionista es pugui moure en aquest món. A diferència del col·leccionista autèntic, però, per a l'Eduardo aquesta és exclusivament una forma de guanyar-se la vida. Mai intercanviarà objectes per altres objectes pel simple apreci cultural o pel valor simbòlic. Extreu qualsevol lligam sentimental d'allò que ven. La seva utilitat no és altra que el valor de canvi: són simples matèries primes que ven per a obtenir ingressos. A més, la seva falta de capital econòmic fa que no pugui competir amb altres col·leccionistes per adquirir peces realment preuades. La seva estratègia és la reducció de preus i la venda a l'engròs: quants més llibres millor, quan més aviat millor.

10.3 Tercera part. Identitats

El cinquè objectiu concret que ens marcàvem a l'inici d'aquesta tesi doctoral diu així: volem comprendre com els joves que pateixen situacions de pobresa o exclusió social construeixen simbòlicament la seva experiència social viscuda i quin discurs reflexiu elaboren en relació a la seva ubicació social. L'estudi de la identitat juvenil des del vessant de la posició social encara està poc explotat, en comparació amb la difusió de què han gaudit els vessants culturals (des de la interculturalitat fins a l'esfera del consum simbòlic). Malgrat això, podem afirmar sense gaire por a equivocar-nos que el tipus d'experiències viscudes estan lligades a la condició social objectiva de la població. I, com comprovem en aquest apartat, el sentit que els joves amb carències econòmiques i socials donen a la seva existència està lligat al seu estatut social i a la seva posició de classe. L'objectiu d'aquest darrer apartat és, doncs, comprendre de quina manera els

joves participants en la recerca resisteixen a la degradació moral i a l'estigmatització lligades a la inferioritat del seu estatus i a les carències objectives que presenten les seves condicions de vida. Hem organitzat aquest apartat a partir de cinc models de construcció de la identitat detectats (i que són compatibles entre ells): a) identitat negativa; b) identitat insegura; c) identitat angoixada; d) identitat distintiva, i e) identitat dual.

10.3.1. Una població desvalorada (identitat negativa)

En la mesura que la pobresa i l'exclusió social són fenòmens que la societat considera inacceptables i contra els quals decideix lluitar, ella mateixa està atorgant immediatament un estatus desvalorat als individus que pateixen aquestes formes de vulnerabilitat. Un problema compartit dels joves entrevistats és la socialització en entorns desfavorables. Com hem anat comentant en els anteriors apartats, les experiències familiars, formatives, laborals, materials i relacionals estan marcades per la presència recurrent d'episodis negatius. Això es tradueix en l'assimilació d'una posició despullada de valor social. Una assimilació negativa que, lògicament, els joves perceben de manera activa, ja que en són els protagonistes: en els judicis negatius dels mestres a l'escola, en la incapacitat d'adaptar-se als requisits del sistema educatiu, en les dificultats per a poder planificar una carrera laboral en positiu, en la incapacitat d'accedir a determinats béns materials i simbòlics, en els impediments per a assolir una autonomia financera i material, etc. És a dir, en definitiva, en la impossibilitat de participar en la societat com a protagonistes positius i reconeguts.

Eduardo: Mi madre, a veces cuando se enfadaba conmigo, pues me comparaba con otra persona. Y entonces yo buscaba siempre la comparación con los demás. Y esto es lo que me hundía.

Home, 34 anys, joventut desqualificada i exclosa, viu amb parella, no treballa, estudia, ingressos per tripijocs, acaba d'abandonar les drogues.

Com apuntàvem al marc teòric d'aquesta tesi, Paugam (2007: 100) afirma que una de les característiques presents en la subjectivitat de les persones afectades per l'acumulació de vivències biogràfiques frustrants és la fragilitat de la pròpia identitat i, en conseqüència, l'assentament de la sensació d'estar atrapats en la inutilitat social. Els fracassos socials reiteratius, les renúncies i readaptacions a la baixa de les estratègies

planificades, i les restriccions a les quals s'enfronten el conjunt de joves participants (és a dir, el resultat del constant exercici de sotmetre el subjecte al principi de realitat) han anat construint en la seva subjectivitat un sentiment d'inferioritat social. Aquest sentiment d'inferioritat, cal dir-ho, depèn no només de la posició social objectiva dels individus sinó també de la seva referència social. Per exemple, una de les joves participants en la recerca, l'Anna, ha patit unes condicions de vida força humils des de petita i actualment es troba sense treball i sense estalvis, vivint a casa d'uns amics que li han cedit gratuïtament una habitació. Però dels joves participants, és de les que presenta un major nivell formatiu (ha acabat un cicle formatiu de grau superior), ha gaudit d'una relativa estabilitat laboral (durant 3 anys seguits, com a caixera en un supermercat), ha tingut alguna incursió en feines relativament qualificades i manté un vincle social fort. L'entorn social en què es mou està força allunyat de la pobresa, per la qual cosa ella assumeix un sentiment de desgràcia superior al d'altres joves amb pitjors condicions de vida.

Anna: Perquè jolin, mira com em va. Per tot, pels diners, per tot.

P. Però et va molt malament?

Anna: Home si, perquè cada cop em va pitjor! Quan tinc una desgràcia després me'n ve una de més gran. A mi ja només em falta que surti al carrer i m'atropellin.

P. Quines desgràcies?

Anna: Doncs mira, quedar-me sense feina, quedar-me sense diners, a ma mare que l'operen, el (parella) que em deixa. Em vaig quedant sense res! Tot el que tenia ho acabo perdent [resignada].

P. I com et posicionaries? Classe alta, mitjana, baixa, treballadora...

Anna: Baixa.

P. Si?

Anna: Home, clar! No tinc res!

P. I quan treballaves? Igual?

Anna: Home, no, igual no. Perquè tenia uns diners. Mitjana no crec, perquè tampoc podia sobreviure amb el que tenia. Per tant, no sé. No pobra, però... No sé. Si ara estic pobra baix, abans estava pobra dalt. Una mica més amunt si. Però mitjana no crec.

Dona, 24 anys, adolescència desfavorida, aturada (no té ingressos), viu a casa d'uns amics, prové d'una família humil.

Aquest sentiment d'inferioritat es converteix en una font explicativa per als fracassos que depara el futur: els fracassos socials són presos com a esdeveniments aïllats entre els quals no hi ha altra relació que la presència particular d'un mateix. Des d'aquesta perspectiva, deixar d'estudiar respon a un fenomen concret (una mala experiència a l'escola, una relació alienant, trobar feina, etc.), l'acomiadament d'una feina respon a altres fenòmens concrets (un cap estúpid, una feina poc motivant), etc. És a dir, es desdibuixa el component col·lectiu dels fenòmens. Una situació previsible en el sentit que les vides d'aquests joves perden la noció de continuïtat ja que s'han de reconfigurar constantment. Davant d'això, hi ha el perill evident que un jove que hagi viscut el seu pas per l'escola, pel mercat laboral, per les relacions familiars i d'amistat, com una humiliació, com una lesió a la seva dignitat, interpreti que el darrer responsable d'aquesta inferioritat és ell mateix. I, per tant, que l'única explicació (o almenys la més efectiva) per a entendre que els fracassos siguin tan habituals en la seva vida és la seva pròpia debilitat. Aquesta devaluació de la pròpia persona repercuteix en la visió que tenen de l'estat de les coses. Hem detectat una tendència deslleial dels joves sobre sí mateixos. Els seus discursos extreuen el component col·lectiu dels fracassos. Sota aquesta perspectiva, el problema no és un model polític i social que reproduïx les desigualtats socials d'origen. Allò que falla és la incapacitat d'un mateix per a moure's en aquest model, que es pren en abstracte. I les falles en la individualitat fomenten, lògicament, la baixa autoestima, com hem detectat en els discursos biogràfics dels joves.

Una de les dimensions on aquest sentiment d'inferioritat és més nítid en els joves és l'escolar. En primer lloc, les condicions de vida limiten les possibilitats de centrar-se en l'esfera formativa.

Sandra: El trabajo es el trabajo. Yo trabajaba para no tener que llegar al colegio en septiembre y no ser la única que no tenía libros. O coger, y poder por lo menos no faltar al colegio por no tener dinero (per al transport, ha de canviar de ciutat). Yo faltaba y la gente se pensaba que era porque no quería ir al colegio. Y yo pensaba: ojalá fuera porque no quiero ir al colegio. U ojalá mi problema fuera que mi padre no me deja salir de fiesta, ¿sabes?

Noia, 22 anys, adolescència desfavorida, família humil, treballa en una perruqueria i està intentant aprovar la selectivitat.

D'altra banda, l'escassa herència de capital cultural i escolar limita ja des de ben aviat les expectatives que els joves dipositen en l'educació com a mecanisme de mobilitat social ascendent. No triguen a aparèixer episodis de decepció acadèmica que originen, inevitablement, preguntes sobre la utilitat de continuar en un lloc on pateixen, no s'hi senten còmodes, no li troben utilitat o no poden permetre's el luxe de seguir-hi estant.

Anna: Per molt que m'esforcés, els profes ja veien que allò no era lo meu. Eren mates, i física i química. Que això va ser a quart, que ja... (esbufega). Jo ja no sabia de què m'estaven parlant. Quan em van donar les notes, ficava: 'apte per a...', i ficava 'per a batxillerat de...'. I em van ficar: 'humanístic'. Apte per a humanístic (riu d'ella mateixa). Només era apta per això! Imagina't si em fiquen al de... jo faig dibuixos allí!

Dona, 24 anys, adolescència desfavorida, aturada (no té ingressos), viu a casa d'uns amics, prové d'una família humil.

I, parlant de dibuixos:

Carlos: Me distraigo. Pinto un dibujo en clase... Como no me entero de nada en clase, pues hago algo para no aburrirme. Y eso a mi hermano no se lo quiero decir, porque está orgulloso de que esté en una clase de un nivel alto. Y no sé, no quiero desilusionarle. A ver, también querría ser ingeniero plástico, pero eso ya sí que requiere estudios, y entonces ya... Porque lo que me gusta requiere estudios. Todo lo que me gusta, pues requiere estudios. Y a mí eso...

Home, 16 anys, adolescència desfavorida, orfe, viu amb el seu germà i cunyada, ha estat internat, estudia.

Però aquest problema seria extremadament senzill de resoldre si amb la sortida de la institució educativa i una ràpida vinculació al món laboral els joves trobessin una seguretat material i econòmica i un espai per a fomentar el vincle social a través del treball. En definitiva, si tinguessin accés a una font d'identitat positiva. Aquesta és, per exemple, la construcció de la identitat lligada a la trajectòria biogràfica de bona part dels seus pares (els adults d'avui en dia, joves en un període anterior): una sortida ràpida de l'escola, amb una qualificació escassa, però on el mercat de treball oferia estabilitat econòmica i la capacitat d'inculcar, en els treballadors, una font d'identitat positiva (de poder dir, sense vacil·lar: sóc fuster). Però les formes de producció dels subjectes han canviat molt des de llavors, i el que en un estadi anterior era un mercat de treball relativament estable i que aportava seguretat econòmica (almenys per a l'home cap de

família) avui és una contínua successió d'entrades i sortides a l'atur, a feinetes no reglades, a tripijocs o al segment inferior del mercat de treball. Aquests joves vulnerables d'avui, per tant, formen part d'una generació diferent a la dels antics joves de classe obrera. Caurem en un error de simplicitat si intentem jutjar la construcció de la identitat d'uns en base a criteris útils en un estadi anterior però ja caducs actualment. És a dir, si imaginem que entre els antics joves de classe obrera i els actuals joves afectats per aquesta vulnerabilitat només hi ha una diferència de classes d'edat ens estarem equivocant. Perquè aquesta nova configuració social (deguda principalment als canvis del mercat de treball, del sistema educatiu i de la família) també posa en dubte la definició de l'estatut de jove i els paràmetres d'entrada a l'adulthood. En aquest cas, el canvi generacional implica també un canvi en les divisions entre classes d'edat: els joves vulnerables no poden assolir allò que tradicionalment defineix l'entrada a l'adulthood (bàsicament, ser autònoms financerament i familiarment). Obligats conscientment o inconscientment a madurar ràpidament (mitjançant una sortida ràpida del sistema formatiu i l'entrada al món del treball productiu), passats un grapat d'anys encara no assoleixen de manera clara aquesta autonomia que definiria la seva nova condició d'adults de ple dret. Per tant, la seva posició de classe també incideix en la construcció d'una identitat juvenil negativa.

L'experiència del Julián ens serveix d'exemple. És un jove de família treballadora, inserit al mercat de treball des dels 16 anys i que ha anat compaginant un grapat feines poc qualificades, de curta durada i estigmatitzades. Ara, amb 32 anys, mira enrere i ens valora el seu itinerari erràtic pel món laboral, amb constants recaigudes a la posició de partida. En un episodi de l'entrevista el Julián sustenta una de les bases que fonamenten la crítica als estudis sobre la joventut basats en l'edat biològica dels individus. Per la seva experiència, el pas del temps feia augmentar la seva edat biològica però no la seva edat social. El ritme de transició a la vida adulta, doncs, està bloquejat, i les constants pèrdues de feina impliquen constants retorns al passat ("tornar altre cop als 20 anys"). En la següent cita que hem extret del seu discurs, ens relata el cansament que suposa la sensació de no poder avançar mai i de veure com, en termes d'identificació amb el treball, la seva subjectivitat continua estancada a la que tenia als 16 anys.

Julián: Si. Aquesta frase l'he dit tants cops! A tornar a començar, tio. Ara estic realment, amb 32 anys, m'he cansat tant de tornar a començar des de zero, tio! Però ja no només en això, sinó per canvis de residència, canvis de treball, que t'expliquin "jefes" nous, companys nous... Si, arriba un moment que cansa molt

això eh! Però bueno, ha anat a petar en les relacions també: ha canviat tant la cosa, que un desastre (...). Perquè aquí a Tarragona vaig trobar feina, a la cuina central de Santa Tecla. I vaig entrar al càtering. I em va provocar tanta angouxa, tio, d'haver tornat altre cop als 20 anys, que em vaig apuntar a l'accés a majors de 25 anys al mateix dia. Va ser a partir d'una tornada, un altre cop, a veure'm reflectit, que vaig decidir canviar de vida.

Home, 32 anys, joventut adulta precària, treballs poc qualificats, ha decidit tornar a estudiar.

Reprenent el fil, si l'escola ha representat per a aquests joves la primera institució generadora de malestar, el mercat de treball n'és la continuació més habitual. La possibilitat que aquests joves aconseguixin un treball estable, de qualitat i que fomenti una identitat robusta i significativa és presa, per ells mateixos, com una il·lusió improbable. Ben al contrari, ràpidament aprenen a adequar les seves disposicions a la posició social que ocupen. Tallades les aspiracions, els joves poden desenvolupar la sensació d'humiliació davant de qualsevol fracàs que es presenti a les seves vides. I aquest sentiment d'humiliació comporta, en sí mateix, un altre perill: el de no avaluar positivament els fracassos, és a dir, perdent la capacitat de reconstruir les estratègies i de millorar allò que ha pogut fallar. Tornem a allò que dèiem abans: la identitat negativa es fonamenta en l'experiència del fracàs d'un mateix en la seva relació amb l'enton. És, per tant, el resultat d'una desesperança acumulada i implica abocar-se la culpa sobre un mateix. Llavors, no és fàcil teixir noves estratègies si s'està convençut –així ho diu l'experiència- que conduiran a nous fracassos socials. La valoració que l'Anna fa del darrer procés de selecció n'és un exemple. Tot i arribar a la darrera etapa del procés, el seu discurs extreu la cruesa de la desvaloració social que té d'ella mateixa.

Anna: I vaig anar-hi, et feien fer un psicotècnic i un examen. I si passaves allò et feien fer una entrevista. I vaig passar, vaig fer l'entrevista i a l'entrevista van dir: 'vaya cateta aquesta, fora' (ironitza).

P. Per què ho dius?

Anna: Home, perquè no em van trucar! I si no em van trucar és que no servia.

P. Però no ho devien dir així.

Anna: Però devien dir: 'vaya tonta, fora'.

Dona, 24 anys, adolescència desfavorida, aturada (no té ingressos), viu a casa d'uns amics, prové d'una família humil.

En altres ocasions, el fet d'obtenir un treball també pot ser en sí mateix una font de desvaloració personal. Aquest és un fenomen inherent als processos de subocupació que es donen per la manca d'adequació del mercat laboral a la qualificació de la població. Com sabem, afecta en gran mesura als joves que s'han format en la darrera etapa expansiva del sistema formatiu i que han acumulat unes credencials devaluades, que els garanteixen ben poca cosa més enllà de poder diferenciar-se respecte dels que no les han aconseguit. Exposem el cas de dos dels joves participants amb major recorregut dins el mercat de treball, com són la Mar i el Julián. En tots dos la necessitat econòmica immediata els obliga a acceptar treballs degradants per a la pròpia subjectivitat. Tot i que les condicions laborals objectives (salari, horaris i estabilitat) són similars a les que han tingut en altres feines, en aquests episodis ens relaten el sentiment d'inferioritat social per desenvolupar tasques estigmatitzades socialment (verdulaire i conductor d'un camió de la brossa) que perceben com a inferiors i que fomenten l'arrelament d'una identitat negativa. En ambdós casos, a més, hi ha el sentiment de caiguda: l'habitus, integrat a la subjectivitat en un estadi anterior, no s'adequa a les noves de les condicions de vida.

En primer lloc, la Mar compara la seva tasca en una botiga de verdures respecte a la que desenvolupava d'administrativa. La primera presenta uns trets negatius: implica realitzar tasques mecàniques, repetitives i sense requeriment mental. A més, l'àmbit de treball no són les persones, la qual cosa resta valor a la feina. El sentiment d'inferioritat es deu, doncs, al tipus de tasca que es realitza.

Mar: Clar, com a integritat de dir, és que sóc administrativa... O el que és metge i fa de taxista. Clar, has invertit... Jo perquè no tinc cap carrera, però el que inverteix temps en una carrera per acabar fent una cosa de molt menys nivell, doncs et sents, suposo... És allò de dir: és que la meva feina d'ara, sóc fruitera tio! I tot això per ser fruitera? Doncs vaia merda! Vull dir, sense desprestigiar la feina ni res. Però com a persona penses: joder, per sumar dos i dos, que m'ho suma la màquina... Per què he anat al cole? T'has de revaloritzar amb la feina que fas. Perquè clar, no és el mateix ser administratiu i portar temes de les persones o administrar coses que depenen de tu, que agafar un sac d'un quilo de fruita i pesar-la. La implicació mental és menys, el problema és menys, i la implicació real de la feina és menys, perquè és com anar a servir taules: tu poses una coca cola, i té, i si bé i si no també. Però és... Clar, no és el mateix dir a algú. Tu què ets? Sóc administrativa. No, és que sóc fruitera, "verdulera" (remarca amb to agressiu, negatiu). Tu intentes créixer

com a persona, perquè clar, realment treballant en una fruitera el que s'acomoda, ja li està bé. Però una persona que és ambiciosa, o que vol més, i jo em sento així., dir: en comptes d'administrativa he de treballar en una fruiteria. Talla. Talla una mica. D'estar a un despatx assegut amb un ordinador, a haver d'aixecar-te a les 6 del matí a muntar una fruiteria... Doncs clar, com a nivell... Dona, 28 anys, joventut adulta precària, viu sola, no treballa, episodis depressius.

En segon lloc, el Julián ens descriu les sensacions que tenia com a treballador del servei de neteja municipal. Ell s'encarregava de conduir el camió de la brossa i ens comenta la imatge negativa que detectava a l'entorn, i que va acabar assimilant a la seva subjectivitat (en forma de sentiment d'inferioritat social i en forma de vergonya, que el porta a amagar aquesta feina a les seves amistats). A diferència del cas de la Mar, la inferioritat no es deu al tipus de tasca realitzada (exactament idèntica a la feina anterior, com a conductor d'un autobús de luxe: "el mateix és portar la brossa que portar magnats") sinó a la construcció simbòlica lligada a una feina i altra. Aquesta construcció simbòlica parteix d'una oposició dual. Per exemple, en relació als atributs lligats al treballador (roba de brosseaire / vestit, gorra i corbata) o al tipus d'objecte que es manipula (brossa / persones de classes dominants).

Julián: Jo era camioner de la brossa. Que bueno, que és molt digne, evidentment. Però és un món difícil, tio.

P. Tu aquesta feina com la vivies?

R. Fatal! Fatal. I això que estava acostumat a treballar a feines... A fàbriques brutes i tal. Però el pas aquest és xungo eh. Jo m'imagino a algú amb molts calers, hauria sigut difícil eh. Tot és digne, eh, però em va costar molt. Una època xunga. Però bueno, una vegada dins veus que és una feina qualsevol i que s'ha de fer perquè sinó...

P. A nivell tècnic és el mateix (que portar un autobús de luxe: la seva feina anterior).

R. El mateix és portar la brossa que portar magnats russos o la filla d'un magnat que la feia anar de compres amb un autobús per a ella sola. Una mateixa feina des de dos punts. Socialment, des de fora, et veuen amb corbata. Portava el cabell llarg lligat, amb monyo (fa com si es posa la gorra)... I l'altra és la visió que tenen des de fora els propietaris d'una terrassa, per la nit d'estiu, quan passava amb el camió i el deixes allà per anar a sopar. I et diuen: oye, puedes dejar el camión más allá?

P. I tu assimilaves aquesta diferència? Ho senties? Dins el paper?

R. Si, i això que tinc una consciència de classe molt accentuada. És algo que no suporto, la diferència de classes. Però, clar, socialment no és igual entrar amb una corbata a qualsevol lloc, que no entrar vestit guarro. I clar, a mi evidentment això... Em menjava el cap. Jo m'he sentit inferior socialment. Sents, veus coses... Vergonya, una mica, sí. I encara me'n fa eh! No ho sap quasi ningú. Ho sap molt poca gent. Els meus amics d'aquí, no ho sap ningú. Home, 32 anys, joventut adulta precària, treballs poc qualificats, ha decidit tornar a estudiar.

Ara bé, en la mesura que aquests joves encara no han accedit a l'estatus que atorga l'ocupació estable tampoc senten la necessitat de desmarcar-se del sentiment de fracàs social associat, en els adults, als episodis de desocupació prolongada o a les experiències laborals insatisfactòries. És a dir, els joves s'adonen que si el treball ja no és una font de realització personal per a ells, el no-treball també pot deixar de ser una font de la qual brolli una identitat negativa, almenys de la manera que ho era en un període anterior. Per això, entre aquests joves als quals el futur els depara poques sorpreses positives, i amb un horitzó d'expectatives socials més aviat limitat, els processos d'atur prolongat no es descriuen d'una manera més dràstica que les petites incursions al mercat laboral, que els processos de combinació de feines poc qualificades o que la sensació d'inseguretat que comporta tenir una feina inestable o una feina de poques hores setmanals. Com es compagina aquesta aparent paradoxa amb el sentiment de desvaloració generalitzat que hem reflectit? A la vista dels discursos, entenem que el que genera una identitat negativa entre aquests joves habituats a viure en la precarietat és una trajectòria vital impregnada de fracassos i d'experiències personals negatives. No és un fracàs escolar abstracte, sinó la mala experiència amb una matèria, la incapacitat d'aprovar un temari, la mala relació amb un professor, amb uns companys de classe. No és l'atur abstracte, sinó l'acumulació d'entrevistes fallides, de currículums no respostos o d'acomiadaments traumàtics. No és la pobresa abstracta, sinó la renúncia a un determinat ventall de possibilitats econòmiques i simbòliques. I això és plenament coherent amb el que indicàvem a l'inici de l'apartat: la individualització dels fracassos socials entre els joves vulnerables.

P. Tu et consideres pobra?

Janina: Mmm... No. Sé que sóc pobra, sí que m'hi considero, però bueno, vaig fent. Sé que sóc pobra perquè... Sé que no tinc... No és que sigui pobra. Però sé

que no tinc diners. A mi m'agradaria tenir diners. Clar que m'agradaria. M'agradaria poder fer el que m'agrada. Anar a la pelu, o fer-me una neteja de cara, o comprar-me roba. Suposo que ja ho he assumit. Bueno... Què vols que faci. Que em plantegi tota la vida si sóc pobra? Ja ho he assumit. Ja em va costar assumir-ho.

Dona, 27 anys, joventut adulta precària, orfe, emancipada, viu sola, becària.

10.3.2. Incertesa i desil·lusió (identitat insegura)

Tots aquests factors de vulnerabilitat que abonen la construcció d'una identitat negativa es situen a l'arrel d'un doble desencantament orientat cap al present i cap al futur. Al present, la manca de possibilitats econòmiques limita el gaudi de la indeterminació entre infància i adultesa tradicionalment associada a la joventut. De cara al futur, l'esperança perduda de trobar un treball qualificat i estable, l'atur prolongat combinat amb les petites feinetes precàries que no requereixen altra qualificació que la submissió, o la limitada autonomia material per posar en marxa el procés d'emancipació familiar donen lloc a processos de desencantament, d'angoixa i de desesperança.

A causa de les evidents constriccions de classe, els joves participants no dipositen ja gaire il·lusió en l'avenir. Tot i que la descripció dels ideals de futur segueix el patró tradicional d'inserció a la vida adulta (a través d'un treball estable, d'un habitatge, i d'una família unida)¹¹⁷, rarament hem detectat discursos on l'estratègia de cara a assolir aquests objectius estigui relativament planificada. Majoritàriament, el que hem detectat són estratègies orientades a posar pedaços a les mancances que s'estan acumulant progressivament, o a desviar l'afrontament d'un futur desil·lusionador. És la victòria del present sobre el futur. L'aparició de la incertesa es deu, llavors, a la combinació de dos factors: l'avaluació realista de les poques possibilitats d'èxit social en el futur i el manteniment d'aquest ideal d'emancipació estable característic d'un període anterior¹¹⁸. Mancats de futur, aquests joves orienten la seva mirada al present. Però, a diferència del que passa amb els joves de classes acomodades, on el present indeterminat es pot gaudir a l'espera que la reproducció de la posició social d'origen els ubiqui a les posicions

¹¹⁷ Janina (orfa, ha viscut amb l'àvia des de petita): "Jo mai he dit que vulgui ser res. Jo volia tenir una família, ser mare, i ja està", "Jo vull tenir una casa, tenir algú a la casa amb mi, i ser mare i treballar".

¹¹⁸ Aquí cal fer notar que bona part d'aquests joves no han viscut el model tradicional de família unida. Molts d'ells, com hem descrit, provenen de famílies que han patit processos de ruptura. Precisament, no volen tornar a patir com a pares les carències afectives que han patit com a fills.

dominants futures (una reproducció definida bàsicament a través dels ritmes de transició establerts entre les classes d'edat d'un mateix grup social), o amb els joves de classes mitjanes, en els quals la mirada al present s'adequa als models d'aproximació successiva i de tempteig de posicionament social, en aquests joves que habiten en la precarietat social la mirada al present respon a conductes d'ajornament de l'estabilització de la seva identitat precària. Són una resposta a la inquietud respecte a un futur que els ofereix poques promeses. D'aquesta manera, el presentisme en els joves vulnerables és una forma de resistència a la condemna de la reproducció social de les desigualtats. Per a il·lustrar-ho utilitzem una cita extreta de l'entrevista amb el Julián. Jove de família molt humil, als 16 anys s'insereix al mercat laboral i acumula més de 10 anys d'ocupacions de baixa qualitat. La seva manera de viure el present era, paradoxalment, restringir les seves expectatives a les tipologies de treball més precàries, tot i que ell mateix reconeix que podia haver optat a treballs millors.

Julián: Si, però lo bo, amb això que dius de la precarietat, és que jo els buscava! Val? Jo podia, potser... A veure, si que no tenia estudis, però sempre m'he relacionat i... A lo millor podia haver buscar algun... No. No, no. Jo a lo pitjor. A lo fàcil. No he buscat mai...

P. Potser no buscaves que t'agradessin els treballs d'aquest tipus? De dir: mantenir una distància.

Julián: Pot ser. Inconscientment... Suposo que inconscientment, suposo que ha sigut això. Inconscientment buscava això. I clar, és el que et deia, que mai he pogut, en els treballs on estava... Que em portava bé, mai he tingut problemes. Però clar, eren dos móns. No vull ser pretensions amb això. Però clar, jo sortia d'allà i llegia molt... Literatura, m'encanta, i l'art, i la música... Que no tenia un vincle amb la feina. I quan he pogut he fet el que m'agrada. Ja sé que no servirà de res, sóc molt poc pràctic, sempre ho he sigut... La identitat és una de les coses que més m'he menjat el cap. Sobre la pèrdua d'identitat. Pateixo molt! Molta gent, suposo. Les pèrdues d'identitat, digues-li realitat... No sé moltes vegades on estic. Perquè he estat tan perdut molts cops... I la pèrdua d'identitat és un dels treballs de final de curs que vull fer. És algo que sempre he tingut molt present. No sentir-me mai involucrat en cap feina, mai m'ha agradat cap feina, mai m'hi he volgut involucrar, mai m'hi he sentit identificat... Ha sigut una roda. Pam, pam, pam.

Home, 32 anys, joventut adulta precària, treballs poc qualificats, ha decidit tornar a estudiar.

Entenem que la dicotomia amaga un component latent que explica la seva estratègia:

a) Deixar els treballs extremadament precaris que caracteritzaven la seva fragmentada trajectòria laboral (ens parla de més de 100 feines) per optar a noves ocupacions de major qualitat sembla, a priori, el comportament més raonable. Aquestes noves oportunitats ofereixen una millora en les condicions laborals i poden ser l'inici d'una trajectòria laboral ascendent. Però ell no ho veu així. Des de la seva experiència, els guanys en termes de construcció personal serien massa febles i no compensarien un pas extremadament arriscat per la seva subjectivitat: començar a pensar en el treball com a font de construcció de la identitat, que no és poc! Per tant, opta per la segona opció.

b) La segona opció passa per continuar en la precarietat a través de la no identificació amb el treball. El treball no el motiva, no li resulta interessant ni l'ajuda a realitzar-se com a persona. Però, precisament, és això el que busca. En aquests treballs pot seguir desvinculant la seva identitat respecte de la precarietat, i seguir-la vehiculant en altres activitats (com la lectura o l'art, segons ens indica). Seguir sense dipositar esperances en el treball és una aposta potser covarda, però efectiva en termes de fonamentació de la identitat. La següent cita ens permet acostar-nos al sentiment de desídia que caracteritza aquesta elecció.

Tal com apreciem, el presentisme no és el mateix per uns que per altres: uns esperen el seu torn, els altres temptegen les seves possibilitats, i els darrers intenten ajornar la cristallització de la seva inferioritat social, és a dir, esperen que no arribi el seu torn. En el cas del Julián, defugir qualsevol identificació amb els treballs precaris. Per tant, cal matisar un dels conceptes més utilitzats darrerament en les recerques sobre comportaments de la joventut, el presentisme. La següent cita de la Mar, jove que ha anat acumulant feines poc qualificades i que ara fa dos anys que no treballa, ens permet copsar de primera mà aquesta forma de viure el present per fugir del futur.

P. I d'aquí a 5 anys com et veus? Ets optimista? Pessimista?

Mar: No sóc molt optimista, la veritat. Perquè realment el que és la vida en si tampoc m'ha donat moltes opcions per a escollir ser optimista: no, va, ho aconseguiré... No... No hay mal que por bien no venga... I penso, i el meu? Després de tot, el meu moment quan? Llavors perds una mica l'esperança. Arriba un moment que vius. No tens l'endemà. Viús. Avui m'ho passo bé i demà potser no. Però ja m'emporto lo d'avui. Llavors ja tornes a viure el present. Demà? Potser demà... Viús el dia a dia perquè potser demà... No saps. La meva realitat és que no tinc feina, no tinc casa, què tinc?

Dona, 28 anys, joventut adulta precària, viu sola, no treballa, episodis depressius.

L'ascens de la incertesa no es dona només per la fragilitat de les formes de protecció clàssiques sinó també per un sentiment d'impotència davant les noves amenaces imprevisibles i incalculables. Els joves han d'aprendre a transcórrer per trajectòries erràtiques amb constants fracassos i readaptacions dels objectius, generalment a la baixa. Els passos enrere, dins aquest context, són constants. Això vol dir que no només és que les trajectòries ja no siguin lineals, sinó que tampoc tenen un únic sentit.

Anna: Clar, ara és el dia a dia. Perquè clar, jo ara a llarg termini... Abans si que podia pensar a llarg termini. Però clar, jo què sé, ara no puc ni pensar, ni decidir ni fer res per a mi. No sé com serà el demà, per tant. Clar, no sé. És el que et deia, si acabo el curs i no tinc feina, llavors em plantejaré... (tornar a casa de la seva mare: procés invers a l'emancipació).

Dona, 24 anys, adolescència desfavorida, aturada (no té ingressos), viu a casa d'uns amics, prové d'una família humil.

P. I com et veus d'aquí a dos o tres anys?

Youssef: La meua experiència em diu que no faci cap comentari de com, de per demà. Perquè demà no sabrem què ens portarà la vida. Perquè potser tu tens un pla per anar a algun lloc i al final et surt una altra cosa, no? És això, has de viure el dia. No has de pensar en el demà.

Home, 28 anys, joventut desqualificada i exclosa, nacionalitat marroquina, viu sol, feines precàries i sense contracte, pensa en marxar a un altre país.

Aquesta estratègia presentista, enfocada a ajornar l'encllassament precari que els espera, pot engendrar conflictes generacionals, és a dir, conflictes entre subjectes produïts en episodis socials diferents. Per als pares, les conductes presentistes dels fills poden ser vistes com un retorn a la inseguretats i a la desvaloració social de la família. Per als fills, els retrets dels pares suposen una incomprensió davant els nous riscos als quals han de fer front: no entenen la mania dels pares d'abocar-los al fracàs social. D'aquí que sovint els joves busquin fonaments identitaris forts que escapin del pes de la classe social, ja sigui negativament (per conductes de resistència, de resposta a una humiliació, de desarrelament, de ressentiment) com positivament (idealització d'amistats, de parelles sentimentals). I, lògicament, aquests referents en els quals basar la subjectivitat es

buscaran fora de tot allò que representi un retorn a la desvaloració. Si el futur està dictat per l'esdevenir de classe, cal orientar la mirada al present i a tot allò que surti del camp d'influència de la classe. En aquest sentit, una de les mesures per a escapar de la desil·lusió del futur és la cerca de referents en el present. Si el futur és l'esdevenir de classe, cal orientar la mirada al present i a tot allò que surti del camp d'influència de la classe.

Una de les mesures per a escapar de la desil·lusió de respecte al futur per als joves amb menors probabilitats d'èxit social és la cerca de referents en el present que escapin del pes dels efectes de la classe que s'han anat instal·lant en la subjectivitat. És a dir, en termes identitaris, es tracta de posar en marxa un procés de modificació de l'habitus. De fet, Bourdieu afirma que hi ha dos grans mecanismes de modificació de l'habitus. El primer es deu a canvis en les condicions objectives de vida. El segon funciona a partir d'un procés d'auto-socioanàlisi, és a dir, d'avaluació dels condicionants de vida que cadascú té incorporats.

Hem detectat diversos exemples del primer procés. Alguns dels canvis en l'entorn immediat provoquen una modificació de l'habitus. En el cas de la Janina, l'inici d'una relació sentimental primerenca, als 15 anys, suposa molt més que un primer amor. Significa l'obertura a un entorn social desconegut fins llavors per ella, criada des de petita per la seva àvia en un entorn molt humil. En aquest nou entorn ella es sent valorada i estimada, rep regals, i sent el suport d'una unitat familiar estable. Gràcies a la relació, estableix contacte amb uns referents que es troben del món social que ha viscut fins llavors¹¹⁹. Per això, quan al cap d'un temps la relació es trenca, ella mateixa ens comenta que perd molt més que una parella. Perd les esperances d'un futur diferent. El que suposaven unes noves condicions de vida (en termes d'identitat i de valoració de sí mateixa) desapareixen i es veu abocada, altra vegada, al món anterior.

Janina: Nosaltres ho vam deixar un setembre. Jo vaig estar feta una merda, potser vaig estar 4 mesos al llit. Perquè clar, se'm van trencar els esquemes. M'havia tornat a quedar en aquella casa abandonada! Saps? Jo tenia una via d'escapament d'allí! I se'm va trencar tot. Ja no va ser per la ruptura de la relació. Vaig perdre a sa mare, vaig perdre un munt de coses. I llavors plorava un munt. Estava fatal.

¹¹⁹ Aquesta ha estat una tònica al llarg de les entrevistes. La desil·lusió en observar el món social al qual es pertany es converteix en idealització de persones d'altres entorns amb les quals es té contacte, i que actuen d'una manera que el jove no ha sentit anteriorment: una àvia que sap estimar, una nova família que fa que el jove es senti apreciat, etc.

Dona, 27 anys, joventut adulta precària, orfe, emancipada, viu sola, becària.

Ara bé, com ens comenta, la seva manera de ser ja havia canviat per sempre: “Perquè després, quan ho vam deixar, em vaig tornar més bona persona”. Un canvi sobtat en la seva rutina vital acabaria implicant, doncs, una modificació de l’habitus a llarg termini. Un exemple del segon procés és el que posa en marxa el Julián. Ell en diu desaprenentatge, i no hem trobat una definició més adient que la que posa el protagonista. Per això oferim la cita íntegra, tot i la seva extensió.

Julián: He desaprès moltes coses que vaig aprendre malament quan era jove. I he fet un procés de desaprenentatge. De tornar... Estic fent tot el contrari, tota la funció antagònica, del que feia abans, no? Estic vivint els anys intensament. Però em noto que he desaprès molt, moltes coses que havia de desaprendre. Però aquest desaprenentatge et deixa també desubicat, eh. Em trobo desubicat ara també, amb moltes coses. He agafat molta més inseguretat de la que tenia abans. Ja no tinc “el arranque” ni “el empuje” d’abans. Però veig que tota aquesta tornada enrera, jo crec que desembocarà en un equilibri, que sempre m’ha faltat a mi. Un equilibri entre totes les parts, interiors i exteriors. Clar, i també van influir aquells dos anys que vaig passar al pou. M’han sortit moltes coses, i les arrossego, i les seqüeles són importants. Però clar, tenia “el arrojito”. Això, vinga, pam! “Alante”. Ara ja no el tinc, tio. Ara l’he perdut. Ara sóc molt més reflexiu, calmat, tal. Però si, si, ha sigut com una tornada enrere, tio. No ha sigut com una evolució, ha sigut una desevolució. Positiva, crec jo. I necessària. A vegades es diu: has de seguir “para alante”. Doncs jo torno enrere, tio, torno al punt de partida. Al moment en què em vaig desviar, crec. I he tornat a aquell punt i estic canviant, de relacions personals, de relacions amb la família... Potser també de relacions econòmiques, que ja no li dono tanta importància, potser perquè tinc més “respaldo”.

Home, 32 anys, joventut adulta precària, treballs poc qualificats, ha decidit tornar a estudiar.

Aquest desaprenentatge comporta desfer-se d’un llast associat a un habitus anterior. En aquest cas, el Julián trenca amb el desequilibri anterior i amb l’empenta i la rebel·lia. Tot i que sempre ha estat molt reflexiu, ara aquesta característica cobra més importància. Ara bé, com ell mateix ens diu, fugir de la interiorització de les condicions de vida no sempre és fàcil. És possible que per a superar l’alienació es caigui en una anomia. Una anomia lligada, lògicament, a la inseguretat que suposa perdre els referents

forts que marcaven la conducta anteriorment. Tot i que el pas és positiu (des de l'òptica dels joves), té uns riscos associats i unes conseqüències que poden perdurar en el temps. O, almenys, fins que l'habitus no ha aconseguit adaptar-se per complet al nou context social.

10.3.3. Ansietat i depressió (identitat angoixada)

Els condicionants objectius, per una banda, i la seva interiorització en la subjectivitat de l'individu, per una altra banda, tenen en els episodis d'ansietat i depressió un dels components més visibles externament. Representen l'explosió dramàtica d'aquests sentiments d'afebliment moral i, com hem vist entre els joves participants, es poden donar en múltiples esferes de la vida quotidiana i per diferents causes: per un sentiment de buit familiar o de sol·litud, per la humiliació de patir l'explotació laboral, per la desorientació vital a l'hora d'afrontar certes decisions transcendents (continuar estudiant, treballar, emancipar-se, etc.), etc. L'acumulació d'aquestes carències té, com diem, un efecte immediat en el caràcter dels joves participants en la investigació.

Anna: Els moments dolents han sigut aquests sis mesos (aturada sense dret a prestació, emancipada). Per mi sí, han sigut els pitjors! Perquè clar, no tens feina, no tens diners. Cada cop ho vas perdent tot. I jo crec que això també implica, a mi, amb el caràcter. Perquè, clar, estàs més nerviós. Jo sé que. A vegades em deien... Potser si em feien alguna cosa, alguna broma... Ara ja no... Si em podien fer la mateixa broma, potser fa 2 anys, o fa 7 mesos, l'acceptava. Però ara els envio a la merda.

Dona, 24 anys, adolescència desfavorida, aturada (no té ingressos), viu a casa d'uns amics, prové d'una família humil.

La rellevància sociològica d'aspectes tradicionalment vinculats a àmbits acadèmics com la psicologia (com és el cas, per exemple, del caràcter) es justifica perquè entenem que l'aparició dels episodis d'ansietat i depressió s'explica fonamentalment per causes socials.

Sandra: Sí. A veces no quiero. A veces es que me canso de ser fuerte! Me canso de tener que madurar demasiado, de tener que estar preocupándome por no llegar a fin de mes. Pero es como que ya lo tengo. Muchas veces me ponía a llorar: es que me canso de ser fuerte. Quiero levantarme y no tener problemas

en la cabeza. Tener los problemas que tiene que tener un niño de 16 años. Pero mira... Y mis hermanas, en parte, la de 16 también es muy madura para su edad.

Noia, 22 anys, adolescència desfavorida, família humil, treballa en una perruqueria i està intentant aprovar la selectivitat.

En alguns casos, com el del Julián (o el de l'Anna que acabem de citar), la idea del pes social en la construcció de l'ansietat és evident. A l'arrel d'aquests episodis cal situar-hi, doncs, la interiorització a la pròpia subjectivitat de les carències angoixants que provenen de l'exterior. En un extracte de l'entrevista, el Julián ens exposa un període depressiu prolongat durant dos anys de la seva vida i ens el relaciona directament, n'està convençudíssim, amb el desencantament laboral.

Julián: Perquè estava tan absolutament perdut que vaig haver de deixar la feina dels autobusos. Va ser un descens...

P. Perquè aquests episodis depressius, a què són deguts?

Julián: Han sigut constants. Ve molt marcat per "el hastío" laboral. Molt! Estic convençut, convençudíssim!

P. Poca utilitat? Poc sentit a la pròpia vida?

Julián: No n'he trobat mai de sentit a la vida. Clar, sóc una persona que penso molt... Clar. Sempre m'he plantejat coses. I clar, aixecar-me cada dia a les 5 del matí, per treballar fins les 2, i hores extres, evidentment... Osti, quin sentit tio! Clar, totes aquestes menjades d'olla em feien caure en estats deplorables emocionalment. Però deplorables, tio. Una cosa... És que vaig quedar-me amb 64 kg, era un "despojo" humà. Menys mal que estava ma mare, sinó no sé què hagués fet. En aquell moment em sentia fatal i ho projectava a la pròpia vida.

Home, 32 anys, joventut adulta precària, treballs poc qualificats, ha decidit tornar a estudiar.

De fet, com observem, el que ens ve a dir el Julián és que la posició social seria el detonant d'un estat latent que facilita l'aparició d'aquests episodis. Un estat derivat d'actituds de tancament en un mateix i de reflexió obsessiva sobre el seu comportament. Una reflexió obsessiva que el porta a desenvolupar un sentiment de culpa constant, tal com ens comenta irònicament: "*La culpa sempre va molt lligada amb mi. Jo no sóc catòlic, però si ho fos seria un gran catòlic! Però un gran catòlic, tio! (riu)*". Aquesta idea, que relaciona els episodis depressius no només amb les carències objectives sinó

amb la seva coincidència amb uns estats psicològics que n'afavoreixen el seu desenvolupament, també és apuntada per l'Núria. Ella ens fa referència a les hormones quan intenta entendre i explicar-nos per què va caure en un estat profund de depressió als 19 anys. A més, es repeteixen altres elements que hem localitzat en el cas del Julián, com la introversió i l'avaluació constant dels propis comportaments¹²⁰. Aquí l'Núria ens explicita la timidesa i la prudència com a característiques principals de la seva personalitat, així com la vergonya que encara li suposa recordar el seu comportament durant les crisis angoixants d'aquest període.

P. Estaves com fora de tu?

Núria: Si, si. Home, si insultava a la metgessa i tot, pobra! Després, al cap del temps, ho pensava... Què he fet?! A més, si em coneixes, veuràs que jo sóc molt prudent i no he aixecat mai la veu, ni faré un espectacle, perquè sóc supervernonyosa. Imagina't lo malament que estava per a dir-li a la doctora, jo què sé, filla de puta. I després ho pensava i m'esgarrifava. I vaig anar a comprar una caixa de bombons i a demanar perdó. I aquí (braços, venes) també em vaig fer mal, i ara només de pensar-ho, m'esgarrifo (aprehensible). Trobo que el que em va curar va ser quan vaig començar a fer les pràctiques a la guarderia. I no et dic que no caigués en una depressió si deixés de treballar amb los crios eh. Si em diguessin: treballes de cambrera. Ho passaria malament eh!

Dona, 28 anys, joventut adulta precària, viu amb la seva germana, treballa puntualment, episodis de depressió.

En tot cas, la seva cita també ens serveix per a entendre que si les causes de les caigudes en estats depressius són de naturalesa social (tot i que poden estar més o menys estimulades per factors psicològics), les conseqüències d'aquestes conductes també ho són: en forma de conflictes familiars, de desvinculacions respecte del mercat de treball o d'abandonaments del sistema formatiu. Però els factors socials no es situen només al cantó de les causes i de les conseqüències d'aquests episodis angoixants. També poden representar-ne la seva fi. En el cas de l'Núria ella mateixa ens ho indica. L'entrada a una guarderia per a fer pràctiques representa la primera feina qualificada de la seva vida i una font de motivació que feia mesos que no tenia. Aquest fet puntual representa un punt d'inflexió inesperat que l'ajuda a sortir del pou en què havia caigut, amb constants intents de suïcidi (just després de diverses experiències traumàtiques, com la mort del

¹²⁰ I que, de fet, podem localitzar també en altres joves, com l'Antonio, l'Eduardo o l'Ahmed.

seu pare, la repetició de cursos formatius o la crisi d'identitat que li suposa adonar-se de la seva condició homosexual). Però no és només un punt d'inflexió sinó que es converteix en un clau al qual aferrar-se. Quelcom similar li passa a l'Eduardo. Els episodis angoixants han estat una constant a la seva vida fins els seus 34 anys actuals. Gairebé sempre els ha anat trampejant mitjançant l'abús de les drogues. Darrerament, però, ha aparegut un punt d'inflexió que ha bloquejat l'expansió de la identitat angoixant. Fa dos anys que ha canviat de ciutat i això li ha obert noves oportunitats de les quals no havia gaudit fins ara. Troba una parella i comença a tenir algunes amistats. Aquestes noves experiències eradiquen una vida marca per la depressió i obren les portes a la felicitat i al relaxament.

Eduardo: Yo ahora peso 14kg más que antes. Mido 1,84 y llegué a pesar 69kg, estaba esquelético. Era de los nervios, de no comer, de agobiado. Yo estaba hecho una mierda, bebía 400 vodkas por la noche y ahora estoy genial. Ahora estoy con una chica portuguesa, estoy genial. Me siento muy raro. A veces me extraña de estar bien, sabes, con alguien. Porque nunca... Y para noviembre conocí a esta chica. Y estoy genial con ella, pero genial, genial, genial. Nunca había estado tan bien, estoy super a gusto. Super relajado.

P. Viviu junts?

Eduardo. Si, llevamos ya... En mediados de febrero hizo un año que vivimos juntos. Y genial. Genial, genial, genial. Estoy super bien. De hecho, cuando estás tan bien y lo has pasado tan mal, es como que no te lo crees. Ahora también, desde que estoy aquí en Tarragona tengo amigos. Tengo 3 o 4 amigos que siempre voy con ellos. Que nunca tuve una amistad, ¿sabes? Y ahora las cosas me van bastante bien. Cosas que nunca pensaba que me irían bien, me están pasando ahora.

Home, 34 anys, joventut desqualificada i exclosa, viu amb parella, no treballa, estudia, ingressos per tripijocs, acaba d'abandonar les drogues.

10.3.4. Els veritables i els falsos pobres (identitat distintiva)

Una de les qüestions que hem formulat als joves és si, en les condicions actuals, es consideren pobres. De manera més o menys directa, la resposta més habitual ha estat la negació d'aquesta condició. Tot i que a priori ho podríem atribuir a l'estigma que pesa sobre el concepte, la justificació que han donat a la seva resposta ens porta a identificar l'establiment d'una identitat distintiva. L'argumentació es basa en un exercici

comparatiu respecte als individus que es troben just per sota seu: per a definir la seva condició de pobres/no pobres, els joves participants no es comparen amb els individus que gaudeixen d'una millor posició social (en termes formatius, laborals, materials, de prestigi, etc.) sinó just amb els que es trobarien per sota. Gràcies a això, poden reafirmar la seva personalitat i distingir-se socialment dels que consideren que són els veritables pobres. Per oposició, ells es veuen a sí mateixos com uns falsos pobres: algú els diu que ho són i han de carregar amb aquesta etiqueta que se'ls imposa des de fora, sense que creguin realment que els escau. Ja d'entrada, abans de començar les entrevistes, hem hagut de seguir una espècie de ritual repetitiu: el jove participant ens alerta que no sap si serà gaire útil per a la recerca ja que potser és pobre perquè nosaltres el considerem així, però que ell realment no s'hi sent.

A partir de les respostes dels joves, observem que la distinció respecte als veritables pobres es fa a partir de dos criteris: les condicions materials de vida i l'estatus social.

D'una banda, pel que fa a les condicions materials de vida, ha reaparegut l'etern debat sobre pobresa absoluta i relativa. Tot i que les condicions de vida a les quals aquests joves han de fer front són molt baixes, no es consideren pobres perquè tenen cobertes les necessitats bàsiques. Els veritables pobres serien, des del seu punt de vista, aquells que no tenen menjar, vestimenta o habitatge. Per ells, el fet de tenir menys que la resta no suposa un problema. L'autèntica pobresa és aquella que posa en risc la supervivència de l'individu, o aquella que el fa viure en unes condicions degradants. El principi d'adaptació a la realitat, com a resultat de l'aplicació d'una racionalitat pràctica, és una de les característiques inherents a aquests joves que difumina el sentiment de pobresa.

Mohammed: Pues clase pobre es que no tienes nada. No tienes de comer. No tienes ropa, nada, nada. Clase media si que tienes, un poco. Tienes donde vivir, tienes comida, tienes ropa, esto...

Home, 16 anys, joventut desqualificada i exclosa, nacionalitat marroquina, viu amb la família, escassos recursos, estudiant.

Núria: És que menjo, vaig vestida, tinc un sostre, tinc un llit... Què més vull? (riu). És que és veritat, no tinc cap problema. Ningú em pega. La gent m'estima. És que no sé. Potser ho sóc (pobra), però no em sento malament per ser-ho, si vols dir-ho així.

Dona, 28 anys, joventut adulta precària, viu amb la seva germana, treballa puntualment, episodis de depressió.

Olga: Si realment vivim bé. El que et dic. Jo no em puc queixar perquè tinc una amiga que ni el pare del crio li passa manutenció... Jo crec que a ella també l'hauries d'entrevistar perquè ella si que ha passat una... Ara l'han hagut d'ingressar i tot a un psiquiàtric mental perquè estava amb una depressió... Perquè ni cobra del seu pare, l'ajuda li han tallat perquè no podia pagar el pis perquè no troba treball, perquè és una xica equatoriana també, això és un poble i es veu que ha deixat dos treballs, i si tu deixes un treball aquí al poble corre la veu i ja no t'agafen a cap lloc. I jo què sé. Jo el que et dic, que jo, encara així, tinc sort eh! Tinc molta sort. I la veritat és que vivim bastant bé. Després de tot, bastant bé.

Dona, 28 anys, joventut adulta precària, orfa, treballa molt puntualment, mare de dos fills, separada.

D'una altra banda, la distinció d'estatus serveix a aquests joves per a igualar-se als individus que es troben just per sobre i diferenciar-se dels veritables pobres. En aquest cas, la pobresa està relacionada a una qüestió subjectiva. Per això, ha estat utilitzada especialment per aquells joves amb unes condicions materials de vida més precàries (que difícilment es poden distingir dels *autèntics* pobres per una qüestió material) però que, per contra, expliciten els valors subjectius que els lliguen a una classe mitjana idealitzada: esforç, sinceritat, honestedat, etc.

Manuel: Yo me considero clase media, evidentemente. Porque la clase baja... A lo mejor soy pobre, pero la clase baja yo considero que es la que está en la más absoluta pobreza. No tienen dinero, no tienen comida, tienen que depender de instituciones que les faciliten los medios económicos y alimenticios. Yo me considero clase media, porque por lo menos hay un sueldo, un nivel, que puedes tener unos recursos mínimos para salir adelante y sobrevivir. Yo me considero esto, clase media, vamos.

Home, 25 anys, joventut desqualificada i exclosa, viu amb el seu pare (alcohòlic), no treballa, vincle social feble.

Eduardo: Y bueno, yo ya estaba en una época, cuando estuve en Madrid, pues dormía en cajeros, pedía dinero en Atocha, en Chamartín, luego conocí a uno que vendía tripis sin ácido, que solo es el cartón, y yo los vendía. Me buscaba la vida como podía. Robaba en las tiendas... Todo esto era lo normal. Y una vez hasta que entré a hacer un tirón pero no pude hacerlo, a los viejos, no pude. Robar en las tiendas y esto sí, e ir al Corte Inglés y decir: "tú qué quieres, una

camiseta? Espérame que te lo quito yo”, y cosas así. Pero nunca llegué a hacer, a atacar nada, porque no podía. Era superior, era demasiado para mí.

P. On hi ha la frontera, en aquest cas? Que tu ho valoressis i que altra gent que estava amb tu, que valoressis...

Eduardo: Lo que pasa es que yo no me sentía identificado con esta gente, con los que estaban ya muy, muy mal.

Home, 34 anys, joventut desqualificada i exclosa, viu amb parella, no treballa, estudia, ingressos per tripijocs, acaba d'abandonar les drogues.

Aquest intent de distinció social respecte a allò que es considera intolerable significa un trencament subjectiu d'un col·lectiu amb unes condicions de vida similars. La identitat col·lectiva de la pobresa es posa en dubte a causa de la voluntat dels individus de rebutjar aquesta etiqueta, adoptant comportaments atribuïts a la classe mitjana i fugint de comportaments estigmatitzats o paràsits vinculats als veritables pobres. És a dir, mitjançant aquest procés subjectiu de distinció, els joves pretenen reconstituir les diferències entre els pobres que intenten superar aquesta situació i els que no fan res per a millorar-la.

Algunes situacions faciliten l'aparició de les estratègies de distinció entre els joves. Un exemple és la coincidència en espais en un mateix moment. Per exemple, el fet de viure en municipis petits o l'estada en centres escolars (quan l'efecte de la desagregació social per tipus de centre no és absoluta) provoca que el contacte diari amb individus que, a diferència dels joves vulnerables, acumulen èxits socials que són reconeguts per l'entorn: pertànyer a una família prestigiosa, treure bones notes a l'escola, ser apreciats pel professorat, tenir una xarxa relacional que facilita la inserció laboral de qualitat, etc. Aquests darrers joves privilegiats són, sovint, objecte d'atacs per part dels joves vulnerables en una espècie de lluita contra l'autoritat dominant. És el preu que han de pagar pel fet d'acumular poder, i l'atac és la via de canalització de la frustració que senten els joves vulnerables per la desvaloració del seu estatus respecte al dels altres. Ja n'hem vist algun exemple en els apartats anteriors, però aquesta cita del Julián ens permet entendre com els joves copsen que pertanyen a móns diferents, i es posen en marxa estratègies de rebuig. En aquest cas, els móns socials diferents coincidien a través de les relacions sentimentals entre el nostre jove i noies universitàries:

Julián: En el cas de la universitat, era: ir contra los universitarios. Que suposo que deu ser molt típic això: niños de papá, y tal... Que no és així. Però és un món molt diferent. Que s'exclouen per les dues bandes, nosaltres també

excloïem. Perquè jo he tingut parelles que han anat a la universitat, que he anat amb els seus amics, i es nota molt, no? De sortir amb ells i flipar de les tonteries que sentia, i les tonteries que em devien sentir a mi.

Home, 32 anys, joventut adulta precària, treballs poc qualificats, ha decidit tornar a estudiar.

La vehiculació d'aquest odi cap als joves acumuladors de poder té en les conductes violentes, amenaçadores o humiliants el seu component més visible. Prenem el cas de l'Olga com a exemple. L'esforç de diferenciació portava a l'Olga i les seves amigues a adquirir conductes desafiants respecte a les companyes de classe que tenien un major rendiment escolar. Com detectem en la cita, s'estableix una dualitat de la següent manera: noies bones = noies dèbils. Per simple diferenciació, la fortalesa del grup d'amigues de l'Olga passava per ser dolentes. Tal com elles rebien l'estigmatització de l'estatus pel fet de pertànyer a les famílies pobres del municipi, elles derivaven la humiliació cap a algun col·lectiu que passés a ser inferior. I la docilitat d'aquestes altres noies les feia especialment propenses a rebre bromes i insults. D'aquesta manera, l'Olga i les seves amigues deixaven de ser les més dèbils en, almenys, una dimensió¹²¹.

Olga: Érem un grup de xiquetes, que a les bones... Perquè eren bones. Nosaltres estàvem a l'època rebel, i ens havíem de fer notar. I eren bones xiquetes, estudiants i que no es ficaven amb ningú. I nosaltres, què passava? Jo crec que era això: com que a nosaltres també ens ho feien, nosaltres ho havíem de fer als més dèbils que nosaltres, diguéssim. Era tot... A petar a l'altre, del més fort al més dèbil. Una cadena. En aquell moment nosaltres ens havíem de fer notar. Com tenir el nostre lloc, no? Però no ho vam fer com ho havíem de fer.

Dona, 28 anys, joventut adulta precària, orfa, treballa molt puntualment, mare de dos fills, separada.

Ara bé, en aquesta situació, l'Olga veia com sa germana adoptava una actitud diferent. S'implicava en menys conflictes i, fora de la llar, passava a ser una altra noia dòcil. L'Olga relaciona aquest comportament amb la voluntat de sa germana de diferenciar-se

¹²¹ Poc després, l'Olga canvia aquest comportament. Segons ens diu, estava influenciada per una parella molt conflictiva que tenia en aquell moment ("a l'estiu deia: anem a buscar quatre gavatxos: i es fotia a pinyes"). A poc a poc, però, ella se'n va cansant i comença a adoptar una nova actitud de distinció social: ja no trobava sentit a la conducta de la seva parella. No s'hi sent identificada, ja no vol ser reconeguda com la seva parella i se'n va allunyant fins que la relació s'acaba trencant.

d'ella (i del seu món real) i voler pujar a un grau superior en una imaginària escala d'estatus. El que fa més mal a l'Olga és que la persona que vol diferenciar-se d'ella sigui tan propera i que, a més, ho faci per intentar assolir un estatus superior. Si la identificació hagués estat amb un col·lectiu de menor prestigi social, possiblement l'Olga hagués adoptat una actitud de pena o d'alerta. Perquè un desclassament en un membre de la família podia suposar una generalització del desclassament en la resta de la família (una major pèrdua de prestigi, als ulls de l'entorn). Però la germana s'intenta identificar amb un grup superior, i això és vist com una traïció.

Olga: Ella volia formar part del grup social que estava, diguéssim, una mica més amunt. Saps el que et vull dir? Jo veia això. Que ella lluitava per a estar aquí dalt.

P. Per agradar a aquest altre grup?

Olga: Per a formar part d'aquest grup. Ella volia formar part d'aquest grup. I diguéssim que econòmicament no hi pertanyia, no hi podia pertànyer. Perquè no, no es podia comprar la roba que ells portaven... Però bueno. I diguéssim que a mi... Jo què sé. Ella era més finolis. Jo sempre he sigut, diguéssim, era la típica marimacho em deien (riu). Jo per això em sentia que ma germana no em volia. No que no m'estimés. Però que amb mi no volia tenir tracte, saps? Que jo no pertanyia al que ella volia. Fins que et dic que un dia em va dir: és que tu has sigut el meu ídol. I jo em vaig quedar al·lucinant, saps? Però si sempre he pensat que m'has criticat i que no...¹²²

Dona, 28 anys, joventut adulta precària, orfa, treballa molt puntualment, mare de dos fills, separada.

Sentir-se i definir-se com a pobres seria, per a aquests joves, acceptar una condició social intolerable. Per tant, tot i reconèixer les petites misèries que es presenten a la seva vida, acceptar l'etiqueta de pobres implica una valoració molt més àmplia i dramàtica de la seva situació.

Manuel: Tampoco es algo que nos guste, la verdad, ir a esta situación (anar a demanar menjar a Càritas). Pero por necesidad... No es humillante, pero es algo que no gusta. Porque si que es verdad es que son cosas que a lo mejor hay gente que realmente lo necesita, y se lo estás quitando quizás por una mala

¹²² La seva germana, la Janina, ens diu en una altra entrevista: "Si que vols diferenciar-te una mica. Jo a ma germana l'evitava. No volia que m'associessin a ella. Perquè ella era més gitaneta. Ara de gran ja no m'importa que em donin roba. No volia que... Ma iaia m'acudia amb la roba de la Sofia, i jo: que no vull la roba de la Sofia! No volia la roba de la Sofia".

*administración o por un problema, que a lo mejor te ha aprecido de repente,
sin comerlo ni beberlo.*

*Home, 25 anys, joventut desqualificada i exclosa, viu amb el seu pare
(alcohòlic), no treballa, vincle social feble.*

El que és interessant sociològicament no és només que ells no s'hi considerin, sinó constatar que utilitzen estratègies i discursos de distinció, més o menys inconscients, per a alleugerir la negativitat de la seva subjectivitat a través de l'establiment d'una identitat distintiva.

10.3.5. Maduresa prematura (identitat dual)

Per a Goffman els individus adopten el rol d'actors dinàmics que controlen les seves accions en funció d'allò que els rodeja. Entre els joves participants hem trobat un element concret de construcció de la identitat que reflexa aquesta idea d'adaptació instantània de la interacció a l'entorn social. A la tipologia d'identitat construïda per aquest condicionant l'hem denominat identitat dual.

Una de les característiques comportamentals que hem observat entre bona part dels joves participants és que obtenen, des de petits, un elevat grau d'autonomia en la presa de decisions dins de l'entorn familiar. Una autonomia que altres companys amb una posició de classe acomodada i amb qui comparteixen edat (i possiblement més coses que l'edat, com espais físics o amistat) no obtindran fins més endavant quan, per exemple, puguin acreditar davant els seus progenitors la seva responsabilitat (i on l'autonomia apareix com una recompensa). Però entre els nostres joves l'autonomia no és un premi sinó que sovint es converteix en una necessitat. Els condicionants de classe fan que en molts casos els pares no puguin assumir responsabilitats davant els fills i que aquests hagin de prendre decisions transcendents sobre la seva vida des de ben aviat. Per exemple, és habitual que a l'hora d'escollir una trajectòria formativa, la manca de capital escolar i cultural dels pares limiti les possibilitats d'orientació cap als seus fills. També hem vist, de manera habitual, que les condicions laborals de pitjor qualitat dificultin la conciliació laboral i familiar per a tenir cura dels fills. O, per destacar un darrer condicionant relatat pels participants, que les limitacions econòmiques i materials de la família ajudin a acceptar que els fills abandonin ràpidament el sistema formatiu per a inserir-se al mercat laboral.

Així doncs, si en els grups socials acomodats l'obtenció d'autonomia entre els joves pot ser interpretada com un premi a la seva responsabilitat, en els joves vulnerables representa un factor generador de desorientació i d'elevades probabilitats de fracàs social: els joves han de prendre decisions que afectaran al seu futur sense disposar de la informació o de la formació necessària (com ells mateixos ens reconeixen). Les cites on els joves ens descriuen exemples de l'autonomia que tenen dins la llar són abundants. A continuació en mostrem 4 de seleccionades, que ofereixen una mostra de la seva varietat: sobre la igualtat de rols entre filla i mare dins de la llar (Marta), sobre el sentiment de des preocupació familiar (Julián), sobre la ràpida assumpció de responsabilitats dins i fora de la llar (Janina) i sobre l'intercanvi de rols tradicionals entre mare i filla (Núria i Sandra).

Marta: Nunca me he metido en medio (sobre les relacions sentimentals de la seva mare). Es la vida de mi madre, es mayorcita, y ella sabrá lo que es mejor para ella. En el momento que a ella se le vaya la olla, por decirlo de alguna manera, entonces sí que voy a intervenir. Pero es mayorcita. Ella va a su aire y yo voy al mío. La verdad es que sí.

Dona, 16 anys, adolescència desfavorida, ni estudia ni treballa, ha estat internada per violència cap a la seva mare. Escassetat de recursos.

Julián: Doncs han sigut molt permissius (els seus pares, respecte a l'educació). Mon pare no es preocupava, tampoc s'ha preocupat mai. I ma mare, la pobra, la meva visió d'ara és que no tenia ni temps per a preocupar-se (...). Jo des de petit conduïa. És de lo poc que sé fer bé. Jo amb 9 o 10 anys els treia els cotxes als clients (del taller del seu pare).

Home, 32 anys, joventut adulta precària, treballs poc qualificats, ha decidit tornar a estudiar.

Janina: (gràcies a una feina a l'estiu) Pagava els llibres, pagava les excursions del cole, pagava els vestits de majorette. Pagava tot el que necessitava durant l'any, perquè ma iaia va arribar un temps que ja no ens podia pagar res.. El tabac... Els cubatilles... A mi no em donaven diners. A mi em donaven la paga si rentava. T'ho explico. Teníem cadascuna una habitació. Dos lavabos, el menjador i els passadissos. Llavors, la setmana que et tocaven els passadissos, que era light, et tocava el lavabo gran. I a qui li tocava el menjador rentava el lavabo petit. I cadascuna la seva habitació. Això amb lleixiu... Però potser ho feia des dels 10 anys eh. I clar, a mi em venien a buscar les meves amigues, que

anaven a comprar xuxeries, i jo havia de fer feina. Per a guanyar els eurets que em donava ma iaia per a comprar xuxeries havia de rentar amb lleixiu el lavabo.

Dona, 27 anys, joventut adulta precària, orfe, emancipada, viu sola, becària.

Núria: Si vols t'explico alguna anècdota (riu). Ella sortia primer els dissabtes (sa mare, després de la mort del seu pare). Després al cap del temps ja sortia el divendres i el dissabte. Al cap del temps dijous, divendres i dissabte. I a lo millor ella el diumenge havia d'anar a treballar, que ella treballava a un restaurant. I clar, doncs ens arribava al migdia, obria la porta... D'on vén's? (riu). Espavila't, dutxa't i ves-te'n a treballar. Nosaltres teníem 18, 19 o 20 anys, i la roba de quan teníem 16 anys o així se la ficava ella. Així no surts! (riu).

Dona, 28 anys, joventut adulta precària, viu amb la seva germana, treballa puntualment, episodis de depressió.

Sandra: Y ella (la seva germana) me dijo una vez que quería trabajar, y yo no la dejo trabajar. No tiene por qué ponerse a trabajar. Porque ella ya no tiene... Sus gastos están cubiertos: si trabaja mi madre y trabajo yo, mi hermana ya no hace falta que se ponga a trabajar, ¿sabes? Aunque vea que no llegamos, no quiero que mis hermanas... Es como que, lo que yo he vivido no quiero que ellas lo vivan. Porque si mi madre no se lo puede dar, yo intentaré dárselo. Y prefiero que, con todo lo que hayamos pasado, que se centre solo en estudiar.

Noia, 22 anys, adolescència desfavorida, família humil, treballa en una perruqueria i està intentant aprovar la selectivitat.

Observem, doncs, que les configuracions familiars i la vulnerabilitat de classe provoquen que aquests joves es familiaritzin amb la gestió autònoma dels seus recursos i possibilitats. A més, gràcies a això obtenen una certa quota de poder dins de la família, que pot adquirir un model de responsabilització (per exemple, encarregant-se de tasques familiars o aportant recursos) o, fins i tot, de dominació (quan aquesta autonomia es converteix en l'accés a un rol de poder dins la llar). Ara bé, la identitat dual es construeix a partir del moment en què aquests mateixos joves han de canviar dràsticament el seu comportament fora de l'àmbit familiar. Mancats de recursos materials i simbòlics per a gaudir d'aquesta autonomia i responsabilitat fora de la llar, es veuen obligats a adquirir un rol de submissió i de docilitat (per exemple, tal com hem

vist, a l'hora d'introduir-se al mercat laboral). D'aquesta manera, tal com si respongués al rol d'un actor, el jove ha de jugar un paper o altre a partir de les diferents exigències que produeix una mateixa posició social, en funció de l'entorn on es mogui en aquell moment l'individu. Des de la llar se li exigirà capacitat de valer-se per sí mateix des de ben aviat, assumint el control de la seva vida i convertint-se en un subjecte autònom que, o bé sigui capaç d'ajudar a la família a superar les carències que aquesta pateix o, almenys, no representi una càrrega de manera prolongada. Fora de la llar, les exigències que es trobarà (especialment al mercat laboral) seran habitualment les contràries: aquests joves estan destinats a tasques manuals i mecàniques, on la capacitat d'iniciativa o d'autonomia són absolutament supèrflues (i, fins i tot, penalitzada, quan entra en contradicció amb allò que se li requereix). A més, la posició en el segment inferior del mercat laboral valorarà la seva docilitat com un dels capitals més preuats, com hem vist a l'apartat anterior d'aquest capítol, just al contrari del que succeeix a la família.

A més, una característica essencial dels joves que reuneixen aquestes característiques és la manca de temps per a habitar-se a la dualitat d'aquesta identitat. És a dir, per a aprendre el seu paper. O, més ben dit, per a entrenar la capacitat de poder interpretar diversos papers (alguns d'ells oposats) en funció de l'entorn social on es mogui. Dins del procés de construcció de la seva identitat, la seva condició de joves es pot establir perquè encara no han equilibrat aquesta dualitat. En aquest cas concret, la idea de joventut està lligada, al nostre entendre, a la desorientació que el jove encara pateix quan ha d'actuar en móns socials diferents. La seva identitat dual fa ben poc que s'ha constituït (a diferència dels adults de classes obreres, que han pogut assimilar-la amb el pas del temps) i encara és font de conflictes. De fet, estem convençuts que alguns dels conflictes que aquests joves ens han relatat entorn a l'esfera laboral o formativa (i que hem comentat en aquest capítol) poden relacionar-se directament amb les friccions provocades per aquesta identitat dual que encara no ha estat assimilada. Generalment, l'arrel d'aquests episodis té un component comú: la reivindicació de major protagonisme per part del jove fora de la llar. Subjecte actiu dins la llar, no accepta (o no entén) perdre rellevància en activitats fora de la llar. És a dir, no vol renunciar a allò que la maduresa prematura li va atorgar des de petit: capacitat de decisió per ell mateix.

10.4. Recapitulació

En el primer apartat hem sintetitzat els discursos produïts pels joves entorn al vincle social que estableixen amb l'entorn, tenint en compte no només la força d'aquest vincle sinó també la seva naturalesa. Destaquem 3 idees que ens sembla important retenir:

a) La primera idea fa referència a la relació que s'estableix entre la posició de classe i el vincle social i és, com a mínim, previsible: si hem detectat que hi ha joves que parteixen d'una posició desfavorable per a accedir als recursos socials (un capital escolar, una posició al segment superior del mercat laboral, una capacitat de consum consolidada, un habitatge ben equipat, etc.), no és d'estranyar que aquesta posició desfavorable es reproduïxi també quan parlem d'un altre recurs social com és establir un vincle social significatiu. Aquests joves, socialitzats en entorns desfavorables, estan produïts per a moure's amb comoditat dins d'aquests entorns. La posada en pràctica de la seva subjectivitat respon, de manera conscient o inconscient, a aquest condicionant. Ara bé, aquests mateixos entorns socials de proximitat tenen moltes limitacions per a millorar les condicions de vida dels joves. I aquí rau el problema del vincle social. En la mesura que els joves, produïts en aquest espai social que ofereix unes precàries oportunitats de futur, han de sortir-ne per a guanyar-se la vida, apareixen les falles de connexió amb l'entorn: les experiències negatives amb el professorat, l'estrès que suposa una entrevista de feina, l'acumulació de fracassos laborals, les dificultats econòmiques, la restricció del ventall d'expectatives, etc. Amb el pas del temps, aquesta problemàtica tendeix a produir discursos de perdedors. Els joves, avaluant la seva posició social i el seu entorn, saben que poc tenen a guanyar fora dels seus móns. Llavors, les estratègies de passivitat no són tant una renúncia a la participació com una renúncia a seguir perdent. Estan cansats de ser jutjats negativament i prefereixen reservar-se un risc que no es volen jugar: l'esperança.

b) La segona idea és una continuació de la primera i serveix per a emmarcar-la i matisar-la. Parteix d'una constatació: la ruptura del vincle social no és un estat. Per tant, entenem que anàlisis del tipus "aquest jove té un comportament passiu" són errònies o, almenys, incompletes. Hem demostrat que els joves participants estan exclosos de moltes esferes socials però no hem detectat cap cas d'aïllament absolut. En aquestes societats contemporànies, on sembla que l'autonomia individual sigui un element a preservar, es manté la interdependència entre l'individu i el seu entorn. Hem detectat que els joves que presenten un vincle social (aparentment) debilitat teixeixen estratègies

alternatives de relació amb l'entorn. Concretament, hem enumerat quatre estratègies que permeten canviar la naturalesa del vincle social i adaptar-lo a la pròpia subjectivitat: la construcció d'un món íntim o d'un món virtual, el distanciament, la construcció d'un vincle social abundant i superflu, i l'especialització. Aquestes estratègies permeten al jove superar l'escassetat de capital relacional de què disposa i gestionar el vincle amb l'entorn de manera que es redueixin les experiències estressants que es generen en tenir un contacte directe amb altres individus.

c) La tercera idea que destaquem és comuna a totes les estratègies examinades: allò que en últim terme busca el jove és ser protagonista de la pròpia vida. I, amb aquest objectiu, teixeix l'estratègia que millor s'adapta a la seva subjectivitat i al seu entorn. El jove busca no dependre de ningú, perquè la dependència és allò que defineix la seva vulnerabilitat. L'autonomia, entesa com a capacitat de definir les pròpies accions, en les seves diferents formes (maduresa, independència, intimitat, control), és idealitzada i elevada a objectiu final. Gràcies a aquesta autonomia, el jove pot decidir qui forma part del seu món, quin grau de relació s'estableix o quina naturalesa defineix aquesta relació. I gràcies a aquest poder pot evadir les situacions d'estrès social que es generen en la seva subjectivitat quan ha d'afrontar situacions de les quals no en té el control.

El segon apartat aborda les estratègies que els joves posen en marxa per a interpretar i afrontar els obstacles objectius que apareixen a les seves vides. En primer lloc hem confirmat el que autors com Paugam (2007) ja han apuntat anteriorment: en els països del sud d'Europa la pobresa és un fenomen més permanent i reproduïble. Per tant, a través de l'herència familiar, és a dir, de la transmissió intergeneracional de la pobresa, s'executa la crònica d'una vulnerabilitat anunciada. Entre les formes de transmissió intergeneracional de la pobresa n'hem destacat dues. La primera actua en un alt nivell d'inconsciència i fa referència a la posició familiar de classe: la feble transmissió de capital cultural i escolar és un dels mecanismes més efectius per a reproduir la vulnerabilitat social. La segona forma de transmissió l'hem situat en els episodis familiars d'instabilitat i, ara sí, actua de manera explícita. Concretament, hem destacat l'efecte traumàtic que tenen per als joves episodis com les ruptures familiars o el contacte de l'entorn familiar amb les drogues (de fet, hem destacat que la segona sempre està lligada, d'una manera formal o latent, a la primera).

A més d'aquest desavantatge estructural familiar hem abordat altres obstacles. Hem vist que els joves posen en marxa estratègies per afrontar l'escassetat de recursos econòmics: per una banda, a través de la solidaritat familiar de tipus bidireccional, on la

família assumeix el rol que el mercat de treball i la protecció pública no poden oferir als joves. Per una altra banda, mitjançant l'adaptació del nivell de vida a les possibilitats reals, per exemple, valorant els objectes a partir del seu valor d'ús i no pel valor simbòlic que tenen associat. Un altre obstacle al qual han de fer front els joves participants és la posició de debilitat en el mercat laboral. La manca de qualificació limita les seves expectatives a la vegada que els obliga a adoptar actituds dòcils i de submissió, ja que les actituds rebels i reivindicatives tenen escasses probabilitats d'èxit. Per a afrontar-ho, hem detectat diversos mecanismes d'alleujament de la seva situació: la positivització de l'explotació, la relativització i la positivització de la precarietat, i l'autocontrol de les exigències. En darrer terme, hem abordat també formes alternatives d'obtenció d'ingressos, els tripijocs, habitualment fora del mercat de treball i sovint fora de la legalitat. Un cop avaluades no hem tingut problema en definir-les com a una forma d'emprenedoria adaptada a les condicions objectives d'existència d'aquests joves.

El tercer i últim apartat d'aquest capítol fa referència a la construcció de la identitat i parteix d'una constatació: el sentit que els joves participants donen a la seva existència està lligat al seu estatut social i a la seva posició de classe. Entre els discursos dels joves hem destriat cinc models de construcció de la identitat.

En primer lloc hem detectat la constitució d'una identitat negativa a partir de l'acumulació de fracassos socials. Les trajectòries biogràfiques frustrants dels joves participants han anat consolidant un sentiment d'inferioritat en àmbits com el sistema educatiu o el mercat de treball. Un component específic que hem localitzat en la subjectivitat dels joves afectats per aquest tipus d'identitat és que es desdibuixa el component col·lectiu dels fenòmens socials. Per tant, el sentiment de fracàs s'individualitza i els joves es culpen a sí mateixos de la poca capacitat d'incidir positivament sobre l'entorn social. En conseqüència, el sentiment d'humiliació actua com un fre a l'hora de teixir noves estratègies, en entendre que (des de la seva desvaloració social) qualsevol pas porta previsiblement a un nou fracàs social.

Una segona característica que hem trobat és la inseguretat. Sota els condicionants objectius que es presenten a les vides dels joves, apareix un doble desencantament orientat cap al present i al futur. De cara al futur, les dificultats per a assolir una bona posició al mercat de treball i per a posar en marxa el procés d'emancipació familiar donen lloc a episodis d'angoixa i de desesperança. Mancats de futur, els joves orienten la mirada sobre el present. Però, a diferència del que passa amb altres joves, la mirada al present d'aquests joves desposseïts de capitals no es basa en el gaudi de la

indeterminació (entre autonomia i responsabilitat) o en el tempteig de posicionament social, sinó que és una forma de resistència: es tracta de fugir de la condemna dictada per la reproducció social de les desigualtats.

El tercer model és la identitat angoixada, fruit de la interiorització en la subjectivitat de les carències en les condicions de vida. Els episodis depressius i d'ansietat són l'explosió dramàtica i més visible d'aquesta tipologia d'identitat. Hem destacat la rellevància sociològica d'aquestes conductes (habitualment relegades a l'àmbit psicològic). D'una banda, les causes de les caigudes en estats depressius estan en gran part determinades per les precàries condicions de vida a les quals han de fer front (mort d'algun familiar, ruptures sentimentals o familiars, pèrdues d'estabilitat personal, humiliació en el treball, sentiment d'inferioritat, etc.). Per una altra banda, les conseqüències d'aquests episodis també presenten una naturalesa social: en forma de conflictes familiars, de desvinculacions laborals o d'abandonament del sistema formatiu. Per últim, també hem apuntat que els elements de naturalesa social tenen una rellevància important a l'hora de finalitzar o de modelar aquests episodis, com els canvis dràstics en les condicions de vida, la inserció en una feina motivant o l'aparició de nous referents emotius.

La major part dels joves participants han negat la condició de pobres quan se'ls ha preguntat sobre això. Entenem que és el reflex de l'establiment d'una quarta tipologia d'identitat: la distintiva. Els joves participants es consideren a sí mateixos com a falsos pobres, a diferència dels veritables pobres: aquells individus que es troben just per sota seu en termes de condicions materials de vida i d'estatut social. Quan la distinció es basa en les condicions de vida, els joves remarquen que tenen cobertes totes les necessitats bàsiques i que per això escapen de la pobresa (en la seva definició més absoluta). Quan es basa en l'estatut social, els joves remarquen la valoració del seu estatus mitjançant la incorporació de valors subjectius que els lliguen a una classe mitjana idealitzada (esforç, sinceritat, honestat), a diferència dels valors dels veritables pobres (definites per la despreocupació, manca de voluntat, incapacitat d'esforçar-se, males persones). Definir-se com a pobres seria, per a aquests joves, reconèixer una condició social intolerable. El que és interessant sociològicament és no només que no s'hi considerin sinó que a través de la identitat distintiva planifiquen estratègies i discursos de diferenciació social per alleugerir aquesta humiliació.

La darrera tipologia és la identitat dual. Sorgeix per la diferenciació entre dos espais socials: dins de la llar s'exigeix al jove que des de ben aviat es valgui per si mateix,

assumeixi el control de la seva vida i es converteixi en un subjecte autònom, mentre que fora de la llar els joves es veuen obligats a adquirir un rol de submissió i docilitat (per exemple, en feines mecàniques i manuals), a causa de la manca de recursos materials i simbòlics. Un dels components que defineix la noció de joventut entre aquests joves vulnerables és, precisament, l'etapa en la qual encara no s'ha tingut temps d'assimilar aquesta identitat dual.

UNIVERSITAT ROVIRA I VIRGILI
LES POBRESES DE LES JOVENTUTS. FORMES DE VULNERABILITAT SOCIAL JUVENIL
Francesc Valls Fonayet
Dipòsit Legal: T. 1424-2012

Capítol 11 – Reflexions finals (réflexions finales)

“Et pourtant le monde est là, avec les effets immédiatement visibles de la mise en œuvre de la grande utopie néolibérale : non seulement la misère d’une fraction de plus en plus grande des sociétés les plus avancées économiquement, l’accroissement extraordinaire des différences entre les revenus, la disparition progressive des univers autonomes de production culturelle, cinéma, édition, etc., par l’imposition intrusive des valeurs commerciales, mais aussi et surtout la destruction de toutes les instances collectives capables de contrecarrer les effets de la machine infernale, au premier rang desquelles l’Etat, dépositaire de toutes les valeurs universelles associées à l’idée de public, et l’imposition, partout, dans les hautes sphères de l’économie et de l’Etat, ou au sein des entreprises, de cette sorte de darwinisme moral qui, avec le culte du winner, formé aux mathématiques supérieures et au saut à l’élastique, instaure comme normes de toutes les pratiques la lutte de tous contre tous et le cynisme”

Bourdieu (1998)

Comme nous avons affirmé au début de cette thèse, nous sommes convaincus que l’étude de l’inégalité d’accès aux ressources matérielles et symboliques, et de la production et la reproduction de l’ordre social que cette inégalité de pouvoir génère, doivent être des champs de recherche prioritaires dans la sociologie. Une sociologie que devient un outil critique nécessaire pour expliquer la réalité sociale que ces processus cachent, parce que la structure verticale et hiérarchique de la société et la reproduction de cette inégalité sociale est l’un de ces sujets qui ne sont pas toujours intéressants à démasquer ou à révéler. Toutefois, comme le prétend Berger (1995: 55), la tendance à démasquer ou à démanteler les systèmes sociaux ne devrait pas être basée simplement sur les convictions personnelles du sociologue (même si les objectifs de la sociologie ont besoin de la passion intellectuelle et de l’engagement personnel), mais elle devrait être fondée sur la rigueur méthodologique.

Et cette exigence implique, à son tour, un impératif logique qui se développe sur le même domaine de recherche: questionner la société est également mettre en doute la

sociologie qui est faite sur cette société et, de toute évidence, questionner aussi la manière comme nous avons fait notre recherche sociologique.

De ce point de vue, pour analyser les formes de vulnérabilité sociale des jeunes dans une perspective sociologique il est nécessaire de faire référence à trois questions fondamentales.

Tout d'abord, il faut expliquer le système de l'interdépendance sociale, dans des sociétés apparemment plus autonomes mais qui fondent toujours sa stabilité sur des institutions collectives. En ce sens, il faut se formuler deux questions (Paugam et Delalande, 2008). Première: je peux compter sur qui? J'ai une position confortable sur le marché du travail? J'ai des ressources familiales abondantes? J'ai un système d'assistance publique? Autrement dit, nous devons nous interroger sur l'idée de solidarité et mettre l'accent sur une dimension essentielle de l'interdépendance: la protection. La deuxième: je compte pour quelqu'un? C'est-à-dire, comment suis-je défini par la société? Cette question fait référence à la construction de l'identité et au sentiment d'utilité sociale, d'égalité, et de capacité d'être reconnu par l'autre.

D'autre part, expliquer la logique de l'inégalité qui se cache dans ce système de partage des pouvoirs. C'est-à-dire, d'expliquer, entre autres, comment les métamorphoses du marché du travail et le système de protection sociale ont condamné une partie de la population à vivre le malaise social dans leur propre subjectivité. Cela signifie révéler comment sont-ils articulés les mécanismes de distribution du pouvoir et, par conséquent, d'accumulation et de dépossession des ressources matériels, culturels, relationnels et symboliques.

Enfin, c'est expliquer comment les trajectoires d'insertion à l'âge adulte sont insérées dans la structure sociale contemporaine. C'est-à-dire, de comprendre comment la position sociale détermine la transition par la jeunesse.

11.1. Réflexions conceptuelles et méthodologiques

Paris et al. (2006) mettent en garde contre les lacunes qu'il y a dans l'étude de la jeunesse et les inégalités sociales en Catalogne et en Espagne, dont la pauvreté et l'exclusion sociale sont deux dimensions incompréhensiblement oubliées. À notre avis, cette recherche permet de répondre à cette limitation de premier ordre. Toutefois, les réflexions finales qu'on veut rafraîchir dans cette dernière partie de la thèse vont au-delà

de ce point, aussi élémentaire comme évident. Nous comprenons que c'est l'heure de revendiquer quelques formes de faire dans l'étude sociologique de la jeunesse (et en particulier, de la vulnérabilité sociale de la jeunesse), à savoir, tenir compte de l'importance de certaines questions conceptuelles et méthodologiques que cette recherche a tenté d'approfondir.

Les tentatives de la sociologie de la jeunesse pour établir son objet d'étude comme une catégorie universelle offrent un ensemble de propositions ayant des limitations dans sa justification théorique et dans son adaptation à la discipline sociologique. Comme nous l'avons mis en garde tout au long de la thèse, en particulier au chapitre 4, une grande partie de la recherche sur la jeunesse n'est pas suffisamment attentive au processus de construction de l'objet d'étude, une étape clé dans toutes les analyses sociologiques en raison de la flexibilité qu'on peut attribuer aux catégories sociales analysées. Au lieu de cela, on se limite d'habitude à respecter le protocole d'indiquer tout simplement, au début des recherches, que la jeunesse est une construction sociale et historique qui varie dans l'espace et le temps. Ce manque de rigueur méthodologique est détecté surtout dans les premiers traces des enquêtes précédentes (par exemple, dans la conceptualisation: qu'est-ce que nous étudions?). Mais nous avons manqué des évaluations rétrospectives sur la validité des modèles conceptuels utilisés, à savoir, quant à la pertinence de la relation entre les catégories sociales réelles, et la catégorie sociale construite et légitimée dans la recherche (il est logique d'étudier cette réalité de cette manière?). La sociologie de la jeunesse doit approfondir sur cette réflexion autour de la construction qu'on fait de la jeunesse et les résultats obtenus. Et puis, elle doit évaluer la relation entre la catégorie d'analyse construite et la catégorie sociale dont nous parlons. Parce que, comme indiquent Salvadó et Serracant (2003 : 8):

"(...) Le problème apparaît lorsque les données empiriques ne s'adaptent pas à ce discours. À notre avis, le principal résultat de cette évolution sociologique est la dévaluation du concept « jeune », un dispositif qui reste comme un engin *ad hoc* et, par conséquent, qui est peu explicatif. C'est très clair quand on voit la limite d'âge qui définit les études quantitatives».

En ce sens, il est compréhensible que la dynamique d'auto-affirmation du champ d'étude sur la jeunesse (et des porte-parole des organismes juvéniles) veuillent tracer des frontières pour justifier la spécificité de son objet d'étude. On comprend que cette spécificité implique également le besoin de connaissances spécifiques. Si ce qui justifie le travail des chercheurs sur la jeunesse (et, par conséquent, devient une source de

reconnaissance académique) est l'existence même de l'étude, il est prévisible que, avant tout, se jettent les efforts à le légitimer. Ensuite, la construction de l'objet d'étude «jeunes» n'est pas à l'abri de ces intérêts, mais est intimement liée à la construction d'un champ d'étude spécifique sur la jeunesse et, plus spécifiquement, d'un système de pouvoirs au sein de ce domaine. D'une certaine manière, les deux bâtiments (le concept et le domaine d'études) sont dépendantes les unes des autres: pour être reconnu comme chercheur de la jeunesse il faut qu'il y ait une jeunesse à étudier. Et face à cette construction plus stratégique que sociologique on doit rester attentifs à prendre comme naturel ce qui ne l'est pas. Ou, en tout cas, de le faire prématurément.

Les alertes sur cette question ont été explicitées surtout pour la critique nominaliste, la perspective qui a consacré plus d'efforts à la conceptualisation théorique de la jeunesse (et aussi celle qui a reçu plus de refus dans ce champ de pouvoir : elle est vraiment référencée -ce qui suggère qu'il s'agit d'une approche robuste en termes de ses postulats théoriques-, et les vraiment rares tentatives d'application empirique, le volume de la recherche et la pratique dans la vie politique), et aussi par la sociologie de la transition.

En ce sens, nous comprenons que l'un des défis de notre champ d'étude est la définition sociologique de la jeunesse. Dans cette thèse, nous avons soutenu qu'on a besoin de définir la jeunesse à partir des critères propres de la sociologie, en refusant (ou tout au moins en soumettant à la critique) les approches relatives à d'autres disciplines scientifiques (tels que la démographie, la psychologie ou la biologie), celles relatives à la notion vulgaire de la jeunesse ou les limites juridiques et administratives de la jeunesse définis par les pouvoirs publics.

Autour de ce débat, Cardús (2000: 193) reflète le fait que la mise en place d'une sociologie de la jeunesse (et, plus tard, d'une sociologie de la vieillesse) n'a pas été accompagnée par l'arrivée d'une sociologie de l'âge adulte. Évidemment, si les jeunes et la vieillesse sont des catégories sociales dignes d'avoir leur propre sociologie, l'âge adulte doit également avoir ses domaines d'études. Mais ce n'est pas le cas, et on est d'accord avec Cardús : pour les chercheurs de la jeunesse, la plupart adultes, c'est beaucoup moins compromettant parler sur les problèmes de la jeunesse ou de la vieillesse que des problèmes de l'âge adulte. Parce que ça permet d'extrapoler les problèmes de la société dans un groupe qui n'est pas lié à eux: les problèmes ne sont déjà sociaux et deviennent juvéniles. Mais cet exercice non est seulement grave parce qu'il implique échapper à la responsabilité sur les valeurs, mais parce que favorise la

naturalisation de ce groupe, leur cristallisation dans un groupe social homogène et artificielle qui n'a autre chose en commun que le nom.

Nous savons que l'analyse présentée ci-dessus est peu orthodoxe dans le cadre des études sociologiques sur la jeunesse. Le lecteur ne trouvera pas (plus que tangentiellement), des données sur la jeunesse. Des données qui sont à la base de toute recherche qui décrit ce concept dans l'hypothèse (d'habitude pas fondée et pas justifiée) qu'il est une catégorie sociale. Ici nous avons seulement utilisé la jeunesse pour comparer des différents groupes sociaux juvéniles qu'on a construits. Le lecteur sera également déçu s'il cherchait une comparaison des conditions de vie des différents groupes d'âge.

En dépit de l'hétérodoxie, si nous regardons le chemin que nous avons suivi et les résultats que nous venons de mentionner, on croit que la décision que nous avons pris a été couronnée de succès. Toute personne intéressée à aborder la situation des jeunes dans cette perspective que remplace la structure sociale par une structure d'âge trouvera beaucoup de recherches quantitatives sur les jeunes et la pauvreté (généralement liées à la discipline économique et, par conséquent, moins concernés par la conceptualisation de la jeunesse que par la construction des variables économiques analysés). Elles fournissent une réponse satisfaisante aux exigences de l'administration publique, qui définisse toujours la jeunesse en fonction de l'âge biologique des individus. Mais nous avons pensé que ce n'était pas le lieu de répéter ce type d'analyse et nous avons profité l'occasion de souligner que (et nous croyons que les analyses quantitatives et qualitatives présentés l'ont montré): une analyse des conditions de vie de la jeunesse impliquerait mettre dans une catégorie artificielle des réalités sociales qui ont peu en commun en dehors de l'âge biologique de ses membres, sans tenir compte de la structuration de la société en groupes ou classes sociales. Les différentes réalités qui configurent les types de groupes sociaux de jeunes que nous avons construit l'indiquent: aurait été logique, sociologiquement, de regrouper des élèves de l'éducation obligatoire sans motivation et sans espoirs sur l'avenir, avec des jeunes de familles aisées qui veulent étudier Droit ?

Alors, on a identifié l'existence de divers groupes sociaux, une approche étroitement liée à l'analyse sociologique, avec l'objectif de casser l'homogénéisation artificielle, et par un critère imposé par le chercheur, en raison duquel on construit habituellement l'objet d'étude. Ainsi, l'unité d'analyse n'a pas été la jeunesse mais les jeunesses: des groupes d'individus qui ont une position sociale similaire dans le processus d'insertion à la vie

adulte. En plus, nous pensons que la rigueur méthodologique que nous avons imposées à la construction des groupes sociaux de jeunes (qui a été la base de notre analyse quantitative et qualitative) a été l'outil dont nous sommes équipés pour surmonter la tentation relativiste de parler des jeunes différents à partir d'ambiguïtés théoriques et du laxisme dans l'interprétation.

Une fois définis sociologiquement les groupes sociaux comme unités d'analyse, nous ne pouvions pas limiter l'analyse à calculer le taux de pauvreté sur chaque groupe. C'est-à-dire, imaginer que la vulnérabilité sociale s'explique tout simplement par un taux d'incidence de la pauvreté. Parce que cela aurait signifié montrer uniquement une face de la vulnérabilité, le manque de ressources économiques (en particulier, la faiblesse du revenu disponible dans une année donnée), et méthodologiquement ça impliquerait maintenir l'une des faiblesses identifiées dans ce domaine d'étude. Au lieu de cela, nous avons montré (et prouvé) que, bien que dans les sociétés de l'économie capitaliste le revenu est une dimension importante de pouvoir, le malaise social n'est pas configuré dans une seule dimension, mais il s'explique par l'accumulation de déficits dans différents domaines. Compte tenu de cette proposition (qu'on revendique), nous avons proposé une approche multidimensionnelle qui tienne compte d'autres aspects de la vulnérabilité pas calculables en termes monétaires (ou qui sont tout simplement difficiles de calculer à partir de paramètres quantitatifs), ce qui nous a permis de fournir sociologiquement un concept qui, malheureusement, est presque toujours limité à la discipline économique.

Par conséquent, dans l'analyse quantitative, la pauvreté est seulement un indicateur de vulnérabilité matérielle. Au-delà de cet indicateur classique, nous en avons analysé des autres: la difficulté des ménages à joindre les deux bouts, l'effet des prestations sociales dans la réduction de la pauvreté, la privation en termes de consommation, la qualité des logements. Mais nous avons aussi surmonté la liaison automatique qu'on fait entre la vulnérabilité sociale et l'insécurité matérielle. Ainsi, dans cette recherche, nous avons placé trois autres dimensions de la vulnérabilité:

a) Une deuxième dimension est orientée au profil sociodémographique de la vulnérabilité, avec des variables telles que la santé, le type de foyer et le degré d'urbanisation de l'environnement.

b) Une troisième dimension a abordé le système de formation et le marché du travail, et nous avons spécifiquement analysé ces variables: le diplôme le plus haut obtenu, la

relation entre l'âge de sortie du système formatif et l'âge d'entrée dans le marché du travail, la situation en ce qui concerne l'activité, le type d'emploi, la catégorie professionnelle et la relation entre la formation et la profession actuelle.

c) Enfin, une quatrième dimension de la vulnérabilité a regroupé les facteurs liés au lien social : l'assistance à activités culturelles, le contact avec la famille et les amis, la participation à des organisations officielles ou la possibilité d'avoir quelqu'un en cas de besoin.

Mais il faut comprendre que si nous effectuons une analyse multidimensionnelle de la vulnérabilité on ne doit pas se contenter à fournir des données quantitatives des différentes variables qui dépassent l'idée de la pauvreté monétaire. En raison de cette nature multidimensionnelle, il faut aller au-delà des éléments factuels et aborder des éléments de l'expérience, de la construction subjective. Ainsi, on revendique la triangulation méthodologique comme une caractéristique nécessaire de toute analyse sociologique de la vulnérabilité sociale. L'analyse qualitative nous a permis d'aborder comment sont vécus les facteurs de vulnérabilité qui apparaissent dans les vies des jeunes. Nous avons essayé de comprendre les stratégies d'interaction avec l'environnement, la manière comment ils ont intériorisé leur position sociale dans leur subjectivité, les effets de la transmission du capital culturel et symbolique dans l'interprétation du monde, les adaptations aux objectifs sociaux et, aussi, la construction de leur identité.

C'est-à-dire, la vulnérabilité sociale n'est pas seulement une question à calculer, mais aussi à comprendre. Car, en fait, on a rapidement constaté que la pauvreté n'est pas vécue de la même manière.

En bref, nous croyons qu'avec la définition conceptuelle de notre objet d'étude (et avec la stratégie méthodologique), nous avons cassé une double dichotomie: Jeunesse / non jeunesse et pauvreté / non pauvreté. Cette dichotomie est, à notre avis, une abstraction qui recouvre des réalités sociales sous une même définition qui peut être vécue de manière très différente. Il faut, toutefois, intégrer la structuration de la société en classes sociales comme un élément déterminant des différentes conditions de l'existence des individus. Il faut connaître la position sociale de l'individu, tant d'un point de vue objectif comme d'un point de vue expérientiel.

De cette réflexion est finalement sorti le titre, au pluriel, de la thèse: les pauvretés des jeunesses.

11.2. Sur les pauvretés des jeunesses

Dans cette thèse, nous avons vu le visage du malaise social. Nous avons vu la capacité de la société à générer de la souffrance. Nous avons vu que, si elle est capable de créer des gagnants, des perdants sont également créés. Des perdants qui assimilent un profond sentiment d'échec social.

Des perdants qui intègrent la faiblesse de leur position sociale au sein de leur subjectivité. Les périodes de dépression et d'angoisse ont été fréquentes. Ils sont le résultat de jeunes qui souffrent, qui continuent de refuser l'idée de participer à un monde qui ne cesse de les humilier. Des épisodes qui sont souvent cachées parce que, sauf dans les cas d'explosions de violence- ils sont vécus dans l'isolement. Ils sont le résultat de la construction d'une identité négative à cause de l'expérience d'accumulation d'échecs sociaux. Des jeunes qui, a force de perdre, commencent à accepter l'idée qu'ils sont les vrais coupables de leur situation.

Nous avons rencontré des jeunes qui non seulement ont des problèmes financières et matériels, mais probablement ils ont plus de souffrance en ce qui concerne le sentiment de ne pas pouvoir compter sur quelqu'un. L'incapacité de se sentir utiles. Des jeunes qui construisent une identité négative et qui n'ont autre consolation qu'essayer de se distinguer de ceux qui sont juste au-dessous d'eux à travers de stratégies de distinction sociale. Des stratégies des perdants: ils ne revendiquent pas sa victoire, ils veulent tout simplement dissimuler son échec.

Derrière ces situations difficiles se cache une structure sociale qui établit et assure les inégalités. Un jeune qui souffre pour son statut social est le résultat d'une accumulation de situations sociales extrêmement injustes. D'un système politique et économique qui condamne une partie de la population à se dissocier de la dynamique économique et sociale. Une société qui souligne une de ses parties comme des perdants.

Nous avons voulu réserver un graphique illustrant ces dernières réflexions, précisément en raison de son impact visuel. La graphique 11.1 permet de mettre en évidence les oppositions sociales qui apparaissent tout au long des chemins vers l'âge adulte, et de rompre avec l'idée d'une unique jeunesse. Nous avons représenté sur le plan les

positions des deux premiers axes factoriels (obtenus par analyse des correspondances multiples) des catégories d'un ensemble de variables qui expliquent les conditions d'existence: le groupe d'âge, la santé, le diplôme le plus haut obtenu, le type d'emploi, la difficulté des ménages à joindre les deux bouts, le revenu par unité de consommation, la privation matérielle et la force du lien social. Dans ce plan, ont été situés aussi les sept groupes sociaux de jeunes construits dans l'analyse quantitative, ce que nous permet de les localiser sur le plan des catégories.

L'axe horizontal est déterminé par les positions des variables dans la première dimension, et représente le 54,3% de l'inertie totale du modèle. Comme on peut apprécier sur la graphique, cette première dimension oppose les jeunes «vulnérables» sur les «aisés». La partie gauche concentre toutes les grandes catégories de protection sociale. Nous pouvons facilement localiser les niveaux les plus qualifiés de l'éducation, les liens avec le marché du travail, les revenus abondants, une bonne santé, l'absence de privation matérielle et la présence d'un lien social fort. C'est l'espace de la réussite sociale, le point d'arrivée des gagnants dans la concurrence pour la domination de différentes espèces de capital. Au lieu de cela, le pôle opposé, c'est-à-dire, la partie droite de la graphique concentre tous les indicateurs liés à la vulnérabilité: niveau d'études élémentaire ou, au plus, obligatoire, des difficultés des ménages à joindre les deux bouts, une mauvaise santé, une revenu basse, des privations matérielles modérée et sévère, l'exclusion du travail.

L'axe vertical explique la deuxième dimension et il concentre le 45,7% de l'inertie totale, et il peut être défini comme l'axe du classement. On peut apprécier que la variable qui présente la plus grande relation visuelle avec cet axe est l'âge: dans un ordre cumulatif et verticale. Cela nous permet de différencier nettement le secteur inférieur, défini par le positionnement provisoire des attentes sociales, et le secteur supérieur, qui marque la cristallisation de cette position.

Nous pouvons faire une analyse très graphique de la situation des jeunes, qui sert de complément de l'analyse faite dans les chapitres empiriques. On peut partir de la ligne reliant les différents groupes d'âge. La centralité et la verticalité de cette ligne nous permet d'examiner facilement l'opposition de deux catégories de variables en fonction de la position sur cette trajectoire biographique. Nous pouvons imaginer un chemin (la ligne de l'âge) qui est croisé par des autres chemins (les autres variables), qui conduisent, en fin de compte, sur les groupes sociaux juvéniles.

Juste à gauche du point de départ, il ya deux groupes : le numéro 2 (les adolescents en milieu rural) et 4 (riches adolescents en milieu urbain). Les deux groupes sont clairement définis pour sa condition d'étudiants. Les deux groupes ont la plus basse position sur la première dimension (classement social), ce qui nous donne une idée de statut social provisoire. Toutefois, on voit qu'ils sont déjà situés à gauche de la ligne des différents groupes d'âge, et nous prévoyons une trajectoire biographique relativement placide vers le quadrant supérieur gauche, c'est-à-dire, vers la cristallisation d'une position sociale dominante. Dans le quadrant supérieur gauche, qui définit la réussite sociale, il y a deux groupes: le 1 (jeunes adultes aisés) et 7 (jeunesse dominante). Ils ont une position protégée, et ils sont placés autour des catégories définies par le bien-être: travail à pleine journée, études universitaires, fort lien social, revenu très élevé. Ces groupes sociaux sont placés, donc, au-delà de l'objet d'étude de cette thèse.

Dans le quadrant inférieur droit, nous trouvons un autre groupe social, le 3 (adolescents défavorisés). Malgré la plus basse moyenne d'âge (23 ans), la position de ce groupe dans la dimension du classement est clairement au-dessus des deux premiers groupes, aussi adolescents. La raison c'est que, bien qu'ils partagent un même âge biologique, la position sociale est plus cristallisée. Autrement dit, le poids de la classe éloigne ces jeunes de la période d'incertitude et d'évaluation qui caractérise les autres groupes d'adolescents, et rapidement sont consolidés sur les positions vulnérables. Ce phénomène est un clair exemple des différences existantes entre l'âge biologique et le rythme de cristallisation du statut social. Comme on dit, le groupe 3 est situé clairement à droite de la ligne de tendance qui relie les groupes d'âge. Il est placé à la fin d'un chemin marqué par des revenus faibles et par une position biographique entre l'école (proximité aux niveaux obligatoires de l'éducation) et l'insertion dans le marché du travail (catégorie «autres», comprenant principalement les inactifs). Il est dans ce profil des jeunes qu'on retrouve l'effet de la faible transmission du capital culturel et familles de l'école. En effet, comme nous l'avons souligné dans le chapitre 10, la plupart des jeunes participants qui appartiennent à ce groupe social ont hérité un faible volume de capital culturel et scolaire. Ce facteur limite leurs espoirs éducatifs, orientées déjà à un très jeune âge à la recherche d'une utilité pratique et immédiate des connaissances obtenus en termes économiques (trouver un emploi immédiatement). Dans cette approche, certaines matières enseignées à l'école (habituellement caractérisés par un haut contenu théorique et par une baisse utilité directe dans le marché du travail), qui sont loin de l'univers symbolique dans lequel la subjectivité des jeunes a été construite,

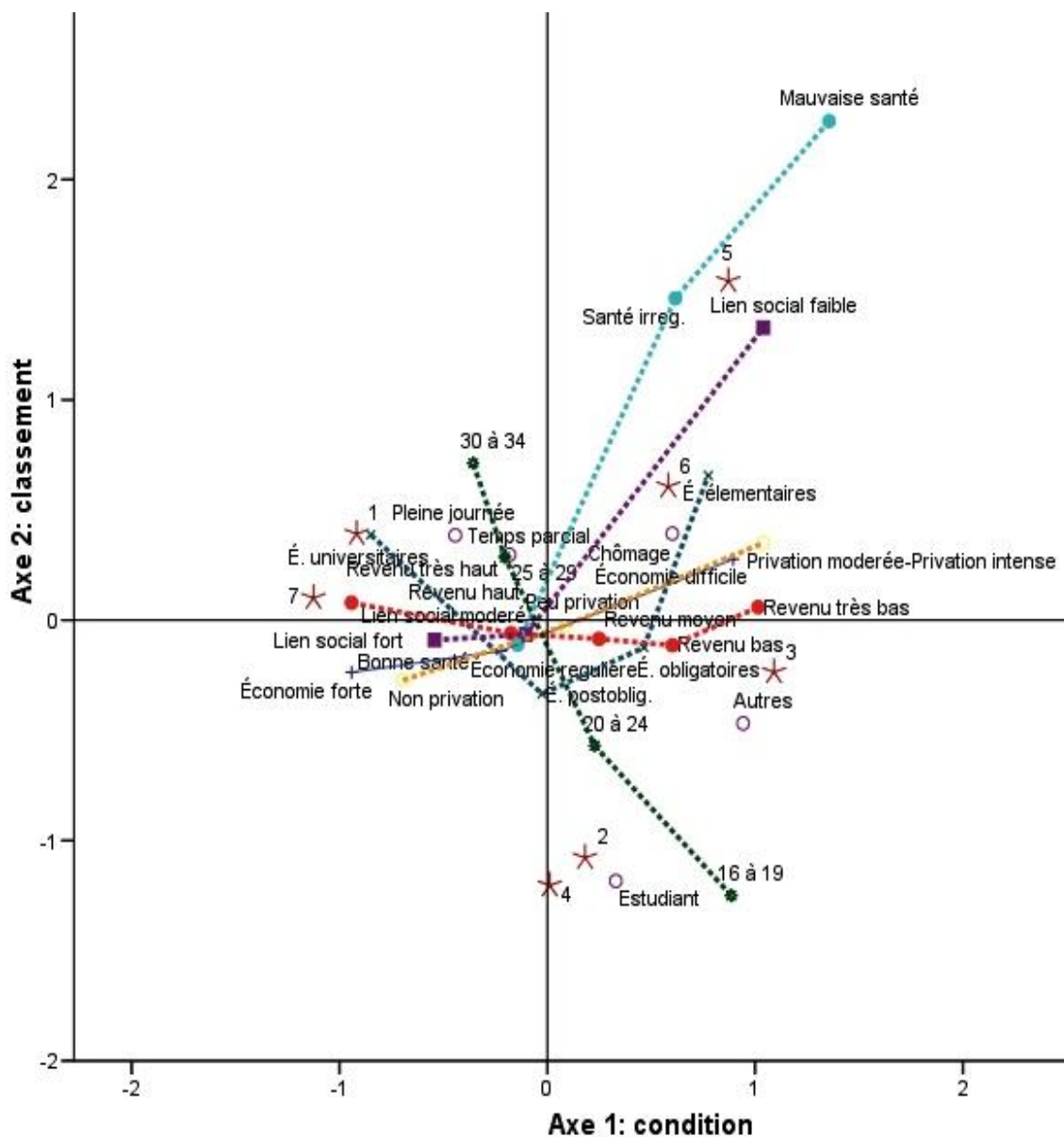
sont vus par eux et le reste de la famille comme une perte de temps. Ou du moins, ils pensent qu'il y a d'autres solutions qui signifient profiter plus le temps et les compétences des jeunes. Cette limitation dans la transmission du capital scolaire, avec les besoins économiques immédiats de la famille, font que les trajectoires scolaires et professionnelles des différents groupes sociaux de jeunes n'aient pas un même origine. Et la preuve est la distance en relation aux autres deux groupes adolescents (2 et 4).

Si nous montons sur la ligne qui marque l'âge, à notre droite on peut voir les deux groupes de jeunes qui restent. Les deux sont situés dans le quadrant supérieur droit et représentent la cristallisation d'une position de vulnérabilité sociale. Le premier que nous trouvons c'est le 6 (jeunes adultes précaires et non qualifiés). Comme on voit, le chemin vers ce groupe est défini par un faible niveau d'éducation, le chômage, un faible lien social et un niveau modéré de privation. C'est l'espace où a été dirigée une génération perdue, qui a rapidement abandonné le système de formation et qui a vécu sa jeunesse comme une accumulation d'emplois peu qualifiés, avec des incursions continues au chômage, et où l'autonomie familiale a impliqué une réduction notable de son niveau de vie. On retrouve ici les discours de l'insécurité, de l'incapacité à s'identifier avec le travail, des petits boulots stigmatisés, et de l'adaptation aux conditions objectives de vie. C'est l'espace de la rationalité pratique, où la subjectivité est soumise au présent. C'est aussi la dernière étape pour s'échapper du poids de la classe sociale, avant sa cristallisation finale. Par exemple, à partir d'un processus de désapprentissage social, de refuser les caractéristiques qui correspondent à la classe sociale (par exemple, en refusant toute identification avec le monde du travail).

Finalement, le groupe 5 est le plus éloigné de la ligne (ce qui a une plus faible relation avec elle, comme on a indiqué au chapitre 8), et il est formé par des jeunes disqualifiés avec une mauvaise santé et un lien social très faible. En fait, il y a deux chemins qui mènent directement à ce groupe. Sont, en effet, une mauvaise santé et un lien social faible. Les discours des jeunes de ce groupe ont montré ces deux catégories. La faiblesse de la position sociale est liée aux problèmes de santé (ont été particulièrement pertinentes pour le discours autour des maladies mentales), en générant une perte progressive de compétences relationnelles. Les jeunes, fatigués du stress social et des expériences négatives qui génère l'environnement social, ont tendance à se replier sur eux-mêmes et à construire des mondes sociaux intimes et protégés. Une construction qui, à la fois, favorise la consolidation d'une identité négative (un sentiment d'inutilité)

et angoissante (un sentiment d'incapacité à interagir positivement avec l'environnement).

Grphe 11.1. L'espace des groupes sociaux juvéniles

Source: élaboration propre à partir de l'ECV (2006)

11.3. Point à la ligne. Les nouveaux chemins de la recherche

À la fin de cette recherche, nous nous rendons compte que nous avons fermé une porte, mais, au long du chemin, nous en avons ouvert beaucoup d'autres. C'est l'heure de réfléchir où doit être orientée cette recherche à l'avenir. Nous nous planifions deux objectifs.

Tout d'abord, cette thèse présente une faiblesse qui affecte la plupart de recherches sociales qui utilisent des données quantitatives provenant de sources secondaires. Les données ont été recueillies au cours de 2006 et, donc, il y a 4 ans du moment de sa collection jusqu'au moment de la publication finale. 4 ans pendant lesquels la réalité sociale et économique du pays a beaucoup changé. Dans notre cas, l'analyse quantitative a été réalisée à la moitié de la recherche (en 2008, précisément). Concentrer l'analyse quantitative dans le milieu du processus nous a permis de mettre en œuvre la triangulation méthodologique préconisée dans les objectifs de la thèse. L'analyse quantitative a été le fondement pour l'analyse qualitative et pour la sélection des profils des jeunes participants et, alors, il fallait le compléter le plus rapidement possible. Par conséquent, même si nous avons perdu la capacité de fournir des données plus récentes, nous croyons que nous avons gagné en termes de qualité et de rigueur du processus de recherche. Ce qui est clair est que nous ne devons pas rester là. Nous devons mettre à jour les données existantes et, grâce au format du panneau de l'échantillon, nous pouvons le faire. Par conséquent, le premier objectif est de donner une continuité à la partie quantitative de cette thèse, à travers d'une analyse longitudinale. À notre avis, cette analyse longitudinale doit répondre aux cinq objectifs spécifiques suivants: a) déterminer l'évolution des groupes sociaux de jeunes au fil des ans (taille de la population, l'âge, la composition, etc.) ; b) observer les modèles de permanence et de transition des individus entre les différents groupes, et déterminer à partir de quels facteurs se produisent (augmentation de l'âge, l'amélioration du capital éducatif, les changements de position dans le marché du travail, etc.) ; c) détecter l'émergence possible de nouveaux groupes sociaux ; d) redéfinir, si nécessaire, les caractéristiques qui différencient chacun des groupes sociaux, et e) déterminer l'évolution de la vulnérabilité sur les différents groupes.

La deuxième direction, nous renvoie à l'analyse qualitative. Dans cette thèse nous sommes concentrés sur l'analyse des discours des jeunes appartenant aux trois profils clairement vulnérables : les adolescents défavorisés, les jeunes disqualifiés avec une

mauvaise santé et risque d'exclusion, et les jeunes adultes en précarité. Chaque groupe a quelques caractéristiques spécifiques qui nous ont obligés à adapter le questionnaire pour chaque type de jeune participant. Dans l'avenir, on a l'objectif de donner continuité à cette analyse qualitative à partir d'un plus grand degré de désagrégation. C'est-à-dire, en s'adressant à chacun des profils de façon indépendante. On croit qu'avec cette méthodologie on pourra mettre l'accent sur les questions qui définissent la vulnérabilité particulière de chaque groupe social. Ceci est parfaitement compatible avec, par exemple, la mise en œuvre d'autres recherches thématiques : sur les handicapés, sur les épisodes dépressifs à la suite de l'intégration dans la subjectivité d'une position sociale négative, sur les formes d'exclusion et de refus dans le système scolaire, entre autres.

Finalement, il faut dire qu'on a fait cette recherche avec plaisir, mais nous pensons déjà qu'il est plus intéressant de la repenser.

Annex metodològic 1: Glossari de conceptes teòrics i analítics

En aquest annex sintetitzem les diferents conceptualitzacions teòriques i les construccions metodològiques escollides per a analitzar les condicions de vida dels diferents grups socials juvenils. Les hem classificat en funció del seu àmbit, en quatre grups: a) dimensió de la pobresa; b) dimensió de la privació; c) dimensió de l'entorn social, i d) altres indicadors.

1. Dimensió de la pobresa

El concepte de pobresa que s'ha analitzat és el de pobresa relativa. Per al seu càlcul s'ha utilitzat exclusivament una variable monetària: la renda disponible de la llar. Es consideren pobres aquelles persones que viuen en llars amb una renda equivalent inferior al llindar de pobresa, un llindar que s'estableix en funció de la distribució de la renda del conjunt de la societat. D'aquí sorgeix la denominació de pobresa relativa. Aquest concepte presenta inconvenients, com reduir l'anàlisi de la pobresa a una dimensió exclusivament monetària, però presenta l'avantatge d'incorporar el conjunt de la societat de referència en la delimitació de la pobresa: es serà pobre o no pobre no només en funció de la capacitat monetària de la llar sinó, també, en funció de la distribució de la renda en el conjunt de la societat. La decisió d'utilitzar aquest concepte de pobresa rau en el fet que aquesta és l'aproximació més acceptada i emprada actualment, especialment a nivell europeu (a partir de les directrius marcades per l'Eurostat).

L'estudi de la pobresa requereix l'aplicació d'uns passos metodològics per a establir els paràmetres de referència. Concretament, es duen a terme els següents sis passos:

Primer pas. Consisteix en calcular la renda total disponible de la llar, resultat de l'agregació de tots els ingressos anuals del conjunt de membres que hi viuen.

Segon pas. Càlcul del nombre d'unitats de consum equivalent de la llar, a partir de l'escala d'equivalència escollida. En el nostre cas, hem utilitzat l'escala d'equivalència modificada de l'OCDE (Organització per a la Cooperació i Desenvolupament Econòmic).

Tercer pas. Divisió de la renda total disponible a la llar entre el total d'unitats de consum equivalent de la llar. El resultat és la renda per unitat de consum equivalent (o renda equivalent).

Quart pas. Detecció de la renda mediana. Consisteix en ordenar totes les llars en funció de la renda equivalent calculada en el pas anterior, de major a menor. La renda de la llar que es troba en el punt mig d'aquesta classificació és la denominada renda mediana equivalent.

Cinquè pas. Càlcul del llindar de pobresa. A partir de la renda mediana equivalent es procedeix a calcular el llindar de pobresa, com una proporció d'aquesta. El llindar més habitual actualment és el que es situa en el 60% de la renda mediana equivalent, però en aquesta anàlisi també es presenten resultats a partir d'altres llindars (establerts en el 40% i el 25% de la renda mediana equivalent).

Sisè pas. Agregació de la població. A partir del llindar, es procedeix a classificar la població entre pobra i no pobra. Seran considerats pobres aquells individus que viuen en llars amb una renda equivalent inferior al llindar de pobresa. A partir d'aquí es pot procedir a altres càlculs, com per exemple el de la intensitat de la pobresa.

A continuació es descriuen alguns dels termes utilitzats en el procediment de càlcul de la pobresa.

Bretxa de pobresa. La bretxa de pobresa és l'indicador utilitzat per a mesurar la intensitat de la pobresa, és a dir, per a determinar el grau de pobresa que pateix un col·lectiu. Per a calcular la bretxa de pobresa es mesura la distància que separa a una llar representativa del conjunt de llars pobres respecte del llindar de pobresa. Aquesta llar representativa és la que, si ordenem les llars pobres en funció de la renda equivalent, es troba just al punt mig. A l'Enquesta de Condicions de Vida, aquesta llar pobra representativa tenia una renda equivalent de 5.078 euros anuals. Si tenim en compte que el llindar de pobresa era de 6.860 euros, la distància que separa aquesta llar del llindar era de 1.782 euros o, el que és el mateix, d'un 26% del llindar. En aquest cas, el càlcul indica que la intensitat de la pobresa en el conjunt de la població era d'un 26%.

Incidència de la pobresa. És la principal anàlisi que s'ha efectuat en matèria de pobresa. Consisteix en determinar quin volum de població està afectada per la pobresa

(altres vegades es parla, indistintament, de població en situació o en risc de pobresa) i quina no, utilitzant com a referència el llindar de pobresa.

Intensitat de la pobresa. En aquest treball hem orientat l'atenció en determinar quina població és pobra o no, i quines característiques potencien aquest risc. Ara bé, l'estudi de la incidència de la pobresa no permet determinar en quina mesura és pobra la població pobra: només permet determinar si ho és o no. Aquesta altra perspectiva d'estudi, la intensitat de la pobresa, l'hem calculat a partir d'un indicador, la bretxa de pobresa, que permet establir *una* distància que separa a la població pobra del llindar de pobresa. La intensitat ens permet mesurar el grau de pobresa que pateixen les llars pobres.

Llindar de pobresa. El llindar de pobresa és la frontera monetària que s'estableix per a diferenciar la població pobra de la població no pobra. Els individus que viuen en llars amb una renda equivalent inferior al llindar establert formaran part del primer grup, mentre que els individus que viuen en llars amb una renda igual o superior a aquest llindar formaran part del grup de població no pobra. En aquesta anàlisi s'han utilitzat tres llindars de pobresa: el llindar del 60% de la renda mediana determina les situacions de pobresa (estàndard) i és el que s'ha utilitzat de forma genèrica. El llindar del 40% de la renda mediana determina les situacions que hem denominat de pobresa greu. Per últim, el llindar del 25% de la renda mediana determina les situacions de pobresa extrema. Aquests llindars de pobresa s'han calculat a partir de la totalitat de llars, i no només a partir d'aquelles llars amb presència de joves. Per tant, els joves en situació de pobresa ho són en relació al conjunt de la societat. A l'Enquesta de Condicions de Vida del 2006, la renda mediana era d'11.433,3 euros a l'any per unitat de consum equivalent. Això significa que el llindar de pobresa era de 6.860 euros en el cas de la pobresa estàndard (60% de la renda mediana), de 4.573 euros en el cas de la pobresa greu (40%) i de 2.858 euros en el cas de la pobresa extrema (25%). Tots els individus que vivien en llars amb una renda equivalent anual inferior a aquests valors passaven a ser considerades respectivament: pobres, en situació de pobresa greu i en situació de pobresa extrema.

Cal tenir en compte que aquest llindar de pobresa utilitza com a paràmetre de càlcul les llars de tipus individual. Per a la resta de llars cal aplicar la ponderació per unitats de

consum equivalent. La següent taula mostra els tres llindars de pobresa (estàndard, greu i extrema) per diferents tipologies de llars:

Taula A1.1. Llindars de pobresa (en euros per any), segons tipus de pobresa i de llar

Tipus de llar	Pobresa estàndard	Pobresa greu	Pobresa extrema
Individual	6.860	4.573	2.858
Parella d'adults	10.290	6.860	4.287
Parella d'adults i un infant (menor de 14 anys)	12.348	8.232	5.145
Parella d'adults i dos infants (menors de 14 anys)	14.406	7.604	6.002
Parella d'adults i un altre adult (a partir de 14 anys)	13.720	7.247	5.717
Parella d'adults i dos altres adults (a partir de 14 anys)	17.250	11.433	7.246

Font: Elaboració pròpia a partir de l'ECV 2006

Pobresa (o pobresa estàndard). Es consideren persones pobres (normalment es parla simplement de pobresa, però en alguns casos s'utilitza el terme pobresa estàndard per a diferenciar aquest concepte dels de pobresa greu i pobresa extrema) aquelles que viuen en llars amb una renda equivalent inferior al 60% de la renda mediana de la societat de referència, en aquest cas de l'Estat espanyol.

Pobresa greu. Es consideren persones que pateixen una pobresa greu aquelles que viuen en llars amb una renda equivalent inferior al 40% de la renda mediana.

Pobresa extrema. Es consideren persones que pateixen una pobresa extrema aquelles que viuen en llars amb una renda equivalent inferior al 25% de la renda mediana.

Renda equivalent (o renda per unitat de consum). La renda equivalent és el resultat de la divisió de la renda total de la llar entre el número d'unitats de consum equivalent. Com s'ha comentat, la renda disponible de la llar no es divideix entre el total de membres sinó entre el total d'unitats de consum, segons l'escala d'equivalència modificada de l'OCDE.

Renda equivalent (o renda per unitat de consum) en grups. En aquesta anàlisi hem observat com es distribueix la renda per unitat de consum entre els joves dels grups, utilitzant com a llindars de referència els límits monetaris que distribueixen el total de població de la mostra (és a dir, no exclusivament juvenil) de l'ECV 2006 en cinc agrupacions amb un pes idèntic del 20% de població cadascuna. Aquests límits

monetaris són 6.875 euros anuals pel tram de renda més baix, 7.806 pel següent, 13.095 pel tram de renda mitjana, 17.616 pel tram de renda alta i, a partir d'aquí, els individus passen a ser agrupats en el tram de renda més elevat.

Renda mediana equivalent. El càlcul de la renda mediana és el pas immediatament anterior a l'establiment dels llindars de pobresa. Una vegada s'ha efectuat la divisió de la renda total de la llar entre el nombre d'unitats de consum, el següent pas consisteix en ordenar les llars en funció de la renda per unitat de consum equivalent. La renda mediana equivalent és la renda de la llar que es troba just al mig d'aquesta ordenació. En el cas de la mostra de l'Enquesta de Condicions de Vida del 2006, aquesta llar central tenia una renda equivalent de 11.433,33 euros anuals per unitat de consum equivalent. Fins fa pocs anys, el càlcul del llindar s'efectuava a partir de la renda mitjana equivalent (diferent de la mediana), però aquest estadístic està molt influenciat pels valors extrems i s'ha anat substituint progressivament per la mediana.

Taxa de pobresa. És la representació de la incidència de la pobresa: el càlcul de quanta població d'un col·lectiu està afectada per la pobresa, i quin pes demogràfic té sobre el total del col·lectiu. A l'Enquesta de Condicions de Vida de 2006, la taxa de pobresa era del 19,9% de la població.

Unitat de consum equivalent. En la construcció del concepte de pobresa, es considera que la renda total de la llar (la suma dels ingressos de cadascun dels seus membres) es distribueix equitativament entre els individus que en formen part i, per tant, tots els membres de la llar gaudeixen del mateix benestar econòmic¹²³. Per tant, el procediment rau en dividir la renda entre els membres de la llar. Ara bé, com que es considera que les necessitats econòmiques d'una llar no augmenten de forma proporcional a l'augment d'individus (ja que, per exemple, es donen economies d'escala dins de la llar: utilització comuna de l'equipament, del mobiliari, etc.), les unitats de referència ja no són els individus sinó les denominades unitats de consum equivalent. La relació entre individu i unitat de consum equivalent no és de 1 a 1 sinó que, a més de tenir en compte el número d'individus que viuen a la llar, també té en compte les seves característiques

¹²³ Aquesta és una possible font d'error en l'estudi de la pobresa, ja que no es tenen en compte les distribucions desiguals de la renda a l'interior de la llar, però amb les eines disponibles no hi havia un mecanisme de revisió i correcció.

(específicament, la seva edat). Per al càlcul de les unitats de consum equivalent s'ha utilitzat la denominada escala d'equivalència modificada de l'OCDE (Organització per a la Cooperació i Desenvolupament Econòmic), que pondera el pes dels individus de la llar de la següent manera: el primer adult equival a 1 unitat de consum, la resta d'individus de 14 anys o més equivalen a 0,5 unitats de consum, mentre que els individus menors de 14 anys equivalen a 0,3 unitats de consum. La següent taula mostra la relació que s'estableix entre algunes de les tipologies de llar més habituals i el nombre d'unitats de consum equivalent:

Taula A1.2. Escala d'equivalències entre tipologies de llar i unitats de consum equivalent (Escala modificada OCDE)

Tipologia de llar	Unitats de consum equivalent
Un adult sol	1
Una parella d'adults	1,5
Una parella d'adults i un infant (menys de 14 anys)	1,8
Una parella d'adults i dos infants (menys de 14 anys)	2,1
Una parella d'adults i un jove (14 anys i més)	2
Una parella d'adults i dos joves (14 anys i més)	2,5

2. Privació

En aquesta investigació s'ha considerat que l'anàlisi de el concepte de pobresa utilitzat podia reflectir només una part de la vulnerabilitat social juvenil. Concretament, aquella relativa a una dimensió monetària. Més enllà d'aquest estudi de les restriccions monetàries, calia incorporar altres elements d'anàlisi que permetessin aprofundir en l'estudi de la pobresa no monetària. Aquests elements són els que hem agrupat en la dimensió de privació.

L'estudi de la privació no segueix una convenció tan rígida com la de la pobresa. Això promou la subjectivitat per part de l'investigador i la llibertat en la construcció de la dimensió, però a la vegada dificulta la comparació de resultats entre diverses investigacions o entre diversos moments.

Bàsicament, hem orientat l'estudi de la privació cap a dues dimensions, totes elles posteriors a la tria dels indicadors de privació. La primera dimensió es centra simplement en l'estudi de la població que es veu afectada per cadascun dels tipus de privació. Aquesta anàlisi permet determinar la incidència de la privació i els perfils de

població afectada. La segona dimensió d'anàlisi intenta mesurar la intensitat de la privació a partir del càlcul d'uns índex de privació estandarditzats.

A continuació es descriuen alguns dels termes utilitzats en el procediment de càlcul de la privació no monetària.

Indicadors de privació. Els indicadors de privació són un conjunt de variables que donen informació sobre diferents aspectes de vulnerabilitat social més enllà dels estrictament monetaris. Cal tenir en compte que fan referència al conjunt de la llar, per la qual cosa (de la mateixa manera que succeeix en l'estudi de la pobresa) es considera que tots els membres de la llar pateixen exactament el mateix grau de privació. L'Enquesta de Condicions de Vida els divideix en dos apartats: exclusió social i habitatge. En aquesta anàlisi hem optat per no fer aquesta desagregació.

Índex de privació. Amb els índexs de privació hem pretès aproximar-nos al grau de pobresa no monetària que pateixen els individus. De la mateixa manera que en el càlcul de la pobresa, els índexs de privació s'han construït a partir d'indicadors comuns de la llar, per la qual cosa tots els individus d'una mateixa llar tindran exactament el mateix grau de privació (no s'han pogut tenir en compte les possibles desigualtats a l'interior de la llar, la qual cosa ens ha fet homogeneïtzar tots els cohabitants). Els índexs de privació possibiliten l'estandardització dels nivells de privació de la població en una escala de 0 a 100, on 0 equival a absència absoluta de privació en la llar i 100 equival a privació en tots els indicadors.

Un dels debats plantejats a l'hora de construir els índexs era si totes les variables de privació havien de tenir el mateix pes. En considerar que no totes les privacions a les quals apunten aquestes variables tenen la mateixa gravetat, i que en conseqüència no havien de ser tractades de la mateixa manera, calia elaborar una proposta de ponderació de les diferents variables que fugís del simple judici de valor per part de l'investigador. En aquesta anàlisi s'ha optat per establir un mecanisme de ponderació de cada una de les variables en funció de la generalització de l'afectació, sota la hipòtesi que a major extensió de la privació, menor intensitat, i a la inversa. Seguint aquesta directriu, cada variable s'ha construït de forma dicotòmica on 1 equival a existència de privació i 0 equival a inexistència de privació. Els valors de privació (0 o 1) s'han ponderat a partir del percentatge de llars que no patien privació en aquell àmbit determinat. Així, aquelles

llars sense privació obtenien automàticament un valor de 0, mentre que les llars que sí que patien privació obtenien una puntuació que s'aproximava a més a 1 com més marginal era aquesta privació. Per exemple, com que la pràctica totalitat de llars disposaven d'inodor i de bany, aquestes dues variables han tingut una ponderació màxima (el pes era pràcticament d'1 sobre 1). En canvi, la presència de soroll provinent de l'exterior és un tipus de privació força habitual (un 26,9% de les llars afirmaven patir privació en aquest àmbit i un 73,1% no en tenien), per la qual cosa el pes ponderat d'aquesta variable en l'índex final és força més baix (0,731 sobre 1). En relació a la discussió d'aquesta estratègia, considerem que aquelles llars que pateixen privació en els àmbits més marginals (com la impossibilitat de comprar aliments bàsics habitualment o la no disponibilitat de bany o inodor) també patiran, molt probablement, privacions en la resta d'àmbits, per la qual cosa no entenem que es pugui caure en la introducció de biaixos.

Posteriorment, s'han sumat els valors ponderats obtinguts en cada àmbit i el resultat s'ha dividit per la suma dels percentatges de llars que no pateixen privació. Per últim, s'ha multiplicat el resultat per 100 i, així, hem obtingut un índex de 0 a 100 on 0 equival a que la llar no pateix privació en cap àmbit i 100 equivaldria a que la llar pateix privació en tots els àmbits.

La fórmula matemàtica que descriu tot aquest procés és la següent:

Figura A1.1. Fórmula per al càlcul dels índexs de privació

$$P_d = \frac{\sum_{i=1}^n I_i P_i}{\sum_{i=1}^n P_i} \cdot 100$$

Índex de privació en el consum. En la construcció d'aquest índex només s'han tingut en compte 3 variables (degut a l'elevada presència de casos sense resposta en les altres variables del mateix àmbit): possibilitat de permetre's menjar carn, peix, pollastre (o equivalent per als vegetarians) almenys cada dos dies; possibilitat de marxar de vacances fora de casa almenys una setmana a l'any; i, per últim, la capacitat d'afrontar despeses imprevistes. El valor mitjà de l'índex de privació en consum era de 21,0.

Índex de privació en l'habitatge. És el que engloba un major nombre de variables: existència d'alguna habitació de la llar sense llum natural suficient; presència de soroll provinent de l'exterior (veïns, trànsit, negocis, fàbriques...); problemes de contaminació,

brutícia o altres problemes mediambientals produïts per la indústria o el trànsit; problemes de delinqüència, vandalisme o violència a la zona; presència de goteres, humitats o podridura en l'habitatge; possibilitat de mantenir una temperatura adequada a l'habitatge durant l'hivern; presència de bany; presència d'inodor amb aigua corrent i d'ús exclusiu per a la llar. El valor mitjà de l'índex de privació en habitatge era de 11,9 sobre 100.

Privacions greus. En alguns casos s'ha utilitzat el terme de privació greu. Per a determinar si una llar pateix privació greu s'han comparat el valor dels seus índexs de privació (en habitatge i en consum) amb els valors mitjans. Les llars amb privació greu són aquelles en què els valors dels dos índexs eren superiors al valor mitjà. Per tant, es considera que pateixen privació greu els joves que viuen en llars amb un valor de l'índex de privació en habitatge superior a 11,9 i, a la vegada, un valor en l'índex de privació en consum superior a 21,0.

3. Vincle social i relacional

Aquesta dimensió fa referència a les variables que s'han utilitzat per a mesurar el grau de relació amb l'entorn social. En aquest cas, a diferència del que ha succeït en les dimensions de pobresa i de privació, els resultats són exclusivament individuals. Hi ha dues variables utilitzades de les quals cal descriure el procés de construcció: l'índex d'assistència a activitats i l'índex de contacte amb l'entorn.

Índex d'assistència a activitats. L'índex d'assistència a activitats s'ha construït a partir de les respostes que han donat els individus a 4 qüestions: a) Vegades que ha assistit al cinema en els darrers 12 mesos; b) Vegades que ha assistit a activitats d'interès cultural (teatre, òpera, concerts...) en els darrers 12 mesos; c) Vegades que ha visitat llocs d'interès cultural en els darrers 12 mesos, i d) Vegades que ha assistit a activitats esportives en els darrers 12 mesos. Hi havia cinc respostes possibles, idèntiques per a cada qüestió: a) Cap vegada; b) 1 a 3 vegades; c) 4 a 6 vegades; d) 7 a 12 vegades, e) Més de 12 vegades.

Posteriorment, s'han sumat els valors d'aquestes categories, donant a cadascuna el valor mitjà (per exemple, a la categoria "Cap vegada" se li assignava el valor 0; a la categoria "1 a 3 vegades" se li assignava el valor 2; a la categoria "4 a 6 vegades" se li assignava

el valor 5, etc.) i, una vegada sumats aquests valors per a cadascuna de les 4 variables, s'ha obtingut una nova variable amb unes puntuacions que variaven entre 0 (no s'ha assistit cap vegada a cap activitat) i 48 (s'ha assistit més de 12 vegades als quatre tipus d'activitats). Finalment, s'han agrupat els resultats en quatre categories finals: no assisteix a cap activitat (puntuació igual a 0), assisteix a alguna activitat al mes (puntuació de 2 a 12), assisteix a dues activitats al mes (puntuació de 13 a 24) i assisteix a més de dues activitats al mes (puntuació de 25 a 48).

Índex de contacte amb l'entorn. L'índex de contacte amb l'entorn s'ha calculat a partir de les respostes que han donat els individus a 4 qüestions: a) Freqüència de reunions amb familiars de fora de la llar; b) Freqüència de reunions amb amistats; c) Freqüència de contacte amb familiars de fora de la llar, i d) Freqüència de contacte amb amics.

Aquestes quatre variables oferien uns tipus idèntics de resposta: a) Diari; b) Setmanal; c) Diverses vegades al mes; d) Mensual; e) Alguna vegada a l'any; f) Mai.

S'han reestructurat aquestes respostes en tres categories, amb una puntuació de 1 a 3, on 1 equival a un contacte freqüent amb l'entorn (diari o setmanal), 2 equival a contacte regular (algunes vegades al mes o mensual) i 3 equival a poc contacte (alguna vegada a l'any o mai). Finalment, s'ha fet la suma de les puntuacions per les quatre variables (el resultat final, per tant, es movia entre els 4 i els 12 punts) i s'han agrupat els resultats de la següent manera: contacte freqüent amb l'entorn (4 punts), contacte regular amb l'entorn (de 5 a 8 punts) i poc contacte amb l'entorn (de 9 a 12 punts).

4. Altres indicadors i conceptes utilitzats

Categoria professional. Per a l'anàlisi de la categoria professional s'han construït quatre categories, a partir de la Classificació Nacional d'Ocupacions (CNO) de 1994:

- a) Propietària / Professional. Agrupa els grups 1 i 2 de la CNO, és a dir: Direcció d'empreses i de l'Administració Pública, i Tècnics i professionals científics i intel·lectuals.
- b) Assalariada qualificada (tasques de gestió). Agrupa els grups 3 i 4 de la CNO: Tècnics i professionals de suport, i Empleats Administratius.
- c) Assalariada qualificada (tasques d'execució). Agrupa els grups 5, 6 i 7 de la CNO: Treballadors de serveis de restauració, personals, de protecció i venedors

dels comerços; Treballadors qualificats en agricultura i pesca; i Artesans i treballadors qualificats de les indústries manufactureres, la construcció i la mineria, excepte els operaris d'instal·lacions i maquinària.

- d) Assalariada no qualificada. Agrupa els grups 8 i 9 de la CNO: Operadors i muntadors d'instal·lacions i maquinària fixa, i conductors i operadors de maquinària mòbil; i Treballadors no qualificats.

Comunitats Autònomes. Dins el conjunt de criteris possibles per a establir una classificació de les Comunitats Autònomes s'ha optat per ordenar-les a partir del producte interior brut per càpita de l'any 2006 (l'any de vigència de l'ECV), entenent que aquest és un indicador del dinamisme econòmic i de les possibilitats o restriccions monetàries de les llars de les diferents Comunitats Autònomes de l'Estat. La classificació s'ha establert en quatre categories, utilitzant com a referència el PIB per càpita estatal (= 100), de la següent manera:

- A. Comunitats Autònomes amb un PIB per càpita superior a 120: Comunitat de Madrid, País Basc, Comunitat Foral de Navarra.
- B. Comunitats Autònomes amb un PIB per càpita entre 100 i 120. Catalunya, Balears, Aragó, La Rioja.
- C. Comunitats Autònomes amb un PIB per càpita entre 80 i 120. Cantàbria, Castella i Lleó, Ceuta, Comunitat Valenciana, Canàries, Melilla, Principat d'Astúries, Múrcia, Galícia.
- D. Comunitats Autònomes amb un PIB per càpita inferior a 80. Castella la Manxa, Andalusia, Extremadura.

Emancipació. El criteri per a definir si un jove està emancipat o no s'ha basat en dos factors. El primer que hem observat és si el jove viu amb els pares (els dos o algun) a la llar. Posteriorment, hem observat si viu amb la parella a la llar. La decisió final ha estat la de considerar com a emancipats tots aquells joves que no viuen amb cap dels pares a la llar o que, si hi viuen, també viuen amb la parella. Aquest darrer criteri, tot i que és residual en termes quantitativs, s'ha inclòs perquè es considera que, tot i compartir habitatge amb els pares (bé sigui per tenir-ne cura, per impossibilitat momentània de comprar un habitatge, etc.), els joves que viuen amb la parella han establert un nou nucli familiar i, per tant, la seva realitat social és més pròxima a la dels joves emancipats que a la dels no emancipats. En l'ECV 2006, el 60,7% dels individus de 16 a 34 anys no

estava emancipat i el 39,3% si: un 30,1% vivia amb la parella, un 8,4% no vivia ni amb els pares ni amb una parella, i un 0,9% vivia amb els pares i amb la parella.

Hipòtesi d'emancipació. Aquest indicador s'ha utilitzat per a calcular la incidència de la pobresa entre els joves no emancipats en cas d'emancipar-se. Únicament s'han comptabilitzat aquells joves que viuen a la llar d'origen i que tenen ingressos individuals, ja siguin per mitjà del treball remunerat (assalariats o treballadors per compte propi) o per la recepció de prestacions socials. S'han mostrat els resultats per tres tipus hipotètics de llar: a) individual (l'individu s'emancipa en solitari); b) en parella i on ambdós tenen ingressos (en aquest cas, a la parella hipotètica se li han imputat uns ingressos idèntics als del jove de referència), i c) en parella i on només el jove té ingressos (se suposa que la parella no té ingressos).

Infants. La definició d'infant (o nen) que s'ha utilitzat en la descripció de les tipologies de llars es juxtaposa, en alguns casos, amb la definició de jove (com a individu de 16 a 34 anys). És a dir, en alguns casos, un mateix individu consta, pel que fa a la tipologia de llar on vivia, com a infant i, pel que fa a l'anàlisi dels grups socials juvenils, com a jove. En aquesta dimensió, es consideren com a infants la totalitat d'individus menors de 16 anys (que, per tant, estan exclosos de la nostra anàlisi) i aquells que, tenint entre 16 i 25 anys, no treballen. Aquesta directriu ja està estipulada al qüestionari de l'ECV 2006 i hem optat per respectar-la. Per tant, un jove que compleixi el darrer supòsit (tenir entre 16 i 25 anys i no treballar) serà contemplat, quan s'estudia la tipologia de llar on viu, com a infant.

Subocupació. Per al càlcul del fenomen de la subocupació s'han seguit els passos de Serracant (2005). La intenció de l'anàlisi és relacionar el nivell d'estudis dels joves amb la seva ocupació, una relació que es plasma en la comparació entre els anys de formació inherents al seu nivell formatiu i els anys de formació requerits a l'ocupació. Es tracta de veure si els joves desenvolupen tasques que requereixen una qualificació inferior a la que ells poden aportar.

Cal fer notar, per tant, que no s'ha utilitzat la variable "Nombre d'anys estudiant", ja que no és perfectament indicativa de l'èxit en l'assoliment d'un determinat nivell educatiu.

A l'hora de determinar els anys de formació relatius a cada nivell d'instrucció ens hem trobat amb un obstacle: les dades de l'ECV vénen agregades en grans grups d'estudis i, per tant, no podríem fer la quantificació dels anys de formació en els nivells formatius detallats. L'estratègia per a solucionar aquest obstacle ha estat la de consultar els valors relatius al nivell de formació de l'Enquesta de Població Activa (EPA) del 2006 per a la població de 16 a 34 anys. Com que l'EPA sí que presenta els resultats dels nivells d'instrucció detallats, s'ha procedit de la següent manera:

- a) A cada nivell formatiu detallat se li han imputat el nombre d'anys de formació establerts.
- b) Ponderant els resultats pel volum d'individus de cada nivell formatiu, s'ha procedit a imputar el nombre d'anys de formació associats a cadascun dels grans grups formatius, obtenint la següent equivalència:
 1. Estudis primaris o nivell d'instrucció inferior: 4,9 anys de formació.
 2. Estudis secundaris obligatoris: 7,8 anys de formació.
 3. Estudis secundaris post-obligatoris: 12 anys de formació.
 4. Estudis universitaris i superiors: 16,1 anys de formació.

Per a determinar el nombre d'anys de formació requerits a cada tipus d'ocupació s'ha seguit l'equivalència proposada a Serracant (2005) que, a partir de la Classificació Catalana d'Ocupacions (CCO) i de la Classificació Catalana d'Educació (CCE) de 1994, és aquesta:

1. Direcció de les empreses i les Administracions Públiques: 12 anys de formació.
2. Tècnics professionals, científics i intel·lectuals: 15 anys de formació.
3. Tècnics de suport: 14 anys de formació.
4. Empleats administratius: 8 anys de formació.
5. Treballadors de serveis d'hoteleria, personals, protecció i venedors de comerços: 8 anys de formació.
6. Treballadors de serveis d'hoteleria, personals, protecció i venedors de comerços: 8 anys de formació.
7. Artesans i treballadors qualificats de les indústries manufactures, la construcció i la mineria, llevat dels operadors d'instal·lacions i maquinària: 8 anys de formació.
8. Operadors d'instal·lacions i maquinària, i muntadors: 8 anys de formació.
7. Treballadors no qualificats: 6 anys de formació.

Una vegada obtingudes les dues variables (anys de formació imputats al nivell d'instrucció de l'individu, i anys de formació requerits pel lloc de treball que ocupa) s'ha procedit a construir la variable subocupació: si els anys de formació són superiors als requerits pel lloc de treball existeix subocupació, i si succeeix a la inversa, no existeix. A més, també s'han mesurat els anys de subocupació de la població del grup (en els resultats publicats s'utilitza la mitjana com a indicador d'aquesta dimensió).

Cal fer notar que de la manera com s'han efectuat els càlculs tots els joves amb estudis universitaris finalitzats (16 anys de formació associada) estaran subocupats (el nivell màxim de formació associat a una ocupació és de 15 anys). En aquest cas, la subocupació es determina a partir de la seva intensitat (segons el nombre d'anys de subocupació), i no de la proporció de població afectada.

Per últim, cal dir que els resultats s'han calculat només per a la població assalariada que no estava cursant cap tipus d'estudis. Els motius són que, com apunta Serracant (2005):

- a) D'una banda, es fa difícil determinar el nivell de formació necessari per a la població empresària o autònoma, a causa de la seva heterogeneïtat i de l'existència dels "falsos autònoms", que consten com a tals però treballen només per a una organització.
- b) D'altra banda, no s'han volgut comptabilitzar situacions de compaginació entre estudis i feina, ja que en aquests casos els joves tendeixen a acceptar feines per sota del seu nivell formatiu i això podria inflar els resultats reals de la subocupació.

Annex metodològic 2: La construcció dels grups socials juvenils

1. Fonaments d'aquesta elecció

La construcció dels grups socials juvenils s'ha dut a terme mitjançant la conjunció de dues tècniques d'anàlisi estadística: l'Anàlisi Factorial i l'Anàlisi de Classificació. Aquest tipus d'aproximació ha estat i és una pràctica habitual en la disciplina sociològica, que se n'ha servit per tal d'ordenar conceptualment la realitat social objecte d'estudi. A Catalunya en tenim uns bons exemples en les aportacions de Subirats, Sánchez i Domínguez (1992, 2002) i Sánchez i Quintana (2005), en diverses investigacions sobre l'estructura social tant de la Regió Metropolitana de Barcelona, en el primer cas, com de Catalunya, en el segon. En certa manera, la nostra estratègia ha intentat seguir el camí que aquests autors i autores proposen per a la delimitació de col·lectius dins l'estructura social, tant pel que fa al procés metodològic (que descrivim a continuació), com en la conceptualització teòrica dels grups socials. Una conceptualització que en el nostre cas consisteix, primer, en la construcció dels grups socials juvenils mitjançant l'agregació d'individus amb unes condicions de vida homogènies entre ells i heterogènies respecte als individus classificats en altres grups i, posteriorment, en la definició dels grups socials juvenils en base a unes determinades variables explicatives. D'aquesta manera sotmetem la conceptualització de l'objecte d'estudi a la realitat observada, i no l'establim abans d'aquesta, com passa habitualment en el camp d'estudi de la joventut (i com hem destacat al capítol 4 d'aquesta tesi doctoral).

L'Anàlisi de Classificació (AC, en endavant) és el nom genèric que reben un conjunt de tècniques que tenen per objectiu la construcció d'agrupacions de casos que es troben ubicats dins un determinat espai. Els objectius d'una AC tendeixen a tenir un caire *merament* exploratori i descriptiu (és a dir, no estableixen relacions de dependència entre variables), si bé també pot ser utilitzada amb la finalitat de contrastar hipòtesis formulades prèviament. Ara bé, tot i que és molt freqüent trobar AC en les diverses disciplines de les ciències socials, és menys freqüent trobar una justificació de l'elecció metodològica escollida, bé sigui per una manca de suport teòric de les eleccions (i, en conseqüència, per una tendència a l'empirisme i a l'abús dels mecanismes d'assaig-error per a la construcció dels grups, fins arribar a una solució que s'adeqüi a allò que ja

prèviament es volia trobar) o per la manca de contribucions metodològiques sobre la naturalesa de l'anàlisi.

Dins de les diferents tècniques de classificació existents, en aquesta investigació hem optat per escollir-ne una de concreta per les avantatges que ens oferiria. Aquesta tècnica és la denominada Anàlisi de conglomerats en dues fases, i les seves avantatges per sobre de les altres tècniques de classificació són les següents:

- a) Possibilita el tractament mixt de variables, tant categòriques com contínues, dins el mateix procediment d'agrupació.
- b) Permet el tractament de grans volums d'informació.
- c) El programari estadístic ofereix la possibilitat de seleccionar automàticament el nombre òptim de conglomerats finals.

En el nostre cas, hem optat per aquesta tècnica pels dos darrers factors: l'Anàlisi de Conglomerats en dues fases ens permet treballar amb una matriu de gran volum (cosa que no succeeix, per exemple, en l'Anàlisi de Conglomerats Jeràrquics), i ens permet que sigui el procediment estadístic el que determini el número òptim de grups socials a contemplar (un aspecte que no permet l'Anàlisi de Conglomerats en k-mitjanes), per evitar l'elecció arbitrària del nombre final de grups (un aspecte que seria més pertinent en una anàlisi de confirmació d'hipòtesis, i no en una anàlisi exploratòria i descriptiva com la que ens ocupa). El primer factor, que possibilita el tractament simultani de variables categòriques i contínues, no ha estat considerat perquè l'Anàlisi de Classificació s'ha efectuat després d'una Anàlisi Factorial i, per tant, les variables introduïdes en l'AC eren els eixos factorials obtinguts prèviament (i mesurats com una variable contínua).

Precisament, és habitual (i recomanable) que l'AC es dugui a terme després de la realització d'altres tipologies d'anàlisi prèvies. Nosaltres hem optat per dues tècniques d'Anàlisi Factorial: l'Anàlisi de Components Principals Categòrics (ACPC) i l'Anàlisi de Correspondències Múltiples (ACM), que garanteixen que les variables per a l'AC compleixin alguns supòsits necessaris:

- a) Com a tècniques estadístiques de reducció d'informació, proporcionen unes noves variables a partir de les puntuacions obtingudes pels diferents casos respecte a uns eixos latents extrets, que tenen una dimensió significativament menor que les variables originals i que acumulen una gran part de la variància inicial. El contingut d'aquestes noves variables són les puntuacions de cada

individu respecte als eixos extrems i ja no ho són, per tant, les puntuacions respecte a les variables originals. Això facilita la posterior aplicació d'una AC, ja que d'aquesta manera els individus estan disposats respecte als eixos de la manera que més es discriminen entre ells.

- b) També donen resposta a un dels requisits de l'AC: aquestes noves variables són linealment independents, és a dir, estan incorrelacionades. Això permet eliminar el biaix que suposaria la introducció de variables correlacionades, és a dir, que mesuren una mateixa dimensió, la qual obtindria una major importància en la posterior construcció dels conglomerats.

Tant l'Anàlisi de Components Principals Categòrics com l'Anàlisi de Correspondències Múltiples formen part, dins de l'AF, de les denominades tècniques d'escalament òptim. L'objectiu d'ambdues tècniques consisteix en reduir un conjunt de variables a un conjunt més reduït de dimensions (o eixos) no correlacionades i que expliquin la major part possible de la variància continguda en les variables inicials. D'aquesta manera s'aconsegueix reduir la complexitat inherent a les variables inicials i aconseguir uns eixos que mostrin allò que de forma latent és més significatiu i que diferencia més als individus. La diferència entre una i altra tècnica rau en el nivell de mesura de les variables inicials: l'Anàlisi de Correspondències Múltiples permet treballar només amb variables mesurades a nivell nominal, mentre que l'Anàlisi de Components Principals Categòrics permet, també, el tractament de variables mesurades a un altre nivell.

2. Les etapes de construcció dels grups socials juvenils

L'estratègia analítica de construcció dels grups socials juvenils respon a un objectiu específic: la determinació de l'existència de diferències socials col·lectives en allò que demogràficament hem qualificat de joventut, i que aquí hem estipulat en la població que, en el moment d'efectuar-se l'entrevista de l'Enquesta de Condicions de Vida (durant l'any 2006), tenia entre 16 i 34 anys. Es tracta, per tant, d'intentar estructurar sociològicament una categoria demogràfica, administrativa i quotidiana com és la joventut. Tots els càlculs que es descriuen a continuació s'han efectuat amb el programa estadístic SPSS.

Aquest procés s'ha basat en les 7 etapes que es descriuen a continuació:

Primera etapa: selecció de les variables

El primer pas ha estat l'elecció de les variables de construcció dels conglomerats. Aquest primer pas és el més determinant (tot i que no sempre rep l'atenció adequada) a l'hora de configurar els grups socials, ja que tant el nombre de variables elegides, com el seu tipus, com la forma d'abordar-les tenen una influència directa en el nombre de grups obtinguts i en la seva composició. L'estratègia per la qual s'ha optat ha estat la de contemplar el màxim nombre de dimensions presents a l'enquesta i, un cop seleccionades, optimitzar la tria de variables explicatives. Per això, s'han desestimat les variables que complien algun d'aquests tres criteris: a) que, seguint el criteri de parsimònia, oferissin una informació reiterativa o que es podia obtenir d'una forma més senzilla a través d'altres variables; b) que sociològicament no formessin part del teòric de la nostra investigació (les condicions de vida, la pobresa, la privació i l'exclusió social), i c) que presentessin un elevat percentatge de no resposta, fet que ens hauria obligat a manipular-les en excés en el seu tractament. Seguint aquests criteris, el nombre final de variables que hem inclòs en la nostra estratègia de construcció de grups socials juvenils és de 46. La majoria s'han introduït a l'anàlisi de forma directa, bé respectant el format original de l'enquesta, i que denominem Variables Originals (ORI, 17 en total), o bé efectuant alguna transformació, com per exemple fent una nova ordenació de les categories de resposta, i que passem a denominar Variables Transformades (TRA, 9 en total). En altres casos, però, les variables originals o transformades s'han introduït al model de forma indirecta, a partir del que denominem Variables Construïdes (CON, 5 en total). En aquest sentit, cal diferenciar dos tipus de CON: d'una banda, aquelles en les quals el pes de les variables originals o de les variables transformades s'ha respectat i, d'una altra banda, aquelles en què s'ha efectuat una ponderació dels pesos inicials. En el primer tipus hi ha les variables 13 (Índex de contacte amb l'entorn), 14 (Índex d'assistència a activitats culturals) i 22 (Emancipació). El seu càlcul s'ha fet simplement agregant els resultats de diverses variables. El segon tipus de variables, al qual pertanyen la 4 (Índex de privació en l'habitatge) i la 5 (Índex de privació en el consum bàsic), ha requerit un exercici més complex i que ha estat descrit al glossari metodològic d'aquest mateix capítol.

Les 46 variables del model (31 després de les construccions dels índexs que acabem de descriure) s'han estructurat, a la vegada, en els sis àmbits temàtics següents: a)

Condicions de vida; b) Nivell d'inclusió i exclusió social; c) Territori i entorn; d) Característiques sociodemogràfiques; e) Llar, i f) Formació i mercat de treball.

A continuació indiquem la relació de les variables utilitzades i la seva ubicació en les 6 dimensions, detallant la tipologia de la variable i les categories de resposta:

Taula A2.1. Dimensió A: Condicions de vida

Tipus	Variable	Categories
1 TRA	Nivell de renda per unitat de consum	Molt baix (20% inferior)
		Baix (segon quintil)
		Mitjà (tercer quintil)
		Alt (quart quintil)
2 TRA	Com arriba la llar a final de mes	Molt alt (20% superior)
		Amb dificultats o moltes dificultats
		Ni dificultats ni facilitats
		Amb facilitats o moltes facilitats
3 ORI	Càrrega que suposen per a la llar les despeses de l'habitatge	Una càrrega pesada
		Una càrrega raonable
		Cap càrrega
4 CON	Índex de privació en l'habitatge	Sense privació o per sota de la mitjana
		Entre la mitjana i el doble
		Entre el doble i el triple de la mitjana
		Més del triple de la mitjana
5 CON	Índex de privació en el consum bàsic	Sense privació o per sota de la mitjana
		Entre la mitjana i el doble
		Entre el doble i el triple de la mitjana
		Més del triple de la mitjana
6 TRA	Estat de salut	Dolent o molt dolent
		Ni bo ni dolent
		Bo o molt bo

Font: Elaboració pròpia a partir de l'ECV (2006)

Taula A2.2. Dimensió B: Nivell d'inclusió o exclusió social

Tipus	Variables	Categories
7 ORI	Participació en activitats polítiques o de sindicats en el darrer any	Si
		No
8 ORI	Participació en activitats de l'Església o altres de caire religiós en el darrer any	Si
		No
9 ORI	Participació en activitats d'associacions de caire professional en el darrer any	Si
		No

10	ORI	Participació en activitats d'oci o esportives en el darrer any	Si No
11	ORI	Participació en activitats de caire humanitari o caritatives en el darrer any	Si No
12	ORI	Participació en activitats d'algun altre tipus en el darrer any	Si No
13	CON	Índex de contacte amb l'entorn	Té un contacte freqüent amb l'entorn Té un contacte regular amb l'entorn Té poc contacte amb l'entorn
14	CON	Índex d'assistència a activitats de tipus cultural	Assisteix a alguna activitat al mes Assisteix a unes dues activitats al mes Assisteix a més de dues activitats al mes
15	ORI	Possibilitat de demanar ajuda a l'entorn en cas de necessitat	Si No

Font: Elaboració pròpia a partir de l'ECV (2006)

Taula A2.3. Dimensió C: Territori

Tipus	Variables	Categories
16	TRA	Comunitat Autònoma segons PIB per càpita
		PIB per càpita de la Comunitat Autònoma superior a 120 (Estat espanyol = 100, any 2006)
		PIB per càpita de la Comunitat Autònoma entre 100 i 120
		PIB per càpita de la Comunitat Autònoma entre 80 i 100
		PIB per càpita de la Comunitat Autònoma inferior a 80
17	ORI	Grau d'urbanització de l'entorn de la llar
		Zona molt urbanitzada
		Zona mitjanament urbanitzada
		Zona poc urbanitzada

Font: Elaboració pròpia a partir de l'ECV (2006)

Taula A2.4. Dimensió D: Característiques sociodemogràfiques

Tipus	Variables	Categories
18	ORI	Sexe
		Home
		Dona
19	ORI	Estat civil
		Solter/a
		Casat/da
		Separat/da
		Vidu/a
		Divorciat/da
20	TRA	Grup d'edat
		De 16 a 19 anys
		De 20 a 24 anys
		De 25 a 29 anys
		De 30 a 34 anys
21	ORI	Nacionalitat
		Espanyola
		D'un país de la Unió Europea
		D'un país europeu

			D'un país de la resta del món
22	CON	Emancipació	Viu a la llar d'origen
			No viu a la llar d'origen

Font: Elaboració pròpia a partir de l'ECV (2006)

Taula A2.5. Dimensió E: Llar

Tipus	Variables	Categories
		Unifamiliar independent
23	ORI	Tipus d'habitatge
		Unifamiliar adossada
		Pis en un bloc amb menys de 10 habitatges
		Pis en un bloc amb més de 10 habitatges
24	ORI	Règim de tinença
		Propietat
		Lloguer
		Lloguer a un preu inferior al mercat
		Cessió gratuïta
25	TRA	Membres que habiten a la llar
		Un membre
		Dos o tres membres
		Quatre o cinc membres
		Sis o més membres
26	TRA	Tipus de llar
		Menor de 30 anys sol
		De 30 a 65 anys sol
		Més de 65 anys sol
		Parella amb persones dependents
		Parella sense persones dependents
		Monoparental
27	VO	Activitat dins la llar
		Tots inactius
		Tots els actius ocupats
		Ocupats i aturats
		Tots els actius aturats
		Inclassificable

Font: Elaboració pròpia a partir de l'ECV (2006)

Taula A2.6. Dimensió F: Formació i mercat de treball

Tipus	Variables	Categories
28	TRA	Estudis finalitzats
		Primaris
		Secundaris obligatoris
		Secundaris post-obligatoris
		Universitaris
29	ORI	Tipus d'ocupació
		Ocupat a temps complet
		Ocupat a temps parcial
		Aturat
		Estudiant
		Jubilat

			Feines de la llar
			Incapacitat
			Altres
			Empresari o Autònom
			Assalariat
30	ORI	Relació amb l'activitat	Aturat
			Jubilat
			Altres inactius
			Propietària
			Assalariada qualificada en tasques de gestió
31	TRA	Categoria professional	Assalariada qualificada en tasques d'execució
			No qualificada

Font: Elaboració pròpia a partir de l'ECV (2006)

Segona etapa: Anàlisi de Components Principals Categòrics dins de cada dimensió

El segon pas ha estat la realització, dins de cada una d'aquestes dimensions i de manera independent, d'una anàlisi de components principals categòrics amb les variables seleccionades. S'ha optat per aquest tipus d'anàlisi de reducció d'informació en haver-hi variables qualitatives mesurades tant a nivell nominal com a nivell ordinal. Dins de cada dimensió, hem elegit el nombre final d'eixos estructurants seguint dos criteris: el percentatge de variància acumulada pels eixos (en tots els casos és molt propera o superior al 70% de la variància total acumulada de les variables inicials) i la interpretació teòrica dels eixos obtinguts. D'aquesta manera hem sintetitzat la informació de les variables dins de cada una de les sis dimensions d'anàlisi, tot passant de les 31 variables finals (46 en total) a 18 eixos factorials, que adopten el rol de noves variables per a la construcció dels conglomerats dins de cada dimensió.

Tercera etapa: Anàlisi de Classificació dins de cada dimensió

En el tercer pas hem realitzat, dins de cada una de les sis dimensions, una anàlisi de classificació (mitjançant el mètode de conglomerats en dues fases) per tal d'agrupar els individus amb unes característiques socials similars en la dimensió concreta. D'aquesta manera, per cada una de les sis dimensions (i de forma independent entre elles) s'han classificat els individus en diversos conglomerats, deixant que fos el procediment estadístic el que elegís automàticament el nombre òptim de conglomerats òptim. Obtenim, d'aquesta manera, sis noves variables d'agrupació d'individus.

La següent taula resumeix els tres passos descrits anteriorment. S'hi apunten el nombre de variables seleccionades per cada dimensió, el nombre d'eixos extrets per cada dimensió en el segon pas, la variància acumulada explicada per aquests eixos i el nombre final de conglomerats obtinguts en cada dimensió.

Taula A2.7. Resum del model (etapes 1 a 3)

Dimensió	Variables de la dimensió (1a etapa)	Eixos extrets (2a etapa)	% Variància explicada	Conglomerats extrets (3a etapa)
A	6	3	68,3	2
B	9	6	74,6	4
C	2	1	68,5	3
D	5	3	84,1	2
E	5	3	83,4	5
F	4	2	88,3	3

Font: Elaboració pròpia a partir de l'ECV (2006)

Quarta etapa: Anàlisi de Correspondències Múltiples¹²⁴

Un cop obtinguts els conglomerats de classificació de cada dimensió, en el quart pas s'ha procedit a una nova anàlisi de reducció d'informació, en aquest cas una anàlisi de correspondències múltiples a partir de les 6 variables classificadores construïdes en el pas 3. S'ha utilitzat aquest tipus d'anàlisi perquè ara ja només hi havia variables mesurades a nivell nominal. Els criteris de selecció del nombre d'eixos finals són els mateixos que els descrits al pas 2.

Cinquena etapa: Anàlisi de Classificació final

Per últim, a partir d'aquests darrers eixos obtinguts, s'ha fet una nova anàlisi de classificació en dues fases, per tal d'agrupar definitivament el conjunt d'individus que tenien entre 16 i 34 anys en uns grups socials el màxim d'homogenis internament i heterogenis respecte a la resta de grups.

¹²⁴ L'etapa 4 va ser controlada, posteriorment, mitjançant una anàlisi que atorgava a les dimensions D (característiques sociodemogràfiques) i F (formació i posició al mercat laboral) la condició de variables explicatives. El resultat final d'aquesta prova ha estat l'obtenció de 4 grups socials juvenils, amb una identitat similar a la dels grups obtinguts en el model original, però amb una menor nitidesa. Per aquest motiu, l'anàlisi d'aquesta tesi es fa seguint les particions del model original.

Taula A2.8. Resum del model (etapes 4 i 5)

Dimensió	Variabls del model (etapes 1 a 3)	Eixos extrems (4a etapa)	% Variància explicada pels eixos	Conglomerats finals (5a etapa)
Conjunta	6	3	73	7

Font: Elaboració pròpia a partir de l'ECV (2006)

El resultat final d'aquest procés ha estat l'agrupació dels 8.831 individus que tenien entre 16 i 34 anys en 7 grups socials diferenciats. La distribució dels individus en els set grups socials obtinguts és la següent:

Taula A2.9. Distribució de la població de 16 a 34 anys en els 7 grups socials juvenils

Grups socials juvenils	Percentatge
Grup I	15,7
Grup II	15,3
Grup III	11,7
Grup IV	9,5
Grup V	13,7
Grup VI	9,9
Grup VII	24,2
Total	100

Font: Elaboració pròpia a partir de l'ECV (2006)

Sisena etapa: Validació dels grups resultants

Per a la validació dels resultats hem utilitzat tres criteris: la replicació, una anàlisi de variància ANOVA, i la interpretació teòrica. El primer criteri ha consistit en la repetició del procés per a diferents submostres d'individus de 16 a 34 anys, amb la finalitat de determinar si la partició obtinguda en l'anàlisi és estable o no als canvis de mostra. El resultat d'aquesta validació ha estat satisfactori: en les diverses repeticions s'han obtingut nous grups socials juvenils que tenien una composició similar a la dels grups que són la base de la nostra anàlisi: en molts casos la similitud ha estat total (el 100% d'individus d'un grup pertanyia a un dels nous grups construïts en la replicació, i aquest grup estava format exclusivament per aquests individus), mentre que en altres casos s'efectuaven divisions internes de caràcter lleu (en alguns casos es barrejaven individus de diferents grups però amb una edat similar, en altres casos es barrejaven individus de

diferents edats però que pateixen una situació comuna de vulnerabilitat, etc.). En tot cas, la replicació ha servit per confirmar la consistència metodològica dels grups socials juvenils construïts.

El segon criteri ha consistit en avaluar les diferències entre els grups socials juvenils a partir d'una ANOVA. Aquest contrast s'ha fet per 9 variables que donaven compte de diferents dimensions de la realitat juvenil analitzada: edat, edat en què s'aconsegueix el màxim nivell formatiu, edat d'entrada al mercat laboral, renda anual per unitat de consum, índex de privació en l'habitatge, índex de privació en el consum, assistència a activitats culturals, índex de contacte amb l'entorn, i índex de participació formal en organitzacions. L'anàlisi post-hoc per parells de categories confirma que les diferències entre els grups són generalitzades. Només els grups II (adolescència rural) i IV (adolescència urbana acomodada), en la variable edat, i els grups I (joventut adulta acomodada) i II (adolescència rural), en l'índex de privació en l'habitatge, presentaven unes mitjanes no diferents significativament, amb un nivell de significació de 0,01. La mida de la mostra i dels set grups donen resposta als requisits de normalitat i d'homoscedasticitat.

El tercer criteri (que, jeràrquicament, situem per sobre dels anteriors) ha consistit en determinar la rellevància i coherència inherent als grups socials juvenils en un pla teòric i conceptual. Després d'efectuar una anàlisi interpretativa de caràcter introductori, amb algunes variables que hem considerat clau dins de cada dimensió d'anàlisi, hem optat per validar definitivament els resultats obtinguts en aquest procés per tal de donar pas a la setena i darrera etapa.

Setena etapa: interpretació dels grups socials juvenils

Una vegada completat el procés metodològic d'obtenció de grups i de classificació dels individus, s'ha procedit a la interpretació sociològica dels grups resultants. Per a fer-ho, s'han realitzat diverses anàlisis estadístiques de caràcter bivariàble tot relacionant els grups socials juvenils amb les variables originals (és a dir, amb les variables utilitzades en el procés de la seva construcció), però també amb altres variables no utilitzades durant aquest procés. En certa manera, del que es tracta és que una vegada hem fet el camí de construcció dels grups socials tornem a les variables originals per donar contingut explicatiu als grups. La interpretació dels grups socials juvenils construïts ocupa, a partir d'ara, la resta del capítol 7. L'anàlisi particular de cada grup consta dels

mateixos 4 apartats: perfil demogràfic, formació i mercat de treball, pobresa i privació, i vincle social i relacional.

Per últim, cal assenyalar que, com en tota anàlisi basada en tipus ideals la reflexió que fem a partir dels resultats es troba en un punt mig entre l'objectivitat de les dades i l'especificitat del grup. A tall d'exemple, el grup III ha estat definit com un grup on els joves tenen una mala salut, tot i que un 35,2% d'aquests joves declaren que el seu estat de salut és bo o molt bo. El motiu d'haver procedit així és que en la resta de grups juvenils el percentatge de joves que responen que el seu estat de salut és bo o molt bo és sempre superior al 90% i, per tant, la presència de joves amb un estat de salut regular, dolent o molt dolent és específica del grup III (i afecta a un 64,8% dels joves).

Annex metodològic 3: Fitxes dels joves participants

1. Adolescència desfavorida amb limitacions econòmiques i materials

Albert	
Breu descripció del perfil	Noi de 24 anys que viu amb la família. No estudia (abandona l'ESO a 3r curs). Ha treballat de manera rotativa en feines poc qualificades però ja fa 2 anys que no ho fa (no té ingressos). Situació econòmica fràgil. Baixes habilitats socials i de cura de la imatge. Després d'emancipar-se breument amb una antiga parella, ara torna a viure amb el pare, la mare i amb alguns dels germans (en total són 6 germans).
Desenvolupament de l'entrevista	L'entrevista es realitza en una aula d'una facultat (abans li proposem fer l'entrevista a la cafeteria). L'he passat a buscar per casa i m'he hagut d'esperar mitja hora. Quan portava uns 10 minuts esperant l'he trucat i m'ha donat la impressió que estava dormint. Després encara ha trigat força. De seguida detecto que té poca cura de sí mateix i, en especial, pel que fa a la higiene corporal. Té poc capital lingüístic i em costa donar-li ritme a l'entrevista.

Anna	
Breu descripció del perfil	Noia de 24 anys. Té estudis secundaris post-obligatoris acabats (tot i que ha repetit diversos cursos). No treballa, està aturada (sense prestació). S'havia emancipat, però al perdre els ingressos i els estalvis ara viu a casa d'uns amics que li han cedit gratuïtament una habitació i l'acullen (ho contemplem com una desemancipació). Els seus pares estan separats des que ella era petita i ha viscut amb la seva mare (que rebia una pensió d'invalidesa). Són 3 germans.
Desenvolupament de l'entrevista	L'entrevista s'efectua en un despatx de la facultat. L'Anna té un capital lingüístic força elaborat i produeix un discurs fluid. Se sent còmoda durant l'entrevista. No hi ha incidències remarcables en el desenvolupament.

Arturo	
Breu descripció del perfil	Noi de 18 anys, viu a casa fins els 14 anys. Fa dos anys que viu en un centre per a joves ex-tutelats. Conflictes familiars durant la infància, amb visites regulars a centres socials. Als 15 anys l'ingressen a un centre per a menors (ho demana ell als serveis socials). No té contacte amb altra família. Estudiant un curs d'electromecànica de vehicles, s'està plantejant entrar a l'escola d'adults per a treure's l'ESO. Ha patit burles durant la infància.
Desenvolupament de l'entrevista	Tímid, li costa aprofundir temes complicats. Els evita, amb evasives (no sé...). Ens reconeix que no en vol parlar. En veure-ho, li respectem, tot i que ens sap greu no poder descobrir-los per a entendre millor la seva situació (posteriorment parlem amb un agent social que treballa amb ell per a saber-ne alguna cosa més). Per la resta, no hi ha incidències i té una certa capacitat d'elaborar respostes.

Carlos	
Breu descripció del perfil	Noi de 16 anys. Viu en entorn urbà. Orfe. Després d'estar ingressat en un internat, i de patir maltractaments posteriorment per part del seu tiet, ara viu amb el seu germà i la seva cunyada, que tenen poc més de 20 anys. Està estudiant educació secundària. Situació econòmica familiar fràgil.
Desenvolupament de l'entrevista	Tot i que els condicionants de l'entrevista no semblaven favorables (ja que la fem al banc d'un parc, en una tarda d'hivern), el jove es mostra confiat i respon amb fluïdesa qualsevol de les qüestions previstes en el qüestionari.

Marta	
Breu descripció del perfil	Noia de 18 anys que viu amb la seva mare i els seus dos germanastres per part de mare (a més, té una altra germanastra per part de pare, que no viu amb ella). Entorn urbà. No ha completat l'educació obligatòria. Ha estat internada. No treballa. Situació econòmica fràgil. Denunciada per la seva mare per episodis de violència familiar, compleix condemna. Abús d'alcohol i drogues des dels 13 anys.
Desenvolupament de l'entrevista	Fem l'entrevista en una sala buida d'una cafeteria. La Laura arriba 45 minuts tard. Per tal com va vestida, ha degut trigar força temps a arreglar-se i maquillar-se. Té un llenguatge directe, espontani i clar. A vegades es sincera molt i altres vegades dubto de si està sobreactuant.

Sandra	
Breu descripció del perfil	Noia de 22 anys. Nascuda en un país africà però que viu a l'Estat des del primer any de vida. Viu amb pare, mare i dues germanes. Família molt humil (visites constants als serveis socials). Molts conflictes dins la llar (ha posat una denúncia al seu pare per maltractaments). Actualment està treballant de perruquera i fent unes pràctiques de monitora. Al juny es tornarà a presentar a la selectivitat.
Desenvolupament de l'entrevista	Es sent molt còmoda durant l'entrevista. Té interès en estudiar una carrera vinculada a les ciències socials ("per ajudar als altres com ho han fet amb mi") i això, sumat a un caràcter obert, facilita molt el desenvolupament de l'entrevista. Aprofitem la situació i, cap al final de l'entrevista, anem comentant amb ella alguns punts analítics de la tesi.

Santiago	
Breu descripció del perfil	Té 16 anys. Està estudiant ESO (ve de repetir 2n). No li agrada estudiar. La seva mare ha tingut 3 marits. Ell és fill del primer, però viu amb el tercer. Té dos germanastres, un de cadascun dels altres marits de la mare. Actualment el seu pare està aturat i la seva mare tampoc treballa (sovint no està a casa). Ella diu que busca feina però ell no la creu. Tant el pare com la mare tenen estudis bàsics.
Desenvolupament de l'entrevista	Fem l'entrevista en una cafeteria. El jove no té un discurs fluid, malgrat els intents per a crear un entorn favorable. L'espai tampoc és molt adequat, amb sorolls de fons que distreuen l'atenció. És l'entrevista que m'ha deixat més mal gust de boca per les poques possibilitats que he tingut d'aprofundir.

2. Joventut desqualificada, amb problemes de salut i risc d'exclusió

Ahmed	
Breu descripció del perfil	Noi marroquí de 20 anys que fa 8 mesos que ha immigrat. Entorn urbà. No té estudis (estava fent estudis secundaris al país d'origen). No té permís de treball ni de residència. Sense ingressos ni estalvis. Viu a casa d'un germà i la seva cunyada (té 3 germans més al Marroc). No té contacte amb l'entorn.
Desenvolupament de l'entrevista	Fem l'entrevista en una sala d'un casal d'aprenentatge de llengües, que ens ha servit d'intermediari. Creiem que és un bon lloc perquè s'hi senti còmode. És la primera vegada a la seva vida que el jove parla en castellà. Tot i això, ràpidament agafa confiança i el discurs és fluid i prou elaborat.

Antonio	
Breu descripció del perfil	Noi de 16 anys que viu amb la seva mare, 2 germanes més i el seu padrastre. Entorn urbà. No ha completat l'educació obligatòria. Actualment assisteix a un centre d'educació especial. No treballa. La situació econòmica familiar és molt fràgil. Visites a Càritas per rebre menjar. Mal estat de salut: trastorns de personalitat. S'ha de medicar. Episodis negatius durant la infantesa, quan vivia amb el seu pare (el portava a buscar droga). Denunciat per violència cap a la seva mare, compleix condemna. No té contacte amb l'entorn, tampoc busca feina.
Desenvolupament de l'entrevista	Fem l'entrevista en una sala d'una cafeteria (ens ho hem pogut compaginar per a fer-la després de la de la Laura). Tot i que durant l'entrevista tinc una sensació desagradable (penso que en trauré poc profit perquè li costa mantenir un discurs fluid), una vegada l'he transcrit me n'adono que el seu discurs, tot i que ple de frases curtes i poc elaborades, és molt aprofitable degut a la seva experiència vital. El que em semblava un discurs poc útil s'ha convertit un discurs sintètic però vàlid.

Cristina	
Breu descripció del perfil	Noia, 19 anys. Nascuda a Amèrica, pateix agressions i abusos i emigra a l'Estat, a una família d'acollida. Es repeteixen les agressions i els abusos, i als 10 anys els serveis socials l'internen en un centre. Des de fa 1 any viu en un pis assistit per a joves ex-tutelats. Aquí només té un germà com a família. Va abandonar l'escola a 2n d'ESO. Ha fet un PQPI i diversos mòduls. No ha treballat mai. Percep dues ajudes. Va abortar voluntàriament. Vincle social fluix: es considera tancada, a causa de les males experiències que ha tingut.
Desenvolupament de l'entrevista	L'entrevista es desenvolupa en una aula d'un centre social per a infants, del barri on viu. Està confiada en tot moment i parla amb comoditat. Contrasta amb el seu discurs: no li agrada obrir-se a la gent. Ambient molt agradable, que permet incidir en temes rellevants.

Deepa	
Breu descripció del perfil	Noia índia de 19 anys, que en fa 2 que ha immigrat. Viu amb la seva família: pare, mare i 2 germans més. Han llogat dues habitacions de la casa a desconeguts per poder pagar el lloguer. Està cursant estudis secundaris i vol estudiar a la universitat. Treballa els caps de setmana sense contracte. Té permís de residència però no de treball. A casa només treballa el seu pare. Poc contacte amb l'entorn.
Desenvolupament de l'entrevista	Fem l'entrevista amb la Deepa en una sala d'un centre de formació. Mostra confiança, simpatia i voluntat de participar. Hem d'interrompre l'entrevista per la baralla de dos joves en el centre de formació. Posteriorment la noia està una mica més nerviosa i l'entrevista per dinamisme.

Dzigbode	
Breu descripció del perfil	Noi de 17 anys, viu en un centre per a joves ex-tutelats. Procedeix de Ghana, fa 2 anys emigra sol fins el Marroc i d'allà arriba a Espanya en barca. Viu en un centre per a infants tutelats a Barcelona fins que s'insereix en aquest centre per a joves. No està estudiant (a part d'un curs de castellà i català).
Desenvolupament de l'entrevista	Problemes amb l'idioma. Al principi està interessat en l'entrevista però poc a poc es va cansant (li costa expressar-se) i va perdent la concentració.

Eduardo	
Breu descripció del perfil	Noi de 34 anys. Viu en entorn urbà. Després de molts anys, ha tornat a estudiar i actualment està cursant estudis universitaris (accés per a adults). No treballa. Ingressos provinents de beques i de tripijocs (compra-venda de llibres antics, subsidis d'atur falsificats). Abús d'alcohol i de drogues des de l'adolescència fins fa pocs anys. Durant diversos moments de la seva vida ha viscut al carrer i en albergs socials.
Desenvolupament de l'entrevista	Fem l'entrevista en un despatx de la universitat. Gairebé no cal intervenir ja que ell està molt còmode i té un discurs fluid. A més, les seves experiències vitals (hi ajuda el fet de tenir 34 anys) donen peu a explicacions que duren minuts. He escoltat i he pogut aprofundir en qüestions molt concretes de la investigació. A la matinada del mateix dia m'escriu un correu i em demana la transcripció de l'entrevista. Diu que s'estranya d'haver estat tan de temps parlant, que s'ha sentit escoltat i ha rebut confiança, que l'he animat a pensar i per això s'ha sincerat molt, i que vol aprofitar-ho per al seu diari personal que està escrivint. Pocs dies després li envio la transcripció.

José Antonio	
Breu descripció del perfil	31 anys, viu amb els seus pares i les seves germanes. Pateix una malaltia psíquica que dificulta (gairebé impossibilita) establir un contacte amb l'entorn social (no mediat per alguna entitat). Abandona l'escola de petit, no ha tingut pràcticament cap experiència laboral. Pateix conflictes a casa, de caire molt violent, amb el seu pare.
Desenvolupament de l'entrevista	L'entrevista més difícil d'aquesta tesi, no només per la complexitat per a fer-nos entendre sinó en veure la cruïlla de la seva situació. No és que mostri desinterès (ens mira tota l'estona), sinó que li costa entendre les preguntes i articular les respostes. En casos com aquest, està clar que una entrevista biogràfica no ens permet acostar-nos a la complexitat de la seva experiència vital. Posteriorment conversem una mica amb els agents socials que treballen amb ell, per a contrastar les poques frases elaborades que ens ha transmès.

Manuel	
Breu descripció del perfil	Noi de 25 anys. Viu sol amb el seu pare (la seva mare s'ha separat d'ells). Després d'abandonar el sistema formatiu al batxillerat, no ha gaudit d'una inserció al mercat laboral ni en termes de qualitat ni de quantitat. Actualment està cursant un pre-laboral de comerç. Poc vincle social, ens reconeix que té pocs amics i ha tingut poques relacions sentimentals. Actualment cuida del seu pare, que pateix alcoholisme.
Desenvolupament de l'entrevista	El Manuel ens reconeix ben aviat que el teatre és la seva gran vocació. Potser per això es mou amb tanta comoditat durant l'entrevista. Parla amb molta rapidesa, la qual cosa dona un ritme gairebé fatigant a l'entrevista. No hi ha hagut problemes per afrontar temes delicats. L'entrevista la fem en un centre social del seu barri.

Mohammed	
Breu descripció del perfil	Noi de 16 anys. Viu amb la seva família: pare, mare i 4 germans més. Arribat el 2005, procedent de Marroc. A la família només treballava el pare, d'escombriaire, però actualment està a l'atur. Ell està estudiant però planteja deixar de fer-ho quan acabi l'ESO i posar-se a treballar com a mecànic de cotxes.
Desenvolupament de l'entrevista	La fem en un banc a l'aire lliure. L'entrevista té més utilitat pel contingut que pel continent: és a dir, tot i que les experiències vitals del Mohammed són de gran validesa a l'hora de fer l'anàlisi, el format en què les diu dificulta la seva utilització o difusió.

Samir	
Breu descripció del perfil	Noi de 18 anys, de Marroc. Arriba amb passaport (ens ho comenta ràpidament), en vaixell, fa 5 anys. Va a un centre de menors i ara viu en un centre per a joves ex-tutelats (el mateix que el cas anterior, i que el següent). Ja sabia que vindria a un centre, perquè era menor. Té família al Marroc. Actualment està cursant un cicle d'electricitat.
Desenvolupament de l'entrevista	No hi ha problemes amb l'idioma, però sí pel fet de disposar d'un llenguatge poc complex. Les seves respostes acostumen a ser molt curtes i directes, amb la qual cosa hem d'anar elaborant constantment noves preguntes per a intentar aprofundir en detalls. Ens obliga a fer una entrevista massa dirigida.

Youssef	
Breu descripció del perfil	28 anys, de nacionalitat marroquina, fa 3 anys va deixar la universitat i va emigrar a Catalunya (fins fa poc estava en situació irregular). Emancipat, ha viscut en diverses llars compartint pis. Ha treballat esporàdicament en diverses feines poc qualificades, la majoria en negre. Actualment té una petita feineteta com a entrenador i àrbitre d'handbol, activitat que li permet començar a tenir un cert vincle social però que no permet tenir un bon nivell de vida. Al Marroc hi té 8 germans més. Es planteja marxar de Catalunya per buscar-se la vida.
Desenvolupament de l'entrevista	L'entrevista es va realitzar en una sala d'una entitat cultural (l'espai el va proposar el jove, ja que pertany a l'entitat). Ambient còmode. Es va expressar correctament, tot i que als primers minuts d'entrevista se'l notava una mica tens.

3. Joventut adulta emancipada en precarietat i amb baixa qualificació

Janina	
Breu descripció del perfil	Emancipada, viu sola. Actualment no treballa. Els ingressos provenen d'una beca de col·laboració amb la universitat. Orfe, ha viscut des de petita amb la seva àvia, en un entorn molt humil. Acaba el batxillerat i entra a la universitat, però ho deixa al cap de pocs mesos. S'està 8 anys treballant i decideix tornar a estudiar. Germana de l'Olga.
Desenvolupament de l'entrevista	Fem l'entrevista a casa seva. Es mostra confiada i ens exposa els continguts amb claredat i fluïdesa. Sense incidències.

Julián	
Breu descripció del perfil	Té 32 anys i ha nascut en un barri marginal (ara humil) de Barcelona. Surt ràpidament del sistema educatiu i entra a treballar. S'està més de 10 anys compaginant feines estigmatitzades, poc qualificades i amb condicions de treball precàries. Períodes d'ansietat i depressió. En altres moments ha tingut problemes fins i tot per cobrir les necessitats més bàsiques. Fa 3 anys es cansa de la seva vida i decideix inscriure's a la universitat (una vegada ha superat la prova d'accés per a majors de 25 anys). Actualment està estudiant: tot i que no ha millorat les condicions econòmiques (viu sol i cobra uns 600 euros al mes, d'una beca), sí que se sent més realitzat.
Desenvolupament de l'entrevista	Fem l'entrevista a un despatx de la universitat. Tot i que al principi dubto de si compleix el perfil (he fet el contacte a través d'una intermediària), ràpidament m'adono que sí. Ell es mostra molt còmode i exposa amb claredat i profunditat el que li preguntem. A vegades se sorprèn ell mateix i ens reconeix que mai ha parlat d'aquests temes amb tanta confiança. S'estableix molt bon ambient de treball i podem aprofundir en aspectes concrets de la seva trajectòria biogràfica. Té una elevada capacitat per a elaborar el seu discurs.

Mar	
Breu descripció del perfil	Emancipada, viu a casa d'una tieta. Actualment no treballa. L'última feina era en negre, com a ajudant en una fruiteria. Té un cicle mitjà i ha treballat d'administrativa. El seu pare és mort i té poc contacte amb la seva mare. Ha patit constants períodes d'ansietat. Són 5 germans.
Desenvolupament de l'entrevista	Fem l'entrevista al despatx de la facultat. Com ens comenta, la seva vocació és ser actriu, i això es nota en el desenvolupament de l'entrevista. En alguns moments tenim la sensació que sobreactua en l'exposició, però no dubtem de la veracitat del que diu.

Núria	
Breu descripció del perfil	Viu amb la seva única germana. De família humil, el seu pare va morir i llavors la seva mare va començar a sortir de festa i actualment ja no viu a la llar. Ha repetit diversos cursos i ha abandonat un cicle formatiu, que ara està intentant acabar a distància. Després d'haver treballat en un supermercat, ara treballa unes 12 hores setmanals en un institut, com a vetlladora. Ha patit episodis d'ansietat i intents de suïcidi.
Desenvolupament de l'entrevista	Fem l'entrevista a casa seva. A vegades tinc la sensació que no es troba del tot còmoda (moments de silenci violent), però en altres moments riu tranquil·lament en explicar anècdotes. La casa és vella i està atrotinada.

Olga	
Breu descripció del perfil	Noia de 28 anys. Va viure amb la seva mare fins els 5 anys, en entorns desfavorables (ella es drogava davant seu). Llavors passa a viure amb la seva àvia paterna i la seva germana petita. La seva mare mor als pocs anys, i el seu pare ho fa el 2010 (el 2011 descobreix el seu pare biològic, i dos germanastres). Acaba el batxillerat però no fa la selectivitat, i es posa a treballar a un hotel (sempre ha treballat de cambrera o en tasques de neteja). Els últims anys gairebé no ha treballat (només en períodes festius). Ara està emancipada i té dos fills, de 8 i 7 anys. Separada. Germana de Janina.
Desenvolupament de l'entrevista	Fem l'entrevista a casa seva. Es sent molt còmoda i en cap moment es talla a l'hora d'afrontar qualsevol tema. La part final de l'entrevista poso més ritme perquè ella ha de marxar a treballar. Simpàtica i agradable, l'entrevista ha estat útil tan pel contingut com per la forma d'explicar-ho. La casa està arreglada i és funcional. Just abans ha deixat els nens amb la seva àvia.

Annex metodològic 4: Guions de les entrevistes

1. Guió per a la fase d'entrevistes amb joves

L'entrevista biogràfica ens ha de permetre captar allò social a través d'allò individual. Es tracta de detectar processos, situacions o ruptures que han encaminat a aquestes dones cap a la pobresa. Tot i que intentem buscar generalitat, cal deixar que la mateixa persona seleccioni aquells moments més significatius (tant bons com dolents). Això no ho farem explícitament, sinó que caldrà captar-ho durant l'entrevista i aprofundir en les preguntes. Donarem especial atenció a aquells factors que representin una especial dificultat pel fet de ser dones. Com que pobresa és un terme força estigmatitzat socialment, de cara a la persona entrevistada podem optar per utilitzar altres termes: dificultats... Excepte en el bloc específic de pobresa.

Com que hi poden haver perfils molt diferents, no hi pot haver un guió estàndard per a totes les persones entrevistades. L'entrevistador haurà d'escollir i aprofundir en aquelles qüestions de més significació de la persona entrevistada.

En definitiva, es tracta de saber quina ha estat la trajectòria vital d'aquesta persona i detectar com valora les experiències viscudes. Tot això amb una durada aproximada d'1 hora i mitja.

RECORDAR: és una entrevista anònima.

Identificació prèvia. Ràpidament, per situar-nos.

- Sexe
- Edat
- Estat civil
- Nacionalitat
- Llar on viu (amb pares, amb parella, parella i fills, sol, residència...)
- Nivell d'estudis assolits
- Treball (de què treballa, està a l'atur, inactiu...)
- Estudis i treball dels pares, germans, de la parella...

Bloc 1. Llar

- On vas néixer? Viu on va néixer? Trajectòries de mobilitat: canvis de països, de ciutats, de barris, d'habitatges... Motius dels desplaçaments: familiars, estudis, treball... Quan s'han efectuat aquests desplaçaments?

- Tipus de llars on ha viscut: composició familiar. Repàs biogràfic. Qui viu a la llar actualment? Cohabita amb els pares? Emancipació? Tipus d'emancipació. En quins moments. Valoració.
- Estat civil. Trajectòria de l'estat civil. Des de quan? Té fills? Edats?
- Quin és el tipus d'habitatge? Des de quan hi viuen? Trajectòries de mobilitat i motius.
- Com suporta la llar les despeses? Molt esforç, suficiència...
- La situació sempre ha estat així? Hi ha hagut etapes millors/pitjors?
- El seu habitatge presenta deficiències? Considera que és un lloc confortable per a viure?
- Autoubicació social: classes alta/mitjana/baixa. Posició social. Autonomia econòmica. Nivell de vida. Problemes. Altres.

Bloc 2. Experiència en el sistema educatiu

- Trajectòria educativa. Repàs.
- Nivell d'estudis màxims (sense estudis finalitzats, primaris, secundària, universitaris...).
- Tipus d'estudis.
- Tipus de centres.

Si va deixar els estudis amb l'EGB o abans (mirar si va fer algun Programa de Garantia Social o similar), preguntar:

- Edat de finalització. Repetició de cursos?
- Per què va deixar els estudis? Manca de resultats? Manca de motivació? Dificultats econòmiques? Falta d'interès? No estava feta per a estudiar? Massa esforç? Conflictes amb l'escola, amb els companys? Importància que la seva família donava als estudis. Hi va haver ruptures familiars durant la seva etapa educativa?
- Ha tornat a estudiar/formar-se després? En cas positiu: per què ha tornat a estudiar? Decisió personal? Va rebre consell, suport d'altres persones? Com va saber les opcions per tornar a estudiar?

Si va continuar estudiant:

- El què? Cicles formatius, BUP i COU (ESO i Batxillerat), Universitat, altres cursos reglats, altres cursos no reglats (formació contínua, cursos per a aturats...)? Ritmes, interrupcions en la carrera educativa, canvis de formació, motius dels canvis...
- Edat de finalització.
- Suport familiar durant l'etapa formativa.
- Quins objectius tenia? Valoració acadèmica personal.
- Quan va acabar d'estudiar? Què va fer llavors? Ha tornat a fer alguna cosa de formació després? Raons, expectatives que tenia.

En cas que encara estigui estudiant:

- Trajectòria educativa. Raons, expectatives, motivació... Per què ha triat el que està fent? Com s'ha informat... Pensa seguir estudiant més endavant? Fins quan?

En tots els casos:

- Valoració que fa del seu pas pel sistema educatiu. Experiència bona, dolenta...
- Importància en el desenvolupament posterior de la seva vida. Creu que li ha servit per a millorar en qualitat de vida el seu pas pel sistema educatiu?
- Es penedeix d'alguna de les decisions preses? Si pogués tornar enrere, faria el mateix?

Bloc 3. Experiència laboral

- Trajectòria laboral al llarg de la seva vida. Edat d'entrada al mercat laboral. Situació en aquell moment: finalització d'estudis, sortida del sistema educatiu, compaginació amb els estudis, necessitats familiars... Edats en els canvis de feina...
- Primera experiència de treball remunerat. A quina edat? De què? Per què va agafar aquesta feina? Com va sorgir? Descriure: tipus de feina, sector, lloc, salari, valoració...
- Quants treballs ha tingut/té? Descriure'ls. Comptabilitzar tant treballs "formals" (amb contracte) com altres feines.
- Situació laboral actual: treballa? De què? Tipus de jornada: a temps complet, a temps parcial. Tipus de contracte: indefinit, temporal. Subocupació, treball en negre... Descriure les tasques.
- Com valora la seva situació laboral? Com valora el mercat de treball?
- Autosuficiència econòmica.
- Quin ha estat el "millor" treball que ha tingut? Per què el defineix com "el millor" (horari, salari, tipus de feina...)?
- Segueix al primer lloc de treball?
- Primer lloc de treball "seriós", amb contracte. On? Com hi va accedir? Descriure tipus, salari, etc. Segueix a aquest lloc? Si no, per què?
- Si ha fet varis treballs: descripció, per què dels canvis (voluntaris o no), circumstàncies, valoració...
- Valoració del treball actual.
- Perspectives: de millora? De formació?
- Simultaneïtat amb els estudis? Per què?
- Repercussió financera del salari rebut: quantitats, etc.
- Desitjos de canvi laboral. Per què?
- Atur. En quins períodes? Des de quan? Raons? Com afecta a la seva vida? Estratègies per a sortir d'aquesta situació? Inactivitat?

- Qualitat de les diverses feines? Temporalitat, salari, estabilitat, temps complet, reconeixement... Com afecta a la seva vida? Estratègies per a sortir de la situació. Quant temps més espera estar així? Per què hi ha precarietat?
- En cas de no haver treballat, d'on treia els recursos econòmics?
- Valoració de la trajectòria laboral. Moments bons i moments dolents.

Bloc 4. Condicions de vida

4.1 Condicions de vida

- A quina classe social t'ubicaries? Classe alta, mitjana, treballadora... Per què? Com definiries els membres de cada classe? (tipus de treball, habitatge, estil de vida...).
- Com valores el teu nivell de vida? Tens limitacions? En l'àmbit del consum, econòmiques, accés a l'habitatge...
- Com arribeu tu i els teus a final de mes? De quins ingressos disposes? Treball, ajudes de la família, prestacions...
- Consideres que estàs en situació de pobresa? (no treballar, problemes econòmics, no tenir vivenda...). Si? Per què? No? Què defineix la pobresa (per exemple: quins ingressos representen el fet de ser pobre)?
- Creus que hi ha molta pobresa a la societat?
- Qui creus que pateix més pobresa? (gent gran, dones, immigrants...).
- Per què hi ha persones pobres? (la societat és injusta, no fan prou esforços, han tingut mala sort...).
- Valoració sobre les condicions de vida dels joves: ho tenen més fàcil/més difícil? Desenvolupar.

4.2 Vincles socials

- Tens contacte amb amics o amb la resta de la família? Quin tipus de contacte? (trobades familiars, festivitats...). Cada quan?
- Participes o coneixes accions participatives en la comunitat? En quin tipus d'activitats?
- I amb els veïns? Es porten bé? Quina relació hi ha? Quin tipus de veïns hi ha a l'escala?
- Et consideres una persona sociable, oberta? O més aviat introvertida?
- Què fas en el temps lliure?

4.3 Protecció social

- La persona entrevistada o la seva llar reben o han rebut algun tipus d'ajudes? Serveis socials, Càritas... Si és que sí, explicar: com ho van demanar, quina utilitat van tenir, quin tipus d'ajuda, quant de temps...

- Què opines de les ajudes?
- Creus que les institucions donen prou ajudes? Massa ajudes?

Bloc 5. Qüestions de gènere (en el cas de les dones).

- Considera que les dones tenen més dificultats que els homes en relació al treball/societat?
- La vida és més fàcil pels homes o per les dones? O igual? Per què?
- I pel que fa a la pobresa? Hi té alguna cosa a veure el gènere? Per què?
- Creus que pel fet de ser home/dona ho has tingut més fàcil o més difícil en aquesta vida?

Bloc 6. Valoració global

- Ens pots fer una valoració de la seva trajectòria vital? Moments feliços, moments difícils... A què s'han degut? Què destacaries per a bé i què per a mal? Facilitats i dificultats.
- Quina ha estat la importància de la parella, pares, amics...
- Visió actual de la situació: satisfacció, desitjos de canvi, de millora...
- Plans de futur, projectes, expectatives... Què et fa il·lusió de cara al futur?
- Com et veus en un futur proper? (2 o 3 anys). Millor? Pitjor? I en un futur més llunyà?

- Si vols afegir alguna cosa més, aquest és el moment.

2. Guió per a la fase d'entrevistes amb agents socials

L'entrevista amb els agents busca examinar quin és el treball que s'està duent a terme en matèria de pobresa i d'exclusió social juvenil. Donat que és probable que cada agent treballi en un àmbit concret i pugui aportar més informació en uns temes i menys en uns altres, aquest guió s'ha d'utilitzar només a tall orientatiu. Això ho facilitarà que, segurament, el discurs és prou consolidat i fluid com per a poder realitzar una entrevista dinàmica i flexible.

RECORDAR: és una entrevista anònima.

Bloc 1. L'organització

- Tipus de serveis que ofereix: assistència, formació, treball, difusió...
- Quins són els objectius de l'organització?
- Com està organitzada? A nivell de barris, municipal, Catalunya...?
- Com es decideixen i determinen les activitats i serveis que s'ofereixen? Es determinen autònomament?
- Es regulen periòdicament? Com s'avaluen? Tenen una periodicitat determinada?
- Paper de l'Administració Pública.
- Com es detecten o vehiculen les necessitats i demandes dels individus receptors dels serveis?
- De quins mecanismes disposa l'entitat per a informar-se de les necessitats o demandes? De caràcter formal (estudis, reunions...)? Informals (dia a dia)?
- Com s'obtenen els recursos? Es compta amb recursos prèviament o es planteja la cerca de recursos en el moment de començar el projecte? S'han de suspendre accions per manca de recursos?

Bloc 2. Els usuaris

- Quins són els perfils d'usuaris més habitual? Edats, sexe, tipus de família, tipus de pobresa, relació amb el mercat de treball, exclusió social, salut...
- Com es contacta amb aquests individus? Activament (se'ls va a buscar: quina difusió es fa)? Passivament (vénen ells)? Indirectament (derivats d'alguna altra institució)?
- Com s'han informat dels serveis que ofereix l'organització?
- Quines demandes tenen quan s'acosten a l'entitat?
- Quines accions duen a terme? De caràcter universal (tots els individus)? Hi ha projectes específics en funció del perfil? Quins són aquests projectes i perfils?

- Els joves són un perfil específic d'atenció? Per què?
 - Si: quins projectes?
 - No: no s'han detectat demandes? Per què creu que no és un perfil específic d'atenció?
- En cas que n'hi hagi, amb quins perfils de joves treballen? Tipus de pobresa, relació amb el treball, exclusió social, salut, família...
- Quines són les seves històries de vida?
- Què vénen a buscar?
- Són ajudes puntuals o prolongades? Varien en funció dels perfils? Per exemple joves aturats que requereixen una ajuda puntual.
- Nivells de gravetat o necessitat.
- Factors de pobresa: diversitat i incidència diferent.
- Necessitats no resoltes.

Bloc 3. La coordinació

- Quina coordinació hi ha amb l'Administració Pública? Recursos, actuacions, subvencions...
 - Quin paper té l'Administració a l'hora de prendre la decisió de prestar determinats serveis.
 - Hi ha dependència dels recursos de l'Administració?
 - Hi ha relació amb altres entitats de l'àmbit d'actuació a nivell territorial?
 - Quin tipus de relació? Coordinació? Es decideixen projectes en funció d'aquesta coordinació?
- Competència?

Bloc 4. Valoració

- Han detectat canvis en el perfil d'individu pobre?
- Han hagut d'augmentar o modificar les accions a causa dels canvis socioeconòmics dels darrers mesos?
- Quina valoració fan de la presència de pobresa en les societats occidentals.
- I, concretament, com es veuen afectats determinats col·lectius, com els joves?

MOLTES GRÀCIES PER LA VOSTRA DISPONIBILITAT

Bibliografia

- Aassve, A., et al. (2005a). *Does Leaving Home Make You Poor? Evidence from 13 European Countries. Working Paper of Institute for Social Economic Research.* Colchester: University of Essex.
- Aassve, A., et al. (2005b). *Poverty and the Transition to Adulthood: Risky Situations and Risky Events. Working Paper of Institute for Social Economic Research.* Colchester: University of Essex.
- Aassve, A.; Iacovou, M. i Mencarini, L. (2005c). *Youth poverty in Europe: What do we know? Working Paper.* Colchester: ISER – University of Essex.
- Aassve, A.; Iacovou, M. i Mencarini, L. (2006). “Youth poverty and transition to adulthood in Europe”, *Demographic Research*, 15 (2), 19-50.
- Abel Smith, B., Townsend, P. (1965). *The Poor and the Poorest.* London: Bell.
- Adiego, M., Moneo, C. (2004). *Pobreza y pobreza persistente en España. 1994-2001.* Madrid: Instituto Nacional de Estadística.
- Ahn, N.; Mira, P. (1999). “Job bust, baby just?: the Spanish case”, Document de treball 99-06 de la Fundació de Estudios de Economía Aplicada (FEDEA).
- Albaigés, B. (2003). *Crisi del treball i emergència de noves formes de subjectivitat laboral en els joves.* Barcelona: Secretaria General de Joventut. Observatori Català de la Joventut.
- Albert, C. i Davia, M. A. (2007). *Pobreza y privación juvenil en España. Propuesta de comunicación para el Encuentro de Economía Laboral y de la Educación, Gran Canaria.*
- Alcock, P. (1993). *Understanding poverty.* London: MacMillan.
- Allerbeck, K. i Rosenmayr, L. (1979). *Introducción a la sociología de la juventud.* Buenos Aires: Editorial Kapelusz.
- Alonso, L. E. (1998). *La mirada cualitativa en sociología.* Madrid: Fundamentos.
- Alonso, L. E. (2005). *La era del consumo.* Madrid: Siglo XXI.
- Alonso, L. E. (2007). *La crisis de la ciudadanía laboral.* Barcelona: Anthropos.
- Alonso, L. E.; Moreno, J. L.; Martín Criado, E. (2004). *Pierre Bourdieu, las herramientas del sociólogo.* Madrid: Fundamentos.
- Arriba, A. (2002). *El concepto de exclusión en política social.* Madrid: Unidad de Políticas Comparadas /CSIC.

- Atkinson, A. B. (1998). *Poverty in Europe*. Londres: Blackwell Publishers.
- Ayala, L. (coord.) (2008). “Desigualdad, pobreza y privación”, a Renes, V. (ed.), *Informe FOESSA sobre la situación social en España*. Madrid: Fundación FOESSA / Caritas.
- Ayala, L., Martínez, R. (2005). “Las políticas contra la pobreza: factores de cambio y efectos sobre la igualdad”, a Ruiz-Huerta, J. (ed.), *Políticas públicas y distribución de la renta*. Bilbao: Fundación BBVA.
- Ayala, L., Martínez, R., Ruiz-Huerta, J. (1993). “La distribución de la renta en España desde una perspectiva internacional: tendencias y factores de cambio”, a VV.AA., *La desigualdad de recursos, II Simposio sobre Igualdad y Distribución de la Renta y la Riqueza, n. 6* (p. 315-440). Madrid: Fundación Argentaria.
- Ayala, L., Martínez, R., Sastre, M. (2006). *Familia, infancia y privación social. Estudio de las situaciones de pobreza en la infancia*. Madrid: Foesa/Cáritas.
- Ayala, L., Navarro, C. (2007). “The Dynamics of housing deprivation”, *Journal of Housing Economics, 16*, 72-97.
- Ayllón, S. (2005). “Cohesió social: pobresa i privació”, a Miret, P., et alt., *Informe sobre la joventut al 2005*. Barcelona: Secretaria de Joventut. Generalitat de Catalunya.
- Ayllón, S. (2009). “Poverty and living arrangements among youth in Spain, 1980-2005”, *Demographic Research, 20* (17), 403-434.
- Ayllón, S., Mercader, M., Ramos, X. (2003). *Pobresa monetària i privació a Catalunya a principis del segle XXI. Informe 2003*. Fundació Un Sol Món, Caixa Catalunya. Col·labora: Fundació Jaume Bofill.
- Ayllón, S., Mercader, M., Ramos, X. (2005). ‘Pobresa a Catalunya’, a VV.AA., *Estructura social i desigualtats a Catalunya*. Barcelona: Fundació Jaume Bofill.
- Baizán, P. (2003). *La difícil integració de los jóvenes en la edad adulta. Documento de trabajo 33*. Madrid: Fundación Alternativas.
- Bauman, Z. (2001). *La posmodernidad y sus descontentos*. Tres Cantos: Akal.
- Bauman, Z. (2007). *Temps líquids. Viure en una època d'incertesa*. Barcelona: Viena Edicions.
- Bauman, Z. (2008). *Una nova escena entre el jove i el vell*. Barcelona: Secretaria General de Joventut. Observatori Català de la Joventut.
- Beck, U. (1998). *La sociedad del riesgo: hacia una nueva modernidad*. Barcelona: Paidós.

- Beck, U. (2000). *Un nuevo mundo feliz. La precariedad del trabajo en la era de la globalización*. Barcelona: Paidós.
- Bendit, R., i Stokes, D. (2004). “Jóvenes en situación de desventaja social: políticas de transición entre la construcción social y las necesidades de una juventud vulnerable”, *Revista de estudios de juventud*, 65, 115-131.
- Berga, A. (2007). *Adolescència femenina i risc social*. Barcelona: Secretaria de Joventut. Generalitat de Catalunya.
- Berger, P. (1995). *Invitació a la sociologia*. Barcelona: Herder.
- Berthoud, R. i Iacovou, M. (2004). *Social Europe. Living Standards and Welfare States*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing Limited.
- Boira, S., et alt. (2007). *Mapas y territorios de la exclusión: dependencia y estrategias de intervención social en Aragón*. Zaragoza: Cáritas.
- Bonal, R. (2005). *Assaigs de sociologia compromesa*. Lleida: Pagès Editors.
- Booth, C. (1892-1897). *Life and Labour of the People of London*. London: MacMillan.
- Bosch, A., Escribano, C., Sánchez, I. (1989). *Evolución de la desigualdad y la pobreza en España. Estudio basado en las Encuestas de Presupuestos Familiares 1973-74 y 1980-81*. Madrid: Instituto Nacional de Estadística.
- Bourdieu, P. (1998). “L’essence du néolibéralisme”, *Le Monde Diplomatique*, número de març, 3.
- Bourdieu, P. (1999). *La miseria del mundo*. Madrid: Akal.
- Bourdieu, P. (2000). *La distinción: criterios y bases sociales del gusto*. Madrid: Taurus.
- Bourdieu, P. (2008a). *Cuestiones de sociología*. Tres Cantos: Istmo/Akal.
- Bourdieu, P. (2008b). *Homo academicus*. Buenos Aires: Siglo XXI Editores.
- Bourdieu, P., Wacquant, L. (1994). *Per una sociologia reflexiva*. Barcelona: Herder.
- Bourdieu, P., Wacquant, L. (1998). “Sur les ruses de la raison impérialiste”, *Actes de la Recherche en Sciences Sociales*, 121-122, març, 109-118.
- Brunet, I. (dir.). (2001). *Joves i transició al mercat laboral*. Barcelona: Pòrtic.
- Brunet, I., Morell, A. (1998). “Capitals, trajectòries i estratègies: la teoria general dels camps de Bourdieu”, *Papers, Revista de Sociologia*, 54, 201-214.
- Brunet, I., Valls, F., Belzunegui, A. (2008). “Pobreza, exclusión social y género”, *Sistema, revista de ciencias sociales*, 207, 69-85.
- Brunet, I., Valls, F., Belzunegui, A. (2009). “Pobreza femenina: ¿pobreza escondida?”, *Revista Internacional de Organizaciones*, 3, 91-110.

- Cabrera, P. J. (1998). *Huéspedes del aire. Sociología de las personas sin hogar en Madrid*. Madrid: Universidad Pontificia Comillas.
- Cabrera, P.; Rubio, M. J., Blasco, J. (2008). *Qui dorm al carrer? Una investigació social i ciutadana sobre les persones sense sostre*. Barcelona: Fundació Caixa Catalunya.
- Cachón, L. (2003). “La inmigración en España: los desafíos de la construcción de una nueva sociedad”, *Migraciones*, 14, 219-304.
- Cachón, L. (2005). “Inmigrantes jóvenes en España”, a López Blasco, A., et al., *Informe Juventud en España 2005*. Madrid: Instituto de la Juventud.
- Candel, F. (1988). *La nova pobresa*. Barcelona: Edicions 62.
- Cantó, O. (1996). *Poverty dynamics in Spain: A study of transitions in the 1990's*. Londres: London School of Economics.
- Cantó, O. (2000). “Income mobility in Spain: How much is there?”, *Review of Income and Wealth*, 46 (1), 85-101.
- Cantó, O. Del Río, C., Gradín, C. (2000). “La situación de los estudios de desigualdad y pobreza en España”, *Cuadernos de gobierno y administración*, 2 , 25-94.
- Cantó, O., Del Río, C., Gradín, C. (2001). *La evolución de la pobreza estática y dinámica en España en el periodo 1985-1995*. Madrid: Instituto de Estudios Fiscales.
- Cantó, O., Mercader-Prats, M. (1999). *Poverty among children and youth in Spain: The role of parents and youth employment status. Document de treball 99.07*. Barcelona: Universitat Autònoma de Barcelona, Departament d'Economia Aplicada.
- Cantó, O., Mercader-Prats, M. (2001a). “Pobreza y familia: ¿son los jóvenes una ayuda o una carga?”, *Papeles de Economía Española*, 88, 151-165.
- Cantó, O., Mercader-Prats, M. (2001b). “Young people leaving home: The impact on the poverty of children and others in Spain”, a Bradbury, B., Jenkins, S. P., Micklewright, J. (eds.), *The Dynamics of Child Poverty in Industrialised Countries*. Cambridge: University Press.
- Cardenal, M. E. (2006). *El paso a la vida adulta. Dilemas y estrategias ante el empleo flexible*. Madrid: Centro de Investigaciones Sociológicas.
- Cardús, S. (1985). “Usos i abusos de les enquestes en els estudis sobre la joventut”, *Papers, revista de sociologia*, 25, 77-83.
- Cardús, S. (2000). *El desconcert de l'educació*. Barcelona: Edicions La Campana.

- Cardús, S., Estruch, J. (1984). *Les enquestes a la joventut a Catalunya: 'Bells deliris fascinen la raó'*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de la Presidència, Direcció General de Joventut.
- Càritas Diocesana (1983). *Un aspecte de la marginació a casa nostra: els beneficiaris del FAS*. Barcelona: Diòcesis de Barcelona.
- Càritas Diocesana (1985). *La cara amagada de l'atur*. Barcelona: Diòcesis de Barcelona.
- Carrasco, C., Riesco, A. (2008). "Escuela, consumo y el mercado de trabajo: la producción de la 'juventud' entre los jóvenes de origen inmigrante", *Revista de Educación*, 345, 183-203.
- Casado, D. (1971). *Introducción a la sociología de la pobreza*. Madrid: Fundación Foessa / Euramérica.
- Casal, J. (1996). "Modos emergentes de transición a la vida adulta en el umbral del siglo XXI: aproximación sucesiva, precariedad y desestructuración", *Revista Española de Investigaciones Sociológicas*, 75/96, 295-316.
- Casal, J. (2001). "La transició dels joves a la vida adulta en el marc d'una societat en canvi", a Brunet, I. (dir.), *Joves i transició al mercat laboral*. Barcelona: Pòrtic.
- Casal, J., et al. (2004). *Enquesta als joves de Catalunya 2002*. Barcelona, Secretaria General de Joventut.
- Casal, J., et al. (2006). "Aportaciones teóricas y metodológicas a la sociología de la juventud desde la perspectiva de la transición", *Papers, revista de sociologia*, 79, 21-48.
- Casal, J.; Masjuan, J. M., Planas, J. (1988). "Elementos para un análisis sociológico de la transición a la vida adulta", *Política y sociedad*, 1, 97-104.
- Castel, R. (1992). *De l'exclusion comme état à la vulnérabilité comme processus*. Paris: Esprit.
- Castel, R. (1997). *La metamorfosis de la cuestión social. Una crónica del salariado*. Buenos Aires: Paidós.
- Castel, R. (2003). *L'insecurité sociale. Qu'est-ce qu'être protégé?* París: Seuil.
- Castells, M. (1997). *La era de la información: economía, sociedad y cultura*. Madrid: Alianza Editorial.
- Castells, M. (2001). *La era de la información: fin de milenio*. Madrid: Alianza Editorial.

- Castián, J. I. (2004). “El concepto de capital en la obra de Pierre Bourdieu: potencialidades y límites”, a Alonso, L. E., et al., *Pierre Bourdieu, las herramientas del sociólogo*. Madrid: Fundamentos.
- Chen, S., Ravallion, M. (2007). “Absolute Poverty Measures for Developing World, 1981-2004”, *World Bank Policy Research Working Paper*.
- Coleman, J. i Husen, T. (1985). *Becoming Adult in a Changing Society*. Paris: OCDE.
- Comas, D. (2007). *Las políticas de juventud en la España democrática*. Madrid: Instituto de la Juventud.
- Comité de Protecció Social (2001). *Informe sobre los indicadores en el ámbito de la pobreza y la exclusión social*. Disponible en: http://ec.europa.eu/employment_social/news/2002/jan/report_ind_es.pdf
- D'Ambrosio, C., Papadopoulos, F., Tsakloglou, P. (2002). “*Social exclusion in EU member-states. A comparison of two alternative approaches*”, *Conferencia anual de European Society for Population Economics*. Bilbao.
- De la Cal, M. L. (2005). *Cambios laborales y nueva pobreza en los países desarrollados: algunas propuestas preventivas*. Bilbao: Universidad del País Vasco.
- De la Cal, M. L. (2009). “Avances metodológicos para el análisis y la comprensión de la desventaja social femenina”, *Revista Internacional de Organizaciones*, 3, 29-47.
- De Queiroz, J-M. (1996). “Exclusion, identité et desaffection”, a Paugam, S. (ed.) *L'exclusion: l'état des savoirs*. Paris: La Découverte.
- Del Río, C., Ruiz-Castillo, J. (1999). “El enfoque de la dominancia en el análisis de la pobreza”, a VV. AA. *Dimensiones de la desigualdad, III Simposio sobre Igualdad y Distribución de la Renta y la Riqueza. Volumen I*. Madrid: Fundación Argentaria/Colección Igualdad.
- Dennett, J.; James, E.; Room, G.; Watson, P. (1982). *Europe Against Poverty: The European Poverty Programme 1975-1980*. Londres: Bedford Square Press.
- DEP, Trilla, C. (2004). *Els joves catalans i l'habitatge 1999-2003*. Barcelona: Secretaria de Joventut.
- DOGC (Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya) (2009). “EDICTE de 30 de març de 2009, pel qual se sotmet a informació pública l'avantprojecte de Llei de polítiques de joventut”, *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya*, 5362, 20/04/2009, 32150-32187.

- Domínguez, J., Martín, A. M. (2006). “Medición de la pobreza: una revisión de los principales indicadores”, *Revista de métodos cuantitativos para la economía y la empresa*, 27-66.
- Doyal, L., Gough, I. (1994). *Teoría de las necesidades humanas*. Barcelona: Icaria/Fuhem.
- ECB (Equipo Economía Cuantitativa del Bienestar Social). (1996). “La medición de la pobreza en Andalucía”, *Papeles de Trabajo, Universidad de Málaga*, n. 17 .
- EDIS (1984). *Pobreza y marginación*. Madrid: Cáritas-EDIS.
- EDIS (1996a). *Las condiciones de vida de la población pobre en la diócesis de Barcelona*. Madrid: Fundación Foessa-Série Pobreza, 15.
- EDIS (1996b): *Las condiciones de vida de la población pobre del Archipiélago Canario*. Madrid: Fundación FOESSA.
- EDIS-FOESSA (1998). *Las condiciones de vida de la población pobre en España*. Madrid: FOESSA.
- Einstein, A. (1949). “¿Why socialism?”, *Monthly Review*, 1. Descarregat de la pàgina web de la revista: <http://monthlyreview.org/2009/05/01/why-socialism>
- Escribano, C. (1990). “Evolución de la pobreza y la desigualdad en España. 1973-1987”, *Información Comercial Española*, 686 , 81-108.
- Esping-Andersen, G. (1990). *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Cambridge: Polity Press.
- Esping-Andersen, G. (2000). *Fundamentos sociales de las economías postindustriales*. Barcelona: Ariel.
- Esping-Andersen, G., Sarasa, S. (2002). “The generational conflict reconsidered”, *Journal of European Social Policy*, 12 (1), 5-21.
- Esping-Andersen, G., Sarasa, S. (2005). “Los dilemas de la distribución en los Estados de Bienestar del siglo XXI”, a Ruiz-Huerta, J. (ed.), *Políticas públicas y distribución de la renta*. Bilbao: Fundación BBVA.
- Estivill, J. (1994). “La pobreza a Barcelona”, *Barcelona societats: revista d'informació i estudis socials*, 130-134.
- Estivill, J. (2003). *Panorama de la lucha contra la exclusión social. Conceptos y estrategias*. Ginebra: Organització Internacional del Treball.
- EUROSTAT. (1990). *La pauvreté en chiffres: l'Europe au début des années 90*. Luxemburg.

- EUROSTAT. (2001). *Informe sobre los indicadores en el ámbito de la pobreza y la exclusión social*. Recollit de http://ec.europa.eu/employment_social/news/2002/jan/report_ind_es.pdf
- Fernández, N. (1996). “An Approach to Poverty Dynamics through a comparison between Luxembourg (1991-92), France (1989-1992), and Galicia (1992-93)”, *Research Papers in Comparative Analysis of Longitudinal Data*, 16, CEPS-INSTEAD.
- Ferrara, M. (1996). “The ‘southern model’ of welfare in social Europe”, *Journal of European Social Policy*, 6 (1), 17-37.
- Flaquer, L., Almeda, E., Navarro-Varas, L. (2006). *Monoparentalitat i infància*. Barcelona: Obra Social "La Caixa".
- FOESSA. (1966). *Informe sociológico sobre la situación social de España*. Madrid: Editorial Euramérica.
- Foster, J., Greer, J., Thorbecke, E. (1984). “A class of decomposable poverty measures”, *Advances in Econometrics*, 3, 212-251.
- Furlong, A., Cartmel, F. (1997). *Young people and Social Change: Individualisation and Risk in the Age of High Modernity*. Buckingham: Open University Press.
- Furlong, A. i Cartmel, F. (2001). *Els contextos canviants de la joventut*. Barcelona: Secretaria General de Joventut. Observatori Català de la Joventut.
- Fuster, J. (1981). *Indagacions i propostes*. Barcelona: Edicions 62.
- Galbraith, J. K. (1958). *The Affluent Society*. Boston: MA, Houghton-Mifflin.
- Galland, O. (1985). “Formes et transformations de l’entrée à la vie adulte”, *Sociologie du Travail*, 1, 32-52.
- Galland, O. (1994). “Adolescence et post-adolescence: la prolongation de la jeunesse”, a Mauger, G.; Bendit, R., Von Wolffersdorffm C., *Jeunesses et sociétés. Perspectives de la recherche en France et en Allemagne*. Paris: Armand Collin.
- Galland, O. (2007). *Sociologie de la jeunesse*. Paris: Armand Colin.
- Gallie, D., Paugam, S. (2003). *Social precarity and social integration*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
- García Roca, J. (1998). *Exclusión social y contracultura de la solidaridad: prácticas, discursos y narraciones*. Madrid: HOAC.
- García, A. (2009). *L’emancipació juvenil al Maresme. Anàlisi del mercat immobiliari i de les polítiques públiques*. Barcelona: Secretaria de Joventut.

- García, A., Martín, G. (1994). “La pobreza y su distribución territorial”, a Juárez, M., V *Informe Sociológico sobre la Situación Social en España, vol. 1*. Madrid: Fundación Foessa.
- García, I., Toharia, L. (1998). “Paro, pobreza y desigualdad en España: análisis transversal y longitudinal”, *Ekonomiaz*, 40 , 134-165.
- García-Montalvo, J. (2005). “La inserció laboral dels universitaris: la qüestió de la sobrequalificació i el desajust formatiu”, *Nota d’economia*, 81, 99-119.
- García-Montalvo, J., Peiró, J. M. (2009). *Análisis de la sobrecualificación y la flexibilidad laboral. Observatorio de inserción laboral de los jóvenes 2008*. València: Bancaja / Instituto Valenciano de Investigaciones Económicas.
- Garrido, L., González, J. J. (2005). “Mercado de trabajo, ocupación y clases sociales”, a González, J. J., Requena, M. (eds.), *Tres décadas de cambio social en España*. Madrid: Alianza Editorial.
- Gaulier, X. (1992). “La machine à exclure”, *Le Débat*, 69.
- Gaviria, M., Aguilar, M., Laparra, M. (1995): “Aproximación teórica al concepto de exclusión”, a VV AA, *Desigualdad y pobreza hoy*. Madrid: Talasa.
- Gaviria, S. (2005). “De la juventud hacia la edad adulta en Francia y en España”, *Revista de Estudios de Juventud*, 71, 31-41.
- Giddens, A. (1991). *Modernity and self-identity. Self and society in the late modern age*. Oxford: Polity
- Giddens, A. (2000). *Modernidad e identidad del yo: el yo y la sociedad en la época contemporánea*, Barcelona: Península.
- Gil Calvo, E. (2005). “El envejecimiento de la juventud”, *Revista de Estudios de Juventud*, 71, 11-19.
- Gil, G. (2007). “Las constelaciones de desventaja en los jóvenes se hacen visibles en España”, *Revista de Estudios de Juventud*, 77, 103-121.
- Giménez, L., Llopart, I. (2002). “Per una nova etapa en polítiques de joventut”, *Quaderns de la Fundació Nous Horitzons*, 5 (Tardor 2002).
- Gobernado, R. (2009). “Consecuencias sociales y culturales de la sobreeducación”, *Papers*, 91, 81-102.
- Goedhart, T., et al. (1977). “The poverty line: concept and measurement”, *Journal of Human Resources*, 4, 503-520.
- Gomà, R. (coord.) (2003). *Joventut, okupació i polítiques públiques a Catalunya*. Barcelona: Secretaria de Joventut.

- Gómez, C. (coord.) (2008). *Informe de la Inclusión Social en España 2008*. Barcelona: Fundació Caixa Catalunya.
- González, M. J., Jurado, T. (2010). “¿Cuándo se implican los hombres en las tareas domésticas? Un análisis de la Encuesta de Empleo del Tiempo”, *Panorama Social*, 10, 65-81.
- Gordon, D., et al. (2000). *Poverty and social exclusion in Britain..* York: Joseph Rowntree Foundation.
- Govern Basc (1987). *La pobreza en la comunidad autónoma del País Vasco (Avance)*. Vitoria: Servicio Central de Publicaciones del Gobierno Vasco.
- Gradín, C., Del Río, C. (2000). *La distribución de la renta en Galicia, mimeo*. Vigo: Departamento de Economía Aplicada, Universidade de Vigo.
- Gradín, C., Del Río, C., Cantó, O. (2008). “Pobreza y discriminación salarial por razón de género en España”, *Hacienda Pública Española / Revista de Economía Pública*, 184 (1-2008), 67-98.
- Hagenaars, A. (1984). *A class of poverty indices*. Center for Research in Public Economies. Leyden University.
- Hagenaars, A. (1986). *The perception of poverty*. Amsterdam: North Holland.
- Harrington, M. (1962). *The Other America*. New York: Macmillan.
- Hessel, S. (2011). *Indigneu-vos!*. Barcelona: Destino.
- Hicks, N., Streeten, P. (1979). “Indicators of Development: the Search for a Basic Needs Yardstick”, *World Development*, 7 (6), 567-580.
- Huesca, A. (2006). “La explotación laboral. Un acercamiento de la situación en España”, a Vidal, F. (dir.), *Exclusión social y estado de bienestar en España*. Madrid: Fuhem.
- Iacovou, M., Aassve, A. (2007). *Youth poverty in Europe*. Colchester: University of Essex.
- Iacovou, M., Berthoud, R. (2001). *Young People's Lives: A Map of Europe*. Colchester: University of Essex.
- ICE. (1962). *Información Comercial Española, Monográfico sobre la distribución de la renta en España*.
- INE. (1976). *La Renta Nacional en 1975 y su distribución*. Madrid: Instituto Nacional de Estadística.
- INE. (1977). *La Renta Nacional en 1976 y su distribución*. Madrid: Instituto Nacional de Estadística.

- INE. (1996). *Encuesta de Presupuestos Familiares. Desigualdad y pobreza en España. Estudio basado en las Encuestas de Presupuestos Familiares 1973-74, 1980-81 y 1990-91*. Madrid: Instituto Nacional de Estadística.
- INE. (2006a). *Estudio descriptivo de la pobreza en España. Resultados basados en la Encuesta de Condiciones de Vida de 2004*. Madrid: Instituto Nacional de Estadística.
- INE. (2006b). *La pobreza y su medición: presentación de diversos métodos de obtención de medidas de pobreza*. Disponible a: <http://www.ine.es/daco/daco42/sociales/pobreza.pdf>. Madrid: Instituto Nacional de Estadística.
- Instituto de la Mujer-Observatorio de la Igualdad. (2003). *Indicadores para el estudio de la exclusión social desde una perspectiva de género*. Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales.
- IRES (1970). *Problemática de la marginalidad social en Barcelona*. Barcelona: IRES.
- Jiménez, R. et al. (2008). *La emancipación precaria. Transiciones juveniles a la vida adulta en España a comienzos del siglo XXI*. Madrid: CIS.
- Jones, G. (2002). *The Youth Divide: Diverging paths to adulthood*. York: Joseph Rowntree Foundation.
- Jurado, T. (1997). “Un análisis regional de los modelos de convivencia de los jóvenes españoles. Las cuatro Españas de la emancipación familiar”, *Revista de Estudios de Juventud*, 39, 17-35.
- Jurado, T. (2005). “Las nuevas familias españolas”, a González, J. J., Requena, M. (eds.), *Tres décadas de cambio social en España*. Madrid: Alianza Editorial.
- Klanfer, J. (1965). *L'exclusion sociale. Étude de la marginalité dans les sociétés occidentales*. Paris: ATD.
- Laparra, M. (2000). *El espacio social de la exclusión. El caso de Navarra en el contexto español de precariedad integrada*. Madrid: Unidad de Políticas Comparadas.
- Laparra, M. (2001). “Una perspectiva de conjunto sobre el espacio social de la exclusión”, a Moreno, L. (ed), *Pobreza y exclusión social: la “malla de seguridad” en España*. Madrid: CSIC.
- Lapeyronnie, D. (1994). “Socialisation et individualisation”, a Mauger, G.; Bendit, R. i Von Wolfferdorff, C. (dir.) *Jeunesses et sociétés. Perspectives de la recherche en France et en Allemagne*. Paris: Armand Colin.

- Layte, R. M., Nolan, B., Whelan, C. (2000). *Explaining levels of deprivation in the European Union*. Institute for social and economic research. University of Essex.
- Lenoir, R. (1974). *Les Exclus: un Français sur dix*. Paris: Seuil.
- Levitas, R. (1998). *The Inclusive Society? Social Exclusion and New Labour*. London: MacMillan.
- Levy, H., Mercader-Prats, M. (2005). “El impacto de los subsidios asistenciales en España. El sistema actual y posibles alternativas de reforma”, a Ruiz-Huerta, J. (ed.), *Políticas públicas y distribución de la renta*. Bilbao: Fundación BBVA.
- López Blasco, A. (2008). “Jóvenes en una sociedad cambiante: demografía y transiciones a la vida adulta”, a López Blasco, A., et al., *Informe Juventud en España 2008*. Madrid: Instituto de la Juventud.
- López Blasco, A., et al. (2005). *Informe Juventud en España 2005*. Madrid: Instituto de la Juventud.
- López Blasco, A., et al. (2008). *Informe Juventud en España 2008*. Madrid: Instituto de la Juventud.
- López-Sala, A. (2007). “Los jóvenes inmigrantes y las políticas de inmigración”, a López-Sala, A., Cachón, L., *Juventud e Inmigración*. Canarias: Gobierno de Canarias.
- Macdonald, R., et al. (2005). “Growing Up in Poor Neighbourhoods: The Significance of Class and Place in the Extended Transitions of ‘Socially Excluded’ Young Adults”, *Sociology*, 39 (5), 873-891.
- Mack, J.; Lansley, S. (1985). *Poor Britain*. Londres: George Allen & Unwin.
- Maestro, I., Martínez, J. (2003). “La pobreza humana y su feminización en España y las Comunidades Autónomas”, *Revista Española de Investigaciones Sociológicas*, 139, 57-90.
- Manacorda, M. i Moretti, E. (2005). *Why do most Italian men live with their parents? Intergenerational transfers and household structure. Discussion Paper n. 5116*. Roma: Centre for Economic Policy Research.
- Mannheim, K. (1993). “El problema de las generaciones”, *Revista Española de Investigaciones Sociológicas*, 62, 193-244.
- Martín Criado, E. (1997). “Los empleos y los paros de los jóvenes”, *Cuadernos de Relaciones Laborales*, 11, 173-201.

- Martín Criado, E. (1998). *Producir la juventud: crítica a la sociología de la juventud*. Tres Cantos: Istmo.
- Martín Criado, E. (2008). “El concepto de campo como herramienta metodológica”, *Revista Española de Investigaciones Sociológicas*, 123, 11-34.
- Martín Serrano, M. (2002). “La prolongación de la etapa juvenil de la vida y sus efectos en la socialización”, *Revista de Estudios de Juventud*, 56, 103-118.
- Martín Serrano, M. i Velarde, O. (2001). *Informe juventud en España, 2000*. Madrid: Instituto de la Juventud.
- Martín, A.; Lope, A. (1999). “¿Sirve la formación para tener empleo?”, *Papers*, 58, 39-73.
- Martínez, M. A. (2001). “Género, Pobreza y Exclusión social: diferentes conceptualizaciones y políticas públicas”, a Tortosa, J. M. (coord.), *Pobreza y perspectiva de género*. Barcelona: Icaria.
- Martínez, M., Ruiz-Castillo, J. (1999). *The decisions of Spanish youth: A cross-section study*. Madrid: Fundación de Estudios de Economía Aplicada.
- Martínez, R. (2007). *Renta y privación en España desde una perspectiva dinámica (document de treball)*. Madrid: Fundación Alternativas.
- Martínez, R.; Ayala, L. (2001). “Pobreza y exclusión social en la Unión Europea: La nueva estratificación social en perspectiva”, *Documentación Social*, 123, 245-267.
- Martínez, R.; Ruiz-Huerta, J. (2000). Income, multiple deprivation and poverty: an empirical analysis using Spanish data. *26 IARIW General Conference*. Cracovia.
- Masats, M. (1998). “Desigualtat i pobresa”, en Giner, S., *La societat catalana*. Barcelona: Institut d'Estadística de Catalunya.
- Mateo, M. A. (2001). “Desigualdad, pobreza y exclusion: conceptos, medidas y alternativas metodológicas”, a Tortosa, J. M. (coord.) (2002). *Pobreza y perspectiva de género*. Barcelona: Icaria.
- Mauger, G. (1994a). *Les jeunes en France. État des recherches*. Paris: La Documentation Française.
- Mauger, G. (1994b). “Unité et diversité de la jeunesse”, a Mauger, G.; Bendit, R.; Von Wollfersdorff, C., *Jeunesses et sociétés. Perspectives de la recherche en France et en Allemagne*. Paris: Armand Colin.
- Mauger, G. (1995). “Jeunesse: l'âge des classements. Essai de définition sociologique d'un âge de la vie”, *Recherche et Prévisions*, 40, 19-36.

- Mauger, G. (2001). “‘La jeunesse n’est qu’un mot’. À propos d’un entretien avec Pierre Bourdieu”, *Agora*, 26, 137-142.
- Mauger, G. (2008). “Jeunesse: définition sociologique d’une âge de la vie”, *Lecture Jeune*, març de 2008, 4-9.
- Mauger, G. (2009). “Génération et rapports de générations”, *Daímon Revista de Sociología*, 46, 3-20.
- Mercader-Prats, M. (2005). “La pauvreté menace les jeunes Espagnols au moment où ils s’émancipent”, *Économie et Statistique*, 383-384-385, 75-89.
- Mercader-Prats, M., Ramos, X., Ayllón, S. (2005). *Evolució de la pobresa monetària i la desigualtat a Catalunya durant la dècada dels 90*. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona, Servei de Publicacions.
- Miguélez, F., López, P. (1988). *La pobresa a l’Àrea Metropolitana de Barcelona. Enquesta Metropolitana 1986. Condicions de vida i hàbits de la població de l’àrea metropolitana de Barcelona. La pobresa a l’àrea metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Institut d’Estudis Metropolitans de Barcelona.
- Mingione, E. (1993). *Las Sociedades Fragmentadas*. Madrid: Centro de Publicaciones, Ministerio de Trabajo y Seguridad Social, España.
- Miret, P., et al. (2005). *Informe sobre la joventut al 2005*. Barcelona: Secretaria General de Joventut.
- Miró, I., Ortiz, D. (2001). *Treball, valors i canvi. Les ruptures de la precarietat*. Barcelona: Secretaria de Joventut.
- Miró, J., Sena, E., Miralles, F. (1974). *La Catalunya pobra: introducció a una anàlisi territorial de la pobresa*. Barcelona: Editorial Novaterra.
- Moreno, A. (2008). “Economía, empleo y consumo: las transiciones juveniles en el contexto de la globalización”, a López Blasco, A., et al., *Informe Juventud en España 2008*. Madrid: Instituto de la Juventud.
- Nolan, B., Whelan, C. T. (1996). *Resources, Deprivation and Poverty*. Oxford: Clarendon Press.
- Notten, G., Neuborg, C. De (2007). *Relative or Absolute Poverty in the US and the EU. The Battle of the Rates*. Maastricht: Maastricht University.
- OIT (1976). *Employment, Growth and Basic Needs*. Ginebra: OIT.
- OIT (2007). *Growth, employment and social protection: A strategy for balanced growth in a global market economy*. Ginebra: OIT.

- Oliver, J. (2001). *La pobresa a Catalunya. Informe 2001*. Barcelona: Fundació Un Sol Món, Caixa Catalunya.
- Oliver, J. (2003). *La pobresa a Catalunya. Informe 2002*. Barcelona: Fundació Un Sol Món. Caixa Catalunya.
- Orshanski, M. (1965). "Counting the poor: another look at the poverty profile", *Social Security Bulletin*, 3-29.
- Ortíz, D., Miró, I. (2001). *Treball, valors i canvi. Les ruptures de la precarietat*. Barcelona: Secretaria de Joventut.
- Parella, S. (2008). "Desigualdades de género. Jóvenes inmigrantes", a López Blasco, A., et al., *Informe 2008 Juventud en España*. Madrid: Instituto de la Juventud.
- París, P., et alt. (2006). "La recerca sobre joventut a Catalunya", *Papers, revista de sociologia*, 79, 285-317.
- Parisi, L. (2008). "Leaving home and the chances of being poor: the case of young people in Southern European countries", *Labour*, 22 (número especial), 89-114.
- Patón, J. M. (2005). *Joves adults i polítiques de joventut a Europa*. Barcelona: Secretaria General de Joventut. Observatori Català de la Joventut.
- Paugam, S. (1993). *La Disqualification sociale: essai sur la nouvelle pauvreté*. Paris: Presses Universitaires de France.
- Paugam, S. (1996a) (dir.). *L'exclusion: l'état des savoirs*. Paris: Editions La Découverte.
- Paugam, S. (1996b). "Introduction: la constitution d'un paradigme", a Paugam, S. (dir.), *L'exclusion: l'état des savoirs*. Paris: Editions La Découverte.
- Paugam, S. (1996c). "Pauvreté et exclusion. La force des contrastes nationaux", a Paugam, S. (dir.), *L'exclusion: l'état des savoirs*. Paris: Editions La Découverte.
- Paugam, S. (1996d). *A new social contract? Poverty and social exclusion*. Florence: European University Institute.
- Paugam, S. (2000). *La salarier de la précarité: les nouvelles formes de l'intégration professionnelle*. Paris: Presses Universitaires de France.
- Paugam, S. (2007). *Las formas elementales de la pobreza*. Madrid: Alianza Editorial.
- Paugam, S., Delalande, N. (2008). "Pauvreté et solidarité: entretien avec Serge Paugam", *La vie des idées*, número de maig. Descarregat de la pàgina web de la revista: http://www.laviedesidees.fr/IMG/pdf/20080530_Paugam.pdf

- Pena, B. (1996). *Distribución Personal de la Renta en España: correcciones y modelización de la información bàsica, desigualdad y anàlisis*. Madrid: Piràmide.
- Pérez, M., Sáez, H., Trujillo, M. (2002). *Pobreza y exclusión social en Andalucía*. Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Sociológicas.
- Pérez Camarero, S., Hidalgo, A., Calderón, M.J. (2006). *La economía de las personas jóvenes*. Madrid: Instituto de la Juventud.
- Pérez-Mayo, J. (2003). *Measuring deprivation in Spain*. Luxembourg: IRISS Working Paper Series.
- Pérez-Mayo, J., Fajardo, M. A. (2003). "Un método alternativo para identificar los hogares en situación de pobreza", *Estadística española*. Vol. 45, n. 152 , 115-134.
- PNUD (1997). *Informe sobre el desarrollo humano 1997*. New York: Oxford University Press.
- Recio, A. (1999). "La crisis del neoliberalismo", *Revista de Economía Crítica*, 7, 96-117.
- Revilla, J. C. (2001). "La construcción discursiva de la juventud: lo general y lo particular", *Papers, revista de sociologia*, 63/64, 103-122.
- Rifkin, J. (1999). *El fin del trabajo. Nuevas tecnologías contra puestos de trabajo: el nacimiento de una nueva era*. Barcelona: Paidós.
- Rocha, F. (coor.) (2010). *Jóvenes, empleo y formación en España. Mensajes clave*. Madrid: Fundación Iero de mayo.
- Rodgers, G. (1995). "What is Special about a Social Exclusion Approach", a Rodgers, G., Gore, C. i Figueiredo, J. (eds.), *Social Exclusion: Rhetoric, Reality, Responses*. Ginebra: International Institute for Labour Studies.
- Rodríguez Cabrero, G. (2002). "Exclusión social y desigualdad. Debates y políticas en el contexto de la UE", a Tézanos, J. F. (ed.) (2002): *Clase, estatus y poder en las sociedades emergentes*. Madrid: Editorial Sistema.
- Room, G. (1990). *'New poverty' in the European Community*. Londres: Macmillan Press LTD.
- Room, G. (1995). *Beyond the Threshold: The measurement and Analysis of Social Exclusion*. Bristol: The Policy Press.
- Rosanvallón, P. (1995). *La nueva cuestión social: repensar el Estado Providencia*. Madrid: Civitas.

- Rowntree, B. S. (1901). *Poverty: a study of town life*. London: MacMillan.
- Ruiz-Castillo, J. (1987). *La medición de la pobreza y la desigualdad en España 1980-1981*. Madrid: Servicio de Estudios del Banco de España, Estudios Económicos, 42.
- Ruiz-Huerta, J., et al. (1995). “Relaciones y contradicciones entre la distribución personal y la distribución espacial de la renta”, *Hacienda Pública Española*, 134, 153-190.
- Ruiz-Huerta, J., Martínez, R. (1994). “La pobreza en España: ¿qué nos muestran las Encuestas de Presupuestos Familiares?”, *Documentación Social*, 96, 15-109.
- Sala, G., et al. (2007). “El fenómeno de la transición laboral”, a Serra Ramoneda, A. (ed.), *Educación superior i treball a Catalunya: anàlisi dels factors d'inserció laboral*. Barcelona: Agència per a la Qualitat del Sistema Universitari.
- Salvadó, A. (2002). *La recerca sobre cohesió social i joventut a Catalunya*. Ponència presentada a l'Àrea d'Investigació del III Congrés de Joventut de Catalunya. Bellaterra. Observatori Català de la Joventut/Secretaria General de Joventut.
- Salvadó, A., Serracant, P. (2003). *For ever young. Vulnerabilitat social juvenil o vulnerabilitat social generacional?*. Ponència del IV Congrés Català de Sociologia, Grup de Treball, Edat i Generacions, 5 i 6 d'abril.
- Sampedro, J. L. (1983). “El reloj, el gato y Madagascar”, *Revista de Estudios Andaluces*, 1, 119-126.
- Sánchez, C., Quintana, N. (2005). “Les classes socials a Catalunya. Desigualtats en les condicions de vida dels grups socials”, a VV.AA., *Estructura social i desigualtats a Catalunya. Volum I. Classes socials, educació, treball i usos del temps*. Barcelona: Editorial Mediterrània / Fundació Jaume Bofill.
- Sanzo, L. (2000). *La pobreza en la Comunidad Autónoma de Euskadi*. Mimeo.
- Schnapper, D. (1996). 'Integration et exclusion dans les sociétés modernes', a Paugam, S. (dir.), *L'exclusion. L'état des savoirs*. Paris: Edition La Recouverte.
- Schultz, T. W. (1983). “La inversión en capital humano”, *Educación y Sociedad*, 1, 181-195.
- Schwartz, B. (1982). *L'insertion professionnelle et sociale des jeunes*. Paris: Documentation Française.
- Sen, A. (1976). “Poverty: an ordinal approach to measurement”, *Econometrica*, 44(2), 219-231.
- Sen, A. (1983). “Poor, relatively speaking”, *Oxford Economic Papers*, 35, 153-169.

- Sen, A. (1984). *Poverty and Famines: an essay on entitlement and deprivation*. Oxford University Press: New York.
- Sen, A. (1985). "A Sociological Approach to the Measurement of Poverty: A Reply to Professor Peter Townsend", *Oxford Economic Papers, New Series*, 37 (4), 669-676.
- Sen, A. (1992). "The Standard of Living: Lecture II, Lives and Capabilities", a Hawthorn, G., *The Standard of Living*. New York: Cambridge University Press.
- Sen, A. (1995). *Nuevo examen de la desigualdad*. Madrid: Alianza Editorial.
- Sen, A. (1999). *Desarrollo y libertad*. Madrid: Planeta.
- Sen, A. (2000). "Social exclusion: concept, application and scrutiny", *Manila: Social development papers*, 1. Asian Development Bank.
- Serracant, P. (2001). *Viure al dia. Condicions d'existència, comportaments i actituds dels joves catalans. Informe sobre la joventut catalana al 2001*. Barcelona: Secretaria General de Joventut.
- Serracant, P. (2005). *La sobrequalificació entre els joves catalans*. Barcelona: Observatori Català de la Joventut.
- Serracant, P. (coord.) (2008). *Enquesta a la joventut de Catalunya 2007. Una anàlisi de les transicions educatives, laborals, domiciliars i familiars*. Barcelona: Secretaria de Joventut.
- Serracant, P., Soler, R. (2009). *La joventut catalana al segle XXI: una anàlisi del Sistema d'indicadors sobre la joventut a Catalunya*. Barcelona: Secretaria de Joventut.
- Serracant, P.; Fàbregues, S.; Pujol, M. (2008). "Joventut i individualització. Una comparativa intergeneracional de les desigualtats per gènere i origen social", a VV.AA., *Condicions de vida i desigualtats a Catalunya, 2001-2005. Volum II*. Barcelona: Fundació Jaume Bofill / Mediterrània.
- Sierra, L., Coral, J. M. (1998). "La pobreza en la Comunidad Autónoma del País Vasco", *Ekonomiaz*, 40, 166-183.
- Silver, H. (1995). *Reconceptualizing Social Disadvantage: Three Paradigms of Social Exclusion*, a Rodgers, G., Gore, C., Figueiredo, J. (eds.) *Social Exclusion: Rhetoric, Reality, Responses*. Ginebra: International Institute for Labour Studies.
- Singly, F. de (2005). "Las formas de terminar y de no terminar la juventud", *Revista de Estudios de Juventud*, 71, 111-121.

- Smeeding, T. M. i Ross Phillips, K. (2002). "Cross-national differences in employment and economic sufficiency", *Annals of the American Association of Political and Social Science*, 580, 103-133.
- Starrin, B., et al. (2000). 'International debate on social exclusion', a Kieselbach, T. (ed.) *Youth unemployment and social exclusion: a comparison of six European countries*, Leske + Budrich: Opladen, 15-25.
- Streeten, P. (coord.) (1986). *Lo primero es lo primero: satisfacer las necesidades básicas en los países en desarrollo*. Madrid: Tecnos/Banc Mundial.
- Streeten, P., Burki, J. (1978). "Basic Needs: Some Issues", *World Development*, 6 (3), 411-421.
- Subirats, J. (dir.) (2004). *Pobresa i exclusió social. Una anàlisi de la realitat espanyola i europea*. Barcelona: Fundació La Caixa.
- Subirats, J.; Gomà, R. (dir.) (2003). *Un paso más hacia la inclusión social. Generación de conocimiento, políticas y prácticas para la inclusión social*. Madrid: Plataforma de ONG de Acción Social.
- Subirats, M., Sánchez, C., Domínguez, M. (1992). *Grups i classes socials a la Regió Metropolitana de Barcelona. Enquesta de la Regió Metropolitana de Barcelona 1990*. Barcelona: Institut d'Estudis Metropolitans.
- Subirats, M.; Sánchez, C. I Domínguez, M. (2002): "Classes socials i estratificació", a VV.AA, *Enquesta de la Regió de Barcelona 2000. Condicions de Vida i hàbits de la població. Informe general*, Barcelona: Mancomunitat de Municipis de l'Àrea Metropolitana de Barcelona i Diputació de Barcelona.
- Terricabras, J. M. (1998). *Atreveix-te a pensar*. Barcelona: Edicions La Campana.
- Tezanos, J. F. (1996). "Las infraclases en la estructura social", *Sistema*, 131, 5-34.
- Tezanos, J. F. (2002). "Desigualdad y exclusión social en las sociedades tecnológicas", *Revista del Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales*, 35, 35-53.
- Thévenot, L. (1979). "Une jeunesse difficile. Les fonctions sociales du flou et de la rigueur dans les classements", *Actes de la recherche en sciences sociales*, 26-27, 3-18.
- Torns, T. (2001). "Les joves i l'ocupació", a Brunet, I. (dir.), *Joves i transició al mercat laboral*. Barcelona: Pòrtic.
- Tortosa, J. M. (1993). *La pobreza capitalista*. Madrid: Tecnos.
- Tortosa, J. M. (coord.) (2001). *Pobreza y perspectiva de género*. Barcelona: Icaria.

- Tortosa, J. M. (coord.) (2002). *Mujeres pobres, indicadores de empobrecimiento en la España de hoy*. Madrid: Fundación FOESSA / Caritas.
- Townsend, P. (1962). "The Meaning of Poverty", *The British Journal of Sociology*, 13 (3), 210-227.
- Townsend, P. (1979). *Poverty in the United Kingdom, a survey of household resources and standards of living*. Middlesex: Penguin Books.
- Townsend, P. (1985). "A Sociological Approach to the Measurement of Poverty: A Rejoinder to Professor Amartya Sen", *Oxford Economic Papers, New Series*, 37 (4), 659-668.
- Townsend, P. (1993). *The international analysis of poverty*. London: Harvester Wheatsheaf.
- Townsend, P. (1999). *Poverty, Social Exclusion and Social Polarization: The Need to Construct an International Welfare State*. New South Wales: Social Policy Research Centre: University of South Wales.
- Tully, C. J.; Krug, W., Sander, E. (2008). "Common differences: Youth research in Europe. An Analysis based on published English and Spanish journal articles", *Papers, revista de sociologia*, 90, 105-126.
- Valls, F. (2011). "Las pobrezas de las juventudes: análisis de las formas elementales de pobreza juvenil en España", *Empiria*, 21, 97-120.
- Van de Velde, C. (2005). *Sociologia comparada de joventut a Europa*. Barcelona: Secretaria de Joventut.
- Vidal, F. (ed.) (2006). *V Informe EUHEM de polítiques socials. La exclusión social y el estado de bienestar en España*. Barcelona: Fuhem/Icaria.
- Wacquant, L. (2001). *Parias urbanos. Marginalidad en la ciudad a comienzos del milenio*. Buenos Aires: Manantial.
- Wacquant, L. (2003). *Les presons de la misèria*. Barcelona: Edicions 1984.
- Wacquant, L. (2006). *Castigar els pobres. El nou govern de la inseguretat social*. Barcelona: Edicions 1984.
- Wagle, U. (2002). "Volver a pensar la pobreza: Definición y mediciones", *Revista Internacional de Ciencias Sociales*, 171, 18-33.
- Zárraga, J. L. De, et al, (1985). *Informe juventud en España 1985*. Madrid: Instituto de la Juventud.